NATAN RÂBAC

RADA DIN PEREIASLAV

CARTEA RUSĂ

NATAN RÂBAC

RADA
DIN
PEREIASLAV

ROMAN DISTINS CU
PREMIUL STALIN

EDITURA „CARTEA RUSĂ"
1954

НАТАН РЫБАК

ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ РАДА

Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1953

Traducere de
Al. St. Medeleni și *R. Donici*

NOTA INTRODUCTIVĂ

Un roman istoric răspunde exigențelor genului atunci când pune la temelia plăzmuirii lui o înțelegere justă a relațiilor dintre personalități și masse — cele dintâi apărând ca exponente ale aspirațiilor și nădejdilor poporului — și când izbutește să oglindească nu numai viața unui singur personaj în încrucișarea ei cu altele, ci însăși evoluția unei colectivități întregi, cu ciocnirile, frământările, străduințele și vrerile ei, cu înfrângerile și victoriile înscrise în cartea istoriei.

Din această categorie de romane istorice care îndeplinesc cerințele unui gen cu mult mai dificil decât pare la prima vedere, face parte și „Rada din Pereiaslav“, opera scriitorului ucrainian N. Râbac, operă din care Editura „Cartea Rusă“ prezintă astăzi în tălmăcire românească primul volum.

Cunoașterea mai amănunțită a condițiilor care au determinat evenimentele mărețe pe care le povestește romanul, a întâmplărilor care au precedat pe cele reconstituite în paginile lui, e de natură să ducă la o înțelegere și mai complexă, și mai profundă, precum și la o reliefare mai pregnantă a calităților acestei opere literare care atinge dimensiuni de epopee.

Pentru aceasta e necesar să trecem în revistă tot ceeace s'a petrecut mai înainte de începutul desfăşurării epice pe care o povesteşte această nouă izbândă a literaturii sovietice.

Astfel spus trebuie să aruncăm o privire asupra istoriei sfârşitului veacului al XVI-lea.

In Apusul Europei se continuă lupta împotriva feudalismului şi împotriva expresiei lui ideologice, biserica romano-catolică. Aceasta din urmă, după conciliul din Trenta, trecuse la contraofensivă, încercând să recâştige poziţiile pierdute şi să gâtuie gândirea liberă. In Spania domneşte acum Filip al II-lea care va susţine prin politica sa interesele bisericii. E o epocă în care începe decadenţa Spaniei al cărei popor cunoaşte o cumplită mizerie. Franţa este frământată de războaiele religioase care nu vor înceta decât în timpul lui Henric al IV-lea. In Ţările de Jos poporul se ridică împotriva invadatorului spaniol, împotriva jefuirii bogăţiilor patriei, împotriva teroarei dezlănţuite de către guvernatorii spanioli şi de către oamenii bisericii romano-catolice.

Statele italiene cunosc şi ele jugul dominaţiei spaniole. In Anglia lupta împotriva feudalismului creşte în intensitate, în timp ce Germania cunoaşte nenorocirile războiului de 30 de ani.

In acest timp în răsărit, în imperiul otoman încep să se manifeste primele simptome de decadenţă. In acest imperiu care e zguduit de lupta popoarelor care încearcă să-şi scuture jugul, birurile cresc şi putreziciunea se întinde chiar şi în ceeace priveşte forţele militare care decad. Printre popoarele care luptă în acest timp pentru eliberarea de sub stăpânirea otomanilor este şi poporul nostru, care sub Mihai Viteazul va înregistra strălucite victorii împotriva turcilor şi se va vedea, pentru scurt timp, strâns laolaltă.

La rândul său, poporul rus luptă pentru realizarea unităţii statale, fapt care se desăvârşeşte sub Ivan al IV-lea cel Groaznic.

Cam acesta este, în linii extrem de sumare, contextul istoric în care se situează o seamă de evenimente desfăşurate pe pământul Ucrainei şi fără de cunoaşterea cărora

nu este cu putință o înțelegere amplă și adâncă a celor despre care ne vorbește romancierul.

Revărsarea puhoiului de invadatori tătari dusese la separarea unor părți ale vechiului neam rus. Pe de o parte acțiunile întreprinse de către hanii tătaro-mongolilor, pe de alta „slăbirea străvechilor ținuturi ruse" — iată ce a dus la ruperea pământurilor ucrainiene de Rusia de miazănoapte-răsărit, la sfârtecarea lor, la căderea lor în prada feudalilor lituanieni, polonezi și unguri, a Turciei sultanilor și a vasalului acestora, hanul Crimeii.

In veacul al XVI-lea, Ucraina se află în cea mai mare parte în mâinile feudalilor polonezi. Aceștia fuseseră ajutați de către feudalii ucrainieni care, înspăimântați de răscoalele masselor populare și doritori să-și păstreze și să-și extindă privilegiile, au dus o politică de alianță cu panii polonezi, împotriva poporului care trecuse la lupta împotriva feudalismului, pentru desființarea iobăgiei. De pe urma jugului panilor polonezi, cel mai mult suferea poporul de jos — țăranii, sărăcimea orașelor și cazacii de rând.

Exploatarea feudală era dublată de o politică de împilare națională, panii polonezi căutând să deznaționalizeze poporul ucrainian și să-l facă să uite că el este o ramură puternică din trunchiul vechiului neam rus.

In acțiunile lor erau secundați de oamenii Vaticanului, de papistașii care încercau să introducă „prin foc și sabie" catolicismul în Ucraina.

Dar răspândirea catolicismului se izbea de vajnica rezistență a poporului. Acesta vedea în romano-catolicism pe aliatul de totdeauna al feudalismului, al exploatării feudale. In acelaș timp mai vedea în el o unealtă pusă în slujba acțiunii de deznaționalizare. Astfel, papistașii erau urîți pentru participarea lor la această asuprire dublă: socială și națională.

In fața acestei rezistențe, iezuiții întocmiră atunci un plan pe care aveau să-l aplice dealtfel mai târziu și în Ardeal. El prevedea unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Majoritatea riturilor religioase rămâneau aceleași ca și la ortodocși, limba în care se ținea liturghia rămânea cea folosită de biserica ortodoxă ucrainiană, dar cei care se desprinseseră de aceasta și optaseră pentru unirea cu Roma

trebuiau să se supună papei și episcopului trimis de către acesta. In 1596 se întruni la Brest un conciliu care urma să se pronunțe asupra unirii. Deși marea majoritate a participanților se ridicase împotriva actului de supunere față de Vatican, totuși mâna de prelați vânduți papistașilor nu ținu seama de aceasta, proclamă unirea și obținu din partea regelui Poloniei întărirea actului printr'un decret special. Din acel moment persecuțiile împotriva bisericii naționale ucrainiene sporiră în intensitate.

Așa cum am mai spus, jugul feudalilor polonezi s'a dovedit dela început cumplit. Marii latifundiari polonezi — Potocki, Zolkiewski și alții — puseseră mâna pe pământurile ucrainiene și bieloruse. Veracitatea lor era cu atât mai mare cu cât, în această epocă, exportul de grâu din Polonia și Lituania spre țările Europei Apusene crescuse într'un mod considerabil.

De multă vreme se știa că poate în nicio altă țară a Europei, situația țărănimii nu este atât de mizerabilă ca în Polonia acelei vremi. Proprietarii agrari polonezi duseseră o politică sistematică de distrugere a obștiilor țărănești, răsluind cele mai bune pământuri ale acestora și lăsând țăranilor parcele infime, puțin productive. In schimb, impozitele, ca și corvezile instituite, creșteau an de an. Țăranii erau la cheremul arbitrarului moșieresc, putând fi oricând pedepsiți, ba chiar și uciși. Acelaș regim fu instaurat de către feudalii polonezi și pe noile lor moșii pe care și le constituiseră pe teritoriul ucrainian.

Așa cum arată „Tezele cu privire la cea de a 300-a aniversare a reunirii Ucrainei cu Rusia (1654-1954), aprobată de Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice“, — „jugul statului șleahtic polonez și samavolnicia fără margini a panilor polonezi deveniseră o frână extrem de puternică pentru dezvoltarea economică și culturală a Ucrainei“. Spre a da un singur exemplu, merită să arătăm că după urma exploatării feudalilor polonezi nu avea de suferit doar țărănimea, ci și populația orașelor. Dacă numeroase orașe ucrainiene obținuseră încă din veacul al XV-XVI-lea o autonomie administrativă, prin instalarea latifundiarilor polonezi pe teritoriul ucrainian, acesle orașe căzură sub dependența autorităților poloneze și a ma-

rilor proprietari agrari. Aceştia din urmă erau scutiţi de taxe vamale la exportul de produse de pe domeniile lor şi aveau dreptul să cumpere în străinătate mărfurile de care aveau nevoie, ceeace păgubea comerţul oraşelor. In plus, proprietarii agrari nu se sfiau să pună stăpânire şi pe pământurile care aparţineau oraşelor şi să ridice nenumărate piedici în calea dezvoltării meseriilor şi a comerţului.

In acelaş timp teritoriile ucrainiene mai erau supuse incursiunilor turcilor şi tătarilor din Crimeia, care pârjoleau pământurile, jefuiau populaţia şi duceau în robie bărbaţi şi femei.

Se poate spune pe bună dreptate că poporul ucrainian era ameninţat cu exterminarea.

In calea acestei ameninţări poporul ucrainian a ridicat însă zidul voinţii sale de a lupta pentru libertate, pentru independenţă naţională. Pentru acea independenţă pe care nu i-o putea asigura decât reunirea cu poporul rus, care, punând capăt fărâmiţării feudale şi apărându-şi propria independenţă naţională, ajunsese să creeze puternicul stat centralizat ce-şi avea capitala la Moscova.

Documentul citat mai sus arată că „în lupta masselor populare ucrainiene împotriva jugului feudalo-iobăgist şi naţional, precum şi împotriva incursiunilor turco-tătare, s'a creat o forţă militară — căzăcimea — al cărui centru a devenit în secolul al XVI-lea Seci din Zaporojie (organizaţia căzăcimii zaporojene din Ucraina din secolele al XVI-XVIII-lea — N. trad.), care a jucat un rol progresist în istoria poporului ucrainian".

Printre primele tabere de cazaci şi de ţărani care din cauza asupririi feudale fugeau din Ucraina a fost şi aceea care s'a constituit în insula Cortiţa, în apropierea pragurilor Niprului. Aceşti cazaci, trăind dincolo de praguri (porog), fură numiţi zaporojeni. Dela numele întăriturilor durate din copaci tăiaţi din pădure şi menite să reziste atacurilor (sice sau sieci, în limba ucrainiană) derivă şi numele dat întregii tabere fortificate în care se organizează cazacii.

Ocupaţiile principale ale cazacilor erau pescuitul, vânătoarea şi unele meşteşuguri.

Cazacii făceau incursiuni în ţinuturile tătăreşti de unde se întorceau cu prăzi bogate. In timpul acestor incursiuni

ei eliberau pe frații lor târîți în robie de către invadatori. Succesul incursiunilor căzăcești era determinat de îndrăzneala cu care dădeau atacuri prin surprindere și de vitejia cu care luptau. Pregătirile începeau primăvara, când căzăcimea își punea la punct luntrile construite de ea însăși, vase ușoare și rapide care nu în zadar purtau numele de „ceaica“, adică pescăruși. Iarna, Seciul din Zaporojie rămânea aproape pustiu, căci înafară de cazacii însărcinați cu paza și apărarea taberei, majoritatea se răspândea prin orașe pentru a desface produsele meșteșugurilor lor și o parte din prada realizată prin atacarea ținuturilor tătărăști sau turcești.

Sfârșitul veacului al XVI-lea asistă la o creștere simțitoare a numărului cazacilor, fenomen care oglindește cu limpezime înnăsprirea jugului feudal și creșterea dorinței de libertate în sânul poporului ucrainian.

Gândindu-se la folosirea cazacilor pentru paza granițelor poloneze și pentru război, guvernul polonez trecu, sub Stefan Bathory la înscrierea lor în registre speciale. Cazacii înscriși trebuiau să rămână în orașe și primeau, din partea Coroanei, o soldă. In felul acesta se creă categoria „cazacilor de registru“, care de fapt era recrutată din acea căzăcime înstărită ce reprezenta în ansamblul căzăcimii o fracțiune minimă. E ușor de văzut aici intenția feudalilor polonezi de a diviza unitatea căzăcească, de a privilegia o minoritate dispusă să o slujească, și prin aceasta, de a putea reduce la tăcere marea majoritate a cazacilor pentru a-i preda mai ușor moșierilor.

Diferențierea de care vorbim se accentuă prin aceea că o parte a „cazacilor de registru“ deveni la rândul ei proprietară de pământuri, ajungând chiar să posede șerbi legați de glie.

Dar toată această diferențiere nu a împiedicat massele căzăcimii de rând să ducă împreună cu țărănimea și cu sărăcimea orașelor o luptă aprigă împotriva jugului feudalo-iobăgist și național.

Merită însă ca mai înainte de a ne ocupa de lanțul răscoalelor țărănești să ne oprim puțin asupra felului în care se organiza rezistența locuitorilor din orașe împotriva panilor polonezi. Așa cum o consemnează documentele, populația orașelor ucrainiene și bieloruse se organiza în confrerii strânse în jurul bisericilor. Membrii lor se ajutau re-

ciproc și, întemeind școli și tiparnițe, luptau împotriva bisericii catolice, împotriva deznaționalizării, pentru o cultură națională.

Răscoalele populare încep să izbucnească încă de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, ele fiind purtate de cazacii uniți cu țăranii.

Una din cele mai importante răscoale izbucnite la sfârșitul veacului al XVI-lea este aceea care, din Volinia, se întinse, sub conducerea lui Nalivaico, fiul unui meșteșugar de lopeți, în toată Bielorusia.

Răsculații care cuceriseră orașe ca Sluțc, Moghilev și Pinsc, avură de înfruntat o puternică armată condusă de Zolkiewski. Detașamentele lor, încercuite lângă Lubni, fură masacrate în timpul unui armistițiu pe care feudalii polonezi îl călcară, pentru a putea surprinde pe țărani dezarmați. Nalivaico fu dus la Varșovia, pus la cazne și ucis. Dar toate acestea nu împiedicară continuarea luptelor și la începutul veacului al XVII-lea. Cam prin anii 30 ai acestui veac, căzăcimea din Seci se ridică împotriva panilor. Unii dintre conducătorii cazaci trădară. Polonezii nu se mulțumîră cu reprimarea răscoalei ci, înspăimântați, construiră o fortăreață menită să domine pragurile Niprului și să intercepteze orice relație între Zaporojie și restul Ucrainei. Pentru construirea fortăreței Codac, panii chemaseră un inginer francez specialist în lucrări de fortificații. Documentele timpului menționează că după încheierea lucrărilor de construcție, comandantul armiei poloneze a chemat pe cazaci, cerându-le părerea asupra fortăreței și căutând să-i sperie cu aceasta. Printre ei se afla și Bogdan Hmelnițchi care răspunse întrebărilor trufașului polonez cu această frază plină de calm și de hotărîre, frază care vestește apropiatele furtuni pe care poporul ucrainian le va dezlănțui împotriva cotropitorului patriei: „Ce a fost făcut de oameni, de oameni va fi distrus". Și într'adevăr, după câțiva ani, o nouă răscoală căzăcească rase de pe fața pământului o fortăreață care feudalilor polonezi le păruse inexpugnabilă.

Revolta populară continuă. O nouă răscoală, ultima din această perioadă, strânge pe cei care luptau pentru sfărâmarea jugului nobilimii poloneze în jurul hatmanului Ostranița. Dar acesta, după o victorie strălucită pe fluviul Starlța este, în urma unei trădări, prins și executat.

Deabia în 1638, trupele poloneze izbutiră să aducă, printr'o reprimare sângeroasă a răscoalelor, o acalmie de suprafață și trecătoare. Dieta poloneză șterse până și infimele privilegii acordate mai înainte cazacilor și administrațiilor lor autonome. Hatmanul oastei căzăcești fu destituit și înlocuit printr'un funcționar polonez. In același timp numărul cazacilor de registru fu micșorat în mare măsură. Iar cazacii rămași înscriși fură puși sub comanda nobililor polonezi. In orașele ucrainiene și bieloruse își făcură apariția garnizoanele poloneze.

Feudalii continuară expedițiile lor de pedepsire, acțiuni de represiune în care foloseau trupe de mercenari, de „jolneri". Toate aceste măsuri menite să arate cât de șubredă era acea „pace de aur", cum o numeau panii, provocă un nou exod al ucrainienilor spre Rusia și duse la constituirea în actuala regiune a Harcovului a Ucrainii Slobodțcaia.

In această epocă atât de întunecată strălucește marea iubire de patrie a ucrainienilor. Nădejdea lor se îndreaptă spre țara care avea să le asigure eliberarea, spre Rusia.

In timpul lungului lanț de răscoale, poporul ucrainian a dovedit cu prisosință vitejie, stăruință în lupta pentru eliberarea patriei, clarviziune a țintei și a perspectivei istorice.

Tezele citate în cursul acestei prefețe scot cu putere în evidență exemplele de luptă împotriva jugului feudal ca și împotriva intervenționiștilor străini, exemple aflate de către massele populare ucrainiene în evenimentele care se desfășuraseră nu cu mult înainte pe teritoriul statului centralizat rus. Era pe de o parte răscoala țărănească din Rusia anilor 1606—1607, răscoală condusă de Ivan Bolotnicov și la care participaseră și țărani ucrainieni, iar pe de altă parte victoria glorioasă repurtată de poporul rus sub conducerea lui Minin și Pojarschi în războiul împotriva intervenționiștilor polonezi și suedezi la începutul veacului al XVII-lea.

Anul 1648 văzu aprinzându-se în Ucraina focurile unui nou și mare război popular pentru eliberarea de sub jugul feudalo-iobăgist și național, pentru reunirea cu Rusia. In fruntea acestei mari acțiuni se afla Bogdan Hmelnițchi, personalitate cunoscută și populară în Ucraina. Aparținea căzăcimii înstărite, căzăcimii de registru, și își avea reșe-

dința într'un cătun numit Subotovo, situat în apropiere de Cighirin (Cernigov). Tatăl său pierise într'o bătălie dată lângă Iași, iar Bogdan, capturat de turci, rămăsese până la răscumpărare, timp de doi ani, în Turcia. Om învățat, căci studiase la Academia din Chiev și cunoștea destul de bine latina, cum se va vedea dealtfel și din romanul de față, participase la numeroase incursiuni în ținuturile tătărești și turcești, iar în anii 20 ai veacului al XVII-lea luase parte alături de polonezi la luptele împotriva turcilor.

Situația sa, o vreme privilegiată, nu-i ascundea însă martiriul poporului său, suferințele cumplite pe care le îndura Ucraina. Își dăduse repede seama că feudalii polonezi voiau să întrebuințeze pe cazacii de registru ca pe niște mercenari. Căci oare nu ajunseseră ei să-i trimită pentru a lupta până și în Franța sub comanda prințului Condé?

Fața hâdă a asupritorilor poporului său i se descoperise de timpuriu, ca unui adevărat patriot care păstra vie în minte icoana patriei.

Pe bună dreptate, scrie Râbac, nefăcând altceva decât să reconstituie cu venerație și dragoste chipul lui Hmelnițchi așa cum reiese el din documentele timpului: „Cu ochii închiși vedea aevea Ucraina cea întinsă, pe care o colindase în lung și în lat, pe care o iubea mai presus ca orice pe lume, pe care nu o uitase nicio clipă, fie în zilele pribegiei sale de odinioară în Francia, când slujise sub prințul Condé în fruntea cazacilor care luptaseră la Dunkerque, fie în robie sau în război".

Vederea suferințelor pe care le încerca poporul său a constituit principalul imbold la lupta împotriva asupritorilor. Ea, și nicidecum nedreptățile suferite personal, a fost aceea care l-a determinat să pregătească viitoarele lovituri împotriva feudalilor polonezi.

Ceea ce i se întâmplase lui însuși nu constituia decât o nouă dovadă a arbitrarului cotropitorului și o posibilitate de convingere a căpeteniilor căzăcești că nici ele nu erau cruțate de către șleahtă, că nici privilegiile lor nu erau asigurate, ci că rămâneau vremelnice. Un nobil polonez, Czaplinski, primise din partea autorităților poloneze patenta prin care căpăta în proprietate cătunul Subotovo, care aparținea lui Bogdan. Nobilul polonez atacă această reședință

prin surprindere, puse în lanțuri întreaga familie a hatmanului și biciui până la moarte pe unul din fiii acestuia în vârstă doar de 10 ani.

Plângerea intentată tribunalului regal din Varșovia nu fu luată în seamă. Căpeteniile căzăcești avură în felul acesta o nouă dovadă despre caracterul precar și iluzoriu al privilegiilor ce le fuseseră acordate. Dar mai mult decât tragedia sa personală, pe Bogdan îl cutremurase tragedia poporului său. Ceea ce îl mânia mai mult erau injuriile aduse Ucrainei. Că este așa se vede din cuvintele rostite la o adunare de taină menită să pregătească revolta, cuvinte consemnate de documentele vremii. „Oare putem lăsa noi pe frații noștri mai departe în deznădejde? Peste tot am asistat la o prigoană cumplită. Poporul nenorocit strigă ajutor". In această adunare de taină bătrânii cazaci răspunseră: „A venit timpul să luăm sabia și să scuturăm jugul polonez". Dar panii aflară prin spionii lor de aceste pregătiri și arestară pe Bogdan. Hmelnițchi evadă și izbuti să ajungă în Zaporojie. In acelaș timp în Ucraina izbucneau noi răscoale țărănești. Bogdan își dete seama că puterea principală și hotărîtoare a acestui război de eliberare era țărănimea ucrainiană asuprită. Chemarea sa la răscoală găsea răsunet până și în cătunele cele mai îndepărtate. Peste tot țărănimea se pregătea de luptă împotriva asupritorilor. Se citează cazul unui nobil polonez care în această vreme a găsit la țăranii lui mai multe mii de puști ascunse pentru ceasul răfuelilor. Nobilimea începu să părăsească în grabă castelele și moșiile din Ucraina și să se tragă pe pământurile poloneze, cu atât mai mult cu cât lupta cazacilor și țăranilor ucrainieni constitui un exemplu și un îndemn pentru țărănimea poloneză împilată.

In tot timpul războiului de eliberare din 1648—1654, știrile despre victoriile poporului ucrainian împotriva feudalilor polonezi, ajungând prin trimișii lui Bogdan Hmelnițchi până la rândurile țărănimii poloneze, aprind și aici vâlvătaia răscoalelor care așa cum știm au constituit o formă de opoziție revoluționară împotriva feudalismului.

Documentele vremii consemnează astfel răscoalele țăranilor bieloruși conduși de Crivoșapca și ale țăranilor polonezi, chemați de Kostka Napirski să se ridice împotriva pa-

nilor. Peste tot, victoriile poporului ucrainian erau salutate de marea massă a celor împilați, cu simpatie, cu dragoste. E acea dragoste pe care a amintit-o de curând tovarășul N. S. Hrusciov la cel de al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Unit Polonez: „Lupta poporului ucrainian pentru independența sa împotriva șleahtei poloneze s'a bucurat de o caldă simpatie din partea țărănimii poloneze care suferea de pe urma asupririi feudalilor polonezi. In perioada războiului de eliberare din 1648—1654, în armata lui Bogdan Hmelnițchi se aflau mulți soldați din rândurile țăranilor polonezi care locuiau în Ucraina. Războiul de eliberare al poporului ucrainian a creat condiții prielnice pentru lupta armată a țăranilor polonezi împotriva asupritorilor lor moșieri și magnați. Starea de spirit a țărănimii poloneze era bine cunoscută și de Hmelnițchi, când acesta declara că în lupta pentru independența Ucrainei el va fi ajutat de țărănimea poloneză".

Capacitățile militare și diplomatice ale lui Bogdan, analiza lucidă a raportului de forțe și ponderea de care a dat întotdeauna dovadă se manifestă și în felul în care pregătește revolta, căutând și o alianță cu hanul Crimeii.

Pentru a dobândi izbânda împotriva dușmanului principal, feudalii polonezi, Bogdan Hmelnițchi nu șovăie să se alieze vremelnic cu tătarii, cu cei care, inamici ai independenței și fericirii poporului ucrainian, invadaseră de atâtea ori pământul Ucrainei, pârjolindu-l și ducându-i în cruntă robie fiii și fiicele. Capacitatea politică a lui Bogdan care, dacă-și cunoștea dușmanii, nu era pentru aceasta mai puțin conștient de avantajele pe care le putea obține exploatând neînțelegerile dintre ei și nici mai puțin conștient de măsura încrederii pe care o putea acorda unor aliați temporari, se vede și din felul în care a folosit cu dibăcie nemulțumirile provocate la Bahcisarai, de faptul că polonezii întârziaseră cu plata tributului.

In luptele din primăvara anului 1648, Bogdan învinge la „Apele Galbene" trupele poloneze comandate de către Potocki. Urmărindu-le, Bogdan obține la jumătatea lui Mai o nouă victorie în fața Corsunului, capturând pe comandant și luând o bogată pradă de război. Aceste victorii ale cazacilor însuflețesc și mai mult pe țăranii răsculați, din sânul

cărora apar căpetenii viteze ca celebrul și popularul Maxim Crivonos ale cărui isprăvi eroice au fost cântate ca legendare fapte de arme de folklorul ucrainian. Zadarnic încercă prințul Jeremia Wiszniewecki să înnece în sânge răscoala țărănească. Ea se bucura și de ajutorul sărăcimii orașelor, dovedind astfel că este expresia poporului ucrainian.

Luna Septembrie 1648 vede unirea trupelor căzăcești conduse de către Bogdan cu detașamentele de țărani răsculați conduse de către Maxim Crivonos. Alianța aceasta asigură victoria ucrainiană dela Pileava, victorie care deschise lui Hmelnițchi drumul spre Varșovia. Polonezii începeau a fi alungați din Ucraina. Bogdan ajunse până la Lvov și Zamostie, apoi se întoarse la Chiev unde fu salutat ca eliberatorul Ucrainei. Aceasta determină guvernul polonez să trimită ambasadori pentru începerea unor tratative concepute mai mult ca un mijloc de a câștiga timpul necesar închegării unor noi forțe represive.

Acestea sunt evenimentele care au precedat pe cele reconstituite de romanul de față. Scriitorul sovietic se referă în cursul cărții sale de multe ori la ele, fără a le reconstitui în ansamblu, fără a insista asupra lor și deaceea am crezut necesar să le reamintim cititorului.

In felul acesta imaginea luptei poporului ucrainian iese reîntregită ca și aceea a lui Bogdan Hmelnițchi, exponent al aspirațiilor și nădejdilor poporului. Tot odată noi câștigăm în felul acesta elementele menite să ne ducă la o înțelegere mai profundă a calităților romanului lui Râbac.

Incepând cu preparativele pentru noua campanie din vara anului 1649 și sfârșind cu Marea Radă ținută la 8 (18) Ianuarie 1654 în orașul Pereiaslav, astăzi Pereiaslav-Hmelnițchi, — iată perioada plină de lupte hotărîtoare pe care N. Râbac o reconstituie cu rigoare științifică și cu înaltă măiestrie artistică în romanul de față.

Scriitorul nu a lăsat de o parte nici una dintre problemele majore ale epocii pe care a zugrăvit-o. Dimpotrivă, el a izbutit să le oglindească într'un chip atât de pregnant,

încât noi cei de astăzi ajungem să sezisăm ciocnirile de interese, de forțe, așa cum s'au desfășurat ele pe atunci, cu toate implicațiile și rezultatele lor.

Romancierul nu ne-a dăruit doar istoria transpusă artistic a unei personalități ilustre ca Bogdan Hmelnițchi. Dovedind o profundă înțelegere a relațiilor dintre personalități și masse, el ne-a făcut să asistăm la felul în care nu o singură personalitate, ci un popor întreg ajunge la conștiința necesității de a lupta pentru reunirea lui cu poporul frate de care a fost despărțit de către vitregiile istoriei.

Astfel, creșterea interioară a lui Bogdan Hmelnițchi ne apare în tot cursul lecturii romanului, nu ca ceva detașat de creșterea conștiinței politice a întregului popor ucrainian, ci ca rezultatul unei înțelegeri profunde a complexului de forțe existent pe atunci și a voinței masselor care luptau pentru unirea cu statul centralizat rus.

Calitatea principală a romanului „Rada din Pereiaslav" trebuie căutată tocmai în felul în care el izbutește să redea, etapă cu etapă, ajungerea lui Bogdan Hmelnițchi la conștiința necesității reunirii poporului său cu marele popor rus. Căci „meritul istoric al lui Bogdan Hmelnițchi constă în faptul că, exprimând aspirațiile seculare și speranțele poporului ucrainian într'o alianță strânsă cu poporul rus și conducând procesul de închegare a formațiunii de stat ucrainiene, a înțeles just sarcinile și perspectivele ei, a văzut că salvarea poporului ucrainian este cu neputință fără unirea lui cu marele popor rus, a căutat cu perseverență să obțină reunirea Ucrainei cu Rusia". („Tezele cu privire la cea de a 300-a aniversare a reunirii Ucrainei cu Rusia").

Nu o singură dată se subliniază în cursul romanului puternicul patriotism care însuflețește pe Hmel în toate acțiunile sale. «Ajunge cu viața asta de pribegi, ca de făpturi fără de neam ; nu mai putem cutreiera stepele ca niște hoinari. Să ne făurim o țară vrednică și puternică. Să nu ne mai milogim de seimuri, să nu ne gândim numai la noi. Fiii, nepoții și strănepoții noștri să-și aducă aminte de noi ca de ziditorii vieții lor slobode. Să se scrie despre faptele noastre în letopisețe. Peste 100 de ani, ieșind la câmp, plugarul să privească soarele, să privească pământul său întins și să spună : „Trăiesc slobod, pentru că slobozenia asta

a fost cucerită pentru mine și pentru pământul meu de Ivan Bohun, de Danilo Neceai, de Pușcar, de Zolotarenco, de vajnicul războinic Ivan Nejivoi..." Și peste o sută de ani să fim slăviți de urmașii noștri, și peste o sută de ani urmașii noștri să ne înalțe : Slavă !»

Patriotismul luminat al lui Bogdan se vede și din felul în care el purcede la organizarea vieții pe teritoriile dezrobite. Conștient de posibilitățile de dezvoltare a patriei, de bogățiile ei ca și de imensele energii ale poporului său, el ajunge să-și dea seama de frâna pe care o constituie pentru această dezvoltare jugul panilor polonezi. Deaceea Hmel încurajează în orașele și târgurile Ucrainei sale iubite, dezvoltarea noilor forme de viață, contribuind la procesul de ridicare economică și culturală a țării, proces pe care-l consemnează cu uimire și invidie ambasadorii străini, dușmani ai fericirii poporului ucrainian. In acest sens, romancierul a știut să ne facă să înțelegem felul în care jugul feudalo-iobăgist și național funcționa ca o frână în dezvoltarea forțelor de producție, în înflorirea unei vieți noi. Numeroasele pasaje în care Hmel visează viitorul țării sale sunt astfel legitimate, devin firești. „Rada din Pereiaslav" nu aparține acelor romane istorice care se rezumă la o înșiruire de întâmplări. Ea urmărește procesul de formare, în conștiința unei personalități, a unei concepții care, tradusă în practică, va asigura izbânda. La rândul ei această personalitate nu face decât să exprime vrerile poporului său.

Hmelnițchi, pentru a se putea opune polonezilor, încearcă o seamă de alianțe. Și în primul rând pe aceea cu tătarii din Crâm. Din capul locului el știe cât de puțin se poate întemeia pe alianța cu unul din dușmanii principali ai poporului său. Dar necesitatea politică a momentului îi impune, împotriva principiilor și sentimentelor sale, această acțiune. Când din cauza trădării hanului, el se vede constrâns să încheie pacea din Zborov, trebuie să consimtă la o nouă încălcare a principiilor și sentimentelor lui și anume la reducerea numărului de cazaci trecuți în registre, ceea ce echivalează cu aruncarea unui mare număr de țărani în ghiarele foștilor lor proprietari. O face doar pentru a păstra o parte din roadele victoriei și pentru a câștiga timpul necesar pregătirii unei noi acțiuni militare.

Romanul reliefează cu putere politica dusă de Hmel, toate dramaticele procese de conştiinţă care-i înviforează sufletul.

De multe ori singur în hotărîrile sale, întotdeauna îndurerat de avalanşa de nenorociri care lovea poporul său, el merge cu dârzenie înainte pe un drum pe care-l luminează doar existenţa statului centralizat rus, în care vede singura salvare şi despre care ştie că va interveni în favoarea Ucrainei, deîndată ce anumite probleme diplomatice şi politice vor fi găsit o rezolvare.

Feudalii polonezi cerând micşorarea numărului de cazaci trecuţi în registre nu se gândeau doar la ştergerea unor privilegii temporar acordate şi la accentuarea şi extinderea jugului iobăgist, ci căutau, în acelaş timp, să creeze între Hmelniţchi şi popor o prăpastie.

Nu întâmplător condiţiile păcii încheiate în toamna anului 1651 la Belaîa Ţercov trebuiră să fie anunţate, de către Hmel, poporului. Aşa cum subliniază Râbac — „Potocki lucrase cu şiretenie, cerând ca înţelegerea să fie vestită cazacilor. A ştiut unde să ţintească. In felul acesta se căsca prăpastia între hatman şi oastea sa".

In acelaş timp duşmanii susţin pe acele căpetenii cazace care încearcă să-şi păstreze şi să-şi consolideze situaţia lor economică destul de înfloritoare. Din vorbele unuia ca Gluh se poate vedea acea diferenţiere ivită în sânul căzăcimii şi pe care romancierul a menţionat-o pe larg: „Războiul se va sfârşi el odată. Fie că vom fi sub rege, fie sub sultan, dar de braţe de muncă vom avea nevoie. Prea li s'a suit la cap pospoliţilor, toţi vor să fie cazaci!... Aşa ceva n'a fost şi nici nu va fi. Trebuie doar ca cineva să are pământul, să ţeasă postavul, să hrănească vitele, să plătească morăritul. Pământul nu-şi scoate dările dela sine. Ajunge şi atât cât s'a dobândit. Unia cu Roma s'a desfiinţat, şi cu asta basta". Sunt vorbele unui ataman cazac, dornic de cât mai mult pământ şi de cât mai mulţi şerbi pe moşiile lui. El este din tagma lui Vâgovski, personaj care a existat cu adevărat şi care dacă în timpul existenţei lui Bogdan a uneltit din umbră, în 1657, după moartea hatmanului, în timpul tulburărilor întreţinute de către polonezi şi iscate de lupta dintre diverşii atamani, trecu de partea Poloniei şi, aliat cu vechiul său prieten cu care intrigase în atâtea rânduri, hanul Cri-

meii, izbuti să înfrângă armata rusă lângă Conotop, îngăduind astfel armatei poloneze să deschidă ostilitățile și să invadeze din nou pământul ucrainian. Victorie de scurtă durată întrucât, până în cele din urmă, panii polonezi trebuiră să încheie, în 1667, pacea dela Andrusovo, lângă Smolensc, prin care se consfințea acea reunire pentru care luptase poporul ucrainian.

Bogdan era conștient de poziția pe care se situau cazacii înstăriți. El știa „că ei gândesc doar astfel : Am pus mâna pe moșii, trăim în belșug, ne sporim avuțiile, ce ne mai trebuie ?..." Hmel îi judeca pe aceștia la fel cum îi judeca și poporul. Romancierul știe să sublinieze că întrebarea pe care Hmel și-o pune neîncetat este cum va reacționa poporul când va afla de condițiile păcii dela Zborov sau ale celei dela Belaia Țercov, ce va spune despre dânsul, câtă încredere îi va mai acorda.

Și ca o altă calitate deosebită a romanului este zugrăvirea poporului ca ceva nespus de concret, de viu, ca un tezaur de forțe în veșnică împrospătare, ca o fântână de apă vie, din care Hmel își trage mereu noi puteri. Poporul nu mai apare ca în vechile romane burgheze drept o massă amorfă. Indelungile sale suferințe îl fac să-și pună problemele esențiale. O viață vitregă îl duce spre concluzii sănătoase care vor fi preluate de către hatman.

Roman cu adevărat realist, „Rada din Pereiaslav" nu ascunde momentele în care încrederea poporului în Bogdan slăbește : „Dar dece nu se străduie hatmanul ca noi toți, tu bătrâne cazac — zise el arătând cu degetul spre Ivan Nejivoi — și tu faure, și tu Zviride, și tu Martâne, și tu voinice dela Don, noi toți să trăim omenește, să avem și noi un sălaș, să avem ogorul nostru, să știm și noi că vom fi înmormântați omenește în țintirim, că n'o să ne roadă câinii ciolanele prin șanț" „...Voi ați fost scriși la oaste și ați uitat de norod".

Dar în acelaș timp romancierul arată cum treptat se face lumină și în mintea acestor cazaci, cum ei ajung să priceapă înaltele motive pentru care hatmanul lor a acceptat vremelnic condițiile tratatelor de pace care-i arunca din nou în stăpânirea feudalilor polonezi. Evoluția interioară a lui Martân Ternovâi ilustrează tocmai această ajungere la o înțelegere a atitudinii lui Bogdan : „Oare niciodată n'o să

mai fie el gospodar pe pământul lui? Oare mama lui nu va mai vedea Baigorodul? Și în clipa aceasta Martân Ternovâi își dădu seama ca niciodată că trebuie să-l apere pe hatman cu pieptul său, pentru că numai el, numai hatmanul, se gândește la soarta lui, a lui Ternovâi, numai el se străduie ca mama lui să poată vedea din nou pământul pe care s'a născut".

Bogdan nu se ferește de a explica poporului motivele acțiunii sale. Aceste confruntări deosebit de dramatice contribuie la strângerea poporului din nou în jurul hatmanului și fac să dea greș planurile celor care voiau să-i dezbine.

Bogdan își dăduse demult seama de necesitatea reunirii cu poporul rus. Numai prin acțiunile militare pe care le-ar fi declanșat cu puterile sale, izbânda asupra polonezilor rămânea precară. Era mai mare efortul său de a face ca lucrul acesta să fie înțeles de unele căpetenii cazace, decât ca el să fie acceptat de popor. Nu degeaba Bogdan se exprimă în roman în felul acesta: „E vremea ca ei să înțeleagă că numai cu sabia nu se poate câștiga pe vecie slobozenia Ucrainei. Puterea nu stă numai în sabie". In acea noapte hotărî cu tărie să dovedească acest lucru polcovnicilor săi. Că e așa o dovedesc documentele vremii, trădările unora dintre atamani și acțiunea grupului condus de Vâgovschi în 1657.

In acest timp poporul știa că doar reunirea cu poporul rus poate asigura veșnicia slobozeniei sale.

In anii cumplitei împilări a feudalilor polonezi, nu un singur țăran ucrainian vorbea astfel despre statul moscovit: „Acolo este pământul fraților noștri, acolo este măreața Moscovie care nu va îngădui ca noi, oameni de aceeaș credință și de acelaș sânge cu ea, să pierim în robie".

Bejenarii nu rătăceau fără de țintă. Știau încotro să-și îndrepte pașii. — „Unde ne ducem? Unde ne-or vedea ochii — ne ducem în Țara Rusească, la frații noștri! Avem aceeaș credință și aceeaș soartă — strigă moșul vânturând pumnii în fața lui Martân. — Avem un singur dumnezeu și un singur grai. O să ne primească frații, n'or să ne lase batjocoriți, nici de șleahtă, nici de tătari".

Și într'adevăr Moscova nu-i lasă. Trimișii ei la curtea regelui polonez iau apărarea Ucrainei. In timpul bejeniei,

olăcarii aduc dela Moscova „o epistolă prin care se poruncea voievozilor Putivlului să nu pună niciun fel de opreliști oamenilor care vin din Ucraina. Să fie lăsați să se așeze în voievodat sau să fie îndemnați să plece spre olaturile dela miazăzi".

In cursul acestui exod, ucrainienii se conving de primirea frățească pe care le-o fac țăranii ruși care participă la durerea lor și care încearcă să le-o aline. „Maică-sa povestea prin câte trecuse. Bagdadia scundă și afumată a izbei sărăcăcioase atârna deasupra capetelor. Oamenii ruși care le dăduseră adăpost, maică-sii și lui în noaptea aceasta de toamnă, stăteau și ascultau. Și, cu toate că multe din cele ce povestea bătrâna le erau demult cunoscute, durerea ei era durerea lor, era aceeaș durere a tuturor".

Și primirea aceasta frățească era cu atât mai caldă și admirabilă, cu cât nici poporul rus nu o ducea pe atunci mai bine. „Efrem Prosacov își spuse și el păsul. Martân află că nici el nu o ducea bine, cu toate că nimeni nu-l amenința că-i va lua pământul. Dar țara a sărăcit în bucate și la hotare e greu, viața e neliniștită".

In aceste zile se întărește în poporul ucrainian voința care se va afirma atât de răspicat cu ocazia Marii Rade din Pereiaslav: „Așa, fiule, așa Martân. Oamenii ruși — uită-te la Marfa și la Efrem — așa sunt toți. Totdeauna să fim laolaltă, totdeauna".

Zadarnic s'au opus actului reunirii dușmanii cei mai diferiți ai poporului ucrainian: polonezii, tătarii, turcii, papistașii, degeaba s'au opus unele căpetenii cazace sau chiar unele personalități ca mitropolitul Chievului, nemulțumit la gândul că va ajunge sub oblăduirea lui Nicon, patriarhul Rusiei, și dornic să-și păstreze toate privilegiile care îl făcuseră să aibă o visterie bogată. Poporul ucrainian era pentru această reunire.

Ajutorul diplomatic, ajutorul material direct — căci din Rusia, în timpul războiului național de eliberare „se trimiteau în Ucraina convoaie cu cereale, arme, muniții, sare, produse de metal" — ajutorul dat țăranilor bejenari sau orășenilor ucrainieni care „își părăseau așezările lor în momentul incursiunilor trupelor șleahtei poloneze și ale hanilor din Crimeia", toate aceste chipuri multiple și felu-

rite de a secunda lupta poporului ucrainian aveau să-și găsească încoronarea în hotărîrea din 1 (11) Octombrie 1653 a lui Zemski Sobor din Moscova, care-și dădu consimțământul „la primirea Ucrainei în sânul Rusiei și la declararea războiului împotriva Poloniei șleahtice pentru eliberarea Ucrainei și Bielorusiei". După cum stau mărturie documentele, înafară de boieri, nobilime, cler și demnitarii țariști, la Zemski Sobor au fost de față și reprezentanții orașelor rusești ai negustorimii, țărănimii și pușcașilor. Hotărîrea adoptată de Zemski Sobor a fost expresia voinței și dorinței întregului popor rus de a acorda ajutor poporului frate ucrainian în lupta sa de eliberare împotriva înrobitorilor străini.

Câteva luni mai târziu, la 8 (18) Ianuarie 1654, în orașul Pereiaslav se întrunea Marea Radă care avea să proclame reunirea Ucrainei cu Rusia. La Radă participau reprezentanții celor mai felurite pături sociale și ai tuturor regiunilor ucrainiene eliberate. Letopisețele vremii au înregistrat cuvântarea în care Bogdan Hmelnițchi evoca martiriul poporului ucrainian și lupta lui aspră și dârză împotriva dușmanilor independenței și fericirii sale: Polonia șleahtică, Turcia sultanilor, Crimeia hanilor. In această Mare Adunare s'a hotărît cu unanimitate reunirea, „pentru ca toți să fie uniți pe veci". Mai fericit decât Feodor Svecica — cronicarul despre care e vorba în carte — Roman Racușca-Romanoschi, mai cunoscut sub numele de Samovideț, a ajuns să vadă îndeplinită reîntoarcerea poporului ucrainian la trunchiul de pe care fusese vremelnic desprins. Contemporan al acestor evenimente, vorbind despre actul reunirii, spunea că „în întreaga Ucraină, întreg poporul a primit-o cu bucurie".

„Deși în fruntea Rusiei se aflau pe atunci țarul și moșierii, reunirea Ucrainei cu Rusia a avut o uriașă însemnătate progresistă pentru dezvoltarea ulterioară politică, economică și culturală a popoarelor ucrainian și rus.

„Importanța istorică a hotărîrilor Radei dela Pereiaslav pentru destinele poporului ucrainian, consta, în primul rând, în faptul că, unindu-se cu Rusia în cadrul statului rus unic, Ucraina a fost salvată de înrobirea de către Polonia șleahtică și de înghițirea ei de către Turcia sultanilor".

„Reunirea cu puternicul stat rus centralizat a contribuit la dezvoltarea economiei şi culturii Ucrainei. In a doua jumătate a secolului al XVII-lea, economia Ucrainei a devenit o parte integrantă a pieţii întregii Rusii care se formase. Reunirea a contribuit, deasemenea, la creşterea forţelor de producţie a Rusiei şi la îmbogăţirea culturală reciprocă a celor două popoare frăţeşti.

„Intrarea Ucrainei în sânul Rusiei a avut o uriaşă importanţă internaţională. Ea a constituit o lovitură dată tendinţelor agresive ale Turciei sultanilor şi ale Poloniei şleahtice". („Tezele cu privire la cea de a 300-a aniversare a reunirii Ucrainei cu Rusia").

De unanimitatea pe care o consemnase cronicarul şi care avea să inspire veacuri de-a-rândul pe scriitori şi pe artiştii plastici — ne gândim în acest sens la popularele compoziţii istorice ale lui M. Hmelco şi A. Hmelniţchi — nu aveau să ţină seama duşmanii ucrainienilor şi ai ruşilor. In timp ce armatele ruse, din care făceau parte şi unităţi ucrainiene, zdrobeau la Poltava pe invadatorii suedezi, în Ucraina se ducea lupta împotriva hatmanului Mazepa, unealta iezuiţilor, a polonezilor şi suedezilor care încercau din nou o dezbinare menită să reducă pe ucrainieni sub jug străin. Dacă în 1651 papa trimisese indulgenţe tuturor celor care participau la războiul împotriva poporului ucrainian, el încuraja acum prin iezuiţi mişcarea hatmanului trădător. Prin aceiaşi iezuiţi care pregătesc astăzi în cadrul Colegiului intitulat Russicum, echipe de aşazişi misionari, de fapt agenţi informatori şi sabotori, pe care vor să-i paraşuteze în Uniunea Sovietică — cum se vede şi din cursurile de atletism, luptă liberă, box, tir, şi paraşutism — care li se predau sub conducerea superiorului, „părintele" Wetter. Dar aşa cum spune unul din eroii romanului, „ce să mai vorbim, papistaşi şi pace! Astăzi sărută crucea, iar mâine îţi înfig junghiul în spate".

După Octombrie 1917, Ucraina a avut din nou de suferit de pe urma intervenţioniştilor străini, a stăpânirii hat-

manilor şi a lui Denichin. Dar din nou poporul rus, sub conducerea Partidului Comunist, veni în ajutorul Ucrainei.

„In anul 1939 a avut loc unirea Ucrainei Apusene cu Ucraina Sovietică, în 1940 s'a unit cu R.S.S. Ucrainiană, Bucovina şi regiunea Izmail, iar în 1945 Ucraina Subcarpatică. După unificarea tuturor pământurilor ucrainiene, Ucraina Sovietică a devenit unul din cele mai mari state din Europa. R.S.S. Ucrainiană are astăzi o populaţie de peste 40 milioane de oameni" („Tezele cu privire la cea de a 300-a aniversare a reunirii Ucrainei cu Rusia").

In sfârşit, prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. s'a transferat regiunea Crimeia din componenţa Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse în componenţa Republicii Sovietice Socialiste Ucrainiene.

Hmel visa pentru patria lui slobozenie — libertate. Cu posibilităţile de a-şi închipui viitorul determinate de veacul în care trăia, el vedea „înaintea sa ziduri albe de târguri, împresurate cu livezi bogate, cetăţi mândre cu turnuri de necucerit, sate paşnice în mijlocul câmpiilor pe care nu le poţi cuprinde cu ochii, pe care spicele se leagănă dela o zare la cealaltă. Vedea râuri liniştite şi măreţe, care poartă pe apele lor vase pline cu mărfuri făurite în ţara lui şi pretutindeni oameni veseli, voinici, harnici, cu chipuri strălucitoare de mulţumire, de fericire".

Dar tot ce s'a întâmplat dela Marea Radă din Pereiaslav şi până astăzi şi, mai cu seamă revoluţionarele transformări de după Octombrie 1917, au întrecut, cum era şi firesc, posibilităţile de visare ale unui om al veacului al XVII-lea. Spre a da doar câteva exemple, astăzi, pe pământul arat înainte de pluguri, înaintează tractoarele electrice ale căror troleuri metalice au fost comparate de scriitorul sovietic N. Mihailov cu şuviţa de păr a viteazului zaporojean de pe vremuri. Astăzi în insula Cortiţa, în Seciul din Zaporojie, unde bătrânul Taras Bulba îşi dusese feciorii spre a-i învăţa cum

să lupte împotriva feudalilor polonezi, se află laboratorul viitorului, căci această „insulă electrică" a devenit câmpul de experiență pentru folosirea energiei electrice în agricultură.

Țara lui Hmel a devenit azi mulțumită Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, mulțumită oamenilor care, după o expresie a lui Maiacovschi, au văzut „esența și carnea comunismului", țara minerilor din Donbass, care, după alungarea invadatorilor naziști, au pompat din minele lor 650 milioane de metri cubi de apă, a minerilor din Crivoi Rog și din Nicopol, a muncitorilor din industriile Chievului, Harcovului și Odesei, țara unei agriculturi înaintate, a culturilor minunatei plante cocsagâz și a multor altor realizări mărețe.

Toți acești constructori ai comunismului preiau astfel vorоavele bunicului lui Feodor Svecica, bătrânul Chirilo, care la întrebarea ce este viața răspundea „viața este muncă".

De unde ar fi putut visa cronicarul Feodor Svecica că în Chievul său mult iubit, acolo unde ar fi vrut să se reîntoarcă pentru ca în grădinița liniștită, sub vișinii stufoși, să-i mai citească Solomiei din stihurile latinești ale lui Horațiu, avea să se dezvolte o cultură înfloritoare, că aici, lăsând de o parte școlile de toate gradele, Academia de Științe, Biblioteca de Stat, teatrele și galeriile de tablouri și menționând doar o realizare din domeniul tiparului se construiește un combinat de presă capabil să trateze 17 vagoane de hârtie zilnic și să imprime 13 ziare, 19 reviste și 30 milioane de cărți anual.

Epopee a luptelor care au dus la reunirea Ucrainei cu Rusia, romanul de față este în acelaș timp un imn închinat patriotismului oamenilor simpli ucrainieni din veacul al XVII-lea. Urmărindu-i, cititorul deslușește în ei forțele care au făcut cu putință viitorul.

E unul din acele romane istorice, care urmăresc cu fidelitate istorică, cu deosebită putere de analiză psihologică și

desăvârșită artă, drumurile exterioare și interioare ale unei personalități strâns legate de poporul ei, a unei personalități în care se decantează, se precizează și se potențează energiile morale ale acestuia, vrerile și aspirațiile lui. Exemplul de înțelegere științifică a relațiilor dintre personalități și masse, el e în acelaș timp romanul poporului ucrainian în perioada marelui război dintre 1648 și 1654. Citindu-l cu atenție, din perspectiva unei națiuni care s'a bucurat în decursul istoriei sale de ajutorul poporului rus, el apare cu o și mai mare putere de generalizare. Căci el ne reamintește nouă românilor asemănările, momentele din lupta noastră pentru libertate și independență națională în care am primit ajutorul marelui popor rus.

E. Schileru

„Bogdan Hmelnițchi și-a închinat viața înfăptuirii a două sarcini esențiale: eliberarea Ucrainei de sub jugul străin și reunirea ei cu Rusia. Pentru realizarea lor, el a luptat cu toată puterea neînfrântei sale voinți, a nesecatei sale energii. In slujba acestor mărețe idei și-a pus admirabilul său talent de organizator, remarcabilele calități de conducător de oști și de șef militar, toată arta sa de strălucit diplomat.

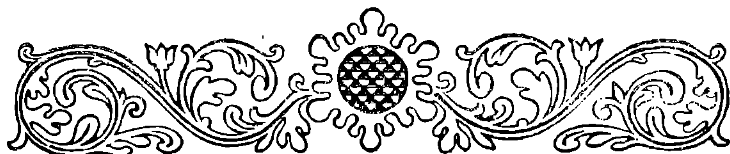
„...Hotărîrea luată de poporul ucrainian în 1654 la Rada din Pereiaslav a constituit încununarea activității lui Bogdan Hmelnițchi...“

„Pravda“ 11 Octombrie 1943

„Slăvit fii Bogdane, ageră minte, bărbat ne'ntrecut — libertății părinte!“

GRIGORI SCOVORODA

CARTEA
ÎNTÂIA

1

RIDICÂNDU-SE în scări, călăreţul se sprijini cu mâna de oblâncul înalt al şeii.

In faţa privirilor sale, care lunecau pe deasupra fâşiei fumurii a unei păduri, se ivi Chievul.

Dangătul sărbătoresc al clopotelor soborului [1]) sfânta Sofia şi ale lavrei Pecerschi plutea în văzduhul rece al iernii. Privirea ageră a călăreţului se opri o clipă asupra steagurilor care fâlfâiau abia zărit pe foişoarele Porţii de Aur şi pe zidurile cetăţii.

Calul necheză şi izbi cu copita pământul ferecat de ger. Călăreţul bătu fugarul pe coamă, se aplecă şi, parcă spunându-i o taină, îi şopti la ureche:

— Ai răbdare!

Dar în aceeaş clipă îşi dădu seama că vorbele acestea „ai răbdare“ şi le spusese sieşi. Poate că inima lui zvâcnea pentru întâia oară atât de năvalnic în acest an. Privi spre poalele dâmbului. Acolo jos, în vale, era aşteptat. Pe tot şleaul larg se vânzoleau cazacii. Zăpada scârţâia. In jur se auzea răpăitul vesel al darabanelor turceşti. Deasupra capetelor se legănau tuiuri şi prapori grei de catifea purpurie.

---

[1]) *Sobor* — catedrală ortodoxă. (N. trad.)

Zărind călăreţul de pe dâmb, cazacii începură să lărmuiască. Tunetul miilor de glasuri răbufni, rostogolindu-se:

— Sla-a-a-vă !...

Călăreţul dădu pinteni calului şi porni spre cazaci.

Era în ziua de douăzeci şi trei Dechemvrie a anului 1648.

Venind dinspre Poarta de Aur doi telegari voinici trăgeau o sanie încăpătoare, în care se aflau Paisie, patriarhul Ierusalimului şi Silvestr Cossov, mitropolitul Chievului. Inconjurată de călăreţi, sania luneca pe cureaua lucie a şleaului. De sub sprâncenele albe şi stufoase, ochii pătrunzători ai patriarhului priveau cu luare aminte în zare.

Aplecat într'o parte, Silvestr Cossov grăia :

— Nimeni nu ştie ce gânduri nutreşte omul acesta şi nimeni nu-i poate stăvili faptele. Işi închipuie că, asemenea unui apostol, are dreptul să hotărască ursita oamenilor. Mă bizui pe iscusinţa înalt prea sfinţiei tale, nădăjduind că vei putea preface leul în miel şi veninul din inima şarpelui îl vei schimba în oleu.

Dar patriarhul nu-l asculta. Cossov urmă repede:

— A răzvrătit gloatele împotriva unor oameni vrednici şi prea cinstiţi — nu numai împotriva papistaşilor, dar şi a pravoslavnicilor. A scris într'un „universal" [1]) al său: „Toţi vor fi deopotrivă..." E un hulitor, un scârbavnic...

Cossov scuipă într'o parte şi privi împrejur. Larma glasurilor stăruia deasupra mulţimii .

„Parcă ar primi un cneaz", gândi el, şi osândi încăodată purtarea patriarhului Paisie ; cu toată vârsta-i înaintată şi cu tot cinul său înalt, patriarhul ţinuse să-l întâmpine el însuşi pe Bogdan Hmelniţchi şi-l mai trăsese şi pe el, pe Cossov, în această primejdioasă şi pidosnică faptă.

Se şi vedeau şirurile de cazaci. Câţiva călăreţi se desprinseră şi porniră în goană în întâmpinarea săniei.

Ajuns la vreo sută de paşi de sanie, Hmelniţchi îşi struni calul şi descălecă. Scutarul prinse dârlogii. Săriră de pe cai şi Ivan Vâgovschi, Lavrin Capusta, Matvei Gladchi şi Siluian Mujilovschi. Scoţându-şi cuşma din mers, Hmelniţchi păşi pe zăpadă, spre sanie, repede şi hotărît. Capusta îl înştiinţase încă din ajun că patriarhul Paisie e în Chiev şi că doreşte să-i iasă în întâmpinare.

Hmelniţchi cugetă îndată cât de însemnată este această împrejurare şi ce înrâurire va avea asupra chipului cum va fi el privit de norod şi de slujitorii bisericii.

---

[1]) *Universal* — chemare, manifest. (N. trad.)

Văzând pe Silvestr Cossov, rotund și greoi ca un clopot de biserică, alături de bătrânul cu părul alb, în care ghici deîndată pe patriarh, hatmanul se încruntă. Siluian Mujilovschi și Lavrin Capusta schimbară o privire. Doar câțiva pași mai rămăseseră până la sanie.

Sprijinit de mitropolitul Cossov și de monahi, patriarhul se ridică în întâmpinarea hatmanului. Dar Hmelnițchi nu-l lăsă să coboare din sanie — se lăsă în genunchi și își lipi buzele de mâna lui mică, rece, uscățivă. Lui Cossov nu-i sărută mâna de îndată; îl privi pătrunzător în ochi, parcă cercetându-l, și abia i-o atinse cu mustățile. Mitropolitul îi făcu loc de-a-dreapta sa. Mulțimea striga înflăcărată :

— Slavă ! Slavă hatmanului Bogdan !

Acoperind larma glasurilor, zbucnea când ici, când colo ca un tunet :

— Slavă lui Hmel !

Hatmanul zâmbi. Astfel i se strigase la Apele Galbene după izbândă ; astfel strigaseră pospoliții [1]) cu coase și cu furci în mâini, gata să se arunce după el, în foc și în apă. Iată, i-a dus dela Nipru la Vistula, le-a dat înapoi Chievul și a ieșit biruitor. Nu-și mai pusese cușma și vântul îi răvășea părul, răcorindu-i fruntea. Simțea nevoie să se învioreze. In ajun, la conacul lui Mujilovschi, polcovnicii și cazacii băuseră toată ziua în sănătatea lui, băuseră pentru biruință, pentru înfrângerea regelui și a hanului, pentru pieirea sultanului.

Bătrânul patriarh îi spunea ceva cu glasul stins dar el nu izbutea să audă nimic. Valuri neîncetate de strigăte, care se rostogoleau pe deasupra mulțimii târgoveților, pe deasupra șiragurilor de cazaci, acopereau totul.

La Poarta de Aur, sania trebui să se oprească. Voitul [2]), radeții [3]) și trimișii breslelor din Chiev îl primiră cu pâine și sare. O bătrânică, sărăcăcios îmbrăcată, își făcu drum spre sanie, ghiontind în dreapta și în stânga. Cât ai clipi din ochi, scoase dela piept o cruciuliță de aramă aninată de o sfoară cenușie, și i-o petrecu hatmanului pe după gât.

---

[1]) *Pospoliți* — locuitorii din târguri și sate, de pe moșiile panilor și ale mânăstirilor și acei din apropierea hotarelor, care nu făceau parte din căzăcime. (N. trad.)

[2]) *Voit* — judecătorul târgului. (N. red. ruse.)

[3]) *Radeți* — membrii consiliului comunal. (N. red. ruse.)

El îi cuprinse mâinile și le duse la buze. Patriarhul dădea din cap a încuviințare. Silvestr Cossov își întoarse privirile.

Și iarăși tună strigătul: „Slavă!..." Pe urmă ieșiră în față învățăceii dela colegiul din Chiev. Hmelnițchi îi cunoscu îndată după svitcile lor negre, cu pulpane lungi. Unul din ei, un flăcău înalt și vânjos, citi, cu glas răsunător ca o surlă, niște stihuri latinești întortochiate, în care-l asemuia pe hatman cu Alexandru Machedon și-l numea cel mai viteaz oștean de pe lume. Pe urmă, un târgoveț scund și gras se urcă pe o butie și-l firitisi pe hatman, cu un glas subțirel, în numele dregătorilor din orașul Chiev.

— Slăvite hatman, mântuitorul și izbăvitorul nostru, te-am așteptat ca pe Moise! Ne-am rugat zi și noapte pentru domnia ta! — strigă el pițigăiat.

Cineva îl întrerupse râzând:

— Nu era nevoie să te ostenești atât... Trebuia să te fi dus la Apele Galbene!

Târgovețul se fâstâci. Silvestr Cossov grăi dojenitor:

— Satana a intrat în norod și-l îndeamnă la o vicleană slobozenie de cuget...

— Inalt prea sfințite, norodul ăsta a străbătut toată țara cu sabia în mână, i-a zvârlit pe panii leși dincolo de Vistula și este întru totul vrednic de blagoslovenia înalt prea sfinției tale...

Nu se putuse înfrâna. I-o retezase acestui înfumurat Cossov. Și-i întoarse îndată spatele. Se temea să nu-i scape vreo vorbă mai tare. Nu putea să uite vicleșugurile mitropolitului, înțepăturile lui veninoase, prieteșugul cu Adam Chisel. Se gândi: „Lasă, îți vine și ție rândul".

In cetate bubuiră tunurile. Se trăgea din flinte și din pistoale. Trecuseră demult pe sub Poarta de Aur. Norodul înșiruit de-a-lungul ulițelor și în piețe îl arăta pe hatman și striga: „Slavă"! Hmelnițchi ședea între mitropolit și patriarh și se arăta plin de blândețe, de liniște și smerenie...

Seara, Iosif Trizna, arhimandritul mânăstirii Chievo-Pecerschi, dădu un ospăț în cinstea hatmanului. Hmelnițchi se întoarse după miezul nopții la palatul mitropoliei, unde era găzduit. Nu-i era somn. Esaulul Demian Lisoveț și Lavrin Capusta îl însoțiseră. Schimbară câteva vorbe fără

vioiciune. In cele din urmă, le dădu drumul. Auzi cum Capusta porunceşte esaulului în dosul uşii :

— Pune străji la ferestre în grădină. Mă duc să văd ce mai e pe la porţi.

Zvonul paşilor se stinse. Rămase singur. Işi acoperi faţa cu mâinile. Dumnezeule ! Când te gândeşti că ziua care trecuse era doar un început. Şi-a dat seama de acest lucru de îndată ce se urcase pe dâmb şi văzuse Chievul. Da, era un început ! Chiar şi anul acesta, în Mai, la Apele Galbene, când învinsese pentru întâia oară armia coroanei, ba chiar şi după izbânda dela Corsun, nu-şi dădea seama de întreaga măreţie a luptei pe care o începuse. Dar, după Zamostie, înţelesese şi luase cu hotărîre pe umerii săi o povară cum nu luase nicicând altcineva de prin părţile lui.

Işi aminti totul : năpăstuirile, sărăcia, moartea care-l pândea, capcanele întinse cu viclenie pentru ca să cadă negreşit în ele. Trecuse prin toate încercările. Fugărise vrăjmaşul până la Zamostie şi-l îngenunchiase. Toată Ucraina îl urmase, din Stepele Sălbatice până la Sluci. Dar de acum înainte ce-o să mai fie ? Se întreba şi nu cuteza să-şi răspundă. Mintea şi inima îi şopteau însă răspunsul : nu mai putea da înapoi. Drumul său era numai înainte.

Norodul era cu el şi-l aştepta acum să le îndeplinească făgăduinţele. Dar hatmanul mai avea în faţa lui puternica armie a lui Jan-Kazimir, pe care o bătuse, dar nu izbutise să o nimicească ; hanul din Crâm, Islam-Ghirei, căuta un prilej potrivit ca să-şi înfigă ghiarele în beregata lui. Voievodul Ardealului şi gospodarii Valahiei şi Moldaviei îşi ascuţeau colţii; iar în spatele lui, mai marii cazacilor îşi împărţeau polcurile, moşiile, şi se sfâşiau între ei pentru bucăţile cele mai grase. O sută de mii de pospoliţi aşteptau dela el slobozenie şi pâine: pământul nu rodise în anul acela. Sare nu era, căci nu se adusese din pricina războiului... Târgurile aşteptau dela el întărirea drepturilor dintotdeauna, iar satele, ocrotire împotriva ceambururilor [1]) tătăreşti... Dumnezeule ! Putea să mai numere încă atâtea sute de cereri şi dorinţi... Apoi, aflându-şi deodată în inimă o ciudată şovăială, răbufni de mânie şi izbind cu pumnul său vânjos în genunchi, rosti cu glas tare :

— Voi săvârşi cele ce am hotărît !

---

[1]) *Ceambur* — năvălire. (N. trad.)

2

Făcliile ardeau drept în policandrele înalte de aramă. Deşi patriarhul stătea alături, glasul lui răguşit părea a veni de departe. Şedea într'un jâlţ, ţinându-se încleştat de brăţare ca şi cum i-ar fi fost teamă că jâlţul va luneca de sub el.

— Bogdane, osârdia ta este vrednică de laudă. Noi cei din ţara sfântă suntem foarte îngrijoraţi de fărădelegile pe care catolicii le săvârşesc împotriva credinţei noastre pravoslavnice. Ai ocrotit de pângărire bisericile domnului şi ai adus norodului o mare mângâiere în chinul său cel de pe lumea asta.

Patriarhul şi hatmanul erau singuri într'o încăpere mare.

Hmelniţchi îl ascultase cu luare aminte. Când Paisie dădu din mână, el începu :

— Părinte, daţi-mi voie să vă spun astfel, căci sunteţi pentru mine aproape mai mult decât un părinte, voi săvârşi cele ce mi-am pus în gând, în numele lui dumnezeu ; cu umilinţă îmi voi jertfi făptura mea cea vremelnică, dar nu voi da un pas înapoi. Cuvintele sfinţiei voastre sunt pentru mine balsam şi îndemn. Gândiţi-vă ! Trăim acum ca deasupra unei prăpăstii. S'ar putea întâmpla ca tot pământul nostru mănos să fie pustiit de o urgie cumplită. Nu putem ţine piept singuri unui vrăjmaş mai puternic decât noi în oameni şi în arme. Nu-mi pun nădejdea în han, cu care m'am însoţit de nevoie, căci altfel regele l-ar fi ridicat împotriva mea. Sfinţite părinte, îmi pun toată nădejdea numai în fraţii noştri ruşi, în ţarul Moscoviei. Dacă ne va lua sub înalta lui oblăduire vom avea pe veci o viaţă slobodă... Ştiu că plecaţi la Moscova şi rog umil să-i spuneţi ţarului rus să trimită în târgurile noastre oştenii săi, să vină în ajutorul fraţilor lor, să rupă legământul cu Jan-Kazimir ; şi atunci n'o să ne mai fie teamă nici de han, nici de rege, nici de sultan. I-am cerut acest lucru în scris în numele întregului norod, încă din Iunie...

Tăcu o clipă ca să răsufle. Patriarhul stătea cu ochii închişi. Să fi adormit ?

— Vorbeşte mai departe, — şoptiră buzele bătrânului.

Hmelniţchi îşi domoli glasul răsunător :

— Să-i spuneţi ruga mea în mare taină, căci dacă s'ar afla de ea, regele şi hanul se vor împăca şi în sprijinul lor

vor sări şi turcii. Atunci n'o să le putem ţine piept. Credinţa mea este că trebuie să săvârşim totul în taină şi să cădem asupra lor ca trăznetul.

— Ii voi spune, fiule, — grăi patriarhul. — Gândul tău e vrednic de laudă. Când toţi pravoslavnicii se vor afla laolaltă într'o singură ţară, aceasta va fi neînchipuit de puternică şi vrăjmaşii nu se vor putea atinge de ea.

Schimbă apoi vorba :

— Silvestr Cossov se plânge de atamanii şi de cazacii tăi.

Hmelniţchi plecă urechea.

— Au pus mâna pe bunurile mânăstireşti, s'au aşezat pe moşiile lui Cossov ca pe pământurile lor. Fiule, ocinile[1]) bisericeşti sunt sfinte, e o nelegiuire să ridici mâna asupra lor.

Hatmanul voi să spună : „Cossov îl are mai mult la inimă pe papa dela Roma decât pe sfinţia ta", dar se gândi că aceasta ar părea o clevetire. Nu se cade să vorbească aşa ceva într'o astfel de împrejurare. In loc de aceasta făgădui:

— Voi ţine seama de aceste plângeri; nu li se vor mai face supărări.

— La Moscova am să spun totul, atât ţarului, cât şi patriarhului. Fiule, sunt ostenit şi mă mai aşteaptă încă un drum lung şi greu.

Blagoslovi pe Hmelniţchi cu mâna-i uscăţivă, şi i-o întinse spre buze. Hatmanul se îndreptă spre uşă. Ieşind, spuse :

— Şi am să vă mai rog, înalt prea sfinţite, lui Silvestr Cossov despre cele ce...

— Asta a fost o spovedanie, fiule, — răspunse impunător Paisie, cu o umbră de nemulţumire în glas. In prag, Bogdan auzi : — Deşertăciune lumească...

Peste două zile solul hatmanului, polcovnicul Siluian Mujilovschi, plecă la Moscova împreună cu patriarhul Paisie.

... Beţia zilelor de sărbătoare trecuse. Voitul i se plângea lui Vâgovschi, marele diac al oastei :

— Nu-i chip să ajungi la hatman. Cazacii şi atamanii se ţin de răutăţi. Cer dela fiecare gospodărie câte două pâini şi o măsură de sare pe zi. Cine nu aduce e silit să dea patru pâini şi două măsuri de sare. Târgul nostru are hrisoave

[1]) *Ocină* — moşii, bunuri. (N. trad.)

de drepturi date demult din milostivirea măriei sale răposatului rege Wladislaw al IV-lea.

Voitul fu dus la hatman. Aci căzu în genunchi şi rosti aceleaşi cuvinte. Dar nu mai aminti de rege. Hatmanul se mânie:

— Ceeace fac, fac pe bună dreptate. Dacă nu vă supuneţi, dau poruncă să vi se ia totul şi vă zvârl din case.

Voitul îndrăzni să amintească:

— Chievul e oraş slobod, avem dregătorii noştri, nimeni nu ne-a răpit până acum drepturile.

— Oştenii mei nu şi-au cruţat viaţa pentru slobozenie şi credinţă. De acolo purcede dreptul lor. Tu cum gândeşti: ei să moară iar tu să te îndopi? Pleacă de aici, până nu pun mâna pe sabie.

Chievul încremenise în aşteptarea a ceva necunoscut. Vântul sufla de peste Nipru şi se plimba pe medeanuri. In piaţa Maghistratscaia, în casele mari, înalte, cu ferestre la stradă, erau cvartirile nacealnicilor. Cazacii se aciuiseră în Podol, în casele târgoveţilor. De dimineaţă şi până seara târziu se înghesuiau la piaţă, pe lângă dughene. Aveau bani berechet. Târguiau peşte sărat, mere, slănină, păsări fripte. Pe mesele lungi din faţa dughenelor erau clondire cu rachiu, cu vin scânteietor unguresc şi moldovenesc, malvasie [1]) în carafe veneţiene, plăcinte calde; în tigăi sfârâiau cârnaţi...

Martân Ternovâi, cazac în polcul lui Danilo Neceai, se afla pentru întâia oară la Chiev. Rătăcind prin oraş se întâlni cu cazacul Galaida şi porniră mai departe împreună. Se opriră în faţa bisericii sfânta Sofia şi se minunară de icoanele de pe ziduri, alcătuite din pietricele de felurite culori. Rămaseră îndelung în piaţa din faţa soborului. Turla bisericii ardea cu sclipiri de aur, luminată de lucirea molcomă a soarelui de iarnă.

— De bunăseamă că hatmanul va rămâne acum în Chiev. E bine aici, — zise Galaida.

Işi petrecură seara într'o crâşmă. Le vuia capul din pricina rachiului şi a larmei vesele din jurul lor. Galaida povestea:

— Satul Belâie Repchi e mic, dar se poate trăi acolo. Acum s'a isprăvit cu războiul, am să mă întorc acasă. N'o să mai slugăresc cinci zile pentru pan. O să am o gospo-

---

[1]) *Malvasie* — vin grecesc. (N. trad.)

dărie a mea aşa fel că abia o să le pot face pe toate într'o săptămână. Acum, panii n'o să-şi mai vâre nasul.

Martân Ternovâi încuviinţă. Unde să-şi mai vâre panii nasul? I-au pus ei cu botul pe labe. Vorbi despre Baigorodul său, despre Catria, logodnica lui. Poate că îl mai aşteaptă, poate că nu. Nu toţi se întorc din război. Pe urmă începură să facă prepusuri. Cum va fi de acum încolo? Martân spuse cu încredinţare:

— Fiecare o să poată trăi îndestulat şi fără necazuri.

Galaida plecă fruntea, încuviinţând:

— Da, da, e adevărat.

Totuşi, întrebă cu oarecare sfială:

— Dar tătarii?

Aşa-i, îi uitaseră pe tătari. Aceştia nu-i vor lăsa să trăiască liniştiţi. Dar panii...?

— Nu s'a mântuit cu războiul, — spuse Martân mohorît.

Dar le era lehamite să se gândească la asta...

Galaida se aplecă peste masă.

— Ce-ar fi ca acum cât mai e vreme, cât mai avem bani şi suntem slobozi, s'o luăm spre Don? Acolo-i pământ rusesc şi tătarilor nu le e îndemână să se avânte aşa departe. Sau, poate, s'o luăm spre Moscovia?

Crâşmăriţa se opri lângă masă.

— Dece staţi şi muriţi de urât aici, cazaci? Mai bine aţi pleca la drăguţele voastre, le-or fi secat ochii de atâta plâns...

Pe buzele ei pline flutura un zâmbet; ochii îi licăreau ca doi tăciuni. Cosiţele negre, în care împletise o panglică roşie, îi şerpuiau pe piept. Puse pe masă o carafă plină cu rachiu, un talger cu slănină, varză acră, mere, castraveţi, apoi se îndepărtă surâzând.

— N'o să ne lase hatmanul, — răspunse Martân, după ce o însoţi pe crâşmăriţă cu privirile. — Are nevoie de noi... Fără el noi nu putem trăi şi nici el fără noi. — Strânse pumnul şi-l întinse înainte. — Toţi mănunchi, asta suntem noi.

— Asta-i, — zise el iar, izbind în masă de zăngăniră cănile. Râse. — N'avem dece fugi. Dacă o să ajungem la aman, plecăm cu toţii în Ţara Rusească, plecăm până la unul şi aici punem foc la toate, nu lăsăm nimic viu în urma noastră, scrum facem din tot pământul. Numai câinii

flămânzi or rămâne să urle. Fără noi n'o să fie viață pe meleagurile astea! Nu!

Se înfioră el însuşi. O lacrimă de amărăciune îi gâdilă ochiul, răsări şi se prelinse încet pe obraz, topindu-se în mustățile-i negre, subțiri.

Amuțiră. Intr'un colț, lângă odaia din fund, un cântăreț orb cu o teorbă [1]) în mână îngâna răguşit un viers, holbând petele albe ale ochilor spre mulțimea pestriță din crâşmă:

Atunci bietul rob, voi s'o ştiți fraților,
Căzut-a'n robia duşmanului,
Săpatu-i-au carnea cătuşele crâncene,
Durerea îi roase şi trupul cazacului,
Adânc, până 'n oasele-i galbene...

Un cazac țâşni în mijlocul crâşmei. Mătură podelele cu şalvarii-i largi şi răcni, pălindu-se în piept:

— Hei, tătucule! Ajunge! Să nu mai aud de lanțuri! Fraților, să bem în sănătatea lui Hmel! Să trăiască o sută de ani, fraților! Slavă hatmanului Hmel!

Cazacul înşfăcă o ulcea mare de pe masă. In râsetele tuturora, crâşmărița îi turnă în ea, una după alta, două clondire de rachiu şi el dădu ulceaua peste cap, bând fără să răsufle. După ce o goli, o zvârli jos şi bătu din picior.

— Scripcarii!

Cântărețul din teorbă tăcu. Scripcile prinseseră glas, daireaua începu să răpăie. Cazacul sălta pe vine, făcând giumbuşlucuri năstruşnice şi însoțindu-şi cântecul cu şuierături:

Tu fă aşa, precum făcui,
Iubeşte-o fată-a orişicui,
De dascăl, ori de popă, oricine,
Sau una de țăran mai bine.

Martân se înveseli şi începu să bată din palme.

Cântarea se sfârşi. Cazacul se mai învârti odată pe loc, şovăi şi se lăsă pe duşumea, cu picioarele răschirate. Oamenii îl ridicară de subțiori şi-l traseră de o parte. Lângă Martân şedea un bărbat cu mustățile sure, sprijinindu-şi

---

[1]) *Teorbă* — instrument muzical asemănător lăutei. (N. trad.)

capul într'o mână şi privind în pământ. In faţa lui era o bărdacă plină cu mied. Omul cânta cu glas gros, legănându-se încoace şi încolo:

Alelei, măi fraţi,
Cin' n'a slujit la bogaţi,
Nu ştie amarul...

3

Cu aproape un an în urmă, în primăvară, moş Lâtca trăgea clopotul. Oamenii se năpusteau spre medeanul din faţa bisericii. Veneau în goană din izbe, de prin livezi, de pe câmp, mânându-şi caii nebuneşte, sau alergând ei înşişi mai repede decât mârţoagele slabe, ciolănoase, împroşcând cât colo apa din băltoace şi întrebându-se unii pe alţii din fugă:

— Arde undeva?

— Unde arde?

— Sau o fi venit panul?

— Ori o fi adus ceasul rău niscai zapcii?

Baigorodul clocotea. Pe medeanul din faţa bisericii un cazac călare citea ceva pe o foaie de pergament galbenă şi lungă. Sătenii încremeniseră cu gurile căscate, ascultând:

„Nu o să găsiţi nicicând calea biruinţei, dacă nu veţi nimici acum jugul stăpânirii şi nu veţi dobândi slobozenia, acea slobozenie pe care părinţii noştri au răscumpărat-o cu sângele lor...

„Noi, cei cutezători şi iubitori de viaţă slobodă, suntem socotiţi sălbatici şi răzvrătiţi. Ne zic zvânturatici, nouă, celor viteji, celor vrednici. Toată lumea ştie că regele şi panii nimicesc avutul cazacilor şi al ţăranilor, că necinstesc femei şi copile, că silesc toată suflarea să robească pentru ei; povara muncii pentru pani e din ce în ce mai grea şi dacă cineva se jeluie de aceste obijduiri de faţă cu tot norodul sau între patru ochi nu întâmpină decât râsete şi ocări sau, cel mult, făgăduieli deşarte şi fără preţ. Se cearcă de isnoavă să se nimicească neamul căzăcesc".

Călăreţul răsuflă şi-şi roti ochii peste mulţimea care sporea mereu. Cei din spate îi întrebau pe cei dinaintea lor:

— Ce citeşte? Un viţ [1]) al regelui?

---

[1]) *Viţ* — decret de mobilizare în Polonia. (N. trad.)

Cei care sosiseră mai pe urmă căutau să ghicească:

— Pesemne că regele Jan-Kazimir ne cheamă să ne războim cu turcii...

— Da de unde, altceva, vorbeşte de noi...

— Călăreţul strigă cu glas răguşit:

— Oameni buni, vă citesc universalul lui Bogdan Hmelniţchi — al lui Hmel, scris către voi. S'a ridicat pentru dreptatea noastră şi vă cheamă pe toţi la oaste, vă cheamă la el, pe jos şi călări, cu arme şi fără arme. Cine n'are arme, îşi găseşte în tabăra vrăjmaşului. Ascultaţi, oameni buni!

Şi citi mai departe.

Vorbele înflăcărate zburau deasupra medeanului:

„Rzecz Pospolita[1]) ne-a înjugat la o slujbă ostăşească stearpă, fără noimă: zadarnic ne irosim bărbăţia aici, la leşi, în vreme ce norodul nostru căzăcesc nu mai poate trăi şi propăşi decât la Marea Neagră, aţinând calea năvrapilor. Leşii — panii[2]) şi şleahta[3]) — socot ca un ţel sfânt al stăpânirii lor să ne înnăbuşe drepturile noastre de a ne cârmui singuri şi de a ne alege cârmuitorii, şi deaceea trimit pe capul nostru zapciii, aici ca şi în alte părţi, dar nu pentru ca aceştia să ocrotească pe târgoveţi şi pe ţărani, ci numai pentru ca să poată împila târgurile şi satele...

„Nu-i chip să pui capăt acestei obijduiri decât nimicindu-i pe leşi, sau înfricoşându-i de moarte, pe leşii aceştia moleşiţi care nu mai sunt deprinşi să lupte. Iar dacă soarta ne va fi potrivnică, mai bine să treacă vrăjmaşul peste trupurile noastre decât să ne lăsăm de izbelişte căminurile şi holdele. Multe pilde ne arată că viaţa slobodă este mai primejduită atunci când nu te apasă grijile şi vrăjmaşii; bine-ţi va prinde dacă o vei apăra din vreme, cu hotărîre şi dârzenie.

„Ca să izbândim trebuie ca atât cazacii, cât şi ţăranii, să lovească cu toţi odată, într'un suflet. Ţărani, încrâncenaţi-vă astfel încât leşilor să le treacă un fier roşu prin inimă la vederea voastră, arătaţi-le zilnic ura voastră, arătaţi-le cu ce preţ se pot supune târgurile şi satele, căci numai astfel se vor sătura de război şi vor înapoia cazacilor slobozenia ca să aibă şi ei linişte.

„In ce mă priveşte, eu, Zinovi-Bogdan Hmelniţchi,

---

[1]) *Rzecz Pospolita* — statul polon. (N. trad.)

[2]) *Pani* — marea nobilime. (N. trad.)

[3]) *Şleahta* — mica nobilime. (N. trad.)

nu-mi voi cruța nici viața, nici puterile, voi fi gata de orice jertfă, voi da totul pentru slobozenia și pentru pacea tuturor. Inima mea nu va avea odihnă până când nu voi culege rodul acesta, pe care-l socot drept cel mai mare vis al vieții mele.

Dat în tabăra cazacilor, la Apele Galbene, leatul 1648, luna April, iscălit cu mâna mea: Zinovi-Bogdan Hmelnițchi".

Mulțimea clocotea. Cei mai sfielnici priveau pieziș spre conacul panului. Dar acolo era liniște. Pan Korecki se veselea în primăvara aceea la Priluchi, ca oaspete al prințului Jeremia Wiszniewecki.

Martân Ternovâi stătea alături de tătâne-său și asculta lacom fiecare vorbă, apoi, ca și toți ceilalți, se repezi spre călăreț. Acesta făcuse sul pergamentul și acum răspundea la întrebări, cu glas răgușit.

— Dar la Hmel cum se poate ajunge? — întrebă Martân Ternovâi.

— Incalecă pe sirep, flăcăule; dacă ai sabie, ia-ți-o, dacă n'ai, ia-ți coasa sau furca și purcede de sârg, fiule, spre părțile de jos ale Niprului; acolo, ai noștri se strâng pretutindeni, prin sate și târguri, prin bordeie, și aleargă în ajutorul răsculaților. Flăcăule, ia tu universalul ăsta și citește-l prin sate, iar eu am să plec mai departe.

Martân a păstrat foaia de pergament lungă și îngălbenită.

Ici, colo, slovele s'au șters, dar el putea rosti totul pe dinafară: de atâtea ori îl citise oamenilor.

Atunci, în ziua aceea, jumătate din Baigorod a încălecat și a pornit-o spre olaturile de pe Niprul de jos. Toată țara s'a ridicat la chemarea lui Hmel. Universalul hatmanului, care părea scris de însăși mâna dreptății, era citit prin târguri și sate; în sufletele țăranilor și ale cazacilor, vorbele lui încolțeau ca sămânța cea bună.

Cuvintele înflăcărate răsunau deasupra satelor și a stepelor:

— „Veniți la noi cu arme și fără arme. Ne vom da viața, numai să scăpăm de pani, să trăim în pace, frățește, pe pământurile noastre, să ne bucurăm de liniște..."

Mamele, surorile și logodnicele plângeau. Știau că nu toți se vor întoarce din luptă. Un vânt neliniștitor se stârnise pe meleagurile Niprului de jos.

Rzecz Pospolita începu să se mişte. Dar la Varşovia se credea că lucrurile se vor rândui şi de data aceasta: cazacii îşi vor face de cap şi se vor înneca din nou în sângele lor.

Cancelarul Ossolinski spuse în seim [1]) :

— Pe golănime o mănâncă pielea, pofteşte să vină la Varşovia. Să-i împlinim dorinţa... Vom porunci hatmanului coroanei, pan Mikolaj Potocki, să treacă la înfăptuirea voinţei regelui şi a seimului. Iar schismaticul şi vânzătorul Hmelniţchi să fie târît la Varşovia cu juvăţul de gât, legat de coada unui cal. Să i se taie mâinile şi picioarele şi să fie tras în ţeapă. Aşa trebuie făcut.

Leşii din Varşovia au râs, citind cuvintele lui Hmelniţchi... Dar după Corsun n'au mai râs. Atunci înţeleseră : nu mai era mântuire decât în chemarea obştească sub steaguri.

— Hmel a crescut năvalnic anul acesta, [2]) — glumea prinţul Janusz Radziwill.

Dar nu era de glumit. Oastea lui Bogdan Hmelniţchi trecuse hotarele.

Pe vremea aceea, Bogdan Hmelniţchi — chiar după izbânda dela Corsun, când luase prinşi pe ambii hatmani, al coroanei şi al armiei, şi-i dăruise robi hanului tătarilor — nu era sigur că norocul îi va surâde şi că va intra biruitor în Chiev, acel Chiev stăpânit de zeci de ani de voievozii regelui polon, care-l socoteau un oraş supus pe vecie. Nu-i de mirare că acum cazacii îşi aminteau trecutul după cum şi-l aminteau şi nacealnicii, şi hatmanul, toţi acei care luptaseră cu sabia în mână şi acum se bucurau de marea izbândă.

4

Se iveau noi griji. In cele dintâi zile după sosirea în Chiev, pisarii, pe care Ivan Vâgovschi îi avea sub mână, se puseră pe chefuri. Acum, trebuiau să se apuce din nou de muncă. Pe strada Maghistratscaia, în casa în care înainte locuise voitul, fu rânduită canţelaria hatmanului. Pisarii beţi erau treziţi, turnându-se peste ei apă rece din belşug. Dela Pileava nu mai avuseseră prilej să scrie atât de mult. Hatmanul parcă îşi pusese în gând să isprăvească toată hârtia din Chiev. Pşenicinâi, pisarul la care ţinea mai

---

[1]) *Seim* — parlamentul polonez. (N. trad.)

[2]) *„Hmel"* — în limba rusă hamei. Aici, joc de cuvinte. (N. trad.)

mult Vâgovschi, își îndoia spinarea de dimineață până seara, scriind când pentru acesta, când pentru hatman.

Incepând dela amiază, în canțelarie era ca la bâlci. Lumea se înghesuia în ogradă și în tindă, iar cei mai cutezători intrau chiar în încăperi. Unii veneau cu jalbe, alții cereau hrisoave de ocrotire. Se vestise că hatmanul va pedepsi pe toți acei care se vor ține de samavolnicii, că pe cei năpăstuiți îi va ocroti, că are mână grea și nu va fi nevoie să lovească de două ori...

Galaida hotărî să se ducă şi el la hatman. Ajuns aci, se strecură în canțelarie.

— Ce vrei ? — se răsti esaulul Lisoveț.

— Am cinstea să-l rog ceva pe hatman, — începu Galaida cu sfială, fâstâcit de primirea esaulului, la care nu se aşteptase.

— Crezi că hatmanul n'are altă treabă decât să stea la taifas cu tine ?... — Dădu din mână şi se depărtă.

Galaida mai zăbovi câtăva vreme, tropăind pe loc. Nişte cazaci se năpustiră, îi înghesuiră pe toți spre perete şi încremeniră smirnă. Intră hatmanul urmat de polcovnici. Nu se uitau la nimeni. Vâgovschi deschise cu grabă uşa care ducea în odaia învecinată. Hatmanul trecu pragul și uşa se închise după el. Lângă ea se aşezară străji. Esaulul Lisoveț răsuflă uşurat.

— Ia cărați-vă, fraților, hatmanul nu primeşte jalbe, are pe cap treburile ocârmuirii. Duceți-vă, oameni buni ! Plecați, cât vă spun cu frumosu' !...

Cu mâinile întinse larg înlături, îi împingea pe toți spre uşi, parcă măturându-i.

— Plecați, plecați...

Oamenii se dădură înapoi în silă, şi pe nesimțite se pomeniră afară. In ogradă, Galaida prinse de pulpana caftanului pe un cazac pe care-l cunoştea şi i se plânse :

— Am vrut să mă'nchin şi să cer hatmanului un hrisov pentru pământ, altfel mă întorc la Belâie Repchi și poate dau iar de pan Adam Chisel...

Cazacul se uită la Galaida și scuipă înciudat.

— Nu cumva ești beat ? Ei drăcie, ce, ai înnebunit ?... Crezi că hatmanul stă de hrisoavele tale ? La dracu' ! Ai căpiat frățioare...

Galaida ieşi pe porți şi o luă spre Martân, dar îşi aduse aminte că acesta plecase de dimineață cu polcovnicul Neceai la Corsun. Strânse aprig în pumn straja săbiei şi porni

cu paşi hotărîţi pe uliţă, cu ochii îngustaţi a îngrijorare, cu inima înnegurată. Din faţă, nişte telegari dolofani trăgeau sania închisă a mitropolitului Cossov. Galaida o privi din urmă; sania coti spre curtea hatmanului.

Mitropolitul intrase la hatman. In canţelarie se vorbea în şoaptă. Un cazac sosi gâfâind, şi-şi scutură cuşma în prag. Oamenii îi făcură semn să nu lărmuiască, arătând spre uşă. Dar cazacul zâmbi şi zise tare :

— Solii regelui Lehiei se îndreaptă spre Pereiaslav.
— Scoase din sân o foaie făcută sul şi i-o întinse esaulului.
— Dă-i-o hatmanului în mână, din partea polcovnicului Sulicici.

Esaulul zmulse hârtia, o zbughi pe uşă, trecu fuga prin curte şi intră în clădirea învecinată, în care se afla Vâgovschi.

Muşcându-şi mustaţa bălaie, subţire, pe care şi-o îngrijea totdeauna îndelung, pisarul Pşenicinâi scria un hrisov al hatmanului, rotunjind cu sârguinţă slovele.

„Bogdan Hmelniţchi, prin mila regelui hatman al Oastei Zaporojene.

„Tuturor locuitorilor din Velichie şi Malâie Dmitrovici, din Vişenca, de pe moşiile domniei sale Gumeniţchi, voit al Chievului. In lipsa sa vă poruncim cu străşnicie să fiţi întru toate ascultători stăreţiei monastirilor Flora şi Lavra din Chiev şi să săvârşiţi orice îndatorire după datina străveche, iar dacă aţi luat vreodată...“ — Pşenicinâi îşi şterse pana de marginea mânecii, apoi o trase prin păr şi, abia după aceea, o muie iarăşi în călimară ; fără să lase din gură vârful mustăţii, zise tare: — „Aţi luat vreodată“, — ghionti între coaste pe pisarul Iacovenco, vecinul său de laviţă— : Auzi ? — şi urmă să scrie, cetind cu glas tare fiecare vorbă : — „...orice avuţii de-ale panilor, să le daţi înapoi... şi să vă feriţi acum ca nicio strâmbătate să nu se mai săvârşească, aceasta se lasă în supravegherea lui Stepan, cazacul sotnic Serdiucenco, pentru ca acolo să nu fie niciun fel de samavolnicie şi răzvrătire, căci altcum se va pedepsi cu toată asprimea ostăşească. Dat în Chiev, ziua a 28-a a lunii Dechemvrie, leatul 1648.

„Bogdan Hmelniţchi, hatman, cu mâna lui“.

Pşenicinâi oftă şi îşi îndreptă umerii. Pisarul Iacovenco doar plescăi din limbă. Pşenicinâi puse la o parte hrisovul scris, trase altul dela marginea mesei, luă dintr'un cui

din perete o foaie curată şi îşi alese o pană. Ar fi vrut să mai tăifăsuiască, dar până seara trebuia să scrie încă trei hrisoave. Scuipă supărat, dar ţinti prost şi nimeri pe ciubotă. Se gândi : ar trebui să mă aplec şi să o şterg... eh, mi-e lene. Las'că se usucă.

Incepu: „Hrisov al lui Bogdan Hmelniţchi către sătenii satului Podgorţî care ţine de monastirea de maici Chievo-Pecerschi, cu privire la săvârşirea clăcilor şi corvezilor..."

Hatmanul îl ascultă pe Cossov. Se aflau între patru ochi şi ca atare nu mai era silit să se arate cuviincios cu el, ca în faţa altora. Măsura nerăbdător odaia cu paşi când mai mari, când mai mici.

— Hatmane, cazacii tăi aduc mari obide slujitorilor bisericii. Ţăranii au luat morile monastirilor şi bisericilor, pustiesc moşiile, nu vor să plătească arânda şi dăjdiile, şi prin isprăvile lor au ridicat împotriva ta pe toţi şleahticii paşnici...

— Nu mă sinchisesc eu de şleahtici, — zise Hmelniţchi şi se opri în faţa lui Cossov, cu mâinile vârîte sub cingătoarea contăşului. — Mă gândesc la ţară, la norodul obijduit, şi sfinţia ta s'ar cuveni să gândeşti aşişderea.

— Mă gândesc, hatmane, inima îmi sângerează, trebuie să alin suferinţele tuturor...

— Nu părinte, nu trebuie să arăţi milostenie faţă de oricine — cu şleahta nu trebuie să fii milostiv, — îl povăţui hatmanul.

— Nimeni nu are dreptul să pricinuiască strâmbătăţi monastirilor şi bisericilor. Cine ridică mâna asupra lor, cheamă pe capul lui urgia lui dumnezeu, iar eu nu voi da în veci binecuvântarea mea.

Tocmelile cu vlădica erau mai anevoioase decât cu hanul. Pe umerii obrajilor, sub piele, îi jucau zgârciurile.

— Bine, părinte, m'ai desluşit întru totul. Imi plec capul meu bicisnic în faţa sfintei biserici şi iau asupra mea păcatele căzăcimii mele...

Cossov îşi netezi barba albă şi îngrijită.

— Asta nu ajunge, fiule. Eşti dator să porunceşti ca să înceteze samavolniciile prin casele domnului şi să dea înapoi avuţiile prădate şi însuşite împotriva pravilei, căci altfel...

— Altfel ce ? — Hmelniţchi îl privi pe mitropolit drept în ochi.

— Faptele tale nu vor avea binecuvântarea mea duhovnicească, — grăi Cossov cu hotărîre.

Se vedea că va stărui în această hotărîre.

— Hrisoavele se scriu. Am primit ieri izvodul prea sfinției tale.

Hatmanul știa ce vâlvă vor stârni aceste hrisoave. Când se înapoie de afară, după ce-l însoțise pe mitropolit până la sanie, trebui să-și mărturisească în sinea sa că nu va putea face pe toți cazacii slobozi. Dar de fapt, s'a gândit el vreodată la așa ceva? N'avea vreme acum să cugete la aceasta. Il așteptau Lisoveț, Vâgovschi și Capusta. Lăsându-se ostenit pe spătarul jâlțului, Hmelnițchi spuse:

— Am să duc eu însumi neguțările cu solii regelui. Tu, Lavrine, să pleci mâine dimineață la Pereiaslav; acolo îi vom primi. Tu, Ivane, să trimiți chiar astăzi un olăcar la Cehrin. Mârzacii tătari sosesc la Pereiaslav săptămâna asta. Să vadă leșii că avem legământ temeinic cu hanul, lua-l-ar toți dracii; cu panii, n'avem decât o singură vorbă: să nu mai vedem armia coroanei în Ucraina. Panii nu vor mai avea ce căuta în locurile unde au cvartire polcurile noastre. Dar, mai ales, trebuie să tărăgănăm neguțările pentru a câștiga vreme... Avem nevoie de vreme, ca de aer; măcar un an să răsuflăm. — Iși vorbea mai mult sieși. — Un an. Să facem rost de flinte, de tunuri, să lăsăm țăranilor o vară liniștită, ca să strângă bucatele, să se mai îndestuleze...

Iși aduse aminte de cele vorbite cu Cossov și se uită la hârtiile din mâna esaulului Lisoveț. Se gândi: „N'or să aibă viață lungă. Curând începe hora". Vâgovschi prinse privirea hatmanului.

— Bogdane, pe toți n'o să-i poți scrie la oaste. Mai trebuie ca unii să are, să semene, să plătească dăjdiile...

— Dacă te ascultam pe tine, panii nici nu trebuiau alungați de pe moșii!

— La altceva m'am gândit eu, — răspunse Vâgovschi jignit, — nu poți face totul dintr'odată. Nu-i treabă ușoară să pui temeliile unei cârmuiri noi...

— Ehei, Ivane, vorbești ca un popă. — Dar în sine își dădea seama că va trebui să meargă până acolo încât să închidă ochii și să-și astupe urechile. — Avem griji mari. Trebuie să apărăm slobozenia dobândită și să luptăm până

vom birui deplin. Să tindem ca să ajungem stăpâni în ţara noastră.

Incepu să iscălească hrisoavele.

Vâgovschi cuteză să spună:

— N'a sosit oare vremea să trimitem acum o seamă de cazaci la vetrele lor? Se vor întoarce în sate şi va avea cine să semene şi să strângă grânele. Ar fi o uşurare pentru visterie. Altfel cum ai să poţi hrăni atâta oştire?

— Părerea ta nu-i bună la nimic. Nu-mi las oştenii la vatră! Nu vezi departe, pane diac. Războiul încă nu s'a sfârşit.

— Oamenii n'or să-şi lase armele, — zise Lavrin Capusta.

— De bunăseamă, întări hatmanul. — Trebuie să trimitem la hodină oamenii din polcuri. Mă gândesc să împart polcurile prin toată Ucraina şi să fie hrănite de localnici pe socoteala lor.

— S'a primit o veste dela Varşovia: cancelarul Ossolinski va stărui la neguţările viitoare, pentru o oaste căzăcească de cel mult zece mii de oameni. Să fii cu luare aminte, Bogdane.

Vâgovschi dădu larg mâinile înlături.

— Zece mii! Ai auzit Lavrine? Cu neputinţă! Dacă solii regelui vin la Pereiaslav cu aşa ceva, mai bine să se întoarcă... Fraţilor, avem mare nevoie de bani. Bani. Nu putem răzbi numai cu arândele şi cu dăjdiile. De-am putea face un împrumut undeva.

— Poate ne va împrumuta vlădica?

Nu era limpede dacă Lavrin Capusta glumeşte sau este într'adevăr de părere să se ceară bani lui Cossov.

— Slabă nădejde, — zise Hmelniţchi. — Mai stai niţel, o să vezi cum o să vină el să ne ceară bani drept despăgubire de război... Şi totuşi mă gândesc să trăiesc în înţelegere cu mitropolitul, căci foloasele n'ar fi mici.

Legăturile cu Cossov erau un punct slab al lui Hmelniţchi şi Vâgovschi aduse vorba despre mitropolit cu iscusinţă, privind cum se schimbă chipul hatmanului. Işi dădea seama ce gândeşte, totuşi nu se putu împotrivi ispitei de a-l zgândări.

Totul îl nemulţumea pe marele diac: şi faptul că Bogdan începuse să se înalţe, şi faptul că îl dăduse la o parte printr'o singură mişcare de mână, ridicându-i în cin deasupra lui

pe Capusta și pe Mujilovschi. Dar unde fuseseră aceștia când a început lupta? Cine l-a povățuit pe hatman la Apele Galbene cum să purceadă mai bine? Nici Capusta și nici Mujilovschi. Acesta din urmă se lăfăia la conacul său, citind cărți latinești și ungându-și mustățile cu pomezi mirositoare...

Vâgovschi știa că mitropolitul Cossov va face totul ca să-l doboare pe Hmelnițchi. Cu o noapte înainte fusese la el. Marele diac își aduse aminte de cele vorbite cu Cossov și se liniști îndată. Judecând după toate cele, vlădica e un om care vede departe. Când va veni vremea o să se poată bizui pe el. Poftim, fie că Bogdan a vrut sau nu, mitropolitul a așezat capcanele în așa chip încât hatmanul n'a putut să le ocolească. Doar a iscălit toate hrisoavele... Și, ca să arate neatârnarea sa, ca să arate cât de slobod se poartă cu hatmanul, diacul spuse cu înțeles:

— Hatmane, noi zăbovim aici și pani Elena n'o ști ce să mai creadă, acolo, la Cehrin.

Hmelnițchi tresări. Il privi țintă și-și spuse: are dreptate, e vremea să mergem. In fața ochilor i se ivi chipul Elenei.

Se însera. Esaulul Lisoveț stătea în ceardac. Lângă el, Pșenicinâi ținea în mâini un teanc de hrisoave ale hatmanului. Lisoveț citea grăbit:

— Monastirilor Flora și Lavra un hrisov al hatmanului, pentru ascultare.

Un călugăr se apropie și întinse mâna. Pșenicinâi îi dădu hrisovul. Lisoveț strigă mai departe:

— Șleahticului Sebastian Sneatinski un hrisov al hatmanului prin care poruncește că nimeni să nu se atingă de el...

Ceva mai la o parte, se glogozeau cei doritori să afle despre ce e vorba.

— Ce se împarte? — întrebă unul din spate.

Din mulțime i se răspunse batjocoritor:

— Pământ.

Cel care întrebase începu să se înghesuie ca să iasă în față. In mulțime se auziră râsete. Pe urmă, oamenii tăcură, ascultând cu luare aminte.

— Șleahticului Sighismund Krasowski un hrisov al hatmanului de ascultare...

— Târgovețului Feodor Tcaciuc un hrisov de ascultare...

Oamenii luau hârtiile, le vârau adânc în sân şi se strecurau grăbiţi prin mulţime, căutând să ocolească privirile, ca şi cum ar fi ascuns un lucru de furat.

— Nu vă fie frică, nu vi le ia nimeni ! — râse cineva.

— Ba o să le luăm noi ! — zise un cazac îmbrăcat în contăş.

Se înnoptase bine când esaulul Lisoveţ isprăvi cu împărţirea hrisoavelor.

A doua zi în zori, hatmanul plecă la Cehrin, însoţit de patru sute de cazaci.

5

Cancelarul Ossolinski întrunise la palatul său, după cum spunea el însuşi în glumă, un mic seim. Făgăduise regelui să înduplece pe trufaşii şleahtici să uşureze sarcina măriei sale. Era vorba de strângerea tuturor armiilor sub o singură mână.

In marea şi larga încăpere de lucru a cancelarului era foarte cald. Afară se aşternuse zăpada, dar aici, în hârdaie, creşteau lămâi verzi şi florile gingaşe care se înălţau în ghivece scunde priveau mirate prin înaltele ferestre veneţiene, spre pajiştile troienite ale parcului. In jurul mesei rotunde de abanos erau adunaţi : micul şi veninosul prinţ Jeremia Wisznieweckì, Stanislaw Potocki, cu mustăţile lui stufoase, prinţul Dominik Zaslawski, prinţul Czetwertinski, Koniecpolski şi Adam Chisel, voievodul Chievului, singurul senator ortodox dintre cei de faţă, care sta palid şi obosit. Ceva mai departe şedeau pe o sofa moale, rezemaţi de peretele acoperit cu un covor persienesc : Tikocinski, mareşalul palatului şi Zaimowski, ajutorul de visiernic de Cracovia. Vorbea Ossolinski. Depărtând degetul cel mic, împodobit cu un inel cu briliante scânteietoare, cancelarul umbla pe hartă cu arătătorul.

— Armia coroanei trebuie trimisă la Nipru. Am fost înştiinţaţi că hatmanul samavolnic a plecat, ca să se fălească, dela Zamostie spre Chiev, unde se află patriarhul Paisie al Ierusalimului, care e în drum spre Moscova. Nădăjduiesc că, într'un viitor apropiat, am să ştiu ce s'a vorbit între răzvrătit şi patriarh. Avem la Chiev oameni de încredere şi chiar pe lângă Hmelniţchi sunt de-ai noştri. Dar nu-i vorba de asta. Regele ne-a rugat să ne sfătuim cum am putea potoli tur-

burările şi pedepsi pe răsculaţi, pentru ca de acum încolo prostimea să nu mai ridice capul, iar panii să se poată întoarce la moşiile lor. Să deschidem bine ochii : dumnezeu ne-a pedepsit şi vânzătorului Hmelniţchi i-au mers toate din plin. După cum vedeţi domniile voastre prea bine, el a pus stăpânire pe toată Ucraina. Trebuie să spunem adevărul : prostimea e neliniştită şi în ţinuturile coroanei. Feluriţi necunoscuţi citesc hlopilor universalele lui Hmel, îi asmut împotriva şleahtei, şi făgăduiesc că Hmel le va sări într'ajutor.

Jeremia Wiszniewecki ridică nerăbdător din umeri. Nu se mai putu stăpâni :

— Luminate pan cancelar, hlopii aceia trebuiau spânzuraţi, dar domnia voastră v'aţi purtat cu mănuşi.

Ossolinski îngălbeni. Era primejdios să se ia la harţă cu Wiszniewecki. Răspunse împăciuitor :

— Noi toţi ne-am purtat creştineşte cu prostimea, dar ea a răspuns la blândeţea noastră prin vânzare şi viclenie. Să privim adevărul în faţă, fără să-l înfrumuseţăm. Acum, sub buzduganul lui Hmel sunt o sută de mii...

— O sută de mii de dobitoci, — îl întrerupse dispreţuitor Wiszniewecki.

— Dar dobitocii aceia v'au făcut să fugiţi dela Lubni, — spuse Potocki, înţepându-şi duşmanul, căci nu uitase câte supărări îi pricinuise odinioară înfumuratul prinţ Wiszniewecki. Odată aprins nu se mai putu stăpâni ca să nu adauge : Prea i-am lăsat pe hlopi de capul lor. I-am apropiat de noi. Am îngăduit intrarea schismaticilor în familia şleahticilor, aleasă de dumnezeu. Cu toate că au dobândit titluşuri de şleahtici, în inima lor mocneşte ura împotriva noastră.

Toţi înţeleseseră : Potoki bătea în Wiszniewecki, căruia mulţi dintre marii şleahtici erau bucuroşi să-i amintească despre străbunicul lui, Baida Wiszniewecki, care fusese cândva vestit prin bărbăţia şi vitejia sa în luptele pentru slobozenia Ucrainei. Iar urmaşul lui, prinţul polonizat Jeremia Wiszniewecki ura cumplit pe cei care fuseseră odinioară de o credinţă cu el.

Adam Chisel se făcuse parcă mai mic. Reieşea că Potocki îl atinsese şi pe el. Dar acesta îi vorbi prieteneşte :

— Rog pe pan senator să nu se supere. Cunoaştem cu toţii vrednicia cu care domnia ta slujeşti Rzecz Pospolita, ceeace regele şi Rzecz Pospolita nu vor uita niciodată. Cu

toate că pan senator e de obârşie ucraineană, sufleteşte e polon curat...

Adam Chisel plecă fruntea în semn de mulţumire. Wiszniewecki încleştă pumnii. Se auzea cum bătea nervos cu piciorul sub masă. Ossolinski îşi şterse cu o năframă de mătase fruntea asudată. Işi îndreptă jaboul bogat şi, folosind tăcerea care se lăsase, spuse :

— Pani, vă cer un minut de luare aminte. Măria sa regele... — Ossolinski se sculă în picioare, senatorii începură să se ridice şi ei în silă de pe locurile lor, — m'a însărcinat să vestesc panilor dregători că, în curând va semna un nou viţ pentru chemarea obştească sub steaguri şi va porni chiar el în fruntea armiei coroanei pentru a stârpi această boală grea : pe Hmel şi toată seminţia lui. Dar, înainte de aceasta, trebuie să trimitem la el o mare solie.

In fruntea ei va pleca Pan senator Adam Chisel. Nădăjduim că, fiind de aceeaş credinţă cu răzvrătitul, îl va putea ruşina, îi va putea trezi cugetul mai uşor. Poate că Pan Adam Chisel va izbuti să-l înduplece pe schismatic să se plece în faţa regelui, să-şi împrăştie haitele, păstrând deocamdată, să zicem, zece mii de cazaci scrişi la oaste. Trebuie să-l momim cu daruri, şi între timp, să ne gătim de război şi să strângem toate puterile sub o singură mână...

— N'avem dece să ne purtăm cu mănuşi cu el, — începu prinţul Dominik Zaslawski, când toţi se aşezară la locurile lor după ce cancelarul sfârşi ce avea de spus. — Câinele ăstă nu e vrednic de aşa ceva. Părerea mea este că armia coroanei să treacă fără întârziere Sluciul şi să ajungem la o înţelegere cu hanul...

Ossolinski întrerupse nemulţumit :

— Prea luminatul prinţ a uitat, de bunăseamă, că datorăm hanului din Crâm nouăzeci de mii de zloţi şi că visteria Rzeczei Pospolita...

— Pane cancelar, avem un tractat de prietenie veşnică şi de ajutor cu ţarul Moscoviei. Să trimitem soli, să cerem ca ţarul să lovească din spate târgurile şi satele ucrainiene; să ne înţelegem deasemenea cu electorul Saxoniei şi cu cel al Badenului ca să ne dea oşteni în leafă, să împrumutăm bani dela dogele Veneţiei... — Dominik Zaslawski se înflăcără el însuşi de vorbele lui, şi se făcu stacojiu. — In sfârşit, fiecare din noi va dărui pentru lupta aceasta sfântă avutul sau, fiindcă, pani, gândiţi-vă bine : dacă nu vom înnăbuşi turburările şi nu-l vom trage pe Hmel în ţeapă,

acesta, cu haitele lui, ne va aduce la sapă de lemn... Vom ajunge cerşetori cu toţii... Pospoliţii de pe pământurile coroanei se vor răscula...

— Prinţul e cam fricos dela o vreme, — râse Wisznieweecki. — Imi iau îngăduinţa să spun că pan cancelar spune adevărul adevărat. Noi nu trebuie să stăm cu mâinile în sân atunci când un câine, un hoinar, a ridicat labele murdare asupra sfintei noastre coroane, când vântul leagănă în spânzurători slujitori credincioşi ai Rzeczei Pospolita, când prostimea a pus mâna pe avuţiile noastre, iar Chievul întâmpină cu dangăt de clopote şi cu bubuit de tunuri pe nemernicul vânzător. Pan Potocki şi-a îngăduit aici să mă jignească. La asemenea jigniri... răspunsul nu se dă prin vorbe...

Prinţul puse mâna cu înţeles pe mânerul săbiei. Toţi schimbară priviri încurcate. Potocki începu să se foiască pe scaunul său, se învineţi şi strigă :

— Răspund oricând la chemarea domniei tale !

— Nu, nu-i timpul, — îl ocoli Wisznieweecki. — Aş putea să arăt luminaţilor pani ce pagube mi-a pricinuit Hmel : schismaticul mi-a luat treizeci şi nouă de mii şase sute zece gospodării şi patru sute douăzeci şi trei de mori. Gândiţi-vă ce pagubă e asta ! Dar ceeace mi-a mai rămas — aici îi voi răspunde lui pan Zaslawski — voi da tot, numai ca să doborâm pe vânzător, pe samavolnic ! Pun armia mea sub steagurile regelui. Să-mi poruncească unde să o duc.

Ossolinski răsuflă uşurat. Wisznieweecki îl îngrijora mai mult decât oricare altul. Acum ştia că senatorii se vor lua după el.

A doua zi, Adam Chisel avu o sfătuire între patru ochi cu cancelarul Ossolinski. Hotărîră să i se făgăduiască lui Hmelniţchi că regele îi va ierta toate păcatele, că îl va întări ca hatman al Oastei Zaporojene, şi-i va da buzdugan şi steag. Senatorul trebuia să-l înduplece să-şi lase oastea la vatră, şi să poruncească tuturor pospoliţilor să se întoarcă în satele lor. Hmelniţchi trebuia momit să vină la Varşovia, căutându-se totodată să se afle ţelurile şi gândurile nacealnicilor săi. Să se intre neapărat în legătură cu nacealnicii care sunt nemulţumiţi de hatman.

— Pane senator, daţi-le să înţeleagă că acei dintre ei care au pus mâna pe moşii vor rămâne stăpâni pe ele şi că prostimea va trebui să li se supună şi să-i asculte fără

murmur. Băgaţi-le în cap acest lucru, dar mai ales să nu-l slăbiţi din ochi pe diacul Vâgovschi.

— Şi altceva ar mai fi? — cancelarul se frecă la tâmple. Se strânseseră multe treburi astăzi. Dar senatorul Chisel era întotdeauna un om cu care stăteai de vorbă cu plăcere.

Cancelarul ar fi voit să-i spună senatorului ceva care să-l bucure.

— Nădăjduiesc că sarcina domniei voastre va izbuti; călătoria domniei voastre, plină de jertfire de sine, în vizuina leului, vă va înălţa în faţa regelui şi a Rzeczei Pospolita.

Adam Chisel făcu o plecăciune. Era gata să facă orice pentru Rzecz Pospolita şi pentru panii ei. Boierii, curtenii, oricare ar fi credinţa lor, se vor înţelege întotdeauna între ei. Oare viaţa şi osârdia lui Adam Chisel nu sunt o dovadă în această privinţă?

— Prinţul Wiszniewecki a binevoit să vorbească ieri despre pagubele ce i s'au adus. Trebuie să vă spun, nobile cancelar, că Hmel şi golănimea lui m'au lăsat şi pe mine sărac lipit pământului. Hlopii mi-au jefuit conacul dela Belâie Repchi, pe logofăt — credinciosul şi prea cinstitul sotnic Ciumacenco — l-au spânzurat, toate vitele, toţi caii, toate dobitoacele şi le-au împărţit între ei. Dar ce înseamnă aceste pierderi, când hlopii şi Hmel al lor urmăresc scopuri mult mai întinse!

Adam Chisel vorbea grav, fără să se pripească, cântărind fiecare cuvânt.

— Nu ştiu dacă voi scăpa viu din mâinile cazacilor şi mai ales ale gloatei, dar mă mângâi cu nădejdea că şi de data aceasta, ca întotdeauna, polcovnicii cazacilor se vor sfădi pentru buzdugan, pentru moşii, se vor bate pe avuţiile jefuite, iar gloatele, dându-şi seama că au fost înşelate, îşi vor întinde singure gâtul, ca boul blând, să li se pună jugul...

Dar când, în ziua de 20 Ianuar, comişii soliei polone au trecut Sluciul şi au intrat în voievodatul Chievului, Adam Chisel şi-a dat seama că nădăjduise în zadar.

Jalnică şi plină de primejdie a fost călătoria comişilor regeşti. Adam Chisel păşea pe pământurile care de când se ştia, fuseseră ale lui. Nu mai departe decât cu un an în urmă, în orice sat ar fi pus piciorul, oamenii se plecau umili

în fața lui până la pământ, se îmbulzeau să-l apuce de poalele contășului ca să i le sărute, munceau supuși trei sau chiar cinci zile pe săptămână pe pământurile panului, plăteau la vreme toate birurile. Pașnici și supuși fuseseră pospoliții de pe moșiile lui. Cine ar fi putut să-și închipuie că se vor răzvrăti ? Acum, aducîndu-și aminte de aceasta, Adam Chisel simțea că-i ura de moarte pe toți acești hlopi neruşinați și obraznici, care se uitau fără să se sinchisească, la lefegiii înfricoșați din straja soliei. Era nespus de înjositor să arate în fiecare târg, pâlcurilor de pază ale hatmanului, edictul regesc, să dovedească, să înduplece, să roage și să tremure tot timpul pentru viața lui.

Se părea că panii comiși orbiseră. Se făceau că nu văd, că nu aud nimic. Altfel cum ar fi putut să rabde, cum ar fi putut să se împace cu ceeace se petrecea în jurul lor ? Cum puteau să se stăpânească să nu tragă sabia și să taie capetele hlopilor, amețiți de acest Hmel blestemat ? Făceau pe orbii și pe surzii.

Adam Chisel mai avea o licărire de nădejde : să îmblânzească fiara — astfel îi spunea el în sine lui Hmelnițchi — cu făgăduieli. Poate că, după ce va primi buzduganul, semnele puterii de hatman și edictul regesc, inima lui de piatră se va muia. Ar fi bine să intre în legătură și cu Silvestr Cossov. E un adevărat sfânt, poate o să-i stea într'ajutor.

Inainte de a ajunge la Pereiaslav, Adam Chisel îi trimise, cu un om de încredere, o epistolă lui Cossov.

In ziua de 19 Februar solia sosi, în sfârșit, la Pereiaslav. In clipa când intrară în târg, preotul Lentowski, duhovnicul regelui, își făcu pe ascuns semnul crucii. Era încredințat că ajunseseră acum în plin iad. Adam Chisel ședea în sanie, galben ca ceara.

...Din porunca lui Hmelnițchi, care sosise cu nacealnicii la Pereiaslav, solia fu rânduită în mai multe case, chiar pe ulița unde se așezase hatmanul cu canțelaria lui. In fața caselor fură puse străji. Nimeni nu putea intra sau ieși fără învoire. N'avea rost să se împotrivească. Lavrin Capusta, care veni să-i vadă pe soli, îi lămuri :

— Cazacii și norodul sunt încrâncenați împotriva domniilor voastre. Trebuie să luăm măsuri pentru ca viața domniilor voastre să nu fie primejduită.

Ce puteau răspunde la aceasta ? Rămași singuri, solii se sfătuiră ce au de făcut acum. Hotărîră într'un singur glas să-i dea de îndată lui Hmelnițchi steagul și buzduganul,

pentru ca dovada aceasta a îngăduinței și milostivirii regelui să-l îmblânzească.

Semnele puterii de hatman și steagul regesc — roș, cu vultur alb și cu cuvintele scrise latinești : *„Johannes Cazimirus Rex"* — fură înmânate hatmanului înaintea palatului său, de față cu polcovnicii și cu cazacii. După aceea, hatmanul primi pe soli.

Adam Chisel începu vorba pe departe, îndemânatic și împăciuitor. Regele privește cu bunăvoință pe supusul său, hatmanul.

Măria sa a binevoit să-i dăruiască mari drepturi și foloase. Îi iartă toate faptele săvârșite împotriva Rzeczei Pospolita și-l asigură că legea pravoslavnică se va bucura de toată volnicia ; în afară de aceasta va fi sporit numărul cazacilor și vor fi reînnoite vechile drepturi ale Oastei Zaporojene.

— Iar domnia ta, pane hatman, ca răspuns la milostivirea regească, să-ți arăți mulțumita, să împiedici pe viitor răscoalele, să nu-i iei pe hlopi sub ocrotirea domniei tale, să le poruncești să se supună panilor și să purcezi la întocmirea unui tractat cu comișii regești.

— Milostivirea regelui e mare, — răspunse Hmelnițchi. — Puteam eu oare, la Apele Galbene sau și mai înainte, pe vremea când starostele Czaplicki mi-a pârjolit conacul și mi-a biciuit de moarte feciorul, puteam eu oare să visez la astfel de dovezi ale bunăvoinței regești ?...

Panii schimbară priviri. Nu-și puteau da seama dacă hatmanul glumește sau vorbește deschis.

— Iar în ceeace privește comisia, iată ce am să spun, — urmă hatmanul, — nu i-a venit încă sorocul. Oastea mea nu este strânsă într'un singur loc, polcovnicii și nacealnicii sunt departe, fără ei nu pot și nu cutez să hotărăsc nimic. Dar altceva : am vești neîndoielnice că regele pune la cale o nouă chemare obștească împotriva noastră. Cum să înțeleg ? Mi-a trimis semnele puterii de hatman, steag și edict, și totuși pornește cu război împotriva noastră !

— Asta e o născocire împotriva măriei sale ; să nu asculți asemenea vorbe, — căută să-l liniștească Chisel.

— Voievodule, și domnia ta s'ar cădea să-ți aperi țara și credința, — zise Capusta.

Adam Chisel îngălbeni. Răspunse pripit :

— Sunt slujitor credincios al măriei sale regelui, el nu face nimănui niciun rău.

— Domniei tale, e știut că nu-ți face niciun rău, — îl întrerupse polcovnicul Feodor Veșneac.

Hatmanul pândea în tăcere. Mâinile lui Chisel tremurau când începu să-și netezească bărbuța.

— Zici să nu cred, — începu hatmanul. — Dar oamenii mei mi-au adus vestea că, la Mozâr și la Turov, în Belaia Rusi [1]), Janusz Radziwill măcelărește pe pospoliți, îi trage în țeapă cu sutele, pârjolește sate și târguri. Asta cum s'o înțeleg ? — Și nelăsându-l pe Chisel să răspundă, urmă de astădată cu glas puternic, mânios. — Am trimis într'acolo câteva polcuri și i-am scris lui Radziwill : să nu mai obijduiască norodul, căci altminteri pentru fiecare sătean schingiuit voi face la fel cu cincizeci de prinși de-ai voștri. Și din aceștia am berechet !

— Nu-i cu putință să fie așa, pane hatman, — grăi preotul Lentowski. — Janusz Radziwill e un om milostiv și nu poate săvârși asemenea fapte.

— Taci, popă ! — răcni Feodor Veșneac. — Nu ți-a cerut nimeni să-i răspunzi hatmanului ! Toți sunteți la fel. Niciunul d'alde voi nu are milă de norod.

...Neguțările începuseră prost. Urmară zile turburi și pline de îngrijorare. Senatorul Chisel căzu într'un fel de deznădejde. La fiecare întâlnire, hatmanul mai mult asculta decât vorbea și chiar dacă spunea ceva, ocolea un răspuns fățiș și limpede. Aici, la Pereiaslav, din vorbele schimbate cu Chisel, Hmelnițchi înțelesese că solii regelui au un singur țel : să-l rupă de norod. Vor să-l împingă să lovească cu mâinile lui în pospoliți, pentru ca apoi panii să-i arunce și lui juvățul de gât.

...Peste câteva zile, Chisel încercă să aducă vorba despre numărul cazacilor scriși la oaste.

— Hatmane, regele are de gând să-ți îngăduie o oaste de zece mii de cazaci.

— Pentruce ? In ce scop ? Dacă va fi nevoie, voi ține și o sută de mii. Senatorule, vor fi atâți cazaci, câți am să vreau eu.

— Pane hatman, — stărui voievodul, — zilele trec, dar treaba nu merge. Neguțările noastre n'au dus la nimic și nu vom ajunge la o înțelegere până când nu vom vorbi acelaș grai. Hatmane, să ne purtăm unul cu altul creștinește.

---

[1]) *Belaia Rusi* — denumirea Bielorusiei până în secolul al XVIII-lea. (N. red. rom.)

— Vai, senatorule, — răspunse Hmelniţchi liniştit, — aţi avut toată vremea să vă înţelegeţi cu mine atunci când Potocki cu ai lui mă căutau şi mă urmăreau la Nipru şi dincolo de Nipru. Aţi mai avut vreme, deasemenea, după Apele Galbene şi după Corsun, la Pileava şi la Constantinov, în sfârşit la Zamostie şi chiar atunci când mă îndreptam dela Zamostie spre Chiev. Acum nu mai sunt vremurile acelea. Multe am izbutit să săvârşesc de atunci, senatorule. Voi scăpa norodul din robia şleahticilor. Şi nu voi da înapoi dela cuceririle mele.

Hatmanul se ridică. Stătea în faţa solilor, înalt, chipeş, cu umeri largi, cu ochi strălucitori şi, pe când spunea senatorului aceste vorbe, vedea înaintea sa chipurile înfumurate ale lui Wiszniewecki şi Potocki ale lui Radziwill şi Zaslawski. Comişii regeşti ascultau galbeni şi îngrijoraţi. Iar glasul lui Hmelniţchi răsuna din ce în ce mai aprig :

— Bagă de seamă, tot norodul de rând, până la Lublin şi Cracovia, mă va ajuta în cele ce voi făptui. Nu mă voi rupe de pospoliţi. Ei sunt mâna mea dreaptă.

La drept vorbind, Adam Chisel nu se aşteptase la atâta îndârjire din partea lui Hmelniţchi. Acum, senatorul îşi dădu limpede seama că neguţările nu vor aduce nimic bun. Nu putea să-l supună pe hatman. Dar, Hmelniţchi izbutise să-l facă pe rege să întărească alegerea sa ca hatman şi fără a se socoti mai prejos, ducea cu el neguţări prin comişii săi.

Aceasta era cea dintâi biruinţă politicească în legăturile cu Varşovia şi, odată ajuns la această biruinţă, hatmanul hotărî să dea a înţelege comişilor că este gata să ducă războiul mai departe. Vedea şi avea veşti, venite din izvoare vrednice de încredere, că acum nici regele, nici şleahta nu vor război. Aceasta îi dădea putinţa să nu ia asupra sa niciun fel de îndatoriri şi să-şi ţină făgăduinţa dată oastei şi pospoliţilor care l-au urmat.

...In cele din urmă hatmanul scrise întâmpinările sale pentru pace. Comişii fură chemaţi din nou la el. Marele diac Ivan Vâgovschi citi :

„Eu Zinovi-Bogdan Hmelniţchi, hatman al Oastei Zaporojene, mă învoiesc în numele nacealnicilor şi al întregei noastre oşti să închei pacea cu armia măriei sale Jan Kazimir, regele Rzeczei Pospolita, pe următoarele temeiuri :

„Biserica din voievodatul Chievului să se desfacă de

Roma și nici să nu se mai pomenească de unie în toată Ucraina. Mitropolitul Chievului să aibă un loc în senat. Voievodul castelan al Chievului trebuie să fie de credință grecească pravoslavnică. Prințul Wiszniewecki, ca vestit asupritor al norodului și ca unul care a pricinuit un mare rău prin părțile noastre, nu trebuie să fie niciodată hatman de coroană al Rzeczei Pospolita. Desăvârșirea lucrărilor comisiei și scrierea cazacilor la oaste să fie amânată până în primăvară, de rusalii, când se va ridica cea dintâi iarbă. Comisia să se întrunească la râul Rossava; acum acest lucru nu-i cu putință, din pricină că polcurile sunt împrăștiate. Czaplicki va fi dat pe mâna noastră în timpul lucrărilor acestei comisii. Din partea Rzeczei Pospolita, la această comisie vor fi trimiși numai doi comiși. Până atunci armia coroanei și cea lituană să nu treacă peste râurile Gorâni și Pripet, în olatul voievodatului Chievului, rămânând dela voievodatul Podolului și Braclawului până la Kamenec. Deasemenea nici oastea noastră nu va trece râurile arătate mai sus".

Solii ascultară în tăcere temeiurile de pace. Stăteau în jurul mesei, cu ochii plecați, galbeni, gata să primească o rușine și jigniri și mai mari. După ce isprăvi de citit, Vâgovschi se așeză în dreapta hatmanului; în stânga se aflau Feodor Veșneac, Lavrin Capusta și Timofei Nosaci. Alături de Vâgovschi erau Pavlo Teteria, Matei Gladchi și Osip Gluh. Comișii polonezi stăteau în fața lor, la masa acoperită cu un chilim roșu. Se lăsase o liniște grea, apăsătoare. Se auzea cum gâlgâia în gâtul marelui diac apa pe care o bea cu lăcomie dintr'o cană de argint. In sfârșit, senatorul Chisel vorbi:

— Cererile luminăției tale, pane hatman al oastei regești, zaporojene, sunt grele... — Rostise tare ultimele cuvinte, apăsând asupra „oastei regești".

Hmelnițchi înțelese și mustățile i se zbârliră de mânie. Cu mare greutate se stăpâni să nu spună: „Pane senator, acum nu mai e regească, ci oaste slobodă". Tăcu totuși. Voia să-l vadă pe Chisel cum va ieși din încurcătură.

— Cererile sunt grele, sunt uimitoare. Domnia ta, hatmane, nu vrei pace, ci vrăjmășie! Ți-o spun ca unui frate, ca unui om de aceeaș credință...

Hatmanul răspunse posomorit:

— Ca un om de aceeaș credință, dar nu de aceleași păreri. Ți-ai greșit cântarea, senatorule...

Adam Chisel roşi de ciudă. Işi pierdu cumpătul.

— Unde s'a mai pomenit ca un sol să nu fie lăsat să vorbească până la capăt! Hatmane, faci rău şi dai o pildă rea prostimii domniei tale.

Intrecuse măsura, dar era prea târziu. Capusta se agăţă de aceste cuvinte.

— Aici nu este prostime! — strigă el. — Vorbeşti duşmănos, senatorule...

Domol, parcă ar fi cântărit fiecare vorbă, hatmanul începu:

— Şi, în toată Ucraina s'a isprăvit cu aşa ceva. Toţi pospoliţii au fost scutiţi de acest cuvânt dispreţuitor, s'o ştii senatorule. Iar dacă cererile noastre nu-ţi sunt pe plac, du-te la Varşovia şi sfătuieşte-te cu panii domniei tale... Şi dacă vei veni a doua oară, poate că atunci va fi prea târziu.

— Ameninţi hatmane? — întrebă Chisel.

Hmelniţchi nu răspunse şi privi peste umăr pe fereastră. Cazacii care umpleau curtea se ţineau de şolduri şi râdeau. Fulguia uşor. Hatmanul se întoarse spre masă.

— Aşa, pani comişi, eu stărui într'acestea şi nu dau înapoi, — încheie el.

— Dar asta-i cu neputinţă, e cu neputinţă, — bolborosi preotul Lentowski.

Ceilalţi comişi amuţiseră, ca şi cum ar fi luat apă în gură. Făcură o întrerupere ca să se sfătuiască. Lentowski găsi o clipă prielnică: marele diac stătea în picioare, singur, lângă masă, turnându-şi apă din carafă în cană. Privind uşor în jur, Lentowski se apropie de el, pieziş. Spuse numai din buze, aproape neauzit:

— Cu plecăciune, vă cer o întâlnire între patru ochi. Unde şi când?

Vâgovschi se uită cu coada ochiului la preot, aruncă apoi prin uşa deschisă o privire cercetătoare în odaia de alături, unde nacealnicii făceau gălăgie, lăsă carafa pe o tipsie de argint şi duse cana la gură. Pe când o punea la loc pe masă, spuse:

— Mâine dimineaţă la ora şase, cea dintâi casă după cârciumă, pe uliţa asta, bateţi la poartă de trei ori. Intrebaţi de Garmaş. — Auzind paşi în spatele său, începu să toarne pripit apă în cană şi-i spuse preotului, cu un glas nefiresc de tare:

— Poftiţi, Pan Lentowski.

Se apropia Lavrin Capusta. Vâgovschi îi zise zâmbind:

— Mi s'a uscat gâtlejul, am băut aproape un butoi de apă.

— Văd că-i dai şi preotului...

Cu mâna tremurătoare, Lentowski puse cana pe masă. Ochii lui întâlniră privirea sfredelitoare a lui Capusta. Se depărtă de masă.

6

A doua zi, la ceasurile şase, preotul Lentowski se îndrepta spre ograda de lângă crâşmă. Un zaplaz înalt despărţea de uliţă o casă cu trei hornuri. In dosul porţii mârâiau zăvozii. De bunăseamă că preotul era aşteptat. Indată ce bătu, poarta fu deschisă. Lentowski intră în ogradă şi se luă după un bărbat îmbrăcat cu caftan scurt. Cu toate că era gras, omul călca sprinten, fără să privească în urmă, şi preotul abia se putu ţine după el.

Intrară într'o odaie mare şi curată. De-a-lungul pereţilor erau nişte jeţuri cu spătare înalte, îmbrăcate în piele galbenă de Damasc. Intr'un colţ pe dulap, acele de aur ale unui ornic franţuzesc arătau ceasurile şase fără cinci.

— Vă rog să şedeţi, — spuse omul cu un glas subţire care nu se potrivea defel cu făptura lui dolofană. Trase un jeţ spre masă, pe care, sub un şervet alb, se vedeau vase şi cupe de argint, apoi aducându-şi aminte, adăugă: — Incă nu am spus cuvioşiei voastre numele meu: Garmaş, — zise el, făcând o plecăciune. Şi deodată schimbă vorba:

— Ii place ornicul panului preot? E un ornic de preţ, l-am cumpărat la Cracovia, acum doi ani, când era încă linişte şi pace. Cum să mai ajungi acum la Cracovia? Aţi crezut pesemne că e de furat! Vai, vai, pane preot, domniile voastre ne socotiţi pe noi, pe toţi ucrainienii, nişte tâlhari, şi tocmai aici faceţi o greşeală supărătoare...

Deşi vorbăreaţa gazdă parcă-i ghicise gândurile, preotul răspunse pentru bunacuviinţă:

— Vai de mine jupâne, cum vă puteţi închipui aşa ceva!

Dar Garmaş nu se lăsă:

— Tocmai aici e greşeala... O greşeală a tuturor, dar în primul rând a şleahtei domniilor voastre, a panilor. Vor ca totul să fie al lor; dacă n'ar fi atât de lacomi, s'ar purta cu mai multă blândeţe, mai creştineşte, aşa cum a propovăduit

mântuitorul nostru Isus Christos. Avem un pământ mănos, o ţară de aur, care ar ajunge pentru toată lumea, dar se întâmplă întocmai ca în povestea cu cel care nu se sătura niciodată : a înghiţit prea mult şi, până la urmă a pleznit... Dacă ar fi după noi, am trăi cu voi în linişte, alături, ca nişte fraţi, iar pospoliţii... — Spunând aceste cuvinte, se dădu mai aproape de Lentowski, suflându-i în faţă o duhoare de vin dospit şi, prinzând strâmbătura de silă de pe faţa acestuia, se dezvinovăţi : — Nu sunt beat... am gustat şi eu puţin, de bucurie. Dar ce spuneam ?... — Se frecă la frunte cu mâna-i grăsulie şi îşi aduse aminte. —A, da, pospoliţii, toată prostimea asta ar fi ţinută în frâu. Da, da, aşa este, vă rog să spuneţi acest lucru panilor domniilor voastre la Varşovia. — Garmaş se gândi, se posomorî şi dădu din mână în semn că totul e zadarnic : — N'au să cadă la învoială ! Degeaba ! Pentru asta Potocki şi Wiszniewecki ar trebui să mai strângă cureaua, să mai dea şi altora câte o sforicică din pământul lor... Dar n'or să vrea ! Dealtfel, cine dă dela el ? — Apoi înveselindu-se deodată, îşi răspunse tot el : — Nimeni !

De data asta, preotul plecă urechea cu luare aminte spre vorbele lui.

Garmaş începu din nou :

— Fireşte, hatmanul nostru e un om deştept, şi-a dat seama că trebuie să trăiască în înţelegere cu noi. Are gânduri mari... Vedeţi şi domnia voastră câte solii vin la el. Dealtfel şi regele domniilor voastre...

— Dece al domniilor voastre şi nu al nostru, cinstite jupân ? întrebă Lentowski.

— Mă rog, poate fi şi al nostru şi al domniilor voastre, — se învoi numaidecât Garmaş, — cum doriţi domnia voastră. Aşa că spuneam : şi regele nostru a trimis soli la hatmanul nostru. Dar ce noimă au toate astea ?...

Insă nu mai apucă să lămurească ce noimă au. In curte începuseră să hămăie zăvozii. Gazda sări în sus. Spuse din prag :

— Mă duc să-l întâmpin. E marele diac. Are cap de hatman, e un om vrednic de toată cinstea...

„Ar trebui să vă spânzure pe toţi de o cracă“, se gândi preotul şi închise ochii ostenit.

Peste câteva clipe, îi şoptea cu glas scăzut, viclean, lui Vâgovschi :

— Pan senator Chisel nu s'a hotărît să stea de vorbă cu domnia voastră între patru ochi ca să nu stârnească bănuieli asupra prea cinstitului obraz al domniei voastre; pan senator m'a împuternicit să vă spun, pane diac, că milostivul cancelar Ossolinski își pune mari nădejdi în domnia voastră. Răzmerița de astăzi e o întâmplare vremelnică, așa cum au mai fost și altele. Noi și cu domnia voastră suntem oameni chibzuiți, cu judecată. — Incepu să vorbească și mai încet. Vâgovschi asculta cu luare aminte, ținând capul plecat. — Pane diac, să vorbim deschis unul cu altul... și să privim în viitor, departe. El nu-i făgăduiește nimic bun lui Hmelnițchi al domniei voastre, care va ajunge în ștreang, ca toți răzvrătiții de până acum: ca Nalivaico, ca Sulima și Pavliuc, ca toți acei care au cutezat să ridice mâna asupra regelui și Rzeczei Pospolita. Așadar, domnia voastră gândiți-vă, cu ce ați putea sluji pe rege și Rzecz Pospolita ? Tot ce aveți acum dela Hmelnițchi este zadarnic și trecător. Indreptați-vă ochii spre viitor. Cei din Varșovia vă privesc cu bunăvoință. Pane diac, domnia voastră sunteți șleahtic. Știu că ați fost năpăstuit, știu, dar obida ce vi s'a pricinuit poate fi răscumpărată și aceasta nu numai odată...

— Ceeace îmi cereți este cu neputință, — răspunse aspru Vâgovschi, după ce preotul tăcu.

— Eu nu cer nimic, — grăi cu căldură Lentowski, — eu n'am făcut decât să rostesc chiar gândurile domniei voastre. Nu vă împotriviți celor spuse de mine, nu-i nevoie. Da, da, vorbesc numai adevărul... Pan senator nădăjduiește un singur lucru : că veți cugeta la aceasta, veți cugeta doar... Nimic mai mult.

— Pan Lentowski, sunt silit să vă pun sub pază, — rosti Vâgovschi tot atât de aspru și-l privi pentru întâia oară pe preot în ochi.

Acesta zâmbi plin de înțelesuri și răspunse cu încredințare :

— Nu puteți face așa ceva acuma. Ați fi făcut-o ieri, când v'am vorbit, când vânzătorul Capusta s'a apropiat de noi, — isprăvi preotul, de data aceasta cu ură în glas.

Vâgovschi tăcu.

— Pane diac, senatorul v'a rugat cu toată cuviința să vă gândiți și să fiți gata...

— Gata la ce ?

Vâgovschi aștepta : acum preotul va spune ceva, ce-l va face să se poarte altfel cu el.

— La orice lucruri neaşteptate care i se pot întâmpla hatmanului domniilor voastre. Se poate întâmpla orice, şi atunci veţi avea prilejul de a aduce foloase uriaşe Rzeczei Pospolita, şi ea vă va dărui un loc vrednic de domnia voastră...

— Dar ştiţi, domnia voastră, pane Lentowski, — mormăi printre dinţi marele diac, — că vorbele domniei voastre pot fi socotite drept o îmbiere de a mă face vânzător ?

— Dumnezeule, pane Vâgovschi ! Despre ce vânzare vorbiţi domnia voastră ? Vânzare faţă de cine ? A păşi pe calea cea dreaptă înseamnă oare o vânzare ? Aţi greşit faţă de rege — aţi făcut o greşeală, n'aţi săvârşit o vânzare şi trebuie să vă ispăşiţi greşeala. Vânzător şi ucigaş e Hmelniţchi.

— Eu sunt marele diac al lui.

— Domnia voastră sunteţi un şleahtic şi un om vrednic, — răspunse preotul cu dârzenie.

— Sunt de credinţă pravoslavnică, — urmă Vâgovschi, împotrivindu-se de data aceasta ceva mai slab.

— Senatorul Adam Chisel e de aceeaş credinţă, dar oare acest fapt îl împiedică să aibă un loc înalt şi de mare cinste printre cei mai de seamă pani din Rzecz Pospolita ? In numele lui am şi venit la domnia voastră, pane diac.

— Bine. Fie. Cu ce anume vă pot fi de folos ? — întrebă Vâgovschi, simţind deodată o neaşteptată oboseală.

Işi dădea seama că înaintea lui se deschidea, în sfârşit, calea spre înfăptuirea vechilor lui gânduri şi năzuinţi. Totuşi, trebuia să fie cu băgare de seamă, să nu se pripească : a aşteptat prea multă vreme pentru ca acum, făcând un pas nesăbuit, să nimerească în ţeapă.

— Fiule, nu vreau nimic dela tine, — îl linişti Lentowski. Ţi-am spus cuvintele senatorului. Peste câteva zile plecăm. Hatmanul se poartă în aşa fel, ca şi cum ar fi încredinţat că va ieşi biruitor asupra Rzeczei Pospolita. Aşa ceva nu se va întâmpla niciodată ! Insuşi papa dela Roma va veni în ajutorul nostru. Impăratul Ferdinand va fi şi el alături de noi şi ţarul dela Moscova va trimite regelui oştenii săi. Toate ţările nemţeşti se vor ridica în sprijinul nostru, căci aceasta, pane diac, nu este numai o întâmplare lăuntrică a Rzeczei Pospolita, ci o răzmeriţă a prostimii dezmăţate împotriva oamenilor aleşi de dumnezeu şi de rege, împotriva rânduielii poruncită de cel de sus. E o molimă. O vom stârpi cu fier şi

foc. Să ai în vedere acest lucru, mare diece şi, în ceasul potrivit să-ţi alegi calea cea dreaptă.

Preotul începu să vorbească nestingherit, de data aceasta fără să mai zâmbească slugarnic, ci cu un glas aspru şi plin de răutate. Vâgovschi plecase ochii şi-l asculta fără să-l întrebe.

— Şi ţi-ai ales-o fiule, o ştiu. Dar nu vrei să vorbeşti. Nici nu trebuie! Toţi oamenii vrednici, toţi şleahticii, vor şti să fie cuminţi în faptele lor. Să ia pildă dela senatorul Chisel! Poftim şi gazda acestei case a rostit gânduri întru totul vrednice de luare aminte. Şi pentru oameni ca el, se va găsi un loc în ţara noastră. Eu nu te întreb nimic despre treburile hatmanului, noi n'avem nevoie de aşa ceva. Noi le ştim pe toate. Am venit aici cu un singur ţel: să-mi împlinesc o datorinţă a cugetului, datorinţă pe care mi-o arată biserica mea şi mântuitorul nostru. Asta-i tot.

Vâgovschi dădu din mâini şi zâmbi strâmb.

— Părinte, cuvintele sfinţiei tale sunt vrednice de luare aminte. Dar să ai în vedere: cele ce am vorbit aici trebuie să rămână o taină. Nimic să nu se dea în vileag. Altceva nu mai am ce-ţi răspunde. Lasă-mi un răgaz.

Lentowski plecă fruntea în semn de încuviinţare.

— Nu te zoresc. Dar, pane Vâgovschi, te supăr cu o singură rugă. Să-i dai paniei Elena acest giuvaer din partea unchiului său. E un left de aur, o moştenire. — Puse pe masă, dinaintea lui Vâgovschi, o cutiuţă de urşinic[1]) şi o deschise. In faţa ochilor, aurul luci palid. Lentowski adăugă dus pe gânduri: — Pani Elena e o catolică credincioasă.

— Patriarhul pravoslavnic a blagoslovit cununia ei cu hatmanul, — spuse Vâgovschi şi chicoti pentru întâia oară, slab şi batjocoritor.

— Papa îi va ierta şi acest păcat, — răspunse Lentowski tainic şi cu două înţelesuri.

Vâgovschi tresări mirat. O bănuială îl străfulgeră şi-l ţintui în jeţ. Va să zică aşa stau lucrurile! Abia se stăpâni ca să nu întrebe. Dar Lentowski şi schimbase vorba:

— Pane diac, e vremea să plec. Primeşte binecuvântarea mea. Dacă se va ivi prilej, ne vom mai întâlni, dacă nu, vor veni oameni de încredere din partea mea, îţi vor da un semn...

„Imi vorbeşte ca unui părtaş", se gândi înciudat Vâgovschi.

1) *Urşinic* — catifea. (N. trad.)

— ...Priveşte inelul acesta, — spuse preotul, întinzând un deget lung şi uscat cu un inel de aur pe el; o cruciuliţă de argint scânteia pe ametistul negru al inelului. Il scoase şi arătă cuvintele latineşti scrise pe partea dinăuntru: *„Ferri ignique"* — „Prin foc şi sabie". Aceasta va fi dovada că omul e de toată încrederea.

Lăsă capul în jos şi închise ochii.

...După o vreme se îndreptă spre ieşire, ca şi cum nu s'ar fi întâmplat nimic. Vâgovschi rămase nemişcat. Ţinea în mână cutiuţa lăsată de Lentowski şi, dacă n'ar fi fost acea cutie ar fi putut crede că totul fusese un vis urât. Işi şi închipuia ceva înfricoşător, de neînlăturat: privirea crâncenă a lui Bogdan, întrebările veninoase ale lui Capusta, vorbele grele şi necruţătoare ale lui Bohun. Il săgetă gândul: „Bine că l-a luat ciuma pe Crivonos, vor fi cu unul mai puţin..."

Vor fi? Când? Dacă vor prinde de veste... Simţi că-l trec fiorii. Dar aceasta e cu neputinţă! La urma urmei, nu se frământa el însuşi de atâta vreme cu gândurile pe care astăzi le-a rostit preotul? Trebuie numai să fie cu băgare de seamă, să fie treaz în fiece clipă. Deocamdată să meargă înainte cu hatmanul şi să nu stârnească niciun fel de bănuieli. Cine ştie cât va ţine acest „deocamdată"; dacă norocul îl va răsfăţa şi de acum înainte pe Hmelniţchi? Ei şi? Atunci el, Vâgovschi, nu va scăpa din mână partea care i se cuvine... Totuşi, preotul are dreptate, mai curând sau mai târziu vor fi striviţi toţi. Şi marele diac se şi despărţi în gând de toţi nacealnicii: „Ce am eu cu ei?" Da, da, acum lucrul de căpetenie e să fie cu băgare de seamă. La urma urmei, nici nu-i spusese nimic preotului. Totuşi, din vorbele acestuia ieşea că el, Vâgovschi, e cunoscut la Varşovia. Dar trebuie să mai aştepte, să vadă ce se întâmplă. Cei dela Varşovia nu dorm. Marele diac se pomeni fluierând când îşi aminti de Elena. Acum nu mai încăpea îndoială că ea avea legături cu iezuiţii. Preotul spusese: „Papa o va ierta". Ce n'ar da Capusta să pună mâna pe left... Il scoase din cutie şi-l luă de lănţug. O inimă străpunsă de săgeată. Il răsuci în mâini, încercă cu unghia la o margine. Leftul nu se deschidea. „Naiba să-l ia, îşi spuse. Mai am vreme". Şi-l băgă în buzunar.

Se liniştea singur: „La urma urmei, nu i-am făgăduit nimic lui Lentowski. Dealtfel, nici nu mi-a cerut ceva. Ne-am întâlnit — ei, şi dacă e nevoie totul se va uita". Dar îndată, auzind în dosul uşii paşii uşori ai lui Garmaş, îl străpunse

un fior de teamă: „Dar el?... La o adică, ce ştie el? Am să-i spun că preotul a venit cu o rugă pentru un nepot al lui care-i ţinut sub pază. Dealtfel, pot să nu-i spun nimic".

Uşa se deschise fără zgomot. Intră Garmaş.

— Nu vreţi să vă aşezaţi, pane Vâgovschi?... Nişte malvasie doriţi?...

Incepu să se foiască pe lângă masă, punând cu dibăcie gustările pe tipsii şi turnând vin în cupe. Deodată se lovi peste frunte, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de ceva:

— Ce mai cap!... Pane diac, am o ţinere de minte grozavă... — După ce-şi lăsă cupa pe masă, băgă mâna în buzunar şi-i întinse lui Vâgovschi o pungă de urşinic. — Poftiţi, v'a lăsat-o preotul.

Vâgovschi întrebă nedumerit:

— Ce-i asta?

— Bani, pane diac.

— Ce bani? Pentruce?

— Două mii de zloţi. M'a rugat să vă spun, că s'a luat cu vorba şi a uitat. N'a mai vrut să se întoarcă. E faţă bisericească, dar crede în semne. Zice: dacă mă întorc, nu-mi merge bine. M'a rugat să v'o dau eu. Spune că pan Vâgovschi ştie dela cine sunt... Poftiţi, beţi pane diac.

— Stai... Ia du-te dracului cu vinul tău! — Totul îi juca în faţa ochilor: masa, cupele, faţa lui Garmaş, rotundă ca luna.

— Pane Vâgovschi, dece sunteţi neliniştit? Ce s'a întâmplat? — îl iscodi Garmaş.

— Cheamă-l repede înapoi... — porunci Vâgovschi, dar se gândi numaidecât că e prea târziu, că trebuie să născocească altceva. Strigă: — Stai!

Garmaş încremeni lângă uşă. Vâgovschi zise, lăsându-se într'un jeţ:

— Preotul îmi datora banii aceştia, dar a greşit socoteala: nu două mii, ci o mie opt sute. Trebuie să-i dăm înapoi rămăşiţa.

Garmaş râse:

— Leah blestemat, pesemne că vă crede cămătar... Vedeţi, v'a plătit datoria cu prisosinţă. Dar asta nu-i o nenorocire. Au bani destui, iar domniei voastre nu vă strică prisosul în gospodărie...

Vâgovschi nu-l asculta, se gândea la altceva. Nu, Garmaş nu-l va vinde. Marele diac îl cunoştea demult pe acest negustor isteţ. Mai făcuseră ei şi alte treburi împreună...

Il privi ţintă, iscoditor. Garmaş, cu ochii pe jumătate închişi, sorbea malvasia printre dinţi. Deodată, spuse în chipul cel mai nevinovat, privind în ochi pe marele diac.

— Era să uit, pane Vâgovschi: preotul a mai spus că banii vi-i trimite senatorul. La început n'a zis nimic, vezi doamne, ştiţi domnia voastră, dar când ieşea pe poartă, a întors capul şi a spus că-s dela senator. Ce mincinos! Şi când te gândeşti că e faţă bisericească...

Vâgovschi văzu chipul lui Garmaş legănându-se în faţa lui.

Strânse straja săbiei şi spuse, scrâşnind:

— Vorbeşti cam mult...

— Să mă ferească dumnezeu! — zise Garmaş, făcându-şi semnul crucii.

— Să-ţi ţii gura bine. Cred că mă cunoşti, nu?

Se sculă şi se aplecă asupra lui Garmaş.

— Vă cunosc, pane diac, şi nu vă cunosc de un an. Imi sunteţi drag şi vă cinstesc; va veni vremea când împreună cu tot norodul vrednic vă voi preamări ca hatman al Ucrainei. Va veni vremea... — Garmaş arunca vorbele de parcă ar fi deşertat mazăre. — Mintea şi puterea domniei voastre sunt vrednice de aşa ceva. Nici azi nu înţeleg: dece el şi nu domnia voastră? Dece?

— Taci, — strigă Vâgovschi mânios, — taci!

Se aşeză şi-şi acoperi ochii cu mâinile.

Garmaş îşi trase jeţul mai aproape.

— Sunteţi înţelept ca un rege. Lăsaţi-l... Lăsaţi-l, acum e vremea lui. Toată prostimea îl urmează ca o turmă de oi. Peste tot e duhoare şi praf. Noi, pane Vâgovschi, noi să tragem cât mai mult folos... Cine are minte să privească în jur şi să-şi vadă de moşii. A speriat şleahta, ce e drept e drept, şi ea o va lăsa mai moale acum, dar pe urmă noi o să răsturnăm totul: n'o să-l mai vedeţi multă vreme hatman, îl dăm noi peste cap. Şi atunci Ucraina vă va slăvi... Iar prostimea va sta unde-i e locul, locul ei, şi atât.

— Destul, deajuns, — i-o reteză hotărît Vâgovschi. — Trebuie să plec. Aşa că ţine minte!

Garmaş făcu o plecăciune adâncă. Nu putu îndura privirea cruntă a lui Vâgovschi şi lăsă ochii în jos. Il însoţi până la uşă. Cuviincios, nu mergea alături de el, ci cu un pas în urmă.

Abia în ogradă îl rugă cu sfială:

— Mi-am cumpărat o moşioară dela un şleahtic, ceva

pământ, o moară, fel de fel de dobitoace, dar pospoliţii mi-au jefuit totul, aşa că poate capăt şi eu un hrisov de ascultare...

— Bine, — îi aruncă Vâgovschi peste umăr, — ai să-l capeţi.

Sări pe cal fără să mai asculte mulţumirile lui Garmaş. Când Vâgovschi ajunse dincolo de poartă, Garmaş îşi îndreptă spatele. Privi cu mulţumire hambarele învelite cu ţiglă şi casa mare cu nouă ferestre spre uliţă. Zăvozii, aduşi de prin străinătăţi, mârâiau în coteţele de lângă hambare. Garmaş îşi frecă mulţumit mâinile, gândindu-se la casa, asemănătoare acesteia, pe care o are la Chiev. „In curând voi avea una şi la Cehrin", îşi zise el intrând pe uşă.

In săliţă, un slujitor mut moţăia pe sipet. Ii făcu semn cu mâna: afară ! Omul o zbughi spre odăile slugilor. Cu un aer grav şi plin de sine, parcă ar fi fost un altul după ce plecase Vâgovschi, Garmaş intră în odaie. Se aşeză la masă, îşi umplu o cupă cu vin, adulmecă cu nasul lătăreţ ca un cioc de raţă, se uită cu ochii umezi la o gâscă friptă, rupse un hartan, muşcă din el şi, clătinând din cap de plăcere, ridică cupa şi îşi ură tare:

— Să fim sănătoşi, jupâne Garmaş !

Bău pe nerăsuflate. Il podidiră lacrimile de atâta încordare, răsuflă şi rosti încă odată:

— Să fim !

7

Necipor Galaida, cazacul din polcul dela Belaia Ţercov, se ruga de polcovnicul Mihailo Gromâca să-l învoiască pentru o săptămână, acasă, la Belâie Repchi.

— Cred că ai mei îmi fac parastase, şi-or închipui că am pierit. Aş vrea să mă duc, să văd cum trăiesc. Daţi-mi voie, pane polcovnic, dau o fugă pân'acolo şi mă întorc.

Răsucindu-şi mustaţa lungă, polcovnicul Gromâca îl privea ţintă:

— Pân'acasă, zici ?

— Da, pane polcovnic.

— La Belâie Repchi ?

— Intocmai, pane polcovnic.

Galaida vorbea cu toată cuviinţa, aşa cum îl învăţase Preadcenco, esaulul polcului, care-i luase dinainte pentru această învăţătură zece zloţi. Lui Gromâca îi plăcea rân-

duiala şi ascultarea. Avea mână grea şi când se mânia lua foc într'o clipită. Cazacii ştiau acest lucru, dar îşi preţuiau polcovnicul pentru vitejia lui. Galaida aştepta cu răbdare.

— Aşadar, vrei să te duci acasă ? — întrebă din nou polcovnicul.

— Acasă, pane polcovnic.

— Nu cumva te gândeşti să te apuci de jafuri, să zgâlţâi vreun pan sau vreo mânăstire ?

— Ferească sfântul ! Cum se poate, pane polcovnic ?

— La Belâie Repchi ?

— La Belâie Repchi, pane polcovnic, — răspunse Galaida, îngrijorat că se lungeşte vorba şi că, poate degeaba i-a dat zece zloţi esaulului Preadcenco. Gromâca se ridică, ajungând cu capul până aproape de tavan. Moţul negru îi cădea din creştet pe fruntea-i înaltă. Nasul coroiat i se pierdea în mustăţile stufoase. Polcovnicul îşi încrucişă braţele pe piept, cu mânecile largi ale contăşului roş atârnând, şi bătu uşor din picior, zornăind din pinten. Galaida spuse iară, cu căldură:

— Vă rog să-mi daţi voie, pane polcovnic... Mama, tatăl, surioara, toţi mă aşteaptă...

— Dar vreo drăguţă nu te aşteaptă ?

— Am şi păcatul ăsta, — mărturisi Galaida, roşind.

— Nu sunt popă să-mi spui păcatele. Al cui e satul Belâie Repchi ?

Galaida clipi nedumerit:

— Cum adică al cui, pane polcovnic ?

— Dar repede ţi-ai mai uitat panul. De bunăseamă că era vreun răpciugos, aşa că nu-i vrednic să-l ţii minte, ai ?

— A, acum înţeleg pane polcovnic. Moşia e a lui Adam Chisel.

— Aşa ! Zici că te cheamă Necipor, zis Galaida ?

— Intocmai, pane polcovnic.

— Te ştiu. Eşti un cazac de ispravă, ai luptat vitejeşte. Şi se pare că va mai fi de luptat, — spuse el şi-l privi pe Galaida drept în ochi. — Mai pornim împotriva şleahtei, ai ?

— Pornim, pane polcovnic, n'o să lăsăm din mâini ce-i al nostru.

— Esaul ! — strigă Gromâca.

Esaulul Preadcenco se năpusti în odaie.

— Chiamă-l pe vistiernic ! Iute !

Preadcenco îl privi speriat pe Galaida şi fugi să îndeplinească porunca.

— Vrei să pleci la Belâie Repchi? — întrebă iarăşi Gromâca, cercetându-l gânditor pe Galaida. — Chisel e un răpciugos, un nătărău. Acum satul tău Repchi o să fie dat altuia. Poate că ăla o să fie mai bun... Poate... — Zâmbi, sticlindu-şi dinţii.

Galaida fu cât pe ce să scape pripit:

„Cum adică, altuia?“ Dar, în loc de aceasta, zise cu băgare de seamă:

— Lumea vorbeşte că n'o să fim toţi cazacii scrişi la oaste. Se zice că regele nu îngăduie decât zece mii de oameni, dar noi, pane polcovnic, suntem mai mulţi, am luptat toţi...

Gromâca îl privi cu luare aminte.

— Până la scriere mai e mult...

Intră vistiernicul.

— Porunciţi, pane polcovnic.

Se uita neliniştit când la polcovnic, când la Galaida. O fi vreo clevetire, sau cine ştie ce altă belea...

Polcovnicul porunci:

— Cazacului Necipor Galaida, care a luptat vitejeşte împotriva şleahtei, iar acum e lăsat pe o săptămână acasă, la Belâie Repchi, să i se dea cincizeci de zloţi din visteria polcului pentru slujba lui bună...

După ce ieşi din odaia polcovnicului, Galaida nu putea să se liniştească şi se tot întreba: ce a vrut să spună Gromâca când a pomenit despre alt pan?... Mergea în urma vistiernicului tot gândindu-se. După ce numără banii, acesta îl îmbie:

— Ce-ar fi să mergem la o crâşmuliţă?

Galaida nu se învoi.

Plecă chiar a doua zi în zori. Şleaul era acoperit cu puful alb, gingaş al omătului. Urme de iepuri şerpuiau pe margini. Ciorile croncăneau prin tufari. Din când în când întâlnea cazaci călări, dar mai adeseori sănii. Ii stăruiau în minte cuvintele polcovnicului. Cine să fie acest alt pan? Iar va veni vreun şleahtic nou cu rânduieli vechi. I se strânse inima. Fără pricină îşi plezni fugarul cu biciuşca: trebuia să-şi verse năduful pe cineva. Merse câtva timp în goana calului şi încetul cu încetul se linişti. Cine poate spune când se va întâmpla asta, şi la urma urmei nici polcovnicul nu le ştie pe toate. Nu este cu putinţă să se mai întoarcă rânduielile vechi. Dar îndată îşi aduse aminte ce

spuneau cazacii despre hrisoavele hatmanului, care porunceau ca țăranii să dea ascultare monastirilor. Incercă să se mângâie: „Acolo e vorba de monastiri, acelea sunt treburi bisericești, pe când aici...“

Trecea pe lângă ogoare și păduri troienite, ocolind cătunele mici. Iată și drumul spre Belâie Repchi. Teii cu cununi bogate îl mărgineau ca două ziduri. Curând se ivi satul la poalele colnicului cu povârnișul repede, împădurit. Inima începu să-i bată neliniștită.

Când se apropie de zăplazul cunoscut, aplecat într'o rână, în dosul căruia se zărea albă izba scundă, cu bășici de bou întinse în ferestre, îi veni să zboare ca o pasăre din poartă până'n ușă. Dar ușa se și dăduse de perete și glasul maică-si se auzi din prag. Se trezi în casă pe laiță, sub icoane, fără să-și dea seama cum ajunsese aici și își văzu sabia atârnată în perete, iar flinta într'un colț. Vreascurile trozneau vesel în vatră.

Tătâne-său își umplea luleaua cu tutun adus de el și-și întindea turburat cingătoarea. Chilâna, surioara, stătea în picioare lângă ușă, privindu-l încântată... Mama alerga când la el, când la cuptor... Niște picioare de gâscă ieșeau din ceaunul negru, și el atât de cunoscut...

— Ce mai e pe la voi? — îl întrebă Necipor pe taică-său.

— Ce să fie, fiule? Nu-i nimic.

— De bunăseamă, că logofătul panului a luat-o din loc!

— N'a mai apucat, fiule. După ce ai plecat la Hmel, s'au întâmplat pe aici multe...

— Da, s'au întâmplat, — se amestecă maică-sa, — a fost și el la luptă, — adăugă ea, arătând cu degetul spre bătrân.

— Ei lasă, nu mai sporovăi...

Taică-său dădu din mână a nemulțumire, se duse spre vatră, luă cu degetele lui bătucite un tăciune și își aprinse luleaua.

— Ai tutun bun, tutun boieresc, — spuse el zâmbind și se așeză lângă fecior.

Necipor simți că ochii i se împăienjenesc de lacrimi. La început, când intrase în izbă, nu băgase de seamă cât de mult s'a schimbat taică-său; dar acum îl vedea bine: gârbovit, parcă l-ar fi îndoit cineva din umeri, era îmbrăcat cu

nişte nădragi peticiţi, ciubotele din picioarele lui erau legate cu sfori, iar svitca îi era roasă la coate...

Şi maică-sa era ofilită, îmbătrânită. Iar Chilâna, cu toate că e rotunjoară la faţă şi-i strălucesc mărgelele la gât, are nişte ciuboţele scâlciate, vechi...

In timp ce maică-sa povestea cum bătrânul Galaida, înarmat cu o coasă, s'a dus împreună cu toată suflarea la conac să-l alunge pe pan Krugljanski, logofătul, şi cum a trebuit să trimită pe lumea cealaltă un slugoi boieresc, căci altfel tâlharul l-ar fi împuşcat cu flinta pe Sidor Boiarci, în vreme ce asculta, Necipor îşi desfăcu desagii şi scoase darurile: pentru surioară ciuboţele de safian roş şi nişte panglici sinilii, pentru maică-sa un bariş, iar pentru tătânesău, o pereche de ciubote şi o svitcă nouă. Erau bucuroşi, miraţi de norocul care a dat peste ei şi-şi cercetau darurile cu băgare de seamă. Chilâna îl sărută pe obraz. Imbujorată, îi spuse ca unui străin:

— Foarte mulţumesc.

Curând după aceea se aşezară să prânzească. Pe masă se ivi carafa verde cu gâtul strâmb, pe care Necipor o cunoştea din copilărie. Cu mâinile tremurânde, mama punea pe masă nişte pahare de cositor.

Sub ferestre scârţâi zăpada. Veneau vecinii. Ivan Guleai-Den, plecându-şi capul ca să nu se lovească de prag, rosti gros:

— Inchinăciuni viteazului cazac.

Dădu larg mâinile înlături şi-l îmbrăţişă zdravăn pe Necipor.

După Guleai-Den intră Feodor Chiaşco, Maxim Haiduc şi Vasco Pristupa. Işi făcură semnul crucii înaintea icoanei mântuitorului, înnegrită de vreme, sub care pâlpâia stins sâmburele de lumină al candelei, se sărutară cu Necipor şi şuguiră îndelung. Mama umplu pentru a doua oară carafa verde cu gâtul strâmb... In casă se făcuse prea cald. Maxim Haiduc cel roşcat începu un cântec. Ca şi Necipor, el venise pentru puţină vreme în sat şi acum se pregătea să se întoarcă la Uman. Feodor Chiaşco îşi flutura ciotul mâinii drepte tot ocărînd pe pan Wiszniewecki şi pe toţi şleahticii.

— Să nu vă uitaţi că-mi lipseşte o mână: dacă o să mă cheme hatmanul, merg şi eu la luptă ! — strigă el.

Dar nu-l mai asculta nimeni. Când aflară că Necipor a fost la Chiev, îl rugară să le povestească şi lor ce a văzut. Il ascultau cu luare aminte, fără să-l întrerupă. Le plăcu

mai ales cum îl întâmpinase patriarhul pe hatman. Pe urmă, îşi aduseră aminte de feciorul lui Sidor Boiarci, care nu s'a mai întors din război: se auzise că ar fi pierit la Corsun...

— Parcă numai el a pierit! — oftă Guleai-Den. — Dar Timofei Pereverten, Samoilo Vâscoveţ, Onufri Smâc, Serghei Malozemlia, Ivan Derevi...

Clătină posomorît din cap, tăcu, îşi umplu paharul şi adăugă cu mâhnire:

— Mulţi fraţi de-ai noştri au căzut. Să le pomenim sufletele pentru ca soarele să le lumineze calea pe lumea cealaltă.

Mama lui Necipor începu să plângă şi să se închine. S'ar fi putut întâmpla ca şi despre Necipor al ei să se vorbească aşa.

Ivan Guleai-Den lovi cu paharul în masă, amirosi o bucată de pâine şi muşcă dintr'un castravete.

— Ei, cazaci, un singur lucru trebuie să ne îngrijoreze: ce o să se întâmple dacă hatmanul are să se împace cu regele? Unde o să ne ducă soarta?

Maxim Haiduc se păli cu pumnul în piept:

— Soarta n'o să cuteze să ne ducă nicăieri. Ne-am ales noi înşine locul. Nu mai suntem pospoliţii de ieri. Tu ce eşti, Necipor?

Şi fără a aştepta răspuns, zise:

— Eşti cazac. Şi eu sunt cazac. Toţi suntem cazaci. Ce-i asta, cazac? E cel care a apărat şi apără slobozenia cu sabia în mână. Aşa-i?

— Asta aşa e, — întări Guleai-Den, dând din cap şi netezindu-şi mustaţa, — dar hatmanul, sau, să zicem, polcovnicii n'au să te întrebe ce crezi tu că eşti: cazac sau pospolit. Poate că or să se întoarcă şi panii...

In casă se aşternu liniştea. Nici măcar Maxim Haiduc, cel întotdeauna gata de harţă, nu găsi deîndată ce să-i răspundă lui Guleai-Den. Iar Necipor îşi aduse din nou aminte de vorbele polcovnicului Gromâca despre pan...

Il linişti Vasco Pristupa cel tăcut:

— Cazacul e oştean. Nu e nevoie să fim toţi oşteni. Cred că panii leşi nu s'or mai întoarce. Iar ai noştri... de, sunt oameni de aceeaş credinţă, or să aibă obraz; iar rânduielile vechi n'or să mai fie...

— Ai noştri!... — Guleai-Den îi îngână vorba mânios şi oftă. — Ai noştri sau străini, tot un drac. Cine a fost panul

nostru? Unul de-ai noştri, Adam Chisel; tu, Vasco, te-ai avut bine cu el, de tine nu s'a legat. Ţie ce-ţi pasă. Ai două mori: eu macin la tine, Haiducov tatăl macină la tine şi încă vreo jumătate de sat aşişderea: zloţii vin singuri în punga ta. Corb la corb nu-şi scoate ochii...

Pristupa se uită în jur şi simţi ca o adiere rece. Toţi îl priveau ţintă, urmărindu-i parcă fiecare mişcare. Trebuia să spună ceva:

— Parcă am zis eu altfel?! Fireşte că slobozenia e mai bună, dar aşa a lăsat dumnezeu. Cine merge împotriva lui dumnezeu...

— Dar tot dumnezeu a lăsat să munceşti cinci zile pentru pan? — glasul lui Necipor tremura şi în ochi i se aprinseră scântei. — Tot dumnezeu a poruncit ca zapciii lui Chisel să-mi omoare fratele cu ciomegele? Şi tot dumnezeu a poruncit, Vasco, ca pentru fiecare găină sau raţă pe care o tai să plăteşti bir oamenilor Rzeczei Pospolita?

Necipor tăcu. Aburii beţiei din capul lui se împrăştiaseră. Un viitor necunoscut se ridica şi aici, ca un zid de nepătruns; ar trebui să arunci o privire de partea cealaltă, dincolo de zid, pentru a nu trăi orbeşte, aşteptând ce-ţi va aduce ziua de mâine... Sau poate că tocmai aşa e mai bine să trăieşti... Căci altfel, te uiţi dincolo şi vezi cine ştie ce...

După o vreme vorbele lor se domoliră. Incepură iară săşi aducă aminte de cei căzuţi în lupte, de fuga panilor, de cele petrecute la Apele Galbene şi la Corsun. Se jeluiră de bucatele slabe de pe câmp...

— Cine să fi îngrijit pământul? — spuse tatăl lui Necipor. — Toţi au plecat la război. N'au mai rămas decât moşnegii şi femeile. Şi nici tătarii nu ne-au dat pace.

— Să-i fi pus pe goană sau chiar să le fi înfipt mâna în grumaz, — zise Guleai-Den. — Păcat că hatmanul se poartă cu ei aşa de blajin.

— Dacă ei n'ar fi cu noi, i-ar da ajutor regelui leah, — răspunse Galaida.

— Asta aşa e, — încuviinţă Guleai-Den.

...Incepuse să se însereze când îşi luară rămas bun. In casă era acum linişte şi zăpuşeală. Necipor îşi puse pe umeri cojocul lui taică-său şi ieşi în ogradă. Amurgul albăstriu învăluia pământul. In zare, şuviţe sângerii brăzdau cerul şi dintr'acolo bătea în faţă un vânt tăios, pătrunzător... La dreapta, pe colnic, în ferestrele înalte dela conacul panului, se oglindea roşul însângerat al asfinţitului. „Cona-

cul parcă s'a ghemuit şi aşteaptă, se gândi cu ură Necipor. Va da dumnezeu şi nu va mai apuca panul să-l vadă... Dar poate că..." Insă alungă repede asemenea gânduri. Inserarea, liniştea, umbrele albastre de pe zăpadă, totul era atât de ciudat, atât de tainic... I se strângea inima, la gândul că n'o văzuse încă pe Maria. Poate că l-a şi uitat. S'o fi măritat.

Chilâna ieşi în prag, zăbovi acolo o vreme, apoi puse sfioasă mâna pe umărul fratelui ei:

— Ştii că a întrebat de tine o fată ?...

In ochi îi scăpărau luminiţe ghiduşe, parcă spunea cine ştie ce taină.

— Ce fată ?... — întrebă înciudat Necipor, căutând să nu-şi arate turburarea.

— Maria ! Nu cumva ai uitat-o sau poate că ţi-ai şi găsit la Chiev una mai frumoasă ?...

Atunci, lăsând la o parte sfiala, flăcăul rosti cu înflăcărare:

— Chilâna, pentru mine nu se găseşte alta mai frumoasă, nu se găseşte, aşa să-i spui. Dar ce să mai vorbim: mă duc la ea ! Mă duc chiar acum !

Necipor se întoarse în casă, se îmbrăcă repede, îşi puse cuşma pe o sprânceană, îşi petrecu cureaua săbiei peste umăr şi, fără să spună ceva maică-si care îl urmărea în tăcere, ştiind unde se duce atât de repede feciorul ei, ieşi pe uşă.

Zilele treceau. Lui Necipor i se părea că nici nu plecase vreodată de aici. Parcă aşa trăise toată vremea, la Belâie Repchi. Doar că oamenii nu se mai duc înainte de revărsatul zorilor la curtea panului, iar pe uliţi nu se mai văd esauli şi slujitori boiereşti. Numai conacul de pe colnic, de deasupra iazului, mai amintea dureros ceeace a fost şi s'ar putea întoarce iară.

...Maria nu-l uitase. Işi dăduse seama de acest lucru de îndată, chiar în seara când fusese la ea. Până şi părinţii ei îl priveau cu duioşie şi-l întâmpinau bucuroşi, ceeace îl îndemnă ca într'o zi să spună fără ocol:

— In primăvară, când mă întorc, trimit peţitori...

— Incearcă, flăcăule, — spuse cu bunăvoinţă bătrâna.

Şi iată-l singur cu Maria. Visează împreună la viaţa pe care o vor duce după război.

— Dar când se va sfârşi oare războiul ăsta ? — întrebă Maria.

Poate el să-i răspundă la o asemenea întrebare? O încredinţează totuşi că în curând. Şi visează din nou cu glas tare la viaţa care va începe atunci la Belâie Repchi...

Dar, zi cu zi, vedea că despărţirea se apropie tot mai mult şi Necipor se gândea: îi va fi oare dat să-şi mai vadă satul în care s'a născut? Căuta să-şi alunge simţământul de îngrijorare, dar nu-l putea birui pe deplin.

In duminica din ajunul plecării sale la polc, Necipor venise pe medeanul din faţa bisericii. Oamenii făcuseră foc şi se încălzeau împrejurul lui, ascultând pe Guleai-Den care auzise dela nişte oameni dintr'un sat învecinat că săptămâna trecută, un ceambur de tătari a tăbărît asupra lor, i-a jefuit şi a răpit câteva fete din sat. Necipor se gândi îndată la Maria. Poate şi pe ea o aşteaptă aceeaş soartă? Cine o va apăra? In închipuirea sa învia trecutul apropiat, când polcul lui îşi aşezase tabăra alături de urdia mârzacului tătar Tuhai-bei dela Perecop. Işi aminti cum tătarii se năpusteau la luptă numai când vedeau că rândurile duşmanului sunt date peste cap de cazaci, dar când aceştia nu puteau răzbi, tătarii fugeau cei dintâi, căutând să se îndepărteze cât mai repede. Şi totdeauna duceau în chervanele lor numeroşi robi. Cele ce auzea acum despre tătari, stârnea în sufletul lui Galaida un simţământ de înverşunată mânie.

— Oare ăştia nu-s cumva tătari? — întrebă cineva, arătând spre un pâlc de călăreţi care se apropiau de medean.

Dar nu erau tătari. Când se apropiară, sătenii văzură dincolo de şirul de călăreţi câteva sănii închise. Pândarii din sat ieşiră în goana cailor dintr'o uliţă, tăind drumul străinilor. Feodor Chiaşco călărea în frunte, ţinând dârlogii cu mâna stângă:

— Cine sunteţi? — întrebă ameninţător Chiaşco, proptindu-se în faţa călăreţilor.

Aceştia se opriră. Sătenii se strânseră roată împrejurul lor.

— Oşteni leşi! — strigă Haiduc. — Să mă ia naiba dacă nu-s leşi! Ce întâlnire! Hei pani, nu ne-am mai văzut dela Zamostie... — Şi izbucni în hohote de râs.

Unul din călăreţi bâigui:

— Suntem soli ai măriei sale regelui Rzeczei Pospolita.

— Arată zapisca, — strigă Chiaşco, care nu se mulţumea cu răspunsul primit. — Nu mai ai loc de soli. Arată zapisca.

— Ce, nu crezi cuvântul unui şleahtic ? — se răţoi călăreţul.

— Ştim noi ce preţ are cuvântul vostru, — stărui Chiaşco. — Arată zapisca. Ce aveţi în sănii ? Cine ştie ce blestemăţie oţi mai fi făcut. Hai, băieţi, cercetaţi ce au în sănii.

— N'ai dreptul ! — se burzului călăreţul. — N'ai dreptul, hlopule [1]...

— Ce-ai zis ? — Necipor simţi că-l înnăbuşe o mânie cumplită şi înşfăcă dârlogii din mâna şleahticului. — Dă-te jos să-ţi arătăm noi hlopi !

— Scoate zapisca, — răcni Haiduc.

Cazacii se apropiară de sănii. In cea din faţă, o mână dădu perdeaua la o parte. Pâlpâielile focului luminară o faţă palidă, cu barba albă.

— Pan Tikocinski, arată-le hârtia, — spuse omul cu barbă albă şi voi să lase în jos perdeaua dar Guleai-Den se repezi la sanie:

— Dece vă ascundeţi, milostive voievod ? Fraţilor ! Dar acesta e pan Chisel ! — strigă el către cazaci. — Dece nu daţi bună ziua hlopilor dumneavoastră ? Nu mai cunoaşteţi Belâie Repchi ? Ori aveţi ţinerea de minte scurtă ?...

— I-au presărat-o cu hmel ! — râse Galaida.

— Ce ar fi să daţi pe la conacul dumneavoastră, — îl sfătui Guleai-Den. — Să vedeţi mormântul logofătului dumneavoastră...

Adam Chisel tăcea cu fălcile încleştate. Trebuia să tacă. Işi dădea seama că un cuvânt nepotrivit putea stârni o nenorocire. Erau deajuns ocările dela Pereiaslav... Tikocinski scoase ţidula de trecere şi o întinse lui Chiaşco.

— Degeaba ai cerut-o... Tot n'ai s'o poţi citi... — rosti el mânios, batjocoritor.

Chiaşco nu răspunse; se aplecă spre foc şi citi fără grabă, cu glas tare.

— „In numele lui Zinovi-Bogdan Hmelniţchi, hatman al Ucrainei, poruncesc ca nimeni să nu se atingă de solii măriei sale Jan-Kazimir trimişi la hatmanul nostru şi anume: Adam Chisel..." — Tăcu. Apoi citi mai departe încet, pentru sine, şi abia la sfârşit rosti iarăşi tare: — „Mare diac al Oastei Zaporojene, Ivan Vâgovschi, cu mâna sa".

Dădu zapisca înapoi.

— Asta-i altceva. Treceţi liniştiţi, pani. După mine, rău au făcut că v'au dat zapisca asta. Eu unul nu v'aş fi dat-o.

[1]) *Hlop* — ţăran iobag. (N. trad.)

Cazacii se dădură înlături.

Incotoşmănit în blana sa de urs, Adam Chisel îngăimă:

— In ţeapă cu voi, în ştreang; foc şi sabie să cadă pe capul vostru, dobitoci, mişei şi neobrăzaţi...

Il întărea nădejdea că vor veni ele vremurile când se va răzbuna cu vârf şi îndesat. „Vor veni, scrâşnea, vor veni!"

...Peste două săptămâni, la Varşovia, senatorul Adam Chisel vorbea cu cancelarul Ossolinski:

— După cum vedeţi, toată osteneala mea a fost zadarnică. In inima acestui schismatic hain sălăşluieşte o fiară. Ne-a batjocorit, pe noi, solii regelui, ne-a jignit. Dar ceeace este mai înspăimântător nu-i el, ci prostimea mârşavă... Dela ea vom avea de îndurat şi mai mult... Vă încredinţez, luminate pan, că o asemenea răzmeriţă nu s'a mai pomenit nicăieri pe lume. Hmel nu luptă numai pentru buzduganul de hatman, gândurile lui îndrăzneţe zboară mai sus, iar prostimea cea vicleană năzuieşte şi mai departe.

...Şi astfel se sfârşiră, fără izbândă, neguţările dela Pereiaslav.

Un nou an mijea în zarea întunecată, cu noi lupte, cu un nou război. Atât cei dela Varşovia cât şi cei dela Cehrin se găteau de luptă cu o grabă înfrigurată.

Necipor Galaida se întoarse la polcul său tocmai când sosi dela Cehrin un universal al hatmanului, prin care se poruncea să nu se mai dea nicio învoire cazacilor. Prin satele de pe amândouă malurile Niprului se vorbea mult despre această poruncă. Zi şi noapte ciocanele bocăneau în covălii, prefăcând coasele în săbii... Lângă Conotop se turnau tunuri cu multă trudă şi se căra silitră la polcuri. Dela hospodarul Moldaviei s'au cumpărat douăzeci de mii de cai.

Trebuie să se trimită daruri vicleanului han al Crâmului ca să-l îmblânzească, precum şi marelui vizir Sefer-Kazi şi beiului dela Perecop...

Hatmanul se gândea toată vremea aceasta la neguţările dela Moscova, unde-l trimisese pe Siluian Mujilovschi. Numai Moscova îi putea înţelege şi sprijini năzuinţele. In iarnă dăduse un hrisov pentru scutirea neguţătorilor ruşi de taxele de vamă şi pentru ocrotirea avutului lor pe pământurile Ucrainei. Apoi, de curând iscălise un universal, poruncind aspra pedepsire a acelora care pun piedici neguţătorilor şi se poartă samavolnic cu ei.

Intr'o vreme destul de scurtă, era îndreptăţit s'o spună,

făcuse destul de mult. Toată ţara fusese împărţită pe polcuri, alegându-se polcovnicii. E adevărat că pe mulţi dintre aceştia îi numise chiar el, dar nu se putea altfel. Pe cei îndărătnici, care se lăsau pe tânjeală, fusese nevoit să-i înlăture, pe unii să-i bage în sperieţi, iar pe alţii, ca să-i ferească de vreo ispită, îi trimisese în Crâm, poruncindu-le să stea acolo până când îi va chema el. Pe alţii izbutise atât de bine să-i facă neprimejdioşi, încât nimeni nu mai ştia unde se aflau. Când în faţa lui venea vorba despre aceştia, Capusta dădea din mâini în doi peri.

Pe vremea aceea toţi simţiseră şi-şi spuneau între ei, deocamdată în şoaptă, că hatmanul are mână tare şi că odată ce a luat o hotărîre nimic nu-l mai poate opri. Iar el îşi mărturisea deschis că numai astfel poate sili pe nacealnicii încăpăţânaţi să se supună poruncilor sale. Invăţase să-i ghicească fără greş pe cei care acum căutau să se ascundă undeva într'un cotlon, să se facă nevăzuţi pe la moşiile lor, să trândăvească şi să bea, socotind că, de vreme ce au dobândit moşii şi drepturi pot să se împace foarte bine cu şleahticii iar Rzecz Pospolita le va ierta trecutul.

Mai erau şi din acei care se uitau cu pizmă la semnele de hatman trimise de rege la Pereiaslav, socotind că şi ei ar fi îndreptăţiţi a le purta.

Gândindu-se din când în când, batjocoritor, la aceşti oameni, hatmanul înţelegea totuşi că trebuie să ţină seamă de împrejurări şi că nu e bine să înrăutăţească legăturile cu nacealnicii, chiar şi cu acei cu care ar fi vrut să se răfuiască. Uneori însă, vrând nevrând, trebuia să ia măsuri aspre.

In aceste săptămâni petrecute la Cehrin după plecarea solilor regelui, toate gândurile hatmanului erau îndreptate spre neguţările viitoare, care urmau să înceapă îndată după rusalii.

Incetarea focului nu fusese hotărîtă în scris, totuşi luptele conteniseră, dacă nu se ţinea seamă de unele ciocniri dela hotare sau de încăierările cu bulucurile de tătari ale beiului dela Perecop, care nu părăsiseră încă pământul Ucrainei, cu toate că demult ar fi trebuit s'o facă, în temeiul înţelegerii încheiate cu hanul. Hatmanul îl însărcină pe polcovnicul Bohun din Vinniţa să-i „mai ia de grumaz" pe tătari şi să-i împingă dincolo de Stepele Sălbatice.

In zilele acelea, prin Cehrin mişunau tot soiul de oameni. Sosiseră mulţi neguţători care se îmbulzeau zi după

zi în canțelaria hatmanului. Cazacii se purtau cuviincios cu ei și le dădeau cu bunăvoință hrisoave de ocrotire.

Boiernașii localnici scoseseră capul și începură să vină la canțelaria hatmanului, nădăjduind să pună și ei mâna pe ceva hrisoave, pentru a-i sili pe pospoliți să se întoarcă pe ocinele lor. Se iviră oameni care făgăduiau să facă rost de flinte, oricât de multe. Cu toate aceste treburi se îndeletnicea marele diac, în a cărui sarcină cădeau totodată și legăturile cu solii străini. Din Ardeal și Moldavia soseau olăcari care întrebau dacă hatmanul binevoiește să primească pe înalții soli ai acestor țări. Atât de departe ajunseseră lucrurile, încât vestea despre hatman și oastea lui trecuse dincolo de hotarele Rzeczei Pospolita.

Tocmai atunci printre cei apropiați hatmanului se ivi un chip nou. Hmelnițchi simțise demult nevoia de a avea pe lângă el un om căruia să-i poată încredința întocmirea scrisorilor sale tainice, a unui om învățat, care să cunoască și alte limbi...

Incă la Chiev, Hmelnițchi vorbise despre aceasta cu Siluian Mujilovschi, care-i făgăduise să-i găsească un astfel de cărturar. Mujilovschi trecuse pe la colegiul Moghileanschi și stătuse de vorbă cu egumenul. Și iată că la Cehrin se ivi Feodor Svecica, un flăcău înalt, tinerel, îmbrăcat cu un caftan cu poale lungi, cu părul rotunjit, privind întrebător, și parcă mirat, cu ochii săi sașii. Când se înfățișă hatmanului, făcu o plecăciune adâncă, își spuse numele rostind cuvintele limpede, și-i întinse o epistolă.

Feodor Svecica, pisarul de taină al hatmanului, rămase în casa lui Hmelnițchi. Avea o odaie lungă și îngustă, a cărei singură fereastră dădea în grădină. In nopțile cu lună, o rază albastră-argintie intra pe fereastră, tăind odaia în două, ca tăișul unei săbii lungi.

Un pisar dela canțelarie îi aduse lui Svecica un sul mare de pergament, trei mănunchiuri de pene de gâscă, un șip pe jumătate cu cerneală și două caiete din hârtie gălbuie venețiană, legate în piele. Puse totul pe masă și privi oarecum dușmănos pe Svecica. Acesta stătea lungit pe o laviță și-l urmărea pe pisar cu o privire piezișă. Pisarul își suflă nasul în palmă, și-o șterse de pulpana contășului său soios și întrebă cu glas răgușit :

— Bei rachiu ?...

Svecica clătină din cap în semn că nu. Pisarul se smorcăi, îl privi cu milă și-l căină :

— Prost mai eşti...

Feodor nu legă prieteşug cu niciunul dintre pisari. Nu se înnădi cu ei nici la arşice, nici la băutură.

Se temea de hatman şi, ori de câte ori i se întâmpla să rămână singur cu el, îşi pleca ochii şi nu putea să-şi stăpânească bătăile năvalnice ale inimii. Din pricina turburării făcea greşeli şi după aceea trebuia să scrie epistolele a doua oară.

Hmelniţchi porunci să i se facă contăş şi cizme noi, să i se dea o sabie bună şi un pistol. Dar straiele războinice şi armele îi dădeau pisarului o înfăţişare caraghioasă.

Feodor Svecica îi plăcu lui Lavrin Capusta. Tăcut, cu luare aminte şi isteţ, astfel îi preţui Capusta însuşirile.

Când rămânea singur, Svecica se gândea la soarta sa; era sigur că însuşi cerul îl trimisese acolo ca să însemne zi de zi toate faptele hatmanului şi tot ce se întâmplă în jur. Cele dintâi rânduri drepte, scrise cu grijă, care se aşternură într'unul din caietele legate, fură însemnările despre cele ce se petreceau în acele zile la Cehrin. Faptul că pisarul scria întâmplările nu scăpă ochiului grijuliu şi ager al lui Lavrin Capusta care acum, în afară de treburile de taină ale hatmanului, mai îndeplinea şi slujba de nacealnic al Cehrinului şi trebuia să ştie tot ce se petrecea în târg, sub fiecare acoperiş, în fiecare casă.

Intr'o zi Capusta intră în odaia lui Svecica, luă caietul şi se apucă să citească pagină cu pagină :

„Astăzi, Zinovi-Bogdan Hmelniţchi, hatman al Oastei Zaporojene şi al întregei Ucraine, a primit pe neguţătorii Alexei Dremov şi Onufri Stupov, din ţaratul Moscoviei şi le-a spus că din porunca lui, a hatmanului, marfa pe care au adus-o e scutită de vamă şi că aşa va fi şi pe viitor, iar ei, neguţătorii, sunt puşi la adăpost de primejdie şi să nu se teamă pentru avutul lor; hatmanul a poruncit ca pentru zişii neguţători să se scrie numaidecât un hrisov de ocrotire şi să li se dea o sotnie de cazaci din polcul dela Cehrin, ca să le păzească chervanul cu marfă pe drumul dela Putivl până la Chiev şi mai departe până la locul unde neguţătorii îşi vor duce podvezile. Şi a mai adăugat hatmanul că trebuie să se facă astfel, nu din pricina că i-ar fi frică de oamenii săi, ci fiindcă prin stepe mai cutreieră bulucuri de tătari care n'au plecat încă în Crâm, dar că o să-i alunge în curând... Hatmanul a mai spus neguţătorilor că atunci când vor mai veni cu chervanul lor,

să aducă grâne și mai multă sare, căci din pricina războiului, țăranii n'au putut ara și semăna câmpul și astfel, acum e o mare lipsă... Neguțătorii au făgăduit hatmanului că vor aduce asemenea mărfuri și vor spune și în alte târguri rusești ca să se trimită încoace chervane cu așa ceva."

Lavrin Capusta șovăi o clipă. Trebuiesc oare însemnate toate acestea? Puse caietul pe masă. Parcă nu putea pricepe dece scria Svecica totul, în amănunt. E bine să fie puse pe hârtie asemenea lucruri?

„Alaltăieri hatmanul era supărat. S'a răstit la marele diac Vâgovschi și la polcovnicul Matvei Gladchi, dar pentruce anume nu știu bine, căci eram în odaia de alături, și cuvinte în afară de cele pe care nu îndrăznesc să le pun pe hârtie, eu am auzit".

Capusta clătină nemulțumit din cap. Ridică din umeri și citi mai departe:

«Iar pe urmă când am intrat la el, hatmanul care stătea cu spatele la ușă s'a întors, m'a privit întâi mânios, apoi a zâmbit și m'a întrebat: „Câți ani ai?" I-am răspuns: „Douăzeci" și hatmanul mi-a spus că mă pizmuiește, că ar vrea să aibă vârsta mea; m'a mai întrebat dacă am mamă și tată, iar când a auzit că n'am nici mamă, nici tată, și că au fost uciși de tătari la Brovarî, încă în anul domnului 1642, mi-a spus cu milă: „Fiule, fă-ți slujba bine și eu îți voi ține loc de tată"; am vrut să-i sărut mâna, dar el nu m'a lăsat să i-o sărut, doar m'a bătut pe umăr; hatmanul are mână grea, căci și acum când scriu rândurile astea — și de atunci au trecut două zile — umărul mă mai doare. Atunci am prins cutezanță și i-am spus hatmanului să-mi dea voie să însemn zi cu zi toate faptele vitejești, că dacă le voi însemna pe toate bine și frumos, poate că academia Moghileanschi din Chiev îmi va tipări însemnările... Hatmanul n'a răspuns îndată la ruga mea. S'a gândit și abia după o vreme a avut bunătatea să-mi dea voie, dar a spus: „Scrie tot ce vezi, dar fapte vitejești eu nu săvârșesc. Toate faptele vitejești sunt ale cazacilor mei și ale celor care au ajuns cazaci". I-am făgăduit hatmanului să-l ascult.»

Capusta întoarse foaia:

„Ieri, în cursul zilei, am fost cu soția hatmanului la un neguțător grec nou sosit. Grecul face negoț în prăvălia lui Garmaș; când soția hatmanului s'a apropiat de ușă, Garmaș a ieșit fuga pe scară și a adus-o înăuntru de braț, iar grecul i-a pus în față gavonoase și besactele de sticlă cu

balsamuri ; în prăvălie a început să miroasă atât de tare, de parcă ar fi scos mormane de migdale și de trandafiri. Soția hatmanului mi-a spus să pun toate balsamurile cu grijă în sac. Garmaș a mai scos mulți coți de mătase trandafirie și tot atât de mulți coți de urșinic, iar cazacul Svirid i-a luat toată marfa în brațe și a dus-o la carâtă. Soția hatmanului s'a urcat în carâtă, cazacul Svirid s'a suit alături de vizitiu, iar eu m'am așezat pe o lăvicioară la picioarele soției hatmanului, ea a poruncit să mergem la Teasmîn, dar n'am ajuns acolo, căci după viscol, omătul era foarte mare — drumul era troienit și se putea merge numai cu sania, iar soția hatmanului s'a mâniat și a poruncit să ne întoarcem acasă ; ne-am întors ; acasă ne aștepta hatmanul și când am pus pe poliță gavonoasele și besactelele, hatmanul și soția erau în altă cameră și, la plecare, am văzut prin ușa deschisă că ea stătea pe genunchii hatmanului, îi cuprinsese gâtul cu o mână, și m'am gândit că s'ar potrivi mai mult să-i fie fiică, dar asta nu mă privește...“

— Ai dreptate, nu te privește, — mormăi Capusta.

Se auziră pași. Inchise caietul și-l vîrî în saltarul mesei. Feodor Svecica intră în odaie. Fâstâcit, se opri în prag.

— Intră, că nu te mănânc, — spuse Capusta.

Svecica se depărtă sfios de prag și se așeză cu băgare de seamă pe marginea laviței, ca și cum acest lucru ar fi fost foarte primejdios.

— Am citit ce-ai scris, — spuse Capusta, arătând cu capul spre masă.

Svecica îngălbeni. Ce să spună ?

— Văd că scrii tot, dar trebuie oare scris totul ? Ia gândește-te : trebuie ? Știu că hatmanul ți-a dat voie, dar dacă ar citi, crezi că ar fi mulțumit ? Gândește-te bine, nu te grăbi. Altfel, ce să spun, iese frumos... Dar să scrii mai mult despre întâmplările ostășești, despre faptele de vitejie ale oamenilor vrednici, despre necazurile pe care panii și șleahta le pricinuiesc norodului, despre pustiirea pământului nostru... Gândește-te... Și încă ceva... trebuie să zăvorăști ușa, iar caietul să-l ții ascuns bine și să-l păstrezi cu grijă.

Nu mai spuse nimic. Ieși. Feodor Svecica rămase singur. Il chinuia îndoiala : „Poate că, într'adevăr, nu face să le însemne chiar pe toate !“

Ar fi vrut să se mângâie cu gândul că, dacă va scrie bine, atunci (el și vedea totul în închipuirea-i aprinsă) undeva, într'o izbă, seara, la lumină, oamenii vor citi rîndurile

scrise de el şi vor afla cele ce s'au întâmplat pe pământul ucrainian, ce fapte au săvârşit hatmanul, nacealnicii şi cazacii, ce război crâncen a fost... Dar despre război şi despre faptele vitejeşti va mai scrie el! Nu mai departe decât ieri hatmanul îi spunea lui Capusta: o să fie război. Atunci, el va pleca împreună cu hatmanul şi va sta în acelaş cort cu el. Poate că va fi nevoie să pună şi el mâna pe sabie. Astfel cugeta Feodor Svecica, frământat de îngrijorătoare gânduri...

8

In Martie, vânturile care bat dinspre Nipru aduc în Ucraina mirezmele primăverii, dar la Moscova, iarna este încă în toi. Viscoleşte, crivăţul şuieră cumplit şi-ţi biciuie obrajii.

Siluian Mujilovschi venea din Lubeanca la Cremlin, cu o sanie a despărţământului soliilor. Trecea prin dreptul palaturilor boiereşti, prin dreptul zaplazurilor înalte din faţa caselor ascunse în ogrăzi, prin larma unei mulţimi de neguţători, de oşteni, şi ocolea bazarul în care strigătele precupeţilor se luau la întrecere cu chemările vânzătorilor dela prăvălii.

Diacul Almaz Ivanov şedea în dreapta lui şi povestea:

— După cum vezi şi domnia ta, la Moscova e multă lume. Oamenii vin din tot ţaratul, zi şi noapte, unii ca să facă neguţătorie, alţii cu treburi pe la despărţăminte, şi alţii cu jalbe, cu cereri... Hanurile sunt pline de oaspeţi de peste hotare, de neguţători care aduc mărfuri din ţinuturi şi ţări îndepărtate. Avem multă bătaie de cap cu ei.

Siluian Mujilovschi îl asculta pe diac cu luare aminte şi se uita în jurul lui, doritor să vadă totul. Stoliţa de scaun a marelui ţărat al Moscoviei îi aducea pe buze cuvinte calde, dela inimă. Se gândea ce straşnic ar fi să pornească împreună la luptă împotriva vrăjmaşului! Era cât pe ce să-şi rostească gândurile, dar se stăpâni: despre aşa ceva nu se poate vorbi în sanie — deaceea se şi duce la despărţământul soliilor. A şi aflat că patriarhul Paisie al Ierusalimului a vorbit între patru ochi cu ţarul Alexei Mihailovici. Acum, în drum spre despărţământul soliilor, Mujilovschi ardea de nerăbdare. De curând sosise un olăcar trimis de hatman: trebuie să grăbească neguţările şi să izbutească neapărat. Dacă nu izbuteşte, e rău.

Cu privirea sa ageră, Almaz Ivanov se uita dintr'o parte la Mujilovschi. Un vânt aspru sufla în obraji, iar din cerul plumburiu păleau fulgi înțepători de omăt. Doi streliți mergeau înaintea săniei solului, croind drum prin mulțime, pleznind cu cnuturile pe cei care nu săreau repede la o parte. Loviturile cădeau pe spinările unor oameni îmbrăcați în straie vechi, sărăcăcioase. După ce trecu de Lobnoe, locul caznelor, și de biserica prea fericitului Vasili, sania lunecă ușor prin poarta Spasschi în Cremlin.

In sala mare și lămuritoare a despărțământului soliilor era o căldură înnăbușitoare. Un logofețel tăcut, îmbrăcat cu un caftan sur, lung, luă șuba de pe umerii solului și cușma înaltă din pielcică de miel. Siluian Mujilovschi își șterse cu năframa mustățile și obrajii rași, rumeni de ger. Larion Lopuhin veni în întâmpinarea lui, frecându-și mâinile. Almaz Ivanov stătea de o parte, ceva mai în urmă; cu toate că solul hatmanului nu era trimisul vreunui crai sau împărat, totuși Almaz Ivanov dădea cu străşnicie cinstirea cuvenită cinului.

Se așezară în jâlțuri cu spătare înalte. Logofeții desfășurară sulurile de pergament.

Ceva mai încolo, lângă perete, pe o sofa îmbrăcată în urșinic roș, stăteau diecii. Afară viscolea.

Larion Lopuhin își freca mâinile și zâmbea numai din buze. Din ochii lui adia răceală.

Siluian Mujilovschi începu pe departe. Vorbise despre aceleași lucruri cu două zile înainte, dar nu strica să le mai amintească odată. Așa că le cuvântă din nou. Hatmanul cere prea plecat, în numele întregii Oști Zaporojene și al întregii Ucraine, milostiva ocrotire a măriei sale. Dacă n'o va dobândi, Ucraina și Oastea Zaporojeană vor trebui să ducă un război crâncen, neînchipuit de sângeros, și nu se știe câți pravoslavnici vor pieri.

Larion Lopuhin știa că cel mai potrivit lucru ar fi fost să se trimită oștiri, să se împingă polcurile de streliți spre miazăzi, în târgurile și satele ucrainiene și laolaltă cu hatmanul să slobozească Smolenscul și toată Belaia Rusi pentru ca nimeni să nu mai aibă cutezanța să se năpustească cu războî împotriva pământului rusesc sau să facă norodului vreo zminteală ori vreun dezghin... Toate astea sunt gânduri bune și mângâietoare. Ieri s'a și vorbit despre asta la despărțământul soliilor. S'ar părea că nimic nu este mai

uşor decât să porneşti un război. Dar cum te descurci dacă se încâlcesc lucrurile?

Hatmanul Ucrainei năzuieşte să intre sub înalta oblăduire a ţarului. Şi ruşii şi ucrainienii sunt de aceeaş credinţă, sunt fraţi de sânge, fii ai unuia şi aceluiaş dumnezeu — asta-i adevărat. Dar ce-i de făcut cu legământul dela Polianovca, privitor la pacea veşnică cu craiul Lehiei? Cum rămâne cu el? Cum l-ar putea ocoli? Ce ar spune toate stăpânirile europeneşti?

Siluian Mujilovschi vorbea fără grabă, parcă ascultându-şi singur cuvintele; glasul lui era măsurat, mişcările domoale; din când în când îşi netezea mustăţile, şi zâmbea abia zărit.

— Boierule Lopuhin, nu-i de trăit din pricina uniei cu Roma... Se pare că papa dela Roma vrea să răpună credinţa pravoslavnică. Chievul e un oraş rusesc străvechi, dar, oriunde te uiţi, papistaşii şi-au durat biserici şi monastiri încât în curând pravoslavnicii nu vor mai avea unde să se închine. La Pereiaslav, solii leşi au vrut să ne prostească... Dar nu le-a mers nici cu hatmanul, nici cu nacealnicii; tot norodul nu-şi pune nădejdea decât în ţarul dela Moscova, toţi nădăjduiesc că ne veţi veni în ajutor şi ne veţi izbăvi... Numai în voi ne e nădejdea, boierule Lopuhin. Ascultaţi ruga noastră, daţi-ne flinte, tunuri, ghiulele, grâne şi sare — am întocmit izvod de tot ce ne trebuie...

Diecii şi logofeţii ascultau cu luare aminte vorbele rostite de solul hatmanului. E drept, norodul ucrainian îndură o urgie fără seamăn... Dar în ajun sosise la Moscova Albert Praszmowski, solul craiului Lehiei. A amintit de legământul dela Polianovca, i-a istorisit vreme de două ceasuri boierului Buturlin ce isprăvi au săvârşit gloatele pe pământurile crăieşti şi a arătat că, dacă voievozii ruşi nu vor ca şi în ţaratul Moscoviei să se întâmple asemenea blestemăţii, trebuie să vină în ajutorul armiilor crăieşti şi să izbească în spate oastea hatmanului. Albert Praszmowski a adus o epistolă crăiască ca s'o dea chiar în mâinile măriei sale ţarului Alexei Mihailovici.

Solul n'a fost încă la ţar. Siluian Mujilovschi nu ştia de sosirea solului, iar Lopuhin nu se grăbea să-l înştiinţeze.

— Anul acesta, grânele n'au rodit la noi, — urmă Mujilovschi, — lăcustele ne-au mâncat semănăturile, iar acolo unde grânele au rodit, multe ogoare au rămas nestrânse, căci toţi cei în putere au plecat la oaste pentru credinţa

şi pentru slobozenia lor. Aşa încât, hatmanul îşi pleacă fruntea înaintea măriei sale ţarului şi-l roagă să ajute Oastea Zaporojeană, învoind pe neguţători să cumpere din târgurile moscovite grâne, sare şi felurite mărfuri şi, dacă se poate, să nu pună vamă şi să lase aceste mărfuri să treacă fără oprelişti pe pământul ucrainian.

Şi hatmanul mai cere dela ţar un ucaz, poruncind ca atunci când cazacii dela Don vor voi să purceadă în ajutorul oastei noastre, măria sa ţarul să nu-i poprească, căci nu odată am pornit la luptă împreună cu cazacii dela Don împotriva tătarilor şi turcilor şi am biruit multe cetăţi ale bizurmanilor. Domnia voastră, boierule diac, ştiţi bine acest lucru.

La Pereiaslav solii leşi au căutat să-l înduplece pe hatman să se supună craiului Jan-Kazimir, pentru care fapt craiul îi dă pe viaţă buzduganul de hatman al oastei şi pe lângă buzdugan îi lasă târgul Cehrin, voievodatul Chiev şi o oaste de cazaci de douăsprezece mii de oameni. Dar hatmanul n'a făcut pace cu solii ci mi-a trimis o epistolă cerându-mi ca să spun aceasta boierilor voievozi ruşi şi să ştie şi măria sa că, după rusalii, hatmanul se găteşte să purceadă la un nou război, căci craiul a dat viţ pentru chemarea obştească sub steaguri, iar nouă ne face făgăduieli numai ca să ne adoarmă veghea. Boierule diac, şleahticii sunt şireţi, nu se gândesc decât cum să tragă foloase pentru ei.

Siluian Mujilovschi tăcu. Larion Lopuhin îşi netezea barba. Acuma trebuia să grăiască el. Diecii şi logofeţii îşi ciuliră urechile. Almaz Ivanov îi şopti ceva lui Lopuhin. Acesta dădu din cap a încuviinţare. Ivanov desfăşură un sul şi i-l întinse. Lopuhin îşi puse ochelarii cu ramă de argint. Fruntea lui înaltă se încreţi, iar buzele-i subţiri începură să se mişte pe sub mustăţi.

— Despărţământul soliilor a chibzuit bine la toate rugile înfăţişate de sol în numele Oastei Zaporojene şi al întregii Ucraine... — Il privi ţintă pe Mujilovschi, ca şi cum i-ar fi dat răgaz să cugete asupra însemnătăţii cuvintelor înălţătoare cu care vorbea despre hatman.

Mujilovschi se plecă. Marele diac cinstea pentru întâia oară pe hatman cu astfel de cuvinte. Inseamnă că i-au încuviinţat stăpânirea.

Lopuhin urmă :

— Ca răspuns la cererea înfăţişată, din porunca măriei

sale țarului Alexei Mihailovici, despărțământul soliilor va orândui ca în toate târgurile rusești negoțul cu Ucraina să se facă fără stinghereală și fără vamă, sarea și grânele să treacă slobode peste hotarele țării spre pământul vostru, cinstite sol, căci măria sa nu poate lăsa fără ajutor oameni de aceeaș lege, frați de-ai noștri de credință și sânge. Hatmanul poate să-și trimită crainicii la cazacii dela Don, dar țarul nu va da ucaz în privința aceasta, iar cel care va vrea să intre în oastea hatmanului, va fi în totul volnic s'o facă... Celelalte cereri ale soliei n'au fost încă chibzuite, despre ele urmând a ne sfătui cu alt prilej...

Lopuhin nu vorbi nimic despre solul leah Albert Praszmowski. La ce să vorbească ?

Siluian Mujilovschi plecă pe acelaș drum la casa boierească de dincolo de piața Lubeanca, unde îi era dată găzduirea de către despărțământul soliilor.

Marele diac Larion Lopuhin se îndreptă spre încăperile țarului. Nu intră prin ușile cele mari, ci prin niște coridoare întunecoase. Un strelit, care moțăia cu baltagul în mână la ușa sălii de primire, auzind pași, își îndreptă spatele. Lopuhin îl privi oțărît, voi să-l ocărască dar nu avu vreme: în spatele lui auzi pași grei. Intoarse capul. Din urmă îl ajungea boierul Grigori Pușchin. Inalt, lat în spate, umplea cu trupul lui coridorul îngust. Impinse ușa cu cizma și, lăsându-l pe Lopuhin să treacă înainte, șugui :

— Ce ai adus : pace au război ?

— Iți arde numai de șagă, boierule, — grăi Lopuhin, zâmbind șters.

In sala de primire stăteau pe o sofa lângă perete cneazul Semion Prozorovschi, ocolnicul [1]) Bogdan Hitrov și dvoreanul Vasili Buturlin. Pușchin se plecă gâfâind, își făcu loc cu umerii între Prozorovschi și Hitrov, și se așeză. Cneazul se uită întrebător la Lopuhin.

— Am stat de vorbă în două rânduri, — spuse acesta.

— Și ?

— Cred, cneazule, că trebuie să încuviințăm cererea hatmanului Ucrainei, iar polcurile de streliți...

— Nu privești departe, — îl întrerupse Hitrov. — Hei, diece, diece, nu vezi decât ceeace se petrece sub nasul tău, la despărțământul soliilor. Dacă îl primim pe hatman sub

[1]) *Ocolnic* — înalt rang de boierie în Rusia veche. (N. trad.)

înalta oblăduire a ţarului, s'a isprăvit cu pacea. Iar începe războiul! Oare e mult de când am scăpat de el?... — Hitrov dădu mânios din mână şi adăugă: — trebuie să câştigăm vreme... Vremea...

— Război tot va fi. — zise Lopuhin cu glasul tremurător. — Cât să mai răbdăm ca Smolenscul şi Belaia Rusi să zacă sub jug străin? Tarul nu mai poate îngădui aşa ceva. Chiar gloatele vor sări în ajutorul cazacilor.

Cneazul Prozorovschi se amestecă în vorbă:

— Şi tu diece, şi tu ocolnice, grăiţi vorbe adevărate. Nu degeaba a venit în grabă solul leah să ceară ajutor împotriva hatmanului Ucrainei... Vezi când şi-au adus aminte panii de legământul dela Polianovca!...

— Acum ar fi vremea potrivită să le cerem Smolenscul, — zise Buturlin.

Lopuhin tăcea. Ca deobicei toţi vorbesc, toţi vin cu sfatul, dar dacă iese anapoda, spun că diacul a încurcat treaba.

Buturlin urmă:

— Război tot va fi, căci ceeace săvârşeste şleahta în Ucraina nu se mai poate răbda. Cred că trebuie să trimitem solie la hatman.

— Să-i trimiti solie, înseamnă că i-ai încuviinţat puterea, şi asta este împotriva legământului cu craiul Lehiei, — se împotrivi Hitrov.

— Hatmanul Hmelnitchi vine la milostivirea ţarului în numele întregului norod. E cu putinţă, oare, să nu ţină ţarul seama de acest lucru? — spuse Buturlin către Hitrov şi, fără să-i mai aştepte răspunsul, urmă cu hotărîre:— Cred că nu. Trebuie să trimitem soli la hatman, dar să-i dăm oaste în ajutor, acum nu se poate. Aceasta trebuie să i se spună solului hatmanului. Vedeţi ce se petrece în ţara noastră... Voievodul Ivan Alferov din Muromsc scrie că târgoveţii lui sunt neliniştiţi, te pomeneşti că stârnesc vreo zurba. La Cozlov asemenea. In Moscova, oameni care dau de bănuit asmut la zâzanii. Visteria ţarului e goală. Nu-i vremea să purcedem la un război; a-l primi acum pe hatman sub înalta milă a ţarului, înseamnă război. Dar ne putem îngădui un război pe aşa vremuri? Glăsuit-am cum se cuvine, boieri şi dieci?

Dădură din cap: aşa e, aşa e, drept a glăsuit, e înţelept Buturlin. Hitrov îl pironi veninos cu privirea: poate că s'a şi înţeles cu solul hatmanului spre folosinţa sa, poate că

și-a făcut rost de pe acum de vreo ocină pe undeva prin Ucraina. E un boier care vede departe, n'ai ce zice...

— Dacă purcedem acum la război cu craiul Lehiei, — urmă Buturlin, — șvezii ne vor izbi din spate. Nu-i încă vremea să săvârșim așa ceva. Nu-i vremea; să mai zăbovim. Iar hatmanului Hmelnițchi trebuie să-i dăm tot sprijinul cu putință și să-i trimitem negreșit soli. Așa a grăit și patriarhul Paisie al Ierusalimului...

— Buturlin, tu să n'asculți ce îndrugă patriarhul, — îl întrerupse Hitrov, — patriarhul să-și vadă de cele bisericești... — scăpă vorbele și se opri. Iși dădu seama că nimeni nu va încuviința cele glăsuite. Ridică din umeri și isprăvi: — Mie mi-e deopotrivă, hotărîți cum vreți.

— Vom hotărî așa cum va porunci țarul, — rosti cu tărie cneazul Prozorovschi.

— In ce privință nu-i învoire între voi? — se auzi un glas din ușă.

Se săltară toți din jâlțuri. In prag era chiar țarul. Se repeziră să-i sărute mâna, pe rând, apoi îl împresurară. Alexei Mihailovici merse spre fundul sălii, se așeză într'un jâlț și se sprijini de brățare. Iși roti ochii în jur: boierii și diecii stăteau în picioare tăcuți, așteptându-i cuvântul. Le arătă cu degetul sofaua de sub ferestre. Inelul îi scânteia în deget. Boierii se așezară, gâfâind, uitându-se la el pe sub sprâncene. Lopuhin nu se așeză, ci se opri în picioare mai aproape de fereastră. Țarul îl întrebă pe cneazul Prozorovschi:

— Cum ați hotărît, cneazule?

— Trebuie să trimitem o solie la hatmanul Hmelnițchi...

— Solului leah cată să-i dăm un răspuns în doi peri, — se amestecă în vorbă Buturlin.

— Citește epistola hatmanului, — spuse Alexei Mihailovici, făcându-i semn lui Larion Lopuhin.

Lopuhin își drese glasul, își mută greutatea trupului de pe un picior pe celălalt, își puse ochelarii și purcese cu glas înnăbușit:

„Prea înălțate stăpânitor și țar pravoslavnic al Moscoviei, mare și milostiv binefăcător al nostru. Iți scriem măriei tale în numele Oastei Zaporojene și al întregului norod ucrainian, că ne-am năpustit toți odată, tot norodul, împotriva obijduitorilor credinței și ai slobozeniei noastre. Te rugăm, milostive stăpânitor și țar al Rusiei, să poruncești oștenilor tăi să răzbească spre Smolensc, iar noi de aici

vom începe să izbim, și-l vom prăvăli în pulbere pe vrășmaș, și tu vei fi, stăpânitorule, țarul nostru pravoslavnic, căci tot norodul nostru năzuiește spre oblăduirea unui țar și ocârmuitor pravoslavnic. Iar dacă oastea măriei tale se va împreuna cu noi, atunci și cei de altă credință dinspre asfințit își vor pleca fruntea la picioarele măriei tale. Cerem smeriți ajutorul tău — dăruiește grâne și sare norodului nostru, care din pricina războiului a ajuns la cumplită ananghie; poruncește streliților tăi să nu ne oprească la hotare, dacă nu vom câștiga izbânda dintr'odată și vom fi nevoiți să ne tragem pe pământul măriei tale, pentru ca șleahta să nu ne batjocorească de istov. Iar dacă măria ta vei trimite soli la noi, îți vom mulțămi foarte, și vom cislui cu ei despre toate, și solii măriei tale vor vedea cu ochii lor obida norodului nostru, căci credința noastră e una și aceeaș, binecuvântată fie în veci. Ne plecăm adânc fruntea la picioarele măriei tale. Scris în Pereiaslav, în luna Fevruar leatul 1649, ziua în opt, în plinătatea minții și cugetului. Al măriei tale cel mai umil slujitor, Bogdan Hmelnițchi, cu întreaga Oaste Zaporojeană".

— Ce aveți de spus boieri? — întrebă Alexei Mihailovici, făcându-i semn cu mâna lui Larion Lopuhin să stea jos.

Cel dintâi începu a vorbi Prozorovschi. Pământurile care se află sub oblăduirea țarului trebuiesc sporite. Este o năpăstuire din veacuri că la Nipru se află armia crăiască a leșilor și că orașul de scaun Chiev zace sub steag străin. Hatmanul Hmelnițchi trebuie sprijinit. Insă nici nu este vremea acum să se purceadă la război împotriva craiului Lehiei; totuși celălalt ajutor pe care-l cere hatmanul trebuie dat.

Buturlin sfătui să nu se aștepte sfârșitul încleștării dintre hatman și rege. Oștirea trebuie pregătită pentru vară. Să se strângă grânele și apoi să se pornească războiul, vestindu-se că hatmanul cu întregul norod ucrainian va fi curând primit sub înalta milă a țarului.

Pușchin grăi:

— Este o mișelie de moarte să rabzi ocara pe care șleahticii o fac stepenei țarului. Hatmanul trebuie primit acum sub înalta sa milă, iar oastea streliților cată să fie strânsă, gata de luptă la hotare, unde să privegheze cu ochii în patru.

Hitrov tăcea.

Alexei Mihailovici se frecă la tâmple. Era o treabă primejdioasă şi zbuciumată. Işi aduse aminte de cele ce grăise Paisie. Vorbele patriarhului erau vrednice de luare aminte. Gândurile și cuvintele boierilor se spulberă ca omătul de afară. Glăsuiesc şi uită, iar povara grijilor trebuie s'o poarte el pe umeri. Aşa-i și acum. Este de dorit, fireşte, să sporească pământurile țaratului său. Solul crăiesc vrea să-l spăimânte că prostimea uneltește, zavistioasă, împotriva stăpânilor și că molima răzmeriţei se va întinde și peste pământurile ţarului, dacă nu purced laolaltă s'o stârpească... Solul chibzuieşte la foloasele pe care le poate trage pentru el. Ucrainienii sunt oameni de credință pravoslavnică, sunt fii ai aceluiaș dumnezeu... Totuşi, trebuie să fie cu multă băgare de seamă.

Ii privi pe boieri cu luare aminte.

— Iată ce cred eu: solia noastră să pornească la hatman fără zăbavă. Epistola mea către hatman îi va fi înmânată de solie. Să nu se pună oprelişti neguţătorilor din Ucraina și să nu li se ia vamă. Cazacii dela Don pot să intre în slujba hatmanului. Solul leah să-i spună craiului său că dorim să facă pace cu Oastea Zaporojeană, că nu putem stârni război împotriva acelei oşti, fiindcă acolo sunt oameni de aceeaş credinţă cu noi, fraţi de-ai noştri, şi că nu-l povățuim să mai verse sânge creştinesc... Asta-i tot, boieri! Şi cu asta am isprăvit.

A doua zi, Siluian Mujilovschi se duse din nou la despărţământul soliilor. Larion Lopuhin îl încunoştiinţă asupra hotărîrii ţarului. După ce stătură îndelung la sfat, se înţeleseră ca Siluian Mujilovschi să înmâneze chiar el ţarului epistola hatmanului, iar ţarul să n'o citească, ci s'o treacă boierilor. Acest lucru avea o mare însemnătate. In felul acesta, ruga hatmanului nu mai rămânea o taină, iar faptul că ţarul îl primea pe solul hatmanului şi lua în mână o scrisoare a acestuia trebuia să facă pe panii dela Varşovia să cugete bine...

Siluian Mujilovschi se înfăţişă tulburat în sălile ţarului. Fu întâmpinat cu pohfală, ca un sol mare.

Ţarul stătea pe tron, împresurat de dvoreni şi de boierii de sfat. De-a-lungul pereţilor străjuiau streliţi și oşteni din straja ţarului. Cu epistola în mâna dreaptă, Siluian Mujilovschi păşea pe covorul roşu. La şase paşi de tron se lăsă în genunchi. Cneazul Prozorovschi şi boierul Buturlin îl ridicară de coate. Se apropie de ţar. Ii sărută mâna. Alexei

Mihailovici luă scrisoarea din mâinile lui și-o trecu lui Buturlin, fără s'o citească. Cu capul aplecat într'o parte ascultă vorbele pe care le rostea Mujilovschi. Răspunsul său fu :

— Vom trimite un sol al nostru la hatmanul Bogdan Hmelnițchi.

Cu aceasta, țeremonia se sfârși. După aceea, Mujilovschi fu poftit de Buturlin la masa de prânz. In afară de gazdă, la masă mai veniră Lopuhin și boierul Artamon Matveev. Băură în sănătatea țarului, apoi în sănătatea hatmanului. După al treilea pocal, Lopuhin spuse :

— Solule, ești un om înțelept, și vei pricepe : astăzi nu putem face ceeace ai cerut, dar craiului o să-i dăm să înțeleagă că marea milostivire a țarului a pogorît asupra hatmanului și că el, craiul, nu trebuie să nesocotească acest lucru. Vă dăm tot sprijinul, și va veni vremea când vom da la o parte legământul dela Polianovca, fii bine încredințat de aceasta. Și atunci când toți rușii vor fi laolaltă, de cine am mai avea să ne temem ?

— Pentru înfrățirea noastră, — închină Mujilovschi, ridicând pocalul.

— De-a-pururi, — răspunse Lopuhin.

— Sub un singur țar, — adăugă Matveev apăsat.

...In ziua de treisprezece Mart diacul de sfat Grigori Uncovschi și logofețelul Semion Domașnev, purceseră din Moscova, împreună cu Siluian Mujilovschi, însoțiți de slujitori și streliți. La optsprezece Mart solia țarului ajunse la Caluga și, în aceeaș zi, după ce dădu hrană cailor, porni mai departe. Adieri călduțe și fulgi moi de omăt îi întâmpinară în drum.

In treizeci și unu Mart solia ajunse la Putivl. Aici solii fură întâmpinați de voievodul Nichifor Pleșceev la care prânziră. La masă voievodul îl vesti pe Mujilovschi.

— Oameni de-ai hatmanului trec hotarul la noi. Mulțimi de fugari vin de pe pământurile crăiești de teama șleahtei, iar de-a-lungul hotarelor, străjile leșești și litvane pustiesc cumplit.

Grigori Uncovschi îi ascultă vorbele cu o deosebită luare aminte. Intrebă ce drum mai ușor și mai puțin primejdios să ia solia ca să-i ocolească pe lotri. Nichifor Pleșceev îl sfătui s'o ia de-a-dreptul spre târgușorul ucrainian Conotop, așezat la hotar, și făgădui să trimită îndată călăreți

de olac ca să-l înştiinţeze pe nacealnicul târgului Conotop că vine solia ţarului.

La întâi de April solia se urni iar la drum. In afară de straja ei, solia mai era însoţită de patruzeci de streliţi ai voievodului.

Grigori Uncovschi se vădea a fi un tovarăş de drum tăcut. Mai mult asculta decât vorbea. Gata pentru orice împrejurare, ascunsese cu grijă epistola ţarului şi cerceta ager zarea. Omătul era bătătorit dar moale. Dincolo de Putivl primăvara ieşi în întâmpinarea soliei. Vântul sufla dela miazăzi-răsărit şi aducea miresmele dulci ale stepei; vrăbiile ciripeau vesele pe şleau. In două April, la o depărtare de cinci verste de Conotop, solia ţarului fu întâmpinată de Ivan Râbalcenco, sotnicul din Conotop, însoţit de o sotnie de cazaci cu un prapor căzăcesc smeuriu. Alaiul solilor se opri. Uncovschi şi Mujilovschi coborîră din sanie. Râbalcenco descălecă şi cu mâinile strânse la piept făcu o plecăciune adâncă în faţa lui Uncovschi:

— Suntem foarte bucuroşi că marele ţar al Moscoviei s'a milostivit, trimiţând solie la hatmanul nostru şi că domnia ta, boierule Uncovschi, mare sol, vei vedea cu ochii necazurile şi suferinţele noastre şi te vei încredinţa cât de setoşi suntem de înalta ocrotire a ţarului.

Sotnicul Râbalcenco mai întrebă cum a călătorit marele sol, dacă-i sănătos şi dacă are nevoie de ceva.

Uncovschi mulţumi, întrebă dacă sotnicul are ştire de sănătatea hatmanului şi dacă în târg e linişte.

— Lăudat fie domnul, hatmanul e sănătos şi acum se află la Cehrin. In târgul nostru e linişte. Străjile litvane şi cele crăieşti se tem să vină pe la noi.

Intrarea în Conotop fu măreaţă. Le ieşi în întâmpinare tot târgul. Cazacii înşiruiţi de-a-lungul drumului strigau fără încetare:

— Slavă!

Târgoveţii îşi aruncau căciulile în sus; pe meterezul cetăţii, bubuiau tunurile căzăceşti. Uncovschi, Domaşnev şi Mujilovschi coborîră din sănii şi porniră împreună cu Râbalcenco prin mijlocul unei uliţe largi, însoţiţi de streliţi şi de cazaci.

Grigori Uncovschi făcea paşi mari. Vântul îi flutura pulpanele caftanului. Era cald şi şuba solului o purtau în urma lui doi slujitori. Solul se uita la bărbaţii şi femeile

curat îmbrăcate, care îl arătau cu degetul și glăsuiau în gura mare :

— Ian privește, boierul ăla măreț, cu căciulă înaltă, e solul țarului...

Tunurile bubuiau, flintele și pistoalele detunau, mulțimea striga „slavă“ ! Soarele bătea drept în ochi : jumătatea de cer spre asfințit era învăpăiată ; ziua scăpăta spre înserat.

Logofețelul Semion Domașnev însemnă în cartea soliei:

«In ziua a treia a lunii April am plecat din Conotop și în aceeaș zi am sosit la Crasnoe ; în ziua a patra a lunii April am plecat din Crasnoe. In ziua a șasea a lunii April am ajuns în târgul Priluchi, iar în ziua a șaptea a lunii April am plecat din Priluchi ; în ziua a opta a lunii April am ajuns la Basan, iar în ziua a noua am plecat din Basan. In ziua a zecea a lunii April am sosit în Pereiaslav. Aici am fost primiți cu mare fală. S'a sunat din surle, s'au tras de douăzeci de ori din multe tunuri. Pereiaslav este un târg mare, cu șase mii de case. Aici sunt mulți meșteșugari buni, care știu să dureze case și corăbii, sunt mulți meșteri droșcari, făurari, meșteri de arme, pielari, ciubotari. In acest târg se face silitră și pulbere foarte bună.

«Cazacii mi-au spus că pulbere se face din destul și în alte târguri ; deasemenea se toarnă plumbi și ghiulele.

«In ziua a unsprezecea a lunii April solia a plecat din Pereiaslav. Solul Grigori Uncovschi și solul hatmanului, Siluian Mujilovschi, s'au suit în carâta polcovnicului din Pereiaslav, iar ceilalți în butci închise, ferecate, trainice.

«In ziua douăsprezecea a lunii April am ajuns la Olmeazevo, în ziua a treisprezecea am plecat din Olmeazevo și am ajuns la Domontovo, la trecerea peste râul Nipru, care în vechime se numea Borisfen. Râul e lat și adânc, șuvoiul e foarte repede, iar malurile s'au și acoperit cu iarbă fragedă.

«In ziua a paisprezecea a lunii April solia a fost trecută peste Nipru și am purces la vale de-a-lungul apei până la târgul Cercassî. La Cercassî solia a fost la fel întâmpinată în bubuit de tunuri și cu steaguri. Aici Grigori Uncovschi a aflat că Ivan Cravcenco, sotnicul dela Cercassî, fusese de curând în Crâm. Grigori Uncovschi l-a întrebat pe sotnic ce a aflat acolo, ce vorbea hanul Crâmului și sultanii, dacă n'a auzit cumva pe oamenii apropiați hanului vorbind despre alte țări cu care au avut gâlceavă. Ivan Cravcenco

răspuns că hanul din Crâm i-a vorbit astfel: „Dacă allah ne va ajuta să-i biruim pe leși, atunci hatmanul și întreaga Oștire Zaporojeană trebuie să meargă cu noi să doborîm Țara Moscovită“. Ivan Cravcenco a spus că hatmanul și Oastea Zaporojeană nu vor lupta împotriva Țării Moscovite pravoslavnice. Și Grigori i-a spus sotnicului Cravcenco: „Marele nostru stăpânitor, măria sa țarul, n'are dece să se războiască cu hanul din Crâm și nu se cade să se vorbească una ca asta“. Ivan Cravcenco a juruit că spune adevărul, că auzise aceste vorbe chiar dela han.

«In aceeaș zi, la șaisprezece April, am plecat din Cercassî. Cu zece verste înainte de cvartirul hatmanului Bogdan Hmelnițchi, solul Siluian Mujilovschi a încălecat pe cal și, însoțit de cazaci, a plecat înainte, ca să-l vestească pe hatman.»

9

Catria, logodnica lui Martân Ternovâi, se zbuciuma într'un vis rău. Se făcea că se află pe o câmpie întinsă, fără de margini. Vântul învălura marea aurie de spice. Catria mergea pe o cărăruie prin lanul de grâu, călcând ușor, mângâind spicele cu mâinile, iar vântul îi șoptea la ureche:

— Grăbește-te, fată, grăbește-te, cazacul se stinge de dorul tău.

Și atunci porni mai repede. Deodată câmpul se sfârși și în fața ochilor Catriei se ivi un râu lat. Undele mânioase se izbeau de maluri. Un vânt cumplit îi biciuia obrajii. In ciuda vântului, Catria o luă la fugă spre mal, căci vedea plutind pe apă capul lui Martân și începuse să audă cum o strigă. Până la mal nu mai era mult, dar ea nu putea ajunge acolo cu niciun preț, și Martân o chema. Vântul îi aduse o vorbă scurtă:

— Scapă-mă!

Catria se repezi spre râu, dar vântul îi sta în cale și n'o lăsa deloc. In vremea aceasta, valurile îl purtau pe Martân din ce în ce mai departe și Catria îl strigă, îl chemă, dar vântul îi stinse glasul. Ea căzu, și în cădere văzu cum un val albastru, lacom, acoperise capul lui Martân.

...Se trezi în toiul nopții, sări din pat și se repezi la fereastră. Inima îi bătea năvalnic. Maică-sa o întrebă îngrijorată de pe cuptor:

— Ce-i, fata mea? Au năvălit tătarii? Șleahta?

— Dormi, mamă, mi s'a arătat ceva în vis...
— Inchină-te, fetico...

Catria își făcu semnul crucii. Rămase câteva clipe în picioare. Trase cu urechea : maică-sa dormea. Atunci, își puse svitca și, călcând în vârful picioarelor ieși în tindă, trase zăvorul și privi afară.

Pe cerul albastru, stelele se stingeau. O șuviță cenușie vestea apropierea zorilor. Trâmbițau cocoșii. Vântul îi mângâia fața cu aripa-i catifelată. Catria trecu pragul, trase ușa în urma ei și se lipi de zid. Răsufla ușor, slobod.

Baigorodul dormea ; numai undeva, la margine, moș Lâtca bătea toaca și apa care clocotea în läptocul morii se auzea ca un tropot de cai.

I se părea că încă visează, că aude glasul lui Martân. „Se chinuie pe acolo pe unde o fi", gândi ea. Făgăduise să vină astă toamnă. A trecut toamna, a trecut iarna, deasupra Baigorodului suflă vânturi primăvăratice, și Martân nu mai vine... Nu cumva a uitat-o ? O fi întâlnit pe undeva o fată mai frumoasă... Dar dacă... Căuta să alunge acest „dacă". Nu ! Martân trăiește ! Trebuie să trăiască. Dar visul ? Dorul îi năpădi iară inima. Să întrebe vântul care zboară pe deasupra izbei, poate că l-a văzut, l-a auzit. Să întrebe păsările care vâslesc dinspre miazăzi în unghi fără greş. Iată-le sus, în cerul din preceasul zorilor. Scâncetul îndepărtat al cocorilor pogoară pieziș pe pământul care se odihnește, și răsună îndelung, ca o strună.

Are năluciri tulburi, înfiorătoare. Ursita maşteră i-a hărăzit o mare durere. Martân zace în mijlocul stepei. Un corb negru i-a mâncat ochii, lupii i-au sfâșiat trupul ; colilia înaltă de stepă freamătă nepăsătoare la toate... Sau mușuroiul înalt al mormântului îi străjuie ca un oștean somnul de veci... Sau undeva în robie tătărească, în îndepărtatul Crâm, gol până la brâu, ars de soarele dogoritor, orbit de sudoare, lovește mereu în stânci cu un ciocan greu... Sau poate că moare tras în țeapă...

Se sprijină mai tare de zid. Vântul de primăvară o mângâie. Soarele își înalță vatra de aur scânteietoare deasupra Baigorodului. Lacrimile îi împăienjenesc privirile. Ii ușurează inima. Plânge cu ochii larg deschiși. Lacrimile îi curg pe obraji, se opresc o clipă în colțurile gurii. Cele din urmă umbre ale nopții au pierit. Casele răsar în lumina străvezie a zorilor de April.

Baigorodul se deşteaptă. Catria se întoarce în casă.

Maică-sa, care trebăluia pe lângă vatră, o privi peste umăr. Catria se așeză pe laviță.

— Am avut un vis rău, mamă...

— Să nu crezi în vise, fata mea.

Se îndreptă din șale, oftă, se apropie de Catria, și o strânse la piept. Catria privi de jos în ochii maică-si, ochi calzi, înțelegători, de mamă.

— Fata mea, să nu crezi în vise, nici în cele rele, nici în cele bune. Visul e una, iar viața e alta.

Iși privi fiica și o întrebă :

— L-ai visat pe Martân... și pesemne, l-ai visat rău ?

— Da, mamă.

— Inima îmi spune că Martân se va întoarce.

Și în sine își zise : „Te mint fata mea, nu se va mai întoarce, inima îmi prevestește ceva rău. Unde o fi pierit ? Unde o fi zăcând ? Sau a uitat-o ?"

Iși sărută fiica pe păr.

— Fata mea, în curând trebuie să arăm. N'avem brațe de bărbat, o să ne facem treaba singure. Nu-i așa, fata mea ?

Voise să-i împrăștie gândurile rele. Răspunsul sună plin de nepăsare :

— Da, mamă.

Și se gândi : să am acum un ginere, ar ieși la câmp, ar înjuga boii la plug — slavă domnului, acum avem boi, avem pământ, nici prea mult, nici prea puțin, dar ar ajunge bucatele și pentru ea, bătrâna, și pentru Catria. In toamnă va strânge inul, va țese pânză, o va vinde, și va pleca la iarmaroc la Braclaw să-i cumpere ciuboțele Catriei. Privi în jur : casa e dărăpănată. Dacă ar avea ginere, casa ar arăta și ea altfel. Martân e un flăcău de treabă. Și părinții lui sunt oameni cumsecade. Cât îl așteaptă ! Mama lui, bătrâna Maximiha, și-a secat ochii de atâta plâns. Dar cine știe, poate că se va întoarce !

Gândurile ei scapără și se sting ca scânteile în vatră. Dar dacă se vor întoarce panii ? Se întărește singură cu nădejdea că nu se vor mai întoarce. Se tem de cazaci. Și dacă se vor întoarce, poate vor fi mai buni.

Dar alt gând parcă o ia în râs : da, da, așteaptă-te la bine din partea lor ! Ai să le vezi tu binele ! Oare nu din pricina binelui lor a murit bărbatul tău, Pilip Macogon ?

Zilele zburau. Zilele fermecătoare de April, veselă lună de primăvară. In inima Catriei licărea nădejdea. Se întâlni

pe uliță cu mama lui Martân. Nu pomeni de vis. Mama lui Martân o sărută cu duioșie pe amândoi obrajii.

— Să mai vii pe la noi, fata mea. Dece ne-ai uitat? O să se întoarcă odată și cazacul nostru...

Când soarele de primăvară începu să încălzească bine pământul, oamenii din Baigorod ieșiră cu plugurile la câmp. Arau țarina, uitându-se chiorîș spre conacul panului. In inima lor bucuria și îngrijorarea sălășluiau laolaltă.

Dar glia își întâmpina veselă stăpânii. Se culca moale în brazde grase sub plug și primea în ea sămânța, deschizându-și flămândă sânul. Șleaurile se uscaseră și colbul se învâltora în urma călăreților și a harabalelor. Pe cerul senin, soarele strălucea ca jarul, trimițându-și pe pământ, peste livezi, grădini, și peste eleșteele dela marginea satului razele lui fierbinți.

Ca și ceilalți, Catria pășea în urma plugului. Maică-sa ținea, prins cu o sfoară de umăr, un coș de rafie cu sămânță. Vântul îi mângâia obrajii și-i netezea zbârciturile. Arunca cu un pumn darnic boabele de grâu în pământul arat și visa ziua când lanul va da în spic și va ieși cu Catria la seceriș.

Maxim Ternovâi venea după plug și se uita din când în când la Catria. Bună fată. O privea și își aducea aminte de Martân.

...Se înapoiau târziu dela câmp. Maxim Ternovâi mergea șchiopătând împreună cu vecinul său, Feodor Loboda. Tăceau, istoviți de munca de peste zi. Simțeau în umeri o durere plăcută. Se întrebau, în gând: oare să fie totul aevea? Nu visează cumva? Dar dacă, mâine, înainte de revărsatul zorilor, pândarii șleahticului vor bate nerăbdători în ușă, și vor striga:

— Hei, hlopule, ieși mai repede pe ogorul panului!

Dacă vor năpădi mâine, ca lăcustele, vor acoperi soarele — și totul va fi iarăși cum a fost, iarăși...

„Nu, nu, așa ceva nu va mai fi“, își spuse Maxim cu hotărîre. Feodor Loboda îl întrebă:

— N'ai auzit, anul ăsta cum va fi: cui vom plăti arânda?

— Cred că o vor strânge oamenii hatmanului, — răspunse Maxim Ternovâi. — O să-l ajutăm pe hatman. Oastea trebuie să aibă grâne destule: necazurile nu s'au sfârșit...

— De bunăseamă că nici tătarii n'or să lipsească, — spuse Loboda, pufăind din lulea. — Cine ne-o fi blestemat așa zilele? Dece om avea o ursită atât de vitregă?

Maxim Ternovâi tăcea. Se uita spre haraba. Bătrâna lui şedea cu picioarele lăsate în jos printre loitre şi privea mâhnită în zare. Maxim simţi un junghi în inimă: tot timpul se gândeşte numai la Martân. Ei, ce fericire ar fi, să-i vină acum feciorul. Dar aşa ceva se întâmplă numai în închipuire şi în cântări. Maxim Ternovâi zâmbi amar.

— Şleahta e tare, — scrâşni Feodor Loboda, vânturând pumnul! — A adunat avuţii din sudoarea noastră: „noi i-am îndopat şi tot pe noi ne bat".

Dar zicala nu-i înveselea deloc.

— Ei, puterea lor nu ne mai sperie. Cu şleahta s'au luat acum de piept nu numai cazacii ci şi toţi pospoliţii, toată Ucraina... — Maxim Ternovâi vorbea dus pe gânduri, ca şi cum ar fi căutat să-şi dovedească ceva lui însuşi.

Loboda, coborînd glasul pentru ca femeile să nu-i audă vorbele, spuse:

— Cumătrul meu s'a întâlnit la Braclaw, la bâlci, cu un şleahtic cunoscut. Leahul se lăuda: „află că pan Korecki se întoarce curând. Regele s'a împăcat cu Hmelniţchi: s'a milostivit, i-a dat buzdugan de hatman şi i-a încuviinţat o oaste de zece mii de cazaci". Ce crezi, Maxim, o fi adevărat?

Aştepta să-i răspundă. Ştia că Maxim Ternovâi, ar dori ca şi el, să spună: „Nu, aşa ceva nu se poate întâmpla!" După o scurtă tăcere, Ternovâi zise:

— Hatmanul Hmel nu ne va lăsa. — Se gândi puţin, apoi adăugă aspru: — Iar dacă o să facă asta, de el o să fie mai rău. Vom alege alt hatman...

— Ce vorbă-i asta? — se sperie Loboda. — Vino-ţi în fire.

— Dece? Hei, Feodor, câţi hatmani nu ne-au chemat de-au dobândit buzdugan şi slavă cu sângele nostru? Şi ce uituci sunt: Cât au nevoie de tine la luptă, sunt darnici în făgăduieli, dar îndată ce-şi ating ţelul, n'ai decât să pieri, să rămâi tot vită de povară... Numai că acum nu va mai fi aşa, nu trebuie să mai fie...

— Nu trebuie să mai fie, — întări şi Loboda. — Hmel nu este dintre aceştia...

— Să nu-i uiţi pe ciracii lui Hmel, — grăi Maxim Ternovâi, povăţuitor. — Câţi dintre ei n'ar vrea să ajungă şi ei şleahtici...

Feodor Loboda clăti mâhnit din cap:

— Ce strâmtorare! Omul sărac n'are loc nicăieri sub soare...

Maxim Ternovâi întoarse capul. In jurul lui se întindea stepa nemărginită. Inserarea se aşternea peste câmpii ca un zobon albastru catifelat. Ce întinderi — nu le poţi cuprinde cu ochiul. Dar adevăr a grăit Loboda. Şi, ca şi cum şi-ar fi răspuns lui însuşi, zise :

— Pentru amărâţii de noi, e strâmt — e strâmt şi pe lumea asta şi pe ailaltă !

In zarea cerului ziua se sfârşea. Pe boltă se aprinse cea dintâi stea ; miji firavă, şi se ascunse după un noruleţ străveziu.

...O noapte de primăvară pogora peste Baigorod. Oamenii, obosiţi de munca la câmp, se culcaseră ; unii mai stăteau pe lângă case şi se gândeau, alţii se strânseseră roată şi cisluiau. Cu aceştia era şi moş Lâtca. Anii nu-l încovoiaseră. Niciun om din Baigorod nu putea spune câţi ani are moş Lâtca. Dar dacă-l ascultai povestind, îţi dădeai seama că moşneagul a trecut suta.

Moş Lâtca privea stelele. Se săturase să tot asculte văicărelile şi să aştepte ce va aduce ziua de mâine. Eh, dacă ar putea să dea jos din spate vreo patruzeci de ierni, s'ar face şi el cazac. Tare îi e urât moşneagului. De s'ar cădea, ar bate toaca, ar aduna norodul. Dar e linişte, o linişte ciudată, mută, o aşteptare...

10

Bogdan Hmelniţchi moştenise moşioara Subbotov dela tatăl său. Conacul Hatmanului se înălţa pe un tăpşan prăvălatic deasupra Teasminului, după o împrejmuire deasă de parcane în faţa căreia era săpat un şanţ adânc, apărat de un val de pământ. De aici se întindea până departe spre miazăzi stepa verzuie...

Prin ferestrele iatacului se vedea lunca verde a Teasminului, câmpia unduitoare şi şleaurile colbuite, care se pierdeau în zarea îndepărtată.

Primăvara trecuse prin stepă, înverzind-o mai devreme decât altădată. Mălinii de sub fereastră se împodobiseră cu muguri graşi. Ramurile merilor cu cununi bogate foşneau vesel. Răchita împrăştia o mireasmă ameţitoare. Sub mălini se afla un scoc lung de piatră sprijinit pe trei lei, deasemeni din piatră, care se propteau în pământ cu labe vânjoase, groase. Din gura fiecărui leu atârna o verigă de argint. De

aceste verigi își legau caii polcovnicii, atunci când veneau dela Cehrin. Ferestrele lunguiețe ale conacului, cu privazuri late de piatră, aveau geamuri de felurite colori. Deasupra ferestrelor se vedeau podoabe din ghips: cai în goană, tunuri fumegând... făurite din porunca hatmanului primăvara trecută, de călugărul Vonifati dela lavra „Pecerschi".

Proptele țepene de cărămidă dela marginile casei ieșeau înafară. Turnul țuguiat, dela aripa dreaptă, avea de jur împrejur metereze ascuțite. Ferestrele lui înalte și înguste păreau din depărtare niște crăpături. Jos, era un ceardac larg și lung, aproape cât toată casa, sprijinit de doisprezece pilaștri și cu pardoseală din lespezi în fel și chip de colori, cu înflorituri iscusite. Deasupra intrării în ceardac se afla o podoabă de piatră în trei colțuri. In mijlocul pietrei era dăltuit un urs care fura faguri din niște știubee fărâmate, iar în spatele lui prisăcarul, cu securea ridicată, se aținea să-l pălească... Deasupra era o pisanie: „Ceeace va fi, va fi, și va fi ceeace va voi dumnezeu".

Pe foișoarele de lângă parcane străjerii vegheau zi și noapte, pândind cu ochi ageri ceeace se petrecea în stepă și pe șleauri. Dincolo de parcane erau, puse în bătaie, balimezuri [1]), pive [2]) și sânețe. In hrube erau păstrate cu grijă flinte, sulițe, săbii, pistoale, zece cameni [3]) de praf de pușcă și doisprezece cameni de plumb, două mii de încărcături pentru pive și flinte. Străjerii hatmanului se adăposteau în căsuțele ridicate lângă parcane. In spatele conacului se întindea o livadă mare și deasă, în care se afla o prisacă cu trei sute de buduroaie și două chioșcuri: unul lângă iaz și celălalt sub vișini.

Hmelnițchi veni dela Cehrin într'o duminică, pe seară. A doua zi se deșteptă devreme. Elena încă dormea. Ca să n'o trezească, închise încet în urma lui ușa uriașă a iatacului, cu podoabe dăltuite în lemn, și intră într'o odaie mare cu tavanul înalt.

Soarele își revărsa razele aurii prin cele trei ferestre. Hatmanul trase de clenciuri și împinse cercevelele. Se aplecă cu pieptul pe privaz și scoase capul pe fereastră. Miresmele îmbătătoare ale primăverii îl izbiră în față. Stepa se întindea până departe în zarea ochiului. In foișoarele

---

[1]) *Balimezuri* — tunuri mari. (N. trad.)

[2]) *Pive* — tunuri mici. (N. trad.)

[3]) *Camen* — măsură de greutate, între aproximativ 10 și 14 kg. (N. trad.)

de deasupra parcanelor vegheau străjerii. Lângă poarta ferecată esaulul Demian Lisoveţ, cu mâinile la spate, căsca de urît; întoarse capul, îl zări pe hatman şi-i dădu ziua bună. Hatmanul îi răspunse ridicând mâna, apoi închise fereastra. In odaie era o răcoare plăcută. Se apropie de masa rotundă, pusă lângă soba lată de cărămidă smălţuită, şi se aşeză într'un jâlţ adânc, îmbrăcat în piele. In dreptul jâlţului erau rafturile cu cărţi. Tihna pe care o simţise de dimineaţă începea să se risipească. Işi aduse aminte de Cehrin şi gânduri îngrijorătoare îl năpădiră dintr'odată. Zilele acestea sosise dela Bahcisarai, Anton Jdanovici. Adusese, pare-se, veşti liniştitoare. Hanul Islam-Ghirei va veni cu toată urdia în ajutorul hatmanului, după rusalii. Inima i se strânse — ştia cât va costa acest ajutor. Inchise ochii. Văzu în gând stepa întinsă, sălbatică, iarba înaltă, şleaurile bătătorite de copitele cailor, învăluite în colb, răcnetul prădalnic „allah!" şi tropotul sutelor de mii de cai... Şi în urmă, pârjol, scrum, mii de robi...

Oftă şi deschise ochii. Luă o carte din raft. O răsfoi. Zâmbi mâhnit şi citi cu glas tare:

„Fericit cel ce se leapădă de negoţ şi se întoarce ca să-şi are cu boii, ca cei din vechime, ogorul părintelui său".

Ehei, lui Horaţiu i-a dat mâna! Dar el cum să se descurce?

Puse cartea de o parte şi privirile se opriră asupra „Vieţilor paralele" ale lui Plutarh, îi plăcuseră întotdeauna. In clipe grele, i-au adus mare mângâiere. Acum însă răsfoi plictisit cartea şi o puse cu nepăsare la o parte.

Plutarh rămânea îndepărtat şi străin. Hatmanul se zbuciuma acum cu Cehrinul, cu grijile de fiecare zi, cu capcana pe care voia să i-o întindă Varşovia, cu tocmelile viclene ale hanului; se risipiseră tihna, liniştea după care fugise la Subbotov.

Se ridică şi se apropie de uşa iatacului; o întredeschise şi privi înăuntru. Elena dormea încă. Ei, să se odihnească. Poată că numai lângă ea, deşi nu pentru multă vreme, îşi mai uită grijile şi necazurile. Inchise uşa şi se apropie iar de fereastră.

Işi aminti cum a stat la fereastra asta în ziua aceea de primăvară, când a sosit în goana calului dela Cehrin, aflând că Czaplicki năvălise asupra Subbotovului. Privirile lui rătăciră fără voie prin odaie. Ce era atunci aici?

Acareturile din jurul conacului se prefăcuseră în scrum, tamazlâcurile și hergheliile rătăceau în stepă, totul fusese prădat.

O striga pe Elena, deși știa că e în zadar, că o răpise substarostele Czaplicki... Atunci vicleanul șleahtic era cutezător! Dece oare? Nu încape îndoială că cei dela Varșovia simțiseră ce are de gând să pornească Hmelnițchi în primăvară... Kalinowski chibzuise bine cum trebuie să stârnească zvonuri defăimătoare pe socoteala lui. Și astăzi mai șușotesc unii pe furiș:

„Credeți că Hmel s'a ridicat pentru credință, pentru dreptatea norodului? Aș, pentru folosul lui, pentru ocara care i-a fost adusă lui, unui hlop, de către Czaplicki, prea cinstitul și vrednicul șleahtic!..." Așa vorbise în seim cancelarul Ossolinski.

Vor face totul numai ca să-l ponegrească, să-l înfățișeze tuturor ca pe un om nevrednic, ca pe un mișel, pentru că e mai ușor să dobori un nevolnic și pentru că i s'ar da cinste și laudă aceluia care ar ridica mâna asupra unui astfel de om. Poate-i adevărat că nu trebuia să se întoarcă la trecut și să se împace cu Elena. Dar putea oare s'o uite? Nu! Nu putea! Cu toate că era dureros, trebui să-și mărturisească acest lucru.

Cu ce l-a fermecat! I-a dat să bea vreo otravă? Ce gânduri neghioabe! Se depărtă de fereastră. Ar fi vrut să nu se mai gândească la ea, dar nu putea, cum nu putuse s'o uite în toate aceste luni care s'au scurs atât de încet, deși au fost pline de alte lucruri, mult mai însemnate pentru el.

Pintenii de argint îi zornăiau înfundat. Zornăitul lor se pierdea în covorul pufos. N'ar fi putut să-și mai înnăbușe multă vreme amintirile, dacă n'ar fi auzit pași în dosul ușii și glasul lui Demian Lisoveț n'ar fi răsunat din prag:

— Sănătate hatmane! — Se plecă și aruncă o privire piezișă spre ușa dăltuită a iatacului.

„De bunăseamă că și ăsta mă osândește"... — se gândi Hmelnițchi.

— Ce ți-i voia, esaule?

— A sosit Lavrin.

— Să intre numaidecât!

— Se spală. Vine îndată.

Lisoveț ieși.

Hatmanul fu cuprins de o ușoară îngrijorare. Ce s'o fi

întâmplat de a venit Capusta? Lavrin deschise ușa chiar în clipa aceea. Iși dădură ziua bună, apoi se așezară la masă.

— Ai vești proaste?

Capusta își netezi mustățile subțiri, își frecă obrajii nerași și se gândi: „Ar fi trebuit să mă rad".

— N'o mai lungi! — Hatmanul îl privea în ochi cu asprime.

— Bogdane, au sosit vești rele dela Varșovia. Regele a iscălit un viț nou pentru chemarea obștească. A trimis oameni prin țările nemțești să tocmească pedestrași. Hatmanul litvan Janusz Radziwill vine de paști cu toată armia la hotarele dela miazănoapte. Impăratul Ferdinand al III-lea a încuviințat un împrumut și a poruncit să se vândă tunuri pentru armia regească. Regele și șleahta făgăduiesc să plătească tribut hanului din Crâm dacă ne va vinde. Au trimis la Moscova sol, pe Praszmowski, ca să ceară țarului Alexei Mihailovici să îndeplinească tractatul dela Polianovca, să dea ajutorul făgăduit, trimițând streliți împotriva noastră.

Capusta tăcu. Il urmărea pe hatman cu coada ochiului. Acesta privea țintă într'un colț. In dosul ușii dela iatac se auzi zgomot.

— Cine-i acolo? — întrebă Capusta tresărind și, înainte ca hatmanul să fi avut timp să-i răspundă, sări la ușă și o dădu înlături.

Elena stătea în dosul ușii, ținându-și cu mâna cămașa la piept. Capusta fu săgetat de o bănuială. „Asculta la ușă!" Surprinse încurcătura de pe chipul femeii, dar în aceeași clipă ochii ei îl priviră galeș, iar genele-i lungi se ridicară încet... Ciripi cu glas catifelat:

— Vai, cum m'ai speriat, pane Lavrin!...

Hatmanul se și afla în spatele lui Capusta. Acesta se îndepărtă tăcut. Hmelnițchi nu zăbovi mult în iatac. Ieși de acolo și rosti, fără să-l privească pe Capusta:

— Ați ajuns să vă speriați și de umbre... Și tu, Lavrine!...

Capusta răspunse cu înțeles:

— Eu sunt cu ochii în patru, Bogdane.

Hatmanul dădu din mână:

— Bine, Lavrine, — și schimbă vorba. — Mi-am închipuit. Vor ca la vară să ne răpună, să isprăvească cu noi dintr'o singură lovitură. Ehei, dar nici noi n'am dormit. Ascultă,

Lavrine, să trimiţi olăcari la toate polcurile. Cheamă pentru săptămâna aceasta pe toţi polcovnicii la Cehrin. Timofei să plece îndată la Bahcisarai împreună cu Djelalia şi încă cu cineva, — îşi frecă fruntea cu mâna, — să zicem cu Ivan Zolotarenco, — e un om cu scaun la cap, isteţ; îndeobşte, să-l ţii pe lângă tine... Ascultă mai departe...

— Ascult, hatmane.

— La Bahcisarai, solii regelui să fie supravegheaţi cu multă agerime... Făgăduiesc bani... Dar de unde o să-i ia? Panii nu-şi vor da banii măcar de-ar fi să piară întreaga Rzecz Pospolita; nu-şi desfac ei baierele pungii... Ii cunosc eu!

Scrâşni. Işi descheie contăşul cu degete neliniştite şi-şi pipăi inima. Ce-i asta? Ce o face să bată atât de tare: veştile rele, sau poate, anii?...

— Aşa, Lavrine...

Şi se gândi: „Cum adică, aşa“? Hotărî deodată:

— In sfârşit... Să luăm ceva în gură şi să pornim la drum.

...Mâncară cu toţii. Elena împărţea bucatele. Turnă hatmanului mied într'o cupă de argint.

— Nu beau, Elena, mă doare inima.

Ea îşi frământă mâinile. Se lăsă cu pieptul pe umărul lui.

— Nu te las să pleci singur. Merg cu tine...

— Nu, — răspunse el cu hotărîre, — rămâi aici, n'ai ce căuta acolo. Am treburi până peste cap.

Işi turnă în cană zeamă de varză şi o bău cu poftă.

Ieşiră pe scară. Carâta îi aştepta. Patru telegari negri tropăiau nerăbdători. Cazacul de pe capră ţinea strâns hăţurile. Esaulul Lisoveţ deschise uşa. Hmelniţchi puse piciorul pe scară. Un slujitor îl sprijini de cot. Carâta se aplecă uşor. Hatmanul spuse râzând scurt:

— Prinţul Wiszniewecki ar plezni dacă ar şti că umblu cu trăsura lui.

Se lăsă pe pernele de safian. Capusta se aşeză lângă el. Cazacul slăbi hăţurile. Straja se înşiră în urma carâtei. Porţile se deschiseră larg.

...Elena rămase îndelung pe scară, fluturând din mână. Cazacii dela porţi vorbeau între ei:

— Bună nevastă e cucoana hatmanului.

— Pan hatman n'a apucat bine să plece şi ea îi şi duce dorul.

Elena rămăsese pe gânduri în ceardac; privea în urma carâtei şi se gândea la Capusta. Ce ghinion să alunece şi să se lovească cu umărul de uşă! Dacă nu s'ar fi întâmplat aceasta, ar fi auzit numele celui care scrie dela Varşovia. Cine să fie? Cine? Simţi că o trec fiori. Intră cu paşi repezi în iatac. Se aşeză la oglindă şi văzu în faţă ei o femeie cu părul bălai, cu nasul drept, cu ochii un pic prea depărtaţi unul de altul, în care mijeau luminiţe verzui. Buzele-i cam pline erau întredeschise, iar dinţii, deopotrivă unul cu altul, străluceau. Era liniştită, stăpână pe ea. Şi dece ar fi trebuit să fie altfel? Dar leftul de aur de care nu se despărţea îi tresălta pe piept mai repede decât s'ar fi cuvenit. Inseamnă că e totuşi tulburată.

Privi leftul şi uită de oglindă, uită că avusese de gând să se spele pe faţă cu balsam de migdale. Luminiţele verzui din ochi i se stinseră.

In minte îi învie seara când Vâgovschi intrase în încăperile ei la Cehrin şi o poftise la el împreună cu hatmanul, cum în urmă, la plecare, îi întinsese cutiuţa de urşinic, spunându-i:

— Mi-a dat-o preotul Lentowski la Pereiaslav.

De bunăseamă că roşise, pentru că simţea că-i arde faţa. Privise iscoditor spre Vâgovschi: izbutise oare să-şi ascundă turburarea de ochii lui ageri?

Dar el se prefăcuse că nu ştie nimic mai mult. Plecase, lăsând-o îngrijorată, ba spăimântată...

Rămânând singură, zăvorîse bine uşa, se aplecase deasupra leftului şi apăsase în marginea dreaptă. Citise pe o panglică de catifea: „Trimite numele lui". Inţelesese. O străbătuseră fiorii. Arsese panglica şi îşi pusese leftul. Ii trecuse prin gând: „dacă Bogdan o va întreba de unde are leftul, îi va spune că l-a cumpărat dela un cămătar pe când se afla el la Pereiaslav."

„Trimite numele lui..." Dar ce se va întâmpla dacă Vâgovschi bănuie ceva? Acum, acest gând o chinuia mereu. Dar Vâgovschi se pleca adânc, ca şi înainte, în faţa ei, îi săruta mâna, o măgulea, părând că nu are gânduri ascunse. Poate că, într'adevăr, nu bănuie nimic. Dar dacă şi el?... Simţi că-şi pierde capul. Parcă preotul Lentowski nu s'ar zăpăci, dacă ar fi în locul ei?

Astăzi ar fi putut să afle acel nume. Dar Capusta... Cum i-a spus el hatmanului? „Sunt cu ochii în patru..." Şi cum

o priveşte întotdeauna! Sau i se pare numai? Dar dacă ştie ceva...

Se depărtă de oglindă. Deschise încet leftul. In el nu era nimic. Nu ştie nimeni ce a fost înăuntru. Dar Vâgovschi? Poate că el i-a spus lui Capusta... Dacă l-ar fi bănuit că o poate spune, Lentowski nu ar fi trimis leftul prin el. Vai, o frământă sumedenie de gânduri şi n'are cui să ceară un sfat. E singură. Şi încă n'a aflat numele.

Hmel! Aşa îi zice hatmanului în sinea ei. A avut odată pentru el un simţământ plin de patimă, de toane. Acum totul e scrum; n'a mai rămas nimic. Numai spaimă şi gol. Şi ce privire apăsătoare are! Uneori, când se uită la ea, parcă i-ar ţâşni din ochi un şuvoi de fier înroşit. Şi fiul lui, Timofei, o priveşte duşmănos. Şi Capusta... Când se gândeşte la toate acestea îi vine să le pună, cu mâinile ei, ceva în pocale...

„Linişteşte-te! Păstrează-ţi cumpătul!"

Işi porunci singură şi se supuse poruncii. Acum n'o mai înspăimântă niciun gând.

Slujnicile dereticau prin iatac. Soţia hatmanului ciripea un cântec vesel şi cosea cu hurmuzuri o cingătoare pentru hatman. Razele soarelui se revărsau prin fereastra iatacului. Afară era primăvară. Vântul zburda prin stepă. Soţia hatmanului ţesea cu iscusinţă izvoade ciudate pe catifea albastră. Gândurile i se înşiruiau ca mărgelele pe aţă. I se spusese:

„Du-te la Cehrin, cazi-i în genunchi, sfânta biserică te va binecuvânta..."

Cât au spăimântat-o vorbele iezuitului acela care semăna cu un mort. Parcă-i vede şi acum făptura înaltă, obrazul ca de pergament, degetele osoase. Ii spunea:

— Du-te fără teamă. Şi sfântul părinte va afla despre fapta ta eroică. Iar viaţa ta, binecuvântată de el, va fi ferită de primejdii şi toate păcatele ţi se vor ierta; aceasta e voinţa Vaticanului. Şi tu aşa ai să faci, căci altfel blestemul şi osânda vor cădea pe capul tău.

Preotul Lentowski, care şedea alături, o mângâia pe cap şi-i şoptea:

— Ascultă, fiica mea, supune-te. Biserica îţi încredinţează săvârşirea unei fapte sfinte.

Şi s'a supus. Ce putea să facă? Czaplicki şi-a făcut mendrele cu ea şi i-a dat cu piciorul ca unui câine. Conacul mătuşii sale a fost ars de schismatici şi bătrâna a murit de

supărare. A rămas singură? Nu, acum nu-i singură. O, va mai vedea Varşovia, va mai vedea Cracovia, se va mai găti cu giuvaeruri. Va mai avea de toate!...

Slujnicele se mirau ce glas răsunător are soţia hatmanului şi câte cântări leşeşti cunoaşte. Numai bătrâna Oxana, doica lui Timofei, feciorul hatmanului, bombănea:

— Dar nu ştie nicio cântare de-a noastră. Ce să mai vorbim — o şleahtică!...

Slujnicele făceau semne bătrânei să tacă. Se poate să vorbească aşa ceva? Dacă ar auzi-o hatmanul, s'ar întâmpla o nenorocire. Mai bine ar pleca, aici o paşte primejdia; le mai ispiteşte şi pe ele.

...Elena se gândea: dacă nu se isprăveşte nici în vara asta? Şi iarăşi îi veni în minte blestematul cuvânt: „Numele“! Incă atunci, la Chiev, se frământau: „Trebuie aflat cine-i trimite schismaticului Hmel veşti din Varşovia“.

Afară, zburdalnicul April se juca cu vântul de miazăzi, cu aurul soarelui. La conacul dela Subbotov al hatmanului Ucrainei era linişte şi pace. Străjerii credincioşi vegheau lângă parcanele înalte.

Departe, la poalele colinelor, plugarii aruncau sămânţa în ogoarele hatmanului.

Pe cerul siniliu, limpede, rătăcea un nouraş.

11

Grigori Uncovschi, solul ţarului Rusiei, se apropia de Cehrin. Era o zi frumoasă. Strălucea un soare primăvăratic. Vântul de miazăzi-răsărit sufla în faţă miresmele îmbătătoare ale stepei. Solul se simţea liniştit. In curând va ajunge la Cehrin şi călătoria se va sfârşi.

La cinci verste de Cehrin, solul fu întâmpinat de Siluian Mujilovschi, de Vasili Tomilenco, stegarul hatmanului şi de o sotnie de cazaci cu stindardele în vânt.

Stegarul Vasili Tomilenco se plecă în faţa solului:

— Hatmanul Bogdan Hmelniţchi ne-a trimis înaintea domniei tale şi ne-a poruncit să te întrebăm, cinstite dvorean al măriei sale ţarului, dacă eşti sănătos şi dacă te bucuri de milosârdia lui dumnezeu.

Uncovschi descălecă. Se plecă şi el cu cuviinţă. Gulerul caftanului îi căzu pe ceafă.

— Hatmanul e sănătos?

In timp ce solii făceau schimb de închinăciuni, cazacii își dădeau bineţe cu streliţii.

— Acum, când suntem laolaltă, n'o să ne mai fie frică nici de sarsailă. O să trecem marea, să ne războim cu turcul.

Streliţii răspunseră:

— Am fost cu voi la Azov, ne-am bătut straşnic, să facem şi acum la fel. Dacă va fi nevoie, să lovim împreună!

In depărtare luceau apele albastre ale Teasminului.

La o jumătate de verstă de Cehrin solul ţarului fu întâmpinat de Timofei, fiul hatmanului, de Ivan Vâgovschi, marele diac, de esaulul Mihailo Lucenco şi de Lavrin Capusta, hatmanul târgului Cehrin.

Cincizeci de trâmbiţaşi sunau din surle. Cazacii, în contăşuri roşii, cu cuşme înalte, brumării, de miel, înfăşurate cu panglici roşii, aşteptau înşiraţi pe şase rânduri. Tăişurile săbiilor scânteiau în soare.

Dincolo de Teasmin, în cetăţuie, bubuiau tunurile. In văzduh plutea un dangăt sărbătoresc de clopote. După ce se plecară unul în faţa altuia, Timofei ură şi el solului bun sosit în numele hatmanului:

— Tatăl meu, hatmanul Bogdan Hmelniţchi, mi-a poruncit să te întreb, cinstite dvorean al măriei sale ţarului, dacă eşti sănătos şi dacă domnul dumnezeu şi-a pogorît milosârdia sa asupra domniei tale şi ţi-a fost drumul uşor.

— Prin mila lui dumnezeu şi a ţarului, a stăpânitorului şi a marelui cneaz Alexei Mihailovici al întregii Ţări Ruseşti, am ajuns cu bine, slavă domnului.

Uncovschi se plecă şi întrebă la rândul său:

— Hatmanul e sănătos?

— Din mila domnului, tatăl meu, Bogdan Hmelniţchi, hatmanul Oastei Zaporojene şi al întregii Ucraine, e viu, sănătos şi mi-a poruncit să te întâmpin, cinstite dvorean al măriei sale ţarului, să mă închin înainte-ţi, să te rog să vii la Cehrin şi să nu te miri că te-am întâmpinat pe jos: anul acesta, Teasminul e îmbelşugat în ape şi va trebui să-l trecem cu lotcile.

Timofei vorbea liniştit. Vâgovschi îl urmărea cu luare aminte. Il supăra încrederea în sine a feciorului hatmanului. „Ar trebui ţinut departe de aceste treburi“, îşi zise în sine marele diac.

Solia trecu Teasminul şi trase la casa lui Lavrin Capusta. Grigori Uncovschi se duse să se hodinească după drumul lung pe care-l făcuse. Logofeţelul Semion Domaşnev

avea de lucru cu epistolele și cu darurile. Streliții își curățau straiele, se spălau, țesălau caii. In jurul ogrăzii se glogozise o mulțime de localnici, cazaci și târgoveți. Stăteau de vorbă cu streliții. Cum e Moscova ? Cât e de departe ? Curg repede râurile în Țara Rusească ?

Un cazac, cu svitca ruptă, pusă de-a-dreptul pe trupul gol, se agăță de zaplaz și întrebă:

— Dar panii voștri cum sunt: haini ori blajini ?

— Așa cum sunt peste tot, — mormăi printre dinți un strelit tânăr care se afla mai aproape de zaplaz...

Hatmanul trimisese la gazda soliei zece pâini mari de grâu, zece pâini de secară, doi purcei fripți, gâște fripte, găini, brânză de vaci, ouă, un berbec, cincizeci de căușe de sare, o carafă mare de vin unguresc, o damigeană de malvasie, trei vedre de mied, cinci vedre de bere și nutreț pentru cai.

Cazacii împrăștiară gloata dela poartă și începură să descarce harabalele. Cazacul care voise să afle cum sunt panii în țara Moscoviei se agăță din nou de zaplaz, căută cu ochii printre streliți pe cel cu care vorbise și-i făcu semn cu degetul să se apropie. Strelitul se apropie, îi întinse mâna și-l trase înăuntru. Cazacul se pomeni deodată în mijlocul streliților. Făcând cu ochiul celor care rămăseseră în uliță, scoase din nădragii săi largi un clondir pântecos și-l întinse strelitului:

— Să bem și să ne înfrățim. Iar panii tăi și ai mei să se ducă cu toții la dracu, în fundul gheenei.

Strelitul puse clondirul la gură și-l deșertă aproape jumătate, după care îl întoarse cazacului.

Mulțimea din uliță hohotea. Cazacul bău și el, apoi se îmbrățișă și se sărută cu strelitul. Curând și alți cazaci săriră peste zaplaz... Străjerii dela poartă dădeau răcnete, dar nu-i asculta nimeni. Larma se domoli când intră în curte esaulul Mihailo Lucenco.

...A doua zi, Grigori Uncovschi, însoțit de alai, se duse la hatman. Inaintea solului mergea logofețelul Semion Domașnev, ținând în mână epistola țarului. In dreapta și în stânga pășeau Siluian Mujilovschi, Vâgovschi, esaulul Lucenco și Lavrin Capusta. O mulțime nesfârșită de norod se strânsese pe uliți.

Hmelnițchi îl întâmpină pe sol în capul scării. Schimbară închinăciuni, apoi hatmanul îl luă de braț și-l duse în

casă. Se opriră amândoi în mijlocul unei odăi și polcovnicii hatmanului se adunară roată în jurul lor. Hmelnițchi purta un contăș purpuriu cu ceaprazuri de aur, cu răsfrânturile mânecilor albastru deschis, și sabie cu straiă de argint, prinsă de o leduncă țesută cu fir, petrecută peste umăr. Ținea în mână buzduganul de hatman. Ochii lui pătrunzători îl privea pe Uncovschi, de sub sprâncenele stufoase. Uncovschi rosti:

— Prin mila lui dumnezeu, marele țar și marele cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii și al multor pământuri, împărat și stăpânitor, ți-a trimis ție, Bogdan Hmelnițchi, hatman al Oastei Zaporojene și al întregii Ucraine, o epistolă a măriei sale.

Semion Domașnev îi întinse solului epistola. Solul o luă cu amândouă mâinile și o dădu hatmanului. Hatmanul sărută pecetea și apăsă pergamentul în dreptul inimei.

Uncovschi urmă:

— Prin mila lui dumnezeu, marele țar și marele cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii, din dragostea măriei sale pentru tine hatmane, pentru polcovnicii tăi și pentru toată Oastea Zaporojeană, mi-a poruncit să vă întreb de sănătate.

Glasul hatmanului răsună măsurat, într'o liniște sărbătorească:

— Eu și polcovnicii mei și atamanii și esaulii și toți cazacii oastei noastre ne închinăm în fața milei măriei sale țarul.

Hatmanul se plecă adânc. Se plecară și polcovnicii.

— Și te mai întreb, sol al măriei sale, dacă țarul și țareviciul Dmitri Alexeevici sunt sănătoși.

Uncovschi răspunse:

— Lăudat fie domnul, țarul și țareviciul sunt sănătoși. Marele țar și marele cneaz Alexei Mihailovici, din dragostea măriei sale, îți trimite în dar, hatmane, de trei ori câte patruzeci de samuri, feciorilor tăi, Timofei și Iuri, câte doi samuri de fiecare, iar polcovnicilor tăi Ivan Ciarnota, Lavrin Capusta, Feodor Veșneac, Ivan Mazurenco, Matvei Gladchi, Mihail Gromâca, marelui diac Ivan Vâgovschi și esaulului Mihail Lucenco, câte doi samuri de fiecare.

Logofeții soliei împărțeau darurile. Hatmanul îl pofti pe sol la ospăț. Trecură în odaia de alături, unde se și puseseră mesele.

Cuparii umplură pocalele de argint. Solul stătea în dreapta hatmanului, iar Vâgovschi în stânga. Hatmanul se ridică cu pocalul în mână.

— Cinstiţi pani, suntem fericiţi să primim la noi un oaspe drag, sol al măriei sale, slăvitul ţar şi marele cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii, pe diacul de sfat Grigori Uncovschi. Să vadă luminatul sol cu ochii săi chinurile şi suferinţele sortite pământului nostru, şi dorinţa arzătoare a inimilor noastre, ca să fim pe veci fraţi într'o singură ţară rusească, sub înalta oblăduire a ţarului şi cneazului Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii. Solul nostru, Siluian Mujilovschi, ne-a şi vorbit despre sprijinul pe care marele ţar ni-l făgăduieşte. Mă închin în faţa lui şi a cinstiţilor boieri pentru acest sprijin milostiv, şi-mi alin inima cu nădejdea că va veni ceasul când veţi sta umăr la umăr cu noi, cu sabia în mână, ca să apărăm împreună slobozenia şi credinţa noastră. Să bem, aşadar, pani, în sănătatea marelui ţar şi marelui cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii!

Pocalele de argint clincheteau. Tunurile bubuiau din nou în cetate.

Neguţările începură a doua zi. Hatmanul începu spunându-i lui Uncovschi că şi-a arătat în scris, prin solul său Siluian Mujilovschi, năzuinţa de a se aşeza cu toată oastea şi norodul său sub înalta milă a ţarului, dar că în epistola măriei sale nu se spune nimic despre această rugă a hatmanului. Uncovschi răspunse:

— Voi sunteţi supuşii craiului Lehiei cu care ţarul are legământ de pace veşnică, iscălit încă de răposatul său părinte. Şi, luându-te pe tine, hatmane, cu Oastea Zaporojeană, sub înalta sa ocrotire, ţarul ar călca prin aceasta acel legământ...

Hmelniţchi îl întrerupse aprins:

— Trebuie să ştii luminate sol, că n'am juruit credinţă regelui Jan-Kazimir în numele Oastei Zaporojene şi că nu mai socot supusul lui...

— Dar în multe din hrisoavele tale, îţi scrii, hatmane, titluşul: „Hatman al Oastei Zaporojene prin mila regelui..."

Uncovschi îl privi şiret şi dădu dojenitor din cap:

— N'are a face că n'ai juruit credinţă... Numai că degeaba te mânii, hatmane. Ţarul îţi doreşte tot binele şi a dat încuviinţare la toate jalobele tale în legătură cu neguţătorii şi cu trecerea slobodă a mărfurilor...

— Pentru aceasta ne plecăm capetele cu toţii la picioarele ţarului, — răspunse Hmelniţchi.

Işi dădea seama că boierii stăruie cu hotărîre într'ale lor.

— Potrivit legământului dela Polianovca, craiul poate să-i ceară ţarului ajutor împotriva ta, dar măria sa nu-i va da acest ajutor şi n'a încuviinţat cererea solului leah. Să ţii seamă de acest lucru.

— Şi pentru aceasta îi mulţumim prea înălţatului ţar.

La aceste neguţări erau de faţă, păstrând tăcerea, marele diac Vâgovschi, Capusta, Siluian Mujilovschi, iar din partea rusească, logofeţelul Semion Domaşnev.

Aşadar, ocoleau ceeace era mai însemnat. Hmelniţchi aştepta : o să-l întrebe şi despre han ?

Abia a treia zi, de bunăseamă după ce simţise gândul hatmanului, Uncovschi îl întrebă :

— Vă veţi însoţi şi anul acesta cu hanul din Crâm ?

Hatmanul înţelese că trebuie să vorbească pe faţă şi răspunse fără să tăinuiască nimic :

— Să-ţi spun cinstit, luminate sol, el îmi va fi de un mare ajutor în acest război.

Uncovschi îl întrerupse :

— Pe drum, norodul tău striga că tătarii îi pricinuiesc multe necazuri, că iau mulţi oameni în robie.

— Ţi s'a spus adevărul. Dar dacă hanul nu va fi cu mine, se va ridica împotriva mea laolaltă cu şleahta. Varşovia atât aşteaptă ; dar deocamdată toate străduinţele ei sunt zadarnice.

— Hanul urzeşte împotriva Ţării Moscovitene.. Şi tu, hatmane, trebuie să ştii asta, — îl înştiinţă solul.

— Ştiu. Fii liniştit, cinstite sol, nu voi intra cu el într'o astfel de cârdăşie şi nu-mi voi nesocoti făgăduinţa...

— Dacă ai face altfel, ai săvârşi, hatmane, o mare nelegiuire, ţi-ai vinde credinţa ; şi nici norodul tău nu vrea şi nu va voi niciodată aşa ceva ! Aşa am să şi spun la Moscova : că-ţi vei ţine neclintită făgăduinţa dată.

După ce vorbiră şi despre alte lucruri mai puţin însemnate solul se întoarse la gazda sa.

Pândind o clipă când hatmanul rămase singur, Vâgovschi intră la el în odaie. Il privi piezis, ghici lupta ce se dădea în inima lui şi o luă pe departe :

— Bogdane, socot că nu putem să ne aşteptăm la aju-

tor din partea Moscovei. Au şi ei acum greutăţi. — Tăcu, gândind că poate Hmelniţchi va spune ceva. Văzând că aşteaptă în zadar, urmă: — Ce-ar fi să trimitem soli la Varşovia? Acum şleahta ar fi mai îngăduitoare...

— Vorbeşti ce nu trebuie, Ivane, — răspunse Hmelniţchi răguşit. — Nici prin gând nu-mi trece să mă închin în faţa panilor. Ei au o singură cântare: zece mii de oameni scrişi la oaste şi atât...

— Dar de câţi mai e nevoie... — îi scăpă lui Vâgovschi.

Ochii hatmanului se încrâncenară:

— Dacă tu n'ai nevoie de mai mult, du-te dracului şi să nu te mai văd în ochi. Pentru asta am ridicat eu tot norodul, l-am luat dela plug, dela vatră?...

Se apropie de Vâgovschi, îl înşfăcă zdravăn de umeri, îl privi în ochi şi îi spuse cu asprime:

— Ascultă, pane diac, ce te face să dai glas unor asemenea lucruri?

Vâgovschi simţi că se înnăbuşă.

— Dă-mi drumul Bogdane. — Scutură din umeri; mâinile hatmanului îl apăsau ca nişte pietroaie. — Stai, Bogdane, nu-ţi vreau decât binele. Inţelegi? Iţi vreau numai binele.

Hmelniţchi îl îmbrânci cu toată puterea şi Vâgovschi se lovi destul de tare cu capul de perete. Frecându-se la ceafă, se văicări:

— Parcă ai turbat, hatmane, nu poate spune omul o vorbă care nu e pe placul tău...

— Pleacă, Ivane, — porunci aspru Hmelniţchi şi-i întoarse spatele.

— Ascultă, hatmane... — stărui Vâgovschi.

— Pleacă! — strigă Hmelniţchi, întorcând către el chipul învăpăiat de o mânie cumplită.

In aceeaş seară fiind singur cu Uncovschi, Hmelniţchi vorbi deschis şi căzu la învoială cu acesta ca să trimită împreună cu el la Moscova oamenii săi, în frunte cu polcovnicul Feodor Veşneac. Hmelniţchi simţea o deosebită mulţumire pentru acest lucru. Era de mare însemnătate să aibă acum trimişii săi la Moscova. Şi leşii vor înţelege această însemnătate. Trimişii hatmanului la Moscova! Cu totul altfel vor sta de vorbă acum panii senatori.

Uncovschi ceru în schimb ca despărţământul soliilor să fie înştiinţat despre toate uneltirile hanului. Hatmanul

se învoi bucuros. Vorbiră după aceea despre cazacii dela Don. Hmelniţchi ceru încuviinţarea să trimită la Don crainici care să cheme cazacii în ajutorul oastei hatmanului. Uncovschi nu fu împotrivă nici în această privinţă dar spuse că ţarul nu poate da ucaz pentru aşa ceva: asemenea ucaz ar fi socotit ca o încălcare a păcii veşnice şi încă nu sosise vremea ca această pace să fie turburată.

— N'a sosit vremea, — rosti Hmelniţchi. — Asta înseamnă că va sosi într'o bună zi.

Uncovschi căută să-l lămurească: hatmanul trebuie să ţină seamă de ceeace se petrece în jur. Pacea din Vestfalia, încheiată cu un an înainte, pune capăt războiului de treizeci de ani. Dar, oare, pentru multă vreme? Şvezii ne socot de partea lor, dar urmăresc un singur lucru: să scoată castanele din foc cu mâinile ruşilor. Moscova înţelege bine aceasta. Vor să înlăture dela treburile politiceşti din Evropa ţaratul Moscoviei. Dar Moscova aşteaptă doar clipa prielnică; vorbind deschis, Uncovschi poate destăinui acest lucru numai hatmanului — pacea dela Polianovca nu poate fi veşnică. Dar n'a venit încă vremea ca ea să fie călcată. Ce fel de pace veşnică poate fi când ruşii gem sub jug străin? Habsburgii şi-au pus în gând să prefacă toată Evropa într'o moşie a lor. E de închipuit aşa ceva? Asta ar însemna învierea stafiei lui Tamerlan, dar acest lucru nu se va întâmpla niciodată. Craii Lehiei au dat mâna cu Habsburgii. Inţelegerea dintre Francia, Englitera, Ţările de Jos, Savoia, Danemarca, Şvezia, Veneţia şi Ardeal, care se împotrivesc Habsburgilor şi Lehiei, deasemenea nu e ceva trainic. Şi între ele sunt zâzănii. Cine n'o ştie? Iar Moscovia e socotită ca o putere ajutătoare, de mâna a doua. Deaceea, Moscova a hotărît să se prefacă, chipurile, că nu se amestecă în gâlcevirile lor. Dar asta nu pentru multă vreme. Noi ştim prea bine că vor să îndepărteze dela mări noroadele ruseşti, să le închidă în stepe. Vor să ne pună cu sila rânduielile lor, aşa cum pui jugul pe grumazul unei vite de muncă...

Hatmanul asculta cu luare aminte. Sorbea fiecare vorbă. Cuvintele acestea îi dezvăluiau acum acel adevăr crud şi încâlcit pe care din când în când îl simţea şi singur, când cugeta la mersul nedorit şi nu întotdeauna prevăzut al întâmplărilor. Deci, ieşea că nu în zadar se străduie atâta Rzecz Pospolita ca Ucraina să stea liniştită şi su-

pusă... Acum însă, el nu va da un pas înapoi. Hmelnițchi spuse cu hotărîre:

— Gândește-te, boier Uncovschi, de câte zeci de ani își fac de cap șleahticii pe pământurile ucrainiene și pe cele din Cervonnaia Rusi [1]. S'au obrăznicit într'atât, încât nici nu mai socot aceste pământuri ale noastre, iar pe noi ne privesc ca pe niște năimiți. Care om cinstit mai poate răbda așa ceva? Gândul meu este ca tot norodul să fie luat sub înalta oblăduire a țarului, căci în aceasta stă singura noastră mântuire, viața noastră; altfel, suntem sortiți pieirii; pământul ucrainian nu va fi niciodată slobod, dacă nu vom trăi laolaltă cu norodul rus.

— Ai dreptate.

Uncovschi îi strânse mâna. Gândurile hatmanului sunt vrednice de toată lauda. Va veni vremea când norodul Ucrainei va mulțumi din toată inima hatmanului pentru această năzuință. Boierilor leși le e frică acum de lucrul acesta, ca de foc. Nu este oare aici pricina pentru care îndeamnă pe țar să înlăture odată pentru totdeauna dihonia dintre ruși și leși, să întemeieze cu Lehia o singură țară cu două stolițe de scaun, la Moscova și la Varșovia, vremelnic chiar cu doi țari, și să ducă o singură mișcare politicească înafară și o singură chivernisire înlăuntru? Gândurile dregătorilor dela Varșovia merg departe. Dar nădejdile lor sunt zadarnice. Acum hatmanul poate înțelege cât de încâlcită e starea de lucruri, cât de anevoios este să limpezești dintr'un condei toate dezghinurile și neînțelegerile.

Hmelnițchi își dădea seama de acest lucru. Ce să mai vorbească? Își mai dădea seama și de faptul că tocmai acum sosise vremea să apere slobozenia și neatârnarea Ucrainei. Nu, nu despre mărirea numărului cazacilor scriși la oaste era vorba. Era vorba de altceva. Încruntă aspru sprâncenele. Aflase în ziua aceea multe lucruri noi din gura lui Uncovschi. Asemenea vorbe purced numai dintr'o inimă curată, frățească. Nu încăpea îndoială că în împrejurările care se desfășoară în Evropa după războiul de treizeci de ani se împletește și lupta pentru soarta Ucrainei și că această luptă va fi, și trebuie să fie, strâns legată de soarta țaratului Moscoviei. Numai pe această cale se poate ajunge la izbândă. Mai târziu, în zile de restriște,

[1]) *Cervonnaia Rusi* — Galiția, Ucraina Apuseană. (N. red. ruse.)

de îngrijorare, gândul lui zbura de multe ori înapoi, la vorbele lui Uncovschi și amintirea lor îi întărea și mai mult puterile cu o încredere nestrămutată în biruință.

Strânse din toată inima mâna lui Uncovschi. Solul îi zâmbi prietenește:

— Da, hatmane, nu totul este atât de limpede. Treburile politicești sunt încâlcite. Dacă faci un pas greșit, îți frângi gâtul. Uneori trebuie să măsori de șapte ori până tai, iar altă dată trebuie să iei hotărîrea fără zăbavă, pentru că altfel pierzi clipa prielnică și atunci s'a isprăvit cu toate nădejdile tale. Trebuie să știi, hatmane, — urmă Uncovschi, — că războiul cu Lehia ne-a costat mulți bani; în vremea războiului țăranii slobozi s'au obișnuit să-și facă de cap; anul trecut am fost nevoiți să dăm o pravilă, pentru ca să fie legați de pământ, să nu mai umble care încotro, ci să muncească în folosul cârmuirii, așa cum se cuvine. După cum vezi, avem multe griji. Dar să nădăjduiești neclintit că țarul nostru te va sprijini și că va veni ziua când măria sa te va lua împreună cu tot norodul ucrainian sub oblăduirea sa... Ți se va da tot ceeace ceri și cât ceri. Și poți să pornești cutezător înainte, să n'ai grijă că înapoia oastei tale ți s'ar putea întâmpla ceva.

Uncovschi zâmbi în barba-i neagră, spicuită de fire argintii:

— Va veni vremea, cinstite hatman.

— Se uita cu luare aminte la căpetenia cazacilor. Fereala rece dintre ei pierea încetul cu încetul. La Moscova, la despărțământul soliilor, unii se întrebau: cine o fi acest hatman ridicat din norod? Cum a îndrăznit să ridice mâna împotriva unui uns al lui dumnezeu? Băgați de seamă că o să-l urmeze și țărănimea noastră. Boieri ca Miloslavschi, Odoevschi, Saltâcov dădeau din cap în semn de neîncuviințare...

Uncovschi nu izbuti să statornicească spița din care se trage hatmanul, dar putea să jurule că era deștept și iscusit. E o mare plăcere să ai de-a-face cu el. E isteț și lucrează repede. E hotărît să-și atingă țelul și nu-și va precupeți viața pentru aceasta.

— Va veni ziua, cinstite hatman, va veni negreșit. Iar când vom tăbărî cu oștile în Stepele Sălbatice, tătarii se vor spăimânta de puterea noastră împreunată. Jan-Kazimir va plăti pentru Smolensc, și unia cu Roma va pieri

pentru totdeauna din slăvitul Chiev. — Uncovschi nu mai vorbea ca înainte, măsurat şi liniştit: se vedea că este turburat. — Mai e nevoie de răbdare. Copacul e măcinat dela rădăcină. Rădăcinile au putrezit. Frunzişul verde din crengi e numai o amăgire. Dacă începe o vijelie, copacul — mă gândesc la Lehia — se va prăbuşi. Iar dacă vor începe să te ispitească Turcii, ţine minte: bizurmanii sunt vicleni şi haini, dinspre ei ciuma tătărească vine peste Rusia ca lăcustele...

— Am să-i îmbrobodesc eu, — rosti hatmanul cu încredere. — Ii voi ţine strâns, — urmă el, arătând pumnul. — Luminate sol, nici ei nu stau mai bine. Islam-Ghirei, hanul din Crâm, se uită chiorîş la Poartă şi îşi adună puterile; demult se gândeşte să se rupă de sultan; vrea să ajungă un împărat mare, şi să-i rămână lui robii şi toate haraciurile. Trage nădejde că noi cu oastea noastră îi vom da ajutor în treaba asta, iar turcii îl sperie cu noi, cu cazacii, şi caută să ne momească. Iată, luminate sol, cum s'au împletit toate... Hanul nu va merge din toată inima cu noi împotriva şleahtei; el are un singur gând: şi şleahta s'o sleiască de puteri, şi pe noi să ne lege de mâini şi de picioare....

— Hatmane, ai chibzuit totul foarte bine...

Uncovschi clătină din barbă în semn de preţuire. Intr'adevăr, acest hatman al cazacilor are o minte limpede. Copacul se va face praf şi pulbere. Nu va mai umbri cu crengile sale pământul rusesc. Dar trebuie vreme! Vreme şi răbdare.

Se înţeleseră întru totul. Hmelniţchi îşi mai domolise înflăcărarea. Işi dădea seama că solul Moscovei cugetă cuminte. Nu trebuie săvârşit totul deodată. Simţi că se înnăbuşă. Trase de gulerul cămăşii şi rupse un nasture. Vinele i se umflară la gât. Luminatul sol vede cât îi este lui de greu. Peste tot e un vălmăşag. Şleahta se agaţă cu ghiarele de moşiile ei. Pospoliţii aşteaptă o slobozenie deplină. Mitropolitul trage cu ochiul spre Varşovia. Armele lipsesc, pulberea e pe sponci, făurăriile în care se toarnă plumb sunt năruite. Totul apasă pe umerii lui.

Uncovschi îl căină, înţelegându-l. Dar stărui asupra unui singur lucru: să aibă răbdare. Trebuie să câştige vreme .Fireşte că hatmanul nu va putea scăpa fără război.

Hmelnițchi spuse cu hotărîre:

— Un singur lucru îl voi spune regelui și voievodului Litvaniei: între noi va fi pace, numai dacă vor pleca de aici, pentru totdeauna la hotarele străvechi, care au fost pe vremea marilor cneji ai Chievului, la hotarele care au fost pe vremea lui Mstislav. Norodul nostru nu mai vrea să trăiască asuprit, în robie. Dacă nu vor să ajungă la pace, va fi război. Şi nu un război de un an sau doi, — vorbele acestea nu le mai spunea solului, ci lui însuși. — Iar noi, luminate sol, de unde să nădăjduim ajutor în această luptă sfântă? Fireşte că nu dela țara nemțească și nici dela sultan, ci numai dela țarul Moscoviei, dela frații noştri ruşi.

— Gândurile tale sunt luminate de adevăr și de credință: să le urmezi nestrămutat, hatmane, și vei birui.

...Hmelnițchi părăsi locuința solului, noaptea târziu. Uncovschi îl petrecu până la poartă. Rămas singur, îl trezi pe logofețel și-i porunci să însemne cele vorbite cu hatmanul. Cu mâinile împreunate la spate, umbla prin odaie și rostea cele ce trebuiau scrise. Căscând, Domașnev clipea cu ochi somnoroşi și scria.

In douăzeci și trei April, solia țarului Moscovei părăsi Cehrinul împreună cu Feodor Veşneac, trimisul hatmanului, însoțită de un alai strălucit. In frunte era purtat steagul hatmanului, după care veneau surlarii și apoi, la o depărtare de zece paşi, solul Uncovschi călare pe armăsarul dăruit de hatman. In dreapta lui mergea Timofei, în stânga marele diac Vâgovschi iar în urmă Lavrin Capusta și Feodor Veşneac.

Solia era urmată de cinci sute de cazaci din polcul de strajă al hatmanului. Darabanele turcești răpăiau, surlele sunau, steagul hatmanului fâlfâia deasupra capetelor. Clopotele bisericilor băteau ca în zilele de sărbători.

Dincolo de Teasmin se despărțiră. Uncovschi și Veşneac se urcară într'un rădvan deschis, cu arcuri moi, și porniră mai departe. Drumul lor ducea prin Cercassî, Moşnî, Mihailovca și Chiev.

In treizeci April solia intră în Chiev. Uncovschi se închină cu osârdie când trecu pe lângă turlele aurii ale lavrei Pecerschi.

La începutul lunii Mai polcovnicii se adunară la Cehrin. Danilo Neceai sosi în fruntea unei sotnii de cazaci, printre care era şi Martân Ternovâi. Mai sosiră în goana cailor: Ivan Bohun dela Vinniţa, Mihailo Gromâca dela Belaia Ţercov şi Matvei Gladchi dela Mirgorod. Dela Uman sosi Osip Gluh, dela Corsun — sotnicul Ivan Zolotarenco, dela Cernicov — Nebaba şi dela Chiev — Cricevschi.

Târgul se umplu de lume. Odată cu polcovnicii sosiseră o mulţime de cazaci, sotnici, esauli, logofeţei... Nu era chip să-ţi faci loc pe uliţe sau prin piaţă.

Garmaş îşi freca mâinile. Marfa se topea în rafturi, ca omătul primăvara. Banii curgeau gârlă în saltarul lui: taleri, zloţi, franci, guldeni, pesetas — primea orice, numai să fie argint sau aur.

Prin crâşme stăruia duhoarea de rachiu, larmă, râsete, cântări...

Iar era viaţă veselă la Cehrin. Pe strada Chievscaia, în case învelite cu tablă, hălăduiau de o săptămână solul Ardealului şi al Moldaviei, care veniseră pentru vorbiri cu hatmanul. Neguţătorul Walter Funke, din Hamburg, sosise şi el de câteva zile. Chervanul lui fusese văzut de mai multe ori în faţa casei marelui diac. Walter Funke trăsese la Garmaş.

Sfatul nacealnicilor se adună în sala mare a canţelariei hatmanului, în seara de 7 Mai. Hatmanul, aspru şi neobişnuit de zgârcit la vorbă, privi cu luare aminte pe toţi cei de faţă şi rosti sec:

— Sfatul e tainic.

Tăcu, după cum se cuvenea, privind undeva pe deasupra capetelor. Fumul de tutun gâdila nările. Işi umplu şi el luleaua şi o aprinse dela făclia întinsă îndatoritor de Vâgovschi. Trase în piept fumul înnecăcios. In sală era linişte. Se auzea doar cum răsuflă Gladchi, greu, cu şuierături.

— V'am adunat, pani, ca să vă vestesc că regele a poruncit chemarea obştească sub steaguri împotriva noastră şi a şi iscălit viţul. Polcovnici, pentru noi aceasta nu este ceva neaşteptat, cu toate că la Pereiaslav se află acum un sol al regelui, în drum spre Cehrin. Şi acel sol, după cum mi-a scris Pavlo Teteria, a venit, zice-se, pentru neguţări de pace, dar aceasta e o viclenie a iezuiţilor ca să ne adoarmă veghea. Ce părere aveţi, polcovnici, ce e de făcut?

Se aşeză, punând buzduganul în faţa sa pe masă şi îşi stinse luleaua cu degetul mare, îngălbenit de tutun.

— Tu cum socoţi, hatmane? — întrebă Ivan Bohun, sculându-se dela locul său.

— Iată ce socot eu, — spuse Hmelniţchi, ridicându-se. — Cred că trebuie să pornim în întâmpinarea armiei regeşti, să n'o aşteptăm pe pământul nostru. Tătarii se gătesc de luptă. Ne vom întâlni cu ei în stepă şi-i vom duce de-a-lungul hotarelor pentru ca să nu facă stricăciuni prin sate şi prin târguri. Războiul va izbucni neîndoielnic. Orice am face, nu poate fi înlăturat. Şleahta şi-a pus în gând să ne doboare la pământ, trebuie să ne intre în cap acest lucru. Aşadar, polcovnici, va trebui să-mi daţi dezlegare ca să poruncesc tuturor polcurilor — călărime, pedestraşi şi tunari — să fie gata de luptă; rânduiala plecării polcurilor şi locul unde se vor duce va fi vestită printr'o poruncă anume.

— Sunt pentru, — rosti cel dintâi Neceai, care se sculă de pe jâlţ şi fu cât pe ce să dea cu capul de tavan. Ridică topuzul de nacealnic şi spuse încăodată zâmbind: — Pentru.

— Pentru, — spuse Bohun, ridicând deasemenea topuzul.

— Pentru! Pentru! — rostiră polcovnicii unul după altul.

Vâgovschi scria pe pergament încuviinţările şi se uita la ei pieziş. Se gândi: „Niciunul nu este împotrivă".

Treaba cea mai grea începu în zilele care urmară sfatului.

Hatmanul stătu de vorbă cu fiecare polcovnic în parte. Lămuri pe fiecare cum şi ce anume trebuie să facă. Incetul cu încetul, Cehrinul se goli. Neceai primi porunca să trimită cazaci din polcul său în ţinutul Donului cu o scrisoare a hatmanului prin care chema pe cazacii dela Don să pornească la război împreună cu zaporojenii. Neceai chibzui îndelung pe cine să trimită. Il alese pe Martân Ternovâi şi îl luă cu el la hatman. Ternovâi nu mai avusese până atunci prilejul să vorbească cu hatmanul. Mergea în urma lui Neceai şi i se părea că polcovnicul aude cum îi bate inima. Hatmanul stătea la masă într'o odăiţă. Zâmbi prietenos cazacului şi-i strânse mâna. Neceai se aşeză pe un scaun, alături.

— Stai jos, cazace.

Martân se aşeză pe marginea unei laviţe.

— Aşează-te mai bine. Dacă şi în şea stai aşa, apoi nu eşti un călăreţ bun...

Gluma îl făcu să se mai învioreze. Nu-şi lua ochii dela hatman, îi urmărea fiecare mişcare. Văzu cum i s'a încreţit fruntea de zbârcituri, care s'au strâns ca nişte brazde deasupra sprâncenelor.

— Cazace, ai să pleci la Don. Vei duce o scrisoare a mea către atamanii Oastei Donului. S'o citeşti prin staniţe. Dacă unul va voi să vină încoace de capul lui, să i te închini şi să-i mulţumeşti. Dacă va voi să vină cu sotnia, cu atamanul, să i te închini. Am scris tot ce trebuie. Iar din gură să le spui că iar suntem nevoiţi să pornim la luptă, că regele şi panii se ridică din nou împotriva noastră şi că nu vin numai ei, aduc şi lefegii tocmiţi din ţările nemţeşti, că năvălesc cu tunuri, cu flinte şi cu toţi dracii din iad... — Hatmanul izbucni într'un râs cu hohote. — Vezi, cazace, cât de cumplit e? Să le povesteşti acolo, la Don, fraţilor noştri cum trăim noi aici sub jugul şleahtei, cum ne pângăresc papistaşii credinţa, cum curge sângele pe pământul Ucrainei... Să le spui celor dela Don, că am fost împreună la Azov; să mergem şi acum împreună la luptă împotriva regelui şi a şleahtei, pentru credinţa şi slobozenia noastră.

Rămase deodată pe gânduri, cu pleoapele pe jumătate lăsate.

— Cum ţi-i numele? — întrebă el pe cazac după o scurtă tăcere.

— Martân Ternovâi, pane hatman.

— De unde eşti de fel?

— Din satul Baigorod.

— Eşti scris la oaste?

— Nu, pane hatman, sunt pospolit al lui Korecki...

— Ehei, Korecki abia o aştepta să-ţi pună din nou jugul pe grumaz.

— Asta de bunăseamă... — răspunse Martân şi, fără vrere, adăugă: — Eu tătucule, am citit încă anul trecut chemarea ta... şi atunci am şi venit...

După aceste vorbe, îşi simţi dintr'odată inima mai uşoară. Chiar hatmanul i se păru un cazac tot atât de obişnuit ca şi toţi ceilalţi. Şi prinzând cutezanţă, Martân îl întrebă ca pe un tovarăş mai mare:

— Dar cum va fi după război?

— In ce privinţă?

— Unii vor rămânea cazaci, dar ce va fi cu ceilalţi?
Hmelniţchi îşi netezi mustăţile şi, coborînd glasul, întrebă:
— Dar tu cum crezi, Ternovâi?
— Eu aşa gândesc: cine vrea, să rămână cazac. Să fie atâţia cazaci, câţi trebuie ca să păzească hotarele împotriva tătarilor sau a panilor... Iar pospoliţii să fie slobozi... Aşa spune toată lumea prin sate...
Hatmanul murmură dus pe gânduri, parcă îngânând cuvintele lui Martân:
— Cine vrea, să rămână cazac, iar pospoliţii să fie slobozi... Aşa spune lumea prin sate?
— Aşa ai scris în chemare, pane hatman.
— Aşa va fi, Martân Ternovâi. — Hatmanul se ridică şi se apropie de cazac. — Aşa trebuie să fie. Dar ca să fie aşa, trebuie să învingem şleahta.
— O vom învinge! — rosti Martân aprins.
— Să povesteşti la Don cum a domnit Korecki la voi în Baigorod. Să povesteşti... — îl sfătui hatmanul.
— Le voi povesti, — făgădui Martân, — am ce spune...
— Neceai, — zise hatmanul către polcovnic, — cazacul e deştept, să plece cu dumnezeu. Şi să nu zăbovească. Cu el o să mai meargă Ivan Nejivoi. Aşa. Umblă sănătos, Ternovâi Martân.
Ii strânse voiniceşte mâna şi-l ghionti între coaste:
— Bun polcovnic va ieşi odată din tine.

Poruncile hatmanului erau duse dela Cehrin în toate colţurile Ucrainei.
Noaptea, la porţile târgului, străjile opreau olăcarii şi-i întrebau:
— Incotro şi cu voia cui?
Se auzea un singur răspuns:
— Porunca hatmanului. — Şi arătau un sul de pergament cu pecetea prinsă de şnur.
Pe la mijlocul lui Iunie, slujbaşii hatmanului primiră porunca să strângă birurile pe polcuri. Dela târgoveţi să se ia câte doi zloţi şi doisprezece groşi de fiecare om vârstnic, zăgazurile de pământ să fie drese pe cheltuiala târgurilor şi a satelor şi, pe deasupra, să se ia dela fiecare stăpân de casă învelită cu tablă câte cinci zloţi, cu ţiglă — câte trei zloţi, şi cu paie — câte un zlot.
Prin sate, se poruncise ca fiecare gospodărie să dea câte

o baniță de secară, o baniță de grâu, o baniță de ovăz și o jumătate de baniță de sare. Cehrinul urma să plătească patru sute cincizeci de zloți. Chievul două mii de zloți din visteria stărostiei, Cernigovul trei sute cincizeci, Umanul cinci sute, Belaia Țercov cinci sute cincizeci...

Valuri de colb se învârtejeau pe șleauri. După ploaie colbul se mai ogoia, — dar cum ieșea soarele, se stârnea iară. La făurăriile neguțătorului rus Fedotov de lângă Conotop, cuptoarele duduiau zi și noapte: se turnau ghiulele. Calde încă, acestea erau încărcate în harabale și pornite la Cehrin și la Belaia Țercov.

...Acum nu se mai putea ține în taină că oastea se gătea de război. Chemările nu fuseseră încă citite prin siliști dar satele, târgurile și cătunele rămâneau acum pustii. Meșteșugarii își părăseau treburile: ciubotarii, croitorii, dulgherii, povarnagiii, berarii, pospoliții de prin satele unde șleahticii încă mai hălăduiau, toți acei care voiau să trăiască slobozi, dăduseră năvală spre polcurile de cazaci. Nimeni nu mai putea să se gândească acum numai la căminul său, căci știa că dacă vâlvătăile războiului vor cuprinde țara, nu-i vor ocoli casa.

In anul acela, poate ca niciodată până'atunci, hatmanul își dădu seama ce puternică e înfrățirea norodului. Nicicând nu fusese atât de harnic: scria hrisoave, primea neguțători, poruncea, ruga, amenința, cerea.

De dimineață, până noaptea târziu, canțelaria hatmanului era plină de lume.

Chervane după chervane soseau dela Putivl și dela Sevsc, aducând făină și grâne. Hatmanul poruncise să se cumpere totul dela neguțători pe socoteala visteriei oastei și să se trimită numaidecât la polcuri. Garmaș veni și el pela canțelaria hatmanului. Era muncit de grijile sale. Dacă oastea zaparojeană ar fi înfrântă, șleahticul Wolkowicz, stăpânul casei sale din Cehrin, s'ar putea întoarce. Deci, și Garmaș dorea izbânda. Deaceea trecu pela Vâgovschi, și-i spuse că vrea și el să dea o mână de ajutor. Vâgovschi îl sfătui să se ducă la Capusta. Garmaș, se înțelese repede cu hatmanul târgului; primi un hrisov cu iscălitura hatmanului cu care își trimise oamenii la Conotop, la neguțătorul Fedotov, ca să care ghiulele și pulbere.

In primele zile ale lui Iunie, străjerii prinseră doi călugări care încercau să treacă hotarul. Găsiră asupra lor, ascunse în sân, sub rantii, niște scrisori către cancelarul dela

Varşovia. Una era dela şleahticul Mikola Ostrorog, iar cealaltă dela hatmanul Firlei, căpetenia armiilor leşeşti cotropitoare.

Scrisorile fură aduse, în goana cailor, la Cehrin, odată cu călugării. Hatmanul citi cele ce îi scria Firlei cancelarului. Printre jeluirile în legătură cu noile răzvrătiri erau şi următoarele rânduri: „Mai greu ca orice este că nu putem primi ştiri temeinice despre vrăjmaş. Să năimeşti iscoade e cu neputinţă, iar dela prinşi nu se poate scoate o vorbă, nici cu duhul blândeţii, nici prin cazne. Deaceea, luminăţia voastră, trăim în aşteptarea necunoscutului".

Hmelniţchi citea cu glas tare. Vâgovschi şi Lisoveţ ascultau.

— Ai văzut? — se îndreptă Hmelniţchi spre diac, — şi tu care spuneai că...

Nu mai isprăvi, dar Vâgovschi înţelese despre ce e vorba.

— Ce norod, ce oameni! — zise hatmanul şi ochii i se aprinseră.

— Ascultaţi ce scrie Ostrorog: „E foarte greu să găseşti o iscoadă printre ruşii aceştia, iar dacă găseşti vreuna, chiar dacă o arzi cu fierul, nu-ţi spune adevărul..."

Hatmanul porunci să se dea drumul călugărilor şi să li se înapoieze scrisorile ca să le ducă lui Ossolinski.

Călugării fură aduşi la hatman. Tremurau de spaimă.

— Ascultaţi, slugoi ai panilor, de data aceasta vă dăruiesc viaţa. Luaţi-vă scrisorile şi duceţi-i-le cancelarului. Să-i spuneţi înălţimii sale închinăciuni dela mine, — zâmbi hatmanul, — spuneţi-i că, poate ne vom întâlni în curând.

Cazacii îi duseră pe călugări la hotar şi-i lăsară să plece în pace.

13

Intâmplările se desfăşurau aşa cum se aşteptase Hmelniţchi. Urdia se apropia dinspre miazăzi, în frunte cu însuşi Islam-Ghirei şi cu fraţii lui, Nuraddin şi Calga. Veneau o sută de mii de tătari împărţiţi în bulucuri, fiecare buluc alcătuit din o sută de călăreţi, fiecare călăreţ cu câte doi cai de schimb.

Tătarii înaintau noaptea, iar ziua se odihneau. Oamenii auzeau în toiul nopţii cum duduie pământul departe, în stepă. Urdia se îndrepta spre apus, apropiindu-se de Jivotov.

Polcurile hatmanului înaintau spre Volhinia, căutând să ajungă la hotar înaintea armiilor regeşti. Polcul lui Danilo Neceai mergea ca strajă înaintată a oastei hatmanului.

Martân Ternovâi se înapoiase dela Don, aducând cu el şase mii de săbii, în frunte cu hatmanul de cazaci Alexei Starov. Cazacii din ţinutul Donului răspunseră cu însufleţire la chemarea hatmanului. Prin staniţele de pe Don se vorbea :

— Nu pentru întâia oară pornim acum la luptă împreună cu zaporojenii, pentru slobozenie... Am fost cu ei la Sinop de-am căsăpit pe spurcaţii bizurmani, tot cu ei am cucerit Azovul şi am pârjolit Kizî-Kermen. Iar acum o să-i ajutăm să alunge şi şleahta de pe pământul rusesc...

In acest ceas de cumpănă fu încercată o prietenie zămislită în luptele contra cotropitorilor.

Ca şi altădată cazacii dela Don alergară în ajutorul zaporojenilor. Vestea zbură din staniţă în staniţă: cazacii ucrainieni ne cheamă în sprijin. Şi Donul răspunse cu înflăcărare la această chemare.

Cazacul Semion Laznev, din polcul lui Danilo Neceai, de baştină din staniţa Hopiorscaia, plecase la Don împreună cu Martân Ternovâi.

— Vreau să mai văd ce-i pe acasă, — spuse el cerând învoire dela Neceai.

— Poate pleci pentru totdeauna dela noi ? — întrebase acesta.

— Nu, pane polcovnic, de aici nu mai plec. Ce mi-e Niprul, ce mi-e Donul, acum sunt tot una pentru mine. Mă duc să-mi văd părinţii, că poate nu mai am parte să-i văd altădată. Războiul bate la uşă, şi unde-i război este şi moarte.

Neceai se învoi :

— Du-te cazace, spune închinăciuni Donului liniştit din partea noastră.

Laznev rămase trei zile la staniţa sa Hopiorscaia cu Martân şi cu sotnicul Nejivoi. Când îşi văzu feciorul, bătrânul Laznev îl îmbrăţişă şi şugui încruntat :

— Fiule, nu cumva vii de pe lumea ailaltă ?

Mama plângea de bucurie şi-şi binecuvânta mereu feciorul.

Toată staniţa se înghesuia în ograda şi în izba lui Laznev. Toţi, şi tineri şi bătrâni, voiau să-l vadă pe Semion

şi pe ortacii săi zaporojeni, şi să asculte cele povestite de Laznev. In faţa ochilor stănicerilor se perindau târguri şi sate îndepărtate, stepe sălbatice, lupte, viaţa zbuciumată a celor care luptau cu îndârjire, cu bărbăţie împotriva puterii întunecate a vrăjmaşilor.

Din staniţa Hopiorscaia se hotărîră să meargă cu Laznev în ajutorul ucrainienilor o sută cincizeci de călăreţi. Plecară în revărsatul zorilor. Dinspre Don adia un vântuleţ răcoros. Semion Laznev îşi sărută mama şi se îmbrăţişă cu tătâne-su. Martân şi Nejivoi se plecară adânc, până la pământ, înaintea lor. Bătrâna mamă a lui Semion îi blagoslovi şi-i îmbrăţişă.

Curând se strânseră în tot ţinutul şase mii de luptători care voiau să purceadă spre Nipru. Trofimov şi Vilcov, trimişii ţarului, vorbiră cu Voitov, hatmanul oastei Donului, să nu pună oprelişti cazacilor, lăsând slobod să plece pe cine vrea şi spunând că dacă n'ar fi legământul dela Polianovca, cu privire la pacea veşnică, ţarul ar trimite şi streliţii în ajutorul hatmanului Hmelniţchi.

Cazacii dela Don sosiră la Cehrin în cele dintâi zile ale lui Iunie. Tot târgul ieşi la câmp în întâmpinarea lor. La porţile târgului, cazacii fură primiţi de Hmelniţchi şi de nacealnicii săi. Alexei Starov întinse hatmanului topuzul său de ataman.

— Ia-l şi porunceşte-ne, — rosti el tare.

Hmelniţchi luă topuzul, îl sărută în faţa întregii oşti şi-l dădu înapoi atamanului. Pe urmă descălecară, se îmbrăţişară şi se sărutară.

Seara, se aprinseră focuri pe medeanuri şi se aduseră cincizeci de antale de mied şi treizeci de balerci de rachiu, pe cheltuiala canţelariei hatmanului. Deasupra Cehrinului pluteau arome de carne friptă. Un cântăreţ orb, împresurat de cazaci dela Don şi de zaporojeni, pişca strunele teorbei însoţindu-şi viersul:

Uneşte, doamne, oamenii ţarului,
Creştinul norod,
Oşti zaporoje
Şi cele de Don,

Norod de pe Nipru
Şi cel de pe stepă
Intru mulţi ani
Şi pentru vecie...

Tunurile bubuiau pe zidurile cetăţii în cinstea oaspeţilor. Clopotarul Ghervasi se cherchelise şi trăgea clopotele ca într'o zi de praznic bisericesc.

Atamanul Starov şi sotnicii Malâghin, Orlov şi Piatihatnâi, fură poftiţi de hatman seara la ospăţ. Multe amintiri înviară în seara aceea. Năvala dela Cafa, zidurile Trapezundului, cetatea Cherci, furtunile cumplite din timpul podghiazului dela Sinop, lupta dela Ţeţora, împresurarea Zamostiei, luptele dela Apele Galbene şi dela Corsun.

— Ei, hatmane, — spuse Alexei Starov, — de atâtea ori ne-am vărsat sângele împreună, cum era să nu-ţi venim şi acum în ajutor ! Vrednic de laudă e gândul tău de a te alipi la Ţara Moscoviteană... Când o să fim laolaltă, toţi ruşii, atunci n'o să ne mai doboare nimeni...

— Aceasta o doresc din tot sufletul, — răspunse Hmelniţchi. — Ai dreptate, atunci nimeni nu va mai putea să ne răpească slobozenia. O singură grijă mare am acum : să înfrâng armia regelui. Tătarii, ştii bine ce fel de tovarăşi sunt ! Dar trebuie să-i rabd lângă mine, căci altfel regele şi panii i-ar împinge împotriva mea.

— Nu-i nimic, — îl linişti Starov, — după ce mântuim cu oştirea regelui, îi luăm de gâtlej şi pe tătari. Doară nu e pentru întâia oară când luptăm împreună împotriva lor. Ei n'au decât un singur gând : cum să ne dezbine, cum să semene dihonia între noi, pentru ca astfel să le fie mai uşor să vină la pradă. Tu Hmelniţchi, să te fereşti de asemenea ortaci. Şacalii nu pot fi prieteni cu vulturii.

— Drept ai grăit.

După ce se sfătui cu Starov, hatmanul hotărî să scrie o chemare către ţăranii leşi, îndemnându-i să se ridice împotriva panilor.

— Tu să le scrii, — spuse Starov, — că nu mergem împotriva lor, că oastea ta nu vine peste ei. Ce duşmănie poate fi între noi şi ei ? Duşmanii lor sunt panii... să-i ia de gât...

A doua zi dimineaţa, Hmelniţchi citea chemarea întocmită de Vâgovschi. Ridică din umeri nemulţumit.

— Nu zici bine, diece : „Trebuie să ştiţi că nu venim împotriva voastră..." Asta-i adevărat. Dar ce înseamnă : „nu luaţi armele" ? Prostii ! Dimpotrivă, puneţi mâna pe arme, întoarceţi-le împotriva panilor voştri care vă socot vite şi nu oameni. Iată ce trebuie scris ! Eh, diece, diece !

Parcă ai avea tărâţe în cap. Ce prostii ai înşirat! Treci şi scrie.

Vâgovschi se supără şi încercă să răspundă ceva, dar Hmelniţchi ridică glasul:

— Ascultă şi scrie: „Eu, Bogdan Hmelniţchi, hatmanul Ucrainei, vă scriu în numele întregii oşti, ca unor fraţi şi prieteni. Nu-i ascultaţi pe panii voştri şi pe preoţi, care vă împuiază capul cu tot felul de bazaconii. Puneţi mâna pe arme. Să lovim în pani din două părţi, ca să isprăvim cu ei odată pentru totdeauna. După ce şleahta va fi nimicită, veţi putea să trăiţi ca oamenii pe pământurile voastre şi nu veţi mai cunoaşte în veci sărăcia şi necazurile..."

Duminică, seara, sfinţiră praporii la biserica din Cehrin. Hmelniţchi îngenunche şi sărută steagul sfinţit al căpeteniei oştilor. Bătrânul preot Iosafat blagoslovi pe hatman, pe atamanul Alexei Starov, şi pe toţi polcovnicii şi sotnicii. La vecernie fu de faţă şi cneazul Hilcov, voievod al ţarului, sosit dela Putivl.

După slujbă, Hilcov stătu de vorbă cu Hmelniţchi între patru ochi. Vâgovschi nu se putu stăpâni şi întrebă noaptea pe hatman:

— Ce veşti bune ţi-a spus voievodul?

Hmelniţchi măsură cu o privire lungă trupul deşirat al diacului şi nu-i răspunse.

Luni, în zori, cneazul Hilcov plecă din Cehrin, însoţit de streliţi şi de cazaci.

Hmelniţchi îi porunci lui Lavrin Capusta:

— Să cauţi vreo cincizeci de oameni cutezători şi să le împarţi chemarea către ţăranii leşi. Să o ducă dincolo de Vistula, să semene pământul regelui Jan-Kazimir. Stai de vorbă cu fiecare. Dar nu, mai bine adună-i, am să le vorbesc chiar eu. Trebuie să semene bine, ca să iasă rod straşnic.

Hatmanul mai avea o grijă. Aştepta dela Chiev ca Silvestr Cossov să scrie un îndemn către norod. Spre sfârşitul zilei sosi dela Chiev polcovnicul Anton Jdanovici şi aduse o veste supărătoare: jeluindu-se că e bolnav, Cossov nu slujise leturghia şi nu scrisese îndemnul către norod, făgăduind s'o facă mai târziu. Hmelniţchi izbi mânios cu pumnul în masă. Dacă ar fi avut timp, ar fi plecat îndată la Chiev şi ar fi stat el de vorbă cum trebuie cu mitropolitul. Scrâşni din dinţi. Nu-i nimic! Aşteaptă vlă-

dico! După ce isprăvesc cu panii ai să cânţi tu altfel. Se aşeză îndată să-i scrie mitropolitului o epistolie. Scria mânios. Pana scârţâia. Stropi de cerneală săreau pe faţa de masă albă. Vâgovschi dădu să intre, dar întâlnind privirea crâncenă a hatmanului, închise repede uşa. Podidit de ură, Hmelniţchi scria mitropolitului pe şleau. Era hotărît să nu mai umble cu mănuşi. Ştia el ce fel de boală are Cossov.

„Crezi — scria Hmelniţchi, — că regele ar putea fi mai tare, că şleahta m'ar putea învinge şi că atunci vei fi tras la răspundere: cum ai putut, aşa şi pe dincolo, să-ţi dai binecuvântarea schismaticului şi răzvrătitului, şi prostimii viclene... Faci pe şiretul, dar să ştii că o asemenea faptă este josnică pentru cinul tău, iar pentru josnicia asta, cel de sus te va osândi cu iadul veşnic. Dacă te ţii de uneltiri împotriva noastră, dacă vrei să tulburi apele, apoi află ce te aşteaptă: am să te zvârl în Nipru. Acesta-i cuvântul meu nestrămutat şi mi-l voi ţine".

Iscăli şi îşi frecă mâinile mulţumit. Işi închipuia cum o să turbeze Cossov.

...Biciuind la sânge armăsarul, cazacul Sochirco zbura parcă pe aripi spre mitropolitul Silvestr Cossov, cu epistolia hatmanului în sân. Şi în ziua când mitropolitul lua din mâna unui slujitor scrisoarea hatmanului, Hmelniţchi era departe de târg, în fruntea polcului din Cehrin şi a cetei celor şase mii de cazaci dela Don, îndreptându-se spre temeiul oştilor sale care înaintau spre miazăzi cu scurte popasuri numai la nămiază, când soarele stepei dogorea cumplit...

Trimiţând înainte iscoade, Danilo Necea pătrunsese în Volhinia.

Pe pământurile coroanei, conacurile panilor rămâneau în urma lor în flăcări. Gloatele se ridicau împotriva şleahtei. Pe Ceremuş izbucni răzmeriţa, în împrejurimile Cracoviei oamenii puseră mâna pe furci şi pe coase.

Din ştirile trimise de cercetaşi, Hmelniţchi află că temeiul armiei regeşti se afla sub porunca lui Firlei şi a lui Lanckoronski; Prinţul Wiszniewecki aştepta cu armia sa de patruzeci de mii de oameni în Volhinia de miazăzi; dinspre Belaia Rusi aripile oastei căzăceşti erau ameninţate de cei cincizeci de mii de războinci litvani ai hatmanului Janusz Radzivill.

Cu două săptămâni în urmă, Hmelnițchi trimisese pe Cricevschi cu treizeci de mii de cazaci împotriva lui Radziwill.

— Iți dau o oaste cam mică, frățioare, — îi spusese hatmanul la despărțire, — dar știi bine că toți pospoliții de acolo vor fi ca o oaste a ta...

Acest lucru nu l-a prea liniștit pe Cricevschi... Nu-i ușor pentru țărani să lupte cu mâna goală împotriva joimirilor înarmați până'n dinți, ai lui Radziwill. Totuși, deocamdată scopul de căpetenie fusese atins: Radziwill bătea pasul pe loc și nu cuteza să meargă mai departe.

Hmelnițchi se întâlni cu hanul Islam-Ghirei la Jivotov. Insoțit de Vâgovschi, de Bohun, de Nebaba, de Gromâca, de Gluh, de atamanul Starov dela Don și de esauli, Hmelnițchi ieși călare în stepă, unde pe un dâmb se înălța saivanul alb al hanului. Hatmanul și nacealnicii descălecară. Fură întâmpinați de Sefer-Kazi, vizirul hanului și de frații acestuia, Nuraddin și Kalga.

Dairelele răpăiau.

Doi garzi ridicară perdeaua saivanului, din care ieși Islam-Ghirei al III-lea, hanul din Crâm. Se apropie de Hmelnițchi și zâmbi arătându-și cele două șiruri de dinți mici și negri; pe chipul lui spânatic, fără sprâncene, zâmbetul fățarnic rămase parcă lipit de tivul buzelor înguste, sub mustața subțire.

Hatmanul intră în saivan împreună cu hanul și se așezară amândoi pe covoare, cu picioarele încrucișate sub ei; în spatele hanului se rânduiră frații lui și vizirul; polcovnicii veniră în spatele hatmanului. O adiere de vânt pătrundea pe sub perdeaua ridicată a saivanului și răcorea plăcut obrajii încinși de soare.

Slujitori muți, ca niște umbre, împărțeau fęlegene cu o licoare dulce și rece.

— Vezi hatmane, acum nu ți-am mai trimis beii în ajutor, am venit eu însumi cu toată urdia.

Hanul arătă cu mâna spre stepă, se ridică sprinten, îl luă pe hatman de braț și ieși cu el din saivan. Mârzacii hanului și polcovnicii îi urmară.

— Ia privește, — zise hanul cu glas scăzut și arătă cu mâna spre câmpie.

Flamurile în toate culorile, din vârful saivanurilor urdiei, împestrițau stepa până în zare. Larma miilor de gla-

suri răsuna deasupra câmpului, asemenea vuietului unei furtuni pe mare.

— Uite câţi războinici viteji ţi-am adus...

Hatmanul lăsă capul în jos.

— Inţelepte han, mă plec înainte-ţi pentru sprijinul tău frăţesc. Vei lua robi fără număr iar regelui şi şleahtei le vei porunci să-ţi plătească haraciul...

Obrazul hanului se zbârci. Impreunându-şi la spate mâinile scurte, spuse cu dispreţ:

— Nu mai dau nimic de trei ani... In visteria lor sunt atâţia bani cât păr în palmă...

Se întoarseră în saivan. După neguţări îndelungi hotărîră ca oastea căzăcească şi urdia să meargă pe drumuri deosebite şi să se întâlnească la Zbaraj, unde prinţul Jeremia Wiszniewecki se închisese în castel.

Apoi hatmanul şi polcovnicii plecară.

Hanul rămăsese pe perne cu ochii închişi; se întorcea când pe o parte când pe alta şi sorbea cumâs rece, plescăind alene. Vizirul Sefer-Kazi aştepta o vorbă înţeleaptă.

Perdelele saivanului erau coborîte. Paşii caraulelor scârţâiau pe nisip.

Larma se alina deasupra otacului. Ziua scăpăta spre înserat. Hanul trăgea pe nările lui subţiri şi tremurătoare văzduhul încins. Fără să deschidă ochii, îl întrebă pe Sefer-Kazi:

— Câţi cazaci are hatmanul?

— Cincizeci de mii, — răspunse vizirul. — Mai are, poate, tot atâta gloată de strânsură, iar din olaturile Donului i-au mai venit în sprijin câteva mii de hangere.

— Gloată... — mormăi hanul parcă pentru el. — Gloată, asta nu-mi place. — Şi urmă deschizând ochii. — Dacă gloata s'a ridicat la luptă, cum o să mai iei robi? Nu-i uşor...

Hanul amuţi. Vizirul aşteptă câteva clipe. Aşa se cuvenea. Nu se cădea să întrerupă gândurile înţelepte ale marelui stăpân. După ce aşteptă deajuns vizirul îşi îngădui să vorbească.

— Stăpâne luminat, tu ştii că în acest război puterea cazacilor va scădea, chiar dacă le va fi sortit să aibă noroc. Atunci vom putea trăi fără frică în Crâm şi vom cutreiera slobod prin câmpiile sălbatice; şi apoi, stăpâne luminat, vom lua haraciu şi robi din ţara leşească... — Acum, vizirul îşi îngădui să se apropie de han, pentru că

trebuia să şoptească un lucru de taină, ceeace numai vizirului îi era îngăduit: — Şi atunci, stăpâne, luminat, adunând bogat plean[1]) în acest ceambur, vom fi şi mai puternici, sultanul se va arăta mai prietenos faţă de noi, iar pe hatman îl vom ţine ca pe un câine spurcat, în lanţ...

— Bine grăieşti, vizirule... Vorbele tale sunt dulci ca șerbetul. Dar dacă ne paște neizbânda?

— Atunci o să ne înţelegem repede cu craiul Jan-Kazimir; îl poftim în saivan și-l tâmpinăm ca pe un musafir drag, ha, ha...

Gâtlejul vizirului gâlgâia. Hanul închise ochii. Nu-i plăcea când îl vedea pe vizirul lui râzând. In această clipă, hanul nu credea în vorbele vizirului și se gândea că, neapărat, după luptă va trebui să-i reteze capul la Bahcisarai. Dând molatic din cap, îi spuse cu glas scăzut:

— Du-te, vizire credincios şi înţelept, mâna mea dreaptă, vreau să mă odihnesc.

Cu capul plecat, vizirul ieși din saivan de-a'ndaratelea. Afară își îndreptă spatele și rămase în loc câteva clipe, privind împrejur cu ochi răi. Umbra alinării se lăsă ca un văl pe obrajii lui lătăreţi. Doi bei în feregele lungi de mătase, strânse cu cingători de piele, răsăriră deodată lângă el.

— Ce au hotărît prea luminatul han și înţeleptul său vizir?

Privind spre soarele care asfinţea, cu ochii pe jumătate închiși, vizirul răspunse fără grabă:

— N'o să mergem pe aceleași drumuri cu cazacii. Dacă am merge împreună, s'ar putea să avem pagubă dela ei.

Beii dădură din cap în semn de încuviinţare, bătându-și perii rari ai bărbilor. E mai bine să se ţină departe de cazaci. Vor lua robi mai ușor și vor fi mai slobozi în mişcări.

— Şi apoi... îi privi ţintă şi chibzui: n'a venit încă vremea să le destăinuie așa ceva.

Căscă, își acoperi gura cu palma și se îndreptă spre saivanul său. Războinicii, care străjuiau în preajmă, încremeniră ca tăiaţi din piatră. Numai ochii lui sclipeau viu.

Așezându-se pe perine în saivan, vizirul cugetă:

---

[1]) *Plean* — pradă de război. (N. trad.)

„E mai bine să mergem despărțiți. Dacă allah își va întoarce chipul dela noi și ne va paște nenorocul, ne e ușor să-i spunem craiului leah: am venit la tine nu ca să ne războim, ci ca să ne luăm haraciul pe care nu ni-l mai plătești de trei ani... Înțelept gând. Dar al cui e? Al lui, al vizirului. Il va prețui oare stăpânul său cum se cuvine?"

La amintirea hanului, pe chipul împăcat al vizirului se așternu o umbră întunecată de mânie.

Soarele scăpăta după zare. Un linţoliu sur de colb mai plutea încă peste stepă, pogorînd încet pe pământul frământat de miile de copite. In otac, larma se ostoise. Tătarii își murmurau namazul cu frunțile plecate spre răsărit.

Intors în tabără hatmanul vorbea cu Vâgovschi:

— Ai înțeles dece a stăruit vizirul să nu mergem împreună? Ah, ticălosul!...

Vâgovschi zâmbea cu înțeles, rezemat cu un umăr de stâlpul din mijlocul cortului; Hmelnițchi zvârli mânios buzduganul pe pâsla întinsă pe jos, își lepădă contășul, se despuie până la brâu și ieși din cort. Un vântuleț molatic zburda la picioarele lui și mișca ceva în iarba bătucită. Sotniile își așezaseră tabăra pe o jumătate de cerc larg, împresurând cortul hatmanului; nu departe, telegile cu pedestrime se scurgeau într'un șir fără de sfârșit de-a-lungul șleahului.

Un cazac ținea sus găleata și-i turna apă hatmanului pe ceafă și pe mâini; Hmelnițchi strângea pleoapele de plăcere și pufăia. După ce se răcori și se șterse, cazacul îi întinse o cămașă curată și-l ajută să se îmbrace.

...Noaptea în cortul hatmanului ardeau făclii în sfeșnice cu câte cinci brațe. Polcovnicii Morozenco, Burleai, Gromâca, Neceai și Gladchi ședeau pe covoare cu picioarele încrucișate sub ei. Vâgovschi stătea lângă hatman. Acesta, cu un bețigaș în mână, se aplecase deasupra unei hărți. Avea pe el numai cămașa, băgată în pantalonii largi, albaștri. In cort era o liniște încordată. Din când în când se auzeau strigătele străjerilor:

— Stai!

Neceai se lupta din răsputeri cu somnul. Oboseala îl dobora. Sosise abia de un ceas dela polc, pentru sfatul nacealnicilor, în goana calului care se prăvălise mort în fața taberei căzăcești. Fața lui prăfuită părea ca de plumb.

Părul i se făcuse cenuşiu şi se lipise de sudoare. Cu picioarele încrucişate sub el, se clătina şi până la urmă, biruit, căzu cu umărul pe Morozenco, care stătea lângă el, și ațipi. Dar fu trezit îndată de glasul gros al hatmanului.

— Iată ce-i, polcovnici, — vorbea hatmanul, arătând cu bețigașul pe hartă. — Socot că oştirea lui Wiszniewecki trebuie închisă la Zbaraj, castelul trebuie împresurat şi tăiat de oastea dela Kamenec și de temeiul armiei regeşti. Neceai, să pleci numaidecât într'acolo.

Neceai voi să se ridice.

— Stai, stai jos, — spuse hatmanul. — Trebuie să pleci fără întârziere, să dai peste cap vârfurile înaintate ale oștilor leșești care au cvartire în Ucraina şi să faci o străpungere până la zidurile Zbarajului. Să cazi ca trăznetul peste pani. Tu, Cearnota, să te grăbeşti cu tunurile. Trebuie aduse mai repede ghiulele şi praf de puşcă. Ce fac ăi dela Cehrin ?... Să-i scrii lui Capusta, — se întoarse el spre Vâgovschi, — dece întârzie atât ?... Am să le tai capul... O să-i jupoi...

Scuipă într'o parte şi izbi în pământ cu piciorul. In mijlocul tăcerii se auzi zornăitul pintenului.

— Tu, Gladchi, mergi tot timpul înainte. Fii cu ochii'n patru, nu-i slăbi pe tătari. Dela han te poţi aştepta la orice... Dacă prinzi de veste ceva, nu şovăi, loveşte năpraznic. Dacă vor face tărăboi, am să le spun că habar n'am, că a făcut-o Gladchi de capul lui. Tu vei răspunde. Ai înţeles, Matvei ? — Sforăind, Gladchi mormăi pe sub nas :

— Am înțeles, hatmane. Mare bătaie de cap cu tătarii ăștia...

— O știm și fără tine, — i-o reteză nerăbdător hatmanul. — Iar tu, Morozenco, să laşi călărimea să se odihnească trei zile ca să vină la Zbaraj cu puteri noi ; şi o vom ţine uite, aici, — zise el, arătând cu bățul pe hartă.

Morozenco se ridică şi îşi aţinti ochii spre punctul negru.

— Uite, aici, — arătă hatmanul, — la Soichi sunt peste tot codri şi nu e decât un singur drum. Cunosc bine locul ăsta... — Căzu pe gânduri, amintindu-şi ceva, îşi şopti sieşi : — Ehei !...

— Asta-i tot, polcovnici... tot... Ivane, să ne dai să înfulecăm ceva înainte de plecare...

Vâgovschi ieşi. In cort se auzi îndată larma glasurilor.

Neceai moţăia. Capul îi căzuse pe piept şi se sprijinea cu mâinile de genunchi.

Vistavoii aduseră o damigeană de rachiu, peşte afumat, friptură de berbec şi pită. Se apucară să toarne repede rachiul în pocale. Hatmanul îi întinse lui Neceai pe cel umplut mai întâi.

— Trezeşte-te, cazace.

Şi-şi ridică pocalul.

Neceai deschise ochii somnoroşi, se ridică clătinându-se şi ciocni cu buza pocalului său pe cel al hatmanului.

— Noroc!

— Fericire!

— In sănătatea ta, Bogdane, — închină Morozenco.

— Să bem pentru ca şleahta să sughită mereu pe lumea ailaltă, — ură Gladchi cu glas gros.

Beau şi mâncau repede, din picioare. Hatmanul spuse:

— Nu mai suntem cei dela Corsun, prieteni, acum suntem şi mai tari... Veşneac mi-a trimis o scrisoare dela Moscova: să nu-şi închipuie regele că ţarul va îndeplini legământul dela Polianovca. De foamete am scăpat. Chervanele aduc grâne din ţara Moscoviei... Tunuri vom avea... Aşa că să vă ţineţi bine, vulturilor... Ei, cu dumnezeu înainte!

Cu braţele larg desfăcute, îmbrăţişă şi sărută pe fiecare la rând. Unul după altul polcovnicii ieşeau din cortul hatmanului. Vistavoii le aduceau caii. Morozenco puse piciorul în scară şi sări sprinten în şea. Gladchi încălecă sprijinit de doi cazaci. In întuneric se auzi o poruncă:

— Hei, sotnia întâia, încălecarea! Polcovnicul e în şea.

...Pintenii zornăiau, caii sforăiau şi scurmau pământul cu copitele. Flăcările focurilor luminau chipuri posomorîte, moţuri voiniceşti, şi scânteiau în ochii cazacilor.

Neceai ieşi cel din urmă. Incălecă. Martân Ternovâi se aburcă şi el pe cal, după polcovnic. Curând ajunseră din urmă o sotnie a lui Gladchi.

— Te grăbeşti? — întrebă Gladchi cu răutate în glas. — Aleargă, te aşteaptă Wiszniewecki...

— Să ne faci rost acolo de un castel frumos! — şugui Morozenco.

Neceai tăcu, îşi plezni calul cu biciuşca şi se avântă înainte, urmat de Martân şi de cazaci.

Tropăind ca turbaţi, caii se pierdură în beznă. Nu se mai auzea decât un ropot îndepărtat.

— Caută slavă, — spuse Gladchi.
— Eu un oştean viteaz, — răspunse Morozenco.
Gladchi schimbă vorba.
— O să fie o luptă crâncenă. Ai auzit Ivane? Armia regească e alcătuită din şaizeci de mii de luptători de mâna întâia, douăzeci de mii de nemţi împlătoşaţi, vreo două sute de tunuri şi pe deasupra oştile coroanei alcătuite din vreo sută de mii de oameni. Iar noi ce avem? In urdie nu te poţi încrede. Avem vreo cincizeci de mii de cazaci, iar glotaşi cu furci şi cu coase, sumedenie! Asta e oaste? Trebuie să te fereşti de ei, să nu te pocnească pe la spate... Şi îmi mai vorbeşte de tătari... Mai bine ar împrăştia prostimea.
Pufnea supărat pe nas. Aştepta ca Morozenco să-l sprijine. Il privi pieziş, dar în întuneric nu putea vedea nimic. Dracu' ştie ce gândeşte. Dar nu mai putea tăcea.
— Când s'a mai întâmplat să cari prostimea la război?... Halal pedestraşi!...
— Matvei, la Apele Galbene şi la Corsun, prostimea asta a hotărît soarta luptei... Dumnezeu ştie ce îndrugi tu acolo...
Gladchi tăcu. Găsise cu cine să vorbească asemenea lucruri! Dracu' l-a pus! Se apără cu stângăcie:
— Gândeşte-te şi tu... Eu n'am spus nimic... Mă îngrijorează războiul ăsta... E mare lucru să-l poţi birui pe rege...
Merseră apoi în tăcere. In urma lor cazacii cântau cu jumătate glas:

Hei, călinul cu roşia lui haină s'a'ncovoiat...

Morozenco ţinu isonul:

Şi-apoi din nou frumoasa Ucraină o vom veseli...

Gladchi sufla greu, legănându-se în şea cu mâna sprijinită de oblâncul înalt.
Se despărţiră la o răscruce de drumuri. Rămas singur, Gladchi se dojeni:
— Pentruce nu mi-am ţinut gura?... Dracu' m'a pus.
In văzduh pluteau izuri de ploaie. Un fulger spintecă cerul întunecat şi lumină peste o clipă şleaul colbuit, iarba înaltă de pe laturi şi norii vălmăşiţi, ameninţători, din înălţimi.

...Toată noaptea se scurse oastea prin fața cortului hatmanului. Roțile neunse ale căruțelor scârțâiau, caii nechezau, călăreții goneau prin iarbă întrecând căruțele. Colbul plutea jos deasupra capetelor, înnăbușitor. Ploaia începu să răpăie, colbul se ogoi și oamenii răsuflară mai lesne. Dar picăturile conteniră curând. Doar fulgerele mai săgetau în zarea cerului, iar tunetele mugeau în depărtare ca niște bubuituri de tun.

In telege oamenii stăteau strânși unul lângă altul, umăr la umăr. Unii moțăiau, alții vorbeau încet. In fiecare teleagă se strânseră oameni din acelaș sat, din acelaș cătun, din acelaş târg...

In prima sotnie de tunuri, niște țărani din satul lui Necipor Galaida şedeau cu picioarele petrecute printre loitre într'o teleagă a sotniei. Necipor mergea călare pe delături. Se întâlnise din întâmplare pe drum cu oameni din satul său și se bucurase. Ciungul Feodor Chiașco povestea :

— La început n'au vrut să mă primească la oaste. „Ce ai să faci cu o singură mână ?" „Regele are — zicea sotnicul — nemți împlătoşați, cu două mâini, husari cu aripi de fier în spate, iar tu n'ai decât o mână..." Dar eu i-am răspuns : „Pane sotnic, am o singură mână, dar ura mea împotriva panilor face cât zece mâini..." A râs și m'a scris. Așa că, Necipor, m'am făcut tunar.

Glasul lui Ivan Guleai-Den se auzi lângă el :

— Bătrânii nu mai pot de dorul tău... Tătâne-tău a vrut să plece și el când a auzit că hatmanul cheamă la luptă împotriva panilor, dar nu l-au luat : e prea bătrân. Maria m'a rugat : „Dacă-l întâlnești cumva, să-i spui închinăciuni dela mine..." Ei, Necipor, ce zici, oare asta o fi cea din urmă încercare a panilor ?

— Cine știe, poate că n'or să se astâmpere nici chiar dacă o să-i stropșim în lege.

— Se'nțelege că n'or să se astâmpere, — zise Chiașco, sticlindu-și dinții în întuneric. — Cum să scape ei atâtea avuții din mână ? Li se rupe inima după ele... Necipor, ieri l-am văzut pe hatman. Ne-a ajuns din urmă cu nacealnicii lui, a strunit calul și a stat de vorbă cu noi.

Un glas de sub covergă grăi :

— Mare e mânia din inima hatmanului împotriva panilor. Inimile noastre ard toate de aceeaș mânie.

Guleai-Den întări :

— Bine zici, drept ai grăit. Hatmanul ne-a întrebat de unde suntem. Spunea că şleahta a strâns oştire mare, dar că a noastră e şi mai mare. Ţarul Moscoviei e cu noi, aşa zicea !

— In April au fost la Cehrin solii ţarului... — Necipor se aplecă spre el şi urmă în şoaptă : — Am auzit dela un esaul că hatmanul ar fi făcut cu ţarul o învoială tainică, iar regele dă din colţ în colţ, vrea să isprăvească cu noi repede, ca să ne cotropească din nou toată ţara. D'aia trebuie să ne grăbim ca să le-o luăm înainte joimirilor leşi, să-i lovim pe neaşteptate şi să-i răpunem.

Guleai-Den plescăi din limbă :

— Ehei, pani, o să vă presărăm cu hmel de-o să stuchiţi sânge...

Săgeata de argint a unui fulger lumină în întuneric obrajii aspri ai celor ce vorbeau. Trăznetul se prăpăstui ca un năprasnic bubuit de tun, apoi întunecimea pogorî iară.

— Ei, fraţilor, eu m'am dus, — zise Galaida. — Mergeţi sănătoşi. O să ne întâlnim la Zbaraj.

— Poate chiar şi la Vistula, — spuse cu înverşunare Chiaşco. — Umblă sănătos, Necipor, îţi doresc noroc...

Galaida îmboldi cu pintenii coastele calului şi ajunse din urmă un chervan lung.

Ocolind urdia, polcul din Belaia-Ţercov o luase înaintea pedestrimii şi a tunurilor. O geană sură de lumină vestind revărsatul zorilor se ivi undeva pe zarea cerului, într'un vălmăşag de nori. Galaida oftă. Calea războiului se întindea înainte necunoscută, dar în inima neliniştită a cazacului răsuna ca o coardă de criţă credinţa că acolo e fericirea şi că oamenii vor răzbate la ea, la fel cum îşi croiesc drum zorile, destrămând hobotul de nori.

14

Pe la mijlocul lunii Iunie, polcul lui Danilo Neceai se ciocni cu joimirii lui Firlei la Medjiboj. Năvala călărimii căzăceşti fu atât de neaşteptată şi de vijelioasă, încât pedestraşii nu-i putură sta împotrivă şi, după o luptă scurtă, Medjibojul căzu în mâinile cazacilor.

Incredinţat că Hmelniţchi cu temeiul oastei sale, sprijinit de urdie, vine după Neceai, Firlei porunci armiei să se tragă degrabă înapoi.

Lanckoronski se hotărî și el să-și aducă oștile numaidecât la Zbaraj. Fără să poposească pentru odihnă, armia coroanei se îndrepta întins spre Zbaraj, unde era așteptată de prințul Wiszniewecki.

In a doua jumătate a lunii Iunie, armia coroanei se trase înapoi fără luptă, dincolo de Bug, Gorân și Sluci, nădăjduind să se oprească și să se întărească temeinic pe pământurile ei de baștină ca să dea acolo o izbitură hotărîtoare polcurilor lui Hmelnițchi.

In ziua de 17 Iunie, hatmanul, care înainta în fruntea cazacilor, primi vestea că regele pornise și el cu armia de lefegii — nemți și olandeji — și cu gvardia sa. In aceeaș zi, un olăcar dela Cehrin aduse știri rele despre luptele care se dădeau împotriva lui Radziwill.

In ziua de 7 Iunie, la Zagal, Radziwill zdrobise polcul lui Ilia Golota, și acesta pierise în luptă. Acum toată nădejdea rămânea în pedestrimea dela Cernigov a lui Semion Pobadailo și în polcovnicul Cricevschi, pe care hatmanul îl numise căpetenia oștilor trimise împotriva lui Radziwill.

Hatmanul nu mai avea liniște. Trecu de pe cal într'o caretă închisă, împreună cu Vâgovschi și cu Timofei. Mergeau în tăcere. Fiecare se gândea la ale lui.

Gândurile lui Hmelnițchi zburau la Elena. Olăcarul dela Cehrin îi adusese o scrisoare dela ea. Veștile rele îl împiedicaseră s'o citească. Acum o scoase din buzunar și o desfăcu. Zbârciturile de sub ochi i se neteziră:

„Lumină dragă a ochilor mei, sufletul meu, bărbatul meu scump! Dorul mă copleșește și inima mi-e zdrobită... Nu pot trăi fără tine".

Citea, mișcând din buze. Timofei furișă o privire spre scrisoare, peste umărul tatălui său și încleștă dinții. Dela ea! O mânie cumplită îi încrâncena inima. Cum poate fi tatăl lui atât de orb? Cum poate răbda lângă el pe această șleahtică? Toată țara se miră. S'a făcut de ocară.

Iși aduse aminte cum deschisese vorba odată despre aceasta la Cehrin. Ce a fost! Taică-său izbise cu pumnul în masă atât de năpraznic încât au plesnit scândurile. Răcnise la el:

— Să taci, potaie parșivă! Dacă nu-ți place, nu te uita! Cu ce drept te amesteci? E o femeie vrednică de toată cinstea.

Timofei zâmbi. Vrednică de toată cinstea! Cum s'o cinstești? E o mincinoasă. O vicleană. Numai Vâgovschi se gudură pe lângă ea. Se vede că sunt din aceeaș șleahtă. Și el face zâmbre leșilor. Dece ține tata atâta la el? Un hârțogar! In oaste găsești sute de hârțogari ca el.

Parcă ghicindu-i gândurile, Vâgovschi zâmbea acru. Timofei întoarse capul. Incepu să se gândească la altceva. Iși aduse aminte de Bahcisarai, de tocmelile cu vizirul hanului. S'a putut face treaba și fără Vâgovschi. Bine a zis Ivan Zolotarenco: „Oricât ai cocoli un lup, tot la codru trage". Cum de l-a îmbrobodit pe tata? O fi vrăjitor? Era cât pe ce să-l întrebe chiar pe diac despre asta.

Hatmanul ascunse scrisoarea. Timofei citi în ochii tatălui său liniștea și pacea pe care nu le mai văzuse demult. Dar de bunăseamă că hatmanul nu citi acelaș lucru în ochii lui Timofei, căci, nemulțumit, întoarse capul. Ii spuse lui Vâgovschi.

— Ivane, hai înainte călări. Tu, Timofei, rămâi aici.

Opriră carâta. Incălecară și porniră înainte. Straja o luă după ei în goana cailor.

Timofei rămase singur în carâtă. O mâhnire cumplită îi rodea inima. In clipa aceea îl strigă cineva. Un călăreț plin de colb ajunse în dreptul carâtei.

Feodor Svecica se sărută călduros cu Timofei.

— Am crezut că nu te mai ajung... — zise el ștergându-și fruntea asudată cu mâneca sură de colb. — Ce-i pe drumuri!... Toată Ucraina s'a ridicat... Prin sate n'au mai rămas decât moșnegii și muierile cu copiii. Toți se îndreaptă spre asfințit, pe jos și călări, cu furci sau cu pari. Unii au avut noroc să-și facă rost de sulițe sau de pistoale.

Ochii lui Svecica sclipeau. Glasul îi răsuna plin de încântare.

— Cred că ai și însemnat totul...

Svecica prinse în întrebarea lui Timofei ceva care semăna a zeflemea și tăcu mâhnit.

— Nu te supăra, Feodor, n'o spun ca să te supăr.

— Râzi de mine mereu, pane. Dar dece? Nu trebuie să le scriu?... Privește împrejur, ia uite câți cazacii!? Ce putere îi împinge pe acești oameni? Atunci când nu vom mai fi, când toți oștenii aceștia nu vor mai fi, urmașii noștri vor ceti...

Se opri, întâlnind cu privirea ochii veseli ai lui Timofei. Il întrebă liniștit, fără supărare:

— Crezi că n'am să pot însemna totul, n'am să pot prididi? Te înşeli!

O vreme tăcură.

Treceau printr'un sat. Femeile de pe lângă zaplazuri binecuvântau de departe pe cazaci şi aruncau în căruţe coşuleţe cu cireşe şi cu plăcinte. Băieţaşii se agăţau de scările şeilor... Timofei privea şi pe o parte şi pe alta a drumului. Fireşte că şi din satul acesta au plecat la război toţi bărbaţii, dar ochii fetelor şi ai femeilor nu sunt mâhniţi... Işi simţi sufletul uşurat. Luându-l pe Svecica de mână, îi spuse cu căldură:

— Scrie, Feodor, înseamnă. Când vor începe luptele, vei vedea cu totul alte lucruri. Şi iadul se va înfricoşa. Ai dreptate, dacă vom muri, cine ar mai afla cum ne-am cucerit slobozenia? Scrie, dragul meu.

Hatmanul şi Vâgovschi călăreau înainte. Parcă plutind, se apropia un crâng tânăr de stejari; copacii îşi legănau prietenoşi crengile. In dreapta grânele dăduseră spic.

„Vom mai secera în vara asta sau bucatele vor fi călcate de cai şi vor putrezi?" se gândea Hmelniţchi.

Inima i se strânse de o presimţire grea.

Pândind o clipă prielnică, Vâgovschi aduse vorba de Timofei: E un băiat deştept, dar prea iute. Se apucă de toate, însă trebuie să se gândească şi la învăţătură. E vremea ca hatmanul să hotărască ce va face de acum înainte. După părerea lui, a lui Vâgovschi, n'ar fi rău ca băiatul să fie trimis la Chiev, la colegiul Moghileanschi, să înveţe acolo vreo patru ani, să-şi însuşească latina, teologia, să deprindă printre oamenii luminaţi smerenia şi bunacuviinţă. Va veni doar vremea când şi Timofei va fi hatman...

Vâgovschi simţea vrăşmăşia aprinsă şi neîmpăcată pe care i-o poartă feciorul cel mare al lui Hmelniţchi. Diacul nădăjduise că vizirul hanului îl va opri pe Timofei ca zălog la Bahcisarai. Dar nădejdea lui nu se împlinise. Vâgovschi se temea mai ales că Timofei va ajunge într'un loc de seamă printre nacealnici.

Hmelniţchi tăcea cu privirile aţintite în depărtare. Ajunseră astfel în tăcere la un sătuc aşezat pe marginea şleaului.

Să ne odihnim aici, — spuse hatmanul. Descălecară. Hatmanul se lungi pe spate în iarbă. Deasupra lui se boltea albastrul curat al cerului. Un bondar zumăzia

într'una în iarbă, chiar la urechea lui. Ar fi vrut să nu se mai gândească la nimic, să nu vorbească nimic. Să tot stea aşa o zi, două... Fără griji, fără frământări. In jurul lui să fie o lume largă şi bună, oamenii să trăiască în înţelegere, fericiţi. Soarele să trimită de sus tuturora razele sale binefăcătoare. Să nu se mai audă cuvântul război. Să fie uitat. Să nu mai fie nici săbii, nici flinte, iar fierul să fie ascuţit numai pentru tăiat pâine...

„Ca în sfânta scriptură, se gândi hatmanul, râzând de sine însuşi: Să mă călugăresc poate, să las totul..."

Vâgovschi stătea ceva mai departe, citea un hrisov şi ridica din umeri nemulţumit. Hatmanul întoarse capul spre el şi-l întrebă deodată:

— Ivane, cum crezi tu, cine ar putea să fie hatman în locul meu?

Vâgovschi tresări. Cum a putut Hmelniţchi să pătrundă în gândurile lui ascunse? In clipa aceea, el însuşi cugeta: „Hatmane, poate îţi călăuzeşti cazacii în ultima ta luptă." Şi deodată să-i pună asemenea întrebare...

Hmelniţchi aşteptă câteva clipe şi îşi răspunse singur:

— Cred că acum nici cazacii şi nici pospoliţii nu ar voi pe nimeni altul.

Se ridică în capul oaselor, îşi cuprinse genunchii cu mâinile şi arătă cu capul spre buzduganul care lucea stins în iarbă.

— Eh, Ivane, nu buzduganul acesta mă ispiteşte acum. Nu el mă bucură. Mă gândesc la toate luptele cazacilor, la toate răscoalele pospoliţilor şi-mi dau seama că ceeace se întâmplă astăzi n'a mai fost pân'acum în Ucraina! — Clătină din cap, căutând parcă să alunge ceva supărător şi mai spuse odată cu hotărîre: — Aşa ceva n'a mai fost!

Şi rosti dârz, de data aceasta nu către Vâgovschi, ci către toată stepa, ca şi cum s'ar fi aflat de faţă sute şi mii de oameni care aşteptau să-i audă vorbele:

— Nu-mi voi precupeţi viaţa, nici sângele, nici puterile, voi da totul pentru binele tuturora, pentru viaţa slobodă a tuturora. Ţi-aduci aminte: am spus-o la Apele Galbene... O spun şi astăzi. Sufletul meu nu se va linişti până când nu-mi voi atinge scopul...

Gura lui Vâgovschi se strâmbă într'un zâmbet uşor. Işi aduse aminte de întâlnirea lui cu preotul Lentowski la Pereiaslav, în casa lui Garmaş. Se gândi: „Prea mare-i povara pe care-o iei asupra ta, dragă Hmel, prea sus vrei

să zbori, o să cazi rău de-acolo". Zgârciurile de sub piele, de sub umerii obrajilor, începură să-i joace cu răutate. Spuse cu glas stins :

— Bogdane, tu eşti toată nădejdea noastră.

— Nu eu, ci ei, — zise hatmanul, arătând spre drum.

Oastea înainta pe şleau în rânduri dese. Praporul smeuriu al polcului din Belaia Ţercov se legăna greoi peste capetele călăreţilor.

— Ei, — zise din nou Hmelniţchi. — Ei sunt nădejdea mea, iar eu sunt nădejdea lor.

Se ridică şi se apropie de drum.

Galaida, care mergea pe dreapta, se pomeni deodată cu hatmanul lângă el. Acest lucru era atât de neaşteptat încât simţi că-şi pierde răsuflarea. Iată-l ! Hatmanul ! Inalt, îmbrăcat cu un contăş cenuşiu, cu cizme galbene, cu sabie la şold, cu cuşmă de urşinic tivită cu samuri. Ochii lui ageri priveau pe Galaida de sub nişte sprâncene dese, iar sub mustăţile negre, buzele pline se deschiseseră puţin, într'un zâmbet plin de bunătate.

— Noroc, cazaci !

Glasul hatmanului răsună deasupra rândurilor ca o trâmbiţă. Polcovnicul Gromâca gonea spre hatman pe bidiviul său focos. Gâtlejurile cazacilor tunau într'un strigăt plin de bucurie.

— Slavă hatmanului Bogdan !

— Slavă hatmanului !

Darabanele începură să răpăie. Un cântec se înălţă deasupra stepei, peste capetele călăreţilor, spre cerul înalt şi curat. In urma cailor huruiau căruţele pline cu oameni îmbrăcaţi în svitce, înarmaţi unii cu suliţe, alţii cu coase, iar alţii chiar cu sâneţe.

— Slavă lui Hmel ! — strigau şi aceştia. Iar hatmanul, care nu se mai vedea din colb, ridica buzduganul şi covârşea larma cu glasul său gros, răsunător.

— Pentru zlobozenie, flăcăi ! Pentru credinţă !

... Şi astfel, zi de zi, când îşi întrecea oastea, când se întorcea înapoi. Voia să vadă totul, să vegheze el însuşi asupra tuturor, şi să stea după aceea de vorbă cu nacealnicii, cu cazacii.

Trecură de Medjiboj. Trecură şi peste Sluci.

In zorii zilei de 28 Iunie se iviră în zare zidurile castelului din Zbaraj. Insoţit de nacealnici hatmanul ieşi la marginea unei păduri. I se aduse o ochiană. Privi îndelung

spre zidurile castelului, care se înălţau amenințătoare. Işi muşcă mânios mustăţile, nu spuse nimic şi se întoarse în tabără.

In aceeaş noapte nacealnicii fură chemaţi la sfat. Hotărîră ca Zbarajul să fie înconjurat din toate părţile şi toate ieșirile dinspre castel să fie închise, aşa încât oştile lui Firlei şi ale lui Wiszniewecki să fie vlăguite prin împresurare, să fie nevoite să-şi isprăvească toată pulberea, toată zahereaua, iar în clipa potrivită temeiul oastei căzăceşti să iasă în întâmpinarea armiei regeşti şi s'o izbească pe neaşteptate... Ceeace-l îngrijora îndeosebi pe hatman era să nu-l tragă pe sfoară hanul.

...In dimineaţa de 29 Iunie, gvardiile de pe zidurile castelului Zbaraj rămaseră parcă împietrite. Polcurile de cazaci răsăriseră ca din pământ în vremea nopţii în jurul Zbarajului.

In turn, Firlei şi Wiszniewecki priveau neîntrerupt cu ochianele. Răsărea soarele. O dimineaţă liniştită îşi desfăcea pânzele ca de corabie deasupra stepei, deasupra vălmăşagului de cazaci, deasupra târgului. Razele soarelui sclipeau în ferestrele înalte ale castelului; jos, sub turnul în care se aflau voievozii regeşti, rândunelele zburdau printre crengile unui tei cu cunună bogată. In tabăra căzăcească se săpau şanţuri de împresurare a castelului. Departe, la marginea pădurii, se zărea un cort alb, deasupra căruia flutura tuiul. Wiszniewecki văzu negru înaintea ochilor. Arătă cortul şi îşi spuse lui însuşi, nu lui Firlei:

— Iată, acolo-i schismaticul blestemat...

Deasupra taberei căzăceşti se înălţară deodată, din mai multe locuri, fumuleţe. Apoi, pe neaşteptate, în liniştea care domnea, răbufniră bubuiturile. Cele dintâi ghiulele căzură pe zidurile cetăţii. Impresurarea Zbarajului începuse.

15

Prin ferestrele deschise ale castelului lui Koniecpolski, noaptea adia un balsam dulceag de tei.

In policandrele cu câte cinci braţe, făcliile ardeau cu o lumină lină. Sub tavan, candelabrul sclipea în toate culorile curcubeului. In jurul unei mese acoperită cu o învelitoare de urşinic, pe care se afla aruncată la întâmplare o hartă, stăteau Jan Kazimir, regele Rzeczei Pospolita, can-

celarul Juri Ossolinski, ghinărarul Ubald, căpetenia lefegiilor nemţi, prinţul Dominik Zaslawschi, Tikocinski, mareşalul palatului şi preotul Lentowski, duhovnicul regelui.

Regele stătea tihnit, cu pleoapele pe jumătate lăsate, şi cu bărbia ascunsă în spuma albă a jaboului înalt. Câinele lui drag, care i se culcase nestânjenit la picioare, îi lingea duios mâna.

— Astâmpără-te, Marte! — strigă molatic regele.

Ubald, stacojiu la faţă, ridică înciudat din umeri. E război, iar regele, *Donnerwetter*[1]), se joacă cu câinii. Putea să jure că în zadar se încurcase cu acest rege. Singurul lucru care-l liniştea pe ghinărar erau cei treizeci de mii de taleri care se şi aflau în sipeţelul din cortul său.

Sfatul de război tocmai se sfârşise. Se înţeleseseră să pornească în întâmpinarea lui Hmelniţchi. Iscoadele aduseseră vestea că Hmelniţchi şi urdia macină zidurile Zbarajului şi că viteji joimiri a lui Wiszniewecki şi a lui Firlei vlăguiesc puterile căzăcimii şi ale tătărimii. Şi curând regele şi armia sa vor năpusti la Zbaraj, pe neaşteptate, în spatele cazacilor şi al tătarilor. Dintr'o singură lovitură se va isprăvi cu Hmelniţchi şi cu hanul. După izbândă şleahticii se vor întoarce la conacurile lor, iar urdia, fiind zdrobită, nu va mai putea să-i ceară tributul. Hmelniţchi va fi tras în ţeapă la Varşovia. Hlopii vor fi iarăşi hlopi, liniştiţi şi supuşi ca o turmă de oi.

Astfel cugeta regele după ce cancelarul Ossolinski arătase chibzuiala de război. Intr'adevăr, n'aveau dece să fie îngrijoraţi. Regele are mii de lefegii nemţi îmbrăcaţi în fier, două sute de tunuri, douăzeci de mii de pedestraşi de mâna întâia, cincizeci de mii de usari şi de dragoni, arme, ghiulele, pulbere şi glonţuri din belşug, aşa că regele nu împărtăşea temerile cancelarului şi ale voievozilor săi. E drept că lui nu-i plăcea războiul, dar dacă l-au zădărît, dacă un cazac ca Hmel a ridicat prostimea împotriva lui, atunci focul şi sabia să cadă peste capetele răzvrătiţilor!

Regele îşi aduse aminte că-i vremea culcării. Ca un adevărat oştean, el nu dormea în castel. Cortul regesc fusese ridicat în parcul vechi, lângă havuzul străjuit de hora fermecată a unor nimfe de piatră.

Regele se ridică. Voievozii se sculară şi ei de pe jâlţuri. Marte, câinele drag al regelui, fugi înaintea stăpânului său. Numai câinelui regesc îi era îngăduit să calce cuviinţa în

[1]) *Donnerwetter* — mii de draci. (N. trad.)

felul acesta. Insoţit de voievozi, regele se îndreptă spre cortul său.

Văzduhul era neclintit. Nu se simţea nicio adiere. Cerul era spuzit de scânteierile stelelor. Carul Mare îşi îndrepta oiştea spre răsărit. Preotul Lentowski binecuvântă somnul august. Şviţerienii împlătoşaţi, vânjoşi ca nişte stejari — gvardia regească (lor li se putea încredinţa, mai curând decât uşuraticei şleahte, paza regelui) — ridicară foile de cort dela intrare. Regele păşi înăuntru după Marte. Şviţerienii lăsară în jos foile de cort şi încremeniră, cu muschetele în mâini, gata de tragere. Inalţii dregători se întoarseră în castel.

In parc era linişte. Undeva ţipă îngrijorată o buhă. Doi slujitori îl dezbrăcară pe rege şi-i dădură un pahar cu apă şi suc de lămâie, bun pentru curăţenia răsuflării şi pentru un somn liniştit, după sfatul unui vestit doctor italian. Regele îşi sorbea apa fără grabă, urmărind din ochi cum se culcuşeşte Marte. Pe urmă se întinse şi el pe pat, acoperindu-se cu o mantie ostăşească. Ce să-i faci, trebuie să te obişnuieşti cu greutăţile războiului! Slujitorii ieşiră din cort de-a'ndaratele.

Regele adormi. Visă că se află la Paris, la Luvru... Se făcea că Hmelniţchi era dus în lanţuri, în sunet de trâmbiţe.

...Ossolinski nu putu să doarmă în noaptea aceea, ca şi în noaptea trecută. Stătea aplecat deasupra mesei. Il dureau şalele. De o săptămână şi mai bine n'au mai venit veşti dela Zbaraj. Poate că Hmel l-a şi cucerit! Poate că vine în întâmpinarea armiei regeşti!... Ce nu se poate întâmpla... Dela Hmel te poţi aştepta la orice. Cazi în capcană şi nu mai scapi...

Praszmowski trimisese o scrisoare dela Moscova. Ţarul nu voise să-i ameninţe pe răzvrătiţi cu streliţii, în schimb în ajutorul lui Hmelniţchi sosiseră cazacii dela Don. Moscova nu îndeplinea tractatul dela Polianovca. Şi ce potrivit ar fi tocmai acum ca ruşii măcar să împingă la hotar vreo treizeci-patruzeci de mii de streliţi. Lui Hmel i-ar fi fost greu să meargă înainte, cu privirile mereu în urmă, de teamă să nu i se înfigă cumva un jungher în spate.

Lovitura din coastă a lui Radziwill n'a izbutit. E adevărat că a împrăştiat polcul lui Cricevschi şi l-a prins pe acesta, însă în spate s'a răsculat prostimea S'a răsculat toată prostimea din Belaia Rusi. Cum mai poate merge acum Radziwill asupra Chievului, dacă în spatele lui e pârjol?

Cancelarul scoase scrisoarea lui Radziwill şi o citi din nou:

«Cu ajutorul lui dumnezeu am izbutit să zdrobim oastea lui Cricevschi la Loevo. Insuşi polcovnicul Cricevschi, rănit greu, a căzut în mâinile noastre. Am poruncit celor mai buni doctori să nu plece de lângă el, să-l pună pe picioare cu orice preţ, dar blestematul de schismatic parcă a amuţit. Am poruncit să i se aducă un popă, în nădejdea că la spovedanie va spune multe din cele ce ştie: e doar cumătrul lui Hmel. Dar când blestematul schismatic a auzit de popă, a strigat: „Mie nu-mi ajung nici patruzeci de popi; mai bine daţi-mi o găleată cu apă rece". Măria ta, Cricevschi a crăpat. Nu pot înainta mai departe spre Chiev. In spatele meu creşte răzmeriţa. In fruntea gloatelor s'au ridicat doi inşi, Machitra şi Natalcici, care răspândesc chemările lui Hmelniţchi. Am făgăduit câte cinci mii de zloţi pentru capetele acestor tâlhari. Până nu isprăvesc cu ei, nu merg mai departe.»

Cancelarul puse scrisoarea de o parte. Mai rămânea o singură nădejde: hanul. Totuşi nu strică să-ţi încerci mai întâi norocul. Poate că, de data aceasta, el va putea aduce o bucurie Rzeczei Pospolita... Sub steagul regelui se află acum o armie destul de mare. Nu este o gloată cu coase şi cu bâte. E o armie evropenească de mâna întâia. Şi totuşi...

Cancelarul îşi frecă pleoapele ostenite. Ajunge cu îndoielile! Dacă va zdrobi oastea lui Hmelniţchi, le va arăta el senatorilor!

Amintirea seimului îl mânia cumplit pe cancelar. Hotărî să iasă puţin în parc, să mai răsufle. Ştia că, oricum, nu va mai putea să adoarmă până dimineaţa. Coborî pe terasă. Se aşeză într'un jâlţ, întinse picioarele şi închise ochii. O adiere uşoară îi mângâia obrajii. Să se odihnească puţin. Ce plăcut! E noapte. Miroase a tei. Frunzişul foşneşte tainic. Jos, sub terasă, se auzeau nişte glasuri vorbind înfundat. Cancelarul ciuli urechile.

— Stas, ascultă Stas, — întrebă cineva cu un glas subţirel, — ce ne trebuie nouă războiul ăsta blestemat? Ţie ce ţi-au luat cazacii? Zii, Stas!

— Lasă gura, — răspunse lenevos un glas gros.

— Uite, ca să vorbim drept, Stas, — căuta să lămurească glasul subţire, — acasă n'am o leţcaie, vântul îmi dărapănă cocioaba, nevasta slugăreşte şase zile pentru pan, fata mi-a murit de oftică. Şi eu pentruce să mor, pentruce să mă războiesc în Ucraina? Tu ce spui, Stas?

— Lasă-mă'n pace!

— Eh, Stas, — urmă stăruitor glasul cel subţire, — în Ucraina panii au fost alungaţi... Hlopii trăiesc omeneşte, iar noi să luptăm împotriva hlopilor pentru ca şleahta să se întoarcă la moşiile ei?... La dracu' cu războiul ăsta, Stas!

— La dracu' cu războiul, — încuviinţă supărat Stas. — Poate că ar trebui să ne răfuim şi noi... cu panii noştri...

Cancelarul tremura de mânie. Iat-o, armia de mâna întâia. Nişte vite! Se apleacă peste balustradă, şi neputându-se stăpâni, strigă:

— Nemernicilor! Cine flecăreşte acolo? Gvardie! Hei, gvardie!

Se auzi un foşnet prin tufe, apoi se făcu din nou linişte. Cancelarul coborî repede scările. Un husar din gvardie veni în fugă cu un felinar şi-i lumină drumul. Scotociră prin tufe. Nimeni! Numai o duhoare grea de ţărani izbi nările gingaşe ale cancelarului. Duse la nas batista bălsămată. Inseamnă că aici au fost hlopii. Nu i se păruse.

Cancelarul se întoarse în palat, apăsat de gânduri grele, Un om cu scaun la cap ca el îşi dădea seama că dela asemenea vorbe şi până la molima care bântuia în Ucraina nu e departe. Cu atât mai mult trebuie stârpită această molimă. Beţia din capetele hlopilor trebuie arsă prin foc. Cancelarul se plimba încolo şi încoace pe terasa lungă. Nu putea uita cuvintele acelea pline de o ură cumplită: „Poate că ar trebui să ne răfuim şi noi cu panii noştri..."

„Nu! N'o să vă răfuiţi, se gândea cancelarul mânios. Nici voi şi nici nepoţii sau strănepoţii voştri. N'or să ajungă niciodată hlopii să cârmuiască lumea".

A doua zi de dimineaţă, cancelarul stătu de vorbă cu preotul Lentowski.

— Părinte, trebuie să stai mereu în preajma regelui. Măria sa priveşte încă cu prea multă uşurinţă ceeace se petrece azi. Nu-şi dă seama unde poate duce o astfel de răzmeriţă.

— Fiule, — răspunse preotul, depănându-şi metaniile negre, — sanctitatea sa papa a trimis regelui o epistolie prin care îi dă sfaturi înălţătoare. Eu mă străduiesc să-l fac pe măria sa să se pătrundă de duhul răzbunării şi să înţeleagă însemnătatea şi înţelepciunea epistoliei papale.

Ossolinski povesti preotului cele ce vorbeam cei doi joimiri.

— Trebuie ca preoţii să ţină predici oştenilor, — încheie el. — Trebuie ca acestora să li se bage în cap cine sunt schismaticii împotriva cărora luptăm.

După ce ieşi preotul, cancelarul chemă pe voievozi. Se sfătuiră din nou asupra luptei care urma să se dea. Apoi, Tyszkewicz, subvistiernicul coroanei, propuse să se dea un edict pentru aşezarea unui nou bir : pentru fiecare casă din sate sau din târguri să se plătească până la sfârşitul războiului câte zece zloţi. Tyszkewicz aduse şi o veste care îi bucură pe voievozi: banii împrumutaţi de papă — două sute de mii de taleri — erau pe drum, şi trebuiau să sosească la Varşovia din zi în zi.

...După amiază regele citea din Ovidiu. De dimineaţă nu primise pe nimeni. Acum hotărî să se odihnească fiindcă a doua zi trebuia să plece în lagăr la armie. Era liniştit, gândurile îi erau nespus de limpezi. Marte picota la picioarele lui.

Regele şedea tolănit într'un jâlţ. Privi pe fereastră. Nimfele de piatră ale havuzului îi zâmbeau. Se gândi că n'ar strica acum o petrecere. Dar războiul începuse şi trebuia să ducă o viaţă de spartan. La acest gând chipul regelui se aspri. Oftă. Văzu pe masă cutia cu figurile de şah. Cu cine să joace? Să-l cheme pe cancelar? Işi aduse aminte că încă înainte de gustarea de dimineaţă, cancelarul îi spusese că va pleca în lagăr. Cu altcineva cu cine? Cu preotul Lentowski? Nu. El nu ştie decât una şi bună: papa şi iar papa. Ar vrea să vadă ce ar face papa în locul lui! Hmelniţchi vrea să ajungă departe! Dar până aici i-a fost. E timpul ca răzvrătitul să fie pus la locul lui! O să-i taie el aripile acestui Hmel. Pe urmă, o să se întoarcă la Varşovia, şi o să adune seimul. N'o să ceară bani dela senatori, ci o să le poruncească să dea. Nimeni nu se va putea împotrivi regelui biruitor. Invingătorii nu cer, ci poruncesc.

Privirile regelui fură atrase iar de cutia cu figurile de şah. Bătu din palme. Se auzi zornăit de pinteni. In uşă apăru căpitanul de călărime Belski, aghiotantul regelui.

— Ştii să joci şah?

— Nu, măria voastră.

Regele îşi strânse buzele nemulţumit. Aghiotantul se zăpăci. Intr'adevăr, avea ghinion. Regele putea să se supere şi să-l trimită în lagăr. Deodată, îl lumină un gând mântuitor :

— Măria voastră, este aici un şleahtic care joacă şah foarte bine.

— Foarte bine? — se miră regele.

Aghiotantul simţi nemulţumirea din glasul regelui.

— Aşa mi se pare, măria voastră, — zise aghiotantul cu o înfăţişare vinovată. — Dealtfel, am văzut că uneori şi pierde...

— Cheamă-l încoace, — binevoi să încuviinţeze regele.

Adjutantul o zbughi în fugă din încăperile regelui. Unde o fi blestematul acela de şleahtic care a venit ieri cu o scrisoare dela unchiul lui? Belski intră buzna în odaia sa, unde dădu peste doi oşteni care jucau arşice pe duşumea. Aghiotantul lovi pe unul cu piciorul în coaste.

— Piei la dracu'! Unde-i pan Maliuga?

— L-am văzut în grădină, lângă chioşc, înălţimea voastră. — Oşteanul îşi frecă cu mâna coastele.

— Adu-l repede!

... Şi iată că şleahticul Maliuga juca acum şah cu măria sa. După a treia mişcare regele era încredinţat de izbândă. Băgând capul pe uşă, Tikocinski îl apucă pe Belski de umăr.

— Cine-i omul ăsta? — întrebă el mânios. — De unde s'a ivit? Cum ai cutezat să-i dai drumul înăuntru?

— N'aveţi nicio grijă, pane mareşal, e un şleahtic vrednic, a fugit din Ucraina de răscoala hlopilor... Mi-a adus o scrisoare dela unchiul meu, pan Belski, şi o mie de taleri. Unchiul meu scrie că, pesemne, nu va mai putea scăpa dela conacul său din pricina grozăviilor de acolo...

— Inghiţi-l-ar pământul pe unchiu-tău, cu conac cu tot! Cum ai putut să laşi un necunoscut să intre la rege?

Tikocinski deschise uşa cu băgare de seamă.

— Cine-i acolo? — întrebă regele, ridicând nemulţumit capul dela tabla de şah.

— Imi daţi voie, măria voastră? — începu Tikocinski cu băgare de seamă.

— Pane mareşal, vedeţi bine că joc şah. Cred că nu aţi orbit, pane mareşal!

In spatele lui Tikocinski, aghiotantul chicoti mulţumit: aşa-i trebuie!

Tikocinski închise încet uşa.

Inainte de rugăciunea de seară, preoţii catolici ţineau predici în paraclisele ostăşeşti.

— Balaurul cu şapte capete, anticristul, cu chipul schismaticului Hmel şi al prostimii viclene, se apropie, — spuneau ei. — Sfântul părinte ne cheamă pe noi, fiii smeriţi ai lui dumnezeu, catolicii drept credincioşi, să ne ridicăm întru apărarea credinţei noastre cea pururea vie şi de neclintit. Fiara şi hoardele ei pârjolesc bisericile, aruncă pruncii în flăcări, necinstesc femeile polone, sug sângele copiilor şi, asemenea blestematelor hiene, se hrănesc cu carne de om.

Sfântul părinte ne cheamă să ucidem fiara şi să nu lăsăm ca molima care se îndreaptă spre pământurile Rzeczei Pospolita să ne sugă viaţa şi sângele. Aşadar, să pornim la luptă împotriva lor cu numele lui dumnezeu în inimă şi cu credinţă în regele nostru. Să-i nimicim prin foc şi sabie până la al treilea neam. Prin foc şi sabie!

Soarele asfinţea, revărsând o mare de sânge peste ogoare şi codrii. Bolta cerească era învăpăiată. Miile de oşteni stăteau în genunchi într'o linişte încordată şi deasupra lor se auzeau ca un tunet cuvintele:

— Prin foc şi sabie!

...In aceeaş seară, regele porunci mareşalului Tikocinski ca şleahticul Maliuga să rămână la curte pe socoteala visteriei regeşti şi să vină la chemarea sa în orice ceas din zi sau din noapte. Şi astfel, soarta şleahticului Maliuga, care din întâmplare se cunoscuse cu Belski, aghiotantul regelui, luă o întorsătură neaşteptată.

Tikocinski nu se lăsă cu una cu două. Chemă pe Maliuga şi-l descusu îndelung: cine e, de unde vine şi cum a ajuns aici. Maliuga vorbi bucuros despre el şi mai ales despre călătoriile lui prin Crâm şi prin ţara turcească. Tikocinski rămase chiar încântat de povestirile lui. La urma urmei, asta îl mulţumea şi pe el: regele are acum un însoţitor bun la şah şi el nu va mai fi nevoit să-i caute jucători în zile şi la ceasuri când are treburi până peste cap.

Totuşi, mareşalul îl supraveghea îndeaproape pe şleahticul Maliuga.

Cu trei taleri izbuti, să dezlege limba slugii şleahticului. Ce face tot timpul pan Maliuga? Ceeace a făcut şi la conacul lui pan Belski: dimineaţa citeşte evanghelia, bea vin — două, trei clondire, nu mai mult — joacă şah de unul singur şi vorbeşte despre călătoriile lui. Locuieşte singur. Nu cunoaşte pe nimeni, în afară de căpitanul pan Belski.

Nu se duce nicăieri. Pan Maliuga are bani, nici prea mulţi nici prea puţini. Dealtfel, cine-l ştie?

Sluga lui pan Maliuga nu minţise. Era în slujba panului numai de o săptămână şi ceva şi tot ce povestea despre el pentru cei trei taleri era adevărul adevărat. Curând după aceea, din pricina unor griji mai însemnate, Tikocinski, mareşalul palatului, uită de noul curtean.

16

Ploua fără încetare. Părea că se rupseseră zăgazurile cerului. Vâgovschi ridică foaia de cort şi privi afară. Intuneric, ploaie, larma înfundată a taberei, miros de fum dela focuri. Dădu drumul foii de cort. Şleahticul era tot acolo în faţa lui, ca o vedenie rea. Părea că dacă ar întoarce capul, ar pieri şi vedenia îndată. Totuşi, ceeace auzise cu o clipă mai înainte nu era o părere. Nu! Şleahticul, îmbrăcat în strai de hlop, stătea şi aştepta, iar inelul se afla în buzunarul lui Vâgovschi...

Făclia ardea cu o lumină slabă. Umbre nedesluşite jucaut prin cort. Biruindu-şi simţământul de îngrijorare, marele diac se lăsă pe laviţă şi măsură cu o privire stăruitoare făptura din colţul cortului. Da, nu e un vis. Şleahticul aşteaptă răspuns. Vâgovschi n'ar fi crezut niciodată că Lentowski îi va aduce aminte atât de curând de cele vorbite la Pereiaslav, în casa lui Garmaş.

Ar putea să intre cineva în cort. Ar trebui să vorbească, să spună ceva, dar să nu ia nicio hotărîre. Fără să vrea, Vâgovschi scoase inelul din buzunar, îl puse în palmă şi-l apropie de lumină. Un glas liniştit se auzi din colţ.

— Să n'aveţi nicio grijă, pane Vâgovschi, este acelaş inel.

Vâgovschi tăcea. O verigă mică de aur, cu ametist, o cruciuliţă de argint şi cuvintele dinăuntru: „Prin foc şi sabie". Da, era acelaş inel. Să fi venit oare clipa?

Iezuiţii! Ii ştia el bine de ce sunt în stare.

Şleahticul murmură:

— Regele vine cu o armie mare.

Ii aduseseă inelul şi un edict, prin care regele îi lua lui Hmelniţchi buzduganul de hatman şi numea în locul lui pe sotnicul de cazaci Semion Zabuzschi. Vâgovschi desfăcu repede pergamentul. Citi cuvânt cu cuvânt... Zabuzschi?

Dar se putea ca... Şleahticul se grăbi să-l lămurească. Dacă s'ar fi făcut altfel, viaţa lui Vâgovschi ar fi fost pusă în primejdie. I se făcea altă propunere: să vorbească cu polcovnicii de încredere şi în clipa când i se va da de ştire, să treacă de partea armiei regeşti, sub tuiul hatmanului Zabuzschi. Când marele diac se va afla împreună cu polcurile credincioase în lagărul regelui, atunci se va hotărî şi soarta lui Zabuzschi. A venit clipa! Aşa i-a poruncit preotul Lentowski să spună. Acum sau niciodată. Şleahticul se aşezase în colţ pe o buturugă şi privea spre Vâgovschi.

— Regele vine cu o armie mare, — spuse şleahticul încă odată, cu glas domol. — Pedestraşi nemţi, în frunte cu reiterul Ubald, şi tunurile, sub porunca ghinărarului Wolf. Opt reghimenturi de husari şi de dragoni... In clipa hotărîtă, domnia voastră împreună cu polcovnicii de nădejde, cărora le puteţi încredinţa gândurile domniei voastre, şi cu oastea, veţi trece râul Strâpa. La Toporov vă veţi alătura lagărului regesc... In ziua când se va isprăvi cu Hmel, buzduganul de hatman va fi în mâinile domniei voastre...

Şleahticul tăcu, plecându-şi ostenit capul pe mâini.

— Daţi-mi ceva de băut, — ceru el. — N'am dormit de trei nopţi...

Vâgovschi îi turnă rachiu într'o cană. Şleahticul îl dădu pe gât. Puse cana jos. Luminiţe rele se aprinseră în ochii lui.

— Sunteţi un şleahtic vrednic... Ştim tot. Ştim că Hmel v'a răscumpărat la Apele Galbene, dela Tuhai-bei, dând în schimbul domniei voastre un cal. Pan Lentowski are încredere în domnia voastră şi asta înseamnă mult... — Se gândi, apoi adăugă: — Asta înseamnă tot!... Şi papa îl cunoaşte. Johannes Torres, nunciul papal la Varşovia, îl socoteşte pe pan Lentowski mâna sa dreaptă...

Şleahticul se ridică şi se apropie de Vâgovschi. Cu caftanul său cenuşiu, lung, plin de noroi, cu părul vâlvoi şi cu o lucire înfrigurată în ochi, părea o nălucă.

— Gândiţi-vă, pan Vâgovschi, şi faceţi aşa cum vă sfătuieşte cucernicul preot Lentowski... Mai curând sau mai târziu, Hmel, oricum, tot ajunge în ţeapă, iar înaintea domniei voastre se deschide uşa spre o lume largă.

Vâgovschi îl privi pe şleahtic în ochi.

— Nu te-a oprit nimeni pe drum? — întrebă el.

— M'au oprit nişte cazaci, — răspunse şleahticul. — L-am spus că fug dela pani. Poate că nu m'au crezut, dar

se duceau înainte atât de grăbiţi, încât n'au mai stat să-şi piardă vremea cu mine...

Tăcu, apoi întrebă încet şi cu înţeles, privind iscoditor pe marele diac:

— Pane Vâgovschi, răspundeţi-mi, ce trebuie să-i duc cuviosului părinte Lentowski dela domnia voastră, ce poate el să spună regelui despre domnia voastră?

— Nu mă pot bizui pe polcovnici, — şopti Vâgovschi, — nu mă pot bizui. Inţelegi? Tuturor le e frică de Hmelniţchi. Puterea e în mâna lui. Nimeni nu va cuteza...

— Dacă nu puteţi acum, mâine va fi prea târziu, — scrâşni şleahticul. — Pane Vâgovschi, mâine va fi prea târziu.., Mai aveţi vreme. Aştept un răspuns hotărît.

Şleahticul făcu un pas, dădu la o parte foaia de cort şi privi afară. Ploaia susura într'una. Intorcându-se deodată, şleahticul întrebă:

— Hmel a lăsat multă oaste la Zbaraj?

— Multă, — spuse Vâgovschi.

Era zbuciumat de gânduri. Ce să facă? Stăteau pe o scândură şubredă aruncată peste o prăpastie. Ar putea să se hotărască şi, lăsând la o parte obişnuitele sale temeri, să vorbească cu Gladchi. In polcul lui Gromâca deasemenea s'ar putea găsi sotnici de nădejde; Mozâr are şi el oameni folositori. Dar puţini. Insă ceeace-i mai însemnat, şi asta el o ştie, fără îndoială, mai bine ca oricine, e că oastea lui Hmelniţchi este astăzi o putere uriaşă, spăimântătoare.

Lucrul cel mai primejdios era că Lavrin Capusta avea oamenii săi în lagărul regelui. Il înştiinţau despre fiecare pas al armiei coroanei; Hmelniţchi ştia tot ce se făcea şi se vorbea la rege. Vâgovschi nu izbutise deloc să afle dela cine veneau aceste ştiri. Hatmanul ocolea în fel şi chip vreun răspuns atunci când marele diac încerca să aducă vorba despre aceasta. Reiese deci că nu au încredere în el? Da, este sigur: nu au încredere. Aproape că n'are cu ce să se înfăţişeze la rege. Dealtfel, va mai avea oare regele vreo putere peste două, trei zile? Să spună aceasta şleahticului? Nu! Dar ce să-i spună? Şleahticul se va întoarce la Toporov, va spune lui Lentowski ceeace au vorbit, iar omul lui Capusta ar putea să afle... Broboane de sudoare rece se iviră pe fruntea lui Vâgovschi. Scândura se rupea sub paşii lui grei. Incă puţin şi se va prăvăli în prăpastie.

Un gând mântuitor îl săgetă în clipa aceasta. Vâgovschi se ridică repede.

— Cum vi-i numele, pane? — îl întrebă el repede pe şleahtic.

Acesta zăbovi cu răspunsul. Se trase spre colţul cortului, îşi încrucişă mâinile la piept şi-l privi bănuielnic.

— Doar trebuie să ştiu cu cine am cinstea să vorbesc, — zise întunecat Vâgovschi.

— Jasinski, — rosti şleahticul. — Cred că inelul pe care vi l-am înmânat înseamnă mai mult decât un nume.

— Bine, pane Jasinski, spuneţi-i lui pan Lentowski că totul va fi rânduit cum trebuie, — zise Vâgovschi cu tărie. Se hotărîse. Coborî pleoapele pe jumătate şi pironi cu privirea faţa obosită şi nerasă a trimisului.

— Am să vă ajut să ieşiţi din tabără. Este primejdios să rămâneţi aici până dimineaţă, — lămuri el. — Când veţi ajunge la Toporov?

— Peste două zile, pane Vâgovschi. Inseamnă că vă învoiţi? — întrebă şleahticul, parcă îndoindu-se încă.

— Mă învoiesc!

Privirile lor se întâlniră: una iscoditoare şi încă plină de neîncredere, cealaltă, hotărîtă şi aspră.

— Tot ce voi putea, voi face. Voi fi la Toporov peste trei zile cu oameni de încredere. Luaţi pentru drum pita şi slănina asta. Cred că nu veţi găsi nicăieri...

Şleahticul vârî repede pita sub jupan şi băgă în buzunar bucata de slănină înfăşurată într'o cârpă murdară.

— Pe drum nu se găseşte nimic de-ale gurii, pane Vâgovschi. Aici, totul a fost luat de cazaci, dincolo de joimiri.

Cu mâna şovăielnică turnă rachiu în cană şi încercă să şăguiască, strâmbându-şi buzele uscate:

— Pentru buzduganul domniei voastre, pane Vâgovschi!

Vâgovschi îşi plecă ochii. Şleahticul bău rachiul fără grabă, cu poftă.

...Ieşiră din cort. O umbră răsări la câţiva paşi în faţa lor.

— Stai, cine e? — se auzi un strigăt ameninţător.

— Eu, marele diac, — răspunse Vâgovschi.

Trecură prin dreptul străjerului. Vâgovschi mergea înainte, iar şleahticul după el.

Burniţa mărunt. Vâgovschi păşea privind cu băgare de

seamă în dreapta și în stânga. Mâna lui strângea inelul din buzunar.

In dreapta drumului abia se desluşeau corturile cazacilor. In depărtare, printre telege mai pâlpâiau stins focurile. In tabără străjerii dădeau glas unii altora. In spate se auzi tropot de cai. Vâgovschi se opri. Il împinse la o parte cu cotul pe şleahtic, şi-i spuse :

— Stai mai încolo.

Călăreţii ajunseră în dreptul lor. Se auziră nedesluşit vorbe și râsete. Vâgovschi cunoscu glasul lui Lisoveţ, esaulul hatmanului.

Hotărî să-l strige :

— Demiane, unde umbli în toiul nopţii ?

— Dar tu unde te duci aşa târziu ? — întrebă esaulul, strunindu-şi calul.

— Mă duc la Cearnota, — lămuri Vâgovschi. — Parcă se înseninează...

— Eu mă duc la hatman, în tabăra hanului. Noroc !

Caii tropăiră și se pierdură în beznă. Vâgovschi și însoţitorul său își urmară drumul în tăcere.

— N'am luat-o pe unde trebuie, — șopti neliniştit şleahticul.

— Pe aici e mai sigur, nu sunt străji, — lămuri Vâgovschi. — Coborîm în râpă și ieșim la șleau. Mai departe te poţi duce singur. Uite poteca.

Il luă pe șleahtic de mână. Poteca cobora repede. De jos venea un iz de frunze putrede. Undeva, pe aproape, susura un pârâu.

— Unde am nimerit ? — întrebă îngrijorat şleahticul. — Pane Vâgovschi n'am să mai pot ieși de aici.

— Prea eşti fricos. N'ai nicio grijă, dincolo de râpă drumul e ca în palmă.

Vâgovschi coborî cu băgare de seamă. Auzea în urma lui răsuflarea repede, neliniştită a şleahticului.

— O clipă, — spuse Vâgovschi răgușit, lăsând pe şleahtic să treacă înainte. — Mi se pare că-i pe aici, la dreapta...

Şleahticul întinse mâinile ca un orb. In aceeaş clipă, simţi că ceva ascuţit i s'a înfipt în spate, apoi căzu cu faţa în iarba udă.

Vâgovschi scoase jungherul și mai izbi încăodată din răsputeri.

...In zorii zilei, marele diac stătea în cortul său. O rază de soare luneca prin deschizătura cortului. Dimineaţa de

Iulie făgăduia o zi caldă şi frumoasă. Vâgovschi simţea cum încetul cu încetul, liniştea îi umple inima. Şleahticul nu mai era şi primejdia trecuse. Totul se spulberase ca un vis urît. Soarta proaspătului hatman Zabuzschi nu-l putea ispiti. Simţea cu toată făptura lui că nu-i venise încă vremea.

După ce mâncă, marele diac plecă spre tabăra hanului, unde în dimineaţa aceea urma să se ţină un sfat de război împreună cu tătarii. Soarele destrămase vălul cenuşiu al norilor. O zi frumoasă se înălţa dinspre răsărit.

Reverendul Lentowski îl aşteptă în zadar pe şleahticul Jasinski în lagărul regesc dela Toporov.

Şleahticul Jasinski nu se mai întoarse.

...In dimineaţa zilei de 28 Iulie, în lagărul regesc, cancelarul Osolinski înmânase sotnicului Zabuzschi, şleahtic-pravoslavnic, semnele puterii de hatman. Sotnicul Zabuzschi, bondoc şi posomorît, îngenunche, luă buzduganul cu amândouă mâinile, îl sărută şi jurui cu glas tremurător credinţă regelui şi Rzeczei Pospolita.

După ce se isprăvi ţeremonia, prinţul Czetwertinski îi spuse cancelarului:

— După ce le-am dat hlopilor un nou hatman, vor înţelege că-l socotim pe Hmel în afara legii... Acum am putea să-l otrăvim, dacă s'ar găsi un om viteaz şi hotărît.

Preotul Lentowski, care era de faţă, ridică ochii spre tavan şi-şi mişcă buzele vinete.

Şleahticul Maliuga stătea de o parte. Nu se amesteca în vorbele înalţilor dregători. Stătea în picioare şi tăcea. Se afla acolo din porunca căpitanului Belski, aşteptând să fie chemat de rege.

După orele zece dimineaţa regele Jan Kazimir se aşeză la masă.

...La acelaş ceas, în saivanul hanului Islam-Ghirei începu sfatul de război între hatman, han, polcovnici şi bei.

Lăsând o putere îndestulătoare la Zbaraj, temeiul oştilor lui Hmelniţchi şi ale hanului ieşiseră tainic din tabere, îndreptându-se întins spre şleaul Zborovului.

Hatmanul primise ştiri din izvor de încredere că regele avea de gând să treacă cu armia sa pe malul stâng al Strâpei. Capusta, care sosise noaptea în goana calului, îl încredinţase pe hatman că ştirile sunt adevărate. Insemna că acum nu mai rămânea decât să se aleagă câmpul de luptă cel mai potrivit şi printr'o lovitură neaşteptată, dată

dintr'odată de cele două oști, armia coroanei să fie nimicită sau să fie silită să se plece în întregime în fața învingătorilor.

Hmelnițchi privea posomorît spre vizirul Sefer-Kazi care arăta, întortochiat și cu viclenie, chipul în care se învoiesc tătarii să purceadă împotriva dușmanului. Hatmanul avea dece să fie posomorît: noaptea primise știrea morții lui Morozenco sub zidurile Zbarajului.

„Astăzi Morozenco, ieri Burleai și câte alte sute de cazaci..." se gândea hatmanul mâhnit, și inima i se umplu de o ură cumplită împotriva acestui vizir și a slugarnicilor bei, împotriva hanului care îl va părăsi în clipa când va simți cumpăna atârnând de partea regelui... O, era sigur de aceasta!

Vizirul stăruia ca să lupte fiecare pe socoteala sa.

Hmelnițchi zâmbi. Nu se putu stăpâni ca să nu spună:

— Dacă năvala noastră va izbuti, atunci veți sări și voi, dar dacă va ieși prost, veți fi cei dintâi care vă veți întoarce caii. Așa trebuie să te înțeleg, Sefer-Kazi?

— Cum dorești, prea luminate hatman, cum dorești, — răspunse vizirul nepăsător.

Hanul întrebă:

— Ce părere are marele hatman, credinciosul meu prieten și viteazul meu soț de luptă?

Hmelnițchi se ridică. N'ar fi vrut să dezvăluie aici ceeace are de gând, dar n'avea altă ieșire.

— Mărite han al împărăției din Crâm, — rosti rar hatmanul, voind să arate cât de mult cinstește pe han, — pe malul stâng al Strâpei, lângă Zborov, se află un codru des. Cunosc bine acele locuri. Temeiul oștilor noastre trebuie să tabere în codrul acela. Regele cu armia lui e pe malul drept. Urmează să treacă apa, căci acesta este singurul drum spre Zbarajul împresurat. Pe malul drept al Strâpei sunt niște râpe. Voi așeza acolo călărimea polcovnicului Danilo Neceai, zece mii de săbii. Tot acolo trebuie să fie și călărimea mârzacului Karaci, beiul de Perecop, la porunca ta, mare han. Fratele tău, Nuraddin, cu călărimea și cu tunurile se va rândui în stânga, dincolo de satul Vilchi. Ivane, dă-mi harta, — porunci Hmelnițchi.

Vâgovschi desfășură foaia galbenă de pergament, ținând-o cu amândouă mâinile în fața hatmanului.

— Iată aici, dincoace de sat, — arătă hatmanul cu vârful jungherului pe care i-l întinsese Gromâca. — Când ar-

mia coroanei va începe să treacă peste gârlă, călărimea mea o va izbi pe mal, tunurile mele o va covârşi cu foc, iar în coastă vor lovi : din dreapta — Neceai şi Karaci-bei, din stânga — polcurile lui Gluh, Gladchi, Voroncenco, Nebaba, cazacii lui Starov din ţinutul Donului şi oastea fratelui tău Nuraddin. Polcul lui Bohun va merge în susul Strâpei, va trece pe malul drept şi va cădea vrăjmaşului în spate. Astfel armia coroanei, — Hmelniţchi făcu un rotocol pe hartă cu vârful jungherului, — ori va fi nimicită ori va fi silită să ni se închine... Mărite han, vei lua mulţi robi.

Hanul dădea din cap în semn de încuviinţare.

„Hmelniţchi e un ghiaur şiret. Un lup! Un lup! Să nu-i cazi în labe. Vizirului meu nu i-ar fi venit asemenea gând".

Dar nu-i poţi arăta aşa de repede că te învoieşti. Hanul trebuie să arate că înţelepciunea lui e în „tăcere". Şi el coborî pleoapele pe jumătate: vedea un râu... Şaitan [1]) ştie cum s'o chema. Iată oastea craiului leah, iată pe însuşi craiul leah, iată pe însuşi craiul lor; se zăresc panii, prinţii, şleahta înfumurată, chervanele cu tot felul de avuţii, vistieria regelui. Şi toate acestea strânse într'un cleşte de fier.

Nările hanului fremătau. Simţea mirosul fumului de pulbere, pământul se cutremura sub tropăitul zecilor de mii de copite. Vitejii lui răcneau biruitor:

— Allah! Allah!

Hanul se săltă de pe perine. Se apropie încet de hatman. Va lua mulţi robi, mulţi de tot. Şi pentru ei nu-i va pune în palma lui Hmel niciun taler, niciunul. N'are decât să se înnece de pizmă acolo, la Stambul, sultanul cel hulpav şi răzbunător!

Hanul se opri în faţa hărţii, alături de hatman. Toţi îi aşteptau cuvântul. Voi să spună: „Mă învoiesc". Dar, în locul acestui cuvânt buzele hanului rostiră:

— Mult sânge de-al fiilor credincioşi ai lui Mahomed trebuie să vărs pentru treaba asta. Allah nu mi-a dat acest drept, mărite hatman al Ucrainei. Nu mi l-a dat...

— Ai să iei şi robi mulţi, — rosti Hmelniţchi hotărît şi liniştit, — ai să iei şi haraciu dela rege şi răscumpărări mari dela şleahtici. Ai să iei mult plean, iar sângele... Doară

[1]) *Şaitan* — dracul, în limba tătară. (N. trad.)

şi oastea mea a vărsat mult sânge. Noi, prea înălţate han, ne-am învoit să mergem la război, nu la nuntă.

In saivan era linişte. Ochii lui Karaci-bei străluceau ca ai unei păsări de pradă. Vizirul Sefer-Kazi îşi muşca buzele. Glasul liniştit al lui Lavrin Capusta întrerupse tăcerea grea :

— Oameni de încredere ne-au adus vestea că în visteria regelui sunt două sute de mii de taleri. Papa dela Roma i-a dat împrumut lui Jan-Kazimir pentru cheltuielile de război.

Hanul se prefăcu că n'aude. Beii stăteau neclintiţi. Niciun muşchi nu se mişca pe obrazul vizirului.

Hanul Islam-Ghirei zmulse jungherul din mâna hatmanului şi-l înfipse cu putere în harta aruncată pe covor.

— Unul este allah şi Mahomed e proorocul lui ! — rosti hanul falnic. — Să fie precum ai spus, prea luminate hatman !

— Aşa să fie, mărite han !

Vâgovschi înfăşură cu băgare de seamă harta spintecată. Slujitorii hanului aduseră pe tablale de argint şerbet şi pocale înalte cu licori reci. Hanul se lăsă măreţ pe perine. Hmelniţchi se aşeză în faţa lui, iar Vâgovschi alături de vizir. Nuraddin-han, Kalga-han şi Karaci-bei stăteau de-a dreapta hanului. Lângă hatman, în dreapta, se rânduiră Vasili Tomilenco, stegarul oastei, Ivan Cernota, naceainicul chervanelor, polcovnicii Danilo Neceai şi Mihailo Gromâca.

Era o linişte sărbătorească. Tăcere. Mişcări măsurate. Aceasta însemna înţelepciune, însemna calea spre veşnicie, spre împărăţia lui Mahomed. Să vadă ghiaurii că deşertăciunea pământească se spulberă ca un pumn nevolnic de cenuşă în pragul saivanului lui Islam-Ghirei al III-lea, marele stăpânitor al hoardei.

Hanul sorbea printre dinţi cu multă desfătare licoarea dulce. Bea şi Hmelniţchi. Beau şi Sefer-Kazi şi Vâgovschi şi fraţii hanului, beau şi polcovnicii.

In saivan era linişte.

17

La inceputul lui Iulie sosiră la Briansc, venind dela Moscova, boierul Leonti Jadenov şi Ivan Cotelchin, diac la despărţământul soliilor.

Infăţişându-se la cneazul Nichifor Feodorovici Meşcerschi, voievodul Brianscului, Leonti Jadenov grăi:

— Noi, voievodule, ne ducem din porunca ţarului în tabăra hatmanului Hmelniţchi. Iţi cerem însoţitori şi hrană pentru noi şi pentru slujitorii noştri.

Voievodul citi zapisul care adeverea cine sunt Jadenov şi Cotelchin, le dădu ca însoţitori douăzeci de streliţi şi-i sfătui să o ia pe la Conotop, iar de acolo spre Chiev şi Cehrin.

Trimişii ţarului porniră fără zăbavă. Porunca pe care le-o dăduse cneazul Prozorovschi la Moscova era următoarea: să meargă repede, să bage de seamă totul cu agerime şi să-i spună hatmanului să aibă toată încrederea în Moscova — streliţii nu-i vor face niciun fel de strâmbătate la hotare, deşi Janusz Radziwill, voievodul Litvaniei şi solii regeşti cer cu stăruinţă dela măria sa ţarul îndeplinirea legământului dela Polianovca. Trimişii vor trebui să stea toată vremea pe lângă hatman. Urmează să afle cât de trainică este legătura dintre Hmelniţchi şi hanul Islam-Ghirei al Crâmului şi să se întoarcă la Moscova atunci când le va da drumul hatmanul.

Ivan Cotelchin mergea pentru întâia oară la război. Boierul Leonti Jadenov şuguia cu el:

— Uite, sosim în tabăra hatmanului şi s'ar putea întâmpla ca oamenii hanului să ne ia de gât noaptea, ca slujitori ai ţarului Moscoviei ce suntem, şi să ceară pentru noi răscumpărare. Cine o să ne scape? Ne vor mâna ca pe nişte oi pe galioanele cu robi...

Ivan Cotelchin pufnea supărat. Lui Jadenov îi arde de şagă. E tânăr, voinic, are sabie, pistol. Pe când el, Ivan Cotelchin, n'a ţinut până acum în mână ceva ascuţit în afară de pana sa de gâscă. Şi ca să împrăştie închipuirile aprinse ale lui Jadenov grăi:

— Nu poate să se atingă nimeni de noi, căci suntem soli, suntem slujitorii ţarului. Toate ţările cinstesc pe soli, aşa că, Jadenov, nu ne paşte nicio primejdie...

Jadenov râdea:

— Aşa socoţi? Stai tu numai să auzi bubuitul tunurilor şi şuieratul săgeţilor.

Cotelchin îşi vâra capul între umeri. Caftanul larg i se umfla la spate ca o băşică. Afurisită călătorie! Ce păcate o ispăşi? Dacă ar fi rămas la despărţământul soliilor, ar fi stat liniştit, în pace, ar fi dat cinstirea cuvenită cinu-

rilor şi totul ar fi fost cum nu se poate mai bine. Nici nu s'a gândit măcar c'o să intre într'o belea ca asta. Tânărului boier îi e uşor să şuguiască...

Şi astfel, călătorind cu gânduri şi înveseliri, verstele zburau. Iată că trecură şi de Conotop.

In târgurile unde n'aveau niciun fel de treburi, nu poposeau. In sfârşit ajunseră la Cehrin.

In canţelaria hatmanului le rânduia pe toate esaulul Mihailo Lucenco. Noii sosiţi fură primiţi cu căldură. După lungul drum se duseră să se culce pe perini moi în casa esaulului.

Cotelchin ar fi hălăduit aşa şi o săptămână. Dar lui Jadenov nu-i venea să doarmă. Porunca ţarului era să se înfăţişeze cât mai grabnic în tabăra hatmanului.

Indeplinind această poruncă, o luară iară cu telega prin hârtoape, fiecare cu gândul la ale sale. Cu cât se apropiau mai mult de Volhinia, cu atât mai izbitoare era paragina din sate şi din târguri. Oriunde ar fi poposit nu întâlneau decât femei şi fete. Bătrânii se ţineau cu fereală de o parte... Dar după ce aflau cine sunt, de'unde vin şi încotro se duc, limbile se dezlegau.

Intr'o duminică ajunseră în satul Baigorod. Se opriră la biserică şi intrară, făcându-şi loc până la mijloc. Cotelchin se prăvăli în genunchi, bătând metanii plin de smerenie. Jadenov stătea în picioare şi îşi făcea molatic semnul crucii. Preotul bătrân intră în mijlocul norodului.

— De pe ce meleaguri sunteţi, pravoslavnicilor ? — întrebă el, poprindu-se în faţa lui Cotelchin.

Acesta sărută mâna popii.

— Din marele ţarat al Moscoviei, părinte.

Jadenov era înciudat. Iarăşi vor trebui să-şi piardă vremea. Chiar aşa s'a şi întâmplat.

După slujbă ieşiră pe medeanul din faţa bisericii. Săltându-şi într'una nădragii, care-i cădeau pe vine, un moşneag gârbov se păli cu pumnul în coşul pieptului:

— Eu sunt moş Lâtca. N'aţi auzit de mine la Moscova ? — Apoi, fără să mai aştepte răspunsul, îi căină pe moscoviteni : — Păcat că n'aţi auzit de mine ! Unde vă duceţi, pravoslavnicilor ?

Jadenov îi spuse unde se duc. In jurul lor se stârni larmă. Moşneagul grăi cu însufleţire :

— Vedeţi, în sat nu mai sunt bărbaţi, au rămas numai babele ! Şi eu sunt hatmanul lor. A, mai avem şi un cazac,

Ternovâi Maxim, dar ăsta nu-i bun de oaste, căci are un singur picior; când panii leşi or s'o ia la sănătoasa, n'are cum să-i ajungă într'un picior...

Moş Lâtca ar mai fi sporovăit un ceas încheiat, dacă nu s'ar fi apropiat şontâc-şontâc, cu piciorul lui de lemn, Maxim Ternovâi şi nu s'ar fi amestecat în vorbă:

— Poate că o să întâlniţi la Zbaraj pe feciorul meu, îl cheamă Martân. Să-i spuneţi că tatăl lui îi porunceşte să nu-şi precupeţească viaţa în luptă pentru slobozenie; iar hatmanului să-i spuneţi multe închinăciuni dela noi: să se ţină laolaltă cu noi, că şi noi ne ţinem cu el. Iar dacă ar cădea pe capul nostru năprazna, dacă nu vom putea doborî şleahta, să ştiţi că vom veni cu toţii la voi, în Ţara Moscoviei...

Moş Lâtca îşi zmulse din cap căciula năpârlită şi o izbi de pământ cu atâta putere, încât stârni colbul!

— Vom pleca cu toţii şi nu vom lăsa aici nimic şleahtei, vom pune foc la toate. Dacă Maxim Ternovâi spune aşa, aşa va fi.

Moşneagul voi să mai adauge ceva, dar preotul îl dădu uşurel la o parte şi-i luă pe Jadenov şi pe Cotelchin acasă la el să-i ospăteze. Moş Lâtca le strigă din urmă:

— Aşa să ştiţi: toţi până la unul vom veni la voi, în Ţara Rusească. O să ne primiţi?

Jadenov se întoarse şi strigă:

— Ţarul Moscoviei şi ruşii au pentru voi toată dragostea. Să aveţi încredere în ei.

Induioşat, Cotelchin şterse cu degetul lacrimile care-l podidiseră, împăienjenindu-i vederea.

Incă multă vreme solii îşi aduseră aminte de Baigorod, de moş Lâtca şi de Ternovâi. Cotelchin scrise în catastif cele spuse de Ternovâi. Pe dreapta şi pe stânga drumului începuseră să se ivească holde cu spicele legănate de vânt. Făgăduiam o roadă bogată.

Diacul Cotelchin şoptea visător:

— ...Grâne, grâne!

Jadenov căzu pe gânduri. Nu mai era mult până la tabăra hatmanului.

A şasea zi după **plecarea lor din Baigorod, Jadenov şi** Cotelchin sosiră în satul Voscoveţ din împrejurimile Zbarajului, la canţelaria de război a hatmanului, unde fură primiţi de Siluian Mujilovschi şi de esaulul Demian Lisoveţ.

Apropiindu-se de Zbaraj, moscovitenii parcă păşiseră pe alt tărâm. Intâlneau tot mai des pâlcuri de cazaci, harabale cu podvezi de război, chervane tătăreşti. Uitându-se la tătari, diacul Cotelchin scuipa :

— Cum să te însoţeşti cu bizurmanii ăştia ?

— Ca să-ţi dobândeşti slobozenia, te însoţeşti şi cu dracu', — răspunse oţărît Jadenov, cu un glas care nu suferea împotrivire : — Bagă de seamă, diace, ţine-ţi gura. Dacă sunt tătari sau nu, asta nu te priveşte pe tine...

— Boierule, voi ţine seama de cinuri, — îl linişti Cotelchin. — Doar nu sunt de un an la despărţământul soliilor.

In satul Voscoveţ, Siluian Mujilovschi duse pe boier şi pe diac la gazda sa, în sat. Ii cercetă pe cei din Moscova : boierul Lopuhin, diacul Almaz Ivanov, cneazul Semion Prozorovschi sunt sănătoşi ?... Dând cinstirea cuvenită cinului, nu întrebă de sănătatea ţarului. Aceasta îi plăcu lui Cotelchin. Jadenov întrebă de sănătatea hatmanului. Mujilovschi îi spuse că hatmanul, cu temeiul oastei sale, se şi îndreaptă în întâmpinarea armiei regeşti. Din zi în zi se aşteaptă lupta cea mare. Poate că mâine vor sosi olăcari trimişi de hatman.

Jadenov rosti cuvânt cu cuvânt cele ce-i poruncise cneazul Prozorovschi. Siluian Mujilovschi îl ascultă cu luare aminte.

— Hatmanul va fi foarte bucuros să audă aceste vorbe şi-şi va dovedi credinţa sa faţă de marele ţar al Moscoviei. Cinstiţi boieri, la noi veţi fi în afară de orice primejdie. Socot că-l veţi aştepta pe hatman aici. Sunt încredinţat că se va întoarce biruitor. Cuvintele cneazului Prozorovschi i le voi spune chiar eu hatmanului. Mâine plec spre tabăra lui.

Jadenov întrebă :

— Cinstite polcovnic, nu s'ar putea să mergem şi noi ?

— Boierule, acolo e război, şi în război nu ştii ce primejdie te pândeşte.

Jadenov zâmbi.

— Pentru orice primejdie am sabie la şold.

— Asta nu-i treaba solilor, — răspunse Mujilovschi.

Diacul Cotelchin îl sprijini :

— Cred că polcovnicul cugetă cuminte.

Jadenov nu mai stărui. Intrebă despre Zbaraj. De când ţine împresurarea, câtă oştire apără castelul ? Mujilovschi îi răspunse că împresurarea a început la 29 Iunie. In Zbaraj

sunt oştile celor doi voievozi, a prinţului Wiszniewecki şi a lui Firlei. Au din belşug ghiulele, pulbere, plumbi, zaherea ; fiecare are câte cincizeci de mii de osteni şi, pe deasupra, s'au împărţit sâneţe la toţi târgoveţii. Castelul Zbaraj e o nucă tare, n'o poţi sparge dintr'odată. Hotărîrea hatmanului — de a-i împresura din toate părţile — s'a îndeplinit. Cei dela Zbaraj nu ştiu că hatmanul a plecat cu temeiul oastei sale. Ei încă nădăjduesc că regele cu armia lui ne vor izbi în spate.

Jadenov şi Cotelchin ascultau cu luare aminte. La despărţire Jadenov spuse :

— Cinstite polcovnic, ar fi de dorit ca regele şi căpeteniile leşeşti să nu afle că suntem în tabără. Sarcina pe care ne-a dat-o ţarul e tainică...

— N'aveţi nicio grijă, nu vor afla, — făgădui cu hotărîre Mujilovschi. — Atunci ne-am înţeles, îl aşteptaţi pe hatman aici.

Rămase astfel. Mujilovschi plecă. Punându-şi ochelarii, Cotelchin întinse pe masă o foaie de hârtie, puse o călimară de aramă şi pregăti pene de gâscă noi. Avea multe de însemnat : ştia cât de amănunţit îl va întreba despre toate cneazul Prozorovschi. Plecând capul într'o parte, ascultă încordat. Jadenov stătea lungit pe o laiţă, cu mâinile sub cap. Diacul spuse cu înţeles :

— Ce mai împuşcă, frăţioare !

Jadenov răspunse în glumă :

— Bineînţeles că n'o să cânte meterhaneaua.

Diacul nu luă aminte la şagă şi rosti măreţ :

— In bubuitul tunurilor voi scrie un adevăr sfânt despre acest minunat pământ şi despre vrednicii oameni care trăiesc pe el.

18

In ziua de 5 August, dis-de-dimineaţă, înainte de luptă, Martân Ternovâi stătea culcat cu faţa în sus în iarba înaltă, sub un stejar mare din pădurea Zborov, aşteptându-şi polcovnicul, pe care-l însoţise la hatman. Răsărea soarele şi cerul deasupra capului său se colora într'un trandafiriu gingaş, făgăduind o zi senină. Ştia că peste câteva ceasuri va începe lupta. Incă cu o seară înainte o înfiorare rece, neplăcută, îi gâdila inima. Işi aducea aminte de Baigorod, de părinţi, de Catria. In jurul lui oamenii şuguiau, râdeau,

dar lui i se părea că, de fapt, oamenii nu sunt veseli, ci că vor numai să-și năbușe neliniștea și îngrijorarea.

Incă din ajun se gândea cu ce îl va întâmpina războiul? Cu un plumb în piept sau cu tăișul unei săbii în ceafă? Atunci el nu-și va mai vedea Baigorodul, pe Catria, părinții, nu va mai vedea cum plouă, cum strălucește soarele, nu va mai auzi glasul ascuțit, poruncitor al surlelor polcului...

Astfel se gândea cu o zi înainte, dar acum simțea cum o liniște uimitoare îi umple inima de încredere și îi aprinde în ochi acea lumină domoală și rece, care-l va întări atunci când, aplecat peste capul surului său bălțat, va izbi cu sabia atât de aprig încât căpățâna dușmanului se va rostogoli cât colo...

Stând lungit în iarbă, sorbea cu nesaț adierea îmbătătoare a dimineții. Din iarbă se împrăștia o mireasmă pișcătoare și amăruie de izmă. Pipăind cu mâna, găsi un fir, îl frecă între degete și-i adulmecă mireasma. Iși aduse aminte cum odată, la Baigorod, stătea la marginea pădurii cu Catria. Un nouraș cenușiu plutea sus pe cer. Mirosea și atunci pătrunzător a izmă, a pelin, iar visurile lor zburau spre viața fericită pe care o vor trăi cândva, zburau ca și nourașul acela...

In sihlă era liniște. Doar un cuc striga undeva în desiș. Poate că această liniște și foșnetul visător al ierbii umpleau inima lui Martân Ternovâi de acea pace neobișnuită și neînțeleasă pentru el însuși.

Strecurându-se prin frunzișul stejarului, o rază de soare căzu pe fața lui Martân. Inchise ochii. Simțea o desfătare la atingerea celei dintâi raze a zorilor. Pieptul său răsufla măsurat și liniștit. Sub contășul roșu i se vedea cămașa albă cu înflorituri galbene. Mustățile negre și subțiri se mișcau ușor din pricina răsuflării.

Ar fi tot stat așa... la nesfârșit.

Visul i se înălță spre cer, cu aripi de vultur. Zbura deasupra lumii, își vedea năzuințele împlinite, iar pe pământ, în țara lui, înflorea o viață luminoasă și poarta care ducea spre viața aceea era boltită ca un curcubeu.

Baigorodul era scăldat în strălucirea veselă a curcubeului.

Iată zaplazul împletit din lăstari verzi de salcie; în dosul lui se vede izba albă; de pe pereți îi zâmbesc stânjeneii albaștri zugrăviți de mâna maică-si. Rândunelele

venite de peste mări şi-au lipit cuiburile sub streaşina poleită de paie. Uşa trainică de stejar, care duce în tindă, e deschisă şi pe prispă tata se încălzeşte la soare şi îşi umple luleaua cu tutun cules din grădina sa. Lângă şură, mama aruncă cu dărnicie grăunţe unui cârd nerăbdător de păsări. Gâştele, raţele, găinile, curcanii, glăsuiesc pe limba lor, iar pe arie, se văd unul şi unul, snopii aurii seceraţi de curând. Ceva mai încolo strălucesc în soare coase, seceri, o piatră de ascuţit, toate uneltele acelea nemeşteşugite şi folositoare, cu ajutorul cărora au fost dobândite spicele grele pline de boabe.

Nici tata, nici mama, nici Salivon, megieşul lor din dreapta, nu se grăbesc să plece la corvoadă. Nimeni nu se uită îngrijorat spre conacul panului, şi nu mai aşteaptă că uite, uite, se va ivi logofătul Pruszinski. Altădată zapciul Zaviriuha se apropia de zaplaz şi striga, parcă lătrând: „Ternovâi, e vremea să-ţi plăteşti dijma, patru bănicioare de grâne, şi desetina pentru cele două ştiubee din livadă. Luni ai pescuit în iaz, aşa că trebuie să plăteşti pescăritul, ţi-ai păscut vitele pe islazul panului, aşa că trebuie să plăteşti păşunatul, bătrâna ta a adunat ieri ghindă în sihlă, aşa că trebuie s'o plăteşti, tu ai măcinat două clăi de grâu, aşa că trebuie să plăteşti morărit luminatului pan; şi afară de asta mai datorezi de anul trecut, văcărit pentru vită".

Bătrânului Ternovâi începeau să-i tremure mâinile, ochii lui priveau deznădăjduiţi, iar mama izbucnea în plâns...

Zapciul urma aspru:

— Mâine să plăteşti neapărat.

— Pane zapciu, boul s'a bolnăvit şi a pierit anul trecut. Ce să mai plătesc? — încerca bătrânul Ternovâi cu glasul tremurând, cât mai liniştit, să-l îmblânzească pe Zaviriuha.

Dar zapciul nu se lăsa îmblânzit. Băga în buzunarul încăpător plăcinta pe care i-o întindea bătrâna, în alt buzunar dădea drumul celui din urmă taler pe care-l păstraseră după icoană şi spunea ameninţător:

— Pan logofăt nu ştie că boul s'a bolnăvit şi a crăpat, aşa că trebuie să-ţi plăteşti datorinţa, căci eşti hlopul panului Korecki. Eu am să fiu milostiv cu tine şi am să te mai păsuiesc o săptămână. Dacă n'o să plăteşti într'o săptămână, ai să fii dus la curte şi bătut cu ciomagul. Bagă de seamă, Ternovâi!

...Acum nimeni nu mai vine la zaplaz. Şi nici nu va mai

veni. Nu mai trebuie să facă temenele în fața nimănui. Doar nalbele învoalte mai fac acum temenele spre zaplaz. Nimeni n'o să mai vină dela curtea panului; n'a mai rămas nici picior de zapciu sau de logofăt, toți s'au făcut nevăzuți dincolo de Vistula.

Maxim Ternovâi stă liniștit pe prispă. Curcubeul voios strălucește deasupra Baigorodului. Dar ce-i asta?

Niște nori vălmășiți astupă strălucirea curcubeului. Zapciii îl târăsc pe Maxim Ternovâi la curtea panului. Ciomegele cad șuierând pe spinarea lui. Zapciii lovesc cu sete. Insuși logofătul Pruszinski stă de o parte și răcnește, bătând din picior:

— Dați vârtos în porcul ăsta de câine, să știe mișelul de hlop ce înseamnă să nu plătești arânda cuvenită panului. Și mai trăgeți-i pentru că a zămislit un lotru care a plecat la Hmel...

Maxim Ternovâi mușcă pământul de durere, dar tace. N'or să-l audă călăii gemând. Numai inima lui poate că cere ajutor lui Martân.

...Soarele strălucește din nou și norul cel negru și amenințător se destramă. In Baigorodul din visarea lui e liniște. Dar în Baigorod nu era liniște...

Martân Ternovâi deschise ochii. Deasupra lui se înălța un stejar rămuros. Soarele intrase în nori. Necheza un cal. Departe zburase Martân pe aripile visului...

Se ridică în capul oaselor, își îndreptă umerii și privi împrejur. Caii — al lui și al polcovnicului — păşteau nu departe și ridicau mereu capetele, ciulind urechile și ascultând ceva. Martân sări în picioare.

Nori de ploaie se rostogoleau pe cer deasupra pădurii ca niște talazuri uriașe. Il izbi o boare jilavă. Vântul vijelios trecu printre stejari și răvăși iarba. Se auziră glasuri. Martân se apropie de cai. Potrivi dârlogii și se uită în sus spre cer. Degeaba mai aștepta soarele. Și totuși parcă văzuse adineauri curcubeul. Se gândi din nou la lupta apropiată. Dar acum se gândea la ea altfel, simțind în inimă o nerăbdare înfrigurată, ca și cum ceeace visase îl îndemna să pornească mai repede în întâmpinarea vrăjmașului.

Când polcovnicul Danilo Neceai se ivi în desiș, Martân era călare. Ținând de dârlogi calul polcovnicului, se îndreptă spre el. Neceai sări în șea și-l privi pe Martân cu luare aminte.

— Ce te-ai posomorât? Ți-e frică de moarte, cazace?

— Nu dau cu ochii de ea pentru întâia oară, — răspunse întunecat Martân și porni pe urma polcovnicului.

...Un ceas mai târziu, Martân Ternovâi stătea într'un stejar înalt, ascuns printre crengile dese, și privea cu luare aminte la cele ce se petreceau pe malul celălalt al Strâpei. Olăcarii se pitulaseră sub stejar, într'o râpă. Ţineau dârlogii cailor cu o mână și erau gata să alerge într'un suflet la polcovnicul Neceai. Burnița.

Cu toate acestea, prin pânza de stropi, Martân vedea destul de limpede cum pe malul drept armia coroanei se desfășura neturburată pe două şiraguri, neştiind, de bună-seamă, că hatmanul se află la câteva sute de pași de ea. Martân vedea călăreţii cu aripi de oţel în spate și oștenii împlătoșați („nemţi" — ghici el) care înaintau în liniște spre trecerea peste apă. Ceva mai la stânga, către alt pod, coborau dragonii și tunurile, iar în urma lor, cât vedeai cu ochii, se întindea tabăra de care a pedestrimii leşeşti. Deodată, Martân zări în mijlocul dragonilor un steag alb, înconjurat de un grup strâns de călăreţi. „Acolo o fi regele", își spuse el.

Călăreţii cu steagul se apropiară de mal și Martân putu să le deslușească chiar și chipurile. Se auzeau strigătele căpeteniilor și scârţâitul chervanelor. Iată că cei dintâi călăreţi au și ieșit pe malul stâng și au început să se așeze în rânduri. Unul din călăreţi, în platoșă, cu o mantie albastră aruncată peste umăr, arăta cu mâna spre miază-zi.

„Arată spre Ozernaia, spre Zbaraj", înțelese Martân. Ei, e vremea să trimită un olăcar la polcovnic. Aplecându-se din copac, Martân îi șopti lui Semion Laznev :

— Hai, Semioane, dă-i drumul la polcovnic și spune-i că au trecut...

Şi privi mai departe spre mal. Doar urechea lui ascultă, cum în spate, copitele cailor izbeau năprasnic pământul. In fața lui, joimirii leși se scurgeau pe malul stâng ca două pâraie, iar acei care trecuseră apa începură să se rânduiască în luncă, așteptând până se va strânge toată armia. Tunurile începură să tragă și ele,. unul după altul, urmate de chervanele cu ghiulele.

Călăreţii de pe mal erau vădit neliniştiţi. Călăreţul cu platoşă și cu mantie albastră, în care Martân ghici acum fără greș o căpetenie, privea ţintă spre râpa pe care i-o arăta cu degetul un alt călăreț. Pe urmă, parcă neînvoindu-se cu ceeace spunea acesta, dădu din mână în semn că

se lasă păgubaş şi se întoarse cu spatele. In clipa aceea, fumuri albe-albăstrii se înălţară deodată spre cer, deasupra pădurii — cele dintâi ghiulele căzură şuierând dincolo de trecerea peste apă.

Martân coborî cu repeziciune din stejar și sări în șea. Deîndată ce ieși din râpă, își văzu polcul lui trecând pe alături, pe câmp, parcă purtat de aripi. In frunte călărea Danilo Neceai, cu sabia în vânt şi cu topuzul de polcovnic vârît în cingătoare. Aruncă spre Martân o privire cu coada ochiului. Martân intră cu calul în șuvoi şi se pomeni lângă Neceai. Din clipa aceea, nu mai vedea înainte decât zidul de husari şi de dragoni şi zbura spre el, împins de o putere ciudată, de nebiruit.

— Slavă ! — tună deasupra câmpiei.

Striga şi el din toată inima, din răsputeri.

— Slavă !

Cazacii strigau cu toţii.

— Slavă !

Deodată, în faţă, răsăriră ca din pământ doi dragoni şi unul din ei repezi sabia asupra lui. Supunându-se unui simţământ puternic, Martân lunecă din șea sub burta calului, ţinându-se de scări cu mâinile și cu picioarele. Sabia dragonului izbi şeaua. Atunci Martân sări în șea prin dreapta şi apucând sabia cu mâna stângă lovi dragonul pe neaşteptate, doborându-l de pe cal. Dar iată că înaintea lui se ivi celălalt dragon, cu o suliţă lungă întinsă înainte. Insă în aceeaş clipă, dragonul se prăvăli pălit în ceafă de topuzul lui Neceai. Martân auzi porunca polcovnicului :

— Răspândirea ! Sotnici, înainte !

Tot polcul goni vijelios spre mal, tăind calea spre apă armiei regelui.

In dreapta tunurile bubuiau asurzitor și peste câmpie se şi rostogolea răcnetul scurt al tătarilor : „Allah !"

Erau bulucurile lui Karaci-bei, mârzacul dela Perecop, care ieşeau din pădure. Martân şi cazacii ajunseră la mal și se încleştară cu leşii pe coborîşul spre pod.

Husarii îşi croiau drum cu suliţele. Mulţi dintre ei descălecaseră şi trăgeau în cazaci cu flintele. Martân auzi cum căpetenia polonă, pe care o zărise încă în timpul trecerii peste apă, strigă ceva husarilor, apoi o văzu năpustindu-se înainte spre cazaci, ca să răzbească spre apă.

„Până aici mi-a fost !", îi trecu fulgerător prin gând lui Martân.

Privi în dreapta şi văzu cum oştenii nemţi păşeau spre mal într'o rânduială desăvârşită.

— Ce e, frăţioare, dogorăşte? — auzi Martân la ureche şi, întorcând capul, văzu pe Semion Laznev, cazacul dela Don. O şuviţă de sânge îi curgea pe obraz, moţul negru i se lipise de frunte, iar calul îi sforăia din greu.

In clipa aceea, calul lui Martân se poticni, şi el se prăvăli cu capul în jos la pământ. Nu apucă bine să se ridice că un lefegiu neamţ şi avântă sabia spre el. Martân văzu asupra sa un chip stacojiu şi nişte ochi bulbucaţi, holbându-se drăceşte. Incercând să se ferească de lovitură, Martân ridică sabia, întinzând-o pieziş în faţa sa. Cu toate acestea, de bunăseamă că i-ar fi sunat ceasul, dacă Semion Laznev n'ar fi tăbărît vijelios asupra neamţului şi nu l-ar fi doborît cu o lovitură de sabie peste obraz.

— Piei, neamţule! — răcni Laznev, înfigându-i sabia între ochi.

Martân se ridică într'o rână. Calul zăcea ucis de un plumb. Laznev îi întinse mâna, ajutându-i să se scoale.

— Ţine-te bine, Martâne! — strigă Laznev şi, văzând în faţă călăreţul cu mantia albastră, se năpusti spre el.

— Primeşte plocon, dela un cazac rus! — strigă voiniceşte Laznev şi fie din pricină că zbura cu iuţeala vântului, fie că strigase voios, fie de cine ştie ce altă pricină, Martân văzu cum călăreţii se traseră înlături, de amândouă părţile, făcând loc pentru încăierare. Dar de bunăseamă că leahul nu voia să primească lupta căci, întorcându-şi calul, strigă mânios după oştenii săi, care îi şi întorseseră spatele şi începuseră să gonească spre cealaltă trecere, unde-i aşteptau cazacii polcovnicului Gromâca.

Nevoit să se apere, călăreţul cu mantie se repezi asupra lui Laznev, dar cazacul, căutând să se ferească de lovituri, se rotea ca într'un vârtej în jurul lui. Fără voie, leahul se învârtea pe loc, iar mantia albastră îi fâlfâia în urmă. Laznev pândi o clipă prielnică şi printr'o lovitură iscusită svârli sabia din mâna călăreţului.

— Dă-te prins, — răcni el năpraznic. Leahul ridică mâinile, prăvălindu-se de pe cal.

In aceeaş clipă, Martân îi zmuci dârlogii din mână şi sări în şea.

Husarii şi dragonii din vâlcea se apărau cu înverşunare. Tunurile leşeşti care se aflau acolo gata de tragere nu apucaseră să bubuie nici măcar o singură dată... Pedestrimea

căzăcească a polcovnicului Gladchi le cuceri printr'o năvală vijelioasă. Numai de pe malul celălalt al Strâpei trăgeau nişte tunuri, dar şi de acestea se apropia polcul lui Bohun şi tătarii.

Zece mii de nemţi şi cinci mii de pedestraşi leşi se opriseră lângă apă, gătindu-se să dea de acolo o lovitură din coastă oastei căzăceşti, pentru a da putinţă regelui şi numeroasei sale gvardii să treacă pe malul drept.

Martân auzi surlele răsunând în desiş şi zări câteva zeci de trâmbiţaşi pe cai albi, ieşind la marginea pădurii, urmaţi de un val larg de cazaci. In faţa valului, Martân văzu un călăreţ în urma căruia gonea un cazac cu tuiul alb.

— Hatmanul, hatmanul! Slavă hatmanului! — tună deasupra câmpului de luptă. Strigătul răsuna din toate piepturile.

— Hatmanul, hatmanul! — strigau mereu cazacii. De bunăseamă că Hmelniţchi auzea şi el acest strigăt...

Stând în rândurile sotniei lor, Martân şi Laznev erau gata să se arunce în luptă la cel dintâi semn al sotnicului. Dar acesta se uita ca şi ei spre pădure.

Hatmanul îşi flutură sabia spre stăvilar şi călăreţii care goneau pe urmele lui, împinşi parcă de un vânt năprasnic, se repeziră spre lefegiii nemţi şi spre joimirii leşi. In clipa aceea, sotnicul ridică şi el varga, ducându-şi sotnia în luptă.

Martân şi Laznev goneau alături. In faţa lor galopa frumos armăsarul lui Neceai.

— Priveşte ce mândreţe, — strigă Martân lui Laznev, — argamac de Asia.

Impresurat de strajă, Hmelniţchi zbura cu sabia în vânt pe calul său negru. Martân îi văzu buzduganul înfipt sub cingătoare. Chipul hatmanului era aspru. Cazacul cu tuiul în mână, care gonea după el, privea crunt în jurul său şi răcnea:

— Slavă!

Deodată hatmanul întoarse capul spre el şi-i strigă ceva — Martân nu înţelese ce anume, dar de bunăseamă că se răstise la el, căci cazacul tăcu. In clipa aceea Martân simţi că trebuie să-l urmeze pe hatman, să răzbească cu orice preţ acolo unde va arăta cu sabia hatmanul, şi-şi dădu seama că între acest simţământ şi visarea lui de dimineaţă, din pădure, este o legătură strânsă, şi pătruns de acest lucru, simţi din nou în inimă un avânt tot atât de năvalnic ca şi la începutul luptei.

— Pentru slobozenie, pentru credință ! — auzi Martân chemarea hatmanului. — Inainte, cazaci !

Martân strigă și el :

— Pentru slobozenie ! — şi auzi împrejur, în valurile călăreţilor, aceleaşi cuvinte strigate de Semion Laznev, de Andrei Pivtoradnia, de Michita Gorliță. Intorcând capul, văzu dintr'o ochire pe Necipor Galaida, care gonea cu ei şi striga :

— Pentru slobozenie !

Acest strigăt „Pentru slobozenie“ ! care zbura deasupra câmpului de luptă, stârni în inima lui Martân atâta vitejie, atâta bărbăţie, încât el îşi dădu seama că moartea nu-l mai înspăimântă.

...Necipor Galaida îl zărise şi el din fugă pe Martân Ternovâi. Aruncând încă o privire într'acolo, nu-l mai putu vedea, fiindu-i ascuns de valurile de cazaci care se întinseseră în chip de arc. Atunci dădu pinteni şi se năpusti ca o vijelie spre zidul de fier al nemţilor care, din genunchi, trăgeau cu flintele asupra rândurilor de cazaci. Nu departe, înaintea lui, polcovnicul Gromâca vântura sabia şi striga ceva cazacilor, dar Galaida nu auzi ce spune : în clipa aceea începură să bubuie tunurile de pe malul leșesc şi numai după semnele făcute de polcovnic cu sabia, înţelese că el poruncește cazacilor să descalece și să se trântească la pământ.

Ca toţi ceilalţi cazaci, Galaida sări de pe cal și, trăgându-l de dârlogi, îl sili să se culce în faţa sa. Luă repede flinta și începu să toarne pulbere pe tigăiţă. Aruncând întâmplător o privire înainte, văzu pe polcovnicul Gromâca, în picioare, cu spatele la nemţi, strigând ceva spre cazaci.

In aceeaşi clipă zări cum un neamţ, care se pitise după un dâmb, ochește pe polcovnic în spate. Galaida sări în picioare şi din două salturi îl acoperi pe polcovnic cu trupul său. Nu auzi împușcătura, dar ceva fierbinte și ascuţit i se înfipse în piept. Altceva nu-și mai amintea.

...In noaptea aceea de 5 August, Feodor Svecica, care se afla în cortul său din pădurea dela Zborov, stătea aplecat deasupra unei scânduri puse pe două buturugi şi, lingându-şi buzele uscate, scria pe o coală galbenă de pergament:

«...Lupta sângeroasă a ţinut până seara. Numai o ploaie repede și întunericul au oprit în loc viteaza oaste a hatmanului. Leşii au izbutit să strice podurile şi să fugă în târg, dar au lăsat pe câmpul de luptă, în mâinile cazacilor,

optsprezece mii de prinşi, o sută de care cu podvezi de război, cincizeci şi şapte de tunuri şi mormane de ghiulele.

«L-am văzut pe hatmanul Bogdan gonind în fruntea oastei şi tăind cu sabia ca un cazac de rând, am văzut cum i-a căzut calul lovit în cap şi cum un cazac i-a dat calul său, pe care hatmanul a încălecat numaidecât. Nişte tunuri ale duşmanilor ascunse între două dâmburi trăgeau asupra cazacilor; atunci, un cazac ciung s'a strecurat în tabăra vrăjmaşă şi a pus foc la chervanele cu pulbere, care au sărit în văzduh, ucigându-l. Nişte cazaci mi-au spus mai târziu că pe viteaz îl cheamă Feodor Chiaşco. Slăvită fie fapta lui, şi cunoscută tuturor noroadelor!

«A mai dobândit mare slavă cazacul dela Don Semion Laznev care a prins pe ghinărarul neamţ Donhof şi încă zece reiteri, precum şi pe stegarul regesc. Cazacii dela Don au luptat umăr la umăr cu cazacii noştri şi s'au bătut ca leii; după luptă hatmanul le-a mulţumit tuturor, iar lui Alexei Starov, atamanul cazacilor dela Don, i-a dăruit sabia sa şi atamanul Starov i-a dat-o hatmanului pe a lui, în vreme ce cazacii care erau de faţă, strigau: „Slavă!“

«Prinşii, spăimântaţi foarte, au căzut în genunchi în faţa hatmanului — printre ei erau reimentarul [1]) neamţ Wolf, prinţul Lubomirski şi încă mulţi şleahtici — şi au spus că regele Jan-Kazimir şi cancelarul Ossolinski fuseseră cât pe ce să cadă şi ei în mâinile cazacilor iar acum se ascund undeva în tabără. Prinşii ziceau că armia coroanei şi căpeteniile sale sunt deznădăjduiţi de tot.

«După luptă hatmanul porunci ca un vagmistru din fiecare polc să numere morţii — pe cei vrăjmaşi şi pe ai noştri. Vagmiştrii au numărat morţii, socotind că vrăjmaşii au pierdut unsprezece mii de oameni iar noi două mii, sau poate chiar mai puţini. Pierderile cele mai multe le-am avut de pe urma flintelor.

«Târgoveţii din Zborov au trimis pristavi [2]) la hatman în tabără care i-au spus că ei nu vor să rămână sub stăpânirea regelui, şi că nu-i vor pune piedici hatmanului ci, dimpotrivă, îi vor da tot ajutorul, numai că-l roagă mult să nu-i lase pe tătari să se apropie de târg.

«Timofei, fiul hatmanului, mi-a spus că un cazac de rând, din polcul lui Danielo Neceai, pe numele său Martân Ternovâi, s'a năpustit printre gvardiile regelui, a căsăpit

[1]) *Reimentar* — comandant de regiment. (N. trad.)

[2]) *Pristav* — crainic. (N. trad.)

doi stegari și le-a luat steagul regesc, aducându-l în tabăra noastră. Acum steagul se află în cortul hatmanului...»

In călimară nu mai era cerneală. Svecica lăsă pana jos. Tocmai voia să scrie câteva cuvinte și despre el — doar fusese și el în luptă, cunoscuse și el spaima și bucuria izbânzii — dar cerneala se isprăvise.

„Tocmai pentru mine nu a ajuns", se gândi el înciudat și ieși din cort să ia apă pentru a face altă cerneală.

Ploaia susura molcom în frunziș. Simți că îi e somn și hotărî să se culce, cu atât mai mult, cu cât desigur, că în zori lupta trebuia să înceapă iar. Feodor Svecica se întoarse în cort, se întinse pe o bucată de pâslă, și adormi îndată. Visă că gonește călare, cu sabia în mână, spre armia coroanei care stă în fața lui ca un zid și că aude în spate glasul hatmanului :

— Priviți, cazaci, cine e Feodor Svecica, — el, unul singur, cheamă la luptă pe toți dușmanii.

Deodată Feodor Svecica văzu pe răposatul mitropolit Petru Moghila ieșindu-i în întâmpinare cu o carte în mână, pe care i-o întindea. Pe scoarță era scris numele lui. Șleahta nu se mai vedea și nici cazacii; se făcea că se află pe o câmpie verde de care se apropia o fată cu niște găleți pline cu apă. Feodor Svecica ar fi vrut ca fata să-i iasă înainte cu gălețile pline dar ea vărsă apa și-i tăie drumul cu gălețile goale...

Hatmanul trecuse în cercetare pe la polcuri și acum se întorcea spre cortul său. Poruncise ca Neceai, Gladchi, Mozâria, Gromâca, Vâgovschi, Capusta, precum și Siluian Mujilovschi, care sosise dela Zbaraj, să fie chemați numaidecât ; de bunăseamă că îl așteptau. Deabia se mai ținea în șea de oboseală. După el veneau Timofei și esaulii, urmați de strajă. Doi cazaci luminau drumul înainte cu masalale. Coborîră într'o râpă.

— Ce polc e aici ? — întrebă hatmanul pe un străjer.

— Al polcovnicului Gromâca,—răspunse răspicat cazacul.

Hatmanul se apropie de un foc împresurat roată de niște cazaci. Insoțitorii se opriră ceva mai la o parte. Timofei se apropie de hatman.

— Noroc cazaci, — rosti hatmanul.

Cazacii îl cunoscură și dădură să se scoale.

— Inchinăciune, pane hatman ! Inchinăciune, — răspunseră ei într'un glas.

— Stați, stați jos, am să mă încălzesc și eu oleacă lângă voi.

Hatmanul sări sprinten de pe cal și se apropie de foc. Cazacii îi făcură loc; unul din ei îi trase o șea. Așezându-se, Hmelnițchi oftă din greu și zise:

— Am îmbătrânit, cazaci...

Cei de lângă foc tăceau, cuprinși de sfială. Hatmanul întoarse capul și-i porunci lui Timofei:

— Du-te în tabără și spune că vin și eu curând...

După ce ropotul copitelor se stinse, hatmanul privi cerul și spuse:

— A contenit ploaia. Bine ar fi ca mâine să avem vreme frumoasă.

— Tot aia e, hatmane, ori cum va fi vremea, tot îl vom bate pe rege, — își dădu cu părerea un cazac cu capul oblojit, care stătea în dreapta lui.

— Crezi că-l vom bate? — întrebă hatmanul, aruncându-i o privire.

— Pun și rămășag dacă vrei... — vorbi semeț cazacul.

— Halal de Guleai-Den — strigă încântat un cazac tânăr. — Vrea să pună rămășag cu hatmanul! Halal de el!

— Pe ce punem rămășag? — zâmbi hatmanul.

— Ce să mai punem rămășag când amândoi știm foarte bine că i-a sunat ceasul șleahtei... Am pomenit și eu de rămășag, așa ca să arăt că s'a zis cu ea...

— Halal de Guleai-Den! — râse din nou cazacul cel tânăr, lovindu-se încântat peste genunchi. — Are limba ascuțită ca o sabie...

Tovarășii îl luară la rost, strigându-i să tacă odată. Hmelnițchi își scoase luleaua, o umplu cu tutun și se întinse spre foc. Guleai-Den luă cu degetele un cărbune și-l întinse spre luleaua hatmanului.

— Ai să-ți arzi degetele, — zise hatmanul, și voi să ia cărbunele din mâna lui Guleai-Den, dar acesta nu i-l dădu.

— Aprinde-ți luleaua, hatmane, — grăi el, punând cărbunele în lulea, — degetele tale au mai mare preț pentru noi. Păstrează-ți mâna tare ca să-i ții bine pe pani de grumaz...

— Halal de Guleai-Den! — hohoti iară tinerelul cel gureș. Cazacii de lângă foc se însuflețiră.

— Așa e, bine a zis, să-i țină pe pani de grumaz...

— Dacă ești moale cu ei, își vâră iarăși nasul dincoace de Vistula...

— N'o să și-l mai vâre, avem noi grijă să-i băgăm în sperieți, — își dădu cu părerea tinerelul, vrând cu tot dinadinsul să atragă asupra sa luarea aminte a hatmanului.

— Ce să-i bagi în sperieţi? — grăi cu îndoială Guleai-Den, clătind din cap. — Parcă numai odată ne-am ridicat până acum împotriva lor? Hatmanul ştie bine câte zurbale au fost... Ehei!

— Vezi bine că au fost, — glăsui răguşit un alt cazac, care tăcuse toată vremea, duhănind dintr'o narghilea. — Dar ca asta n'a mai fost până acum. Aşa-i hatmane?

— Cred că n'a mai fost, — rosti scurt Hmelniţchi.

Guleai-Den dădu din mână şi grăi a deznădejde:

— Ei, o să-i alungăm pe panii străini, dar ni s'or urca în cap dintre ai noştri, atunci ce o să...

Grăind astfel îşi simţea inima zvâcnind aprig în piept. O tăcere grea, apăsătoare, se lăsă în jurul focului. Hatmanul privea flăcările şi pufăia molcom din lulea.

Cazacul cel tânăr hotărî să spună ceva care ar plăcea hatmanului. Ce l-a găsit şi pe Guleai-Den! Doar nici hatmanul nu-i pospolit, se trage şi el din boieri, oamenii zic că are multe moşii şi mult aur. Vai, Guleai-Den ăsta parcă are mâncărime pe limbă!

— Măi, Guleai-Den, dacă la asta te duce capul, mai bine rămâneai acasă pe cuptor, — grăi colţos cazacul cel tânăr. — Dece ai mai plecat la război?

Se aştepta ca Guleai-Den să se supere, dar acesta îi răspunse domol:

— Am plecat ca să alung şleahta leşească de pe pământul nostru.

Tăcu, chibzuind parcă, şi apoi adăugă:

— După ce o să-i batem pe panii străini, îi luăm de gât şi pe ai noştri; e mai uşor să-i baţi pe rând, câte unul...

Toţi tăceau, uitându-se cu teamă la hatman. Iar el pufăia din lulea cu privirile aţintite la foc. Dar ascultase cu luare aminte vorbele lui Guleai-Den.

— Hatmane, chemarea ta ne-a mers la inimă. De bunăseamă, ne-ai înţeles durerea. Ne-ai chemat la luptă pentru slobozenie, pentru credinţă, şi am venit; te urmăm oriunde ai să ne porunceşti, murim, dar nu mai lăsăm să ni se smulgă ce-i al nostru... — Glasul lui Guleai-Den prinse tărie, şi el ridică pumnul ameninţător.

— Nu vrem decât atât: să trăim omeneşte, să muncim pământul pentru noi, nu pentru pan. Iar dacă hatmanul nostru sau oastea au nevoie de noi, le dăm totul şi punem mâna pe săbii. Chiar dacă nu suntem cazaci! Eu n'am fost cazac de când sunt. Dar ei, oare, au fost toţi cazaci?

Tânărul cazac voi să spună ceva împotrivă, dar dădu din mână în semn că se lasă păgubaş.

— Ia mai slăbeşte-mă, ţâncule! — strigă oţărît Guleai-Den. — Lasă-mă odată să stau de vorbă cu hatmanul, poate că mâine o să mor şi n'am spus adevărul, n'am spus ce mă doare, şi nu numai pe mine, dar pe toţi pospoliţii.

— Vorbeşte, Guleai-Den, — zise încet Hmelniţchi, — vorbeşte, te ascult...

— Uite, hatmane, ce oaste mare ai! Nu zece, nu douăzeci de mii. Toată Ucraina e oastea ta! Şi ce vrem noi? Vrem să fim slobozi, hatmane! Şi dacă o să fim slobozi, o să vezi ce mândră va înflori ţara noastră!... Să mă ierţi, poate că nu trebuia să spun vorbele astea.

— Bine ai vorbit, Guleai-Den, — zise Hmelniţchi. — Ai spus adevărul... Trebuie numai să înţelegi că ne e tare greu, că suntem împresuraţi de duşmani...

— Să am iertare, hatmane, — răspunse plecându-se Guleai-Den. — Spui că avem duşmani, asta-i adevărat, dar crezi că hlopii leşi nu ne pizmuiesc pentru că-i batem pe pani? Or începe şi ei... Numai că, să ştii, hatmane, poate că altădată n'aş fi cutezat, dar acum ţi-o spun: dacă o laşi moale cu panii, ne bejenim cu toţii, toţi pospoliţii plecăm în Ţara Rusească... Te-ai gândit la porecla mea? De bunăseamă că-i caraghioasă: Guleai-Den [1]). In acest cuvânt e slobozenia mea! Asta-i! Aştia suntem noi. Trebuie să ştii: chemările tale dela Apele Galbene le rostim vorbă cu vorbă, ca pe o rugă...

Guleai-Den tăcu. Zâmbind, hatmanul îşi stinse luleaua cu degetul. Cazacii zâmbeau şi ei. Hmelniţchi se ridică în picioare. Simţea că-l înlănţuie ceva, că-l împiedică să vorbească nestingherit cu cazacii... Dacă ar fi avut în faţa lui o sută, o mie, două sute de mii de cazaci, le-ar fi strigat în gura mare vorbele cu care le însufleţea credinţa, vorbele scrise în chemările lui, aici însă, în faţa unui mănunchi de oameni, în faţa lui Guleai-Den, care îl uimea cu cugetul lui deschis, neînfricat, bărbătesc, Hmelniţchi simţi că îi este greu să vorbească şi că trebuia să fie cu băgare de seamă, să cântărească fiecare cuvânt. Spuse fără grabă:

— Vă mulţumesc, cazaci, pentru mângâierea pe care mi-a adus-o tovărăşia voastră. Să stăm umăr la umăr; eu nu voi da înapoi dela vorbele mele; n'am să-mi cruţ viaţa pentru aceasta.

---

[1]) *Guleai-Den* — umblă, plimbă-te o zi. (N. trad.)

Şi fiindcă simţea că oştenii aşteaptă ceva mai mult dela el, adăugă răspicat:

— După ce o să-i alungăm pe panii străini, n'o să-i mai lăsăm nici pe ai noştri să se prăsească. Vom trăi aşa cum a lăsat dumnezeu, aşa cum i-a fost hărăzit fiecăruia. — Tăcu o clipă, căutând parcă să mai spună ceva, apoi şugui: — De-acum înainte, porecla ta nu va mai fi Guleai-Den, ci Guleai-Sto-Let![1]. Ei, cazaci, e vremea să plec.

Săriră toţi în picioare. Guleai-Den aduse calul hatmanului, îi ţinu scara ca să se urce în şea, şi apoi îi spuse:

— Am să te petrec, hatmane.

Păşea alături de el, ţinându-se de scara şeii. Dincolo de râpă aşteptau cazacii din straja hatmanului. Hmelniţchi îi strânse mâna.

— Guleai-Den îţi urez noroc!

— Să fii sănătos, hatmane!

Hmelniţchi fu împresurat de strajă. Guleai-Den rămase singur, rezemat cu umărul de un copac. Nu-i venea să se întoarcă la foc. Simţea o greutate pe inimă, parcă l-ar fi obijduit cineva, parcă nu i s'ar fi împlinit nădejdile, năzuinţele.

Hatmanul era aşteptat. Vâgovschi îi ieşi repede înainte.

— Veşti de seamă, Bogdane... — zise el desfăcând cu mâini tremurătoare o foaie lungă de pergament. — Regele îţi trimite o epistolă...

Hmelniţchi îşi lepădă burca cu gluga udă. Ca şi cum n'ar fi auzit cuvintele diacului se uită la Neceai şi la Mujilovschi care stăteau în picioare alături, şi îl întrebă pe acesta din urmă:

— Ce-i la Zbanaj?

— In câteva zile se va sfârşi cu ei...

— N'or să scape cumva?

— Chiar dacă ar scăpa, acum nu mai sunt primejdioşi.

In ochii lui Vâgovschi ardeau lumini pline de răutate. „Ce bine ştie să facă pe nepăsătorul, se gândi el, deşi îl sâcâie la inimă".

— Ce scrie regele? — întrebă Hmelniţchi, aşezându-se tătăreşte pe pâslă.

Işi şterse cu o năframă faţa udă şi făcu semn din cap polcovnicilor să stea jos.

— Epistola a fost adusă acum o jumătate de ceas, —

[1] *Guleai-Sto-Let* — umblă, plimbă-te o sută de ani. (N. trad.)

spuse înfrigurat Vâgovschi, lingându-şi buzele, — de căpitanul Belski, aghiotantul regelui. Regele aşteaptă răspuns.

— Răspuns? — întrebă Hmelniţchi.

„Răspuns?..." se gândi apoi în sine. Ei bine, o să-i răspundă. Simţea o arsură în piept şi-l dureau umerii. De bunăseamă că răcise. Asta mai lipsea.

— Aşteaptă Vâgovschi! Cheamă-l pe Timco!

Vâgovschi scoase capul printre foile cortului şi strigă oţărît:

— Timco!

Timco, un cazac scund şi uscăţiv, bucătarul hatmanului, intră pieziş în cort.

— Poruncă, pane hatman.

— O cupă de rachiu şi un pumn de iarbă de puşcă! — ceru Hmelniţchi...

După câteva clipe, luă cupa adusă de Timco, turnă în ea o jumătate de pumn de pulbere, o amestecă şi bău fără să se strâmbe.

— Regele n'ar putea să bea aşa ceva, — şugui el, ştergându-şi mustăţile. — E cel mai bun leac împotriva răcelii. M'a învăţat un cazac bătrân încă la Ţeţora. Face bine. Ivane, te sfătuiesc să bei şi tu o duşcă: n'ai să mai tremuri aşa când vei mai ţine în mână vreo epistolă de-a regelui.

— Bogdane, tu şuguieşti şi vremea trece.

— Acum, vremea are însemnătate pentru rege. Noi n'avem dece să ne grăbim.

Se întinse pe pâslă şi îşi lăsă capul pe o mână, întorcând spatele lui Vâgovschi.

— Citeşte, diece!

Aplecat lângă lumânare, Vâgovschi citea:

„Măria noastră regească a fost cuprinsă de durere, când ne-a venit vestea nesupunerii tale şi a întregii noastre Oşti Zaporojene..."

— A fost a voastră! — mormăi gros Hmelniţchi. — E vremea s'o uiţi, pane crai!...

Vâgovschi ridică nerăbdător din umeri şi citi mai departe:

„...nu ai dat dovadă de credincioasă supunere cuvenită nouă, cu toate că ţi-am trimis buzduganul şi steagul. In loc ca să fi încheiat lucrările comisiei potrivit cu temeiurile întocmite de comişii noştri regeşti, nu numai că n'ai făcut astfel, dar atunci când am trimis o parte din armia coroanei pentru potolirea norodului de rând răsculat, care n'a făcut

parte niciodată din Oastea Zaporojeană, ai înfruntat această armie a mea şi o înfrunţi şi astăzi. Noi am dorit atunci ca prin comisia şi comişii noştri, să aducem o pace deplină ţării — sleită de sângeroasele lupte lăuntrice, spre bucuria tuturor necredincioşilor cu care tu te-ai însoţit".

— Asculţi, Bogdane ? — întrebă Vâgovschi, întrerupând citirea.

Hmelniţchi făcu doar un semn din mână. Vâgovschi isprăvi :

„...Suntem gata să-ţi trimitem îndată soli, fiind încredinţaţi că vom găsi la tine cuvenita credinţă şi supunere. Suntem încredinţaţi de aceasta, întrucât noi înşine, ca rege, dorim să căutăm căile care ar putea să potolească aceste neînţelegeri lăuntrice. Jan-Kazimir, rege al Poloniei, cu mâna lui, în noaptea spre şase August 1649".

— Ia s'o văd.

Hmelniţchi se ridică, sprijinindu-se în cot, luă pergamentul, privi rândurile scrise cu migală şi citi încăodată cu glas tare :

— Jan-Kazimir, rege al Poloniei...

Il fulgeră un gând năstruşnic : să trimită pe Guleai-Den să neguţeze cu regele... Spuse cu glas tare :

— De bunăseamă că i-a trimis o scrisoare şi hanului. Trebuie să-l urmărim de aproape pe Islam-Ghirei.

— Trimisul aşteaptă, — aminti Vâgovschi.

— Tu ce părere ai ? — întrebă Hmelniţchi.

Vâgovschi se uită la Mujilovschi şi la Neceai, nădăjduind să le ghicească gândurile după înfăţişare, dar ei priveau undeva în jos, la picioare. Răspunse şovăielnic :

— Eu cred că ar trebui să trimitem răspuns că suntem gata să începem neguţări şi să punem capăt războiului...

— Dar tu Neceai ? — întrebă Hmelniţchi.

— Eu socotesc că trebuie să-l silim pe rege să închine armele, — atunci vom sta de vorbă cu el altfel. Atunci n'o să se mai milostivească de noi, ci o să stăm de vorbă deopotrivă în drepturi.

— Sunt de aceeaş părere, — rosti Mujilovschi.

Hatmanul se sculă de pe pâslă :

— Mâine dimineaţă trebuie să cucerim Zborovul şi să batem armia regească, aşa fel, ca să nu se mai scoale. Trimisul poate pleca înapoi. Nu le dăm niciun răspuns.

Vâgovschi ridică mâna în semn de împotrivire.

— Pleacă. Am spus şi aşa va fi.

Vâgovschi ieşi. Neceai şi Mujilovschi se ridicară.

— Duceţi-vă şi voi să vă odihniţi... Despre ce pace poate fi vorba ? Ce să ne mai tocmim ? — Hatmanul sări în picioare. — Diacul meu a ajuns să se sperie şi de umbra lui.

Neceai spuse cu înţeles :

— Vorbeşte sângele de şleahtic din el...

Hmelniţchi ridică sprâncenele şi-l privi gânditor pe Neceai :

— Nu, dragii mei, acuma nu poate fi vorba de pace. Dacă mâine izbutim să zdrobim armia coroanei, înseamnă că am dobândit slobozenia pe vecie ; pacea şi neguţările nu sunt decât tărăgănări care ar da regelui şi şleahtei putinţa de a strânge o altă oaste.

Părea că îşi vorbeşte sieşi, căutând să se încredinţeze pe sine.

Rămas singur, îşi aduse aminte, fără să vrea, de cele vorbite cu oştenii în jurul focului. Acum ştia bine ce aşteaptă cazacii dela el. In clipa aceasta, cu câteva ceasuri înainte de noua luptă, în preajma zorilor, îl străbătu un gând nou : oare n'a dat încă toată slobozenia cazacilor, acelor oşteni care încă dela Apele Galbene l-au urmat în lupte ? Astăzi ei nu mai sunt zece-douăzeci de mii, ci zeci şi zeci de mii... Nici regele şi nici şleahta n'ar încuviinţa, pentru nimic în lume, ca toţi aceşti luptători să intre în rândul cazacilor. Dar oare chiar nacealnicii lui ar primi ?

— Bogdane !

Glasul lui Lavrin Capusta îl făcu să tresară.

— M'au furat gândurile, — zâmbi el, strângând mâna lui Capusta. — Stai jos, vorbeşte : ce veşti îmi aduci ?

Capusta lepădă burca şi cuşma, udă leoarcă, şi se aşeză pe pâslă.

— Veşti proaste, Bogdane.

— Ce anume ? Spune, — porunci Hmelniţchi, oprindu-se în picioare în faţa lui Capusta şi încrucişându-şi mâinile la piept. — Vorbeşte, te ascult.

— Regele a trimis o scrisoare hanului. Oamenii cancelarului au izbutit să se strecoare la Safer-Kazi. Cred...

Hmelniţchi îl opri cu o mişcare tăioasă a mâinii.

— Taci ! Nu vreau să ştiu ceeace crezi tu. Cum de aţi putut să-i lăsaţi să ajungă la han ? Aţi căscat gura, lua-v'ar dracu' ! Unde v'au fost ochii ?

— Hatmane, ştii doar...

— Ce să ştiu, nu vreau să ştiu de nimic. Doamne, dumnezeule ! — se tângui el, şi îşi acoperi faţa cu mâinile.

Ca şi cum ar mai fi avut o nădejde, rosti : — Să fie adevărat ?

— Mi-a trimis vestea omul meu de încredere, — zise Capusta cu tărie. După ce tăcu puţin, adăugă : — Se află acolo de două săptămâni.

— Crezi că va mai putea sta ?

— Imi pun nădejdea în dumnezeu.

— Dar dacă vor întreba unde-i Belski ?

— A pierit când răsculaţii i-au pus foc conacului.

— Aşa...

...Ploaia susura molcom dincolo de foaia cortului. Străjile se strigau unele pe altele.

Hmelniţchi ieşi din cort. Vântul îi aruncă în faţă stropi de ploaie şi fum. Fără să simtă ploaia şi izul amar al fumului dela focuri, stătea cu capul gol, cu gândul departe de tabăra aceasta, de noaptea aceasta. Undeva, dincolo de beznă, se străvedea o zi senină, însorită şi sub acel soare se zărea pe el însuşi, împăcat, liniştit, aşa cum nu se cunoscuse niciodată. Simţământul ţinu doar o clipă şi poate tocmai din această pricină îi aduse deodată pacea.

Intră în cort şi-i spuse domol lui Capusta :

— In zori începem lupta. Trebuie să-i înfrângem înainte de a se înţelege cu hanul. Pricepi ?

Lavrin Capusta plecă fruntea în tăcere.

19

Sefer-Kazi-aga asculta cu luare aminte pe Tikocinski, mareşalul regelui. Faţa nepăsătoare a vizirului nu dezvăluia nimic, dar în inima lui nu sălăşluia nici liniştea nici pacea. Iată că sosise în sfârşit, mult aşteptata clipă când putea să dovedească hanului Islam-Ghirei cât de înţelept este vizirul său. O fi oare pe lângă ceilalţi crai un sfetnic atât de deştept, de isteţ, ca Sefer-Kazi ? Nu ! Un om ca el nu-i de găsit nicăieri.

Tikocinski vorbea pripit. Tâlmaciul, un tătar mătăhălos, fără sprâncene, abia prididea să rostească în graiul său vorbele pline de tulburare ale mareşalului. Dar, cu cât solul regelui era mai tulburat, cu atât inima lui Sefer-Kazi se liniştea mai deplin.

Vizirul clipea şi îşi juca încântat degetele pe pântec. Acum altfel vor vorbi sfetnicii craiului leah. Işi închipui

o clipă fața mânioasă a lui Hmelnițchi și clăti amenințător din cap.

Tikocinski tăcu nedumerit. Vizirul făcu semn cu mâna: „Solul să vorbească mai departe". Tâlmaciul rosti aceste cuvinte în leșește. Și Tikocinski vorbi mai departe. După ce isprăvi, Sefer-Kazi se ridică:

— Spune-i ghiaurului să aștepte răspuns, — porunci el tâlmaciului și ieși din saivan.

Tikocinski aștepta, tăinuindu-și îngrijorarea din inimă. Drept în fața lui se proțăpiseră doi tătari cu iataganele trase, care-i pândeau fiece mișcare. Tâlmaciul ședea ceva mai departe, ascunzându-și ochii sub pleoapele umflate. Tikocinski își dădu seama că acum se află fără apărare în puterea vizirului și că acesta, dacă ar voi, l-ar putea da pe mâna lui Hmelnițchi. La acest gând simți că-i îngheață spatele. Iși mușca mustățile, mângâindu-se cu gândul că nu-i înlăturată putința ca vizirul să încuviințeze a sta de vorbă, fiindcă altfel nu s'ar fi învoit din capul locului să-l vadă. Iși aduse aminte cum, cancelarul Ossolinski spusese, cu câteva ceasuri mai înainte, în cortul regelui:

— Nu mai avem altă cale de mântuire decât aceea de a-l face pe han să strice tractatul cu Hmelnițchi. Trebuie să ne învoim la orice, să plătim tribut, să-l cumpărăm pe vizir, pe bei... Singura cale de mântuire este să stricăm înțelegerea dintre ei.

...Tikocinski stătea în cortul vizirului și aștepta. Știa că vizirul se dusese la han. In clipele acelea se hotăra soarta Rzeczei Pospolita. Altfel, în zori, Hmelnițchi va lovi din nou.

Vremea trecea grozav de încet. Dar dacă tătarii nu vor primi? Ce se va întâmpla atunci? O oboseală grea îi încătușa pleoapele.

Prin toropeala care îl cuprinsese, Tikocinski își aduse aminte că lagărul regesc este împresurat. In închipuirea lui zbuciumată se vălmășeau priveliști îngrozitoare de luptă. Totul se năruia. Totul se spulbera în vânt. Toți vor cădea în robie, în mâna lui Hmelnițchi și a hanului. Iar șleahta nu se va mai întoarce niciodată pe moșiile ei dela Nipru.

O atingere ușoară pe umăr îl zmulse din piroteala adâncă în care căzuse. In fața lui stătea vizirul. Mareșalul sări în picioare. Privind pe furiș ochii vizirului, se străduia să ghicească cu ce s'a întors dela han. Strâmbându-și buzele într'un zâmbet disprețuitor, tâlmaciul grăi:

— Sefer-Kazi-aga, marele vizir al strălucitului han Islam-Ghirei al III-lea, îţi porunceşte ţie, sol al craiului Lehiei, să te întorci în tabăra ta şi să-i spui cancelarului Ossolinski că vizirul se învoieşte să stea de vorbă cu el mâine, după răsăritul soarelui, în Râpa Verde de pe malul drept al Strâpei. Iar pentru ca tu să nu întâmpini primejdii din partea cazacilor, marele vizir a poruncit să fii ascuns într'o haraba cu fân şi, însoţit de caraule, să fii trimis în tabăra craiului tău.

Tikocinski se plecă adânc. Sefer-Kazi-aga coborî pleoapele.

Tâlmaciul îl împingea uşurel pe Tikocinski din spate. Caraulele veneau după ei.

După răsăritul soarelui, în Râpa Verde de pe malul Strâpei, cancelarul Ossolinski îl aştepta pe Sefer-Kazi. Când auzi zvonul ascuţit şi ameninţător al surlelor, fălcile începură să-i joace sub pielea obrajilor scofâlciţi şi neraşi. Insoţitorii cancelarului schimbară o privire îngrijorată. Ossolinski lăsă capul adânc în jos. Ii fusese sortită o ruşine cumplită. Se stăpâni însă într'o clipă. Numai să-l poată îmbuna pe acest ticălos de vizir, căci ruşinea nu va lăsa urme multă vreme. O va spăla în sângele schismaticilor. Nu mai era mult de aşteptat. Cancelarul ascultă încordat larma din depărtare. In spatele lui, Tikocinski şi Maliuga vorbeau în şoaptă.

— Să urmăriţi cu luare aminte ceeace vor vorbi tătarii între ei şi ceeace va zice vizirul. Tâlmacii nu spun totul, naiba să-i ia...

— Vine, vine! — strigă un glas cu înfrigurare.

Ossolinski îl zări pe Sefer-Kazi-aga apropiindu-se pe pajişte, călare pe un armăsar alb, acoperit cu un cioltar cusut cu fir de aur. După el venea un buluc de câteva zeci de călăreţi.

....Şi acum, cancelarul şi vizirul stăteau pe o cergă întinsă pe iarbă, cu doi tâlmaci de o parte şi de cealaltă. Insoţitorii şedeau ceva mai departe. Undeva, în vale, se auzeau nişte cai nechezând chemător şi vuiet de glasuri.

Vorbiră îndelung despre toate, dar vizirul nu spusese încă niciun cuvânt în legătură cu lucrul de căpetenie. Ştia că hotărîrea e în mâna lui şi el voia să ochească la ţintă. Câştiga astfel şi timp şi bani. Pe faţa lui încremenise liniştea, ca şi cum nu era război şi nici nu putea să fie.

Cancelarul era tulburat, își cerceta cu privirea inelele din degete și, cu glas surd, căuta să-l înduplece pe vizir :

— Mărite vizir, nu este în folosul tău ca să biruie prostimea. Tu ești înțelept, vezi departe și trebuie să înțelegi : cazacii au fost întotdeauna vrăjmașii Crâmului. Acum ei se prefac că sunt prietenii hanului, dar aceasta nu este decât o fățărnicie : așteaptă să mai prindă puteri și ai să vezi cum vor întoarce armele asupra voastră, soții lor de luptă. Lor nu le este drag hanul, ci țarul Moscoviei, acest lucru îl știu fără urmă de îndoială. Hmel îi face demult zâmbre țarului, dar se ferește ca voi să simțiți ceva. Ai aflat că în ajutorul lor au sărit cazacii dela Don. Dacă le dai răgaz, toată Țara Moscoviei va fi cu ei.

Cancelarul îl urmărea cu luare aminte pe vizir, în timp ce tâlmaciul rostea în tătărește cuvintele sale. Dar niciun mușchi nu se clintea pe chipul ca de piatră al lui Sefer-Kazi. Tâlmaciul isprăvi, ascultă cele spuse de vizir și se întoarse spre cancelar :

— Luminatul vizir este gata să-l asculte mai departe pe marele cancelar.

Ossolinski urmă :

— Puii de lup crescuți de capră o mănâncă când se fac mari. Tot astfel și cazacii lui Hmel vor porni cu război împotriva Crâmului. Tocmai acum e vremea ca ei să fie potoliți odată pentru totdeauna.

Vizirul îl privi iscoditor pe cancelar și începu să vorbească cu hotărîre și fără grabă. Tâlmaciul rostea cuvintele lui cu un glas rece și sec :

— Marele han Islam-Ghirei al III-lea a citit scrisoarea craiului Jan-Kazimir și mi-a poruncit mie, vizirul său, să-ți spun ție, sfetnicul craiului : între han și crai va fi pace și înțelegere veșnică și de nezdruncinat, dacă craiul va plăti haraciul pe trei ani și va despăgubi urdia pentru toate pierderile pe care le-a suferit în acest război. Atunci hanul va cere hatmanului Hmelnițchi să înceteze lupta și se va trage înapoi, în Ucraina, împreună cu el. Iar dacă craiul nu va primi aceste cereri, urdia se va războí mai departe împreună cu oastea hatmanului, împotriva Lehiei. Și tu o știi bine că n'a mai rămas mult ca să vă biruim. Dar hanul nu caută să nimicească Lehia și vrea să întindă frățește mâna fratelui său, craiul Jan-Kazimir, căci craii trebuie să trăiască în înțelegere. Așa a poruncit allah și așa ne învață Mahomed, proorocul lui.

Pete stacojii se iviră pe obrajii albi ai cancelarului. Cine va cuteza să spună acum că n'a mântuit Rzecz Pospolita și pe rege? Oftă ușurat și pentru întâia oară în aceste două zile simți în văzduh mireasma pelinului de stepă.

Soarele ieșise din nouri și arunca raze fierbinți pe cergă și pe genunchii sfetnicilor. Tunurile bubuiră deodată asurzitor în vale, apoi deasupra râpei verzi se auzi ca răbufnirea unui tunet strigătul „slavă!..." al cazacilor. Cancelarul tresări. Vizirul nu-și ascunse un zâmbet disprețuitor.

— Hmelnițchi e un oștean viteaz! — grăi el liniștit. — A pornit cu cazacii la luptă. Când soarele va fi sus pe cer, va trebui să sfârșească. Dacă nu va isprăvi pân'atunci, hanul îi va trimite urdia în ajutor...

Ossolinski simți o uscăciune în gură. Își linse buzele și rosti cu glas răgușit:

— Ce vom face mai departe, mărite vizir?

— Gândesc că acum este târziu, — grăi Sefer-Kazi, clătind mâhnit din cap, — acum e târziu, luminate cancelar. S'ar putea ca hanul să nu se învoiască să rupă înțelegerea cu hatmanul Hmelnițchi, deoarece acesta a și început lupta.

— Mărite vizir, totul atârnă de tine, — vorbi Ossolinski cu glas tremurător. — Cuvântul tău înseamnă mult pentru han, cuvântul tău îi e scump.

Vizirul plecă fruntea în semn de încuviințare. Tâlmaciul rosti:

— Ai dreptate luminate cancelar, cuvântul meu e scump.

Ossolinski întoarse capul și arătă spre cei doi tâlmaci. Sefer-Kazi înțelese. Se ridică împreună cu Ossolinski și amândoi se îndepărtară puțin.

— Mărite vizir, — spuse încet Ossolinski, amestecând vorbe tătărești cu cele leșești, — ne învoim cu cele cerute de han, iar ție, pentru grija ta, cu încuviințarea ta, vreau să-ți aduc astăzi în cort un plocon al regelui: douăzeci de mii de taleri de aur.

— Luminate cancelar, poate ai vrut să spui treizeci de mii, — răspunse Sefer-Kazi cu glas liniștit. Indată după aceea, făcând un semn cu capul spre bubuitul necurmat al tunurilor și spre larma glasurilor adăugă: — Mult sânge se va vărsa astăzi, mult sânge...

— Mărite vizir, — se grăbi Ossolinski, — regele îți dăruiește treizeci de mii de taleri; îngăduie să ți se aducă în cort darul regesc...

— Luminate cancelar, să-i spui prea înălțatului tău stăpân mulțumirile mele; iar acum să mergem la han.

Din Râpa Verde, ocolind străjile căzăcești, Sefer-Kazi și Ossolinski se îndreptară spre otacul tătarilor.

...Peste un ceas, cancelarul Ossolinski iscăli, în numele regelui, înțelegerea de încetare a focului cu Sefer-Kazi-aga. Prin această înțelegere Rzecz Pospolita se îndatora să plătească hanului Islam-Ghirei 200.000 de taleri deîndată, iar pe viitor câte 90.000 de taleri în fiecare an și, în afară de aceasta, să mai dea 30.000 de taleri drept preț al cojoacelor trebuincioase unei urdii de treizeci de mii de oameni. In acelaș timp, regele trebuia să poruncească lui Wiszniewecki și lui Firlei să plătească urdiei dela Zbaraj 200.000 de taleri.

Ținând în mână foaia galbenă de pergament cu temeiurile învoielii scrise pe ea, Sefer-Kazi și Ossolinski intrară în saivanul hanului.

Islam-Ghirei, învestmântat într'o burcă de samur căptușită cu urșinic purpuriu, ședea pe perine, având în stânga pe Kalga, iar în dreapta pe Nuraddin. Beii stăteau de-a-lungul pereților saivanului. Ossolinski se lăsă într'un genunchi. Sefer-Kazi puse la picioarele hanului foile de pergament. Hanul îi porunci cancelarului să se apropie.

— Să fie pace între mine, hanul din Crâm, și craiul Lehiei, fratele meu Jan-Kazimir, — rosti el; apoi se întoarse spre Sefer-Kazi: — Dă poruncă să fie înștiințat hatmanul Hmelnițchi să înceteze lupta, căci altfel îl voi lăsa singur și va trebui să întorc urdia împotriva cazacilor.

Ossolinski se plecă și duse mâna dreaptă la inimă.

20

— Unde ți-e cuvântul? — striga cuprins de o mânie cumplită Hmelnițchi, vânturându-și buzduganul. — Cum de ai putut să calci înțelegerea noastră? Cum de ai putut să începi neguțările cu regele, în spatele meu?

Hanul stătea neclintit ca o stană de piatră. Beii tăceau, frații hanului așișderea. Intunecat, Sefer-Kazi fornăia greu pe nas.

Hmelnițchi își dădu seama că strigă zadarnic. Nu, strigătele nu mai folosesc la nimic. Totul era pierdut. In spatele lui se țesuse o pânză de păianjen. L-au vândut! Ce

mai putea face? Când venea în goană spre han văzuse urdia înșiruindu-se în rânduri de luptă. Știa că hanul poate porunci să lovească pe cazaci din spate. Știa dece a încheiat hanul cu atâta grabă pacea cu regele. Ce să mai strige, ce să-şi mai irosească puterea şi vorbele. Hanului nu i-ar fi venit la socoteală o biruinţă asupra regelui. Şi parcă, ghicindu-i gândurile, Islam-Ghirei sări în picioare, ca muşcat de şarpe, şi strigă, păşind spre Hmelniţchi:

— Hatmane, tu nu cunoşti măsura, lăcomia ta n'are margini! Ţi-ai pus în gând să-l prăvăleşti în pulbere, să-l striveşti în picioare pe un uns al lui dumnezeu, pe un frate al meu! S'a mai auzit una ca asta? Ai câştigat mult, ajunge. Craiul o să-ţi ierte totul. Destul cu vărsarea de sânge. Eu nu mai vreau război. Craiul mi-a plătit haraciul şi făgăduieşte să-l plătească şi pe viitor la soroc. Dacă tu vrei să te baţi, n'ai decât. Dar să știi, — răcni hanul ameninţător, mânios, — că te voi lovi în spate! Şi aşa te-am ajutat destul...

— Cu ce m'ai ajutat? — îl întrerupse Hmelniţchi. — Cu ce?

Hanul nu răspunse. Se stăpâni, se aşeză între fraţii săi și închise ostenit ochii. Sefer-Kazi se amestecă împăciuitor:

— Acum, hatmane, e vremea să te înţelegi și tu cu craiul. El va pleca urechea la ruga ta. In privinţa aceasta te va sprijini și marele han.

Hmelniţchi se întoarse deodată şi ieși din saivan.

Nu mai auzi cum, în urma lui, se revărsa râsul uşor şi plin de mulţumire al lui Islam-Ghirei.

Sefer-Kazi făcu o temenea în faţa hanului și rosti slugarnic:

— Mărite stăpânitor, ai văzut cât de primejdios este ghiaurul Hmelniţchi. Acum te-ai încredinţat că am făcut bine ceeace am făcut. Milostive han, atât craiul cât și hatmanul sunt acum în mâinile tale.

— Unul e allah, iar Mahomed este proorocul lui, — îngână Islam-Ghirei şi căscă cu poftă, aducându-şi deodată aminte de zidurile albe ale palatului dela Bahcisarai.

„Acum, cazacii, cugeta hanul, se vor gândi iară cum să se scuture de leah și vor uita de Crâm pentru multă vreme..."

...Hmelniţchi își gonea năprasnic armăsarul, întorcân-

du-se din tabăra hanului. Mânia și veninul îl înnecau. Calul îl scoase la drumul mare. Iată castelul dela Zborov. Văzu cum cazacii treceau în rânduri largi Strâpa, pe punți de vase. De-a-lungul malului buciumau trâmbițașii. Intoarse capul. Mai bine să nu vadă așa ceva. Mai bine și-ar fi pierdut capul în luptă decât să apuce clipele acestea.

Da, lupta e pierdută. Era sigur de biruință, aproape că și vedea steagul zmeuriu căzăcesc fâlfâind deasupra taberei leșești, când deodată olăcarul hanului a sfărâmat tot ce purtase în inima sa, toate nădejdile.

Timofei gonea alături de el. Nu întreba nimic. Inţelesese totul. Cu câtă ușurință, cu câtă repeziciune jignitoare le-a smuls hanul biruința!

In cortul hatmanului era îmbulzeală. Polcovnicii și atamanii se așezaseră unii pe jos, alții rămăseseră în picioare. Neceai sosise în goana calului, venind de-a-dreptul din încăierare și acum își strângea la piept brațul oblojit. Gromâca își freca ochii plini de colb și tușea. Gladchi, Pușcari, Sulicici, Volevaci, Cearnota și Tomilenco ședeau jos și răsuflau greu. Intr'un colț, Vâgovschi și Capusta vorbeau ceva șoptit. Siluian Mujilovschi scoase capul din cort și vesti:

— Hatmanul.

Hmelnițchi intră și se opri în mijlocul cortului.

— Prieteni, hanul ne-a vândut, — zise el.

Polcovnicii tăceau. Și hatmanul urmă:

— M'am gândit să nu încetăm lupta, dar ce am fi făcut dacă urdia ne-ar fi lovit din spate? Nu! Nu-i clipa să ne jucăm cu soarta. Astăzi nu trebuie să ne gândim numai la noi, ci și la pământul nostru, la țara noastră. Regele vrea să ducă neguțări cu noi. Vom neguța. Acum nu putem rupe înțelegerea cu tătarii. Dacă șleahta ar prinde de veste că am rămas singuri, ne sare în cap. Trebuie s'o facem să creadă că suntem alături de han. E bine?

Polcovnicii tăceau. El zâmbi posomorît.

— Ce stați cu capetele'n jos? Sunteți amărîți? N'are rost! Gândiți-vă ce biruință am câștigat! Am îngenunchiat o oștire de mâna întâia iar regele va trebui să se supună cererilor noastre. Noi înșine vom scrie temeiurile păcii. Oare e puțin asta?

Și deodată răcni cu o mânie turbată:

— Credeţi că eu sunt vesel? In inima mea clocoteşte o ură şi mai cumplită, o ură care ar putea să stârnească un pârjol. Dar numai cu ură nu poţi câştiga biruinţa. Aveţi răbdare, va veni şi vremea noastră. Lupta asta de aici, dela Zborov, nu este decât un început.

Acum nu vorbea numai cu polcovnicii, ci şi cu sine însuşi. Prinse privirea lui Vâgovschi.

— Ce te uiţi diece? Crezi că am făcut rău că nu te-am ascultat ieri şi nu i-am răspuns regelui? Nu! Am făcut bine. Acum regele e şi mai înspăimântat. Să te duci numaidecât la han şi să-i spui: hatmanul şi nacealnicii poftesc la masă pe marele han, pe luminaţii săi fraţi, înghiţi-i-ar pământul, şi pe slăvitul vizir, intra-i-ar o sută de draci în ficaţi. Spune-i: hatmanul a tăiat zece berbeci şi a pus pe masă zece balerci cu cel mai bun cumâs. Fugi, zboară, Vâgovschi! Iar voi, polcovnici, îmbrăcaţi-vă în straie de sărbătoare şi nu mai fiţi mâhniţi: noi am învins, noi am învins, şi nu şleahta! Ascultă, Cearnota: când hanul va intra în cortul meu, tunurile să tragă de cincizeci de ori, iar toată căzăcimea din tabără să strige: „Slavă!“ Trâmbiţele să sune ca atunci când cheamă la luptă. Să fie înşirate toate polcurile, să ne vadă bizurmanul puterea, să nu uite că s'ar putea pomeni cu noi şi la zidurile Bahcisaraiului.

Glasul lui Hmelniţchi sună hotărît. Polcovnicii ieşiră din cort unul după altul, uitând că, cu câteva clipe în urmă, stătuseră mâhniţi şi buimaci. Rămas singur cu hatmanul, Siluian Mujilovschi spuse:

— Bogdane, cred că n'a ieşit chiar aşa de rău. Vom dobândi dela rege ceeace vrem. Lucrul de căpetenie e să facem astfel ca să putem avea atâţia cazaci câţi ne vor trebui. De acest lucru atârnă puterea noastră de acum înainte.

Hmelniţchi nu răspunse. Privea în tăcere drept înainte. După câtva timp zise:

— Tu, Ivane şi tu Lavrine veţi duce neguţările cu Ossolinski. Trebuie să batem fierul cât e cald. La noapte n'am să pun capul jos. Am crezut, Siluiene, că aici, la Zborov, vom câştiga pe vecie slobozenia pentru Ucraina. Am greşit! Ce am să spun norodului? Şleahta se va năpusti iarăşi, ca lăcustele asupra Ucrainei, curelele şi ciomegele vor şuiera iarăşi. Şi dacă voi fi nevoit să

ridic norodul din nou, cine mă va mai urma? Tare mi-e teamă că îmi va întoarce spatele.

— Bogdane, nu ne putem încumeta să dăm slobozenie tuturora, — zise Mujilovschi, — tu trebuie s'o ştii. Să fii mulţumit că toţi nacealnicii te urmează şi sprijinul lor să-l preţuieşti cum se cuvine. Trebuie să-ţi spun că nacealnicii se pricep să şi vândă hatmanii? O ştii mai bine decât mine. In Ţara Moscoviei norodul de jos e straşnic îngenunchiat de boieri şi de ţar şi fii sigur că aceştia se uită la noi cu îngrijorare: nu cumva să ia prostimea lor o pildă netrebnică dela pospoliţii noştri... Să te gândeşti şi la asta, Bogdane.

— Eu Siluiene, trebuie să mă gândesc la toate, — răspunse Hmelniţchi întunecat.

— Ai dreptate, Bogdane! Dealtminteri, până'acum nimeni n'a putut spune că nu eşti ager. Ai apărat bine ceea ce am câştigat. Te îngrijorează norodul? Bogdane, norodul vrea mai mult decât poţi tu să-i dai. Că ai apărat credinţa împotriva uniei cu Roma, şi încă ai săvârşit o faptă mare. Nu le poţi dovedi pe toate deodată.

— Du-te, polcovnice, — rosti Hmelniţchi posac.

In aceeaş noapte, după un ospăţ zgomotos în cinstea lui Islam-Ghirei, hatmanului îi vuia capul de băutură şi de griji. In cort Vâgovschi şedea la o masă mică, iar Mujilovschi şi Capusta stăteau în picioare în faţa lui Hmelniţchi care, căutând să-şi biruie durerea ce-i strângea capul ca într'un cerc de fier, se împotrivea cu îndârjire. N'au scris bine deloc, deloc! Neguţările nu trebuie să înceapă cu astfel de temeiuri. Au scris aşa fel ca şi cum nu el l-a îngenunchiat pe rege, ci regele pe el. In cele din urmă hotărî să le scrie el însuşi. Să plece toţi, să nu-l mai stingherească. Le va face pe toate singur.

— N'ai să poţi, nu mai ai vreme, — zise Vâgovschi.

Totuşi stărui în ale lui. Il lăsară în cort cu pisarul Feodor Svecica. Hatmanul bea cu nemiluita apă rece dintr'o găleată. Svecica încremenise cu pana în mână la masă. Hmelniţchi porunci:

— Scrie: „Temeiurile de pace înfăţişate de hatmanul Bogdan Hmelniţchi regelui Jan-Kazimir al Rzeczei Pospolita, întocmite la Zborov în ziua de şapte August 1649".

Pana scârţâia fără întrerupere în mâna lui Feodor Svecica. Glasul lui Hmelniţchi suna răspicat:

„Intâi: regele trebuie să întărească drepturile şi slobozenia noastră; oriunde s'ar afla cazaci, fie chiar numai trei la număr, nu pot fi judecaţi decât de-ai lor, — doi vor judeca pe-al treilea, iar şleahta nu se va amesteca.

„Al doilea: să nu se îngrădească numărul cazacilor scrişi la oaste.

Svecica oftă şi aruncă o privire hatmanului.

— Ce e, îţi place? — întrebă Hmelniţchi. — Scrie! Scrie!

„Al treilea: pământurile de sub stăpânirea noastră se vor întinde dela Nistru, Berlineţ şi Bar până la Starâi Constantinov, pe Sluci şi dincolo de Sluci, iar mai departe pe Pripet până la Nipru, iar dela Nipru, începând din Liubici la Starodub, până la hotarul ţaratului Moscoviei. In aceste olaturi nu se pot aşeza printre steagurile oastei noastre niciun fel de alte steaguri, nici străine şi nici polone, şi nimeni nu va cuteza să pună acolo vreun bir. Iar după ce va isprăvi cu numărătoarea norodului, celor care vor rămânea sub ocârmuirea panilor trebuie să li se chezăşuiască că, dacă în timpul luptelor au săvârşit ceva atât împotriva avutului, cât şi în privinţa vieţii cuiva, totul va fi şters şi dat uitării, fără vreo urmare în viitor.

„Al patrulea: unia cu Roma, veşnica pricină a împilării norodului rus, trebuie să fie desfiinţată atât în Polonia, cât şi în voievodatul Litvaniei. Bisericile şi orice bunuri bisericeşti, daniile făcute de ruşi, luate samavolnic de clerul uniat sau prin hotărîri judecătoreşti, trebuie să fie date înapoi preoţilor pravoslavnici de faţă cu un polcovnic al Oastei Zaporojene, numit în acest scop. In toată Rzecz Pospolita şi Litvania pravoslavnicii vor fi slobozi să se roage în legea lor pe faţă şi nu pe ascuns, să săvârşească pogribaniile şi toate celelalte pravile bisericeşti fără teamă, fără nicio piedică, atât în oraşul de scaun regesc, cât şi în celelalte târguri mari. Biserici pravoslavnice vor fiinţa la Cracovia, Varşovia, Lublin şi în celelalte târguri, nepomenite aici, aşa cum a fost şi înainte.

„Al cincilea: în Chiev şi în celelalte târguri ucrainiene, catolicii, preoţi şi călugări, nu vor putea primi danii dela nimeni aşa cum n'au primit nici până acum, căci prin călugări se stârnesc dihonii în sânul bisericii şi se tulbură liniştea.

„Al şaselea: dacă prin hotărîrile seimului, vechi şi noi, au fost ucişi oameni nevinovaţi, au fost desfiinţate drep-

turi în felurite locuri, au fost împărţite case, ca averi rămase dela cei morţi — toate aceste hotărîri şi oprelişti trebuie să fie desfiinţate, iar bisericile, drepturile şi casele, trebuie să fie date înapoi celor îndrituiţi, în toate târgurile, atât în Rzecz Pospolita, cât şi în marele voievodat al Litvaniei.

„Al şaptelea: nimeni nu poate fi tulburat şi osândit pentru lucruri găsite asupra sa, care au fost luate de cazaci din bisericile catolice şi din alte biserici în vremea războiului. Dacă cineva le-a dobândit între timp dela cazaci, acela va rămâne cu ele.

„Al optulea: clerul pravoslavnic trebuie să se bucure în Polonia de aceleaşi drepturi ca şi clerul catolic. Mitropolitul Chievului şi doi arhierei trebuie să aibă locuri în senat, deopotrivă în drepturi cu episcopii catolici.

„Al nouălea: să se dea o iertăciune deplină pentru tot ce s'a întâmplat în anii 1648—1649.

„Al zecelea: până la deplina liniştire a ţării armia coroanei nu trebuie să se aşeze aici în cvartire, ca să nu tulbure prin aceasta hotărîrea nestrămutată de împăciuire..."

Feodor Svecica lăsă obosit mâna în jos. O durere surdă îi încleşta umărul.

— Ce, ai obosit? — îl întrebă Hmelniţchi. — Astea nu-s luptele viteieşti despre care ai scrie tu. Ai fi vrut să scrii altfel de letopiseţe? Nu-i aşa tinere? De, şi eu am dorit altceva. Du-te şi te odihneşte, în curând se luminează de ziuă.

Svecica se plecă în faţa hatmanului şi ieşi. Hmelniţchi luă foile de pergament şi citi cu luare aminte fiecare rând. O nemulţumire sfredelitoare creştea în el. Căuta să se liniştească singur: ce anume îl nemulţumea? Oare la Apele Galbene ar fi putut să nădăjduiască aşa ceva? Trebui să-şi mărturisească însă că cele scrise de el nu fac decât doar să îngrădească drepturile regelui şi ale şleahtei, fără să le desfiinţeze. In zorii zilei, Hmelniţchi chemă pe Vâgovschi, pe Capusta şi pe Mujilovschi şi le citi temeiurile pe care trebuiau să le apere la neguţări. Il ascultau fără să-l întrerupă. După ce isprăvi de citit, hatmanul întrebă:

— Ce-ar mai rămâne?

— Cred că va trebui să hotărîm numărul cazacilor scrişi la oaste, — zise Vâgovschi.

— Sunt de aceeaşi părere, — îl sprijini Mujilovschi.

Capusta tăcea, aşteptând să audă ce va spune Hmelniţchi. Hatmanul nu încuviinţă:

— Despre aceasta să nu cumva să deschideţi vorba, s'o ocoliţi din răsputeri, iar dacă vor stărui ei, să spuneţi că se va lămuri mai târziu...

Şi aşa rămase hotărît.

...In acea zi solia hatmanului şi cancelarul Ossolinski se întâlniră pentru întâia dată. Se adunară în pădure lângă Zborov. Cele două solii veniră însoţite de numeroase străji. Vâgovschi citi întâmpinările în temeiul cărora hatmanul se învoia să încheie pace cu regele.

— Trebuie să înfăţişez aceste întâmpinări măriei sale regelui. Singur nu pot hotărî nimic, — zise Ossolinski după ce Vâgovschi isprăvi de citit.

— Atunci noi ce să mai vorbim cu domnia ta? — răspunse Mujilovschi, ridicând din umeri.

Ossolinski se aprinse:

— Intâmpinările nu sunt scrise aşa cum s'ar cuveni s'o facă un supus faţă de luminatul său rege; hatmanul a cerut nişte lucruri pe care nici regele, nici seimul nu le vor putea încuviinţa.

— La altceva nici să nu vă aşteptaţi dela noi, — rosti răspicat Mujilovschi.

— Hanul e de altă părere, — răspunse sfidător cancelarul.

— Hanul va pleca, iar noi vom rămâne vecini, — glăsui Lavrin Capusta. — Pan Ossolinski nu trebuie să uite acest lucru.

— Pentruce să ne certăm? — se amestecă Vâgovschi. — Pan Ossolinski va cântări şi va judeca totul cu mintea sa înţeleaptă. Să-i lăsăm vreme de gândire şi cred că vom ajunge la o înţelegere.

— Marele diac a spus un lucru cuminte, — încuviinţă cancelarul, măgulit.

Cu asta, sfătuirea se încheie şi solii se despărţiră. Capusta se repezi în Vâgovschi:

— Degeaba l-ai linguşit atâta, Ivane. Te-ai obişnuit să-i tot lingi în dos pe pani.

Vâgovschi puse mâna pe sabie.

— Isprăviţi! — se amestecă aspru Mujilovschi. — Aţi şi găsit când să vă certaţi. Băgaţi-vă minţile în cap.

Vâgovschi dădu pinteni calului. Capusta scuipă în lături.

— Nu știe cum să se mai gudure pe lângă șleahtici. Mi-e silă să văd așa ceva.

21

Trebuiră să se arate mai împăciuitori. Intâlnirile de mai târziu dintre solii hatmanului și cancelarul Ossolinski, ca și întâlnirea hatmanului însuși cu cancelarul, arătară că nu toate temeiurile tractatului de pace înfățișat de Hmelnițchi puteau fi primite de șleahtă.

Și lucrurile se orânduiră astfel că Vâgovschi luă cu pricepere frâul în mâini, înlăturând pe toți ceilalți și ducând acum singur negutările. Se sfătuia cu hatmanul, se ducea la Ossolinski, presăra pe ici pe colo vorbe de duh, glume, într'un cuvânt se simțea ca peștele în apă.

Hmelnițchi înțelese că trebuie să cadă la învoială în ceeace privește numărul cazacilor. In ajunul scrierii ultimei înfățișări a tractatului, Vâgovschi veni în toiul nopții la cortul hatmanului, împreună cu polcovnicii Gladchi și Gromâca.

Hatmanul dormea sau se prefăcea că doarme. Stătea lungit pe covor, învelit cu burca; acoperindu-și fața cu mâna nu răspunse la vorbele lingușitoare ale lui Vâgovschi. Numai când esaulul Lisoveț intră în cort și vesti că a sosit vizirul hanului, hatmanul se ridică, se spălă pe față cu apa pe care i-o turnă un cazac, se șterse cu un prosop și își puse contășul. In ochii lui, sub sprâncenele stufoase, scăpărau scântei de ură, iar luleaua neagră afumată îi tremura între buze. Părea că din clipă în clipă o va rupe cu dinții. Nu scoase nicio vorbă până la intrarea lui Sefer-Kazi în cort.

După ce se plecă în fața oaspetelui, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic ca și cum, în ajun, nu el, Hmelnițchi, bătuse din picior și răcnise că va rade Bahcisaraiul de pe fața pământului, hatmanul spuse cu glas răgușit:

— Mărite vizir, poate că ieri m'am purtat cum n'ar fi trebuit. Bachus e de vină. Să am iertare.

Vizirul dădu din mână binevoitor. Fleacuri! N'avea rost să mai vorbească despre așa ceva. Au fost și vor rămâne prieteni. Numai că degeaba stăruie atât de mult hatmanul să nu se îngrădească numărul oștenilor. Nici polcovnicii nu sunt toți de aceeaș părere cu el. N'ar fi oare mai bine ca numărul oamenilor scriși la oaste să fie sta-

tornicit prin legământ? Ce îl îngrijorează? Cu cât oastea e mai mică, cu atât e mai bine pentru ţară, iar dacă va fi nevoie îi poate face din nou cazaci pe toţi ţăranii.

Vâgovschi dădea din cap în semn de încuviinţare. Gladchi glăsui gros:

— N'are decât să fie statornicit numărul, numai să rămânem noi stăpâni pe pământurile noastre, să nu se vâre nimeni peste moşiile noastre, aşa da.

Hmelniţchi tăcea. La urma urmei numărul cazacilor nu era nici pentru el lucrul de căpetenie. Pentru el era de însemnătate să rămână stăpân deplin al Ucrainei şi slujbaşii regelui să nu se mai amestece deloc în treburile ucrainiene.

Vizirul stăruia într'ale sale. Hanul e de părere că hatmanul trebuie să se împace cu regele şi să trăiască în înţelegere cu el. Acum e clipa cea mai potrivită pentru aşezarea unei astfel de înţelegeri. Şi el râse pe sub mustăţi:

— Cu cât va avea prostimea mai puţine drepturi, cu atât va fi mai bine pentru căzăcime... Aşa o va duce căzăcimea mai bine.

Aşadar, el lăsa să se înţeleagă că e de partea lui Ossolinski.

Sefer-Kazi urmărea cu agerime schimbările de pe faţa lui Hmelniţchi. Avea dece să se bucure. Hmelniţchi, vrăjmaşul încăpăţânat şi isteţ, se zbătea într'o capcană întinsă cu pricepere şi se străduia în zadar să scape.

Acum va fi blând ca un miel. O să stea în Cehrinul său, iar gândurile prosteşti în legătură cu o ţară slobodă, neatârnată faţă de şleahtă şi faţă de tătari, gândurile de trecere sub ocârmuirea ţarului Moscoviei nu-i vor mai zăpăci mintea. Ar putea oare îngădui el şi stăpânul său ca Hmelniţchi să se alipească Moscoviei? Atunci s'ar isprăvi cu marele hanat din Crâm!

Vizirul plecă. Hmelniţchi rămase cu Vâgovschi. Liniştea şi pacea de pe chipul său parcă fuseseră spulberate de vânt. Incrâncenat de mânie, măsura cu paşi mari peticul de pământ de sub cort. Iată cum îl învăluia pânza de păianjen ţesută de iezuiţi. Cum să scape din mreaja lor!? Ştia — şi acest lucru era cel mai îngrozitor pentru el — că n'are nicio scăpare şi că biruinţa care fusese atât de aproape — nu mai departe decât cu două zile în urmă — îi zâmbise ademenitor; acum se îndepărtase. Fusese înşelat, vândut.

Vâgovschi şedea pe laviţă şi aştepta. Era încredinţat că hatmanul se va supune, pentru că n'are altă ieşire... Ieri, în lagărul leşesc, preotul Lentowski îi strânsese mâna şi-i spusese că Ossolinski, cancelarul, îşi pune mari nădejdi în el. Printre altele îl întrebase de şleahticul Jasinski. Marele diac se arătase nedumerit: nu-l văzuse. Nimeni nu venise la el, la Zbaraj.

Vâgovschi aştepta răbdător. Invăţase să aştepte. Işi spunea mereu: „Trebuie să ştii să aştepţi". Da, aceasta este marea iscusinţă!

Hmelniţchi se plimba încă prin cort. Părea că uitase de marele diac. Bine. O să se învoiască cu îngrădirea numărului de cazaci. O să se învoiască şi cu trimiterea de către rege a unui voievod la Chiev; şleahta să fie încredinţată că Hmelniţchi şi-a plecat capul, că poate să-l socoată de-acum înainte drept un supus credincios şi ascultător al regelui şi al Rzeczei Pospolita.

„Ce am dobândit eu până acum?" se întrebă el. Voise să scape Ucraina pentru totdeauna de jugul şleahtei. Aceasta era năzuinţa lui...

Işi rodea cu dinţii luleaua care se stinsese demult. Câte n'a visat el! Dar nu le poţi înfăptui pe toate dintr'odată. Totuşi, era încredinţat că astăzi dobândise o biruinţă, căci nu mai departe decât cu un an în urmă, la Pilcava, regele nici nu voise să stea de vorbă cu el. Atunci panii senatori socoteau că „răzvrătiţii îşi vor sfâşia ei înşişi beregata unul altuia". Acum au început să glăsuiască altfel. Acum regele l-a poftit la el. Mâine se va duce la rege. Vede limpede chipurile duşmanilor săi; senatorii, prinţii, şleahticii îmfumuraţi... mâine îi va întâlni. Şi va trebui să-şi spună ultimul cuvânt. Il va spune şi, peste câteva ceasuri, acest cuvânt va fi pe buzele întregii oşti. Oamenii vor spune: „Ne-a vândut!" Şi nu-l vor mai crede, nu-i vor mai crede nici chemările. Mânia ce clocotea în el răbufni. Se stăpânea, căuta să se liniştească singur. Dar oare puţin le-a dat el pospoliţilor? Fireşte, nu-s toţi slobozi, aşa cum s'au aşteptat. Işi aminti de vorbele rostite în seara aceea lângă foc de cazacul Guleai-Den. Va trebui să scrie o chemare către cazaci, să-i lămurească: pacea e vremelnică. Nu-i asta credinţa lui? Vedea el altceva în viitor? Deocamdată, va da înapoi, se va trage înlăuntrul Ucrainei. Va avea pe urmă tot timpul...

Prin urmare, trebuie să-şi pună iarăşi nădejdea în vre-

me. Iscusinţa de a aştepta! Dar nu va aştepta cu mâinile în sân, ci va lucra neîncetat, se va zbate fără odihnă. Trebuie să se înţeleagă cu Moscova. Degeaba crede hanul că i-a pus juvăţul de gât. Zadarnic face pe şiretul vizirul Sefer-Kazi. Un an, doi ani de linişte... Dar cum va putea fi o viaţă liniştită, dacă panii se vor întoarce la moşiile lor? Toate îi erau împotrivă. Ştia ce vor începe să şoptească oamenii şi pentru cine îşi vor ascuţi jungherele...

Dar acum nimic nu-l mai putea opri. Luase o hotărîre nestrămutată.

Se va învoi ca oastea să fie alcătuită din patruzeci de mii de oameni, dar va scrie zapisele în doi ani...

Se va învoi să vină la Chiev un voievod al regelui, de credinţă pravoslavnică, (de bunăseamă că acesta va fi Adam Chisel) dar acolo va fi şi un polcovnic al său şi un polc de cazaci în cvartir...

Se va învoi ca înainte de iscălitura lui să fie scrise cuvintele: „Din mila măriei sale regelui Rzeczei Pospolita, hatman al Oastei Zaporojene". Dar nu-l va sluji pe rege nicio clipă...

Se va învoi ca şleahticii să se întoarcă la moşiile lor pe Bug şi pe Sluci, dar va închide ochii atunci când pospoliţii îi vor alunga înapoi...

Faţă de rege se va lipsi de dreptul său de a încheia tractate şi de a duce neguţări cu puteri străine, dar deîndată ce se va înapoia la Cehrin, va trimite o solie la Moscova, va iscăli o înţelegere ostăşească cu Valahia şi cu Moldavia, îi va asmuţi pe tătari să se năpustească în ceambururi de pradă, îl va îmboldi pe sultanul Turciei împotriva lui Islam-Ghirei...

Pulberea se va alege din cei care îi vor sta în cale. Voinic este, isteţime are, iar muşchii şi-i simte încă tari. Dacă împotriva sa vor ridica mâinile ai lui, va tăia mâinile celor care vor voi să-l vândă. Ii va trage în ţeapă. Ii va ucide în cazne.

In noaptea aceea, la Zborov, Hmelniţchi văzu limpede şi departe în viitor. Inima i se umplu de liniştea şi de bărbăţia care se însoţesc una cu cealaltă. In el clocotea o putere pe care n'o bănuia nimeni: nici regele, nici hanul. Abia mai târziu, când îşi vor da seama, se vor îngrozi de greşeala pe care au făcut-o.

„Bine, pani senatori! Bine, prea luminate rege! Sluga

domniilor voastre. Sunt doar un hatman prin mila regelui. Dar nu m'am lepădat de mine însumi, de norod, de ţară".

Oprindu-se în faţa lui Vâgovschi, hatmanul rosti liniştit:

— Mă învoiesc Ivane. Du-te la Ossolinski.

— Demult ar fi trebuit să faci aşa! — rosti Vâgovschi obosit.

Ştia că Hmelniţchi trebuia să se învoiască. Nu-i rămânea altceva de făcut. Bucurându-se dinainte de clipa când urma să se înfăţişeze la cancelarul Ossolinski şi să-l înştiinţeze că hatmanul şi-a dat încuviinţarea, Vâgovschi se grăbi să iasă din cort. Hmelniţchi auzi cât de sălbatic izbeau pământul copitele calului şi zâmbi pentru întâia oară în noaptea aceea. Dar zâmbetul acesta era amar şi plin de durere.

22

Pisarii cădeau pe brânci de oboseală. Cerneala se isprăvise. Se apucară să topească în căuşe funinginea de care îşi făcuseră rost cu mare trudă de prin satele din împrejurimi. Scriseseră până'n zori chemarea hatmanului.

A doua zi dimineaţă, de cum răsări soarele, chemarea fu citită în toate polcurile, pe sotnii.

Guleai-Den se afla în mijlocul unei mulţimi de cazaci, lângă butoiul pe care se urcase un pisar guraliv, îmbrăcat cu un contăş lung.

Pisarul dădea din mâini, se smorcăia zgomotos şi îşi ştergea cu cotul fruntea asudată, mânjindu-se de cerneală. Glasul lui suna ascuţit şi întretăiat:

— „Dumnezeu ne-a ajutat să dobândim dela rege şi şleahtă păstrarea vechilor noastre drepturi ca să putem rămâne volnici de a ne închina în legea noastră, de a ne ruga lui dumnezeu fără a ne teme de biserica dela Roma. Cel de sus ne-a ajutat să sfârşim lupta şi să-l silim pe regele Rzeczei Pospolita, în hotarele căreia rămânem, să ne chezăşuiască mulţumirea nevoilor noastre şi să ne asigure o propăşire fără oprelişti, slobodă, ocrotindu-ne credinţa de asuprirea papistaşilor şi dăruind tuturor acelora care au fost cu noi în lupte, începând dela Apele Galbene şi până astăzi, linişte pentru ei, pentru ai lor şi apărare de orice primejdie..."

— Dar despre dijmă nu scrie nimic? — întrebă un cazac cu o cuşmă înaltă de oaie, trasă pe o sprânceană.

Pisarul începu să clipească. Răspunse fâstâcit, în râsetele cazacilor:

— Nimic!

Guleai-Den scutura mânios scrumul din lulea, izbind-o de tocul cizmei.

— N'ai întrebat dacă vom plăti panului morărit, văcărit şi păşunat? Poate că hatmanul a uitat să le scrie...

Esaulul Preadcenco îşi vântură pumnii, burzuluit, croindu-şi drum spre Guleai-Den.

— Taci odată păgâne! — Apoi răcni cât îl ţinu gura. — Ascultaţi cu luare aminte chemarea hatmanului!

— „Trebuie să stăm strânşi mănunchi, să ne păstrăm slobozenia, ca să ne putem apăra împotriva oricărei lovituri, iar de va fi nevoie, să ne ridicăm la luptă pentru apărarea credinţei şi vieţii noastre..."

Guleai-Den asculta cu lăcomie fiecare cuvânt. Gândurile lui zburau unul mai departe decât altul. Da, a venit pacea. Dar ce pace? Ce-i asta? Ce va spune când se va întoarce la Belâie Repchi. Dece nu citeşte pisarul nimic despre numărul cazacilor? Dece scrie numai atât: „Vom întocmi noi înşine zapisele oastei după deplină voia noastră şi potrivit cu nevoile pe care le avem, astfel ca să nu tulburăm pacea cu regele şi cu Rzecz Pospolita"?

Ce înseamnă asta? Toate cuvintele sunt învăluite în ceaţă. Iar în jur străluceşte o zi de August, senină şi frumoasă. Guleai-Den se simţea covârşit de amărăciune. Cine ar putea să-l lămurească? Se uită în jurul său. Cazacii stăteau posomorîţi, privind pe sub sprâncene spre pisar. Acesta citea:

— „Să mergem cu toţii pe polcuri, cu străji pe delături, veghind ca să nu fim loviţi pe neaşteptate de vrăjmaş..."

De cine să te mai fereşti? E pace doar!

Guleai-Den ieşi din mulţime. Ce să mai asculte?

Ziua de August îşi revărsa aurul soarelui prin iarbă. Vântul foşnea în frunzarul stejarilor cu cununi bogate. Guleai-Den păşea cu privirile în pământ. Işi aduse aminte de Feodor Chiaşco. Poate-i mai bine de Feodor că a murit! Guleai-Den o să muncească pentru pan trei zile pe săptămână sau poate chiar mai mult...

Ii răsăriră în amintire clipele petrecute lângă foc în noaptea aceea, şi vorbele hatmanului: „Nu voi da înapoi dela cuvântul meu". Ce ar fi să se ducă la hatman să-l

întrebe? Ce i-ar răspunde? Că l-au vândut tătarii... Așa este, acesta e adevărul! Cazacii știu că hanul i-a trădat. Dar puteai oare să-ți pui cât de cât nădejdea în el? Pesemne că nu degeaba vine din bătrâni zicala: „Cu cine-i hanul acela-i pan..."

Guleai-Den se duse la Necipor Galaida, care zăcea într'o teleagă, cu pieptul oblojit. La picioarele lui ședea, în capul oaselor, un bărbier ungur. Polcovnicul Gromâca îi poruncise să nu se miște de lângă Galaida până când acesta nu se va face bine. Lângă teleagă stătea în picioare Martân Ternovâi care venise și el să-și vadă prietenul. Galaida strânse fără vlagă mâna lui Guleai-Den, și gemu:

— Tare mă chinuiesc, frate.

— Moartea se teme de cazac, — îl îmbărbătă Guleai-Den.

Galaida îi spuse lui Ternovâi, arătând cu capul spre Guleai-Den:

— E de prin părțile mele.

— Toți suntem megieși, — șugui Martân.

— N'ar strica să bem ceva în cinstea acestui lucru, — suspină bărbierul.

— Tu numai la asta te gândești... — zise Galaida, clătinând dojenitor din cap și gemu.

— S'a făcut pace, Necipor, — grăi Guleai-Den, — de bunăseamă că ai aflat. Hatmanul s'a împăcat cu regele, plecăm acasă. Dar cred că pacea nu-i pentru multă vreme...

— Dece? — întrebă Martân.

— Ia cugetă, cazace: dacă hatmanul va asculta de rege trebuie să ne strângă pe noi în chingi...

— Acei ce vor rămâne cazaci vor fi slobozi... — spuse Galaida cu glas scăzut.

Martân Ternovâi răspunse posac:

— Toți trebuie să fim cazaci...

— Nacealnicii nu gândesc astfel, — zise Guleai-Den, și-mi închipui că nici hatmanul n'o vrea. Nu te holba așa, știu eu ce spun... Panii se bat între ei, iar hlopului îi troznesc oasele; după ce se împacă, hlopul trebuie să-și îndoaie iar spinarea... Oh, ce-aș mai bea un rachiu, — zise el posomorît.

Bărbierul sări sprinten din căruță, se mistui printre corturi și nu se lăsă așteptat prea mult. Se întoarse cu o ulcea de pământ din care turnă cu dibăcie băutura în niște stacane de cositor știrbite. Necipor deabia gustă. Băură

toți în tăcere. Martân se întunecă. Nu mai departe decât ieri, ce de gânduri roiau în mintea lui! Ce s'a întâmplat de ieri și până azi? Cine-i de vină? Voise să-i spună lui Guleai-Den că nu vorbește cum trebuie, dar și-a dat seama că acesta grăiește adevărul.

— Dacă ai sabia la șold, nimeni nu te mai poate robi... — rosti Martân.

— Ai dreptate, — încuviință Guleai-Den, — nu trebuie să ne dăm săbiile din mână, fraților, căci mai avem de luptat pentru viața și slobozenia noastră. Să nu vă așteptați la bine dela pacea asta... Dacă apucăm să trăim un singur an fără război, și încă va fi bine!

23

In ziua de 10 August, Bogdan Hmelnițchi se îndrepta spre lagărul regelui Jan-Kazimir, călare pe un armăsar alb, care pășea falnic. Hatmanul purta un contăș de urșinic purpuriu, strâns cu o cingătoare cusută cu fir, de care era prinsă sabia în teacă aurită, ce scânteia în soare. Stătea drept în șeaua de piele galbenă bătută cu ținte de argint. Vântul legăna surguciul din două pene de păun de pe cușma lui roșie, blănită cu pielcele de samur. In mâna dreaptă ținea buzduganul. La un pas în urma lui veneau călări pe cai negri Timofei, Vâgovschi și Vasili Tomilenco, marele stegar, care ținea tuiul alb ce flutura vesel în bătaia vântului. Ceva mai în urmă călăreau polcovnicii Danilo Neceai, Mihailo Gromâca, Siluian Mujilovschi și sotnicul Ivan Zolotarenco.

După biruința dela Zbaraj, Zolotarenco dobândise faimă și câștigase prețuirea lui Hmelnițchi. Nacealnicii începuseră să-l privească chiorîș, văzând cum îi crește înrâurirea. Insuși hatmanul îi poruncise să se afle în ziua aceea pe lângă el.

După polcovnici venea o sotnie de cazaci cu săbiile scoase. Caii, toți la fel, suri bălțați, își mușcau nerăbdători zăbalele și călăreții abia îi puteau struni. Hmelnițchi privea drept înainte, pe sub sprâncene. Iată colo, pe colnic, cortul înalt și alb cu steagul fâlfâind în vânt. Auzi în spatele său glasul poruncitor al lui Neceai:

— Alinierea!

Copitele cailor loviră pământul măsurat. In întâmpinarea hatmanului goneau doi călăreți însoțiți de o nume-

roasă gvardie. Hmelnițchi cunoscu de departe pe cancelarul Ossolinski și pe Sapieha, subcancelarul Litvaniei.

— Hatmane, — rosti solemn Ossolinski, — mă închin în fața domniei tale în numele măriei sale regelui Jan-Kazimir. Te vestesc că regele te așteaptă în lagăr.

Armăsarul lui Hmelnițchi scurma nerăbdător pământul cu copita. Hatmanul plecă fruntea.

— Socot drept o mare cinste bunăvoința măriei sale.

Sapieha și Ossolinski îl luară între ei. Husarii poloni se înșiruiră ca două panglici în dreapta și în stânga străjii hatmanului. Hmelnițchi trase de dârlogi. Porniră.

Dând la o parte marginea mantiei albastre, cu mâna lui în mănușă lungă de piele galbenă, Ossolinski se întoarse spre Hmelnițchi:

— In sfârșit, *bellum civile* [1]) s'a sfârșit.

Hatmanul răspunse:

— *Sic,* [2]) pane cancelar, dacă ar fi să luăm ca bună părerea domniei voastre, dar eu cred, pane cancelar, că acesta nu este un război civil.

Ossolinski tăcu. Sapieha îl măsură pe Hmelnițchi cu o privire dușmănoasă. Il stăpânea un gând. Acum ar fi clipa prielnică să înconjuri din toate părțile haita asta de cazaci, să-l legi de mâini și de picioare pe acest schismatic blestemat și să isprăvești cu el odată pentru totdeauna. Cancelarul poate îndruga cât poftește că în locul lui Hmel s'ar găsi alți palavragii. Acum e clipa potrivită... Dacă ar fi după el, așa ar face! N'ar șovăi câtuși de puțin. Iși aduse aminte de vorbele lui Ossolinski:

„Hmelnițchi trebuie strunit, măgulit, trebuie îmbrobodit în așa fel încât să se încaiere cu cazacii, să-și sfâșie beregățile unul altuia. Atunci vom tăbărî pe ei cu armia coroanei și-i vom potoli pe vecie".

Sapieha își răsucea inciudat mustața și privea trufaș în depărtare. O mânie cumplită îi podidi inima când, la intrarea în lagărul regelui, o sută de surlari înșirați de-a-lungul drumului trâmbițară în cinstea hatmanului și când douăzeci și una lovituri de tun sfâșiară liniștea frumoasei zile de August, răbufnind spre marginea pădurii.

— Hatmane, te întâmpinăm ca pe cel mai bun prieten al nostru, — rosti cancelarul.

---

1) *Bellum civile* — războiul civil (în limba latină). *(N. trad.)*
2) *Sic* — da. *(N. trad.)*

— Intru în lagărul măriei sale ca un supus credincios al său, — răspunse zmerit Hmelnițchi, plecându-și capul.

Inima îi bătea molcom, măsurat. Oare așa își închipuise el întâlnirea cu regele?

O priveliște îi învie dintr'odată în amintire și i se înfățișă ca aevea înaintea ochilor: pe șleaul mare de lângă Zamostie, mărginit de tei, o sută de cazaci se chinuiesc de moarte într'o sută de țepe. Vâlvătăile care mistuie săliștele pospoliților se ridică până la jumătatea cerului, iar pe pământ stăruie un geamăt necontenit...

Iși încleștă aprig dinții și simți cum o adiere uscată îi atinge buzele. La vreo sută de pași de cortul regelui descălecă. Sapieha și Ossolinski îl însoțeau în dreapta și în stânga. Polcovnicii veneau în urmă. Sosise clipa hotărîtoare. Dimineața, înainte de plecare, Vâgovschi îi spusese că Ossolinski și senatorii cer ca hatmanul să-și plece genunchii în fața regelui și să-i sărute mâna. Nu-i răspunsese nimic lui Vâgovschi și acesta era încredințat că, de bunăseamă, Hmelnițchi așa va face. Neceai îl întrebase înainte de plecare.

— Ai să-i săruți mâna, Bogdane?

Nu-i răspunsese nici lui. Tăcuse.

Hatmanul înălță capul. Cortul era aproape. Il văzu pe rege șezând într'un jâlț înalt. Senatorii stăteau în spatele lui, în picioare. Incă cinci pași. O clipă. Il fulgeră un gând: să-și plece genunchii? Asta ar însemna că îngenunche nu numai el, ci toată Ucraina, toate târgurile, toate satele. Nu pentru aceasta au fost Apele Galbene, Corsunul și Pileava, nu pentru aceasta au fost toate luptele și schingiuirile, nu pentru aceasta au curs șiroaie de sânge. Indreptându-și umerii vânjoși, ascunzând sub sprâncene scapărul ochilor săi sfredelitori, pășea apăsat, zornăind din pintenii de argint. Abia când ajunse la doi pași de rege plecă fruntea dar se îndreptă îndată și trase aer în pieptul lui vânjos.

— Sunt bucuros să mă închin înainte-ți, prea luminate rege, în numele meu și al polcurilor mele. O sută de mii de săbii ți se închină măria ta și o sută de mii de săbii sunt însetate de pace.

Pe chipurile senatorilor încremeni o căutătură buimacă. Hmelnițchi o prinse cu coada ochiului. Domnea o liniște apăsătoare. Regele plecă urechea nedumerit spre Ossolinski, ascultându-i o șoaptă.

Ca și cum totul ar fi fost firesc, Hmelnițchi se plecă încă odată, apoi, ridicând capul, grăi:

— Prea luminate rege, de mulți ani ura cumplită și nestăvilită a panilor din Rzecz Pospolita este îndreptată împotriva noastră, a cazacilor și țăranilor din Ucraina. Au nesocotit în fel și chip privilegiile de care se bucurau nacealnicii cazacilor; n'au privit pe cazaci ca osteni, ci ca pe niște robi ai lor. Ne-au batjocorit credința. Fărădelegile și ocara nu mai cunoșteau margini. Deaceea s'a ridicat norodul împotriva panilor, împotriva șleahticilor. Iartă-mi cutezanța și cugetul deschis, măria ta, dar, încheind un legământ între noroadele noastre, trebuia să-ți spun acest lucru.

Regele îl ascultă în tăcere și apoi îi întinse mâna. Făcând doi pași înainte, Hmelnițchi o strânse, apoi se dădu înapoi.

Tăinuindu-și vrăjmășia, cancelarul Ossolinski ieși în față și rosti:

— Nu putem judeca acum cele ce s'au întâmplat și cine e culpeș, și nici nu ne vom aminti de aceasta. Măria sa, prea luminatul nostru rege, nu vrea să fie dezbinare între supușii săi. Deaceea, hatmane, îți iartă toate greșalele și nădăjduiește că de acum înainte o pace veșnică va domni pe pământurile noastre. Cu această nădejde, regele te lasă să pleci la oastea ta, căreia îi vei vesti înalta sa milă.

Surlele începură să sune, Hmelnițchi se plecă și regele făcu un semn slab cu mâna. Senatorii se strânseră în jurul lui. Ossolinski se apropie de Hmelnițchi:

— Pane hatman, te rog să poftești în cortul meu.

Cancelarul și hatmanul erau, în sfârșit, între patru ochi. Hmelnițchi asculta. Incă din clipa când intrase în lagărul regelui și auzise surlele și bubuitul tunurilor, înțelesese că poate fi liniștit și sigur de sine, așa cum se cuvine unui învingător. Nu-i mare nenorocire că tractatul de pace a fost ciuntit de panii senatori, căci fără îndoială, aici la Zborov a fost făcut de el primul pas spre neatârnarea deplină.

Ossolinski țesea cu viclenie pânza de păianjen...

— Pane hatman, am hotărît să stau de vorbă cu domnia ta între patru ochi. Știi, cred că sunt alături de domnia ta, că-ți sunt prieten. Și eu îi disprețuiesc pe Wiszniewecki și pe Potocki. Ei nu se gândesc la liniștea țării, la fericirea Rzeczei Pospolita, ci numai la foloasele lor. Ai dobândit multe. Regele te privește acum cu bunăvoință. Vei avea

sub buzduganul domniei tale patruzeci de mii de oşteni. E puţin? Drumul îţi stă deschis înainte. Eu sunt cel dintâi care te voi sprijini. Dar trebuie să potoleşti prostimea. Trebuie să pui pe răzvrătiţi la locul lor. Dacă nu vei face astfel, seimul va porunci din nou chemarea obştească împotrivă-ţi şi atunci nu voi mai fi în stare să potolesc mânia regelui...

— Pane cancelar, în ceeace priveşte mânia, las-o mai domol, — îl întrerupse aspru Hmelniţchi. — Suntem amândoi oameni cu scaun la cap... Putem vorbi deschis. Inainte de toate, trebuie să-i iei lui Zabuzschi numirea de hatman şi să obşteşti pretutindeni lucrul acesta. Doi hatmani nu pot fi deodată. Trebuie să puneţi voievod la Chiev un şleahtic de credinţă pravoslavnică. La Chiev vama o vor strânge slujbaşii mei. Iar în ceeace priveşte chemarea obştească, pane cancelar, nu mă speria cu ea. Astăzi am o oaste de o sută de mii de oameni, iar mâine voi avea două sute de mii şi s'ar putea întâmpla ca şi hlopii voştri să se ridice în ajutorul meu.

Ossolinski îl fulgeră pe sub pleoapele pe jumătate coborîte. „Procletul de schismatic îşi cunoaşte puterea", se gândi cancelarul. Vama dela Chiev... Ridicarea prostimii... Ştie ce vrea. Poate că, într'adevăr, Sapieha are dreptate şi ar trebui să-l înhaţe acum. Şi poate că şi Tikocinski are dreptate când spune să i se pună otravă în vin. Nu mai departe decât ieri îi bătea capul cu asta. De unde poate şti că mareşalul nu i-a şi pregătit licoarea? Fiori de bucurie şi în acelaş timp de îngrijorare îi străbătură spinarea. Dar oare cu asta s'ar sfârşi răscoala? Ossolinski era încredinţat că nu. De bunăseamă că nu! E mai bine să fie îngăduitor cu el. Va veni vremea şi Rzecz Pospolita va avea numai de câştigat de pe urma acestui lucru. Acum nu trebuie să se încaiere cu Hmelniţchi.

Ossolinski îşi strânse cu putere buzele. Pe chipul lui împietri o linişte stăpânită. Dar în inimă era mohorît şi îngrijorat. Viitorul i se arăta întunecat şi necunoscut. Rzecz Pospolita a plătit un preţ mare pentru prietenia hanului. Acum visteria regelui e goală. La Varşovia se va întruni seimul. Cancelarul ştia că în seim numai el va trebui să răspundă în faţa înfumuratei şi obraznicei şleahte.

Nu mai departe decât cu doi ani în urmă banii curgeau din Ucraina în visterie, ca dintr-un râu cu ape îmbelşugate. Panii chiverniseau neturburaţi pe moşiile lor. Marele şleau

neguţătoresc, de pe olaturile megieşe cu Marea Neagră, care duce spre mările dela miazănoapte, trecea prin Chiev şi fusese în întregime în mâinile Rzeczei Pospolita. Chievul gemea de mărfuri străine. Nu era drum mai cunoscut spre Răsărit ca acest şleau străvechi, care ducea din ţările europene prin Rzecz Pospolita, prin Chiev, iar de acolo spre târgurile dela Marea Neagră. A pierde acest drum neguţătoresc însemna să-ţi faci seama singur. Războiul de treizeci de ani deşertase visteria. Ţara se înnăbuşea. De bunăseamă că trădătorul din faţa lui îşi dădea bine seama de acest lucru. Parcă ghicind gândurile cancelarului. Hmelniţchi zise:

— Pane cancelar, trebuie să vă împăcaţi cu gândul că ţara noastră nu va mai fi un pod peste care umblă toată lumea. Drumul dela Cafa duce în toate părţile prin Chiev. La podurile dela Tavan şi Chiev, vama va fi strânsă de slujbaşi de-ai mei.

Vorbea cu tărie şi era vădit că nu va da înapoi. Ossolinski abia se stăpâni să nu sară în picioare, să strige gvardia, să-l înhaţe pe acest schismatic obraznic. Uite la el! Vama! Dumnezeule, încotro se rostogoleşte Rzecz Pospolita? Cancelarul cunoştea mai bine ca oricine însemnătatea drumului dela Răsărit, care trecea prin Chiev. Pe acest drum erau aduse din Asia, din Persia, India şi Siria, spre miazănoapte şi spre apus mărfuri de preţ: mătăsuri, mirodenii, şofran, piper, pietre scumpe. Neguţători englezi, olandeji şi şvezi băteau pragul palatului său dela Varşovia. Acum nu va mai fi aşa. Şi totul din pricina acestui schismatic afurisit, după care s'a luat toată prostimea din Ucraina! Eşti nevoit să stai cu el şi să neguţezi, în loc să-l priveşti cum plezneşte în ţeapă. Cum s'au învăluit vremurile! Unde este mărirea de altădată a şleahtei? Aşa se destramă încetul cu încetul, ca un caftan vechi, o ţară care-şi întinsese hotarele dela o mare la alta. Cancelarul se simţea adânc mâhnit.

Hmelniţchi era sigur că Ossolinski se va învoi cu cele ce-i cerea. Işi urmă şi el vorba cu un glas blajin, prietenos, zâmbind, tăinuindu-şi mânia şi ura din inimă. Niciunul dintre nacealnicii săi nu-l va putea învinovăţi că a dat înapoi şi le-a nesocotit drepturile. Singurul lucru care-l supăra ca un ghimpe era îngrădirea numărului cazacilor; dar acum nu mai găsea destulă putere în sine ca să mai stăruie şi în privinţa aceasta. Işi zicea că dacă oamenii vor striga că-i

puţin, acesta va fi un prilej ca să-i ridice iar pe toţi la luptă, pentru a dobândi mai mult.

In cele din urmă, sfârşiră ce aveau de vorbit. Comişii regeşti şi polcovnicii fură poftiţi în cortul cancelarului. Ossolinski îi vesti că între el şi hatman domneşte o înţelegere deplină, că statorniciseră ca în toamnă seimul să le întărească drepturile; la adunarea seimului vor veni mitropolitul Silvestr Cossov şi o solie a hatmanului. Cancelarul bătu de trei ori din palme. Slujitorii în contăşe albe, scurte, aduseră vin. Paharnicul cancelarului puse pe mescioară o tablă cu două pocale mari de argint pentru Ossolinski şi pentru Hmelniţchi. Hatmanul îşi aduse aminte de povaţa lui Capusta: „Să nu bei niciun strop; de bunăseamă că-ţi vor pune otravă în vin". Cancelarul luă repede pocalul care era mai aproape de el. Hmelniţchi îl ridică liniştit pe celălalt, îl privi ţintă pe Ossolinski şi rosti încet:

— Pane cancelar, în semn de frăţie să schimbăm pocalele.

Ossolinschi tresări. Zâmbi făţarnic şi răspunse mâhnit:

— Spre marea mea părere de rău, pot doar să închin cu domnia ta, dar de băut, pane hatman, doctorii m'au oprit cu străşnicie din pricina bolii mele de inimă.

— Şi eu sunt bolnav, pane cancelare, — răspunse Hmelniţchi. — Putem fi prieteni şi fără vin.

Şi vărsă liniştit băutura pe covor.

Seara, în tabără, cazacii lărmuiau şi trăgeau cu flintele. Focurile ardeau pălălaie. Hatmanul poruncise să se împartă pe socoteala canţelariei sale o sută de balerci de mied şi de rachiu şi câte cinci berbeci fripţi de sotnie. Fiecare cazac primise câte cincizeci de zloţi.

Ingrijoraţi, tătarii îşi împânziseră otacul cu caraule, ascultând cu luare aminte cele ce se petreceau în tabăra căzăcească.

A doua zi în zori, polcurile de cazaci plecară dela Zbaraj, tocmite în rânduri de luptă.

In biserica din Zborov, preotul Lentowski, duhovnicul regelui, slujea liturghia pentru cei morţi în război, aruncând afurisenia asupra blestemaţilor de schismatici.

Regele şi senatorii veniseră la slujbă.

După liturghie, cancelarul Ossolinski se întâlni cu vizirul Sefer-Kazi.

După această întâlnire, vizirul se întoarse în otacul

hanului, cât se poate de mulțumit. După cum se înțelesese cu Ossolinski, Lehia trebuia să plătească proviantul trebuincios tătarilor pe drumul lor spre Crâm, dar întrucât regele nu putea da bani de îndată, urdia primi încuviințarea de a-și lua singură pe drum tot ce-i trebuia.

De mulțumire, vizirul plescăia din limbă. Noaptea târziu, Sefer-Kazi tăinuia cu Islam-Ghirei :

— Prea mărite și prea înălțate stăpân, vezi câte stele sunt pe cerul albastru ? Tot atâtea cântări noi vor fi izvodite despre înțelepciunea ta.

Stăteau amândoi în picioare lângă saivan, sub streașina unei dumbrăvi și priveau stelele de August care picurau mărunt de pe boltă, călătorind pe căi necunoscute și lăsând în urmă o clipă, dâre argintii scânteietoare, care piereau apoi în nemărginire.

Hanul îl asculta pe vizir și privea stelele.

— Stăpânitorule, noi am fi putut să zdrobim armia craiului, e foarte adevărat, dar ce am fi câștigat ? Cine ar fi tras foloase ? Firește că Hmelnițchi. Dacă i-ai da o putere mai mare ți-ar vorbi pe dată cu totul altfel. Mari foloase am avea dacă războiul dintre Hmelnițchi și leși ar ține la nesfârșire. Ghiaurii s'ar istovi în lupte și olaturile acestea ar fi de-a-pururi ale noastre...

Vizirul știa că asemenea vorbe sunt pentru han mai dulci decât mierea. Să grăiască acum Islam-Ghirei dacă este pe lume un muritor mai vrednic de stepena lui de vizir al marelui han — înaltă dregătorie, dar plină de griji.

24

Polcurile hatmanului se întorceau în Ucraina.

In câmpiile dela Zbaraj gorganele înălțate de curând vegheau ca niște străjeri liniștea stepei care începea la hotarul de miazăzi al codrilor nepătrunși. Trecând prin fața gorganelor, cazacii se descopereau, cu chipurile întunecate. Câte asemenea gorgane au rămas împrăștiate prin toată Ucraina și prin atâtea alte meleaguri străine ? Unii își făceau semnul crucii iar alții își strângeau aprig buzele, tăinuindu-și în inimă mâhnirea pentru soții lor căzuți cu cinste în lupte.

Dincolo de Sluci, Feodor Svecica, care-l însoțea pe hatman împreună cu canțelaria oastei, scria în vremea unui popas :

«Mergem de trei zile în cea mai desăvârşită orânduială de luptă. Flintele şi tunurile sunt gata de tragere. Esaulul Lisoveţ mi-a spus că aşa a poruncit hatmanul. Dela tătari te poţi aştepta la orice. Şi e adevărat că bulucurile lor cutreieră primprejur, ca nişte haite de lupi. Olăcarii hatmanului vestesc pe pospoliţi prin sate să-şi păzească avutul de năvala lor; hatmanul a poruncit ca în satele mari să lăsăm câte o jumătate de sotnie sau chiar o sotnie întreagă, care vor trebui să-şi ajungă din urmă polcurile după ce vor trece tătarii.

«Am întâlnit pe drum un cobzar orb. Stătea pe o piatră şi cânta:

Alei, tu Moroz Morozenco, viteaz cazac-luptător,
Mai plânge şi azi după tine-al Ucrainei noastre popor...

«Hatmanul s'a oprit lângă bătrân. Am văzut cum şi-a şters pe furiş o lacrimă. Chipul lui era întunecat. A întrebat pe cobzar de unde e şi încotro se duce. Cobzarul a întrebat şi el: „Dar tu cine eşti, cazace?" Cineva din strajă l-a lămurit: „E hatmanul Hmelniţchi". „Nu minţi?" a rostit cobzarul îngrijorat. „Cazacul spune adevărul, a răspuns hatmanul. Sunt Hmelniţchi". — „Vai, hatmane, mare urgie, a grăit bătrânul, amarnică urgie: am auzit că la Zborov te-ai împăcat cu regele. Oamenii nu vor asemenea pace. Asta nu-i pace, e robie..." „Pacea asta nu-i pentru multă vreme", a răspuns încet hatmanul şi a poruncit să i se dea bătrânului cincizeci de zloţi.»

...Dincolo de Medjiboj, hatmanul trecu în carâta cu care călătoreau Jadenov şi Cotelchin. Aceştia l-au întrebat amănunţit despre pacea iscălită cu regele. Hmelniţchi i-a lămurit:

— Aţi văzut şi voi ce fel de frate de arme a fost hanul pentru mine. M'a vândut ca Iuda. Un singur gând mă stăpâneşte, ca şi înainte: Moscova. Ţarul Moscoviei este nădejdea noastră. Aţi văzut totul cu ochii voştri, aşa că să le povestiţi boierilor.

Jadenov şi Cotelchin îl ascultau cu luare aminte.

La sfârşitul lui August hatmanul sosi la Cehrin. Timofei, care i-o luase înainte, întâmpină pe tatăl său afară din târg. Pe când Hmelniţchi urca treptele scării dela intrarea palatului, auzi un strigăt, mai curând un geamăt, şi

îndată după aceea Elena îi căzu în braţe, şi-i cuprinse strâns gâtul cu mâinile. Hmelniţchi îşi simţi inima învăluită de un fior cald şi-i spuse doar atât:

— Ei, hai lasă, destul, destul...

Uitându-se spre Timofei care rămăsese cu privirea în pământ, o zmulse dela pieptul său.

— Să mergem în casă.

..Noaptea, lungit lângă ea în crivatul lat, se gândea: „De bunăseamă că tot aşa îl întâmpina şi pe Czaplicki. Se arunca la pieptul lui, plângea, îl săruta".

Căută pe masă amnarul şi luleaua. Scăpără şi o aprinse. Zborovul era departe, parcă nici n'ar fi fost vreodată. Nu, nu-i adevărat! Zborovul a fost. Un nou drum greu, o nouă vânzare. Işi dădea foarte bine seama de acest lucru. Degeaba nădăjduise că după Zborov lucrurile vor merge altfel. S'ar putea să fie şi aşa... Dar pe ce cale? Fireşte, ar putea să mai lase din cererile sale în faţa panilor senatori şi a regelui. Ar putea să facă pe paşnicul, pe supusul. Le-ar veni la socoteală aşa ceva. Zâmbi amar.

Elena se trezi şi se lipi de umărul lui. Murmură visătoare:

— Vai, ce fericită sunt că s'a făcut, în sfârşit, pace! O să plecăm la Varşovia, o să-mi fac rochii noi, o să mergem la curte şi cancelarul o să-mi sărute mâinile...

— Iar mie cancelarul tău o să-mi taie bucuros capul...

Ea izbucni înspăimântată:

— Dece spui aşa ceva? E pace doar. Insuşi regele ţi-a iertat totul...

— Elenca, pacea asta nu va ţine mult.

Se ridică într'un cot. Sfredelea întunericul din iatac şi vedea înaintea ochilor totul: împresurarea Zbarajului, lupta dela Zborov, cazacii dela foc, auzea glasul lui Guleai-Den.

— Pace... — rosti el cu înţeles şi adăugă: — pacea asta nu va ţine mult.

Elena se zgribuli în întuneric, înfrigurată. Intrebă cu un glas sec, care-l uimi:

— Ce ţi-ai mai pus în gând, Bogdane?

— Ce mi-am pus în gând, — o îngână el înciudat, — n'o poate înţelege o minte de femeie... Dormi. Mâine plec la Chiev.

Inima Elenei începu să zvâcnească.

— Bogdane, ia-mă cu tine.

Il sărută pe buze şi se lipi de pieptul lui.

— Te rog, ia-mă cu tine. Stau aici, la Cehrin, ca în robie.

— In robie? Elena, vorbeşti prăpăstii. Aici, în casa ta, eşti în robie?

Ea îşi dădu seama că vorbise prea mult; trebui să se descurce:

— Parcă tu nu ştii, Bogdane, cât mă urăsc ai tăi, Timofei şi Iuri, Stepanida şi Caterina... Nici nu se uită la mine; nu am parte decât de jigniri, numai de jigniri...

25

Tocmai către toamnă pospoliţii ucrainieni îşi dădură seama că drepturile cucerite de ei sunt ameninţate. Frământarea care învolbura cele două maluri ale Niprului, îndată după lupta dela Zborov, nu mai contenea.

Toată Ucraina ştia că regele şi senatorii cer o îngrădire aspră a numărului de cazaci scrişi la oaste. Insemna că zecile de mii de pospoliţi, care au intrat în polcurile lui Hmelniţchi, începând încă dela Apele Galbene, vor fi lăsaţi în voia soartei. Unde să se ducă aceşti oameni? Panii leşi se întorceau la moşiile lor. La început se iviră numai în olaturile Gorânului şi Bugului, dar aceasta era o prevestire sigură că în curînd vor sosi şi în ţinutul Chievului, al Braclawului, şi în alte părţi. Adam Chisel intră în Chiev ca voievod al oraşului. Toată Ucraina aflase acest lucru. Ingrijorarea se revărsă ca un val nestăvilit de-a-lungul malurilor Niprului. Deocamdată hatmanul nu destrăma polcurile, dar toţi pospoliţii care erau scrişi în ele îşi dădeau seama că s'ar putea să li se ceară armele, să li se poruncească să se întoarcă în siliştile lor. Acolo, panii i-ar lua în primire şi ar începe iarăşi viaţa de robie de care le era groază tuturor.

In schimb, târgoveţii şi neguţătorii se simţiră mult mai liniştiţi. La Chiev, Uman, Cehrin şi Belaia Ţercov începură să ia fiinţă tovărăşii de negoţ. De-a-lungul malurilor Niprului oamenii scormoneau pământul în căutare de mineraiuri. Plecau după marfă la Moscova, la Novgorod, în Crâm. Vorbeau că trebuie să ceară hatmanului statornicirea drepturilor pentru târguri şi obştirea unor hrisoave prin care să se obláduiască şi să se ocrotească breslele. Faurii ajunseseră la preţ. Făurăriile răsăreau în târguri ca ciupercile după ploaie. Numai la Chiev, în mahalaua Podol, sluj-

bașii lui Anton Jdanovici, polcovnicul Chievului, numărară cincizeci și șase de covălii.

Senatorul Adam Chisel arăta multă bunăvoință față de negutătorime. Dădea să se înțeleagă cu orice prilej că Rzecz Pospolita va sprijini negoțul și va apăra drepturile neguțătorilor. Stepan Garmaș prinsese și mai multă osânză după întâmplările dela Zborov. Degetele lui scurte și groase număraseră în vremea asta multe mii de zloți. Ajunsese oaspele cel mai bine primit în casa voievodului Chisel, dar acest lucru nu-l împiedica totuși să se arăte smerit, umil, față de Hmelnițchi și de polcovnicii săi.

Senatorul Adam Chisel povățuia pe voit, pe radeți și pe lavnici[1]) să poftească la Chiev neguțători nemți și olandeji, și lăuda iscusința în meșteșuguri și mărfurile acestora. Lavnicii și radeții din Chiev se întâlneau în casa voievodului cu neguțătorul neamț Walter Funke. Incet, încet, Chievul se umplea de șleahtici. Deocamdată panii umblau sfielnici, dar îndărătul acestei sfieli, norodul le și simțea înfumurarea, trufia. Senatorul Chisel, care vedea departe, căuta prin toate mijloacele să-i domolească pe panii cutezători:

— Nu vă pripiți, aveți răbdare. Să luăm înapoi ce-i al nostru, și le plătim noi pentru rușinea și ananghia la care ne-au adus.

Cei dela Cehrin nu dormeau. Lavrin Capusta pândea cu multă luare aminte tot ce se petrecea în Chiev și în alte târguri. La Cehrin se știa și de sfătuirile pe care le ține Chisel cu radeții târgului, și de întâlnirea lui cu mitropolitul Silvestr Cossov, și că voievodul Radziwill, hatmanul Litvaniei, s'a apropiat cu armia sa de hotarul dintre Litvania și Ucraina. Nimic nu i se putea ascunde ochiului ager al lui Lavrin Capusta. Fire nevăzute îl legau de târguri și de sate, de Varșovia și de Bahcisarai. Nu degeaba hatmanul îl poreclea pe jumătate în glumă: „Ochii și urechile mele". Și acela care avea putința să-l urmărească îndeaproape pe Hmelnițchi și pe cei din jurul lui, își dădea seama că hatmanul folosește răgazul de după Zborov într'un singur scop. De acest lucru își dădea bine seama Ivan Vâgovschi și se purta cu multă luare aminte, mai ales după ce Kreis, un ceasornicar cu părul roșu, venise la el cu totul pe neașteptate și îi vârîse în mână un inel de aur cu un crucifix într'o cununiță.

---

[1]) *Lavnici* — membri eligibili ai tribunalelor. (N. trad.)

— E dela pan Lentowski, — spuse încrezut neamţul şi, fără să aştepte să fie poftit, se aşeză într'un jâlţ, puse picior peste picior şi începu să-l cerceteze cu obrăznicie pe diac, dându-i să înţeleagă că nu se va urni de acolo şi că n'are rost ca diacul să se prefacă că nu ştie nimic. In zadar nădăjduise Vâgovschi că Lentowski nu are decât un singur inel.

Aceasta îi aduse multe griji. E drept însă că neamţul era cu multă băgare de seamă. Izbutise chiar să câştige încrederea lui Lavrin Capusta. Dar în ceeace-l privea pe Vâgowschi, el voia acum mai mult ca oricând să aştepte şi făcea tot ce putea ca să înlăture orice primejdii. In acest timp nu-şi vădi prin nicio vorbă, prin nicio mişcare nemulţumirea faţă de hatman. Dimpotrivă, marele diac arăta prin toate mijloacele că sprijină toate măsurile luate de hatman şi de nacealnici. Fireşte că aceasta nu-l împiedica să dibuiască şi părţile lor slabe. Ştia acum că, în clipa potrivită, se va putea bizui pe Matvei Gladchi, că pe Feodorovici l-ar ispiti nişte moşioare, că lui Osip Gluh îi place strălucirea aurului şi că visează o casă boierească arătoasă... Marele diac mai ştia încă multe altele. Dar toate acestea le ascundea cu străşnicie îndărătul unei priviri aspre sau al unui zâmbet mieros, iar la nevoie ştia să se şi răstească şi să poruncească străjerilor să deznoade în bătaie la grajd pe vreun târgoveţ sau pe vreun cazac cu limba prea ascuţită.

Diacul strecura hatmanului pe nesimţite, dar stăruitor, hrisoave de ocrotire pentru şleahtici şi de ascultare pentru pospoliţi şi le trimitea cu o grabă neobişnuită. Ştia el ce face.

Va veni vremea când aceste lucruri vor fi de folos. Despre aceste hristoave se vorbea de rău încă de pe atunci şi din multe sate cădeau blesteme pe capul lui Hmelniţchi.

Intre timp, hatmanul îşi păstra liniştea, ceeace nu-i îngăduia marelui diac să-i ghicească chibzuielile pentru viitor. Inainte de toate oprise cu străşnicie să se dea drumul cazacilor din polcuri. Ori de câte ori amintea Vâgovschi că a venit vremea să se treacă la întocmirea înscrisurilor de cazaci, hatmanul răspundea neschimbat :

— Stai, diece, nu te grăbi !

Senatorul Chisel era foarte îngrijorat din pricina acestei tărăgăneli. Nici Varşovia nu era mai puţin îngrijorată. Chisel îi tot scria despre aceasta lui Hmelniţchi. Hatmanul ocolea prin toate mijloacele un răspuns făţiş. Zicea că, dacă

ar slobozi căzăcimea din polcuri, aceasta ar fi şi mai primejdios pentru şleahtici.

La Varşovia nunciul papal Johannes Torres îi spuse preotului Lentowski :

— Schismaticul Hmelniţchi pune din nou la cale vreo ispravă mişelnică. Biserica romană are o datorie sfântă să isprăvească cu el. Pentru aceasta, orice mijloace sunt îngăduite.

Lentowski rosti şi el aceste cuvinte în faţa cancelarului Ossolinski. Preotul mai vorbi despre aceasta şi cu regele Jan-Kazimir, tocmai în clipa când măria sa era gata să-l biruie din nou la şah pe şleahticul Maliuga. Regele era vesel. Avea noroc la joc. De bunăseamă că atât cancelarul, cât şi nunciul papal şi chiar părintele Lentowski au dreptate : Hmel trebuie răpus. Cancelarul Ossolinski era de aceeaş părere. Potocki, ca un adevărat oştean căruia nu-i plăceau vorbele subţiri şi cu două înţelesuri, grăi :

— Să fie otrăvit sau înjunghiat. Nu ne rămâne decât să găsim omul.

In clipa aceea regele isprăvi biruitor jocul. Maliuga se ridică şi îşi plecă genunchiul. Regele îi întinse milostiv dreapta pentru a i-o săruta. Şleahticul atinse smerit cu buzele mâna monarcului şi se îndreptă de-a'ndaratele spre ieşire. Ajuns în prag, auzi glasul cam aspru al mareşalului Tikocinski :

— Milostivi pani, avem un asemenea om. Se află la Cehrin.

Maliuga nu mai auzi altceva. Inchise uşa după el. Cei doi şviţerieni împlătoşaţi dădură dardele într'o parte. Şleahticul Maliuga călca cu paşi măsuraţi prin sala uriaşă. Chipurile regilor Poloniei îl priveau lung din cadrele de pe pereţi.

...Ascultând veştile trimise de Maliuga, Hmelniţchi îşi răsucea mustaţa. Era de aceeaş părere cu Capusta. Acest om trebuia descoperit. Dar asta era treaba lui Capusta. O clipă mai târziu se gândea la altceva. Feodor Veşneac scria dela Moscova : Despărţământul armelor va trimite dela Tula în Ucraina meşteri de tunuri şi de flinte. Boierul de sfat Grigori Bogdanov va veni la Cehrin. Imbucurătoare veşti. Neguţătorul rus Fedotov ceruse printr'o epistolă să i se îngăduie înfiinţarea unei băi de fier lângă Conotop. Hmelniţchi citea în scrisoarea lui : „Oamenii mei au cercetat pământul acolo şi au găsit mult fier. Vreau să înfiinţez baia

pe cheltuiala mea şi în acest scop îţi cer încuviinţarea precum şi un hrisov de ocrotire. Voi turna pe loc tuci şi voi făuri ţevi de tunuri. Acolo sunt multe păduri şi voi avea cu ce face foc pentru topitorii..." Mulţumit, hatmanul citi rândurile neguţătorului până la sfârşit şi-i porunci lui Capusta să-i răspundă, chemându-l să vină la Cehrin săptămâna următoare.

...Toamna era pe sfârşite. Dimineaţa, criţa celor dintâi brume arginta stepa. Codrii şi câmpiile, râurile şi iazurile, parcă încremeniseră în aşteptarea viscolelor de neînlăturat, a celor dintâi ninsori din Dechemvrie. Cufundate parcă într'o vrajă, stihiile duceau dorul cârdurilor vesele de zburătoare care îşi şi luaseră drumul spre ţările calde. Şi tot astfel, oamenii din târguri şi din sate — atât cei care rămăseseră la vatră, cât şi cei dela oaste — trăiau în aşteptarea a ceva care nu putea fi ocolit, şi tăinuiau în inimile lor o îngrijorare apăsătoare, cu putinţă să se preschimbe într'o mânie crâncenă, învâlvorată.

Se întâmplase ceeace era aşteptat.

Regele Jan-Kazimir iscălise un edict, care poruncea ca toţi pospoliţii din Ucraina să se supună panilor fără crâcnire.

...Peste Ucraina bântuia o viforniţă cumplită, începând din codrii de pe olaturile Starodubului până în Stepele Sălbatice.

Hmelniţchi citi edictul regelui în noaptea de anul nou. Cu glas liniştit şi plin de hotărîre spuse lui Siluian Mujilovschi şi lui Lavrin Capusta, care erau de faţă :

— S'au cam grăbit panii... Dar nu e nimic, pentru noi e mai bine !

CARTEA
A DOUA

1

VIŞINII îşi scuturau florile dalbe. Ramurile se îndoiau sub iureşul vântului... Soarele revărsa prin iarbă o puzderie de aur. Dincolo de zăplazul înalt, năpădit de hamei şi de zorele, uliţa era plină de larmă, de strigăte, de chiote, de scârţâitul telegelor şi de hodorogitul harabalelor, dar aici, sub vişini, la răcoare, e linişte, tihnă.

Solul veneţian Alberto Vimina întinse cupa. Slujitorul i-o umplu cu o licoare aromată. Solul o duse lacom la buze şi o bău pe nerăsuflate. Boierul de sfat Grigori Bogdanov sorbea pe îndelete. Ochii lui priveau pieziş când la veneţian, când la chilimul pe care stătea măreţ şi tăcut Nair-bei. Turcul nu bea nimic. In spatele lui, un slujitor legăna un mare evantaliu chinezesc. Vântul îi flutura poalele feregelei largi de mătase. Nair-bei stătea ţeapăn şi aspru, de parcă se gătea să-şi îngâne namazul. Tăcerea se prelungea. Vorbele nu se înfiripau deloc şi Alberto Vimina era neliniştit. Oare toate străduinţele lui vor rămâne zadarnice? Oare lunga şi primejdioasa călătorie pe care a făcut-o va fi până la urmă de prisos? Degetele înguste şi trandafirii ale solului, cu unghiile tăiate îngrijit, mângâiară bărbuţa lui scurtă, roşie. Ingrijorarea lucea în ochii lui verzui, cufundaţi adânc în găvane.

— Cred că Ucraina nu se va bucura de pace prea multă vreme. Craiul Jan-Kazimir nu socoate că înţelegerea dela Zborov va dăinui multă vreme.

In felul acesta, fu rupt dintr'odată, necumpătat, grosolan, păienjenişul subţire al vorbelor părelnic neînsemnate, schimbate până atunci de cei trei soli. Vântul susura printre pomi. Petalele albe se aşterneau la picioarele solilor. Punând cupa jos, Bogdanov îl privea pe turc cu încordare, aţinându-se să-i prindă vreo vorbă. Solul veneţian se purta într'un chip ciudat. Dar în vremea slujbei sale la despărţământul soliilor, Bogdanov se obişnuise cu purtări şi mai ciudate. Parcă, prin ea însăşi, această sindrofie pe chilimurile aşezate sub vişinul cu cunună învoaltă, nu era vrednică de mirare? Bogdanov ştia că acum veneţianul priveşte pe Nair-bei, dar în sinea lui aşteaptă ca moscoviteanul să scape o vorbă.

— Tractatul dela Zborov e şi pentru hatmanul Hmelniţchi ca o piatră legată de picioare, — grăi molatic Nair-bei.

Slujitorul vântura evantaliul şi poalele feregelei turcului fluturau. Nările nasului său coroiat fremătau, pleoapele i se pogorîseră pe jumătate iar degetele lui scurte depănau ceva nevăzut. Veneţianul era şiret ca un vulpoi; Nair-bei era şi mai şiret. Padişahul trimitea o solie la hatman, dar signor Vimina încă nu trebuia să ştie acest lucru. Osman-aga, marele sol al sultanului, va sosi la Cehrin, când signor Vimina se va afla în drum spre stăpânul său. Nair-bei privi pieziş spre rus. Bogdanov stătea alături şi răsufla greu. Ghiaurul mănâncă carne de porc, deaceea are buzele groase şi obrajii puhavi. E un păcat în faţa proorocului să mănânci la o masă cu necredincioşii, dar sultanul, împuternicitul lui pe pământ, îi va ierta toate păcatele: o cere slujba lui de sol. Laudă lui allah că l-a sfătuit pe sultan să-i întindă hatmanului strălucita sa mână. Trecând prin Ucraina, Nair-bei a văzut nenumărate bogăţii. E o ţară de aur!

Turcul vedea aevea stepa, iazurile albastre, florile albe din livezile ce păreau revărsare gingaşă şi înspumată a Mării Negre.

Veneţianul era îngrijorat: semn bun. Nesăbuitul stăpânitor al Veneţiei visează să înalţe crucea deasupra Stambulului, să arunce în pulbere sfânta semilună. Vai lui!

Bogdanov tăcea; aştepta, muncit de grijile lui. Nair-bei e un om chibzuit, cântăreşte bine fiecare vorbă — are faimă

în privința asta printre solii străini. Vimina și Bogdanov au auzit despre acest lucru. Când se ivește undeva Nair-bei, în urma lui se urzește ceva. Totdeauna se întâmplă astfel. Nu degeaba a fost poreclit „degetul arătător" al sultanului. Acu' acest deget arată spre Cehrin, spre palatul hatmanului Ucrainei. Iată dece e cuprins de neliniște venețianul, iată dece boierul Buturlin îi trimite lui Bogdanov epistolă după epistolă, cerând să afle temeinic și sigur ce pune la cale Nair-bei. Dar cum să-i afli urzelile? Ii e ușor boierului Buturlin la Moscova. Stă la Cremlin... Acolo e răcoare, liniște, penele diecilor scârțâie... Iar aici, la Cehrin, mereu se întâmplă câte ceva. Deabia a izbutit să-l facă pe venețian să vină la această întâlnire. Și ce-a ieșit? Numai îndoieli.

— Nu-l cred pe craiul leah să cuteze a purcede la un nou război, — grăi grav, cumpănit, Bogdanov. — Ar fi primejdios să pornească acum la luptă împotriva Ucrainei, pentru că nu se știe cum ar privi Moscova acest lucru.

Cu toate că despărțământul soliilor îi poruncise să nu vorbească cu nimeni în afară de hatman despre hotărîrea țarului, Bogdanov nu se putu stăpâni.

Nair-bei zâmbi și își dădu cu părerea:

— Țarul Alexei ar putea să se aștepte la o lovitură din partea Litvaniei. Radziwill trebuie pândit zi și noapte.

— Dacă va fi nevoie, — grăi Bogdanov liniștit, — Moscova va ridica și două sute de mii de oșteni.

Vimina asculta cu luare aminte. Acum putea să tacă. Părea că nădejdile lui se împlineau. Peștele venea singur spre cârlig. Iată-l. Inhață cu lăcomie momeala; încă o clipă, încă una... Se apleacă înainte, ca și cum ar fi ținut undița în mână. Incă o clipă...

— Ce zăpușeală, — glăsui deodată Bogdanov, — nu găsești un colț unde să te ascunzi de arșiță. E vremea să lăsăm pe îndatoritoarea noastră gazdă să se odihnească.

Degetele groase și scurte ale turcului rămaseră nemișcate. Se uita undeva într'o parte, pe deasupra tufarilor. Se părea că nu mai au ce vorbi. Vimina oftă și pentru bunăcuviință îi îmbie să mai stea. Sfătuirea, bine chibzuită, dăduse greș. Ce să mai născocească? Numai hatmanul putea spune ceva despre treburile sale în legătură cu Moscova. Și ceeace ar spune hatmanul, Vimina știa prea bine.

Vișinul își scutura florile dalbe. Se auzea larmă din ulița de peste zăplazul înalt. Solii se plecau unul în fața

celuilalt, își duceau mâinile la piept și zâmbeau mieros. Din ochii lor picura numai blândețe și prietenie. Bogdanov se urcă într'un rădvan deschis și porunci surugiului să-i dea drumul. Caii porniră vioi și stârniră un nor de colb care învălui caleașca falnică a lui Nair-bei. Slujitorii îl sprijiniră pe turc de coate, îl urcară în caleașcă și traseră perdelușele. In uliță se strânsese o gloată de gură cască. Un unchiaș îndesat, zâmbea pe sub mustăți:

— Io-te bizurmanul! E bărbos, da'n veșmânt muieresc!

Cazacul care făcea de strajă îl amenință cu pumnul:

— Ține-ți pliscul. Cum cutezi să trăncănești. Nu vezi că-i sol?

Unchiașul amuți și se amistui în gloată.

Caleașca se urni, trasă ușor de cei doi telegari focoși. Nair-bei privea ulița prin despărțiturile dintre perdelușe. Da, Hmelnițchi a făcut pași mari. Altfel arăta Cehrinul numai cu doi ani în urmă. Parcă nu-l mai cunoști.

Printre livezi se înălțau case trainice cu acoperișuri întocmite ca în țări străine. Zidurile de piatră ale caselor negustorești se întindeau într'un șir lung. Pe uliță trecea o caravană. Cămilele pășeau alene, frământând colbul din drum; burnusurile sure, colbuite, ale arapilor se legănau pe cocoașele cămilelor ca niște saivanuri. Nair-bei ridică perdeluța și chemă cu degetul pe un arap cu turban, care ducea o cămilă de funie.

— Incotro hălăduiți?

— Spre Eghipet, luminate bei, — răspunse arapul repede și slugarnic.

Avea obrajii zbârciți, parcă opăriți, iar mâinile uscate și le apăsă pe piept.

— Ce duceți?

— Mătase, prea înălțate.

— Cazacii nu vă pun piedici?

— Nu, prea înălțate, nici nu se ating de noi.

— Allah să vă ajute!

Nair-bei lăsă perdeluța. Caleașca porni mai departe. Turcul stătea pe perne, drept, cu ochii închiși, zburând cu gândul înapoi spre livada solului venețian, spre vorbele schimbate mai adineaori.

După plecarea solilor, Vimina puse să se scrie două epistole, ca să le trimită una la Veneția, marelui doge, iar cealaltă comitelui Cfiarza, solul venețian la Varșovia. Vimina

se plângea: „Sorocul soliei mele a trecut, dar cei cincizeci de mii de taleri pe care mi i-aţi făgăduit nu i-am primit. Lipsa de bani îmi pune multe piedici. Voi fi silit să trăiesc încă o lună pe socoteala hatmanului Bogdan, cârmuitorul Ucrainei". Urma un şir lung şi amănunţit de lucruri de mică însemnătate. Solul scria despre nişte copaci pe care îi văzuse pentru întâia oară în Ucraina, despre fel şi chip de podoabe şi de vase. Era o scrisoare obişnuită. A doua zi dimineaţă, în zori, un olăcar o va aduce la Varşovia. Dar la noapte signor Vimina va mai ticlui o scrisoare, mai amănunţită şi de mai mare însemnătate.

După ce mântui cu epistolele, Vimina porunci să se înhame caii la caretă şi se aşeză în faţa oglinzii, înşirând pe măsuţă sticluţele cu balsamuri. Doi slujitori îi ţineau vestmântul cusut cu fir şi pălăria neagră cu margini late. Solul voia să se ducă la marele diac. Frecându-şi cu pomezi bărbuţa şi mustăţile, se gândea în cele mai mici amănunte la această întâlnire, care urma să aibă loc în marea canţelarie a hatmanului. Ce-i putea duce lui Vâgovschi în afară de făgăduieli? Şi cât preţuiau aceste făgăduieli? Vorbe goale. Dar acum era încredinţat că Nair-bei nu numai cu vorbe va căuta să-l momească pe marele diac. Vimina oftă şi, înciudat, vărsă în palmă mai mult balsam de trandafiri decât trebuia.

2

O zi înnăbuşitoare îşi înălţase pologul însorit deasupra stoliţei hatmanului. Luna Mai nu trecuse încă, dar părea că vipia lui cuptor pogorîse pe pământ, moleşind vieţuitoarele. O iarbă verde îmbelşugată se înălţase năvalnic pe imaşuri şi în livezi. Pe şleaurile care duceau dela Cehrin spre miazăzi, spre răsărit şi spre miazănoapte — peste tot se vedeau mulţimi de oameni călări în telegi, şi pe jos. Telegile scârţâiau, colbul se învolbura, bidiviii îşi purtau călăreţii şi deasupra tuturor se boltea un cer înalt, nemărginit, un albastru adânc şi curat; pretutindeni se întindea stepa tulburătoare, neprihănită. Sate albe se cuibăriseră în inima stepei, de-a-lungul drumurilor, în livezi, pe malurile eleşteelor şi ale iazurilor. Pământurile polcului din Cehrin se întindeau departe spre asfinţit şi spre miazăzi. Zăduful zilei de Mai era copleşitor. Cu mâna streaşină la ochi din pri-

cina luminii orbitoare a soarelui, ţăranii căutau pe cer un nor de ploaie.

Hatmanul Bogdan Hmelniţchi îl căuta şi el prin geamurile palatului său, ascultând glasul molatic, neschimbat, al lui Lavrin Capusta. Căpetenia canţelariei de taină a hatmanului stătea aplecat deasupra mesei, pe a cărei învelitoare se aflau nişte suluri de pergament — înscrisurile polcurilor de cazaci. Poate că ar fi fost vremea să se odihnească, dar hatmanul tăcea şi Lavrin Capusta citi mai departe, cu glasul mereu acelaş:

„Străjile din părţile de jos ale Niprului trimit veşti că Osman-aga, solul sultanului, a trecut liniile de pândă. La Braclaw a fost prins un şleahtic în rantie de călugăr, care răspândea zvonul că între noi şi tătari se va isca război; fiind pus la cazne, şleahticul a mărturisit că a fost trimis într'adins de prinţul Jeremia Wiszniewecki. La bazarul din Chiev un neguţător olandez, cu numele de Van-Braumler, a vândut cincizeci de flinte sotnicului Zozulia, din polcul dela Poltava. Zozulia n'a adus flintele la polc, ci le-a vândut la rândul lui tătarilor; sotnicul a fost pus sub pază; se fac cercetări".

Hmelniţchi privea stăruitor în sus, căutând norul pe bolta albastră a cerului. Glasul tărăgănat al lui Capusta îl cam întărâta. Ştia însă că, dacă polcovnicul îl desfată cu toate aceste fleacuri plictisitoare, la urmă îi va înfăţişa ceva de mare însemnătate.

Lavrin Capusta trase mai aproape un pocal de argint, îşi turnă apă rece dintr'o carafă înaltă şi bău încet. Işi şterse mustăţile subţiri cu o năframă albă de mătase şi întrebă:

— Să citesc mai departe? Sunt treburi de taină, grabnice, — adăugă el.

Cu faţa spre fereastră hatmanul dădu din cap a încuviinţare:

— Citeşte!

— O epistolă de taină dela Maliuga. O sută patruzeci şi trei, doisprezece, treizeci, şi cu unsprezece. — Capusta citea încet. Hatmanul aplecă uşor capul spre el. — Seimul dela Varşovia n'a încuviinţat ca mitropolitul Cossov să se înfăţişeze la adunările senatului. O sută, două sute treizeci şi patru, şi cu o sută şaisprezece: nunciul papal a făgăduit bani pentru o nouă chemare obştească. Cance-

larul Ossolinscki a avut o sfătuire tainică cu solul venețian Cfarza.

Capusta puse pe masă peticul alb de mătase, pe care era scris cu vopseluri epistola lui Maliuga și, privind spre un colț întunecos al odăii, spuse:

— Astăzi solul venețian Vimina va veni la soareaua dată de marele diac Vâgovschi.

— Știu. Mâine dimineață să-mi spui cu ce s'a îndeletnicit.

— Prea bine, hatmane. Astăzi a fost o sfătuire între Vimina, vizirul turc Nair-bei și boierul de sfat Grigori Bogdanov dela Moscova. Vimina a spus că regele Jan-Kazimir nu va îndeplini tractatul dela Zborov. Nair-bei a fost de părere că și pentru hatmanul Hmelnițchi acest tractat e ca o piatră legată de picioare. Solul Moscoviei nu crede ca regele Poloniei să înceapă un război, trebuie să țină seamă de Moscova.

— Deschizi toate scrisorile lui Vimina?

— Toate hatmane!

— Citește mai departe.

— La Varșovia, solul nostru, Stepan Bogdanovici-Zarudnâi, a stat de vorbă cu boierul Pușchin, solul țarului Moscoviei.

Hmelnițchi plecă dela fereastră și se așeză în jețul acoperit cu un chilim.

— Despre ce au vorbit? — întrebă nerăbdător.

— Solii au vorbit despre gândul pe care-l are țarul Moscoviei de a face o întâmpinare pe lângă regele Jan-Kazimir împotriva scrierii greșite a stepenei țarului, chibzuind a înrăutăți astfel legăturile și a-l lăsa să înțeleagă că s'ar putea isca o ruptură.

— Voi trimite la Moscova pe Mihail Sulicici, — îl întrerupse hatmanul!

— Prea bine hatmane!

— Scrie-i lui Zarudnâi să-l roage în numele meu pe boierul Pușchin să-i dea regelui a înțelege că Moscova ne e prietenă și că ne ocrotește.

— Bine, hatmane!

— La Constantinopol vor pleca Anton Jdanovici și Pavlo Ianenco. Amândoi vorbesc turcește. Altceva?

— Solii poloni au plecat la Bahcisarai.

— Sunt oameni de-ai noștri printre ei?

— E un pisar.

— Mai departe.

Capusta îl privi mirat. Nu era obişnuit să-l vadă atât de repezit când îi vorbea despre treburi însemnate, de taină. Lui Hmelniţchi nu-i scăpă privirea nedumerită a polcovnicului.

— Sunt ostenit, Lavrine, — zise hatmanul, cu glas răguşit, — sunt ostenit. Zi şi noapte pândesc să nu ne înfigă careva jungherul în spate.

Sări din jeţ şi începu să păşească prin odaie. Ochii lui scăpărau sălbatic sub sprâncenele-i dese. Contăşul roş cădea ca turnat pe umerii lui vânjoşi iar Capusta, scund şi slab, părea pe lângă el pirpiriu de tot.

— Ne năbuşim, Lavrine, ne năbuşim.

Măsura odaia cu aceiaşi paşi dintr'un colţ în altul, şi i se părea că se află încă la Zborov, pe acel câmp sângeros de luptă. Urechea lui auzea scrâşnetul săbiilor, gemetele şi ţipetele oamenilor, tropăitul miilor de picioare, nechezatul cailor. A fost învingător în acel înspăimântător măcel. A îngenunchiat armia regelui, o armie de mâna întâia. Dar ce a câştigat? O oaste de patruzeci de mii de oameni!

Da, el ştia, ştia bine că altceva aşteptase Ucraina. Pe câmpul acela de luptă ar fi putut câştiga mult mai mult. Insă, nădejdile lui nu s'au împlinit. Iar acum panii nu aşteaptă decât să pornească din nou împotriva Ucrainei, să-şi ia înapoi moşiile, să îngenunche norodul.

In păienjenişul de şiretlicuri al scrisorilor tainice schimbate cu Varşovia, în taifasurile prilejuite de câte o vânătoare, în vorbele scăpate din nebăgare de seamă, zărea acum zămislirea acelui nor negru, care va stârni o furtună înspăimântătoare. Vâlvătăile vor izbucni din nou deasupra pământului chinuit şi însângerat...

Parcă ghicind gândurile care-l neliniştau pe hatman, Capusta zise:

— Bogdane, Ucraina n'a fost niciodată atâta de slobodă ca astăzi.

— Nu-i destul, — răspunse hatmanul, oprindu-se în faţa lui Capusta şi punându-i mâinile pe umeri. — Trebuie să înţelegi că nu-i destul. Şi bruma de slobozenie dobândită râvnesc să ne-o răpească; chiar şi slobozenia asta este ameninţată. Trebuie să câştigăm vreme. Astăzi vremea e totul pentru noi. Panii dela Varşovia sunt şireţi, dar noi vom fi şi mai şireţi. Şi acum, hai la masă, polcovnice.

— Incă n'am isprăvit, — răspunse Capusta, — mai avem câteva lucruri foarte grabnice.

— Cum ţi-i voia. — Zâmbind, Hmelniţchi se apropie de fereastră.

— Hatmane, polcovnicul Neceai dela Braclaw îţi defăimează cinstea; săptămâna trecută a spus undeva: „Hatmanul a vândut norodul pe moşii, s'a împresurat de străji, a tocmit trei mii de tătari ca să-l păzească, iar norodul e dus în robie. Panii Potocki şi Wisznievecki spânzură iară oameni nevinovaţi"

— E o uneltire ? — întrebă Hmelniţchi şi Capusta văzu cum umerii începuseră să-i tresalte sub contăş.

— Nu, răspunse el cu hotărîre, — nu-i o uneltire. Neceai e un om cinstit. — Tăcu câtva timp, apoi, întâlnind privirea sfredelitoare a hatmanului, adăugă: — Numai că nu înţelege, nu vede departe.

— Ai dreptate polcovnice. Săptămâna viitoare Neceai să se înfăţişeze la Cehrin.

— O epistolă dela mitropolitul Silvestr Cossov: pospoliţii nu se supun unui hrisov al tău şi n'au părăsit pân'acum pământurile chinoviei din Gustân, pe care le-au cotropit.

— Mare bătaie de cap mai am şi cu chinovia asta. Nu se mai satură vlădica de pământuri!... Spune-i lui Vâgovschi să scrie un nou hrisov — dar nu, mai bine ar fi să trimiţi două sotnii de cazaci să le arate ţăranilor cu bicele ce înseamnă să nu se supună voinţei hatmanului...

— Poate că n'ar fi bine, — se împotrivi Capusta cu băgare de seamă.

— Ce vrei să spui ? — întrebă ameninţător Hmelniţchi.

— N'ar fi bine să trimitem cazaci !

— Ba da ! Trebuie ! Să iasă numaidecât de pe pământurile mănăstireşti. Ce, e de glumit cu mitropolitul ? Dumnezeu nu mi-a dat dreptul să fac strâmbătăţi feţelor bisericeşti.

— Bine, hatmane. Şi încă o jalobă.

— Tot de neascultare ?

— Da, hatmane ! Ai dat hrisov de ocrotire şleahticului Perczinski, din târgul Corostâşev şi şleahticul scrie că ţăranii şi cazacii au năvălit de două ori pe moşia lui, au prădat conacul iar hrisovul tău de ocrotire l-au rupt...

— Să i se trimită şleahticului un nou hrisov de ocrotire, — îl întrerupse hatmanul. Scrie-i lui Ivan Zolotarenco să

facă cercetări, iar vinovații să fie căzniți cu moartea. Mai e ceva?

— O plângere a lavrei de maici Pecerschi din Chiev împotriva țăranilor din Podgorțî, pentru neascultare. Oamenii nu vor să-și facă corvezile, se socot cazaci slobozi...

— Toți vor să fie cazaci, — îl întrerupse hatmanul. Toată Ucraina s'a scris la căzăcime...

Capusta urmă nepăsător:

— Pani Magdalina Beletcaia, stareța lavrei Pecerschi, cere luminăției tale să dai mânăstirii un nou hrisov de ascultare pentru țăranii din Podgorțî, dar mai bine să poruncești polcovnicului Anton Jdanovici să-i pedepsească aspru pe vinovați.

— Bine, ajunge, — îl întrerupse hatmanul, — trimite un hrisov nou și poruncește sătenilor în numele meu, să se supună stareței; iar cei înrăiți să fie dați morții. Asta-i tot Lavrine?

— Incă una, — se grăbi Capusta, prinzând mișcarea de nerăbdare a mâinii hatmanului. La Belaia Țercov a fost întemnițat un cobzar care îți ponegrea cinstea de hatman, cântând un viers în care se spune despre tine:

Să dea domnul, ca pe Hmel
Primul plumb să nu-l greșească,
Iar al doilea, pe el,
Drept în piept să-l nimerească.

— O să plouă, — spuse Hmelnițchi, — uite e un nor cenușiu pe cer, o să plouă.

Lavrin Capusta urmă rece:

— Cobzarul a fost pus sub pază și adus la Cehrin.

— O să plouă, — mai spuse odată hatmanul. — Ajunge, polcovnice. Ajunge. Du-te.

Capusta își strânse hârtiile și când ajunse în prag, zise:

— Așa e slujba mea, hatmane. Intotdeauna eu trebuie să fiu cel dintâi care să-ți aducă vești neplăcute.

Nu văzu zâmbetul amar de pe buzele lui Hmelnițchi.

Spre seară începu să plouă. Fulgerele despicau cerul negru acoperit în întregime de nori, și pământul se cutremura sub tunete asurzitoare. Șuvoaiele se învâltorau pe uliți spălând noroiul de pe șleaul bătătorit și undele lor tulburi cărau frunzele căzute, zmulse de vânt, florile de vișin ofilite, paiele zmulse de pe coperișuri și toate cele.

Hmelnițchi asculta cum răpăie ploaia dincolo de ferestre. După ușă, alături, în sufragerie, ai lui petreceau. Se auzea glasul lui Iuri, acoperind larma celorlalți. Uneori răsuna râsul ca un clinchet de cleștar al Elenei. Hatmanul se zbuciuma cu grijile lui. „Să nu-l ocolească plumbul. Să-l nimerească în inimă“ Așa cântau. Asta doreau oamenii. Deci undeva, în calea lui, s'a căscat o prăpastie. Trebuia să sară peste ea, fără să privească înapoi! Își dădea seama cum va putea să treacă dincolo. Trebuia să-și lase cugetul și zbuciumul în hăul ei negru; numai așa va putea. Și prăpastia aceasta mai trebuie și astupată. Cum? Știe el cum. Să tragă în țeapă, să spânzure, să taie capete. La dracu'! Trăncănesc pe socoteala lui, îl hulesc. Or fi crezând că lui îi e ușor. S'a înconjurat de străji, se păzește! Neceai, Neceai! Viteaz polcovnic, dar bine zice Capusta: nu vede departe. Nu înțelege ce năzuiește hatmanul. Hmelnițchi vrea ca țara să ajungă slobodă. Să înflorească târgurile, să propășească meșteșugurile, să sporească negoțul.

Abia e la început. Poți face asemenea lucru cu rachiul în nas sau cu duhul blândeții? Cehrinul a fost un târg pașnic, înnecat în livezi de vișini, un târg evlavios, unde nu vedeai decât turle de biserici, nu auzeai decât dangăte de clopote. Dar acum Cehrinul a ajuns cunoscut și în țările depărtate. Impăratul Austriei cercetează prin oamenii săi dela Varșovia ce-i cu târgul acesta de scaun al Ucrainei. Ce fel de oameni sunt cazacii, ce gânduri de viitor au? Neguțători olandeji vin la Cehrin și fac negoț. Panii leși își mușcă degetele de mânie și de pismă. Cum s'a ajuns aici? Dela sine? Nu, acestea sunt înfăptuirile lui, purtate și hrănite în sufletul lui, așa cum își poartă și își hrănește maica pruncul. A fost odată la Subbotov un sotnic din Cehrin, un om urgisit, hăituit. Acesta era sotnicul Bogdan Hmelnițchi, hatmanul de astăzi. Tot ce a făurit, a făurit, numai pentru sine? Pentru toți, Neceai! Dar știe Neceai ce înseamnă să te perpelești între han și rege, să stai cu ochii țintă la Poartă, să nu îngădui panilor să calce tractatul dela Zborov, să speli ocara dela Zborov? Nu-i nicio slavă să pieri în țeapă — să piară vrăjmașul tău, iată slava! Neceai o să vină. Il va lăsa să vorbească și pe urmă îl va întreba: tătarii mână oamenii în robie? E un adevăr amar. Dar ce-i de făcut? Ce? Să faci război cu tătarii? Leșii atât așteaptă. Cu ajutorul sultanului o să-i silească el pe tătari să-și plece grumazul. Dar pentru asta îi trebuie

vreme, nu poate face totul dintr'odată, fiecare lucru își are sorocul lui. Deodată hatmanul își aduse aminte de un faur bătrân care i-a potcovit calul într'o covălie de lângă șleau, după lupta dela Corsun. Bătrânul se tânguia: „Hatmane, dece ai chemat pe bizurmani în Ucraina?" El căuta să-l lămurească: „De când știu, toate răzmerițele noastre au fost înfrânte, pentru că regii poloni ne-au învăluit în urzeli, ne-au împresurat cu puteri vrăjmașe. Acum nu le-a mai mers". Faurul zâmbea: „Adevăr grăiești, hatmane. Numai că volnicia noastră purcede dela Țara Moscoviei. Dacă norodul rus, fratele nostru, va fi cu noi, vom trăi și noi slobozi de-a-pururi. Asta-i credința întregului norod, hatmane, singura lui nădejde".

Hmelnițchi nu uitase vorbele bătrânului. Le-a purtat pecetluite în inimă. Oare ce n'a chibzuit el acuma, ce a scăpat din vedere? Cine să-i răspundă? Cine să-i spună adevărul?

— Vistavoi, — porunci hatmanul, bătând din palme, — cheamă pe polcovnicul Capusta, iute!

...Câteva clipe mai târziu, gonea călare, împreună cu Capusta, spre feredeul de piatră din dosul unui zid înalt, pe care străjile îl păzeau cu străşnicie zi și noapte. Un pâlc de vreo zece călăreți tropoteau pe uliță în urma lor. Poarta grea se deschise în fața hatmanului. Cheile scârțâiră în încuetorile ruginite. Hmelnițchi și Capusta coborîră treptele ude și strâmbe, într'o hrubă întunecoasă.

Un cazac înălță facla deasupra capului. Un moșneag cu părul alb, lungit pe pământ, privea blajin pe Hmelnițchi care se aplecase spre el. Svitca de pe moșneag era ferfeniță, barba albă încâlcită, picioarele încălțate cu opinci. Moșneagul privea pe Hmelnițchi și ofta.

— Tu ești hatmanul? — șopti el îngândurat.

— Da! Cine te-a povățuit moșule, să cânți tot felul de blestemății pe seama mea?

Intrebase domol, căutând să-și stăpânească mânia. Bătrânul va mărturisi, firește, că acestea sunt uneltirile lui Potocki, ale papistașilor. Numai ale lor puteau fi. Dar bătrânul tăcea. Iar hatmanul îi aștepta vorbele ca pe o osândă. Deodată auzi glasul moșneagului și cuvintele lui îngrozitoare îi străpunseră inima ca un junghér.

— Ce jale, hatmane, ce mare jale! Am avut și eu nevastă, trei feciori, două fete, și opt nepoți. Ascultă hatmane, ascultă bine, acum nu grăiesc eu ci cugetul meu.

Unde sunt toţi ai mei? Pe femeia mea a tras-o în ţeapă Korecki acum o lună, feciorii au luptat sub tuiul tău împotriva leşilor şi au pierit la Apele Galbene, pe fete mi le-a luat în robie Tuhai-bei. Cine-i de vină? Cine?

Moşneagul se ridică în genunchi şi întinse mâna dreaptă spre hatman:

— Tu eşti de vină hatmane, tu eşti vinovat de jalea mea!

— Taci! — strigă hatmanul. — Taci!

Se stăpâni cu greu ca să nu tragă sabia din teacă şi să-l spintece pe zmintitul bătrân. Da, se stăpâni. Ar fi putut să stee de vorbă cu el, să-l desluşească... Dar nu, zadarnic! Ştia că moşneagul nu-l va înţelege, nu-l va asculta.

— Te-au trimis papistaşii, mărturiseşte vrăjitor bătrân! — tăbărî ameninţător Capusta pe el.

— Nu fiule, nu m'a trimis nimeni, — răspunse îndurerat moşneagul.

Ce rost avea să mai vorbească? O povară ca un pietroi greu se lăsă pe umerii hatmanului. Se întoarse şi ieşi. Făcea paşi mari prin băltoace, împroşcând stropi de apă. Sări în şea şi îşi plezni cu biciuşca armăsarul focos. Capusta şi străjile abia se putură ţine după el.

Ploaia conteni tocmai după miezul nopţii. Stelele spuziră cerul. Cloşca cu pui începu să clipească pe pologul albastru întunecat al nemărginirii. Străjile îl scoaseră pe moşneag din temnic şi-i porunciră să plece. El călcă cu picioarele slăbite pe pământul ud, înălţă capul şi privi spre cer. O stea verde licări şi parcă îi făcu cu ochiul într'un chip ciudat, mâhnit, şi moşneagul nu mai auzi împuşcătura de flintă ci simţi doar o durere fulgerătoare şi ascuţită care înghiţi totul. Străjerii traseră leşul de picioare şi-l aruncară în groapa din dosul zidului.

— Pentruce? — întrebă un străjer tânăr pe tovarăşul său mustăcios.

— Nu te priveşte! — se răsti la el esaulul.

...Fereastra iatacului dela palatul hatmanului era luminată. Cocoşii trâmbiţau cu glasuri puternice. Trecuse de ceasurile două din noapte. Hatmanul stătea pe jeţ, numai în cămaşă. Cu capul plecat într'o parte şi cu vârful limbii scos, Feodor Svecica trăgea slovele cu grijă. Hmelniţchi rostea:

„Polcovnice Djelali, trebuie să te îngrijeşti ca în trac-

tat să fie scris îndeosebi că luntrile căzăceşti au dreptul nu numai de a umbla în voie pe Marea Neagră, dar şi de a intra nestingherite la orice schelă [1]) și de a face negoţ cu ţările cu care vor voi neguţătorii. Sultanul Turciei să scutească de orice vamă pe neguţătorii noștri, precum şi mărfurile pe care ar voi să le ducă în ţara lui sau să le scoată de acolo; dreptul acesta să fie dat pe o sută de ani, iar dacă nu va încuviinţa, să-l dea pe cincizeci sau pe treizeci de ani. Trebuie să căpătăm învoirea sultanului ca Oastea Zaporojeană să ridice la gurile Bugului cetăţi şi schele, unde să facem negoţ şi să ţinem oșteni pentru pază și pentru preîntâmpinarea tâlhăriilor. Deasemenea, să avem tot timpul pe lângă sultan o capuchehaie, care să aibă dreptul de judeţ asupra oamenilor noștri pentru orice vină după pravila noastră. Iar de va încerca sultanul să întrebe de n'avem cumva de gând să trecem sub orânduirea ţarului Moscoviei, să răspunzi că nu ştii".

Pana scârţâia, Svecica clipea somnoros.

— Citeşte ce ai scris, — porunci hatmanul.

Svecica rostea cuvintele cu glas răguşit, gâjiit.

— Du-i-o lui Capusta şi spune-i s'o trimită numaidecât. Du-te. Hatmanul stinse făclia și deschise fereastra. Prin apropiere se auziră glasuri. Cineva întreba:

— Overco, auzi, Overco, e adevărat că o să fie iarăşi război?

— Lasă-mă'n pace odată, pacoste, — răspunse ursuz un glas gros. — Să se gândească hatmanul la asta. Lasă-mă să dorm.

Hmelniţchi zâmbi mâhnit. O geană de lumină prevestitoare a zorilor începuse să mijească sub streașina cerului.

3

Vâgovschi trimitea hrisoave după hrisoave. Nu mai închidea ochii nopţi de-a-rândul. Pisarii picau de oboseală. Se aşezau oţărîţi la masă şi se aplecau deasupra foilor de pergament. Marele diac storcea toată vlaga din ei. Hrisoave, epistole, universale... Parcă numai pentru asta se născuse pan diacul. Iar el zâmbea pe sub mustăţile subţiri, vorbea lătineşte cu solul veneţian Vimina, ospăta cu naramze pe diacul moscovitean Bogdanov şi, surâzând mieros, cu ochii

---

[1]) *Schelă* — port. (N. trad.)

săi cenușii și reci, turuia vesel pe turcește cu Nair-bei. De față cu hatmanul era liniștit, ager, doar întrucâtva stăpânit și întotdeauna gata să-i prindă voia din zbor, să desăvârșească un gând neisprăvit, să sfârșească ceva început. Și hatmanul era mulțumit de el, cu toate că, din când în când, în adâncul sufletului clocotea un simțământ de ură împotriva diacului său care știa și putea totul. Uneori îi spunea :

— Soarta ne-a legat cu acelaș lanț, să iei sama, diece!

Vâgovschi lăsa doar capul în jos și zâmbea subțire, cu înțeles, ceeace îl zădăra pe hatman.

Venise vremea hrisoavelor și a epistolelor, ba lungi, ba scurte, ba aspre, pline de cereri poruncitoare, stăruitoare, ba prietenoase — dela sine înțeles după cei cărora le erau trimise. Crainicii lui Hmelnițchi duceau din sat în sat, din târg în târg, peste stepe, peste râuri, peste mare cu luntrile, voința scrisă a hatmanului, hotărîrile, osânda, rugile, poruncile lui.

Dar mai erau și altfel de crainici, călugări bătrâni ca vremea, care nu stârneau luarea aminte nimănui. Oameni vrednici de milă, care abia își mișcau picioarele pe cărări întortochiate. Nimeni n'ar fi crezut că undeva sub cingătoarea lor, sub rantia ruptă, sunt ascunse universale sau hrisoave de-ale hatmanului. Aceşti oameni biruiau orice piedici, nu se lăsau spăimântați nici de moarte, nici de cazne, dar, mai ales, crainicii aceștia nu iscau bănuieli. Despre ei știau numai doi oameni: hatmanul și Capusta.

In zilele acestea de Mai, Ivan Vâgovschi era o întruchipare a mișcării, a neliniștei și hărniciei. Părăsise desfătările, taifasurile voioase în serile de sindrofii la soția hatmanului, lăsase totul la o parte, uitase totul, ca și cum acestea nici n'ar fi fost. Acum, după biruința dela Zborov, pe care hatmanul zadarnic o socotea fără însemnătate, Vâgovschi înțelese: trebuie să ducă o muncă politicească mare. Dacă acum Poarta ținea seamă de hatman, dacă împăratul Austriei își îndrepta privirile spre Ucraina iar țarul Alexei, acolo, la Moscovia, o urmărea cu ochi ageri, trebuie să se țină scai de Hmelnițchi. Nu mai departe decât la Zbaraj, șovăia. Atunci nu știa cum se vor desfășura întâmplările. Pentru orice împrejurare îi dăduse să înțeleagă cancelarului Ossolinski, că la nevoie va găsi în el o slugă credincioasă. Dar când armia leșească a fost înfrântă, când armăsarul alb al hatmanului gonea ca vijelia pe câmpul

de luptă, iar tuiurile lui fluturau biruitoare, Vâgovschi şi-a înţeles greşeala şi a întors la vreme şurubul. O, marele diac avea o minte ageră şi nu se lăsa amăgit niciodată...

Dimineaţa era minunată după ploaie. O aromă de izmă plutea în văzduhul curat. Ce plăcut e să n'ai nicio grijă! Marele diac citea stihurile lui Twardowski. Cartea fusese tipărită la Cracovia, pe socoteala castelanului. Vâgovschi zâmbea, întorcând filele. Ii plăcea. Va trebui să-i arate negreşit cartea aceasta lui Bogdanov. Se cuvine ca ruşii să cunoască rândurile lui Twardowski care hulesc cinstea ţarului. Vâgovschi are socotelile lui în această privinţă.

...Ceva mai târziu, marele diac primi la canţelarie pe neguţătorul neamţ Walter Funke. Vorbele se înfiripau uşor, nestingherite. Neguţătorul se arăta uimit şi cu adevărat încântat. Da, cazacii au făcut paşi mari. Ucraina poate trăi şi fără panii poloni; Walter Funke e cu totul încredinţat de acest lucru. Bogăţiile ţării sunt nenumărate. De fapt, el, Funke, călătorea spre Moscovia, dar, auzind că hatmanul este atât de primitor, aflând şi de marele şi înţeleptul diac, a hotărît să treacă prin Cehrin. Walter Funke povesti în treacăt, dar destul de amănunţit, despre treburile înfloritoare ale firmei sale. Numele lui era cunoscut în toată Evropa. Cine nu cunoaşte flintele lui Walter Funke? Insuşi împăratul dela Viena a ciocnit cupa cu el. Iată, acest inel mare cu smaragd e un dar dela ducele de Tirol. Dar toate acestea le spunea doar în treacăt. Văzuse Ucraina şi nu voia să se obosească mai departe. Dealtminteri, nici nu mai e la o vârstă când poate cutreiera lumea. Dacă cinstitul mare diac ar binevoi, i-ar putea da o mână de ajutor. Cum? Fireşte, el nu va răpi mult timp binevoitoarei gazde! Ajunge un singur cuvânt, o singură mişcare de deget pentru ca Walter Funke să poată fi folositor pentru ocârmuirea hatmanului.

Poporul ucrainian vrea să trăiască în belşug, femeile frumoase vor să se îmbrace bine. Rochiile de mătase ar sta foarte bine unor femei ca prea luminata doamnă a hatmanului şi ca prea cinstita soţie a marelui diac. Dar ce câştig frumos ar putea aduce lâna! Ce păşuni bogate sunt în Ucraina, ce climă minunată are! Aici totul este întrunit pentru ca să se crească oi, oi de soi, cu lână subţire, mii, zeci de mii de oi. Apoi el, Walter Funke, la drept vorbind, ar putea să aducă din ţara nemţească şi din Olanda maşinării, ar putea ridica aici manufacturi. Căzăcimea şi pos-

poliţii ar avea atunci postav din destul. Hatmanul are o oaste mare — Walter Funke nu este dregător, nu-i decât un neguţător, dar negoţul te face să te pricepi uneori şi în treburile ocârmuirii. Oastea trebuie îmbrăcată. Nu este aşa de uşor să îmbraci o sută, două sute de mii de oameni; şi câte se pot întâmpla ! Vâgovschi îl privi pătrunzător în ochi. Walter Funke nu-şi rosti tot gândul. El voia doar atât: să fie de folos. Pomeni în treacăt că în Polonia, Potocki, hatmanul coroanei, i-a cumpărat zece mii de coţi de postav. Ucraina ar avea nevoie de mai mult, dar drumul e lung, e greu de cărat. Ar fi mai bine să se înfiinţeze pe loc o manufactură.

Taifasul se prelungea. Walter Funke aştepta răspunsul lui Vâgovschi.

— Din porunca hatmanului am clădit la Braclaw două manufacturi, iar la Nejin, încă una. Avem de gând să le mărim şi pe cele din Chiev.

Neguţătorul asculta cu luare aminte cuvintele marelui diac. Către sfârşit, acesta îi făgădui binevoitor că o să se gândească la cele ce-i spusese.

In aceeaş seară, un slujitor al neguţătorului neamţ aduse acasă la marele diac o ladă. In ea se aflau o sută de coţi de mătase şi numeroase butelci cu balsamuri.

Un alt slujitor aduse o ladă mare în curtea hatmanului. Şi în lada aceasta erau două sute de coţi din cea mai bună mătase, precum şi balsamuri. Comerciantul Walter Funke ruga smerit, printr'o scrisoare scurtă şi cuviincioasă pe luminata doamnă a hatmanului să arunce o privire asupra mostrelor de mărfuri ale firmei sale.

Ziua fusese prea scurtă pentru Vâgovschi. Nu apucase să isprăvească nici jumătate din treburi. Se gândi nemulţumit că va trebui să stea până după miezul nopţii, scriind la hrisoave. Hatmanul plecase de dimineaţă la Belaia Ţercov însoţit de Capusta şi de Feodor Corobca, marele nacealnic al chervanelor, în sarcina căruia erau şi tunurile. La Belaia Ţercov începuse turnarea ţevilor de tun. Corobca voia ca hatmanul să se încredinţeze cu ochii lui de osârdia sa. In canţelaria hatmanului, Vâgovschi rămăsese singur stăpân.

Târziu seara, Bogdanov intră în curtea canţelariei. Marele diac îl întâmpină în prag.

— Sunt bucuros să-l văd pe înaltul sol.

Bogdanov se aşeză tacticos într'un jeţ.

— Hatmanul e sănătos?
— Mulţumiri! A binevoit să doarmă liniştit. Acum nu se află aici; e plecat din târg.
— Dar soţia hatmanului? E sănătoasă?
— Soţia hatmanului e bine, sănătoasă.
— Dar feciorii?
— Feciorii, lăudat fie domnul, sunt sănătoşi şi veseli, învaţă cu sârguinţă muştrul ostăşesc, latina şi scrierea.
Bogdanov se tot ştergea de sudoare. Vâgovschi se ridică. Intrebă la rândul său, plecând capul, dacă solul măriei sale ţarului e sănătos. Ce mai e pe la Moscova? Ce se mai aude?
— La Moscova toate-s bune.
Bogdanov începu pe departe:
— Pretutindeni se zvoneşte că bizurmanii săvârşesc zminteli împotriva norodului pravoslavnic.
— S'a mai întâmplat, panc sol, pe ici pe colo, însă hatmanul a şi trimis poruncile trebuincioase în privinţa aceasta. — Vâgovschi ridică din umeri cu părere de rău.
— Este ştiut că nu pe bizurmani am fi vrut noi să-i avem alături, dar n'ai ce-i face. Trebuie să trăieşti în pace cu ei, căci altfel Rzecz Pospolita îi ridică împotriva noastră.
Vâgovschi îşi dădea seama că nu aceasta e pricina care l-a îndemnat pe sol să vină la canţelaria hatmanului într'un ceas atât de târziu. Trebuie să fie altceva. Aruncând o privire în jur, Bogdanov se apleca mai mult spre marele diac şi grăi cu jumătate glas:
— Am o însărcinare din partea despărţământului soliilor, vestită astăzi printr'un olăcar dela Moscova: trebuie să-l înştiinţez pe hatman că boierului Puşchin i s'a poruncit ca la neguţările sale cu leşii să arate că milosârdia ţarului faţă de Ucraina a rămas neclintită şi că Moscovia va sta cu hotărîre împotriva uniei cu papistaşii.
Bogdanov oftă uşurat. Vâgovschi se ridică de pe jeţ şi se plecă adânc.
— Luminate sol, îţi mulţumesc din suflet pentru această veste bună. E o mare bucurie şi o mare cinste pentru noi.
Vâgovschi se aşeză. Aplecat spre el, Bogdanov urmă:
— Solul veneţian Alberto Vimina ne încredinţează că Jan-Kazimir va porunci o nouă chemare obştească împotriva hatmanului. Este adevărat acest lucru?
„Aşadar, asta te îngrijorează! De bunăseamă că panii

dela Varşovia nu dorm. Sunt ageri la minte. Hatmanul ar vrea să înlăture primejdia unui nou război. Ţara mai e şi astăzi plină de răni şi de suferinţe. Dar dacă s'ar întâmpla ca regele să-şi arunce iarăşi armiile împotriva Ucrainei, fireşte că toată căzăcimea va trage sabia".

Totuşi, marele diac spuse altceva :

— Radziwill, supusul regelui, a cotropit olatul Smolenscului şi-l pustieşte, loveşte în credinţa pravoslavnică. Cred că ai aflat.

— Asta-i treaba despărţământului soliilor, — ocoli Bogdanov răspunsul. — Dar între ţar şi crai nu poate fi prietenie veşnică atâta vreme cât şleahta năpăstuieşte un norod frate cu noi, atâta vreme cât se străduieşte să vâre cu sila pe papistaşi în ţara voastră.

După o vreme de tăcere, Bogdanov urmă :

— Boierii dela Moscova ar voi să ştie ce face Nair-bei la Cehrin.

Solul privea cu luare aminte pe marele diac. Acesta răspunse fără să-şi plece privirile :

— Cinstite sol, am să-ţi mărturisesc ca unui prieten : Nair-bei ne-a adus veşti bune. E oaspetele hatmanului şi hatmanul îi dă toată cinstirea.

— Nair-bei e un păgân, — răspunse solul nemulţumit.

— Fireşte că nu-i creştin, sunt de aceeaş părere. Dar nu se ştie ce şi-a pus în gând hatmanul, — grăi Vâgovschi cu înţeles.

Bogdanov îşi încordă auzul. Pricepuse totul şi se hotărî să înştiinţeze despărţământul soliilor despre prepusurile sale. In aceeaş noapte scrise o epistolă boierului Buturlin.

4

— Ah, Veneţia ! Dacă milostiva doamnă ar vedea marile şi minunatele ei palate, fermecătoarele grădini, lebedele de pe lagune, chioşcurile plutitoare, dacă ar auzi canţonetele de dragoste şi freamătul harfelor, jur că ar iubi Veneţia tot atât de mult pe cât i-e de dragă Ucraina.

Ca într'o vrajă, solul veneţian Vimina picura mărgăritarele cuvintelor la picioarele paniei Elena, „frumoasa şi neasemuita tovarăşă de viaţă a marelui hatman".

Kreis, vistiernicul hatmanului, care era de faţă la această sindrofie, tăcea posac. Şiretul şi stăruitorul vene-

ţian îl plictisea. Kreis ştia prea bine că flecarul sol n'are în buzunar nici măcar o sută de taleri, ceeace era deajuns ca el, vistiernicul Kreis, să-l dispreţuiască. Intre timp, signor Vimina revărsa mierea vorbelor sale, ţesea un păienjeniş subţire de galanterii, vânturând din mâini şi dându-şi ochii peste cap.

Pani Elena îl asculta încântată. Şedea într'un jâlţ dăltuit, cu mâinile împodobite din belşug cu inele rezemate de brăţarele jâlţului şi-i zâmbea. Vorbele lui măgulitoare îi dezmierdau auzul. Ii plăcea acest bărbat în vestmânt frumos, care venise de peste mări. Privindu-l, se gândea fără de vrere la polcovnicii mustăcioşi şi moţaţi ai lui Bogdan.

Pani Elena suspină.

O, ea ar pleca bucuroasă la Veneţia şi chiar fără părere de rău ar rămâne acolo! Nu, nu-i place Ucraina asta sălbatică. Tătari, ceambururi, harţe, sânge, grozăvii... Vai, cum s'a săturat de toate astea!

Vistiernicul Kreis tuşea uşor în pumn. Pani Elena vorbise mai mult decât trebuia. Nu se cade ca ea, soţia hatmanului, să-i spună aşa ceva unui străin. Dar pe pani Elena n'o poţi opri. Ii aruncă lui Kreis o privire mânioasă şi pe obrajii ei înfloriră doi trandafiri. Ridică glasul: cine cutează să spună că nu este aşa? Da, da, aşa e, nu poţi trăi toată viaţa printre sălbatici şi pribegi. O asemenea viaţă n'are rost. Vai, cât de mult îl pizmuieşte pe signor Vimina! Da, ar pleca la Veneţia, fără a mai sta pe gânduri, dacă pentru aceasta ar fi deajuns numai voinţa ei.

— Imi face multă plăcere să aud asemenea cuvinte, — glăsui Vimina ducând încântat mâinile la piept, — dar, în apărarea dreptăţii şi adevărului, trebuie să spun că ţara nobilei doamne e ca un tărâm din basme, care înfloreşte sub mâna fericită a luminatului hatman.

Mai târziu, după ce veneţianul plecă, după ce i se stinse însufleţirea care o cuprinsese, Elena începu să-şi dea seama că spusese multe lucruri pe care n'ar fi trebuit să le spună. Bine că în afară de Kreis n'a mai fost nimeni de faţă. Stătea cu capul plecat pe mâini, căutând să-şi amintească fiecare vorbă pe care i-o spusese lui Vimina. Despre ce a mai vorbit? Despre ce? A da, despre plecarea hatmanului la Belaia Ţercov. Mai ales aceasta nu trebuia s'o spună. Prea o asculta cu luare aminte veneţianul. Ce-a făcut-o să spună că hatmanul s'a dus să vadă tunurile noi?! Dar

acum era prea târziu ca să se mai mustre. De câte ori nu-şi făgăduise să nu mai trăncănească. Cei din jur sunt doar cu toţii împotriva ei. Toţi polcovnicii, toţi. Numai pan Vâgovschi îi e prieten, dar pentru câtă vreme? Bine că lipseşte Timofei. Acesta a urît-o întotdeauna.

A fost odată o frumoasă şleahtică. Visul ei era să trăiască la Varşovia, să umble în vestminte strălucite, să iubească un cavaler cu platoşă, căruia să-i lege panglica de mătase la braţ când pleacă la luptă. Dar s'a căsătorit cu un sotnic de rând, cu Hmelniţchi. Sotnicul o iubea nespus. Ah, ce viaţă era pe atunci! A fost cu el la Cracovia, la Varşovia. A fost. Toate au fost. Iţi mai poţi aminti oare tot ce a fost? Era pace, linişte, tihnă. Dar el Bogdan, era mereu îngândurat, era mereu închis, aspru, lipsea de acasă săptămâni în şir sau se închidea cu cazaci de rând şi la toate întrebările răspundea: „Aşteaptă, ai răbdare, toate la vremea lor". Şi ce a ieşit din asta? El a trebuit să fugă din Subbotov. Iar Czaplicki a ars conacul şi a luat-o cu el. Dar ce, a dus-o prost cu Czaplicki? Deloc! S'au cununat într'o capelă catolică. La nunta lor a venit cu soţia însuşi Koniecpolski, înaltul dregător al coroanei. Şi din nou a dus o viaţă veselă şi fără griji, fără îndoieli, fără temeri. La drept vorbind, trebuie să mărturisească: cu Czaplicki a dus o viaţă mai liniştită decât cu Hmelniţchi. Ţinând isonul lui Czaplicki, râdea şi ea de trecutul său. Iar Czaplicki, lipindu-şi obrazul de sânii ei dolofani, murmura cu încântare:

— Ai răbdare! Am să-l târăsc cu juvăţul pe schismaticul de Hmel şi am să-l ţin legat în lanţ sub ferestrele noastre! Să avem cu ce ne desfăta ochii. Câinele blestemat!

Şi Elena râdea, căci Czaplicki râdea şi el zgomotos, în hohote. La sărutările lui, ea răspundea fierbinte, cu patimă, nu-şi precupeţea dezmierdările.

Dealtminteri, norocul n'a ocolit-o nici după aceea. Atunci când, la porunca sfintei biserici, a trebuit să se întoarcă la Bogdan, s'a aruncat în genunchi în faţa lui şi a întins rugătoare braţele spre el. I-a sărutat mâinile, astfel cum i le sărutase cândva şi pe ale lui Czaplicki. Se spăsea şi-l încredinţa că n'are nicio vină în căsătoria aceea, că a fost silită, că a ajuns soţia nesuferitului şleahtic sub ameninţarea morţii. Dumnezeu ştie cât s'a chinuit şi a suferit! Oare Bogdan, bunul ei Bogdan, n'o va ierta pe Elena lui? Oare fericirea nu-i va zâmbi nici acum, soarta

n'o va mângâia, în sfârşit? Işi aminti de noaptea aceea petrecută într'o izbă veche ţărănească. Işi aminti de chipul lui, aspru, parcă împietrit. Ochii îi erau reci, pătrunzători, fruntea brăzdată de două cute adânci, iar sprâncenele i se ridicaseră ca nişte aripi gata să-şi ia zborul. O asculta fără să scoată o vorbă. Părea că din clipă în clipă buzele lui strânse aprig vor rosti cuvântul îngrozitor al osândei care o va trimite la ştreang. Lui îi stătea atunci în putinţă să facă orice cu ea. Işi dădea seama ce mare putere i se supune acum hatmanului. Dar într'o clipă ghiaţa s'a topit în ochii lui şi luminiţe drăgăstoase au sclipit în ei.

— Elena, — rosti el, întinzând braţele.

Şi ea, scoţând un strigăt, i-a căzut la piept. Când zorile au mijit în odaie şi ea a deschis ochii după un somn scurt şi i-a văzut chipul aplecat spre ea, i-a venit să ţipe de spaimă, atât era de străin şi de aspru. Dar el nu-şi lua ochii pătrunzători dela ea. Părea că privirea lui o sfredelea până în adâncul sufletului. In dimineaţa aceea pe când se îmbrăca, el i-a spus cu o umbră de mâhnire :

— Te iubesc, Elena, dar ar fi fost mai bine să nu ne mai întoarcem la ce-a fost. Totul e nou, ar fi trebuit ca şi dragostea să fie nouă.

Astfel a vorbit şi a plecat, iar ea a rămas singură. Ce a fost după aceea? Iţi poţi oare aminti totul într'o singură zi scurtă de Mai? Dealtfel, trebuie oare să-ţi mai aminteşti toate astea?

Soţia Hatmanului stătea şi asculta larma fără griji a păsărelelor de afară. Cehrin, Cehrin! Ei, să fi fost Varşovia! Aici e o străină. Şi acest Kreis, care se foieşte mereu în preajma ei. Dar, la urma urmei, n'are dece să se supere de acest lucru. Kreis e isteţ, ager şi îndatoritor. E rău oare acest lucru? Uneori însă privirile lui sunt prea ciudate, prea stăruitoare. Neamţul acesta sprinten, cu părul roşu, are ceva pe suflet. Kreis e vistiernicul lui Hmelniţchi. El chiverniseşte toţi banii hatmanului, toată gospodăria lui mare şi încâlcită. Avuţiile hatmanului sporesc sub mâna lui pricepută, sub ochiul lui ager. Printre polcovnici se poartă ca unul de ai lor; până şi Timofei, feciorul cârcotaş al hatmanului, îl priveşte prietenos. Incet, încet, Elena a înţeles că în tot acest mare palat al hatmanului, ba chiar în tot Cehrinul, un singur om se poartă binevoitor cu ea; numai el o va ajuta într'o clipă grea, şi acesta e neamţul Kreis.

— Pani Elena, prin drepturile și prin tot ce vă stă în putere să faceți, domnia voastră sunteți deopotrivă cu orice regină. Credeți-mă, v'ar pizmui multe femei frumoase din Evropa, dintre cele mai frumoase. Solii vă ascultă cuvântul cu luare aminte. Ar trebui să ajungeți mâna dreaptă a hatmanului! Așa o încredința el chiar astăzi, înainte de a veni Vimina.

Ce neamț caraghios! Ea, mâna dreaptă a hatmanului? Dar ce o să facă atunci deșteptul de Vâgovschi? Ce va spune despre aceasta Capusta cel bănuitor și câinos? Cum ar putea să rabde disprețul lui Bohun și ura lui Timofei.

Vântul zvonea dincolo de fereastră. Afară zburda Floraiul cel vesel. Fetele cântau pe pajiște. Cântecul lor de dor, care se auzea în depărtare, îi stârnea aleanuri zadarnice. Da, s'ar fi putut întâmpla și altfel... Ar fi putut să se afle acum la Varșovia. O, asemenea gânduri nu-i vor aduce nimic bun. Căută să le alunge și, clătinând cu hotărîre din cap, ieși în livadă și se îndreptă spre lac pe un drumeag presărat cu nisip auriu, lăsând întipărite urmele ușoare ale condurilor ei de urșinic. Se așeză pe o laviță; în fața ei vântul stârnea pe lac unde subțiri. Se aplecă spre apă. De pe luciul străveziu al lacului o privea o femeie frumoasă. Ce frumoasă e, minunat de frumoasă! Ajunge! La o parte cu presimțirile rele! Va da poruncă să se înhame caii la carâtă și se va duce la pani Vâgovschi. Să vorbească despre lucruri vesele, să-și alunge urîtul.

— Hei, cazace!

Omul parcă răsări din pământ.

— Porunciți luminată pani.

In fața ei era un flăcău în straie frumoase, așteptând să-i audă vrerea. Avea ochii negri ca două măsline și zulufi bălai. O clipă uită chiar pentru ce l-a chemat. După ce-și mângâie fruntea cu degetul, își aminti și porunci să i se pregătească carâta.

— Am înțeles, luminată pani.

Cazacul se plecă până la pământ și fugi, parcă spulberat de vânt.

„Ca la Varșovia", se gândi încântată Elena.

Intr'adevăr, neamțul Kreis are dreptate. Are întru totul dreptate. Dece să nu fie mândră? Bărbatul ei e hatman cu depline puteri. Nici nu poate număra câți oșteni se află sub porunca lui. Și ce bogății are! Iar de peste mări vin la el soli și-i caută prietenia. Și ea e singura lui soție în fața

lui dumnezeu și a oamenilor. Atotputernica soție a hatmanului. La aceste gânduri obrajii i se îmbujorară, iar inima îi bătu mai tare.

Zveltă, cu fața plinuță, ținându-și cu mândrie capul, pe care bogăția părului auriu lucea în bătaia soarelui, Elena se plimba prin livadă în așteptarea carâtei. Deodată îl văzu pe Kreis venind spre ea. Ce s'o fi întâmplat? Ce veste i-o aduce? Ah, neliniștea aceasta! Mereu aștepți ceva care să cadă ca un trăznet din senin. Dar Kreis zâmbi smerit, parcă ghicindu-i îngrijorarea.

— Nari-bei, luminatul sol al sultanului, a trimis pentru pani niște naramze. Pani e așteptată în salon de un trimis al lui Nair-bei. Va binevoi pani să-i vorbească ea însăși?

Kreis stătea cuviincios de o parte și aștepta răspunsul. Șopti încet, parcă numai pentru el:

— Cutez s'o sfătuiesc pe pani să-i mulțumească ea însăși trimisului.

Bine, chiar așa dorește să facă. Pani Elena intră în salon, unde un turc în vârstă, cu părul cărunt și cu un turban alb pe cap, aștepta în picioare lângă niște panere împletite, pline cu naramze. Turcul avea sprâncene stufoase și niște ochi tare tinerești. Pani Elena trase cu nesaț pe nările-i tremurânde aroma naramzelor. Incrucișând mâinile pe piept, turcul plecă adânc capul în fața ei.

— Nair-bei, strălucitul șoim al însoritei Porți, își pleacă fruntea înaintea chipului luminatei soții a hatmanului, gingașul trandafir din stepele Ucrainei și o roagă să primească în semn de cinstire și de credință un umil dar al pământului sfânt al lui Mahomed.

Elena îi zâmbi binevoitor și-l rugă să-i spună beiului Nair că-i mulțumește din inimă pentru dar. Turcul ieși din salon, mergând de-a'ndaratelea și făcând mereu temenele.

Aerul din încăperea largă, mare, se îmbibase de mireasma naramzelor. Elena simți chiar o ușoară amețeală. Gândul îi zbură spre îndepărtatul Stambul care învia înaintea ei, din povestirile lui Bogdan, cu minarelele și aurul livezilor lui de naramzi. Inima îi zvâcni năvalnic când se gândi la sultan. Cine știe, o avea în haremul lui o odaliscă atât de frumoasă ca ea?

Glasul cazacului o întoarse la cele aevea. Carâta o aștepta. Elena trecu prin lungul șir de încăperi, și cazacul, întrecând-o de fiecare dată cu o jumătate de pas, dădea ușile înlături înaintea ei. Kreis venea în urmă. Trecu prin

fața străjerilor înșirați pe două rânduri la porți. Cazacii înalți, vânjoși, în contășe roșii, cu sulițe în mâini, priveau lung spre soția hatmanului. Trecătorii se opreau, uitându-se prin porțile deschise, în curtea hatmanului.

Elena prinse cu plăcere aceste priviri îndreptate spre ea. Ajunsă la carâtă se întoarse spre Kreis. Nu crede oare bunul ei prieten Kreis că n'ar fi trebuit să-i vorbească soțului venețian despre călătoria hatmanului la Belaia Țercov? Soțul ei a povățuit-o doar de multe ori în privința asta. Kreis tăcu tocmai atât cât se cuvenea ca ea să înțeleagă că a făcut într'adevăr o greșeală și că nu o poate îndrepta decât cu ajutorul lui. Parcă desmeticindu-se deodată, o liniști :

— Pani nu trebuie să-și facă griji, am să rânduiesc eu totul.

Elena oftă ușurată și se urcă în carâtă. Cazacul zăvorî porțile. Kreis se întoarse în palat, fluierând un cântec, pe care nimeni nu-l cunoștea prin părțile acestea. Cazacul Ivanco știa că atunci când pan Kreis fluieră acest cântec înseamnă că e voios.

Cazacii din straja hatmanului țineau sulițele gata de împuns : astfel orânduise polcovnicul Capusta, în porunca lui privitoare la paza hatmanului și a casei sale. Razele soarelui sclipeau pe sulițe. Urcând treptele și lunecând privirile peste rândurile de cazaci, Kreis se gândea :

„Da, pani Elena, ai dreptate, Kreis te va ajuta". Și răsfrângându-și buzele groase în așa fel încât mustățile lui semănau cu o perie care-i atingea nasul, fluieră mai departe cântecul despre un gospodar cu ghinion care muncise toată noaptea ca să facă o sobă și în zori văzu că în loc de sobă a ieșit o scară. Era un cântec ciudat și fără înțeles (dealtfel Kreis era încredințat că așa sunt toate cântecele) și tocmai deaceea acest cântec îi plăcea. Cândva, foarte demult, în depărtatul Frankfurt, o fată cu păr bălai îi cânta:

Un biet om o sobă-și face,
Toată noaptea n'are pace,
Dar când zorii s'arătară,
Vede'n loc de sobă-o scară !

...Kreis stătea la fereastră într'un jâlț scund și privea în grădină. Vrăbiile se zbenguiau pe sub tufari. Vântul încovoia un măr cu ramurile răsfirate. De peste zaplaz se auzea

un cântec. Fruntea lui Kreis se brăzdă. Nu vedea și nu auzea nimic în clipele acestea. Un singur gând îl stăpânea. Un gând îngrijorător și ascuțit. N'ar fi vremea să se facă nevăzut chiar acum, pe nesimțite, tot astfel cum s'a și ivit aici în Cehrin? Lavrin Capusta nu s'a săturat oare de el, având-u-l mereu sub ochi? Dela acest Lavrin Capusta nu te poți aștepta decât la un plumb în piept, dacă nu chiar la ștreang... Lui Walter Funke îi e ușor să dea povețe și sfaturi. A spus ce a avut de spus și a plecat. Iar tu stai aici, umblă pe muchie de cuțit și fii mereu cu ochii în patru. Vâgovschi face și el pe șiretul. Tot caută să lucreze cu mâinile altuia. Față de oameni abia catadixește să dea din cap, îi măsoară de sus în jos și își vede de drum. Dacă ar ști hatmanul câte i-a destăinuit Vâgovschi despre el și ce gânduri are, de bunăseamă că i-ar plăti mult pentru asta! Dar parcă Kreis pentru așa ceva a venit la Cehrin? Parcă pentru asta stă aici înconjurat de primejdii? Poate să jure că nu! Nimerit e cântecul despre gospodarul căruia i-a ieșit o scară în loc de sobă. Așa i se va întâmpla și blestematului de Hmel.

In ochii pe jumătate închiși ai lui Kreis scapară scântei de ură, iar degetele lui strâng cu putere brățarele jâlțului. Capusta n'are decât să-l privească chiorîș, blestematul de Neceai n'are decât să-l suduie, Hmelnițchi n'are decât să se mângâie cu viitoarele sale biruințe — Kreis își va face treburile sale. Va strânge din ce în ce mai puternic lațul în jurul gâtului pospoliților. Le va arunca pe umeri bir după bir, ca pe niște pietroaie grele. Parcă aceasta o face el, Kreis? Toată lumea știe în al cui buzunar intră banii. In acela al hatmanului. Dar, dacă este cineva care n'o știe, Kreis va face totul ca să se poată afla. Mai curând sau mai târziu, acest Hmel va fi urît de toți, și după aceea... Kreis vede un oraș îndepărtat, străzi drepte, căsuțe asișderea, o viață tihnită, liniște, vecini prietenoși... Ah, Germania! Țara mea! Dacă aceste pământuri, aceste râuri, această mare, această stepă, ar putea fi ale tale... Și închipuirea înfierbântată a lui Kreis zugrăvește viitorul în culorile cele mai ispititoare...

Vântul încovoaie spre pământ mesteacănul tânăr. De dincolo de zaplaz se aude un cântec. Cântecul acesta străin îi alungă visul din inimă. Cântec străin! Vrăbii străine prin tufari! Pământ străin! Și o lume străină pe care-o urăște! Cândva, la Varșovia și în alte orașe, regi și duci vor spune:

„Viteazule Kreis, ai săvârşit o faptă vrednică şi folositoare oamenilor nobili". Dece nu? O vor spune! Kreis e încredinţat de aceasta. Totuşi trebuie să-şi mărturisească: credinţa lui nu este destul de neclintită, îngrijorarea o acoperă când şi când, cu un văl tulbure.

5

Trecutul se întorcea. Maxim Ternovâi privea deznădăjduit la joimirii leşi ai lui Korecki care-i scoteau vaca din bătătură. Bătrâna Maximiha bocea, îşi frângea mâinile, se milogea şi blestema. Joimirii îşi vedeau de treabă. Ba încă, atunci când Maxim Ternovâi le tăie calea, îl plezniră şi cu nagaica.

— Ajunge, — îi spuse lui Maxim un şleahtic mustăcios, — v'aţi făcut de cap, nemernicilor, acum să vă puneţi pe muncă. Maxime tu îi datorezi lui pan Korecki obrocul pe şase ani, dijma nu ai plătit-o de doi ani, desetina n'ai plătit-o, văcăritul nu l-ai plătit, pentru pescuit n'ai dat nimic, păşunatul nu l-ai plătit, pentru morărit aşişderea. Ai crezut că scapi? Nu, hlopule, n'ai să scapi. A venit ceasul răfuielii. Iar când va veni mişelul şi răzvrătitul de feciorutău, să alergi la pan, să-i cazi la picioare, să-ţi aduci odorul vrednic de ştreang, şi să te milogeşti, poate că luminăţia sa se va milostivi şi-i va ierta viaţa! Ai auzit?

Şleahticul Pruszinski, logofătul moşiilor lui pan Korecki, ieşise demult din ogradă, dar cuvintele lui spăimoase tot mai răsunau în urechile lui Maxim. Şi Maxim vedea cum joimirii leşi cutreieră din casă în casă. Satul vuieşte de gemete, de vaiete. Inghiţi-le-ar pământul pe toate! Oare ce să însemne asta? Aşa dară cele vechi se întorc. Iarăşi dijmă, iarăşi dăjdii, iarăşi vor şuiera bicele vătafilor lui pan Korecki peste capetele oamenilor. Unde-i slobozenia? Unde-i viaţa despre care a vorbit aşa de frumos Martân? N'a trecut decât un an de când panii au luat-o din loc atât de repede încât tot şleaul era un nor de colb. Insuşi hatmanul Hmel a trecut prin uliţa asta pe şargul lui, sub praporul smeuriu. Darabanele răpăiau, pospoliţii îşi aruncau căciulile în sus — chiar el, Maxim, şi-a zvârlit şi el căciula şi a strigat atâta de-i ţiuiau urechile:

— Slavă hatmanului Bogdan!

Şi câţi cazaci au trecut prin sat, câţi călăreţi tătari s'au

perindat! O mare, o adevărată mare şi-a purtat talazurile vijelioase peste Baigorod. Atunci şi Martân a plecat cu cazacii la luptă împotriva şleahtei. Maxim l-a blagoslovit când a plecat la război, iar bătrâna mamă a legat de gâtul feciorului ei o cruciuliţă.

Pe unde o fi acum Martân? O fi pierit la Pileava sau la Zborov! Cum o să mai trăiască ei de acum înainte? Dacă prinzi câţiva baboi în iaz, înseamnă că iarăşi trebuie să te laşi dijmuit de pan Korecki, dacă macini trebuie să-i plăteşti pentru morărit; pentru ştiubeiele din livadă trebuie să-i dai desetină. Dece ne-oi fi urgisit aşa, doamne?

Văpăi mistuitoare ardeau în ochii bătrânului Maxim Ternovâi. O vâlvătaie cumplită îi pârjolea inima. Când se vor istovi chinurile astea? Nevastă-sa zăcea jos, în praf, la spatele lui, şi se tânguia. Ocăra. Pe cine? Se milogea. Cine poate fi înduplecat? In jurul tău toţi sunt surzi şi haini.

Işi închipuia el că va mai trăi asemenea vremi? In primăvară a trecut prin sat un cazac. Spunea că hatmanul a făcut pace cu craiul Lehiei, că n'a putut lupta mai departe dincolo de Vistula, pentru că n'au vrut tătarii...

— Dar dece nu v'aţi bătut singuri? Nu aţi avut destulă vlagă? — l-a întrebat Maxim pe cazac.

Omul s'a supărat şi, sprijinindu-se de oblâncul şeii, i-a răspuns cu răutate:

— Ţi-e uşor, moşule, să îndrugi prostii. Hanul s'a vândut leşilor. Dacă noi am fi luptat mai departe, ne-ar fi lovit din spate tătarii, asta ar fi fost. Dar aşa, acum e pace. Acum oastea noastră n'o să mai fie de şase mii, ci de patruzeci de mii de cazaci şi armia coroanei n'o să mai stea în Ucraina.

— Patruzeci de mii, — strigă cineva din mulţime. — Dar noi ce ne facem?

Cazacul a tăcut plecând ochii.

— Noi ce ne facem? — a întrebat şi moş Lâtca, bocănind din toiag. — Noi să rămânem iarăşi în robie la panii leşi? Nu, o să plecăm în ţara Moscoviei. Soarta noastră e una cu a norodului rus.

— Ai răbdare, moşule, — a grăit cazacul, aplecându-se din şea, — mai îngăduie niţel, sabia noastră va mai scrâşni odată dincolo de Vistula, maicile cazacilor încă n'au pierit...

Frumos a vorbit atunci cazacul. Dar acum Maxim Ternovâi stătea cu inima de piatră în mijlocul ogrăzii. Bătrâna Maximiha zăcea în colb. Le-au luat cea de pe urmă

nădejde: vaca. L-au pălit şi cu nagaica. S'a crezut că n'o să se mai întoarcă Korecki la Baigorod. Şi a ieşit pe dos. Dar nu-i cu putinţă ca pietroiul de altădată să-ţi cadă iarăşi în spate şi să te doboare la pământ.

— Scoală bătrâno, nu poţi alunga urgia cu lacrimi. — Se apleacă spre femeie şi o ridică cu sila în picioare.

— Intră în casă şi potoleşte-te. Când o să audă hatmanul Hmel de prădăciunile astea, îi arată el blestematei şleahte, îi arată el...

— Trăzni-l-ar să-l trăznească pe Hmel al tău! — răcni cu ură Maximiha. — Lua-l-ar toţi dracii! Ne-a lăsat de izbelişte pe sărmanii şi amărîţii de noi! Ce ne facem acum, ce ne facem?

Maxim oftă cu obidă şi tăcu. Parcă ştie el ce-o să fie?

Şi astfel, urgia cea neagră căzu peste Baigorod, peste Baigorodul cel înverzit şi vesel, aşezat pe marele şleau căzăcesc şi vestit în toată Ucraina prin flăcăii săi viteji, prin fecioarele sale gingaşe, prin mierea, peştele, şi cântecele sale. Slugile lui Korecki se şi apucaseră să chivernisească la conacul panului. Forfoteau, aeriseau încăperile, aduceau femei din sat, poruncindu-le să spele totul, să spoiască, să alunge duhoarea de hlopi. Nemţi împlătoşaţi, cu flinte în mâini, umblau în colo şi în coace în jurul conacului şi răcneau mânioşi la ţăranii care treceau pe aproape. Trebuia să sosească însuşi pan Korecki. Trimiţându-l înainte pe logofătul Pruszinski, îi poruncise:

— Să n'ai milă de blestemaţii de hlopi, şapte piei să iei de pe ei dar să strângi tot ce-mi datorează. Iţi dau o sută de nemţi. Hlopii să aducă înapoi tot ce mi-au luat dela moşie. Să-i baţi cu bicele, să-i tragi în ţeapă. Până aici le-a fost! Destul au hălăduit! Acum să plătească. Incă puţin şi punem noi şeaua şi pe Hmelniţchi. Incă puţin!

Pan Korecki stătea în ospeţie la Lwow, la prietenul său, pan Zamoiski. In ăst timp, logofătul Pruszinscki tăia şi spânzura la Baigorod. Joimirii adunaseră la curte vitele din sat, luaseră ştiubeele şi poronciseră ca grânele să fie cărate cu sacii în hambarul panului. Pe bătrânul Miroşciuc, care ocărîse pe pan, îl uciseră cu ghioagele. Ii traseră o sută de lovituri. Nenorocitul îşi dăduse duhul dar joimirii tot mai dădeau în el. Ţârcovnicul Horlepa fu tras în ţeapă pentru că lovise un leah care îi lua cu sila nevasta la curtea panului. O sută de oameni fură mânaţi la muncă cu nagaicele şi cu suliţile.

— Ei, hlopilor, s'a dus vremea când puteați să vă faceți de cap, — rânjea cu bucurie logofătul Pruszinski, — v'ați răzvrătit destul. Acum potoliți-vă.

Se proțăpise în mijlocul curții, cu picioarele crăcănate, cu mâinile la spate, umflându-și fălcile. Ii scăpărau ochii de ură împotriva tuturor acestor țărani și muieri care munceau agale la curtea panului, vegheați de lefegiii nemți. Dacă ar fi fost după vrerea lui i-ar fi tras pe toți în țeapă. Pan Korecki n'o să aibă niciun folos dela hlopii ăștia. N'o să aibă! I-a otrăvit blestematul de Hmel. Incrâncenat de aceste gânduri, în inima logofătului începu să fiarbă veninul. Privea țintă spre fiecare obraz ,căutând în el ceeace îl îngrijora, îl înfricoșa. Iar noaptea se zvârcolea în pat îndelung înainte de a ațipi. I se năzăreau mereu tot felul de vedenii. Se ridica în capul oaselor cu pistolul în mână și trăgea cu urechea: nu cumva se furișează cineva pe lângă fereastră? Adormea abia după răsăritul soarelui. Și atunci somnul îi era neliniștit, zbuciumat. Nu, acum Baigorodul nu mai e cel de dinainte de război, pan Pruszinski era pe deplin încredințat de aceasta. Oamenii nu-și mai plecau capul în fața lui, nu se mai descopereau, nu-i mai cădeau în genunchi. Și toate acestea din pricina acelui Hmel, acelui schismatic fioros. Il cunoaște bine. L-a văzut de multe ori la Varșovia. O cunoaște și pe nevasta lui, pani Elena. „Cum o putea trăi cu un asemenea tâlhar?" se minuna Pruszinski.

Dar nu-și aducea aminte de Hmelnițchi decât ziua. Noaptea căuta să alunge orice nălucire a lui, ca pe un vis urît! Dumnezeule, oare acest Hmelnițchi nu poate fi răpus cu niciun chip? Oare Rzecz Pospolita nu găsește o cale ca să-i facă seama?

Noaptea pan Pruszinski nu putea dormi. Nu dormea nici Baigorodul, îngrijorat și sleit de munca de peste zi. Nu se mai auzeau nici cântece, nici râsete, nici taifasuri. In sat era o liniște ca de mormânt. Maxim Ternovâi ședea lângă izbă muncit de gânduri neostoite, nesfârșite. Iși aducea aminte de zilele de odinioară, pline de bucuria mângâietoare, când părea că fericirea va fi trainică și îndelungată. Nu spunea oare Martân: „Tătucule, vom trăi deacum slobozi. Dacă vrei — muncești la pământ, dacă nu— te duci să hălăduiești pe mare, nu te oprește nimeni, poți să trăiești cum vrei, nimeni nu cutează să-ți facă vreo strâmbătate. Acum suntem noi stăpâni! I-am bătut pe pani la

Apele Galbene, i-am zdrobit la Corsun, i-am băgat în sperieți la Pileava, iar acum îi vom îngenunchia pentru cea din urmă oară și atunci vom avea și noi drepturi, căci puterea va fi în mâna noastră".

Drept vorbea Martân. Intr'adevăr, a fost vreodată Ucraina atât de puternică cum este acum sub Hmel? Maxim Ternovâi nu-și aducea aminte să mai fi fost vreodată astfel. Era bătrân, dar de așa ceva nu-și aducea aminte. Dar de ce se întorc panii iarăși? De ce șuieră bicele din nou? Maxim nu poate să priceapă pentru nimic în lume. Așa ceva nu-i poate intra în cuget: „Oi fi tare de cap", își zicea el privind adâncul înstelat al cerului. Stelele verzui licăreau, parcă mâhnite de durerea lui. Cândva, demult, tare demult, umbla sub stelele acestea, cu luntrea pe Marea Neagră. Ce cazac vânjos era el pe atunci! Ce voinic! Phii, ce mai moț strașnic avea! Și ce paloș! Mulți păgâni a trimis în iad cu paloșul acela. Dar într'o zi a căzut și el în robie. A zăcut mult în robia păgânească. Ajunge-i-ar pe pani soarta lui de atunci! Ei, și a scăpat din iadul turcesc, dar a căzut în altă robie, în a lui pan Korecki. Și-așa, și-a mâncat amarul toată viața ca pospolit pe moșia lui Korecki. Trecutul rămăsese numai în amintire. Trăia doar cu amintirile.

Dar bătrânul Maxim se înșelase crezând că nu vor mai veni vremuri bune. Au venit. Le-a adus Ucrainei hatmanul Hmel. Se vede treaba însă că nu i le-a adus pentru multă vreme.

Zorile fâlfâiau în zarea cerului cu aripile lor sure, dar bătrânul Maxim încă nu intra în casă. Somnul îl ocolea. Acum ar trebui să se ridice, să umble din casă în casă, să bată în uși:

„Sculați, oameni buni, ieșiți degrabă, puneți mâna pe furci, pe coase, să ne apărăm slobozenia și viața!"

Bătrânul se ridică în picioare. In ochii lui ardea o vâlvoare cumplită, buzele i se uscaseră. O amăreală ca de pelin îi cătrănea sufletul. Ce poate face un moșneag ca el? Nu mai are vârtoșenia de altădată. Dacă ar veni acum Martân și toți feciorii care au plecat în primăvara trecută cu Hmel împotriva șleahtei, atunci pan Pruszinski n'ar mai cuteza să bată oamenii cu nagaica... Dar se lumina de ziuă, și Maxim Ternovâi plecă cu toți ceilalți să trudească pe ogorul panului.

Pruszinski se proțăpise ca deobicei în mijlocul curții și

răcnea ca un turbat la oameni, amenințându-i cu nagaica. Bătrâna Maximiha căra un sac cu grăunțe. Sacul, mare și greu, o dobora la pământ. Se împiedică de ceva, căzu, și grăunțele se împrăștiară prin curte. Pruszinski sări ca ars:

— Vrăjitoare bătrână, seminție de hlop! Cum ai îndrăznit să risipești avutul panului? — Și o izbi cu piciorul în obraz și, încăodată, în piept, sub inimă.

Bătrâna se prăvăli pe spate, cu mâinile date înlături. Maxim văzu negru înaintea ochilor. Nu mai știu de unde l-a podidit atâta putere. Se năpusti spre Pruszinski, apucă un pietroi de jos și i-l zvârli în obraz. Dar fie din pricina bătrâneții, fie a urii, privirile i se întunecaseră, și nu-l nimeri în față, ci în umăr, mai, mai să-l doboare. Logofătul urlă spumegând de mânie.

— Inhățați-l, — răcni el spre străji.

Joimirii împlătoșați tăbărîră pe Maxim ca fiarele și-i cetluiră mâinile. Pan Pruszinski dârdâia parcă scuturat de friguri. Cum? Un hlop a îndrăznit să ridice mâna împotriva lui! Impotriva unui pan?! Nu, așa ceva nu va rămâne nepedepsit. Trebuie să-l învețe minte pe hlop. Și-l va învăța. Numaidecât, chiar în clipa asta.

Un soare orbitor se ridicase în tării deasupra Baigorodului. In zare se învolbura un nor plumburiu, parcă scriind izvoade pe bolta albastră, cu zimții aripei. Pe medeanul din Baigorod, în fața bisericii, joimirii înfipseră o țeapă în pământ și-l târîră acolo pe Maxim Ternovâi, legat de mâini și de picioare. Aduseseră tot satul să privească. Innecându-se de mânie, Pruszinski tropăia pe loc. Așteaptă, hlopule, ai să guști tu acuma chinurile iadului! O să vezi tu ce înseamnă să ridici mâna la un pan! Maxim Ternovâi tăcea. Se uită la oamenii adunați grămadă, ca o turmă de oi, privi spre cer, privi biserica, crucea aurie care scânteia în soare, și își plecă ochii. Nu mai vedea înaintea lui decât un petic de pământ cenușiu, colbuit. Ii venea să se prăvale pe acest petic de glie, să-și lipească urechea de ea și s'o asculte dacă nu geme. Nu se aude oare tropot de copite? Nu vine oare în goana calului spre Baigorod cazacul Martân Ternovâi, să-și mântuie tatăl?

— Vârâți-l în țeapă, ce mai stați! — urlă Pruszinski, parcă temându-se că bătrânul Maxim ar putea să-i scape și să fugă.

Femeile jeleau, iar bărbații stăteau amuțiți și priveau chinurile lui Maxim Ternovâi, pătimind ca de chinurile lor.

Durerile lui Maxim Ternovâi pătrundeau în sufletele lor aşa cum pătrunde sămânţa în brazda de pământ gras întoarsă de plug primăvara.

In vremea aceasta, Maxim Ternovâi se chinuia de moarte în ţeapă. Vedea marea şi auzea plescăitul jucăuş al valurilor, vedea minarelele albe ale Stambulului şi auzea scrâşnet de săbii; şi mai vedea Maxim praporii smeurii ai hatmanului Hmel. Deodată, totul i se înroşi înaintea ochilor. O durere cumplită îi sfâşia trupul, îi răscolea măruntaiele. Se zvârcolea în ţeapă și murea, iar în faţa lui, logofătul Pruszinski se ţinea de şolduri şi râdea în hohote:

— Priviţi, hlopilor, iată cum moare un porc de câine! Toţi acei care vor ridica mâna asupra panului o vor păţi aşişderea!

Maxim nu-l mai auzi. Plutea din nou undeva departe, pe valurile chinurilor cumplite ale iadului şi aceste valuri îl ridicau din ce în ce mai sus. Il văzu pe Martân căsăpind panii cu sabia, văzu un măcel înfricoşător și-i veni să strige feciorului său: „Priveşte, fiule, cum pătimeşte tatăl tău, priveşte!“ Dar nu mai avu glas să strige, ci începu să plângă, şi în loc de lacrimi, din ochii lui curgea sânge. Maxim Ternovâi plângea cu lacrimi de sânge. Şi printre lacrimile de sânge văzu chipul trufaş al lui Pruszinski şi undeva în fundul inimii lui izvorîră cuvintele pe care le zvârli şleahticului ca pe nişte pietre:

— Blestemaţi să fiţi, pani leşi! Iată, vine Hmel, vine Hmel! Auziţi!

Pruszinski sări ca ars. Fără să vrea întoarse capul. Poate că într'adevăr vine procletul de Hmel! Nemţii împlătoşaţi stăteau ţepeni. Oamenii încremeniseră. Maxim Ternovâi îşi dădea duhul în ţeapă.

6

Catria, logodnica lui Martân Ternovâi, era mânată în robie. In faţă, în spate, pe delături, tătari călări şi cu harabalele, împresurau bulucul pestriţ de fete. Mergeau de-a-dreptul peste stepele sălbatice, ocolind siliştele, ca să nu dea ochi cu cazacii. Tătarii zoreau să treacă de olaturile căzăceşti şi nu se opreau nici ziua, nici noaptea. Făcură popas numai după ce ajunseră dincolo de izvoarele Inguleţului, unde ridicară şaivane, tăiară berbeci şi făcură focuri.

Karaci-bei umbla prin otac şi se uita la tinerele duse în

robie. Se opri lângă Catria. Fata şedea pe pământ cu picioarele încrucişate şi cu ochii pierduţi spre stepă. Din ochii ei boabele lacrimilor izvorau fără contenire. Karaci-bei clăti din cap, parcă fiindu-i milă de Catria. Multe asemenea fete a văzut în viaţa lui. Toate plângeau. Ce să-i faci? Asta-i soarta roabelor. Dar după ce va sosi la Bahcisarai şi va intra în haremul hanului, îi va trece, se va deprinde.

Catria îşi răsfira coşiţele lungi cu degete neliniştite. Se gândea la tot ce a fost, la toată viaţa ei de până acum. Vântul colinda peste stepă, un nouraş plutea în slăvi mistuindu-se în zare, năgara rămasă din alt an fremăta, parcă gângurind ceva tainic. Caii nechezau, tătarii croncăneau în graiul lor. Sufletul Catrinei era podidit de atâta mâhnire, de atâta dor, încât îi venea să se aştearnă acolo, în inima stepei şi să moară. Unde-o fi acum Martân? Ce-o fi la Baigorod? Dece o fi râs ursita de ea atât de maşter? Tătarii au răpit-o într'o noapte şi au adus-o în tabăra lor. N'a avut cine s'o apere. Şi-ar fi făcut seama, dar îi era frică de moarte.

O singură nădejde mai avea: poate că undeva pe drum vreo ceată de cazaci vor întâlni chervanul tătăresc şi le vor scăpa pe toate din robie. Dar până acum nădejdile nu i s'au împlinit. N'a avut noroc. De bunăseamă că acolo, la Baigorod, maică-sa îşi smulge părul din cap. Ce-i va spune lui Martân când se va întoarce? La început privea pe tătari înspăimântată. Până nu s'au afundat în stepă, au ţinut-o cu mâinile cetluite. Acum i le-au slobozit. Unde să fugă, ce poate să mai facă? Şi nu se atingeau de ea. Karaci-bei le poruncise cu străşnicie:

— Fata e nespus de frumoasă, o vom duce la haremul hanului.

Karaci-bei zâmbise. Hanul îl va lăuda. Ii duce în dar cincisprezece fecioare.

Amurgul pogora peste stepă. Pe pământ se aşterneau umbre albastre. Tătarii îşi murmurau namazul cu fruntea spre răsărit. Se rugau lui allah, îl preamăreau pe Mahomed. Fetele îi priveau cu ochii plini de spaimă, şi ascultând cântecele tărăgănate, îşi aminteau povestirile mamelor despre greaua robie tătărească.

După ce îşi rosti namazul, Karaci-bei se culcă pe un chilim în saivanul lui. Mârzacul se odihnea. Kazimi, hadâmbul izgonit odinioară din seraiul hanului şi ajuns slujitorul de pază al beiului, stătea la picioarele lui, aşteptând ca stăpânul său să rostească o vorbă, să-l întrebe ceva sau

să-i poruncească să plece. Kazimi era acum întâiul sfetnic al lui Karaci-bei, omul lui cel mai de încredere. Hadâmbul era mai credincios decât un câine. Ghicea dintr'o privire gândurile şi dorinţele stăpânului său. Ştia şi acum ce-l chinuieşte şi-l îngrijorează pe Karaci-bei. Mârzacul se gândeşte: hanul Islam-Ghirei nu mai e binevoitor cu el ca altădată. N'o fi simţit oare hanul ceva despre legăturile beiului cu fratele său cel ucis în cazne? N'o fi asta pricina pentru care nu l-a trimis pe bei cu solia în Lehia?

Da, Karaci-bei nu se gândea acum decât la asta. Kazimi ştia bine că numai aceste gânduri îl chinuiesc şi-l îngrijorează pe stăpânul său. Au plecat în Lehia vrăjmaşii beiului şi acolo ei vor primi daruri dela hatmanii de coroană leşi. Mustafa-aga şi Selim-bei se vor bucura de daruri bogate.

Kazimi îl privea pe Karaci-bei drept în ochi. Mârzacul ofta adânc şi îşi mângâia obrajii lătăreţi cu degetele-i îngrijite şi moi ca mătasea. Puţini robi a luat de data aceasta. A avut numai necazuri şi-atât! Noroc că-i duce hanului daruri. Se va înfăţişa la Bahcisarai şi va fi primit rece de stăpânitor. Dar Karaci-bei vedea o cale pentru a scăpa şi din încurcătura asta. Karaci-bei zâmbi. Nu-i zâmbeau decât ochii, dar Kazimi şi văzu cum mâhnirea începe să se topească în inima stăpânului.

— Cred că leşii vor porni din nou cu război împotriva lui Hmelniţchi, — grăi alene Karaci-bei, privind undeva într'un colţ al saivanului.

Kazimi se învioră.

— Vor porni negreşit. Lehia va rupe legământul dela Zborov. Cum să rabde ea o oaste de patruzeci de mii de cazaci?

— Craiul Jan-Kazimir îi plăteşte hanului un haraciu mare. Nouăzeci de mii de zloţi pe an. Curând îi va trimite soli.

— Craiul vrea ca luminatul nostru stăpân să calce învoiala cu Hmelniţchi şi să lovească în spatele zaporojenilor, — grăi cu băgare de seamă Kazimi.

— Eu nu cuget astfel, — vorbi beiul, clătinând din cap. — Şi apoi, asta nu e treaba mea.

Kazimi tăcu. Ştia că tocmai la asta cugeta beiul şi că voise să audă aceste cuvinte dela el.

In acea clipă Karaci-bei se gândea: „dacă cineva l-ar înştiinţa pe Hmelniţchi despre urzelile craiului leah, hatmanul cazacilor ar plăti scump aceste veşti. Le-ar plăti scump“.

— Hmelniţchi are mulţi bani, — grăi pe neaşteptate Kazimi, închizând ochii ca să nu vadă înfăţişarea stăpânului său. Mulţi bani. Se zice că are îngropate la Subbotov o sută de antale cu aur. Că în ele ar fi două milioane de taleri, cinci sute de mii de guldeni, iar zloţii, nici nu-i poţi număra. Oamenii spun că la Cehrin a început să bată bani de-ai lui. A fost doar un sotnic de rând şi ce sus s'a înălţat !

Kazimi deschise ochii. Karaci-bei privea undeva într'un colţ al saivanului. Ochii îi străluceau.

— Hmelniţchi e un mare viteaz. Are mulţi oşteni. E greu să te războieşti cu el.

— E greu, — încuviinţă Kazimi. Apoi amuţi.

Câteva clipe se scurseră în tăcere. Mârzacul cugeta: cum a fost cu putinţă să piardă mila hanului ? Deodată un gând neaşteptat îi străbătu mintea. Ii era frică să-şi mărturisească lui însuşi cât de mult i-a plăcut acest gând. Totuşi, ar vrea să-i ceară sfatul lui Kazimi. E adevărat că-l săgetă o îngrijorare : îi poate, oare, încredinţa lui Kazimi o taină atât de mare ?

Parcă încercându-şi slujitorul credincios, beiul îl privi lung şi stăruitor, drept în ochi, şi de data aceasta Kazimi nu mai pogorî pleoapele în faţa privirii străpungătoare a stăpânului.

— Kazimi, ascultă-mă cu luare aminte, — murmură beiul, — ascultă-mă cu luare aminte.

Kazimi rămase încordat în aşteptare.

— Nu ştiu cu ce am greşit în faţa hanului, dar cumplit de neîndurător se arată faţă de mine. Nu m'a trimis cu solia şi nu-şi mai pleacă milostivirea asupră-mi. S'ar putea întâmpla, Kazimi, ca la Bahcisarai să ni se taie capetele, şi mie şi ţie. Pentru că cele ce ştiu eu, le ştii şi tu. Inţelegi ? Şi mie şi ţie. Cred că ai priceput bine. Grăiesc drept ?

— Stăpâne, acum, ca şi întotdeauna, ai grăit cu înţelepciune.

— Kazimi, cred că nu-i nevoie să mergi acum la Bahcisarai. Incalecă pe cal mâine dimineaţă şi du-te la Cehrin. Arată-i inelul acesta polcovnicului Capusta şi el îţi va îngădui să te pleci în faţa ochilor luminaţi ai hatmanului Hmelniţchi. Spune-i hatmanului multe închinăciuni dela mine şi vesteşte-l că prietenul lui Karaci-bei ar vrea să-i împărtăşească o taină. Tu ştii bine despre ce taină e vorba Ai înţeles, Kazimi ? Iar pe urmă întoarce-te la Perecop.

— Am înţeles, stăpâne. Am înţeles totul foarte bine.

— Acum du-te, Kazimi. Am ostenit stând de vorbă cu tine. Mâine dimineaţă în zori o să mai vorbim. Să te gândeşti la cele ce ai să-i spui hatmanului şi cum ai să i le spui.

Kazimi se ridică, bătu o temenea în faţa beiului şi ieşi din saivan.

Umbrele mohorîte ale amurgului se lăsau peste otacul tătăresc. Focurile se stinseseră. Fetele luate în robie fuseseră urcate în chervane şi acoperite cu covergi. Caraulele împresurau tabăra din toate părţile. Kazimi cercetă dacă toate caraulele privegheau la locurile lor şi apoi stătu o vreme privind gânditor în nemărginirea stepei. Parcă ceva tresări pe chipul spânatic, împânzit de zbârcituri, al hadâmbului. O amintire lunecă peste trăsăturile lui şi pieri ca o umbră. Trăgându-şi capul între umeri se îndreptă spre saivanul său. Se întinse pe covor şi se cufundă în gânduri: nu-i era deloc somn.

Cugeta la cuvintele beiului, la drumul pe care trebuia să-l străbată până la Cehrin. Karaci-bei punea la cale ceva rău. Dar, aşa-i firea lui, orice ai face, nu-l poţi îndrepta. Poate-i mai bine pentru el că se duce la Cehrin. Cine ştie cum îl va întâmpina hanul pe bei? O să se bucure oare de roabele pe care i le aduce pentru harem? Nu-l aşteaptă acum pe bei un hanger care-l va scurta de cap? Oricum ar ieşi, tot e bine că nu se mai duce la Bahcisarai, ci la Cehrin. Somnul îl învălui ca o feregea caldă și în aromeala îmbrăţişării lui auzi un tropot năpraznic, larmă, ţipete, şi sări în picioare. Nu apucă bine să ridice perdeaua saivanului că cineva îi şi strigă de afară, cu glas înfricoșat:

— Cazacii!

Kazimi alergă într'un suflet spre saivanul lui Karaci-bei. Mârzacul era în picioare. Fusese trezit din somn.

— Păziţi bine roabele. Rămânem pe loc. Faceţi un foc mare lângă saivanul meu şi înălţaţi tuiul. Strigaţi-i celui dintâi cazac care se va apropia că aici a tocmit otac Karaci-bei, mârzacul marelui han Islam-Ghirei, frate şi soţ de luptă al hatmanului Hmelniţchi. Aţi înţeles? Duceţi-vă.

Ieșiră toţi şi în saivan nu mai rămase decât Kazimi. Stătea într'un cotlon şi îşi privea în tăcere stăpânul.

După o vreme, un cazac înalt şi bine făcut intră în saivan. In urma lui intrară încă doi. Işi plecară prieteneşte capetele în faţa beiului. Acesta, zâmbind binevoitor, le vorbi în limba ucraineană.

— Sunt bucuros să întâmpin în saivanul meu pe oaspe-

ții dragi, soții mei de război. Sunt beiul Karaci-mârzac al Perecopului. Mă întorc acasă.

— Eu sunt sotnicul Martân Ternovâi, — răspunse cazacul. Drumul nostru era spre Inguleț și pesemne că ne-am rătăcit. Trebuia să ne îndreptăm spre răsărit, dar am luat-o din greșeală spre miazăzi. Pe când mergeam, străjile noastre au zărit tabăra. Ne gândeam că poate-s străini. Am vrut să ne încredințăm. Și iată că sunteți de-ai noștri.

— De-ai voștri, de-ai voștri, — întări pripit beiul. Am luptat împreună împotriva șleahtei la Apele Galbene și la Zborov. Fiți bine veniți.

Martân Ternovâi se lăsă încet pe covor și privi în jur.

— Am fost în Seci, — îi spuse el mârzacului, după o vreme de tăcere. — Acum mă întorc la Braclaw, la polcovnicul meu Neceai. M'am gândit să mă abat din drum pe la mine pe acasă, la Baigorod, un sat care-i pe aici, prin apropiere. De un an nu i-am mai văzut pe ai mei.

Martân Ternovâi zâmbea vesel, vorbind de Baigorodul său. De bunăseamă că ai lui îl așteaptă, dacă nu cumva li s'au spulberat toate nădejdile de a-l mai vedea. Poate l-a uitat și Catria. Privind pe bei, sotnicul rătăcea cu gândul la ale sale. — Ce aveți în harabale? — întrebă el, parcă într'o doară. Karaci-bei se încordă tot. Il privi pe sotnic drept în ochi.

— Daruri pentru han dela leși. Ii dau ei ghes, dar hanul ține mult la hatmanul Hmelnițchi. Nimeni nu va putea să-i despartă. O să mai avem prilejul să mai pornim împreună împotriva Lehiei.

— E vremea să plecăm, — zise molatic sotnicul și își privi cazacii.

— Să plecăm, — grăi unul din ei, — am văzut, îs de-ai noștri, acum putem pleca.

— Da, îs de-ai noștri, — rosti și Ternovâi, zâmbind cu înțeles și se ridică să plece.

Karaci-bei își mușcă buzele.

— Ne-am hodinit oleacă la tine și acum, la drum. Iți mulțămim. Să fii sănătos, beiule! — zise Martân, ridicându-se.

— Allah să vă ocrotească, — glăsui Karaci-bei, plecându-se. Cazacii ieșiră din saivan. Kazimi mergea în urma lor. Karaci-bei sta încremenit, ascultând cele ce se petreceau afară. Se auzi tropot de cai, glasuri, apoi totul se depărtă.

Kazimi se întoarse în saivan.

— Au plecat ? — întrebă Karaci-bei.

— Au plecat, prea luminate stăpâne.

— Nu s'au apropiat de chervane ?

— Au vrut ei, dar caraulele le-au spus că în ele sunt daruri pentru han, aşa că n'au mai stăruit.

— Laudă lui allah. Se va lumina de ziuă curând ?

— Curând, stăpâne.

— Ia inelul şi pleacă înainte de revărsatul zorilor. Ai să-i spui lui Hmelniţchi : Karaci-bei mi-a poruncit să te vestesc că leşii îl îndeamnă pe han să pornească împotriva ta şi că hanul se va lăsa ademenit să facă aceasta. Karaci-bei mai ştie încă multe lucruri de seamă, dar oamenii care ar putea să ţi le spună cer bani, mulţi bani. Trimite oameni de-ai tăi dincolo de Inguleţ şi, cu zece mii de taleri, totul va fi bine. Aşa să-i spui.

7

O dimineaţă răcoroasă îşi înălţase hobotul de lumină deasupra stepei. Iarba sclipea înrourată. Martân Ternovâi călărea vijelios în fruntea cetei sale. Inaintea lui era o cale lungă. Avea vreme să se gândească la toate, să-şi amintească totul. A fost în Seci la porunca lui Neceai, pentru a-i duce atamanului taberei o epistolă a polcovnicului. Nu ştia el ce scrie în epistolă, căci dacă ar fi ştiut, poate că nu s'ar fi arătat faţă de Karaci-bei atât de prietenos şi Catria n'ar fi trebuit să meargă mai departe în robie şi să întâmpine zorile cu lacrimi. Tătarii o duceau spre miază-zi iar Martân Ternovâi călătorea spre asfinţit. Soarele răsărise şi razele lui licăreau pe suliţele cazacilor. Ternovâi încetini goana. Ierburile din stepă îi ajungeau mai sus de genunchi. Zăbalele clincheteau lin. Un cântec căzăcesc plutea peste stepă :

Hei, călinul cu roşia lui haină,
Hei, hei, s'a 'ncovoiat,
Nu ştiu dece frumoasa Ucraină
Hei, hei, s'a întristat.
Hei, călinul cu roşia lui haină
Hei, hei, l-om întineri,
Şi-apoi din nou frumoasa Ucraină
Hei, hei, o vom veseli...

Deschizând drum înainte, Martân asculta cântecul. Frumos îi era viersul. Şi în adevăr, Ucraina tânjea mohorîtă. Războiul se sfârşise dar mâhnirea cernea inimile mai cumplit decât atunci când fusese război. Care să fie pricina? Stepa largă îi desfăta privirile. Nemărginirea verde licărea în soare. Răsufla uşor, sorbind parcă un şuvoi înmiresmat, îmbătător. Ierburile foşneau şi se plecau înainte. Vântul zvonea ceva la ureche. Dar inima lui Martân era grea de nelinişte şi de îngrijorare. Il rodea dorul de casa părintească, de Catria. Să nu-l fi zbuciumat aleanul acesta, Martân n'ar fi avut dece să mai fie mâhnit.

Viaţa lui curgea molcom, sub o zodie fericită. Incă nu demult, fusese un pospolit de rând al lui pan Korecki, iar acum era cazac scris în polcul din Braclaw. Polcovnicul lui era viteazul Danilo Neceai, oşteanul slăvit în întreagă Ucraină. Martân s'a bătut aprig la Corsun, iar în lupta dela Zborov l-a scăpat dela pieire pe hatmanul Hmel. Da, aceea a fost o zi când soarele l-a alintat cu zâmbetul lui. Şi acum când îşi aminteşte de ziua aceea, nu se poate stăpâni să nu surâdă. Ce a mai hăcuit pe cei cinci husari leşi care tăbărîseră pe hatman! Calul lui Hmelniţchi căzuse, ucis de plumbi. Martân a sărit de pe calul său, i l-a dat hatmanului, l-a ajutat să se urce în şea, iar el a rămas să lupte pe jos. In aceeaş seară, Martân a fost chemat în cortul hatmanului.

— Iată-l pe cazacul cel viteaz, — a rostit către hatman polcovnicul Neceai, împingându-l încetişor pe Martân înainte.

Hatmanul s'a ridicat în întâmpinarea lui Martân, l-a îmbrăţişat şi l-a sărutat.

— Eşti un cazac viteaz! Ai să ajungi polcovnic.

Spunând aceste vorbe, hatmanul şi-a desprins sabia şi i-a întins-o lui Martân.

— Cazace, poartă sabia asta ca aducere aminte. Ea a căsăpit vrăjmaşii noştri la Apele Galbene. Să fim fraţi deacum...

In faţa ochilor, stepa se învălura până departe în zare. Ierburile foşneau. Ţâstarii şuierau. Hultanii se roteau în văzduh căutându-şi prada, şi viersul căzăcesc plutea peste stepă înălţându-se mai sus de zborul lor. Martân ţinu isonul cu glasul lui răsunător:

Hei, călinul cu roşia lui haină
Hei, hei, l-om întineri,
Şi-apoi din nou frumoasa Ucraină
Hei, hei, o vom veseli...

„Iat-o, sabia hatmanului e la şold. O sabie straşnică!" se gândea fericit Martân.

Cazacii călăreau scară lângă scară. Martân întorcea din când în când capul. Oamenii îi întâlniră privirile: „Cântaţi, flăcăi, cântaţi". Şi viersul izbucnea şi mai avan.

...Călăreţii se îndepărtaseră, pieriseră în zare. In urma lor rămăsese pustiul mut, stepa sălbatică, nemărginirile fumurii, cerul albastru şi hultanii care despicau adâncul ademenitor al înălţimilor, cu vâsleie aripilor. Un lup ieşi cu băgare de seamă adulmecând vânatul, croindu-şi pârtie cu pieptul lui vânjos prin desişul ierburilor. Prinzând un zvon pe care numai urechea lui îl puteau auzi, se opri în loc, apoi zvâcni şi se mistui în hăţiş. După o vreme trecu în goană un căprior, răsuflând greu: ramurile coarnelor se legănau pe deasupra desişului verde. Un mistreţ ţâşni din altă parte, culcând iarba la pământ. Doar hultanii din văzduh se mai roteau domol şi fără griji, în tăriile albastre, deasupra stepei.

Cazacii lui Martân trecură de linia pândelor şi se opriră o vreme lângă un prepeleac de pază, stând de vorbă cu străjerul. In stepă domnea liniştea.

— Nici măcar tătari nu vezi în pustietatea asta, — se jelui cazacul de strajă. — Feresc drumurile umblate. O iau de-a-dreptul, prin stepă. Duc în robie oameni de-ai noştri.

Străjerul era un cazac în vârstă. Vântul îi zbârlea mustăţile cărunte. Pufăia dintr'un ciubuc lung şi grăia cumpănit. Dece i-o lăsa hatmanul pe tătari de capul lor? Iată ce se întâmplă! Abia ne-am mântuit de pani, şi nu se ştie pentru câtă vreme, că tătarii au şi început să mâne oamenii în robie. Ce fel de tovarăşi de luptă ne sunt?

Cazacii ascultau în tăcere şi se duceau cu gândul la ai lor. Fiecare avea o mamă, o soră, ori o nevastă, o logodnică. Ce s'o fi întâmplat cu ele, acolo, în satele din depărtare, împrăştiate prin toată Ucraina? Ce le-o fi fost sortit? Gândul lui Martân zbură la Catria. Străjerul urmă:

— Nu se cade ca hatmanul să îngăduie tătarilor atâtea blestemăţii. Ar trebui să năpustim câteva polcuri la Perecop, să-i învăţăm minte. Ei, — oftă cazacul, — pe-

semne că hatmanul a uitat de noi ; poate că Hmel al nostru s'a făcut și el pan. Se zice că la Cehrin umblă numai cu pani, că nu-i chip ca un cazac de rând să mai ajungă până la el. L-a încurcat în pânza de păianjen roșcovanul de Kreis. Neamțul ăsta și-a vândut sufletul satanei și l-a vrăjit pe hatman... Cine nu cunoaște asta ? Procletul de vistiernic al hatmanului nu știe ce biruri să mai trântească pe capul oamenilor nevoiași... N'ai apucat bine să plătești dajdia pentru pășunat că el îți și vine cu desetina pe știubee. Indată ce ai plătit desetina, el îți și pomenește de văcăritul din anul trecut. Dar că ai luptat cu calul tău împotriva șleahtei la Apele Galbene sau la Corsun, de asta nici nu vrea să știe. Cazacii spun că veneticul roșcat a mai scornit un bir : cine vrea sare, trebuie să plătească un zlot la visteria hatmanului. S'a mai pomenit așa ceva, cazaci ? Să am vreme, m'aș duce eu la hatman, i-aș spune tot, și i-aș zmulge albeața nemțească de pe ochi...

Martân își dădu seama că trebuie să-i răspundă ceva. Se poate să spună asemenea vorbe despre hatman ? Dar își aduse aminte că așa vorbesc pretutindeni cazacii despre blestematul de Kreis. De unde dracu' s'a mai ivit câinele ăsta ? Cine știe ! Intr'adevăr, umblă vorba că de când s'a pripășit la curtea hatmanului neamțul cu părul roșu, Hmelnițchi nu se mai satură de aur... Pospoliții nu mai știu unde le e capul de atâtea biruri. Pristavii cutreieră satele și târgurile cu hrisoavele lui. De bunăseamă că n'au uitat nici Baigorodul lui Martân...

Iși aminti părul roșu, fața lătăreață și pistruiată a lui Kreis, ochii lui mici năclăiți în grăsime, zâmbetul lui viclean, neliniștit, de sub nasul gros ca un cartof... Oriunde se duce hatmanul, afurisitul de Kreis se ține după el ca o umbră. O mânie crâncenă podidi inima lui Martân. Da, roșcovanul de Kreis nu știe ce să mai născocească pentru a obijdui cât mai mult pe țărani... „Dar ce păzește hatmanul, ce păzesc polcovnicii ? se gândi deodată Martân. Dece nu ridică glasul, dece îi dau nas neamțului ? „Ii dau nas pentru că banii din biruri intră în buzunarul lor ?" Fulgerat de gândul acesta își simți inima și mai obidită.

Un nor începuse să se învăluie deasupra stepei, în iarbă zvonea șuetul vântului, fugarul lui necheză încet, parcă ar fi chemat pe cineva. Martân sări în picioare. Totuși nu se cade ca el să asculte liniștit ponegririle și ocara adusă hatmanului. Se poate să-i lase să vorbească astfel despre el ?

— Hei, cazace, ia mai ține-ți gura! Dracu' știe ce tot îndrugi tu acolo! — se răsti Martân.

— Indrug? Arăt lucrurile cum sunt, pe șart. Adevărul este ca ghimpele în ochi, dar spală sufletul. Adevărul căzăcesc e limpede și sfânt. Eu îl cunosc bine pe hatmanul Hmel. Incă la Țețora am luptat cu taică-său; îmi făceam slujba în sotnia lui. Hmel și cu mine ne-am mâncat amândoi amarul în robia turcească. L-am ridicat în slăvi la Zaporojie, l-am ales nacealnic. Am dreptul să grăiesc astfel.

Străjerul tăcu. O șuviță subțire de fum se înălța din ciubucul lui și plutea încet luată de vânt. Cazacii ședeau lungiți pe iarbă și așteptau să se domolească zăduhul, ca să plece mai departe. „Da, da, bătrânul grăiește adevărul", cugetau ei.

— Imi aduc aminte, — rosti deodată străjerul, dus pe gânduri și cu un zâmbet duios pe buze, — cum ședeam cu Hmel în temnița păgânească. Nu vedeam prin gratii decât o margine de cer și când și când o fărâmă de soare. Mulți zăceau în bașca aia blestemată. Hmel privea cerul și spunea: „Ehei, fraților, nu fiți amărîți, vor mai veni ceasuri de slavă pentru noi. Ucraina noastră își va mai dobândi odată slobozenia iar noi vom trăi atunci în veselie și în cântări". Și începea să-i zică un viers mândru căzăcesc de ne mai ușura inimile. Aprig cazac era Hmel. Nu degeaba l-a urmat toată Ucraina, nu degeaba.

Bătrânul tăcu și rămase pe gânduri cu ochii ațintiți în pământ; după o vreme spuse, parcă răspunzându-și gândurilor:

— Poate că Hmel vede mai bine.

— Cum ți-i numele, cazace? — îl întrebă Martân.

Străjerul îl privi cercetător. In șagă, și fără răutate în glas, îi răspunse:

— Vrei să mă pârăști lui Capusta?

Și deodată, sărind în picioare, se năpusti răcnind spre Martân:

— Spune-i, du-te și-i spune: străjerul cazac Ivan Siromaha, zis Stambulschi, a rostit vorbe nelalocul lor despre hatman. Poți să-i spui, nu mi-e frică de nimeni, nici de Hmel, nici de Capusta... Ce sunt eu? Un firișor de iarbă! Oi intra în pământ, ploaia și vântul m'or vremui și oi încolți iară. Ce știți voi! Cutreierați drumurile dar nu vi s'a uscat nici cașul dela gură. Unde erați voi atunci când noi hălăduiam cu luntrile pe sub ziduri la Caffa? Unde erați

când ne băteam pentru Bielgorod? Unde erați voi când Marea Neagră tremura și de umbra cazacilor? Taci, hai? Eu nu m'am înfricoșat de nimeni, nimic nu mă sperie! De șapte ori m'a târît leahul și turcul la moarte și de șapte ori s'a milostivit cerul de mine. Nu mă vrea moartea și basta! N'ai decât să mă pârăști, ești slobod.

Răsuflând din greu, străjerul se dădu la o parte și se așeză pe iarbă, trăgând din ciubucul stins demult.

— Degeaba răcnești, — îl liniști Martân, — degeaba te-ai burzuluit. N'am niciun gând rău împotriva ta. Să mă ferească dumnezeu de așa ceva! Am vrut doar să știu cine ești, și ce-ți trece prin cap!

Soarele scăpăta pe drumul lui spre asfințit. Cazacii încălecară pe cai și porniră. Ivan Siromaha rămase singur lângă prepeleac. Un cal împiedicat păștea pe aproape. Siromaha își puse palma streașină la ochi și se uită după cazaci. In urma lor rămăsese un nouraș de colb. Preajma era pustie și apăsătoare. Dădu roată împrejur cu privirile. Ţipenie. Stepa, cerul, soarele, și el singur, cazacul cu ochiul ager, străjer la hotarul hatmanului. Dacă zărește vreo primejdie, se cațără pe prepeleac mai repede ca o mâță și aprinde brațul de paie. Focul și fumul se înalță, iar Siromaha, după ce dă astfel de veste depărtărilor, pornește în goana calului spre asfințit, ca să stârnească pâlcurile de străji de prin siliști. Și astfel zboară din strajă 'n strajă îngrijorata veste, iar la chemarea ei se vor ridica polcurile, vor răsuna surlele. La asta te poți aștepta în orice clipă. Dar deocamdată e liniște și pace. Stă în picioare Ivan Siromaha și gândul lui se întoarce la cele trăite, la luptele, la întâmplările minunate prin care a trecut, la lungile zile ale vieții lui. Și drumeagul amintirilor duce printre ierburile înalte, dela asfințit spre miazăzi, drumeagul bătătorit pe care îl cunoaște atât de bine, drumeagul spălat de ploi, zbicit de vânturi, pârjolit de soare. Frumos drum!

8

Inserarea își pogora iarăși aripile albastre deasupra depărtărilor. Chervanul tătărăsc, lung cât o zi de vară, străbătea stepa. Catria mergea în urma unei harabale. Ca și ieri, ca și alaltăieri, ochii ei erau înnecați în lacrimi. Prin

pânza lacrimilor nu mai vedea nici drumul, nici stepa, nici oamenii. Karaci-bei stătea ţeapăn în şea. Ieşiseră demult de pe pământurile căzăceşti. Acuma, din când în când, treceau prin ulusuri [1]. Tătarii întâlniţi în cale băteau temenele la picioarele lui Karaci-bei. Cine nu-l cunoştea la Perecop pe viteazul Karaci-bei? El zâmbea mulţumit de sine. Dar un gând amar îi alungă curând zâmbetul de pe buze. Karaci-bei trebuia să facă un drum primejdios, drum ce-l ducea spre îndepărtatul Bahcisarai. Ce l-o aştepta acolo? Cinstire şi prietenie sau un hanger pregătit pentru grumazul lui? Fel şi chip de temeri îl apăsau. Ce soartă haină! Cum şi-a râs de el! Nu trebuia să se amestece în uneltirile acelui frate urgisit al hanului. Cum de n'a văzut din capul locului că nevolnicul Osman nu va putea ajunge han? Dar se lăsase ispitit de făgăduiala lui Osman că-l va face sfetnicul său. Crezuse că va ajunge vizir, mare dregător, că va avea la Bahcisarai un palat, un harem care nu va fi mai mic decât acela al hanului, că haznaua îi va fi plină de galbeni, că va fi atotputernic, a toate făcător, că stăpânitorii străini îi vor trimite soli.

Din pricina acestor gânduri, beiului îi ardeau obrajii Plăcute gânduri, nimic de zis! Dar soarta i-a spulberat toate nădejdile, i-a zmintit toate socotelile. Uneltirea a fost descoperită, Osman, fratele hanului, a fost tras în ţeapă, mai mulţi bei au fost zidiţi de vii, dar pe Karaci-bei nu l-au descoperit.

Ori nu l-au dibuit, ori se pregătesc să se răzbune. N'ar trebui să se întoarcă la Bahcisarai. Poate ar fi mai bine să fugă la Hmelniţchi, să intre în slujba lui. Dar e cu putinţă ca hanul Islam-Ghirei să nu fi aflat nimic! E cu putinţă ca lui Karaci-bei să-i surâdă norocul, să ajungă din nou sfetnic de încredere. La urma urmei cu o balercă de galbeni ar izbuti să-l îmblânzească pe blestematul de Sefer-Kazi-aga vizirul hanului. Dealtfel, ca să-şi dovedească credinţa, beiul ar putea să-i şi spună hanului unele lucruri, pe care le cunoaşte. N'ar fi mai bine să-i stârnească îngrijorarea, povestindu-i despre urzelile hatmanului pe lângă sultan?

Nu, încă nu e pierdut totul. Soarele va mai străluci în calea lui. Deodată, luarea aminte a beiului fu trezită de nişte bocete amarnice. Iarăşi roabele astea. Eh, n'au decât să bocească, nimănui nu-i este oprit să plângă. Lacrimile

---

[1]) *Ulus* — aşezare tătărească. (N. trad.)

curăţă sufletele, chiar şi pe cele ale necredincioşilor. Despre aceasta nu se vorbeşte în coran, dar aşa crede mârzacul Karaci-bei.

Fără a se sinchisi de tânguielile fetelor, tătarii păşeau în jurul chervanului, îngânând prelung o cântare despre un mârzac viteaz, care a biruit în luptă crâncenă o sută de ghiauri şi a fost primit în rai de allah. Călare pe armăsarul lui falnic, Karaci-bei, mârzacul dela Perecop, se îndrepta spre miazăzi. Catria, logodnica lui Martân Ternovâi, mergea pe jos, ţinându-se cu mâna de haraba. Se ducea într'o robie neagră. Kazimi îşi gonea sirepul spre răsărit, pe lungul drum al Cehrinului. Iar Martân Ternovâi, legănându-se în şea, se gândea la Baigorodul său, până la care mai avea atât de mers. Se gândea la întâlnirea cu logodnica lui.

Felurite sunt căile oamenilor, necunoscută e ursita lor; largă şi întinsă e stepa şi totuşi, oamenii n'au loc pe această întindere. Drumurile se încrucişează în stepă, iar soarta oamenilor se împleteşte.

9

Inserarea învăluia îndepărtatul Bahcisarai. Muezinii tăcuseră demult. Palatul cu ziduri albe al hanului Islam-Ghirei era pitulat într'o trecătoare îngustă şi adumbrită, pe malul apelor repezi ale râuleţului Ciuruc-su. Nu sufla o adiere, nu se auzea un glas omenesc. Era linişte şi pace.

Sefer-Kazi, marele vizir al hanului, şedea pe perine late, moi, şi legănându-se în cumpăna glasului său, pusese pe icoglan să scrie o carte către craiul Lehiei: „Din porunca prea luminatului şi atotputernicului meu stăpân, hanul Islam-Ghirei, amintesc măriei tale că sorocul de plată a haraciului pe anul acesta a trecut, dar în haznaua hanului n'a intrat niciun zlot din partea vistiernicului Lehiei..."

Sefer-Kazi tăcu. Se gândea la ziua de mâine, la întâlnirea pe care o va avea cu solii crăieşti, la călătoria lui Osman-aga la Hmelniţchi, la Zeinam, iubita lui, mândreţea haremului său, fermecătoarea stea din minunata lui grădină. Dar aceasta, mai pe urmă... Lui Hmelniţchi trebuie să i se taie aripile. Prea mult s'a înălţat. Prea mult. N'are voie să zboare atât de sus. Sefer-Kazi vedea departe. Nu-i scăpa nimic. Pătrundea totul. Allah nu l-a lipsit de deşteptăciune, de isteţime. Sefer-Kazi îşi dădea seama că trebuie să i se

taie aripile hatmanului Ucrainei. Nu-i bine să-l lase să ajungă mai puternic decât are nevoie hanul ca să ţină în şah Lehia. Zadarnic vor leşii să stârnească un nou război între han şi Hmelniţchi. Să te războieşti cu cazacii nu-i lucru uşor. Nu cu sabia îl va birui Sefer-Kazi pe şiretul hatman. Hatmanul a încheiat cu hanul un legământ de însoţire veşnică. Va trebui să lupte împotriva ţarului Moscoviei. La toamnă batârii[1]) hanului şi polcurile de cazaci vor lovi Moscovia. Dacă Hmelniţchi va încerca să stea împotrivă, vizirul îl va ameninţa cu leşii. Hatmanul nu va putea să se descurce. Va rămâne de-a-pururi datornic hanului.

Sefer-Kazi isprăvi de ticluit cartea, îi porunci icoglanului să plece, apoi ieşi în grădină. Trăgând în piept miresmele amărui ale migdalelor, privea cerul. In seara aceea sufletele morţilor licăreau pe uraniscul înstelat. Fiecare stea e un suflet. Cândva şi sufletul lui va pâlpâi deasupra Bahcisaraiului ca o stea verzuie. Acest gând îi stârni o umbră de mâhnire. Vizirul se uită spre ferestrele întunecate dela iatacul hanului. Islam-Ghirei dormea. Se odihnea după ziua zbuciumată. Hanul era îngrijorat : dece trimite sultanul sol la Cehrin ? Şi încă pe Osman-aga ! Vizirul era şi el ros de nelinişte.

Sefer-Kazi privea cerul. Hangerul încovoiat al lunii lucea auriu pe albastrul întunecat al nemărginirii. Stelele clipeau molatic în înălţimi. Sefer-Kazi căscă şi îşi acoperi gura cu palma. Se plimba prin grădină cu braţele încrucişate la piept. Vântul îi legăna uşor benişul de mătase cu poale largi. Se gândea că la Zborov ar fi putut să dobândească un haraciu mai mare dela craiul leah. Au făcut bine la Zborov că nu l-au lăsat pe Hmelniţchi să se răfuiască cu Jan-Kazimir. Un Hmelniţchi de sine stătător e un jungher în inima Crâmului. Nu, Hmelniţchi cu căzăcimea lui trebuie să fie pururea ca un iatagan în mâna hanului, şi care să fie îndreptat încotro va porunci el. Aşa chibzuieşte Sefer-Kazi. Aceasta este credinţa lui nestrămutată. Hanul se va ridica asupra Moscovei. Războiul va începe în toamna aceasta, căci aşa vrea allah şi aşa va fi. Hmelniţchi face pe marghiolul şi caută să scape. Dar nu va izbuti ! Nicidecum ! Ţese acum la Cehrin un păienjeniş subţire de prietenii şi de uneltiri, se sfătuieşte cu soli străini, şi-a pus în gând să scape pentru totdeauna de sub puterea craiului şi a

[1]) *Batâr* — viteaz. (N. trad.)

şleahtei. Cazacul Hmelniţchi merge departe cu gândurile sale. Dar nu pentru aceasta l-a sprijinit hanul la Apele Galbene şi la Zborov. Dacă Ucraina va scăpa de sub mâna leşilor, s'a isprăvit cu puternicul hanat al Crâmului. Dacă Lehia îl bate pe Hmelniţchi sau îl ridică asupra Crâmului, iarăşi este o primejdie pentru puterea hanului. Totul trebuie cântărit, totul trebuie chibzuit. Tocmai deaceea este el marele vizir al lui Islam-Ghirei al treilea, stăpânitorul din Crâm. Deaceea este sfetnicul lui. Inaltă dregătorie dar plină de griji.

10

Martân Ternovâi şedea în faţa polcovnicului Danilo Neceai. Intors dela Baigorod, alergă numaidecât la polcovnicul său. Ochii îi erau sângeraţi, iar în pieptul lui răsuflarea se zbătea greu. Cuvintele îi ieşeau ca nişte gemete de pe buzele uscate. Danilo Neceai îl asculta cu luare aminte; o vorbă nu scăpă. Martân Ternovâi îi vorbea de marea lui durere. Dar cum să îmbrace această durere în vorbe? Nu sunt pe lume vorbe care să poată arăta nenorocirea care l-a lovit. Sosise la Baigorod. Purtase nădejdea în sufletul său, o purtase ca pe o comoară scumpă. Şi ce a găsit? Maică-sa a luat traista şi a plecat în lumea largă. Tatăl lui a pierit în ţeapă. Logodnica i-a fost răpită de tătari. Korecki şi-a adus joimiri la Baigorod. Au luat ţăranilor şi cenuşa din vatră. Au adus iară rânduielile vechi. Câţi oameni au ucis pân' acum! Pentru aceasta şi-a vărsat el sângele? Asta-i dreptate pe lume?

Polcovnicul Neceai îl asculta cu sprâncenele încruntate, îşi muşca mustaţa şi lovea când şi când cu pumnul în masă. Nenorocirea lui Martân nu era ceva nou. Neceai mai auzise de multe ori despre asemenea isprăvi.

— I se vor ierta şleahtei asemenea blestemăţii? Spune polcovnice? Nu mai e de răbdat aşa ceva!

— Dar tu, ai putut răbda? — întrebă Neceai.

— Nu, tătucule. N'am putut. Sabia mi-a sărit singură din teacă. I-am tăiat şi pe joimiri şi pe Pruszinski; n'am mai putut răbda, polcovnice.

— Ai făcut ceeace trebuia să facă un viteaz! — îl lăudă Neceai cu căldură.

— Inseamnă că iară vom avea război! Ştie hatmanul ce se petrece?

— Hatmanul știe, — răspunse Neceai dus pe gânduri. — Hatmanul ştie foarte bine totul. Hmel tace, aşteaptă ceva. O să cadă năprazna pe capul lui. — I se păru că vorbise prea mult, dar nu se mai putu stăpâni. — Hmel se joacă cu focul.

Neceai sări în picioare și începu să alerge turbat prin odaie. Vasele zăngăneau pe polițele din perete.

— Da... norodul nu va mai răbda, o să ridice mâna împotriva hatmanului! Pentru asta ne-am vărsat sângele, pentru ca pan Korecki să tragă iar oamenii în țeapă? Şleahta din nou adună oşti la hotare. Va fi război, Martâne. Un război crâncen. Fereşte-te, Hmel, nu te bizui prea mult pe deşteptăciunea ta, nu întrece măsura.

Neceai tăcu. Se opri lângă masă, se sprijini cu mâinile de ea şi căzu pe gânduri. Nu se poate ca Hmel să se fi schimbat. Nu se poate ca slava să-l fi orbit. Hmel cunoaște prea bine șleahta. Dar atunci dece șleahta tabără din nou cu obrăznicie peste Ucraina? Dece nu dă hatmanul peste labe tătarilor? Ce fel de prieteni sunt aceștia, când batjocoresc norodul ucrainian? Ehei, hatmanul se joacă cu focul, și o să se frigă!

Martân Ternovâi plecă dela polcovnic, însă o părticică din durerea lui rămase în casa lui Neceai. Noaptea se lăsase demult, dar Neceai tot se mai gândea la nefericirea lui Martân. In toate zilele următoare polcovnicul din Braclaw trimise la sotniile sale olăcari cu porunca: toate sotniile să fie gata, să aştepte poruncă nouă și atunci să vină gata de luptă pe malul drept al Gorânului, unde îi va aştepta polcovnicul. Olăcarii spuneau sotnicilor: „Porunca polcovnicului să fie ţinută în taină". Dar cum putea fi ţinută această taină! Cazacii o spuneau în șoaptă rubedeniilor de prin sate, drăguţelor, megieșilor. Vestea poruncii date de polcovnic se furișă prin ţinutul Braclawului dela o casă la alta, iar ceva mai târziu sări şi peste Gorân.

Martân Ternovâi află cu bucurie despre această poruncă. După cele ce văzuse la Baigorod, îi era lehamite și de viaţă. Ce mai avea de aşteptat dela soartă? In faţa lui se înfiripa un singur ţel: să plătească vrăjmaşilor pentru durerea pe care i-au pricinuit-o. Cu acest gând trăia, numai pentru aceasta mai viețuia. Ştia că în lupta care va veni, se va bate cu duşmanul și mai cumplit, că nimic nu-l va mai spăimânta, pentru că nu mai avea pentru cine să trăiască. In zilele acelea se întâlni de mai multe ori cu Ne-

ceai și colindă de două ori cu el prin satele din împrejurimi, unde ședeau în cvartir cele patru sotnii ale polcovnicului. Nu vorbiră despre luptele viitoare și numai odată, polcovnicul spuse, parcă în treacăt:

— Pentru început nu ne-ar strica vreo zece tunuri.

— Da' ce nacealnicul chervanelor n'are destule tunuri? — se miră Martân.

Neceai întârzie cu răspunsul. Il privi doar stăruitor și, după ce mai trecu o vreme, vorbi ca pentru sine:

— Ceeace are nacealnicul chervanelor, nu e pentru noi...

Martân înțelese pentru ce-i trebuie polcovnicului tunuri, dar nu cuteză să mai vorbească despre asta.

Intre timp, Korecki aflase despre întâmplările dela Baigorod. Un șleahtic, care avusese norocul să scape de săbiile cazacilor lui Martân, sosise în goana calului la conacul lui Korecki din Wilszana. Gâfâind de spaima care-l stăpânea încă, căzu în genunchi înaintea panului său și îi povesti pe nerăsuflate cele petrecute la Baigorod:

— Pan Pruszinski a pierit, oștenii au pierit, conacul a pierit. Totul a fost mistuit de flăcări. Totul a fost nimicit de cazacii lui Neceai.

Korecki începu să tropăie, trânti de pământ un sfeșnic care-i căzuse sub mână și răcni năpraznic:

— Să mi se aducă îndată un cal! Am spus eu că nu trebuie să facem pace cu schismaticul de Hmelnițchi, am spus că tâlharul ăsta trebuie adus cu juvățul de gât la Varșovia!

Korecki își ieșise din minți și urlă de mânie îndelung. Ce chinuri cumplite nu născoci el pentru Hmelnițchi! Dar după ce-și veni în fire și chibzui în liniște toate cele întâmplate, hotărî să-i scrie voievodului Chisel și lui Hmelnițchi. In aceste scrisori se plânse împotriva lui Neceai ai cărui cazaci au călcat tractatul dela Zborov și i-au pricinuit zminteli și pagube. Ceru ca Neceai și cazacii lui să fie pedepsiți deîndată. Dacă nu se va face astfel va trece el Gorânul cu pâlcurile sale și se va răfui singur cu răzvrătiții. Trimise scrisorile fără întârziere, și începu să se gătească de luptă. Korecki îi mai scrise hatmanului de coroană Potocki că e silit să purceadă el însuși întru apărarea cinstei și avutului său, pentru că nu este încredințat că hlopii nu vor năvăli și la el, la Wilszana. Hlopii trebuie învățați minte și el a hotărît să facă acest lucru.

Intr'o zi de Iunie, pâlcul de joimiri de sub porunca lui

Korecki trecu Goranul și se îndreptă spre miazăzi. Străjerii lui Neceai zăriră pâlcul leșesc și nu întârziară să-l înștiințeze pe polcovnic.

Neceai se bucură la primirea acestor vești. Ieșea cum nu se poate mai bine. Toată lumea putea aduce mărturie că nu el a trecut hotarul, ci Korecki. Nu el a început sfada, ci Korecki. Ce putea face? Să plece capul când sabia se ridica asupra lui? Și polcovnicul Neceai porunci tuturor sotniilor să pornească întins, fără zăbavă spre Braclaw. Acum totul va merge bine. S'a isprăvit cu Zborovul. Acum va vedea el ce o să facă hatmanul. Nu mai poate să dea înapoi. Nu! Prin aceasta se va pune capăt vicleșugului politicesc și întregului joc de neînțeles, pe care Neceai îl ura. Ii scrise lui Pușcar, polcovnicul dela Poltava: „Fii gata, Pușcar, ține-ți caii înșeuați". Și aștepta cea dintâi știre ca să tragă sabia și să dea porunca de luptă. Dar știrea nu veni. In cele dintâi sate în care intră, Korecki nu găsi țipenie de om. Sătenii își părăsiseră gospodăriile și fugeau spre miazăzi. Unora dintre sate le dăduseră foc chiar localnicii care plecaseră în pribegie, și Korecki văzu în aceasta parcă un îndemn la cumințenie pentru el. Iși birui pornirea de a merge mai departe și porunci joimirilor să lege tabără nu departe de Baigorod.

Neceai aștepta cel dintâi pas al lui Korecki, îl aștepta ca pe o veste bună și dorită. Dar pe neașteptate veni o altă veste. Sosi un olăcar cu porunca lui Lavrin Capusta ca polcovnicul să vină numaidecât la Cehrin la hatman, împreună cu cazacul Martân Ternovâi.

— N'am să mă duc, n'am să mă duc nicăieri! — strigă Neceai mânios. — Să te întorci la Cehrin și așa să-i spui lui Capusta!

Olăcarul — un cazac uscățiv, îmbrăcat cu un contăș colbuit — ascultă în tăcere răspunsul plin de mânie al polcovnicului. Dar pe olăcar nu-l privește așa ceva. El are o singură datorință: să ducă porunca și să iscodească una și alta printre cazacii lui Neceai. Olăcarul era un flăcău sprinten și isteț, unul dintre acei oameni de încredere ai polcovnicului Capusta, care erau porecliți „urechi lungi".

Neceai nu-l trimise deîndată înapoi. Mânia i se ogoi și polcovnicul căzu pe gânduri. A nu te supune poruncii, înseamnă a păși pe calea gâlcevei. Cine ar trage foloase de pe urma acestui lucru? Hmel are mână grea. Dela el te poți aștepta la orice când își iese din sărite. Dar a pleca

tocmai acum, când Korecki se află prin apropiere, înseamnă a-ți lăsa polcul în primejdie. Neceai șovăia. Porunci ca olăcarul să fie chemat la el.

Flăcăul se strecură sfios pe ușă.

— Cu ce pot sluji pe pan polcovnic?

Neceai se uită pătrunzător la chipul lui șiret. Știa bine ce fel de olăcari are polcovnicul Capusta.

— Cum te cheamă? — întrebă pașnic Neceai.

— Covalic Demid, — răspunse cu băgare de seamă cazacul.

— Iți plac banii? — întrebă deodată Neceai, măsurându-l cu o privire aspră.

Olăcarul clipea încremenit. La așa ceva nu se așteptase. Polcovnicul Capusta nu-i dăduse vreodată povață pentru asemenea împrejurări. Aici era ascunsă o capcană. Firește că-i plăceau banii. Intotdeauna dorise să aibă bani mulți. Dacă ar fi avut bani, ar fi putut să se lase de îndeletnicirea asta grea. Să pârăști, să iscodești, să tragi cu urechea — mare bătaie de cap. Dar Capusta îl ținea bine în mână. Urechile lui auzeau necurmat cuvintele aspre, înfricoșătoare: „Bagă de seamă, Covalic, ștreangul pentru gâtul tău așteaptă". Covalic știa: ce spune Capusta, așa va fi. Și acum, această întrebare neașteptată a lui Neceai... Firește că înțelegea ce urmărește polcovnicul Braclawului.

Neceai aștepta răspuns. Zâmbea. Ii plăcea să încerce în felul acesta credința iscoadelor lui Capusta. Scoase din buzunar o pungă de urșinic și o jucă în palmă .

— Iți plac banii? — întrebă el din nou.

Lui Covalic îi plăceau banii. In clipa aceea uită de toate, până și de Capusta. Galbenii zornăiau ispititor în punga de urșinic. Inchise ochii și, parcă gătindu-se să sară peste ceva îngrozitor, se întinse tot și se ridică în vârful picioarelor.

— Vă ascult pane polcovnic, — grăi el arătând în felul acesta că se învoiește să-l slujească pe Neceai.

— Ai să primești o sută de zloți.

Covalic începu să tremure. Era gata să facă orice.

— Vă ascult, pane polcovnic, — grăi din nou slugarnic, plecând și mai mult capul.

— Pentruce mă cheamă polcovnicul Capusta? — întrebă Neceai.

Cu ochii închiși, Covalic vorbi pe nerăsuflate, ca și cum s'ar fi aflat în cancelaria de taină a lui Capusta:

— S'a primit o pâră împotriva lui pan polcovnic că ai fi clevetit pe seama hatmanului Bogdan. Și mai este o jalobă a lui Korecki că polcovnicul și cazacii săi au călcat tractatul dela Zborov și hrisovul hatmanului despre întoarcerea slobodă a șleahtei la moșiile ei.

Covalic tăcu, deschise ochii și se uită lacom la punga care stătea pe masă în fața lui Neceai.

— Așa, — spuse Neceai după ce tăcu câtăva vreme. — Asta-i tot?

— Tot, — răspunse Covalic.

Ii ardeau ochii și-l dureau șalele. I se părea că undeva pe aproape era polcovnicul Capusta, care îl amenința: „Bagă de seamă Covalic, ștreangul pentru gâtul tău așteaptă".

— Ia-ți-o, Iudă, — rosti Neceai, zvârlind punga de pe masă la picioarele lui Covalic și râzând bucuros. — Și acum, șterge-o de-aici, ca să nu-ți mai simt duhoarea. Mâine plec. Cară-te!

Neceai nu putu dormi în noaptea aceea. Așadară, îl pândeau. Ii supravegheau fiecare pas. Așadară, hatmanul Hmel nutrește gânduri ascunse împotriva lui. Ba nu, Capusta e acela care-l pândește. Lui Capusta, cel șiret și tăcut, îi stătea Neceai ca un ghimpe în ochi. Și ce vrea? Doar și Neceai ar fi putut să slujească pe lângă hatman. E o cinste deosebită să te numești mare nacealnic al chervanilor sau mare vistiernic sau nacealnic al canțelariei hatmanului. Dar Neceai nu dorea asemenea cinste. N'avea nevoie de ea. Atunci din ce pricină nu se bucură Neceai de încredere? Ce s'a întâmplat cu Hmel? Oare s'a vândut și el șleahtei? Oare l-a orbit slava? Asta nu-i cu putință! Neceai căuta să alunge gândul acesta. Asta nu-i cu putință! Hmel nu-i un om care să nu vadă departe. Ei bine, se va duce la Cehrin. Ii va spune deschis hatmanului tot ce crede. Totul de-a fir a păr. Pentru ca între ei să nu mai dăinuiască umbre negre.

A doua zi în zori, Neceai plecă la Cehrin însoțit de Martân și de o sotnie de cazaci. Covalic mergea în urmă printre oșteni, căutând să nu dea ochi cu polcovnicul. Acesta însă îi strigă batjocoritor:

— Ascultă tu, slugă credincioasă a polcovnicului Capusta, trecem prin cătunul Perelazovschi?

— Trecem, pane polcovnic, — răspunse pripit Covalic, plecându-și privirile.

Ciulea urechea la cele ce vorbeau cazacii. Noaptea adulmecase ceva, ceva de însemnătate. Va avea ce să-i povestească polcovnicului Capusta. Dar ce se întâmplă dacă Neceai va vorbi despre galbeni? La acest gând Covalic simţi că-l străbate un fior de ghiaţă prin spate. Il apăsa o greutate pe suflet. Nu era a bine.

Drumul spre Cehrin fu lung şi vălmăşit. Chervane cu podvezi se întindeau în şirag neîntrerupt. Multă omenire pribegea pe acest şleau. Trecând pe lângă telegi, harabale, carâte şi drumeţi, Neceai îşi îmboldea armăsarul cu pintenii, legănându-se uşor în şea. Vântul îi bătea în faţă, se zbenguia cu moţul lui, căuta să dea jos cuşma brumărie înaltă, lăsată spre ceafă. Ţinând dârlogii cu o mână şi în cealaltă strângând topuzul de polcovnic vârît sub cingătoare, Neceai privea şleaul, stepa, zările albastre îndepărtate. Aproape că şi uitase de Cehrin.

Dincolo de cătunul Perelazovschi drumul cotea repede spre răsărit, cobora ca un râu şi pe el se scurgeau iară valuri neîntrerupte de omenire, de cai, de harabale. La cotitură şedea jos pe pământ un moşneag cu părul alb, cu ochii orbi în bătaia soarelui. Legănându-se încolo şi încoace, moşneagul mormăia ceva. Aruncându-i o privire, Neceai trecu înainte dar uitându-se încă o dată la el peste umăr, îl văzu singuratic şi mic în nemărginirea stepei peste care mergeau în telegi şi pe jos oameni nepăsători la durerea lui. I se făcu milă de moşneag. Işi întoarse calul şi se apropie de el. Aplecându-se în şea, îi zvîrli câţiva gologani pe genunchi.

— Cine ţi-a ars ochii, moşule?

— Eh, demult, pe vremea hatmanului Jolchevschi, viteazule.

Moşneagul nu luase banii de jos şi Neceai abia acum băgă de seamă că vântul îi flutura în voie mânecile cămeşii. Moşneagul n'avea mâini.

— Unde ţi-s mâinile, moşule? — întrebă polcovnicul.

— M'au batjocorit, mi le-au tăiat tătarii, — răspunse întunecat omul.

— Când?

— De curând, viteazule, de curând de tot.

Neceai simţi ceva greu şi rece încleştându-i gâtlejul. Se uită împrejur, dar nu mai văzu nici stepă, nici oameni; totul îi plutea pe dinaintea ochilor.

— Eh, moşule, moşule! — se tângui mâhnit polcovnicul.

— Ce să-i faci, fiule, asta-i soarta noastră. Cu cine-i hanul, acela-i pan.

— Nu va mai fi așa, moșule, ai să vezi, nu va mai fi așa, — rosti Neceai cu hotărîre. — Asta ți-o spun eu, Danilo Neceai, polcovnicul din Braclaw. Ai auzit de mine?

— Dumnezeule! — strigă moșneagul, clipind din pleoapele-i arse și foindu-se pe loc ca să se poată ridica. — Cum să nu fi auzit! Danilo Neceai! Tu ești oșteanul cel mai viteaz al lui Hmel al nostru! Cântările te proslăvesc! Neceai! Neceai! Când izbești tu cu paloșul, cad grămadă o sută de vrăjmași.

Dar Neceai nu mai auzea cuvintele moșneagului. Își gonea armăsarul, căutând să ajungă mai repede în îndepărtatul Cehrin. Ar trebui să se năpustească așa, din goana calului, în curtea hatmanului, să-i arunce la picioare topuzul de polcovnic și să-i strige în gura mare:

— Știi tu, Hmel, ce grăiesc oamenii? „Cu cine-i hanul, acela-i pan". Ce înseamnă toate astea? Oare nu suntem noi stăpâni pe pământul nostru?

Vântul îi șuiera în urechi. In fața călărețului zarea se deschidea albastră, amăgitoare. Pe amândouă părțile șleaului cosași în cămăși albe, care munceau la câmp, doborînd iarba înaltă și înmiresmată, se opriră din lucru, privind în urma călărețului care își mâna turbat sirepul.

11

Din porunca hatmanului, grecul Grigori Satiros lucra la niște hărți ale Ucrainei. De peste o săptămână stătea lungit pe dușumea și meșterea la foile lungi de pergament întinse în fața lui. Mormăia pe nas o cântare, se târa în genunchi și încondeia pergamentul cu felurite vopseluri.

Grecul fusese trimis la Cehrin de Bohun. Satiros se ivise la Vinnița, nu se știe de unde, și ceruse el însuși să slujească polcovnicului. La Cehrin i se vorbise hatmanului despre el, și acesta poruncise să i se dea ca ajutoare câțiva băiețandri ca să învețe și ei acest meșteșug. Băieții topeau vopselurile în străchiuțe, muiau pensulele în gură și se uitau mirați peste umărul meșterului la mâinile lui iscusite. Pe foaia de pergament se vedea o țară înconjurată de ape: la asfințit Gorânul și Nistrul, la miazănoapte Pripetul, Desna și Seimul, la miazăzi izvoarele Ingului și ale Inguletului. Râurile

erau vopsite cu albastru, stepele cu galben, pădurile cu verde, târgurile însemnate prin triunghiuri și lângă fiecare din ele era scrisă cu grijă numirea târgului. Șleaurile mari erau trase cu linii negre, groase. Pe dos grecul scrisese numirile tuturor polcurilor și numele polcovnicilor.

Satiros îi arătă hatmanului cea dintâi hartă. Stătea smerit în prag, privind lung, fără sfială, la hatmanul despre care auzise atâtea. Capusta și Vâgovschi cercetau și ei harta. Da... era bună ! Hatmanul zâmbi pe sub mustață. Se vede, grecul își cunoaște bine meșteșugul. Va trebui pus să întocmească hărți pentru oaste. Hatmanul îi dărui o sută de zloți și porunci să i se plătească leafa în fiecare lună dela cancelaria lui, unde va fi trecut în slujbă. Grecul sărută mâna hatmanului și, la plecare, îi spuse că făcuse multe hărți în viața lui și că în vremea din urmă lucrase la Lupu, hospodarul Moldaviei. Nimeni nu-i răspunse la aceste cuvinte. Abia după ce ieși, hatmanul îi spuse lui Capusta că trebuie să-l supravegheze îndeaproape : nu strică.

Hatmanul asculta în tăcere sfădelile dintre Vâgovschi și Capusta. De trei zile era vorba de scrierea cazacilor la oaste. Fuseseră scriși patruzeci și șapte de mii de oameni în loc de patruzeci de mii, câți arăta tractatul dela Zborov. Afară de aceasta mai fusese întocmit izvodul [1]) unui polc de cazaci de schimb cu douăzeci de mii de oameni, sub porunca lui Timofei, feciorul hatmanului. La izvoade au fost alăturate ispisoace [2]), arătând drepturile deosebite ale căzăcimii scrise la oaste. Din aceste ispisoace ieșea că fiecare cazac scris la oaste era socotit la drepturi împreună cu cimotia și avea îngăduința să țină un slujitor călare și unul pedestraș, în afară de slugile pe care slobod era să le aibă la gospodăria sa. Marea Radă [3]) a nacealnicilor, care se întrunise în cele dintâi zile ale lui Mart la Pereiaslav, alcătuită din șaisprezece polcovnici, întărise izvodul cu numele cazacilor scriși la oaste.

Rada mai statornicise deasemenea drepturile orașului Chiev, și ale târgurilor Braclaw, Vinnița, Cercasî, Vasilcov și Ovruci, așezate pe malul drept al Niprului, precum și ale târgurilor Pereiaslav, Oster, Nejin, Cernigov, Pogar,

[1]) *Izvod* — liste, matricole. (N. trad.)
[2]) *Ispisoc* — document. (N. trad.)
[3]) *Rada* — sfat, consfătuire, adunare (în limba ucrainiană). (N. trad.)

Cozeleț, Novgorod-Severschi și Starodub, de pe malul stâng. Toate aceste târguri primiseră dreptul să-și aleagă singure cârmuirea. Locuitorii lor se numeau târgoveți și erau împărțiți în negutători și meșteșugari. Târgul era cârmuit de radeți aleși, sub privegherea voitului. Marea Radă dela Pereiaslav întărise toate drepturile acestor târguri, scutind pe locuitorii lor de îndatorirea de a ține oșteni în cvartir, de a sluji la oaste, de a plăti alte biruri și dări, în afară de cele negutătorești. Atunci, la marea radă, ca și acum, Vâgovschi se împotrivea ca să se dea astfel de drepturi târgurilor. Dar hatmanul voise să asigure târgoveților asemenea drepturi, văzând în aceasta un mijloc pentru înflorirea negoțului și a meșteșugurilor și pentru strângerea de avuții în visteriile târgurilor, avuții pe care la nevoie le-ar fi putut lua pentru oaste. In afară de aceasta, Hmelnițchi mai nădăjduia că, după hotărîrea marii rade, târgoveții vor fi pentru el un mare sprijin în lupta împotriva Rzeczei Pospolita, care încălca mereu drepturile negutătorilor și ale meșteșugarilor.

Acum, cercetând încăodată izvoadele căzăcimii scrise la oaste, fu nevoie să se chibzuiască din nou, asupra tuturor adăugirilor, și întâmpinările lui Vâgovschi nu-l făcură nici de data aceasta pe hatman să-și schimbe hotărîrea. Vâgovschi stăruia să se poruncească polcovnicilor să oprească întocmirea izvoadelor.

— Nu putem face așa ceva. Prin aceasta supărăm pe dregătorii regelui și toată șleahta.

— Șleahta ne-a mâncat zilele, — răspunse hatmanul. — Tu, Ivane, trebuie să privești în miezul lucrurilor. Dacă încetezi astăzi întocmirea izvoadelor, mâine va izbucni un pârjol pe care nimic nu-l va putea stinge. Imi dau bine seama de un singur lucru : tractatul dela Zborov e o piatră care ne-a fost legată de gât.

Hatmanul oftă. Ar fi vrut să iasă din odaia aceasta îmbâcsită, unde totul duhnea a tutun. Acest joc nu putea ține prea mult. Iși dădea seama că trebuie să se străduiască din răsputeri ca să îndelungească pe cât cu putință, tocmai această stare șubredă. Asculta la sfădelile dintre Vâgovschi și Capusta fără ca ele să-l împiedice în gândurile sale. Hatmanul vedea limpede un singur lucru : regele trebuie făcut să creadă că acum el, Hmelnițchi, e cel care stăruie la îndeplinirea întocmai a tractatului dela Zborov. Iși aduse aminte de scrisoarea pe care o primise în ajun dela voievo-

dul Chisel. „Toţi doresc arzător să se afle în iarna care vine la casele lor, să-şi găsească din nou căminurile dragi". Ce cuvinte paşnice; parcă ar fi fost luate din sfânta scriptură! Ştia bine ce se ascunde îndărătul acestei dorinţi de a se întoarce iarăşi la casa dragă. Nu, să nu se grăbească panii. I-a răspuns numaidecât lui Chisel, l-a încredinţat smerit că în curând totul se va tocmi cum trebuie, dar că deocamdată este primejdios ca panii să se întoarcă la moşiile lor, atâta vreme cât scrierea cazacilor la oaste n'a fost încă isprăvită, iar tractatul dela Zborov n'a fost întărit de seim. Hatmanul nimeri la ţintă. Acest răspuns îl liniştea pe Chisel şi lui îi dădea putinţa să mai tărăgăneze lucrurile.

— Gata, ajunge! — îi opri hatmanul pe Capusta şi pe Vâgovschi, care se încinseseră. — Trebuie să li se spună cazacilor deschis că nu pot fi scrişi toţi anul acesta, dar că nu oprim pe cei care n'au fost scrişi să vină cu caii lor de bunăvoie... Insă apărare împotriva şleahtei să nu caute la noi... Incă nu a venit vremea să dăm la o parte tractatul dela Zborov... împrejurările sunt de aşa fel, încât va trebui să-i mai strângem puţin în chingi pe ai noştri. Dece aţi tăcut? Ce mă priviţi aşa?

Hatmanul se ridică din jeţ. Mustăţile i se zbârliră dintr'odată şi scântei de mânie îi scăpărară din ochi.

— V'aţi speriat? Trebuie să priviţi adevărul în faţă. Capusta, tu crezi că Potocki e mai prost decât noi? Socoţi oare că el nu-şi dă seama că tocmai acum ar trebui să se folosească de neînţelegerile dintre noi şi să tabere asupra Ucrainei?... E mai bine să îndeplinim înţelegerea dela Zborov şi să câştigăm vreme spre a ne găta pentru o nouă luptă, deci mai bine să-i scurtăm de cap pe toţi gălăgioşii decât să ne încurcăm prea devreme într'un nou război. Trebuie să le băgăm în cap polcovnicilor, trebuie ca oamenii noştri să înţeleagă că acesta este un necaz vremelnic şi că suntem nevoiţi să-l răbdăm de dragul slobozeniei, de dragul ţării şi pentru biruinţa noastră.

— Bagă-i asta în cap lui Gromâca sau lui Gladchi, — zise sfielnic Capusta.

— Dece Gromâca, dece Gladchi? Ce, lor le e mai dragă Ucraina decât mie? Te întreb: Asta ai vrut să spui?

Hatmanul nu-l slăbea pe Capusta:

— Asta ai vrut să spui?

— Nu, hatmane, — se apără Capusta, — înţelegi foarte bine ce vreau să spun. Cum ai să-i astupi gura lui Gladchi?

— Am să-i spânzur, — spuse Bogdan liniştit şi răspicat, bătând cu palma în masă. — Voi trebuie să înţelegeţi că acum nimic nu ne mai poate opri. Nimic. Altfel, niciodată nu vom fi slobozi. Iar feciorii şi nepoţii noştri iarăşi vor pleca să pribegească pe mări, ca să cucerească pământuri noi pentru şleahtă. Orice pan, când va avea poftă, va tăbărî cu joimirii săi în satul sau în casa ta, şi va face pe stăpânul. Unia cu Roma se va întinde peste Nipru ca rapănul. Cu mine cum s'au purtat? Czaplicki a năvălit la Subbotov şi mi-a schingiuit feciorul. Pentruce? Poate pentru că am apărat vreme de douăzeci şi cinci de ani cu sabia mea Rzecz Pospolita? Nu, Capusta, acum trebuie să privim în viitor. Ori vom fi slobozi, ori vom muri. Dar robi la şleahtici n'o să fim! Nu!

Incetul cu încetul mânia i se ogoia. Se linişti şi se aşeză pe jeţ. Incepură să vorbească despre altceva.

— Cu tunurile stăm bine, — spuse hatmanul. — Să avem grijă însă ca treaba asta să fie ţinută în taină.

— Solul Vimina ştie despre călătoria ta la Belaia Ţercov, — zise Capusta.

Hmelniţchi îl privi mirat.

— Ştie sigur, — întări acesta, — şi a aflat-o din gura soţiei tale.

— Aşa. Mă mir!... Şi de câte ori i-am spus...

Hmelniţchi bătea toba cu degetele pe masă. Cu Elena se petrece ceva ciudat. Intotdeauna se amestecă unde n'o priveşte. Ar fi bine să se ducă la ea şi s'o dojenească zdravăn. I-a spus doar să nu sufle o vorbă nimănui. Lua-i-ar dracu' pe toţi! Cum să mai trăiască aşa? Il privi pe Capusta în ochi şi-l întrebă aspru:

— Ce crezi despre asta?

Capusta înţelese ce rost avea întrebarea şi ocoli răspunsul:

— Nu cred nimic, hatmane.

Căutând parcă să-şi amintească ceva, Vâgovschi îşi frecă fruntea cu mâna. Se uită pieziş la Lavrin Capusta şi ca să rupă tăcerea zise:

— Solul Vimina cere să fie primit la plecare de pan hatman.

Hmelniţchi îi mulţumi din priviri:

— Il voi primi mâine.

...Noaptea se frământă cu gândul la Elena. In vreme ce el lucra la canţelarie, ea plecase la Subbotov. Inchizând

ochii, Hmelnițchi se întinse pe crivat. Asculta cum șuiera vântul dincolo de ferestre și se zbuciuma cu gândurile. Elena. Polcovnicii. Neceai. Gladchi. Chiev. Voievodul Chisel. Totul era un vălmășag. Grijile îi apăsau umerii, de parcă cineva i-ar fi pus pe ei o povară de mii de puzi și l-ar fi silit s'o ducă. Dar ce, i-a pus-o cineva? Singur și-a luat-o, nu l-a silit nimeni. Nu era în firea lui să se tânguie. Dealtminteri, nici nu se tânguia. Ar fi vrut numai, mai mult ca oricând, să fie înțeles, ar fi vrut ca tocmai ai lui să nu-l stinghereascã, să nu-i pună bețe în roate.

Stătea cu ochii închiși și vedea aevea Ucraina cea întinsă, pe care o colindase în lung și în lat, pe care o iubea mai presus de orice pe lume, pe care n'o uitase nicio clipă, fie în zilele pribegiei sale de odinioară prin Francia, când slujise sub prințul Condé în fruntea cazacilor care luptaseră la Dunkerque, fie în robie, sau în războaie. Da, frumoasa lui țară îl însoțea pretutindeni. Putea fi mândru că prin sforțările sale și faptele de vitejie ale soților săi — vajnici oșteni — o înălțase. N'are decât să îndruge fiecare ce vrea, dar Ucraina s'a înălțat și slava ei răsună peste lume. Doar nu din dragoste pentru călătorii vin aici, la Cehrin, soli străini din țări îndepărtate, de peste mări! Și tocmai acum simte câteodată ca un zid între el și polcovnicii săi. Simte că nu toți înțeleg așa cum ar trebui măreția țelurilor și însemnătatea grijilor sale.

E vremea ca ei să înțeleagă că numai cu sabia nu se poate câștiga pe vecie slobozenia Ucrainei. Puterea nu stă numai în sabie. In acea noapte hotărî cu tărie să dovedească acest lucru polcovnicilor săi. „Ehei, dacă aș putea să-mi scutur de pe umeri vreo zece ani", gândi mâhnit Bogdan. Da, cât ar fi vrut să fie mai tânăr. Câtă nevoie avea de aceasta! Iată, vede înaintea sa ziduri albe de târguri, împresurate cu livezi bogate, cetăți mândre cu turnuri de necucerit, sate pașnice în mijlocul câmpiilor pe care nu le poți cuprinde cu ochiul, pe care spicele se leagănă dela o zare la cealaltă. Vede râuri liniștite și mărețe care poartă pe apele lor vase pline cu mărfuri făurite în țara lui, și pretutindeni oameni veseli, voinici, harnici, cu chipuri strălucitoare de mulțumire, de fericire. Dar, deocamdată, toate acestea se legănau pe valurile amăgitoare ale viselor, iar cele aevea îl trăgeau din aceste valuri pe pământul aspru și, vrând, nevrând, trebuia să se întoarcă

cu gândurile la tot zbuciumul greu, necurmat, la grijile pentru care nu-i ajunge nici ziua, nici noaptea.

Stând de vorbă cu sine, mărturisea: nu-și închipuise că întâmplările vor lua un astfel de avânt. Nu! Totuși încă după lupta dela Corsun, când zdrobise armia leșească și prinsese pe hatmanul de coroană Potocki, căpetenia tuturor armiilor leșești, încă de atunci își dăduse seama că lucrurile vor ajunge departe. Dacă n'ar fi fost vânzarea hanului la Zborov, dacă vicleanul Islam-Ghirei nu s'ar fi înțeles în spatele lui cu cancelarul Ossolinski, ar mai fi fost el, oare, nevoit să-şi bată acum capul cu numărătoarea cazacilor, să scrie epistole linguşitoare regelui și voievodului Chisel, să-l tămâieze pe sultan? Nu, calea lui e una singură. Una! Să se alăture strâns, nestrămutat, norodului rus. Țarul Moscoviei e singura lui nădejde. Cine va mai avea puterea să zmulgă Ucraina de lângă Țara Moscoviei? Nimeni!

In noaptea aceea hatmanul nu putu dormi. Somnul fugea de el. Ştia că a doua zi îl așteptau multe treburi sâcâitoare, că va simți în cap o greutate de plumb, că ar fi mai bine să doarmă și să uite toate strădaniile și grijile astea. Dar nu le putea uita. Ehei, dacă s'ar ridica umăr la umăr cu Moscovia în apărarea slobozeniei Ucrainei, nu i-ar mai păsa nici de han, nici de sultan, iar regele ar tăcea chitic, dincolo de Vistula. Când se va isprăvi oare cu pacea dela Polianovca? Cu ce preț dobândește el prietenia hanului! Işi aduse aminte cum îl trimisese odinioară pe Timofei la Bahcisarai, chezășuind cu capul lui izbânda luptei dela Apele Galbene! Câte capcane îi întindeau atunci vrăjmaşii! Iar acum vor să-l împingă împreună cu hanul împotriva Moscoviei. Chibzuielile panilor dela Varşovia sunt îndrăznețe. Vor să-i zmulgă și cea de pe urmă nădejde.

Deodată sări din pat și strigă:

— Ivanco! Lumină!

Somnoros, cazacul intră în iatac cu opaițul și-l puse pe masă.

— Du-te, Ivanco! Culcă-te.

Omul pieri în dosul ușii. Hatmanul numai în cămașă și nădragi se aplecă deasupra mesei și desfăcu o hartă. Grecul avea o mână sigură. Iată țara lui înfățișată pe o foaie de pergament, iată stepele, pădurile, târgurile, drumurile și râurile. Hotarele sunt descoperite în toate părțile, neapănate, totul e ca în palmă — parcă te-ar îmbia: vino și stăpânește-mă!

Şi privirile lui iară se îndreptară spre miazănoapte şi spre răsărit, acolo unde începeau pământurile Moscoviei. Intr'acolo îi zbura gândul plin de nădejdi. Hmelniţchi privi îndelung harta. Nu mai vedea pe ea linii albastre sau puncte, ci râuri, târguri, sate, hotarele cunoscute ale Ucrainei, astfel cum o ştia şi cum ar fi vrut s'o vadă curând aevea. Iată Stepele Sălbatice pline cu oase căzăceşti, udate de sângele cazacilor, iată pragurile Niprului: Nenasâteţ cel prădalnic şi lacom, Ceaclun cel cumplit... Iată Kamenecul deasupra căruia fâlfâie steagul Rzeczei Pospolita. „Şi va fâlfâi încă multă vreme" gândi el cu amărăciune. Iată şi Subbotovul de unde a început totul.

Şi Elena se ivi iară în gândurile lui. Ce a vrut să spună Lavrin? E cu putinţă oare aşa ceva? Prostii. Aşa-i firea lui Capusta. Totuşi n'ar fi trebuit să se împace cu Elena. Ar fi trebuit să se învingă pe sine. N'a putut! Işi mărturisea aceasta cu obidă, cu amărăciune. Apoi, ochii i se opriră iarăşi asupra hărţii care îi tulbura gândurile şi-i dădea nădejdi. Dar nici Elena nu-i ieşea din cuget. Şi dacă Lavrin Capusta ştie mai mult? Ce se va întâmpla? Oare blestemaţii de iezuiţi au pătruns şi aici, în casa lui? Mâinile începură să-i tremure. Ajunge! Nu mai putea aştepta. Trebuia s'o afle chiar acum, numaidecât. In vreme ce se îmbrăca în grabă, strigă vistavoiul:

— Pune repede şeaua pe cal!

Ieşi în ceardac. Un cer mohorît atârna deasupra pământului. In văzduh se simţea un iz greu de ploaie.

Ingrijorat, Capusta veni în fugă.

— Incotro, hatmane, în toiul nopţii?

— La Subbotov, — răspunse Hmelniţchi printre dinţi.

— Merg şi eu cu tine.

— Nu-i nevoie, — răspunse Bogdan aspru şi, călcând apăsat, se îndepărtă.

Capusta rămase singur în ceardac, ascultând paşii repezi ai hatmanului. In curte vorbeau nişte cazaci. Caii fornăiau. Se auzi o poruncă:

— Un cal pentru hatman.

Curând după aceea, în linişte nopţii răsună tropotul copitelor. Capusta dădu din cap îngândurat. Poate-i mai bine că a plecat într'acolo.

...Hatmanul era grăbit. Trebuia să afle ce se petrece. I se părea că vede adevărul întruchipat înaintea lui. Pe când intra pe poarta deschisă în grabă, pe când sărea de pe cal,

sprijinindu-se cu mâna de umărul unui cazac, pe când fugea prin ceardacul lung și împingea ușa dela iatacul Elenei cu atâta putere încât zăvorul scoase un zăngănit jalnic și căzu, el tot mai credea că în fața lui se va ivi, deodată, un adevăr deosebit și, ca o trâmbă de vânt, îi va zmulge grija și îndoielile.

Se aplecă deasupra crivatului și privi chipul speriat al Elenei. Mâinile ei se întindeau spre el, iar buzele-i șopteau ceva fără șir. Aplecat spre ea, îi căută în ochi și afară de spaimă nu văzu în ei nimic. Nu, ochii aceștia verzui, cu sclipiri răutăcioase, nu-i dădeau răspuns la întrebările care-l chinuiau. In ei nu era adevărul pe care-l căuta el. Şi, supunându-se acelei puteri, care-l ţinea încătuşat de această femeie, biruind în sine geamătul și durerea, răspunse fierbinte la îmbrățișările ei. Abia pe urmă, în zori, o întrebă dojenitor :

— Pentruce i-ai spus veneţianului despre călătoria mea la Belaia Ţercov ?

Ea dădu din umeri și scânci :

— O, Bogdane, nu mă certa, nu te mânia ! Nu știu cum mi-a scăpat ! Şi Kreis mi-a spus că n'ar fi trebuit să vorbesc despre așa ceva. Era și el de față în seara aceea.

Elena se pocăia și el o credea. Prea departe mersese Capusta cu prepusurile lui. Dis de dimineață, Hmelnițchi se întoarse la Cehrin, poruncind Elenei să rămână la Subbotov.

Ziua, hatmanul îl primi la plecare pe solul venețian. Vimina fu darnic în laude. Vorbea încântat.

— Toată Evropa trebuie să știe despre faptele mari care se petrec în Ucraina.

— Aşteptăm sprijin în lupta pe care o ducem pentru slobozenia și credința norodului nostru, — spuse hatmanul.

Vimina tăcu. Pe urmă, luând-o pe departe, aduse vorba despre aplecarea pe care o are hatmanul pentru Moscova și vorbi în treacăt de treburile lui în legătură cu Poarta. Aceasta o spune nu ca sol — rosti apăsat Vimina. El este un prieten cinstit al hatmanului și ar vrea să-l sfătuiască să se țină cât mai departe de turci : legătura hatmanului cu ei ar putea să stârnească nemulțumiri în Evropa și, înainte de toate, nemulţumirea împăratului Ferdinand al III-lea al Austriei. Polonii cer împăratului un împrumut. El, Vimina știe bine acest lucru și ca dovadă că-i vorbește

hatmanului prieteneşte îi poate spune aceasta. S'ar putea face ceva ca Polonia să nu capete aceşti bani.

Hmelniţchi zâmbi :

— Nobilul sol trebuie să ştie că leşii au şi primit împrumutul. Papa i-a sprijinit mult în această privinţă.

Vimina înţelese că vorbise fără chibzuinţă. Ar fi trebuit să tacă în privinţa împrumutului. Dacă hatmanul ştie acest lucru, atunci ştie de bunăseamă că şi Veneţia va da Poloniei un împrumut asemănător.

— Eu văd că Ucraina va fi puternică numai dacă va trăi paşnic alături de Polonia, — spuse Vimina cu băgare de seamă. — Va fi greu să se încheie un tractat cu Statul Moscovit.

Işi deschise tabachera, luă cu băgare de seamă, cu două degete, puţin tabac, şi îl vârî în nări, fără să scape măcar un fir.

— Dumnezeu mi-e martor, — răspunse hatmanul, privind ţintă în tavan, — că toate străduinţele mele sunt îndreptate numai spre o înţelegere trainică şi îndelungată cu regele. Se vede însă că Potocki şi Wiszniewecki nu vor acest lucru. Iar ruşii ne sunt fraţi. Nobilul sol ştie acest lucru. Aici e o singură soartă şi un singur adevăr.

Hatmanul înţelegea că veneţianul caută să afle pe cine se va sprijini el în războiul ce ar urma să fie cu Polonia. Veneţianul îşi avea scopurile lui : să facă totul pentru ca Ucraina să ajute la slăbirea turcilor. Hmelniţchi urmă :

— N'am mai avut ştiri în vremea din urmă ; cum merge războiul pe care-l duceţi cu turcii ?

Vimina dădu mâinile înlături. Mânecile bogate ale veştmântului său se resfrânseră şi-i dezgoliră încheieturile păroase. Războiul merge ca toate războaiele. Norocul e schimbător. Hatmanul, ca mare căpitan de oşti, o ştie bine.

Astfel se desfăşură întâlnirea. Cuvinte măgulitoare, pline de cinstire din amândouă părţile, şi zâmbete binevoitoare, prieteneşti, care stăruiau necontenit pe buze.

Vâgovschi şedea tăcut. Marele diac nu se amesteca în vorbă. Vimina se încredinţă că toate treburile însemnate le hotăra hatmanul singur. Izbutise să-şi facă o părere despre hatmanul Ucrainei. Ar fi putut spune că această părere era mai curând de partea hatmanului decât a prietenilor lui Vimina, cârmuitorii Poloniei. Bătrânul sol vedea în hatman o putere nouă, covârşitoare.

Intâlnirea se sfârşi printr'un schimb de vorbe goale.

Vimina era posomorît. Ştia că nu va fi întâmpinat cu mulţumire la Veneţia. Solia lui în Ucraina se încheiase fără roade.

La despărţire, Hmelniţchi zise:

— Multe închinăciuni marelui stăpânitor al prea frumoasei Veneţii.

Vimina băgă de seamă că hatmanul o rupe foarte bine pe latineşte. Acest lucru putea fi un prilej pentru a mai lungi vorba. Dar hatmanul se şi ridicase. Solul se sculă şi el. Hmelniţchi se trase de după masă. Vimina făcu o plecăciune. Hatmanul nu-l însoţi până la uşă. Numai Vâgovschi ieşi în urma lui. Când veneţianul se ivi pe scări, străjerii palatului aplecară suliţele spre dreapta. Totul era ca la adevăratele curţi princiare. Vimina se îndreptă fără grabă spre careta sa. Pe când îşi punea pălăria îi spuse cu înţeles lui Vâgovschi:

— Anul acesta va trece încă în linişte pentru domnia voastră. Apoi se urcă în caretă. Se mai plecă odată şi zâmbi.

Careta se puse în mişcare. Lăsându-se pe perne, Vimina oftă. Il aştepta o călătorie lungă.

12

Alberto Vimina se pregătea de drum. Treburile lui pe lângă hatman se încheiaseră. A făcut tot ce a putut. Ii mai rămânea întâlnirea cu comitele Cfarza, solul Veneţiei la Varşovia. Tot acolo, la Varşovia, va trebui să stea îndelung şi plictisitor de vorbă cu eminenţa sa Torres, nunciul papal; acest lucru nu-l prea bucura pe Vimina, dar aşa era slujba lui de sol: să nu faci ceeace vrei, ci ceeace este în folosul ţării. Ţara! Vimina zâmbi amar. Anul acela, Republica Veneţiei şi dogele ei nu puteau să se laude cu izbânzi deosebite. Era cu putinţă, se cuvenea oare, să se aducă învinuiri pentru acest lucru solilor republicii? Războiul de 30 de ani se sfârşise; istovite de lupte, ţările erau însetate de o viaţă paşnică, liniştită. Locuitorii oraşelor din Evropa ridicau glasul. Breslele se măreau, iar meşteşugarii începuseră să dea dovadă de o nesupunere din ce în ce mai mare şi să ceară legiuiri noi.

Alberto Vimina sosise pe pământul Ucrainei aşteptându-se, aşa cum i se spusese la Varşovia, să găsească pus-

tiu, barbarie, sălbăticie. Solul clătina doar din cap, amintindu-și acum de aceste vorbe și de temerile sale. La drept vorbind, plecase încoace cu inima îngrijorată. Comitele Cfarza nu putea fi învinuit că nu vede departe.

— Acolo crește o nouă putere, — îi spusese Cfarza la plecare, cu un an în urmă. — In curând ea va nărui temeliile hanatului din Crâm, iar despre Polonia nici să nu mai vorbim... Ucraina se va descătușa fără îndoială de sub stăpânirea regelui. In fruntea răscoalei, signor Vimina, se află un om care știe bine ce vrea ; el și-a legat strâns năzuințele de cele ale poporului său. Interesul pe care-l arată împărăția otomană lui Hmelnițchi e cu totul îndreptățit ; războiul dintre sultan și noi ar putea să ia altă înfățișare dacă l-am ademeni pe Hmelnițchi în lupta împotriva turcilor. S'ar putea să avem noroc. Numai faptul de a intra în vorbă cu hatmanul în acest scop ar putea să aibă o înrâurire asupra politicii sultanului...

Totul se dovedise a fi întocmai după cum spusese Cfarza. Dar un fapt neprevăzut încurcase toate socotelile : hatmanul ducea neguțări cu țarul Moscoviei. Atunci când Vimina se pregătea să plece la Cehrin, nici măcar la Varșovia nu se știa nimic despre aceasta. Acum însă venețianul aflase de neguțări și deaceea socotea că trebuiau luate măsuri. Alberto Vimina nu putuse să se lămurească pe deplin despre ce anume era vorba la aceste neguțări, dar hotărîse să se înapoieze la Veneția chiar dacă nu izbutise să stârnească neînțelegeri între hatman și Poartă. Vedea cu putință, într'un viitor apropiat, o călătorie la Moscova și acum era chiar încredințat că acest lucru trebuie făcut. Marele diac Vâgovschi îi deschisese ochii asupra multor lucruri. Vimina, care cunoștea prețul talerilor, știa ce trebuie să făgăduiască pentru a-l face pe marele diac să vorbească deschis.

Da ! Privirile și gândurile hatmanului erau îndreptate spre Cremlin. Alberto Vimina n'avea nicio îndoială în această privință. Acum mai rămânea să afle temeinic cum este văzut acest lucru la Moscova. Și dacă boierii de acolo îl privesc prielnic pe Hmelnițchi, atunci...

Nu vroia să-și mai bată capul. Firul gândurilor sale se rupse. Se va duce la Varșovia și va sta de vorbă îndelung, amănunțit, cu comitele Cfarza. Din sfătuirea cu el, adevărul se va desluși mai limpede, și va izbuti să-și dea seama care ar putea fi politica viitoare a Ucrainei.

Alberto Vimina avea un obicei bun: după ce isprăvea o treabă, îi plăcea să arunce o privire în urmă. Tot aşa făcu şi acum. Solul venețian avea darul scrisului şi chiar visase cândva să dobândească faimă de stihuitor. Soarta îi hărăzise însă o altă cale; totuşi aplecarea spre scris îi prinsese bine şi în îndeletnicirile soliceşti.

Pentru a nu uita lucrul de căpetenie şi pentru a-l deosebi de cele mai puţin însemnate, Alberto Vimina aruncă o privire în caietul cu însemnările sale zilnice. Intr'o seară de Iulie liniştită ca aceasta, nu strica să se mai uite prin caietul gros, cu scoarțe de piele. Il deschise. Scrisul citeţ şi măsurat al mâinii lui parcă-l mai liniştea. Incepu să citească:

«*Mai, în cinci.* Ieri am fost primit de hatmanul Hmelniţchi. Inainte de aceasta am aflat despre el unele lucruri din izvoare vrednice de încredere. Hatmanul este fiul unui şleahtic nu prea bogat, care a fost surghiunit şi scos din rândul nobililor. Dela cea mai fragedă vârstă hatmanul este strâns legat de poporul său. Şi-a însuşit o bună învăţătură, în târgul Iaroslav, la colegiul iezuiţilor. S'a însurat cu o femeie de care e îndrăgostit ca un nebun. Povestea asta este destul de romantică. Femeia aceasta a fost mai înainte nevasta starostelui polon Czaplicki, un duşman al lui Hmelniţchi. Se spune că ar fi deşteaptă, vicleană şi răzbunătoare. Nu ştiu dacă-i adevărat, pentru că n'am avut încă prilejul s'o văd şi să stau de vorbă cu ea. Va trebui să aflu. Hatmanul are din căsătoria cea dintâi doi fii, Timofei şi Iuri, şi două fete, Stepanida şi Caterina, aceasta din urmă măritată cu Danilo Vâgovschi, fratele marelui său diac.

Hatmanul este mai curând înalt de stat, ciolănos şi voinic. Vorbirea lui şi felul lui de cârmuire arată că este dăruit cu o judecată sănătoasă şi cu o minte pătrunzătoare. Deşi se întâmplă să bea peste măsură. aceasta nu-l face deloc să-şi uite treburile. Hatmanul m'a primit prieteneşte şi a vorbit cu mine curgător pe latineşte. M'a mirat mult simplitatea din casa sa. Clădirea în care stă la Cehrin e mare şi frumoasă, dar odaia lui de lucru e simplă, aspră. Pereţii nu sunt împodobiţi; se stă pe jeţuri grosolane de lemn, pe care sunt puse perne de piele; sub un polog de damasc se vede crivatul acoperit cu un macat de brocart; deasupra, pe perete, e un chilim pe care sunt atârnate o sabie şi două pistoale, iar deasupra căpătâiului

un arc. Mă uitam la toate acestea cu destulă lipsă de bunăcuviință și el, desigur, băgase de seamă dar se făcea că nu vede. In purtare — și nu numai cu mine — hatmanul e blajin și neprefăcut, fapt care-i atrage dragostea și cinstirea oamenilor de rând, dar altcum, îi ține strâns și-i pedepsește necruțător pentru greșelile lor.

Tuturor acelora care intră în odaia lui le strânge mâna și pe toți îi poftește să șadă, dacă sunt cazaci.

M'a întrebat despre Veneția și despre viața de acolo. N'a spus un cuvânt despre Polonia. La întrebarea mea dacă se socoate supus regelui Jan-Kazimir, a închis pe jumătate un ochi și a răspuns în doi peri: „Norodul nu-i de părerea asta." „Dar domnia voastră, pane hatman?" l-am întrebat eu, stăruitor.

In loc de răspuns, mi-a cerut să-i spun cum îmi place Ucraina. N'am mai stăruit cu întrebarea mea.

I-am spus că duce o viață fără mare fală, că am văzut stăpânitori mai puțin însemnați dar care trăiesc în strălucire și bogăție. Mi-a răspuns: „Nobile sol, Seneca, pe vremea lui, deși nu și-a urmat învățătura căci a strâns comori, a căutat să arate în scrierile sale, că omul e bogat nu atunci când are bogății, ci în măsura în care-i scade pofta după ele."

Când să plec mi-a prins privirea îndreptată spre jețurile de lemn și mi-a spus în glumă: „Se pare că la romani asemenea scaune se numeau subselia. După spusele lui Plutarh, cu picioarele unor astfel de scaune au fost uciși frații Grachi, atunci când și-au pus în gând să instituie legea agrară; iar eu îi voi ucide pe cei care s'ar gândi să răpească drepturile cucerite pentru popor."

«*Mai, în zece.* Am fost la marele diac Vâgovschi. I-am dăruit un inel, chipurile, din partea dogelui nostru. Inelul i-a plăcut. L-a privit încântat și l-a lăudat îndelung. Pe neașteptate, un cazac a intrat fuga în odaie și a vestit tulburat: „Hatmanul!"

Vâgovschi a vârît repede inelul în buzunar și s'a ridicat. Curând după aceea a intrat Hmelnițchi. Era posomorît; văzându-mă, a zâmbit prefăcut și mi-a strâns mâna. La Vâgovschi s'a uitat urât. Mi-am dat seama că sunt de prisos, m'am înclinat și i-am lăsat singuri.

«*Mai, în cincisprezece.* Hatmanul m'a poftit la masă. In afară de mine au mai fost Lavrin Capusta, boierul de sfat Grigori Bogdanov, solul Moscoviei, Vâgovschi și solul

Siluian Mujilovschi, de curând întors dela Moscova. N'am fost serviţi prea strălucit: s'a mâncat fără şervete şi slugile întindeau fiecăruia, când era nevoie, un ştergar. Lingurile, furculiţele şi cupele erau de argint. Dar masa nu a fost săracă. In afară de bere, rachiu şi mied a mai fost şi vin. Hatmanul a ţinut să spună că vinul e în cinstea mea, căci el nu bea decât rachiu şi uneori mied. Au fost multe feluri de bucate şi toate gustoase. S'a glumit mult. Aş putea să povestesc aici mai multe dar, ca să fiu scurt, voi da o singură pildă. Cherchelindu-se, grămăticul meu şi-a dat drumul la gură şi a început să laude aprins măreţia şi minunile Veneţiei; a fost ascultat cu luare aminte. După ce a vorbit până n'a mai putut despre aşezarea frumoasă, despre palaturile, manufacturile şi celelalte bogăţii ale oraşului, povestitorul a adăugat că străzile noastre sunt atât de mari încât chiar localnicii se rătăcesc uneori pe ele.

„Ehei, frăţioare, i-a luat vorba din gură un cazac, nu te mai lăuda cu asta. Ce să mai vorbim despre Veneţia. Am să-ţi spun că şi mie mi se întâmplă acelaş lucru în casa asta strâmtă: după ce stau oleacă aici la masă, nu mai nimeresc uşa ca să mă întorc acasă."

Hatmanul şi toţi cei de faţă râdeau cu poftă. Cel care glumea era un om drag hatmanului, bătrânul cazac Ivan Nejivoi, care a luptat în multe războaie şi a fost rănit de câteva ori.

La masă am încercat să aduc vorba cu Mujilovschi despre Moscova. In vreme ce el lăuda mult acest oraş, am băgat de seamă că hatmanul ne asculta cu luare aminte, cu toate că se prefăcea că stă de vorbă cu Vâgovschi. Insă neliniştea lui era zadarnică: Mujilovschi vorbea cu multă cumpănire. După câtva timp m'a copleşit cu întrebări despre Veneţia, Viena şi Varşovia. In felul acesta, masa n'a dus la nimic. S'a mâncat, s'a băut, dar nu m'am ales cu mare lucru.

«Mai, în şaptesprezece. Mi-am adus aminte că trebuie să mai însemnez ceva. Răspunzând la o întrebare a lui Capusta, Mujilovschi a ridicat puţin glasul şi am putut să înţeleg doar atât: „cei dela hotar vor fi înştiinţaţi". Ce ar putea să fie?

«Mai, în douăzeci. Am primit o scrisoare dela comitele Cfarza. Solul mă vesteşte că dacă va veni la mine cu tre-

buri negutătorul neamț Walter Funke, să fiu binevoitor cu el.

In țara aceasta pământul este darnic și roditor. Pe alocuri este atât de mănos încât nu numai că poate fi pus alături de oricare altul din Evropa, dar poate să-l sature chiar și pe plugarul cel mai nesățios... Faptul că-i un pământ neistovit, e dovedit de belșugul de grâne care cresc la întâmplare și fără îngrijire din sămânța care se scutură pe pământ la seceriș sau e adusă de vânt și care se numește în limba ucrainiană „padalița" („căzătură"), ceeace este aidoma lui „caduto" al nostru. Uneori căzătura e adunată, alteori piere, căci roadele pe ogoarele însămânțate sunt atât de bogate, încât țăranii nici nu iau în seamă aceste daruri ale pământului lor dătător de belșug. N'aș fi crezut cu ușurință un asemenea lucru dacă nu m'aș fi încredințat cu ochii mei și dacă n'aș fi văzut pe ogoare snopi atât de mari și atât de bogați în spice cum nu-i poți avea în altă parte, chiar dacă ai munci pământul cu cea mai mare sârguință.

Anul acesta hatmanul a poruncit tuturor locuitorilor ca pretutindeni, pe locurile însămânțate să se înfigă în pământ pari de care să atârne câte un ciomag. Ciomagul acesta parcă ar înștiința pe oameni să nu calce și să nu-și pască vitele pe acolo, spre a nu fi bătuți cu ciomegele. Trebuie să spun că am văzut ciomege asemănătoare și în târguri, aceasta însemnând, se vede, că trecerea e oprită cu străşnicie pe acolo și că cei care vor călca oprelişτea vor fi aspru pedepsiți.

Intr'o măsură tot atât de mare ca și în grâne, această țară este îmbelșugată în lapte, brânzeturi și altele, în carne şi pește, datorită unui mare număr de pășuni și iazuri. In afară de bogățiile arătate mai sus, pământul acesta milostiv dă locuitorilor săi legume gustoase, pe care ei nu le prețuiesc îndeajuns. Găsești mult sparanghel atât de frumos, încât, după părerea mea, nu e mai prejos decât cele mai bune soiuri de Verona. Sparanghelul este foarte gustos. Nu e amar ca soiurile pădureţe cu tulpini subțiri, care cresc pe lângă Roma și Neapole. Mirat, am crezut la început că acesta este un soi sălbatic, dar din dorința de a mă încredința, m'am înfruptat atât de des, încât din această pricină acum mi-e lehamite de sparanghel.

Aici mai crește și ceapă și tot felul de zarzavaturi ; am gustat din soiurile de poame văratice care mi s'au părut

foarte dulci. Totuşi, într'o ţară atât de mănoasă, nu întâlneşti nici livezi împrejmuite, nici grădini cu soiuri rare de legume, cu pepeni verzi, cu anghinare, cu păstârnac, în afară de cele din împrejurimile Chievului; ţăranii strâng cu grijă căpăţânile de varză pe care o mănâncă sau crudă sau o taie şi o pun la acrit, aşa cum se obişnuieşte în ţările nemţeşti. Cazacii mai strâng deasemenea foarte mulţi castraveţi, pe care îi pun la murat şi-i dau la masă cu carne şi peşte, sau îi mănâncă cu pâine. In vremea din urmă, hatmanul se îngrijeşte de înmulţirea manufacturilor. M'a întrebat dacă veneţienii ar putea să aducă aici maşinării de-ale lor şi să înveţe pe localnici să facă aromate veneţiene, pe care le găseşte minunate.

După înfăţişare şi apucături cazacii par oameni simpli, dar nu-s deloc proşti, nu-s lipsiţi de vioiciunea minţii. Poţi judeca aceasta după vorba şi felul lor de cârmuire, căci îndeletnicirea cu treburile politiceşti îţi dă putinţa să cunoşti oamenii. Din toată această mulţime se alcătuieşte un senat ales de popor sau, cum îi spun ei, rada nacealnicilor. Cei mai mulţi dintre nacealnici au fost, nu mai demult decât cu doi ani în urmă, cazaci de rând. Dar mai sunt şi dintre aceia care şi-au însuşit învăţătură temeinică şi au călătorit mult dincolo de hotare. Mulţi au slujit în Francia, în armata principelui Condé, mulţi au fost la Moscova, la Viena, la Stambul. Solii — Siluian Mujilovschi, Anton Jdanovici, Mihailo Sulicici, Ivan Iscra — sunt oameni aleşi, îndeosebi Siluian Mujilovschi; acesta, la cea dintâi privire, pare că se ţine de-o parte de treburile ostăşeşti, dar, după cum cred eu, tocmai el este sfetnicul cel mai apropiat al hatmanului. Am aflat că se trage dintr'un neam înstărit, că tatăl lui e preot şi că el însuşi s'a pregătit pentru a îmbrăca sutana duhovnicească, dar pesemne că mai târziu şi-a schimbat gândurile. E legat de hatman chiar dela începutul răscoalei.

In senatul lor cazacii dezbat treburile cele mai însemnate, îşi spun părerea, iar hatmanul îi întreabă pe toţi şi abia după aceea ia o hotărîre.

«Mai, în douăzeci şi şase. Am stat de vorbă cu Matvei Gladchi, polcovnicul din Mirgorod. Am auzit dela el multe lucruri vrednice de luat în seamă. Gladchi socoate că hatmanul ar trebui să se împace cu regele căci, mai curând sau mai târziu, pospoliţii, aşa cum li se spune aici ţăranilor, se vor ridica împotriva nacealnicilor. Gladchi crede

că deîndată ce vor fi întocmite înscrisurile, adică se va statornici numărul cazacilor care nu vor rămâne legaţi de pământurile şleahticilor şi se va da în vileag că numărul acestora nu este decât de patruzeci de mii de oameni (acum toţi pospoliţii se cred oameni slobozi), se va naşte o mare nemulţumire împotriva hatmanului şi a nacealnicilor. Indeobşte, Gladchi s'a plâns de hatman şi a stăruit că ar trebui să se împace cu regele.

Trebuie să avem în vedere că plecând cu însufleţire în războiul în care şi-a pus mari nădejdi, poporul nu mai munceşte câmpiile; mulţi oameni au pierit în lupte — ciocniri între cete înarmate se întâmplă şi astăzi, chiar şi fără ştirea hatmanului, care, după cum mi se pare, este nemulţumit de aceasta căci, ca o adevărată căpetenie de oşti, ar vrea ca acum să nu-şi irosească puterile, ci să se pregătească pentru războiul care ar putea izbucni. Iar pregătiri de război se fac.

Hatmanul s'a folosit cu pricepere de faptul că biserica romană prigoneşte credinţa ortodoxă. Acum toate bisericile unite de pe pământurile unde s'au aşezat oştile hatmanului sunt închise.

Comitele Cfarza mă întreabă în scrisoare dacă, la urma urmei, puterea regelui se simte cât de cât în Ucraina, căci la Varşovia şi în Evropa se crede că hatmanul este un supus al regelui, iar Ucraina e o provincie a măriei sale. Trebuie să spun adevărul: această părere e greşită, puterea regelui e numai cu numele şi, cu toate că în scrisorile trimise regelui hatmanul îşi spune slujitorul măriei sale, în aceasta nu-i nimic adevărat; Hmelniţchi aşteaptă doar clipa prielnică pentru a se rupe cu totul de Varşovia şi, după cum mi se pare îşi pune mari nădejdi în Ţara Moscoviei.

Dar la urma urmelor ce se petrece aici? Mă întreb eu însumi, căci va trebui să răspund la această întrebare comitelui Cfarza şi Veneţiei. După părerea mea, aici este o republică care se poate asemui cu cea spartană. Oştenii hatmanului se aseamănă într'adevăr cu spartanii. E greu să-ţi închipui câte îndură ei în timpul războaielor din pricina foamei, a setei, a oboselii şi a nopţilor nedormite. Şi înfruntă cu tărie toate aceste încercări din timpul războaielor, mai ales în cele de pe mare. Ivan Zolotarenco care, trebuie să spun, în vremea din urmă s'a apropiat de hatman, mi-a povestit că în timpul raitelor războinice pe

mare cazacii se hrănesc cu posmagi şi cu ceapă. Iar în războaiele pe uscat se mulţumesc cu puţin mei pe care-l poartă în desagi pe cai, îşi potolesc setea bând apă din băltoace şi dorm pe pământul gol. Hatmanul a făcut tot ce a putut pentru a-şi întări oastea şi se îngrijeşte foarte mult de tunuri.

Ieri Feodor Corobca, marele nacealnic al chervanelor, (astfel se numeşte aici căpetenia artileriei) m'a întrebat dacă n'ar putea cumpăra dela noi tunuri. I-am făgăduit că am să întreb şi-i voi da răspunsul deîndată ce-l voi afla. Nacealnicul a zâmbit cu tâlc! „Până veţi afla, a zis el încredinţat de cele ce spune, vom dobândi aceste tunuri dela Varşovia." I-am răspuns că război nu va fi, căci însuşi hatmanul m'a încredinţat de acest lucru. „Hatmanul, mi-a răspuns polcovnicul. Dar dacă va voi norodul?"

Am vorbit despre aceasta cu Siluian Mujilovschi, cu care am avut plăcerea să stau de vorbă în aceeaş seară. „Nu noi suntem aceia care vom începe războiul, mi-a răspuns el. Regele să nu încalce tractatul dela Zborov şi atunci, pacea nu va fi turburată."

Am încercat din nou să aduc vorba despre Moscova, dar n'am putut să scot nimic dela el.

«Iunie, întâi. E timpul să plec. Am fost de două ori la soţia hatmanului. Cele ce se aud despre ticăloşia ei sunt după părerea mea, întemeiate. Se pare că e o femeie rea şi desfrânată.

Cred că sunt adevărate cele ce se vorbeau pe socoteala ei la Varşovia. Se spune că nu i-ar fi credincioasă hatmanului.

I-am dăruit ieri două inele şi o cununiţă de preţ. Pe urmă am trecut cu băgare de seamă la lucrurile pe care aş fi vrut să le aflu. Ea m'a privit cu oarecare teamă, a zâmbit cu înţeles şi m'a întrebat deschis: „Ce doriţi să aflaţi?"

Această neprefăcătorie mi-a plăcut. Până la urmă, ne-am înţeles. Şi astfel aceasta a fost o răsplată pentru toate neizbânzile pe care le-am întâmpinat aici. Dacă, bineînţeles, cu viclenia ei nu m'a amăgit şi pe mine.

Sultanul îi făgăduieşte hatmanului ocrotirea sa. Trebuie să credem că hatmanul nu o va primi; tocmelile care se duc nu sunt decât vicleşuguri. Aceasta îl va face pe hanul Islam-Ghirei al III-lea al Crâmului să fie blând ca un miel, iar hatmanul îşi va avea o aripă asigurată. M'am

încredinţat că hatmanul dezleagă singur toate treburile solieşti. Aici s'a şi aflat despre împrumutul nostru dat regelui Jan-Kazimir. Au nişte iscoade de mâna întâia.

«Iunie, în cinci. Dregătorii canţelariei hatmanului sunt: Ivan Vâgovschi, mare diac; Feodor Corobca, mare nacealnic al chervanelor; Ivanici, mare vistiernic; Bogdanovici-Zarudnâi, mare judeţ; esaulii Mihailo Lucenco şi Demian Lisoveţ, ajutoare ale hatmanului; Vasili Tomilenco, mare stegar; Lavrin Capusta, atamanul oraşului Cehrin.

Cineva, care pare neînsemnat la prima vedere dar în fapt are multă greutate şi trecere în cercul hatmanului, este Kreis, vistiernicul lui. Acesta se îndeletniceşte cu strângerea birurilor dela pospoliţi şi a vămii dela neguţători, pentru visteria hatmanului. Mi s'a povestit că, după ce Kreis a izbutit să pună rânduială în chivernisirea treburilor hatmanului, acesta a început să se arate binevoitor cu el şi l-a numit chiar vistiernicul său. Kreis se poartă cu foarte multă băgare de seamă. Işi dă silinţa să-şi câştige prieteni în rândurile nacealnicilor hatmanului. Am căutat prilejul să-l cunosc nu numai aşa, din dorinţa de a-l cunoaşte. L-am poftit la mine. Trebuie să spun că părerea mea despre felul lui de a se purta cu foarte multă băgare de seamă nu a fost tocmai îndreptăţită. Ne-am înţeles foarte repede. Neamţul a adus vorba pe faţă despre legăturile sale dela Varşovia. Pentru soţia hatmanului a avut cuvinte urâte, dar a stăruit în faptul că ea are o mare înrâurire asupra lui Hmelniţchi, că hatmanul e nebun după ea şi e gata să-i facă toate toanele. Neamţul l-a lăudat pe Ivan Vâgovschi şi m'a sfătuit să mă împrietenesc cu el. Intâlnirea cu Kreis m'a încredinţat şi mai mult că el n'a răsărit din întâmplare pe lângă hatman şi, de bunăseamă, nu pentru că aşa a dorit el. Socot că deşi pare neînsemnat, Kreis îl învăluie pe hatman în mreje cu pricepere şi viclenie. Oamenii mei mi-au povestit că în târguri şi în sate se vorbeşte rău despre acest slujbaş al hatmanului şi că este ocărît cumplit... Dar nu se ştie oare, dintotdeauna, că oamenii de felul lui Kreis nu se tem de blesteme, ci numai de ştreang?...

«Iunie, în opt. Am stat de vorbă cu boierul de sfat Grigori Bogdanov, solul moscovitean. Boierul de sfat este un om prevăzător şi nu se poate lăuda că ar avea darul vorbirii. Ceeace a spus, a spus cumpănit şi tot astfel a pus întrebări. Singurul lucru care a ieşit limpede din vorbele

schimbate cu el este că ţarul Alexei Mihailovici nu se va împăca cu stăpânirea Smolenscului de către poloni. Moscova socoate că stăpânirea Smolenscului de către coroana polonă este vremelnică. Am vorbit în treacăt despre putinţa înjghebării unor legături de negoţ între Veneţia şi moscoviteni. Bogdanov s'a arătat destul de binevoitor.

Ziua l-am văzut şi pe Vâgovschi. Faţă de Capusta, diacul a vorbit cu mine într'adins foarte rece. Când Capusta ne-a lăsat singuri, purtarea marelui diac s'a schimbat dintr'odată. De bunăseamă că nu-l are la inimă pe Capusta şi se cam teme de el. Marele diac a încercat să afle dacă cârmuitorii Veneţiei îl privesc pe Hmelniţchi cu îndestulă luare aminte. L-am lăsat să înţeleagă, fireşte, că hatmanul nu va putea rămâne mult ca o putere de sine stătătoare. Vâgovschi a încuviinţat îndată părerea mea şi a spus din capul locului: „Eu cred cu tărie că hatmanul ar trebui să caute un reazim trainic, un ajutor de nădejde. Sunt monarchi mari, care ar putea să ne fie un sprijin“, a încheiat el cu înţeles.

L-am întrebat verde: „La cine se gândeşte?“ Mi-a răspun în doi peri: „Sunt mulţi. Ar putea să fie chiar sultanul.“ „Dar Moscova?“ l-am întrebat eu. „Hatmanul se gândeşte şi la Moscova, numai că, după părerea mea, calea noastră nu este aceeaş cu a Moscovei...“ „Dar ce aţi socoti domnia voastră mai potrivit?“ am stăruit.

El a tăcut o vreme şi, după ce a pomenit în chip măgulitor că sunt un sol cu adevărat nobil şi că are încredere în cuvântul meu, m'a rugat să pun pentru el o vorbă bună la Varşovia pe lângă regele Jan-Kazimir, pe a cărui bunăvoinţă se bizuie diacul. Tocmai în el îşi pune toate nădejdile.

Aceste vorbe îşi au însemnătatea lor. Nu totul e limpede în jurul hatmanului, iar unitatea senatului său adeseori este o închipuire. I-am făgăduit lui Vâgovschi că-i voi îndeplini rugămintea. Aşa ne-am despărţit. La plecare m'a sfătuit, ca în scrisori să fiu cu multă băgare de seamă: Capusta are pretutindeni iscoade şi află totul.»

Cu aceasta însemnările s'au isprăvit. Alberto Vimina le citise cu luare aminte, cugetând adânc la fiecare rând. Indărătul unor şiruri scrise cu zgârcenie stăruiau roiuri de amintiri; pe temeiul celor însemnate, mintea întregea cu cele care nu se puteau scrie, cu cele care trebuiau bine, straşnic de bine păstrate în cuget. Unele fapte, care de

bunăseamă urmau să se petreacă după sosirea lui la Varșovia, sau chiar la Veneția, puteau fi prevestite de el de pe acum. Vimina zâmbi mulțumit. Iși frecă mâinile și ascunse caietul în fundul tainic al unui sipețel.

13

După plecarea lui Vimina, hatmanul vorbi cu vistiernicul său. Kreis stătea în prag, cu capul plecat într'o parte. Asculta întrebările hatmanului și dădea smerit răspunsul. Da, în visteria hatmanului banii intră în câtimea de care are nevoie. Aurul, după cum a poruncit hatmanul, a fost trimis la Subbotov. Tot din porunca lui, locul unde a fost ascuns aurul îi este cunoscut numai fiului său Timofei. Pospoliții plătesc la soroc birurile datorate hatmanului. Au plătit tot ce au datorat — toate dările.

Hmelnițchi căzu pe gânduri. Kreis tăcea. Hatmanul simțea un fel de dușmănie față de neamțul acesta îndatoritor și isteț. Dar Hmelnițchi alungă acest simțământ. La urma urmei, ce ar putea să-i mai ceară lui Kreis? In treburile bănești e priceput. Dealtfel, Elena i-a vorbit astăzi despre dojana pe care i-a făcut-o Kreis și asta dovedește credința lui. Hmelnițchi dădu din cap. Kreis făcu o plecăciune dar nu plecă, bătând pasul pe loc, Hmelnițchi îl întrebă:

— Mai ai ceva cu mine?

— Da, prea luminate pane hatman. E un lucru care nu mă privește, totuși trebuie să vi-l spun, căci sunteți atât de bun cu mine, încât nici nu știu cum aș putea să vă mulțumesc.

— Spune, — rosti nerăbdător hatmanul. Nu-i plăceau vorbele de prisos.

Kreis făcu în vârful picioarelor un pas spre hatman și spuse pripit:

— La întâlnirea cu solul venețian, soția domniei voastre a scăpat din greșeală o vorbă.

— Știu, — îl întrerupse hatmanul, — asta nu te privește. Pleacă.

...In aceeaș seară, hatmanul se duse ca mosafir la Vâgovschi acasă.

Evstafi, tatăl diaculului, venise dela gospodăria sa dela țară, aducând de acolo mied vechi care împrăștia în casă

o aromă înțepătoare, plăcută. La masă se aflau hatmanul, pani Vâgovscaia, o făptură veselă și vioaie, Volevici și Vâgovschi. Pe tablalele de pe masă se înălțau curcani și purcei, tipsii de argint pline cu vișine, și talgere cu naramze și cu migdale. Hatmanul fu poftit să bea mied dintr'un pocal mare de argint. Pani Vâgovscaia îi făcu o plecăciune adâncă. Hatmanul bău. Vâgovschi începu să povestească despre neguțătorul neamț Walter Funke. Evstafi învârtea de mânerul unei cutii muzicale — minunea zilei. Vorbele începuseră să zboare nestingherite, când deodată Capusta se ivi în prag, ca un oaspe nepoftit.

— Ai venit după sufletul meu? — întrebă hatmanul neprietenos. Nu merg nicăieri.

— Nu te lăsăm, hatmane! — spuse pani Vâgovscaia, așezându-se în fața lui Hmelnițchi și dând mâinile înlături, ca și cum ar fi vrut să-l apere de Capusta.

— Vești din Varșovia, — spuse neturburat acesta, peste umărul soției lui Vâgovschi.

Hatmanul dădu la o parte pocalul pe care i-l întinsese Vâgovschi. Pani Vâgovscaia lăsă mâinile în jos. La masă se făcu liniște.

— Să mergem, — bombăni cu ciudă hatmanul.

Ieșiră amândoi.

...Aplecat deasupra mesei, Capusta citea:

— Mustafa-aga, solul crâmlean, i-a înmânat regelui o scrisoare dela han. Scrisoarea spune: „Cele ce va glăsui solul, acelea sunt cuvintele noastre. Incepeți treaba și dați-ne de știre prin Mustafa-aga când veți mântui totul. Noi suntem gata. Vom săvârși o faptă mare, vom dobândi multe țări și pământuri. Cazacii zaporojeni vor trebui să vă slujească. Așa spune legământul pe care-l avem cu ei. Fără voia noastră nu vor face un pas nicăieri".

— Asta a scris-o hanul, — rosti Capusta.

— Am înțeles. Zi mai departe! — îl zori hatmanul.

„Aha, începe", își spuse, umplându-și luleaua.

Capusta citea:

«Știm neîndoielnic că Mustafa a vorbit astfel: tătarii vor să pornească război, împreună cu Lehia, împotriva Moscoviei, și în acest război vor trebui să fie ajutați de oastea hatmanului. Regele a trimis și el o epistolă hanului, în care se spun următoarele: „Moscovitenii ne sunt vrăjmași și nouă, și vouă, căci stăpânesc olaturile Cazanului și Astrahanului. Dacă tu, mărite han, te vei însoți

cu noi pentru cucerirea țării Moscovitene, vei lua din nou aceste olaturi în stăpânire veșnică". Și a mai fost un sfat de taină la care s'a hotărît ca, după războiul cu Moscovia, să se arunce toate oștile împotriva hatmanului Hmelnițchi și să se isprăvească cu hătmănia lui!»

Capusta făcu sul foile scurte și le ascunse în buzunar.

— Iată, așadară, cum stau lucrurile, — rosti hatmanul. — Nu e nimic, noi doar atât am așteptat. Poftește-l la mine pe solul Grigori Bogdanov. Fără zăbavă!

Hmelnițchi se ridică.

— In Chiev, la Chisel, — zise Capusta, — e o forfotă care dă de bănuit. S'au adunat o mulțime de șleahtici, se sfătuiesc, amenință. Ar trebui să-i scuturăm oleacă.

— Dar cu băgare de seamă, — încuviință hatmanul. — Maliuga, ăsta, e un flăcău straşnic. Straşnic! Să-i scrii că va primi cinci mii de zloți.

— Am înțeles.

— Ehei, Lavrine, — zise hatmanul, oprindu-se în fața lui Capusta și punându-i mâna pe umăr, — vrea să zică așa stau lucrurile. N'o să ne prostească panii. Nu. Acum ne va crede și Moscova. Acum și boierii vor privi lucrurile cu alți ochi. Și totul se datorește mâinii tale, ochilor tăi, urechilor tale. Ești un om de aur.

Capusta roși. Asculta cu bucurie cuvintele hatmanului.

— Bogdane, sunt gata din toată inima să te ajut. O știi prea bine.

— Știu. Și te prețuiesc pentru asta. O va prețui și Ucraina. Și să știi, Capusta, nimeni nu ne va învinge niciodată! Nimeni și niciodată. Nici hanul, nici sultanul, nici regele, dacă vom sta umăr la umăr cu fratele nostru, norodul rus.

...In aceeași noapte, după vorbele schimbate cu hatmanul, Capusta fu trezit de un olăcar venit dela linia de pândă.

— Pane polcovnic, solul turc Osman-aga e la o sută de verste de Cehrin, — vesti cazacul.

14

Și scrisorile începură să se țeasă. Buturlin aducea la cunoștința țarului veștile pe care i le trimitea Hmelnițchi. Deci știrea trimisă de solul Cunacov dela Varșovia se ade-

verea. Craiul Lehiei se pregătea să-și îndrepte treburile pe socoteala Moscoviei. Buturlin vorbea gros, ștergându-și sudoarea cu năframa.

— Trebuie să trimitem o solie la Varșovia. Boierii leși cată să fie strânși cu ușa. Să începem voroava cu înapoierea Smolenscului. Să ne folosim de veștile date de Hmelnițchi cum că bucoavnele leșești hulesc pe măria ta și ponegresc pe boieri, că stepena măriei tale este scrisă cu greșeală. Intr'o vorbă, avem cu ce să purcedem.

Țarul răspunse:

— Așa să fie. La Varșovia va pleca Pușchin. Pe ceilalți să-i alegi singur. Să-i scrii hatmanului că năzuința lui de a se ridica întru apărarea credinței pravoslavnice este vrednică de laudă. Nu vom îngădui ca frații noștri să fie obijduiți.

Cu capul plecat, Buturlin îl asculta pe țar. El gândea altcum. Era de părere că trebuie să se înțeleagă chiar acum cu Hmelnițchi. Indelungirea zăbavnică e primejdioasă.

Dogoarea soarelui se revărsa prin ferestrele despărțământului soliilor. Alexei Mihailovici nu îndura zăpușeala. Ce bine ar fi să plece acum la Preobrajenscoe. Să stea pe malul iazului, să răsufle în văzduhul curat, să scape de grijile astea sâcâitoare. Dar era păcat să se și gândească la așa ceva. Se apropiau întâmplări care cereau o necurmată luare aminte. Destulă bătaie de cap. Nu se putea bizui numai pe boieri. Privind țintă pe Buturlin și cumpănind parcă fiecare vorbă, Alexei Mihailovici rosti domol:

— Boierule, eu cred că nu trebuie să ne punem nădejdea numai în soartă. — Cu gâtul întins și cu gura întredeschisă, Buturlin îl asculta încordat, cu luare aminte. — Papistașii săvârșesc blăstămății. Este adevărat că a venit vremea ca acești oameni, care și-au lăpădat legea, să fie domoliți. Nu putem privi în liniște cum sunt prigoniți și batjocoriți oameni de aceeaș credință cu noi.

In mintea lui Buturlin se făcu lumină. Degeaba crezuse el că țarul nu va primi cu prea multă tragere de inimă începerea din nou a tocmelilor cu Varșovia. Ieșea altfel. Mai mult — țarul arătase calea pe care urma să se stea de vorbă cu craiul Lehiei.

După ce tăcu o vreme, Alexei Mihailovici rosti cu hotărîre:

— Solii trebuie să vorbească fără ascunziș despre

unie. In ceeace-l privește pe Hmelnițchi, să nu aducem noi vorba, ci doar să-i lăsăm pe dregătorii crăiești să înțeleagă cât de însemnat este acest lucru pentru noi.

Tăcu și privi pe fereastră peste capul lui Buturlin. Vântul stârnise în curte un vârtej de colb. Țarul își frecă mâinile și spuse:

— Demult a sosit vremea ca rușii împrăștiați pe felurite meleaguri să se adune sub o singură cârmuire.

Lui Buturlin i se tăie răsuflarea.

— Adevăr grăiești, măria ta, adevăr grăiești.

Voi să mai spună ceva, dar Alexei Mihailovici oprindu-l cu o mișcare din deget, urmă:

— Vrăjmașii de peste hotare cugetă cu viclenie să facă astfel ca rușii, fiii unei singure maici, glia rusească, să trăiască răzlețiți acum și pururea. Ai priceput, boierule, ce vor ei? Putem fi noi liniștiți, când trupul maicii noastre, glia rusească, este sfâșiat în bucăți? Oare ne vom lăsa zdrobiți? Oare le vom dărui vrăjmașilor Smolenscul, ocina noastră din moși strămoși? Niciodată! Niciodată!

Glasul lui Alexei suna hotărît și plin de încredere. Boierul nu mai auzise de multă vreme asemenea vorbe din gura țarului. Ce-are a face că arșița și zăpușeala de afară pătrundeau în odaie prin zidurile groase ale palatului! Simți deodată o adiere răcoroasă. Se putea răsufla mai ușor. Cu glasul tremurând de bucurie boierul rosti:

— Demult ar fi trebuit să vorbești așa, tătucule țar, Alexei Mihailovici.

— Hmelnițchi a purces la o faptă sfântă și mare, — urmă țarul. — Va avea milosârdia mea pe calea pe care a pășit.

Buturlin adăugă grabnic:

— Adevăr grăiești, măria ta, pământul acesta este slav de când lumea, cercașii [1]) ne sunt frați și prin credință și sânge și nu-i putem lăpăda în restriște.

In loc de răspuns țarul glăsui:

— Pușchin să pornească fără zăbavă la Varșovia.

Se ridică. Oftă. Se îndreptă gânditor spre fereastră. In curtea Cremlinului era liniște. Numai pe scara dela ceardacul Palatului Granovitaia [2]) așteptau jălbașii. Nu, nu va fi chip să hodinească în vara aceasta. Sunt atâtea

---

[1]) *Cercași* — veche denumire a ucrainienilor. (N. trad.)

[2]) *Palatul Granovitaia* — edificiu din Cremlin, îmbrăcat în lespezi de pietre lucii, tăiate în fațete. (N. trad.)

treburi supărătoare. Dacă te bizui numai pe boieri, nu ieşi la capăt. Nu va mai putea pleca la Preobrajenscoe. Acum trebuia să se mai ducă şi la despărţământul trebilor de taină, unde erau o mulţime de iţe de descurcat.

— Inainte de a pleca, Puşchin să vie la mine, — porunci ţarul şi, după ce întinse lui Buturlin dreapta ca să i-o sărute, purcese din sală împresurat de străjeri.

A doua zi Puşchin vorbi cu ţarul. Inainte de aceasta stătuse la sfat îndelung şi amănunţit cu Buturlin.

Şi, două săptămâni mai târziu, Grigori Puşchin, Ivan Proscacov şi Demian Valov, cu slujitori, cu două rădvane şi şase harabale, însoţiţi de o sotnie de streliţi, se apropiau de Varşovia. Izbeliştea în care se aflau olaturile pe care le străbăteau solii moscoviteni îi uimi. Oricât ai fi vrut să plăteşti, nu puteai dobândi hrană pentru oameni şi nutreţ pentru cai. Dimpotrivă, în fiecare sat şi târg, ţăranii şi târgoveţii se bulzeau ciotcă în jurul chervanului soliei şi întrebau dacă moscovitenii nu au de vânzare ceva de-ale gurii. Cu cât vedea mai multă sărăcie şi amărăciune, cu atât mai vârtos clocotea mânia în inima boierului Puşchin. Incruntând sprâncenele stufoase, privea pe sub streaşina lor pământul năpăstuit, siliştile pustiite şi ogoarele pârloagă. Ţinea bine minte poveţele lui Buturlin: „Să cauţi prilej de sfadă. Să-i ameninţi, dar să nu împingi lucrurile la ruptură". După cele ce văzu pe drum, Puşchin ştia cum să glăsuiască la Varşovia.

Trimiţându-l pe Puşchin, ţarul avusese în vedere firea aprigă şi nestăpânită a boierului. Iată cel mai potrivit sol pentru Varşovia. Ţarul ştia că dregătorii trufaşi şi obraznici nu vor suferi asemenea înfruntare şi ei vor fi cei dintâi care să încalce legământul de pace veşnică.

...Grigori Puşchin şi solia fură întâmpinaţi în preajma Varşoviei. Regele trimise înaintea solilor caleştile sale. Boierul Puşchin privea cu îndoială la caleşti şi clătea din cap. Nu se poate să fie ale craiului; cum i se poate dovedi acest lucru? Senatorul Tyszkewicz vântura uimit din mâini. Intâia oară îi fusese dat să vadă un astfel de sol. In viaţa lui stătuse de vorbă cu mulţi soli, îi întâmpinase şi-i petrecuse, dar pan Tyszkewicz nu-şi închipuise ca un sol să înceapă sfada din capul locului pentru o caleaşcă, fără să cerceteze, cum cerea bunacuviinţă, despre sănătatea regelui — nu, pan Tyszkewicz nu putea să-şi închi-

puie așa ceva. Grigori Pușchin nu voi să se urce în caleașca regelui. Chiar și atunci când Tyszkewicz îi arătă herbul regesc de aur de pe ușă, Pușchin tot mai șovăi, ca și cum nu l-ar fi crezut.

Dând ziua bună senatorilor, Pușchin nu întinse mâna niciunuia. La întâmpinările cuviincioase ale lui Pan Tyszkewicz, cum că asemenea purtare nu este vrednică de un sol și știrbește cinstea senatorilor ca slujitori ai regelui, Pușchin răcni burzuluit:

— Grăiești voroave mincinoase!

— La noi astfel de cuvinte necuviincioase se pedepsesc cu bătaia! — izbucni Tyszkewicz. Dacă n'ai fi sol al țarului, pane, am...

Pușchin nu-l lăsă să isprăvească:

— Și la noi, boierule, proștii ca de alde domnia-ta sânt bătuți când nu știu să cinstească pe marii soli.

Abia stăpânindu-și mânia, Tyszkewicz nu răspunse. In jurul lor senatorii, husarii regești, solia și streliții moscoviteni așteptau încruntați. Era o tăcere încordată care nu prevestea nimic bun. Pușchin vedea că i-a încovoiat. De fapt, ar fi trebuit să se urce în caleașcă și să pornească, dar, odată începând gâlceava, nu se mai putea opri și nu voia să ia în seamă semnele pe care i le făcea Proscacov, care se temea că din clipă în clipă se vor încăiera. Arătând spre șleahticul care stătea alături de Tyszkewicz, Pușchin întrebă:

— Dar ăsta dece nu vorbește cu mine nimic?

— Nu știe rusește, — lămuri Tyszkewicz.

— Dece a trimis craiul înaintea mea oameni atât de ageamii? — izbucni Pușchin.

Șleahticul puse mâna pe spadă. Proscacov se repezi spre Pușchin, care apucase și el straja săbiei. Tyszkewicz întinse rugător mâinile. După multe ploconeli, Pușchin și Proscacov se urcară totuși în caleașca regească și se îndreptară spre Varșovia, însoțiți de senatori...

In aceeaș seară, solii fură vestiți că vor sta la Varșovia pe cheltuiala regelui. Cancelarul Ossolinski îi primi a doua zi. Măreția palatului regesc și pohfala cu care erau întâmpinați îl mai potoliră oleacă pe Pușchin. Ossolinski aflase dela Tyszkewicz despre toate zbucnirile de harțag ale solului moscovit. Își dădea seama că acestea nu erau doar toane ale lui Pușchin. Lucrurile erau mult mai îngrijorătoare.

Cancelarul, care era bolnav, se ridică în întâmpinarea solilor și-i primi în mijlocul sălii. Intinse cel dintâi mâna lui Pușchin și nu stătu jos până când acesta nu se așeză în jâlț. Fără să mai aștepte întrebarea despre sănătatea regelui, Ossolinski se grăbi să cerceteze dacă țarul Alexei Mihailovici e sănătos. Pușchin hotărî să se poarte și el cuviincios de data aceasta. Vorbi cu Ossolinski numai despre lucruri neînsemnate și de mâna a doua, așteptând ca însuși cancelarul să aducă vorba despre treburile cele mai de seamă. Dar nu se grăbea nici cancelarul: îl durea capul cumplit. Nu dormise toată noaptea. Era nemulțumit că treburile lui nu mergeau bine. In spate, Potocki urzea împotrivă-i, regele îi arăta limpede nemulțumirea sa, iar dela Chisel sosiseră vești puțin îmbucurătoare. Hmelnițchi îl ducea cu vorba în ceeace privea întocmirea înscrisurilor oastei iar întoarcerea panilor la moșii întârzia. Toată vina era aruncată asupra lui, uitând că dacă el, cancelarul, nu s'ar fi înțeles cu hanul în spatele lui Hmelnițchi, poate că acum la Varșovia n'ar mai fi stat regele, ci hatmanul cazacilor. „Dar ei au uitat totul, acum mă învinuiesc că m'aș purta prea îngăduitor cu cazacii răsculați", gândea Ossolinski, ascultând vorba domoală a lui Pușchin și aplecându-se din când în când spre tâlmaciul care glăsuia repede și sârguitor. Ossolinski înțelese din capul locului că solii moscoviteni n'au venit la Varșovia cu gânduri prietenești; ghici și aici mâna lui Hmelnițchi. Deaceea, pentru a câștiga timp, cancelarul fu de părere să se înceapă vorbirile peste trei zile, arătând că lipsește voievodul Radziwill care trebuia să fie în fruntea polonilor la neguțări. Pușchin nu se împotrivi.

După această întâlnire cu solii, Ossolinski se duse numaidecât la rege.

Jan-Kazimir stătea de vorbă cu duhovnicul său și cu pan Zamoiska. Ossolinski își ceru iertare că e nevoit să-i tulbure, și lăsă să se înțeleagă că trebuie să vorbească cu regele între patru ochi.

— Măria voastră, sunt nevoit să vă vestesc un lucru însemnat.

Jan-Kazimir se ridică în silă, își ceru îngăduință dela musafirii săi și se îndreptă spre încăperea de alături. Șchiopătând cu piciorul stâng, Ossolinski îl urmă.

— Vești proaste, — spuse el, privindu-l pe Jan-Kazimir în ochi. Regele se așeză într'un jâlț și-și lăsă capul pe spă-

tarul înalt, îmbrăcat în catifea. — Solii moscoviteni duc neguţări în aşa fel ca să ne împingă la un pas nesăbuit. Socot că ar trebui să trimitem chiar acum o ştafetă, cu o scrisoare a măriei voastre către ţar. Trebuie să spulberăm toate bănuielile la Moscova.

Cancelarul vorbea încet, stăruitor, aşa cum se vorbeşte cu un şcolar. Din pricina aceasta regele se simţea stânjenit. Ar fi vrut să-l întrerupă pe cancelar, dar dându-şi seama că acesta are dreptate, îşi învinse pornirea.

— Bine, să trimitem o ştafetă la Moscova.

Regele era de aceeaş părere cu cancelarul. Se mai învoia ca în fruntea soliei care va duce neguţările să fie Radziwill. Dar să se ţină tare, să-i ducă numai cu vorbe şi făgăduieli. Nu se mai poate da un pas înapoi. Un al doilea Zborov este cu neputinţă.

Ossolinski roşi. Nu se putu stăpâni să nu spună:

— S'ar putea întâmpla să iasă şi mai rău decât la Zborov.

Regele sări în sus:

— Cum, şi cancelarul crede aşa ceva? Ce rost are să fii cancelar, dacă priveşti lucrurile în felul acesta?

— Trebuie să i se dovedească Moscoviei, — stărui Ossolinski într'ale sale, — trebuie să i se dovedească anume că vorbele lui Hmelniţchi despre supunere faţă de ţar sunt vorbe goale, că hatmanul trage spre Turcia. Dacă va fi nevoie, va trebui să se încuviinţeze unele din cererile Moscoviei.

— Să dăm înapoi Smolenscul? — întrebă regele.

— Tocmai fiindcă este vorba de acest ţinut trebuie ca neguţările să fie duse de Radziwill, — lămuri cancelarul.

Ossolinski lucra cu viclenie. Smolenscul făcea parte din voievodatul lui Radziwill. Să se descurce el cum o şti. Să vadă şi el cum se stă de vorbă cu ruşii. Nu, cancelarul are un cap sănătos pe umeri, Jan-Kazimir trebuie să recunoască acest lucru.

Regele se despărţi de cancelar şi se întoarse la musafirii săi. In odaie se afla acum şi şleahticul Maliuga. Acesta stătea lângă măsuţa cu jocul de şah. Işi plecă genunchiul în faţa regelui şi Jan-Kazimir îi atinse milostiv umărul cu mâna. Maliuga i-o sărută din zbor şi se ridică.

— Prea luminate rege, precum mi-aţi poruncit, am venit ca să vă veselesc.

Regele dădu din cap în semn de încuviinţare. Deştept

şi ager la minte este şleahticul acesta! Nu-ţi baţi capul cu el, îţi ghiceşte întotdeauna dorinţele. Aşezându-se în jâlţ, regele spuse:

— Mult mă îngrijorează solii ţarului moscovit.

— Măria voastră, — rosti Maliuga cu căldură, — ce puteţi cere unor mujici? Inţeleg ei ce e aceea o solie? Nu ştiu nici măcar latineşte.

— Te înşeli, slujitorul meu credincios, — zise regele, clătinând din cap. — Dacă ai fi auzit ce mi-a spus adineaori Ossolinski!

Maliuga aşeză cu grijă şahul pe măsuţă. Duhovnicul Lentowski întrebă:

— Ceva rău?

— Deocamdată nu. Dar va trebui să trimitem îndată o ştafetă la Moscova, trebuie să-i vestim pe cei de acolo, trebuie să-i facem să-i dea mai puţină crezare lui Hmelniţchi, să le intre în cap că el se gândeşte să se lege cu turcii şi deaceea ar trebui strunit, aceasta fiind în folosul ţarului Moscoviei.

— Eu însă cred, măria voastră, — zise Maliuga, — că ar trebui să-l chemaţi aici pe Hmelniţchi şi să-l trageţi în ţeapă. Atunci s'ar isprăvi cu toate răscoalele.

— Adevăr grăieşti, — întări duhovnicul, — adevăr grăieşti.

Regele tăcea. Işi închipuia priveliştea aceasta ispititoare în cele mai mici amănunte. Pani Zamoiska glăsui:

— O mai trăi şleahtica aceea cu Hmelniţchi?

Nu-i răspunse nimeni.

15

Solii moscoviteni stăteau într'o casă mare din apropierea palatului regesc. Când şi când îl vedeau pe rege trecând pe stradă în caleaşca înconjurată de o gvardie strălucită. Puşchin poruncise slujitorilor soliei şi streliţilor să nu se hlizească la poartă: văzuseră ei şi alţi crai mai abitir decât acesta.

Bogdanovici Zarudnâi, solul lui Hmelniţchi, veni de două ori la casa solilor, plângându-se de uneltirile senatorilor şi mai cu seamă de Potocki. Puşchin asculta, încuviinţa, dar nu adăuga nimic dela sine. Intre timp, spetind caii ştafeta gonea spre Moscova cu epistola regelui.

Voievodul Albrecht Radziwill sosi în a cincea zi de ședere a solilor la Varșovia. Prima întâlnire între Radziwill și soli se orândui să fie la palatul regesc. In cinstea lor fusese înșiruită o gvardie de husari. In vreme ce solii intrau în palat, doisprezece trâmbițași sunau în întâmpinarea lor. Dela porți și până la ușa palatului era așternut un covor roșu. Acesta îi plăcu lui Pușchin. Investmântat într'un caftan lung, cu gugiuman înalt de samuri pe creștet, mergea ținând capul dat falnic pe spate. Proscacov cel scund mergea alături, privind cu luare aminte în toate părțile. Radziwill îi primi foarte măgulitor. Dela început spuse că nu are nevoie de tâlmaci — știa să vorbească rusește. Se așezară în jurul unei mese lungi, acoperită cu o învelitoare cusută cu fir. Slujitori în contășe albe împărțeau cupe înalte de argint pline cu mied. Radziwill înălță cupa, închinând în sănătatea țarului Moscoviei. Pușchin închină în sănătatea regelui. Indată după aceea, trecură la treburi. Pușchin se ridică și-și începu cuvântarea demult ticluită; glasul lui suna hotărît. Radziwill asculta cu luare aminte, netezindu-și obrajii bine rași.

— Marele țar, — spuse Pușchin, — s'a milostivit să se mânie pe voi leșii, pentru încălcarea juruinței. In scrisorile de pace s'a statornicit ca stepena măriei sale țarului să se scrie cu multă frică și fără cea mai mică zminteală, dar voi nu îndepliniți acest lucru. Măria sa țarul cere cu tărie ca toți cei culpeși de asemenea ispravă — dacă vina lor este mare să fie căzniți cu moartea, iar dacă vina lor este mai mică, să li se dea osânde. Acești oameni sunt scriși aici în pomelnic.

Pușchin puse înaintea lui Radziwill un izvod scris pe pergament. Acesta îl luă fără grabă, cu amândouă mâinile, și începu să întoarcă filele. In izvod se arăta amănunțit cine și când a hulit pe măria sa țarul, cine n'a scris întocmai stepena statornicită de țar, sau a ponegrit vreodată Moscovia și pe boieri. Printre zecile de nume era și acela al prințului Jeremia Wiszniewecki. Radziwill își stăpâni anevoie un zâmbet. Trecu izvodul senatorilor care stăteau alături. Tyszkewicz aruncă o privire pe el, dar nu-l citi, ci îl împinse către vecinul său. In timp ce izvodul trecea din mână în mână, Pușchin se gândea cum să purceadă mai departe. Vedea că leșii se purtau cu foarte multă băgare de seamă.

— Bine, — spuse în cele din urmă Radziwill, — voi

aduce cererea la ştiinţa regelui şi vinovaţii vor fi pedepsiţi, dar acest lucru poate fi hotărît numai de seim.

— Măria sa ţarul, — urmă Puşchin, — cere ca pe pământurile Lehiei oamenii de credinţă pravoslavnică să nu mai fie prigoniţi, credinţa noastră pravoslavnică să nu mai fie batjocorită, iar pe vechile pământuri ruseşti, unde credinţa pravoslavnică este socotită singura lege a lui dumnezeu, unia să se desfiinţeze. Am auzit la Moscova că uniaţii, împinşi de şleahtă, hulesc bisericile pravoslavnice şi le pricinuiesc supărări. Se poate îngădui oare aşa ceva? Nu este aceasta o încălcare a păcii dela Polianovca? Dar ce să mai spun despre mâzgălitorii care în bucoavne netrebnice ponegresc cinstea şi numele ţarului nostru? Despărţământul soliilor cere cu hotărîre ca toate bucoavnele mârşave care defăimează şi necinstesc pe ţar şi Moscovia să fie strânse şi arse în faţa solilor, iar alcătuitorii, tipăritorii şi stăpânii teascurilor să fie căzniţi cu moartea.

Puşchin se aşeză. Radziwill se sculă şi revărsând un zâmbet mieros, dădu mâinile înlături în semn de nedumerire.

— Din cererile domniei voastre, milostive boier, ne dăm seama că măria sa ţarul caută pricină de război. Socot că cele câteva rânduri, de care s'au făcut vinovaţi alcătuitorii lor, nu dau încă prilej pentru ruperea păcii. Face oare ca un cuvânt jignitor scris cu uşurinţă, sau o greşeală în stepenă, strecurată poate din lipsă de cerneală, face oare ca pentru toate acestea să se verse sânge omenesc?

— Cum? — se mânie Puşchin. — Dar se poate ca ţarul să rabde ponegrirea cinstei sale? Nu numai un uns al lui dumnezeu, dar niciun om de rând nu se cade să rabde aşa ceva, iar la voi asta, potrivit pravilelor, se pedepseşte cu moartea. Pentru pricina aceasta ţarul cere ca cei care l-au mâniat să fie osândiţi.

Ocolind în fel şi chip vreo vorbă despre unie şi despre treburile bisericeşti, Radziwill îşi dădu seama că nu-i cu putinţă să mai urmeze neguţările, pentru că oricum, n'ar ajunge la nimic. Intâlnirea întâia nu duse decât la încredinţarea că solii moscoviteni sunt întru totul hotărîţi să rupă tractatul de pace în fiinţă.

In aceeaş seară Radziwill şi Tyszkewicz se înfăţişară la rege. Acesta porunci să fie chemat şi Ossolinski. La palatul regesc începu un sfat îndelungat. Senatorii şi cancelarul căutau o cale pentru a împăca cererile solilor şi, totodată pentru a împinge Moscova să-l înlăture pe Hmelniţchi.

In vremea aceasta, solii moscoviteni aşteptau mulţumiţi. Cele dintâi roade ale tocmelilor puteau să-i bucure.

16

Noaptea târziu, Maliuga stătea în căsuţa lui liniştită ascunsă după un zid înalt de piatră, la marginea Varşoviei. Tulburat de gânduri îngrijorătoare, nu putea dormi. De bunăseamă că ştafeta regelui ajunsese acum la Moscova. Cehrinul nu ştia încă multe lucruri. Bogdanovici Zarudnâi făcea greşeală peste greşeală. Zadarnic se ducea acasă la solul rus: leşii aveau acolo oameni de-ai lor. Radziwill şi aflase cele ce se vorbise între Bogdanovici Zarudnâi şi Puşchin. Maliuga se plimbă îndelung prin odaie. Se gândea, cântărea, chibzuia. N'avea încă pricini să fie îngrijorat pentru sine. Dar, dacă lucrurile vor merge astfel şi de acum înainte, este îndoielnic că ar mai fi nevoie de el la Varşovia. Işi aduse aminte de noaptea când Lavrin Capusta şi hatmanul stătuseră de vorbă cu el lângă Zbaraj. Hatmanul îi spusese:

— Fapta la care purcezi e cu primejdia morţii, dar izbânda ta ar avea preţul unei lupte câştigate.

Maliuga îşi aduse aminte de vorbele acestea. A şi câştigat până acum multe asemenea lupte. Azi însă începe partea cea mai încâlcită, cea mai grea...

O bătaie în fereastră îi întrerupse gândurile. Trase cu urechea. Se auziră din nou trei ciocănituri uşoare, potrivit înţelegerii. Maliuga se duse spre uşă şi o deschise. In prag stătea un om.

— Bine că ai venit în sfârşit, — spuse Maliuga uşurat şi-i făcu loc musafirului să intre în casă.

Flacăra slabă a opaiţului lumină un om îmbrăcat în rantie de monah. Chipul lui era cenuşiu, parcă plin de praf. Barba lungă i se revărsa pe piept.

— Ai adus?

In loc de răspuns omul scoase din sân o cărticică pe ale cărei scoarţe de piele era prinsă o cruce de aramă, şi o întinse lui Maliuga. Aplecat spre opaiţ, Maliuga desprinse cu jungherul două foi lipite una de alta şi pe masă căzu un peticel de mătase acoperit cu numere scrise mărunt. Maliuga citi în grabă numerele şi privi îngândurat într'un colţ. Când privirea lui îngrijorată se opri asupra omului în rantie, îl

văzu dormind rezemat de perete, cu gura uşor întredeschisă şi răsuflând greu. Maliuga puse între foi un petic de mătase asemănător. Pe cel adus de călugăr, îl trecu prin flacăra feştilei. Un miros uşor de ars umplu odaia. Il trezi pe călugăr. Omul deschise ochii îndată ce Maliuga îi atinse umărul.

— Pleacă repede înapoi, — rosti Maliuga răspicat. — Sunt treburi grabnice şi însemnate. Domnul cu tine.

— Aş vrea puţină apă, — ceru călugărul.

Maliuga îi dădu o ulcea cu apă şi monahul o bău cu lăcomie.

17

Bartlinski, ştafeta regelui Jan-Kazimir, se afla la Moscova la despărţământul soliilor. Scrisoarea regelui fusese înmânată ţarului. Buturlin ascultase plângerea împotriva purtării arţăgoase a boierului Puşchin. Dacă s'ar fi ştiut că e atât de bătăios, ţarul nu l-ar fi trimis. Dar tocmai pentru cinstirea cuvenită craiului a trimis ţarul un boier vrednic, şi de viţă veche, a cărui obârşie e îndeobşte cunoscută şi netăgăduită. Numai deaceea a fost trimis Grigori Puşchin. Veştile cu privire la Hmelniţchi sunt de mare însemnătate. Moscova demult bănuia că Hmelniţchi caută să-i intre pe sub piele sultanului Turciei. Ţarul îi mulţumeşte craiului pentru înştiinţarea lui frăţească.

Felul inimos în care-i vorbea Buturlin îi plăcu lui Bartlinski. Işi putea da oare seama ştafeta că în şipetul de fier din colţ se aflau sureturile[1]) scrisorilor regelui către han cu privire la războiul amândorura împotriva Moscoviei?! Diacul Bogdanov le adusese dela Cehrin cu mult înainte de sosirea lui Bartlinski. Buturlin ofta şi îşi netezea barba. Boier Bartlinski să nu fie îngrijorat. Lui Puşchin i se va porunci să se poarte cuviincios, să nu mai pricinuiască necazuri craiului şi dregătorilor săi, dar toţi acei care au adus vreo hulă ţarului, toţi acei care nu-i cinstesc stepena sau batjocoresc credinţa pravoslavnică, trebuie să fie osândiţi. Aceasta rămâne neschimbat.

Buturlin socotea că tocmai acum e vremea să se isprăvească cu legământul de pace. Dar ţarul era împotrivă. Veştile aduse de şleahtic vorbeau despre ţelurile hatmanului

1) *Suret* — copie (de pe o scrisoare, de pe un act). (N. trad.)

Ucrainei de a statornici legătura cu Turcia. Acest lucru trebuia cercetat. Pentru asta trebuia vreme. Țarul socotea că în asemenea stare de lucruri era cu neputință să încalce pacea cu Lehia. Buturlin fu nevoit să-i dea dreptate. Era și el de părere că o asemenea băgare de seamă nu e de prisos acum.

Bartlinski plecă înapoi spre Varşovia. Totodată — el nu ştia acest lucru — fusese pornit și un olăcar al despărţământului soliilor care ducea la Varşovia noi îndrumări ale lui Buturlin pentru Puşchin. In ele nu era nici pomeneală despre purtarea cutezătoare a boierului, ci îi scria să se mulţumească cu puţin şi să-i facă pe cei dela Varşovia să creadă că nici vorbă nu poate fi de turburarea păcii. Iar despre Smolensc, solul trebuie să amintească, însă aşa fel, ca şi când aceasta ar porni dela el.

Puşchin primi scrisoarea cu aceste îndrumări într'o dimineaţă. In aceeaş seară el stătu din nou de vorbă cu voievodul Radziwill. Voievodul venise să-l vadă acasă. Radziwill începu pe departe:

— Noi şi Moscova avem aceiaşi duşmani: tătarii şi turcii. Pricini de sfadă între noi nu sunt. Ştim că hatmanul Ucrainei trimite ţarului pâri împotriva noastră. E un supus al regelui dar unelteşte împotriva lui.

— Noi n'avem cunoştinţă de acestea şi nici nu ne priveşte, — stăruia dârz Puşchin într'ale lui, — noi nu urmărim decât o dezlegare dreaptă a treburilor noastre.

Radziwill nu se mai putu stăpâni. Ridică glasul:

— Măria sa regele preţuieşte cinstea şi înalta vrednicie a ţarului tot atât cât şi pe ale sale. Orice jignire adusă ţarului, fratele său scump, e socotită de el ca o jignire adusă lui însuşi. Cercetarea cărţilor defăimătoare, arderea lor şi urmărirea celor care le-au scris n'ar face decât să sporească jignirile aduse măriei sale ţarului. Zvonul s'ar răspândi pretutindeni, dar acum cine ştie despre aceasta? Deaceea, regele vă roagă pe voi, boierii, soli ai ţarului, să nu stăruiţi în treaba aceasta.

— Pentru nimic în lume! — o ţinea Puşchin morţiş. — Dacă nu ni se dă mulţămită, plecăm fără a mai isprăvi vorbirile. Pentru marea supărare pricinuită ţarului nostru să ne daţi înapoi Smolenscul cu toate târgurile care ţin de el, iar pentru ponegrirea boierilor să ne plătiţi 60.660 de zloţi aur. Atunci vom întări legământul de pace veşnică. Altfel, îl vestim pe turc şi pe tătar că voi scrieţi urât şi des-

pre ei în bucoavne și atunci vor porni împreună cu noi împotriva voastră.

Pușchin nu se mai putea opri. Își dădea seama că ar fi mai bine să tacă, dar felul trufaș de a vorbi al lui Radziwill îl scotea din sărite. Fie ce-o fi, dar hotărî să spună tot ce ocolise cu băgare de seamă în toate aceste zile:

— Cu noi va fi și oastea hatmanului, zaporojenii demult vor să intre sub înalta oblăduire a țarului.

...Mai târziu, amintindu-și fiecare cuvânt dela această întâlnire cu Radziwill, Pușchin își dădea seama că în unele privinți întrecuse măsura; de fapt despre Hmelnițchi ar fi putut să nu vorbească. Dar vorba e ca vrabia — ai scăpat-o n'o mai prinzi. Dar a spus-o și basta. Boierului nu-i plăcea să se căiască pentru cele săvârșite. Oricum, era deplin încredințat că leșii doresc să păstreze pacea cu țarul, deși uneltesc alte cele. Dar care anume erau aceste uneltiri, despre asta îi dădea să înțeleagă într'un fel nelămurit Bogdanovici Zarudnâi.

Zilele se scurgeau plictisitoare, una ca alta, și boierii nemaiavând ce face lâncezeau de colo, colo. Streliții duceau dorul Moscovei. Vremea stăruia senină. Prin fața casei solilor treceau mereu caleşti care se îndreptau spre palat, goneau călăreți cu mândre podoabe. Strălucirea palatului regesc îi uimea. Dar îndărătul acestei străluciri se ascundeau multe alte lucruri, care nu-i scăpaseră lui Pușchin și tovarășilor săi. Vedeau străzi murdare, oameni sărmani, cerșetori, schilozi care se îngrămădeau în jurul bisericilor întinzând mâna după pomană. Strălucirea curții nu putea tăinui sărăcia norodului.

...Veștile aduse de Bartlinski îl bucurară pe Ossolinski. Radziwill hotărî să fie mai împăciuitor. Veni ziua când cererile solilor fură încuviințate, deși nu în întregime. Totuși, solii țarului dobândiră câte ceva. Grigori Pușchin stătea în picioare, mândru și vajnic, sprijinindu-se într'un toiag înalt, înconjurat de alaiul său. In sala uriașă a palatului regesc, de față fiind cancelarul, Radziwill și mulți senatori, fu citit un legământ al regelui, că pe viitor, pentru tipărirea de cărți care hulesc pe țarul Moscoviei, culpeșilor li se va lua avutul și vor fi întemnițați. Pe urmă se făcu foc la niște grătare și, într'o tăcere adâncă fu arsă pe ele o carte a lui Twardowski și o mulțime de foi din alte bucoavne, în care era ponegrită cinstea țarului și a boierilor.

In aceeaş seară, la palatul regesc se traseră douăzeci şi una lovituri de tun. Insoţit de cinci sute de călăreţi nogai intra în curtea palatului Mustafa-aga, solul hanului tătarilor, călare pe un cal alb acoperit cu un cioltar albastru ca cerul. Maliuga se oprise pe stradă şi se uita lung la această privelişte. Privea cu luare aminte la faţa lătăreaţă şi somnoroasă a lui Mustafa-aga. Cu ochii pe jumătate închişi tătarul abia dădea din cap ca răspuns la uralele asurzitoare cu care îl întâmpinau husarii regelui.

In ziua de 20 Iulie, regele Jan-Gazimir stătu de vorbă două ceasuri cu solul hanului, de faţă fiind şi Ossolinski.

In ziua de 25 Iulie, solii fură primiţi de rege pentru despărţire.

In ziua de 26 Iulie, gvardia armiei regeşti din apropiere de Ternopol opri un călugăr. Dela cancelaria de taină a regelui se poruncise ca toţi cei care părăsesc pe jos sau călări pământul Rzeczei Pospolita să fie cercetaţi şi căutaţi cu străşnicie. Călugărul se supuse poruncii dragonilor din gvardie. Stătea despuiat în mijlocul drumului, în vreme ce aceştia îi scuturau straiele sărăcăcioase. Locotenentul de dragoni Komarowski era un oficer priceput. Şi-apoi, în poruncă se spunea că pentru descoperirea şi prinderea de oameni care dau de bănuit, se va da o răsplată de 100 zloţi. Dragonii cercetară straiele cu stăruinţă, dar nu găsiră nimic. Călugărul stătea gol în faţa lor, ţinând în mână o cruce de lemn şi o cărţulie ponosită. Locotenentul Komarowski luă cărţulia din mâinile călugărului. O evanghelie. Carte sfântă. Veche şi jerpelită. Locotenentul întoarse o filă, a doua, a treia. A patra i se păru peste măsură de groasă. Locotenentul o pipăi gânditor. In ochii călugărului se aprinse îngrijorarea. Locotenentul trase sabia şi cu vârful ei tăie îndemânatic fila. Intre hârtiile lipite, Komarowski găsi un peticel de mătase împestriţat cu numere.

Călugărului îi zvârliră hainele şi-i porunciră să se îmbrace...

O săptămână mai târziu, Tikocinski, mareşalul cancelariei de taină a regelui, îi aducea la ştiinţă acestuia:

— A fost prins un monah, o iscoadă a lui Hmelniţchi. Am găsit la el peticul acesta de mătase, pe care sunt scrise nişte numere. Se vede cât de colo că e vorba de o scrisoare tainică.

Tikocinski puse pe masă în faţa regelui peticul de mătase. Jan-Kazimir îl atinse în silă. Maliuga, care era de faţă,

își mușcă buza cu putere. Dar chipul lui părea lipsit de griji și arăta o nepăsare desăvârșită. Tikocinski zvârli spre el o privire iscoditoare. Sau poate că aceasta i se păru numai? Regele se aplecă deasupra peticului de mătase.

— Domnia ta ce crezi, — întrebă Tikocinski pe Maliuga, — aceasta este negreșit o scrisoare tainică!

— Fără îndoială, — încuviință Maliuga, — e o scriere tainică și, după părerea mea, nu e tocmai încâlcită; se zice că tătarii se pricep bine în asemenea lucruri.

Dincolo de fereastra palatului se auzeau buciumând cornurile. Regele trebuia să plece la vânătoare.

— Monahul n'a spus nimic la cercetare, — urmă Tikocinski. — A fost urcat de trei ori în dibă, [1]) și pus la cazne cu foc. E încăpățânat, blestematul, zice că n'a știut nimic de acest petic de mătase, că a cumpărat evanghelia dela Lwow, încă acum zece ani, și spune chiar numele negustorului.

Cornurile sunau mereu a chemare. Regele arunca priviri nerăbdătoare spre fereastră.

— Du-te la Ossolinski, să îngrijească el de toate astea, — îi porunci el mareșalului.

Tikocinski stătea ca pe ghimpi:

— Măria ta, acesta e un lucru de mare însemnătate, am putea descoperi iscoada cea mare prin care Hmelnițchi află fiecare pas al nostru.

— Trebuie să vă întreb dece n'ați dat pân'acum de el! Da, da, — strigă regele. — Și am să vă întreb!

Ii întoarse spatele și își acoperi ochii cu palma. Tikocinski ridică din umeri și, plecându-se, ieși. Peticul de mătase rămase pe masă. Maliuga simți că-i zvâcnește năvalnic inima. Se întinse spre masă, dar în clipa aceea se auziră pași și Tikocinski intră.

— Am uitat lucrul cel mai de seamă, — lămuri el și luă de pe masă peticul, privindu-l cu luare aminte pe Maliuga.

18

La Bahcisarai era o căldură înnăbușitoare. Nu sufla o adiere, nu se zărea niciun nor pe cer. Doar soarele orbitor își cernea ploaia aurie de raze dogoritoare, iar văzduhul

---

[1]) *Dibă* — instrument de tortură. (N. trad.)

încins tremura ca un val lenevos deasupra ierbii sfârlogite de arşiţă. Dincolo de zidurile albe dela palatul hanului era o linişte tainică, o tihnă neturburată.

In târg, în casele de piatră împresurate de livezi solii străini, istoviţi de căldură, se pierdeau în prepusuri: din ce pricină n'o primi pe nimeni hanul Islam-Ghirei, de ce n'o ieşi nicăieri şi stă zăvorît în palatul său? Ori că în divanul hanului se pregăteau întâmplări însemnate, ori că în harem s'a ivit o stea nouă şi stăpânul Răsăritului a părăsit toate grijile cârmuirii pentru dragoste. Numai Mahowski, solul leah, cunoştea în oarecare măsură rostul tainei care domnea în palatul din Bahcisarai al hanului.

Intr'o zi când zăpuşeala era de neîndurat, Mahowski şedea la umbra chiparoşilor şi sorbea o licoare caldă dulceagă.

Sudoarea îi curgea şiroaie pe faţă, atârna ca picurii de rouă pe mustăţi şi-i gâdila bărbia. Mahowski se gândea la Varşovia. Un zâmbet de mulţumire începu să-i joace pe buze.

— Băiete, mai dă-mi apă!

Slujitorul turnă apă din carafa pântecoasă şi puse pe o tipsie în faţa solului nişte naramze galbene, veştede. Mahowski se strâmbă. Privi cerul. Soarele era încă sus. Mai era mult până la amiază. Ar putea să se odihnească fără a se mai gândi la nimic. Iar după amiază se va înfăţişa la han. Atunci va fi nevoit să se cufunde în griji. Va trebui să lămurească totul: pentruce s'a întârziat cu plata haraciului de 90.000 de zloţi, pentruce a încărcat regele de daruri bogate pe solii veneţieni, ce anume s'a scris în epistolele către papă, despre ce i s'a vorbit lui Puşchin, solul rusesc... Mahowski ştia ce-l va întreba Sefer-Kazi, vizirul hanului şi avea gata ticluite răspunsurile, însă lucrul de căpetenie îl va mai ţine ascuns... Il va spune doar atunci când dregătorii hanului vor socoti că sfătuirea s'a isprăvit.

Solul leah Mahowski stătea de multă vreme în îndepărtatul Bahcisarai. Aproape la fiecare două zile trimitea ştafete la Varşovia. Nu-i oprea nici arşiţa, nu-i întârzia nici ploaia. Călăreţii porneau în goana goanelor peste ţelina sălbatică a stepei sau pe şleauri bătătorite. Aveau în sân ţidule ocrotitoare. Nimeni nu-i putea opri, nu le putea pune piedici. Duceau la Varşovia scrisorile lui pan Mahowski către cancelarul Ossolinski.

Lavrin Capusta era cuprins de îngrijorare. Intr'o singură

lună trecuseră doisprezece olăcari dela Bahcisarai spre Varşovia. Al treisprezecelea olăcar trebuia oprit. Hotărît — aşa va fi. Cel de al treisprezecelea olăcar dela Bahcisarai nu va fi oprit la hotarul tătăresc. Va fi prins lângă Varşovia. Capusta bătea cu cizma sub masă. Aşa va fi mai bine. Las' să se mai perpelească cei dela Varşovia.

Pe deasupra Cehrinului hălăduiau vânturi de stepă. Nori plumburii se adunau pe cerul albastru. Dar la Bahcisarai era arşiţă, zăpuşeala, linişte.

Hanul Islam-Ghirei al III-lea stătea pe perine sub uraniscul [1]) siniliu. Prin crăpăturile înguste ale pleoapelor îşi urmărea dregătorii care se sfătuiau asupra unui lucru de mare însemnătate. Era vorba de războiul care urma să se pornească împotriva Moscoviei. Un război cu Moscovia nu-i chiar atât de uşor. Hanul ştia acest lucru. Dar era vremea, în sfârşit, să se încumete. Era vremea să se răzbune pentru olatul Astrahanului. Era vremea să stârnească odată pentru totdeauna vrajba între Hmelniţchi şi Moscova.

Vizirul Sefer-Kazi stătea măreţ şi aspru. Chipul lui Kalga-sultan şi acela al lui Nuraddin-sultan erau neclintite. Mârzacul Karaci-bei era turburat. I se poruncise să spună ce a văzut, ce a auzit, care sunt uneltirile lui Hmelniţchi, ce vor leşii, ce se aude la Moscova. Karaci-bei vorbea părelnic liniştit; cuvintele lui picurau mărunţel, tărăgănat, îmbelşugate ca nisipul mării şi dulci ca şerbetul. In Ucraina, Hmelniţchi îşi întinde şi îşi întăreşte puterea, la Cehrin se află soli străini, Hmelniţchi caută să se pună bine cu ţarul Moscoviei, scrie cărţi linguşitoare craiului Lehiei. Karaci-bei a trecut prin Ucraina, a văzut pretutindeni belşug; vara făgăduieşte roadă bogată, holde aurii se întind dela sat la sat ca o mare de grâne fremătătoare; negoţul clocoteşte în târguri şi sate, la iarmaroace se vede berechet de mărfuri aduse de peste hotare. Dacă Hmelniţchi va avea un răgaz de un an, doi, va ajunge şi mai puternic. Cine ştie — va fi acest lucru primejdios numai pentru crai? Karaci-bei tăcu. Sfetnicii hanului tăceau şi ei. Sefer-Kazi începu să vorbească:

— Karaci-bei a adus veşti de mare însemnătate. Prea luminatul han va avea cuvântul hotărîtor, iar eu, sluga lui credincioasă, cred astfel: trebuie să pornim război cu Moscovia anul acesta; hatmanul Hmelniţchi să fie şi el ridicat la acest război, iar leşii să izbească dinspre asfinţit; vom

[1]) *Uranisc* — polog, boltă. (N. trad.)

cuceri olatul Astrahanului, vom lua mulţi robi şi se va spulbera nemulţumirea din rândurile supuşilor noştri.

Karaci-bei dădea mulţumit din cap. Vizirul vorbea cuminte. Vizirul avea o minte înţeleaptă. Acum Hmelniţchi nu va mai scăpa.

— Mărite han, — vorbi vizirul către Islam-Ghirei, — solul craiului Lehiei se află aici. Poate să se înfăţişeze înaintea ochilor tăi luminaţi?

— Să intre, — încuviinţă milostiv hanul.

Plecându-se adânc, Mahowski păşi pragul încăperii în care se ţinea micul divan. Sărută mâna hanului şi încrucişându-şi picioarele tătăreşte, se aşeză mai de-o-parte. Totul începea întocmai aşa cum îşi închipuise, stând acolo la el în grădină. Răspunse cu hotărîre, sigur pe ceeace spune, la întrebările vizirului Sefer-Kazi. Visteria leşească va plăti haraciul cel mai târziu în luna August. Chezăşie întru aceasta e cuvântul regelui. Cu veneţienii trebuie să facă pe prietenii. Dela ei se poate dobândi un împrumut. In preajma războiului care va trebui să înceapă, banii nu strică. Regele este încredinţat că marele han îl va sprijini în această măreaţă faptă. Iar acum, dacă i se va îngădui, solul va vesti o întâmplare foarte însemnată. Mahowski tăcu o clipă. Ridică un deget şi spuse încet, dar răspicat:

— Se ştie în chip neîndoielnic că Moscova îl îndeamnă pe hatmanul Hmelniţchi să pornească război împotriva marelui han. Acest război trebuie aşteptat nu mai târziu decât în toamnă. I-am adus măriei sale hanului sureturi de pe scrisorile lui Hmelniţchi către ţarul Moscoviei.

Mahowski puse pe o perniţă roşie de urşinic un sul mic. In el se aflau sureturile de pe scrisorile lui Hmelniţchi către Moscova. Fuseseră scrise la Varşovia de mâinile grijulii şi sârguitoare ale diecilor cancelarului Ossolinski.

In aceeaş zi hanul dădu poruncă lui Karaci-bei, mânzacul de Perecop, să plece la Cehrin şi să-l îmbie pe Hmelniţchi la pregătirea unui nou război. Kalga-sultan, cu o urdie din cincizeci de mii de războinici, să stea în apropiere de Buzuluk. O sută de mii de oameni călări să aştepte porunca hanului, care va pleca şi el la luptă.

— Să fie război, — rosti Islam-Ghirei.

Inchise ochii. In faţa lui, în lumina albastră a visurilor, trecură fulgerător liniile zidurilor zimţate ale Cremlinului.

Vedea înaintea ochilor întinderea largă și ademenitoare a stepelor rusești. Iși aduse aminte de cel din urmă câmp de luptă, acela dela Zborov, de chipul crunt de mânie al lui Hmelnițchi.

Sefer-Kazi a grăit adevărul : după acest război, lui Hmelnițchi îi vor scădea puterile. Acest război îi va aduce hanului sumedenie de robi. Numele lui va fi binecuvântat în moscheile din Crâm, iar la Stambul i se va înălța slavă și cinstire. Vor spori avuțiile Crâmului, bunăstarea supușilor și visteria sa. Dar, lucrul de căpetenie este că acum vicleanul hatman al Ucrainei nu va mai putea scăpa. Hanul își aduse aminte cum căuta hatmanul la Zborov să-l înduplece să nu încheie pacea cu leșii, cum bătea cu buzduganul în masă, cum se ruga și amenința. Spunea : „Luminate han, leșii îți făgăduiesc robi mulți, dar acestea sunt vorbe goale. N'au niciun ban în visterie, iar panii sunt zgârciți, nu dau regelui o iotă din banii lor. Ce le pasă ? N'are decât să piară Lehia toată, ei nu dau nimic de voia lor. Dela mine o să ai mai mult". Ruga fierbinte, cerea, făgăduia munți de aur. Dar hanul nu l-a ascultat. Nu, nu robii îl ispiteau pe han. Altă pricină îl silise să primească cererile de pace ale leșilor. Știa că dacă la Zborov Hmelnițchi va zdrobi cu totul armia leșească și-l va lua prins pe crai, atunci se va isprăvi în vecii vecilor cu puternica stăpânire a hanului în Răsărit. Hatmanul Ucrainei n'ar mai ține seamă de Crâm, dacă dinspre asfințit nimeni nu-l va mai amenința. E șiret Hmelnițchi, dar el, Islam-Ghirei, e și mai șiret.

Hanul zâmbi. In palat era cumplit de cald. Pe o asemenea zăpușeală e greu să și cugeți. Hanul se ridică de pe perine și păși agale pe covorul moale, pufos. Garzii îl urmară de aproape, păzindu-i fiecare pas. Hanul se îndreptă spre harem. Prea își lăudase roabele Karaci-bei. Ei bine, hanul o să vadă acum darurile mârzacului de Perecop.

...Iată-le, cele cincisprezece fecioare din Ucraina stăteau înaintea hanului. Le tremurau mâinile, iar lacrimile erau gata, gata, să le podidească. Hadâmbii [1]) le străjuiau încremeniți. Hanul privea roabele stăruitor, îndelung, cu luare aminte. Privirile lui se opriră asupra Catriei. Fata stătea cu ochii plecați, neputându-și stăpâni hohotele de plâns, care-i încleștau gâtlejul ca un ghem cald. Catria simțea că

---

[1]) *Hadâmb* — eunuc. (N. trad.)

acum se va întâmpla lucrul cel mai îngrozitor. Hanul se apropie... Roaba are chipul oacheş, genele lungi şi negre, buzele pline. Hanul Islam-Ghirei dădu din cap. Selim, mai marele hadâmbilor din harem îi prinse această mişcare şi se plecă adânc şi smerit. Voinţa hanului e sfântă şi va fi împlinită. Mângâindu-şi cu degetele barba-i neagră, pieptănată, cu ochii pe jumătate închişi, hanul trecu prin faţa şirului de roabe. Selim o luă pe Catria de mână. Strigătul deznădăjduit al fetei sfâşie tăcerea încordată. Dar hanul nu întoarse capul. Nu era vrednic de el să privească înapoi. Ţipătul fecioarei nu va tulbura liniştea din inima hanului. Se va întâmpla ceeace trebuie să se întâmple. Hanul o ştie, e încredinţat de aceasta. Trecu mai departe, spre chioşcul albastru, unde vistiernicul lui îi va vorbi de noile ţesături de urşinic care au sosit chiar în ajun din Grecia. Iar fecioara va ţipa, va plânge şi apoi se va deprinde.

Catria înţelesese că acesta e sfârşitul. Nu mai departe decât cu un ceas mai devreme, în inima ei mai sălăşluia o nădejde de dragul căreia putea îndura ocara şi obida, dar acum această nădejde s'a stins. Se zvârcolea pe jos, plângând în hohote, căutând să se sugrume cu mâinile ei, chemând moartea. Hadâmbii o ridicară de subţiori. Muşcându-şi buzele subţiri, ca nişte lipitori, Selim căuta s'o liniştească :

— Degeaba te zbuciumi fecioară. Vei fi una din nevestele celei mai luminoase stele de pe cerul de miazăzi, marele stăpânitor al Crâmului. Ţi-a fost hărăzită o mare cinste.

In vorbele lui, Catria simţi o adiere rece, de mormânt. Ceeace ieri fusese îngrozitor numai în gând, se înălţa acum în faţa ei ca un zid de piatră peste care Catria nu va mai putea trece nicicând. Gândul că viaţa aceasta va fi de acum încolo fără sfârşit, îi străpunse inima, sfâşiindu-i-o în bucăţi. Nu avea nicio scăpare. Catria cea din îndepărtatul Baigorod, mireasa ursită cazacului Martân Ternovâi, trebuia să fie acum cea de a suta douăzecea soţie a lui Islam-Ghirei al III-lea, hanul din Crâm.

...La Bahcisarai arşiţa stăruia. Cerul albastru, senin, se întindea ca un polog fără margini. Soarele îşi trimitea neobosit ploaia fierbinte de aur pe pământul pârjolit. Pe colnice, iarba sfârlogită de vipie se întindea ca un covor gălbui de aramă ; numai în depărtări, pe culmile unduioase ale dealurilor care se avântau spre înălţimi, în marginea

albastră a cerului, se zăreau codrii verzi. Intre zidurile albe ale palatului viața se scurgea tainică, fără contenire. In tarapanaua din beciul adânc de sub palat, unde se băteau banii hanului, robii șlefuitori, pricepuți și tăcuți, făureau darurile lui Islam-Ghirei pentru Hmelnițchi. Turnaseră aur topit pe un scut de oțel cu gurgui, iar în aur dăltuiseră o mână de războinic ținând o sabie. Pe sabie erau săpate patru cuvinte: „Viteazului hatman, viteazul han".

Peste câteva zile, Karaci-bei, mârzacul din Perecop, porni la un drum lung, însoțit de o mie de călăreți. Ducea la Cehrin darul și cuvintele hanului. Tătarii ieșeau în grabă din colibele lor de lut, privind îndelung în urma călăreților. Un nor de colb plutea pe drum. Caii nechezau în tabonuri [1]. In asta era o prevestire de bine. Se zvonise că va fi un nou război. Dar cu cine, împotriva cui vor lupta, la acestea nu prea stăteau să cugete...

După plecarea lui Karaci-bei, Mahowski porni la rândul lui spre Varșovia. Nu se grăbea. După cum credea, avea destulă vreme. Solul era mulțumit. In sfârșit, izbutise să-l lege pe Hmelnițchi de mâini și de picioare. Acum n'o să mai scape. Nu poate să nu încuviințeze cererea hanului. Acum, lui Hmel toate căile spre Moscova îi vor fi închise. Mahowski plescăia mulțumit din limbă. Crâmul rămăsese demult în urmă. Străbătea acum larga și nemărginita stepă ucrainiană. Trecu linia de pază dela hotar. Cazacii îi cercetară hârtiile regești, învârtind în mână foile lungi de pergament. Unul din ei, mustăcios, îmbrăcat cu un contăș peticit, cu o flintă nouă în mână, spuse molatic, ca și cum ar fi vorbit despre cineva care nu era de față:

— Se țes panii, umblă forfota de colo până colo; mai bine ar sta acasă la ei, peste Vistula.

— Așa-i năravul lor... — răspunse alt cazac, înapoind hârtiile lui Mahowski.

Solul nu răspunse la jignire. Se gândi: dacă te pui cu ei îți aprinzi paie în cap. Va veni vremea când le va pomeni și de această înfruntare. Și Mahowski porni mai departe. Dincolo de Inguleț începură ploile. Se putea răsufla mai slobod. Ploaia ogoise colbul de pe șleauri și mergeai mai ușor. Solul se mai înveseli și uită vorbele de ocară. In gândurile lui răsărea Varșovia. Ducea acolo vești bune

---

[1]) *Tabon* — islaz, pășune (pentru cai). (N. trad.)

și demult așteptate. Le va spune tuturor sfetnicilor regești. „V'ați zvârcolit cine știe câți ani și n'ați izbutit să faceți ceeace eu am făcut numai într'o lună". Sebastian Mahowski era acum liniștit: regele îi va dărui alte moșii. N'ar fi rău să-l scoată pe Chisel din voievodatul Chievului și să-i ia el locul. „Mă rog, acest lucru are acum sorți deplini de izbândă", se gândea Mahowski mulțumit de sine. In fața lui se deschideau zări noi și îmbietoare; își și vedea înălțarea.

19

Catria nu dormise toată noaptea. Inaintea ei se înfățișau priveliști atât de îngrozitoare, încât îi încremenea inima. Totul era pierdut, toate nădejdile erau spulberate. Singurul lucru care-i mai rămânea era să-și facă seama... Dar cum s'o facă, de unde să ia otravă, cum să se ascundă de acești ochi care o păzesc neadormiți zi și noapte? O pregăteau pentru haremul hanului. In fiecare dimineață era dusă la feredeu. Două negrese îi ungeau trupul cu balsamuri amețitoare. Ea stătea ca o stâncă de piatră, străină și nepăsătoare față de tot ce se făcea cu ea. In gând îi stăruia Baigorodul cel îndepărtat și verde, Martân, al cărui chip o privea parcă dintr'o adâncime înspăimântătoare... Lacrimile îi curgeau pe obraz iar negresele își făceau treaba în tăcere, fără să ia seama la lacrimile și dorul fetei. Și așa treceau zilele. Catria primea mâncare dela masa hanului, i se aduceau dulciuri și acadele în talgere înalte de argint. Hanul îi trimise în dar un inel mare de aur, presărat cu pietre scumpe scânteietoare. Ea privea nepăsătoare inelul, nu se atingea de mâncare: ochii ei rătăceau pe pereții îmbrăcați în urșinic, iar gândurile îi zburau departe, departe... Selim, mai marele hadâmbilor, venea și încerca s'o înveselească. Știa să vorbească bine în graiul ucrainian. Dar strădaniile lui erau zadarnice. Părea că nu aude cele ce-i spune, rămânea nesimțitoare la cuvintele lui de alinare. Dar el vorbea liniștit, stăruitor. Catria n'avea dece să fie mâhnită: ursita ei nu era chiar așa de vitregă. Oare aici în palatul hanului, o duce mai rău decât în sătucul ei din stepă? El, Selim, știe doar de unde a adus-o beiul pe Catria. Ce era ea acolo? Era o fată de rând dela țară,

cum sunt altele cu miile, iar aici e una din nevestele marelui han din Crâm și, dacă va fi cuminte și-l va asculta pe Selim, va ajunge în curând cea mai iubită soție a hanului. Hanul a plăcut-o. In curând o va chema la el și dezmierdările lui cerești o vor ferici. N'are dece să fugă de viața cea nouă. Aceasta nu-i chiar atât de rea și, dacă va voi Catria, viața va fi chiar minunată, așa cum nici n'a visat vreodată.

Selim vorbea îndelung, zugrăvind viitorul în culori vii, dar Catria îl asculta nepăsătoare și tăcea, gândind la Baigorod, la maică-sa, la Martân... Dar până la urmă nu mai avu putere să asculte cuvintele hadâmbului; ura sălbatică și răzvrătirea din sufletul ei răbufniră ca o vijelie și ea răcni la bătrânul slujitor al hanului, bătu din picioare, vântură pumnii. Niciodată, niciodată, nu se va întâmpla ceeace crede el! Mai bine își va pune capăt zilelor. Catria se îndreptă cât era de înaltă în fața hadâmbului. In ochii ei ardea deznădejdea; lacrimile îi secaseră.

Selim tăcea. Ii privea liniștit mânia cruntă, căci era obișnuit cu lacrimile și tânguielile fetelor. De când Selim era hadâmb, nu-l mai mira nimic niciodată. Catria striga, iar el se gândea: „Proastă fată; dece țipă? Ce mai nădăjduiește? N'are cum să mai scape. Nu-i rămâne decât să se supună..."

In aceeaș seară veni la Catria o femeie frumoasă, în vârstă. Era îmbrăcată tătărește, dar îi vorbi Catriei în graiul ei.

— Dece te zbuciumi atâta, fata mea? Nu te-a lovit o nenorocire chiar atât de mare. In viață se întâmplă și mai rău. Am fost și eu ca tine.

Femeia se așeză alături, puse mâna pe umărul Catriei și lipi capul fetei de pieptul ei.

— Ascultă-mă fata mea, eu îți înțeleg durerea și vreau să te ajut. Ascultă-mă cu luare aminte, am să-ți povestesc despre mine și atunci ai să înțelegi ce se poate întâmpla în viață...

... Și Glichera începu să-i povestească tinerei Catria viața ei. Catria asculta și vedea cum ea trăiește din nou viața Glicherei, cu toate suferințele și chinurile ei. Și pe atunci era război. Trecuseră și atunci tătarii prin Ucraina, întorcându-se în Crâm. Și au robit-o.

— La început m'am gândit și eu să-mi fac seama, am tot căutat un ștreang sau otravă, dar pe urmă m'am supus.

Iată, trăiesc. Eram tânără, aveam un ursit și am tot crezut că va veni și mă va scăpa din robie. N'a venit. La început am fost în haremul hanului, iar când am mai îmbătrânit, m'au trecut la gospodărie. Supune-te, Catria, căci țipetele și lacrimile nu-ți folosesc la nimic. Auzi?

Catria o îmbrânci cu putere.

— Ei te-au trimis! — strigă ea, cuprinsă de mânie.

Dar Glichera doar zâmbi mâhnită:

— Firește că ei. Care alții? Ei m'au trimis dar eu însumi m'am zbătut din răsputeri ca să ajung la tine, fata mea. Ascultă-mă, nu-ți doresc decât binele. O să ai timp să mori, dar așa cum vrei tu să mori, n'or să te lase. Ești în mâna lor și ei au ochii ageri. Să-ți capeți slobozenia nu mai gândi, — rosti cu amărăciune Glichera. Și eu am așteptat zece ani, dar zadarnic. Cazacii noștri nu se mai gândesc la noi, ei au alte griji. A fost aici, acum doi ani, feciorul hatmanului Hmelnițchi. Toate i-am dat răvașe. M'am dus la el, m'am aruncat la picioarele lui, l-am rugat: „Viteazule, scapă-ne din robie, pe noi nevinovatele!" M'a ascultat încruntat. Mi-a răspuns: „Nu pot să fac nimic acum. Cu tătarii avem de vorbit despre alte lucruri. Mai așteptați dragele mele". Așa a spus: „N'a venit încă vremea, mai așteptați". Dar poți aștepta? E un chin de neîndurat. Și nicio nădejde nu poți avea. Catria, auzi? Niciuna.

Glichera se ridică și ieși. Catria rămase singură, față'n față cu deznădejdea și îndoielile pe care i le stârniseră cuvintele Glicherei. O noapte înstelată, întunecoasă, se lipi de geamuri. Și Catria ședea tot pe gânduri. Indoielile, îngrijorarea și deznădejdea ei nu aveau margini. Nu mai avea nici lacrimi ca să-și plângă durerea.

20

Călugărul Pavlo zăcea pe spate pe pardoseala rece de cărămidă. Nu vedea nici noaptea de dincolo de ferestre, nici chipurile joimirilor poloni aplecați deasupra lui. Se cufundase cu totul ca într'o apă, care-l legăna pe valurile sale vijelioase și-l ducea tot mai departe, tot mai departe de malul îngrozitor.

Tikocinski își sleise puterile cu acest hlop blestemat. Nici focul, nici biciul, nici fierul roșu — nimic nu l-a putut sili să vorbească pe acest prins, de trei ori blestemat. Tă-

găduia totul, nu mărturisea nimic. Evanghelia într'adevăr e a lui, dar a cui e scrisoarea şi ce fel de scrisoare e, nu ştia! Degeaba îl schingiuiesc panii atâta, degeaba născocesc asemenea cazne.

Valurile vijelioase îl duceau mereu; prin faţa ochilor i se perindau zilele de altădată, satele, târgurile şi tot ceeace fusese trăit şi părea dat uitării. Toate cele ce au trecut şi cele ce s'ar mai putea întâmpla se scurgeau într'un vălmăşag prin faţa ochilor lui. Era călugăr la o chinovie din Chiev, era fratele Pavlo, un om blând şi supus, departe de orice deşertăciuni, nepăsător faţă de frământările lumeşti. Trăia fără griji: rugăciuni, post, trudă. Dumnezeu îi vedea viaţa lui cucernică. Dar, într'o zi, călugărul Pavlo a fost chemat la polcovnicul Anton Jdanovici. I s'a spus: în numele lui dumnezeu trebuie să-ţi slujeşti ţara, Ucraina. Şi fratele Pavlo a primit să o slujească.

Colindase de atâtea ori prin Ucraina, încât ştia pe derost toate colnicele care mărgineau drumurile. I se părea că acum ar putea merge cu ochii închişi pe acele drumeaguri. Dar câtă durere, câtă moarte şi deznădejde a văzut!... Ţinea minte totul, totul îi rămăsese întipărit în inimă. Chinurile pe care le vedea îl făceau să pătimească de parcă era el însuşi chinuit.

Nu ştia ce scrie în epistolele pe care le ducea dela Cehrin la Varşovia şi dela Varşovia la Cehrin. Ceeace era scris în ele nu-l priveau pe Pavlo.

El ştia un singur lucru: poate că aceste scrisori vor ajuta ca în Ucraina să fie mai puţină durere, mai puţine lacrimi şi suferinţă. Dar când a fost prins lângă Ternopol şi-a dat seama îndată că ceeace a făcut nu i se va ierta atât de uşor...

Simţi că-l scaldă o ploaie repede şi rece. Călugărul deschise ochii anevoie. Gâzii aruncau apă peste el. Îşi veni încet în simţiri. Şi din nou zăcea pe malul cel tare şi îngrozitor, din nou vor începe caznele cu care panii îl munceau atât de îndârjit. Şi Pavlo auzi iară glasul stăruitor şi plin de mânie:

— Ai să vorbeşti odată, călugăr blestemat? Ai să spui în sfârşit cine ţi-a dat scrisoarea şi unde o duceai?

— Nu ştiu, pane, despre ce mă întrebi, nu ştiu nimic... şopti Pavlo cu buzele-i învineţite şi scuipă sânge pe jos.

— Nu ştii? — strigă crunt Tikocinski. — Mai ardeţi-l cu jăratic, mai ardeţi-l. Poate că până la urmă va vorbi.

Pavlo închise ochii și-și încleștă dinții. Iată, acum iar va începe. Aerul se umplu de miros de carne friptă, dar Pavlo tăcea. Vedea înaintea lui ochii aspri ai lui Lavrin Capusta. Ii auzea glasul la ureche: „Dă-ți seama la ce faptă pornești. Fricoșii n'au ce căuta pe acest drum spinos". Nu, Pavlo nu-i un fricos. El știe: chinurile la care l-a osândit soarta sunt de neîndurat, dar nu-și va călca juruința.

Tikocinski aștepta: acum hlopul va vorbi. Zadarnică așteptare! Doar un geamăt scăpă din gura călugărului, și mai mult nimic. După aceea, când Pavlo fu ridicat în dibă și părea că acum trupul lui răstignit și sleit de puteri va fi sfâșiat în bucăți, își dădu seama că nu mai are scăpare, că nu mai e nicio nădejde. Strângându-și cele din urmă rămășițe ale puterilor, călugărul scuipă în ochii călăilor. După aceasta pentru el n'a mai fost nimic de temut...

Cerul își boltea necuprinsul înstelat deasupra Varșoviei. Tikocinski ieși încrâncenat în curtea palatului. Privea albastrul întunecat al cerului și gândea că firul trebuincios și însemnat i-a alunecat și de data aceasta din mână. Ce va fi mai departe? Iar vorbărie, iar bâjbâieli, iar nemulțumirea regelui și a cancelarului. I se aduse un cal. Sări în șea și ieși pe poarta palatului. Liniștea orașului cufundat în noapte îl învălui din toate părțile.

In căsuța lui ascunsă și liniștită dela marginea orașului, Maliuga nu putea dormi. In noaptea aceasta se hotăra soarta lui. Calul aștepta la scară. Pe masă două pistoale. Ce prost au ieșit toate! Cei dela Cehrin nu știu încă nimic. Dar s'ar putea întâmpla și mai rău. Gânduri înfricoșătoare îl zbuciumau. Știa că în clipele acestea Tikocinski se căznește să-l facă pe Pavlo să mărturisească, că acum se hotărăște soarta faptei lui îndrăznețe. Scrisoarea nu va putea fi dezlegată, e încredințat de aceasta. Cheia ei n'o cunoaște decât el și Capusta.

Noaptea plină de temeri se scurgea încet. Poate că ar fi mai bine, chiar acum, cât mai e vreme, să încalece pe cal și într'un suflet s'o ia la goană din acest iad. Dar nu. El nu va face una ca asta. Și când peste câteva ceasuri se întâlni lângă palatul regesc cu Tikocinski, inima lui Maliuga îi bătea năvalnic în piept, dar pe buzele sale juca un zâmbet prietenos: numai ochii lui ca două junghere se înfipseră în chipul lui Tikocinski. Ușurat, Maliuga oftă abia simțit,

Nu, Pavlo nu spusese nimic. Iar Tikocinski, fără să ştie nici el pentruce, zise:

— Ce hlop încăpăţânat! Câine blestemat, a crăpat şi n'a scos nicio vorbă.

— De cine vorbiţi, pane Tikocinski? — întrebă Maliuga mirat.

— De călugărul la care s'a găsit scrisoarea tainică.

— A! — răspunse Maliuga, ca şi cum şi-ar fi adus aminte. Păcat că n'aţi avut noroc. De bunăseamă că regele va fi nemulţumit. Degeaba v'aţi grăbit să-l căzniţi de moarte pe hlop, ar fi trebuit să mai aşteptaţi...

Mai târziu, când se afla la Ossolinski şi-i povestea despre ghinionul lui cu călugărul, Tikocinski îşi aduse aminte deodată de cuvintele lui Maliuga şi ele îi părură ciudate.

— Pane cancelar, — întrebă el deodată, — domnia voastră nu v'aţi pus niciodată întrebarea cine este acest Maliuga?

Ossolinski se uită la el mirat şi dădu din umeri. „Mare pacoste mai am şi cu Tikocinski ăsta, se gândi cancelarul, în loc să caute pe ticăloşii care săvârşesc mârşăvii chiar sub nasul lui, îi căşună pe oamenii cumsecade".

— Domnia ta vorbeşti prostii, — răspunse cancelarul întărâtat. — Maliuga e un om de încredere. Faptul că nu este catolic nu-i o pricină de bănuială. Dealtfel, va trece la catolici. Mai mult chiar, l-am şi auzit vorbind despre asta.

Tikocinski tăcu.

— Trebuie să ştim ce se petrece acum la Cehrin: după toate semnele se vede că Hmelniţchi pune la cale un nou război.

Cancelarul ridică glasul. Se întărâta din ce în ce mai mult. Acest Tikocinski e neghiob de-a-binelea. Nu numai că n'a fost în stare să găsească oameni de nădejde la Cehrin, dar nici nu poate stânjeni cu nimic iscoadele lui Hmelniţchi. Cum se petrece ceva la Varşovia — Cehrinul află numaidecât. Iar regele îl învinuieşte pe el, pe cancelar. Toţi cei dimprejur uneltesc împotriva lui, toţi îi şoptesc regelui una şi alta despre el şi numai el trebuie să le descurce pe toate. El se străduie să caute bani pentru desfătările regelui, pentru vânătoare, pentru plata lefegiilor străini, el se străduie să pună la cale noi tractate tainice.

— Hmelniţchi trebuie răpus, — spuse Tikocinski. — Avem putinţa să-l otrăvim.

— Bine, ai să-l otrăveşti pe Hmelniţchi. Ce se va schimba cu asta?

Cancelarul sări dela masă.

— Nu, asta nu înseamnă nimic, nu înseamnă nimic! D-ta îţi pui nădejdea în turburări, la ei acolo. Inţeleg! Dar îţi spun: în locul lui Hmelniţchi se va ridica Bohun sau Neceai sau Capusta, sau alţi zece, şi din nou râuri de sânge vor înneca Rzecz Pospolita. Puterea nu stă numai în Hmelniţchi! Trebuie să înţelegi că Ucraina nu mai e aceea care a fost, şi pentru a dobândi izbânda e nevoie să tai rădăcinile acelei puteri pe care se sprijină Hmelniţchi. Trebuie să-i împingi într'un astfel de război în care să-şi piardă toată tăria, în care puterea lor să fie frântă pentru totdeauna. Atunci, pot fi şi zece Hmelniţchi — nu ne mai sperie.

— Eu unul socot că trebuie să-l răpunem acum, — stăruia dârz Tikocinski.

Cancelarul dădu din mână a lehamite. Nu, el nu mai putea sta de vorbă cu oameni atât de încăpăţânaţi, cu oameni care nu văd mai departe de vârful nasului. Aceasta era peste puterile lui.

— Iţi cer cu tărie un singur lucru, pane Tikocinski, — glăsui el rece, — să afli tot ce se petrece în cancelaria hatmanului. Totul, amănunţit. Se apropie zilele când va trebui să urmărim ager Cehrinul. Spui că ai oameni care ar fi gata să facă hatmanului de petrecanie. Să găseşti deocamdată iscoade care, până una alta, să ne înştiinţeze despre fiecare pas, despre fiecare uneltire a hatmanului.

Tikocinski răspunse molatic:

— Mă voi strădui din răsputeri, pane cancelar, dar trebuie să vă spun că în zadar nu voiţi să-mi daţi dreptate. Cu cât scăpăm mai curând de Hmelniţchi, cu atât va fi mai uşor să isprăvim cu cârmuirea lui.

Se ridică, şi făcând o plecăciune ieşi din odaia de lucru a cancelarului...

Ossolinski se zgribuli pătruns de un fior rece. Afară era Iulie, dar pe el îl lua cu frig. In ultima vreme îl stăpânea mereu o slăbiciune. Nu cumva bătrâneţea îl încleştează în braţelei ei? Cancelarul dădu mâhnit din cap. In ziua aceea mai avea de dezlegat o mulţime de treburi însemnate, care nu sufereau amânare. Se iviseră greutăţi neaşteptate în neguţările cu Mustafa-aga, solul hanului. Lucrul de căpetenie e blestematul acela de tribut. De unde să scoată nouăzeci de mii de zloţi? Regele nu vrea să ştie de nimic. Po-

tocki se spală pe mâini: doar n'a fost el acela care a iscălit tractatul dela Zborov; pe vremea aceea el era în robia tătarilor. Iar Wizniewecki, deîndată ce aude de tribut, spumegă de mânie şi-l împroşcă cu noroi pe Ossolinski. Dar banii trebuiesc plătiţi, pentru că altfel tătarii vor trece de partea cazacilor. Cancelarul asculta glasul fonfăit al grămăticului său, care-i citea scrisorile lui Mahowski sosite dela Bahcisarai. Scrisorile vorbeau de război, dar cancelarul vroia să se odihnească şi să uite de toate. Toată viaţa a năzuit să sfârşească neînţelegerile fără sânge. Până acuma a avut noroc, deşi a trebuit să se şi războiască. E drept, nu după dorinţa lui. Fireşte că nu!

Secretarul citea:

— „Hanul Islam-Ghirei va ridica o urdie de o sută cincizeci de mii de călăreţi; o sută de mii de cazaci — socoate hanul — vor fi sub buzduganul lui Hmelniţchi..."

— O sută de mii sub buzduganul lui Hmelniţchi, — îngână din nou Ossolinski. — Dumnezeule mare, şi nu e mult de când era vorba doar de vreo şase mii de răsculaţi!

Işi strânse fruntea în palme. O vinişoară albastră îi tremura la tâmplă. Inaintea lui răsăriră ca din bezna o sută de mii de cazaci... Iată-le, polcurile lui Hmelniţchi! Cancelarul ştie că hatmanul Ucrainei, dacă ar vrea, ar ridica şi două sute de mii de călăreţi; lucru de căpetenie e că aceşti două sute de mii de oameni îi vor fi supuşi numai lui, pe când aici orice voievod, orice şleahtic neînsemnat, e un hatman mărunt, ascultă numai de legea lui. Nu, nu! Să fie război! Numai un război ar putea stârpi molima ce creşte ca hameiul năvalnic în acest blestemat Cehrin, care până nu demult era un târguşor obişnuit, cu totul neînsemnat.

Isprăvise cu scrisorile. Ce urmează? Pleoapele grămăticului, slugarnicul ungur Imredy, tresăreau. Il mai aşteaptă şi neguţătorul neamţ Walter Funke. Bine, să intre. Călcând cu băgare de seamă, ca şi cum ar fi mers pe o scândură îngustă aruncată peste o prăpastie, grămăticul cancelarului ieşi.

„Walter Funke! Ce vrea şi ăsta dela mine?" Dar cancelarul îşi aduse aminte: ieri i-a vorbit Radziwill despre neamţul acesta.

Şi iată-l pe Walter Funke în faţa cancelarului. Işi cere îndelung iertare pentru că răpeşte o vreme atât de scumpă unui mare dregător al Evropei. Pan cancelar să nu se îm-

potrivească. Toată Evropa îl cunoaște ca pe un dregător falnic și înțelep. Nu este oare așa? El, Walter Funke, este gata s'o juruie. Mulți regi îl pizmuiesc pe Jan-Kazimir, care are un cancelar atât de înțelept. Walter Funke va căuta să nu-l plictisească pe pan cancelar. El se înapoiază în țară și acum, în trecere prin Varșovia, a cutezat să facă lui pan cancelar o jalbă. Oricât ar fi de supărător lucru, dar el trebuie să-i învinuiască de samavolnicie pe unii înalți voievozi ai Poloniei. Dacă pan cancelar îi îngăduie, el îi va arăta totul amănunțit. Iată despre ce este vorba. In drum spre Moscova, Walter Funke s'a oprit în Ucraina. E o țară vrednică de a fi luată în seamă. O țară bogată și un popor harnic. Dar ce să mai vorbească, pan cancelar cunoaște bine toate acestea. Ucraina este doar o țară a coroanei polone. Totuși, acolo toate se fac în așa fel, ca și cum țara asta nici n'ar mai atârna de rege.

— In curând se va pune capăt acestui lucru, — zise Ossolinski.

Walter Funke dădu din cap. Nu puteai să-ți dai seama dacă încuviințează sau nu ceeace a spus cancelarul. Vorbi mai departe. In Ucraina a încheiat o învoială pentru înființarea unor manufacturi. Hatmanul Hmelnițchi are nevoie de mult postav. Funke poate să aibă un câștig bun din treaba asta. Dar din porunca voievodului Kalinowski, patru chervane cu mărfuri și mașinării au fost poprite de joimirii leși. Asta-i curată tâlhărie! Să-i ierte pan cancelar, dar așa ceva nu se poate întâmpla în nicio țară din Evropa. Firma Funke nu poate suferi pagube numai pentru că samavolnicia unor oameni nu cunoaște margini. Funke este încredințat că marele cancelar va da poruncă să i se înapoieze mărfurile și mașinăriile.

Ossolinski tăcea. Walter Funke aștepta cuviincios răspunsul. In cele din urmă, cancelarul începu să vorbească. Pan Funke nu trebuie să fie îngrijorat, banii i se vor plăti, el nu va suferi pagube.

— Pane cancelar, nu e vorba numai de pagube, e vorba de cinstea firmei. Am încheiat o învoială cu pan Vâgovschi, marele diac al hatmanului Hmelnițchi, m'am îndatorat să aduc mărfuri și mașinării și nu mi-am ținut cuvântul. Sunt silit să-l rog pe pan cancelar să dea poruncă să mi se înapoieze mărfurile și mașinăriile.

— Nu, jupân Funke, aceasta nu se poate face, — spuse apăsat cancelarul. — Domnia ta trebuie să știi că Hmel-

nițchi nu poate să facă niciun fel de negoț cu nicio firmă străină de peste hotarele Poloniei. Cu toată părerea de rău, sunt silit a nu încuviința cererea domniei tale.

Funke îl asculta cu luare aminte pe cancelar. Înțelegea foarte bine de ce cancelarul nu vrea ca mărfurile lui să ajungă în Ucraina. Pentru Funke era foarte însemnat să-și lămurească dacă ceeace s'a petrecut cu chervanele lui a fost numai o întâmplare. Acum știe cum trebuie să lucreze în viitor. Oftând, se învoi să primească bani din visteria regească.

Ceva mai târziu, înainte de a pleca din Varșovia, neamțul se duse la Tikocinski, aducându-i un răvaș din partea lui Kreis. Acest răvaș îi fu de mare folos lui Walter Funke. Inainte de toate, el primi o epistolă către Kalinowski, prin care, în numele regelui, se poruncea să nu i se mai pricinuiască niciun fel de supărări. Tikocinski se dusese de două ori la cancelar cu răvașul lui Kreis. Și cancelarul îl pofti pe negustorul neamț înainte de plecare, și-l ospătă cu bucate și cu vin.

21

Acum începea lucrul cel mai încâlcit. Hatmanul înțelesese dintr'odată acest lucru, într'o dimineață, când Danilo Neceai, turburat și mânios, îi arunca în față învinuiri îngrozitoare și nedrepte. Ii asculta toate învinuirile liniștit, chiar prea liniștit, după cum i se păru lui Vâgovschi. Pufăia din lulea, trăgând în piept fumul des, înnecăcios, și urmărind cu luare aminte cum se schimbau trăsăturile lui Neceai. Ascultă totul : și fărădelegile tătarilor, tovarășii lui de luptă, și învinuirea că și-a uitat făgăduințele și, în sfârșit, învinuirea că el aproape și-a vândut norodul. Dacă hatmanul ar fi sărit în sus și ar fi început să răcnească sau chiar dacă ar fi tras sabia și l-ar fi amenințat, polcovnicului i-ar fi fost mai ușor să le strige pe toate. Dar hatmanul stătea tăcut și încordat, ațintindu-și greoi privirea într'un singur loc și nu-l întrerupse nici măcar o singură dată. Abia când Neceai tăcu, răsuflând greu, hatmanul își puse luleaua de o parte și întrebă cu glas puțin răgușit :

— Ai spus tot, polcovnice ?

Neceai îl privi mirat în ochi și, încă înfierbântat, strigă:

— Nu-ți ajunge ?

— Să nu-mi ajungă ? — întrebă Hmelniţchi. — Ţi-am spus eu că nu-mi ajunge ? Ba da, îmi ajunge ! Acum ascultă-mă şi tu pe mine.

Şi, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşi şi nu cu Neceai, întrebă :

— Aşadară, hatmanul Hmel s'a vândut panilor ! Asta înseamnă, nu ?

— Eu n'am spus aşa ceva, — zise Neceai, lingându-şi buzele.

— Tu aşa socoţi, şi mai sunt şi alţii printre polcovnicii mei care o cred. Ştiu.

— Asta ţi-a spus-o Lavrin Capusta ! — strigă Neceai aprins.

— Şi chiar de-ar fi el, ce e cu asta ! Capusta nu spune neadevăruri. Eu însumi am stat la îndoială : nu cumva cei din Varşovia îl asmut pe Neceai împotriva mea ? Dar Capusta ţi-a luat apărarea cu îndârjire : a spus că-şi pune capul pentru Neceai. Aşa că, polcovnice, nu te grăbi să învinovăţeşti un prieten. Şi acum, Danilo Neceai, iată ce vreau să-ţi spun. Ia gândeşte-te. Noi suntem singuri. Inţelegi ? Singuri. Suntem înconjuraţi de vrăjmaşi, şi cel mai cumplit vrăjmaş — şleahta cu regele în cap — nu se gândeşte decât cum să ne pună jugul pe grumaz, odată pentru totdeauna. Soarta noastră nu s'a hotărît nici la Apele Galbene, nici la Corsun, nici la Zborov, ci se hotărăşte acum, aici, la Cehrin, şi nu numai cu suliţele şi cu flintele, cu săbiile şi cu tunurile, ci cu mintea noastră, prin voinţa noastră. Prin înţelepciune şi prin pricepere vom hotărî soarta noastră — ori vom fi pe vecie slobozi şi neatârnaţi de Polonia şi de Crâm, cu credinţa, cu legea noastră, ori vom ajunge iarăşi pospoliţi. Cei din Varşovia doar atât aşteaptă : să călcăm tractatul dela Zborov ca să aibă din nou pricină pentru a porunci chemarea obştească împotriva noastră. Iar tu, la tine, la Braclaw, îi ajuţi. Tu şi sotnicii tăi faceţi totul pentru ca Potocki să-mi arunce învinuirea că am călcat tractatul.

— Ascultă, Bogdane, — strigă Neceai. Şi nemaiputându-se stăpâni sări în picioare, — tu ştii doar ce au făcut la Baigorod !

— Ştiu. Ştiu foarte bine. Dar trebuie să scrâşnim din dinţi, să răbdăm şi această obidă. Va veni vremea când ne vom răzbuna. Odată pentru toate. Inţelegi ?

— Dar tătarii? — nu se lăsă Neceai.

— Le va veni rândul şi tătarilor.

— Şi acum ce să facem? Să aşteptăm? Să stăm cu braţele încrucişate şi să ne uităm cum suntem căsăpiţi unul câte unul? Aşa ne sfătuieşti, hatmane?

— Nu. Acum trebuie să câştigăm un an de pace, înţelegi, un an de pace, ca să putem în acest răgaz să legăm de-a-pururi soarta noastră de aceea a norodului rus.

Hatmanul îşi descheie gulerul. Ii era cald. Ingândurat, închise ochii pe jumătate şi călătorind cu mintea undeva departe, departe, spuse:

— E uşor să încaleci pe cal, să scoţi sabia şi să zbori în iureş asupra duşmanului; îl vezi înaintea ta ca în palmă, îţi iei avânt şi izbeşti cu putere, la mir. Dar atunci când în jurul tău se întind capcane, când eşti prins în mreaja uneltirilor, a vânzărilor, a bârfelilor, când ştreangul ţi-e pregătit şi vrăjmaşul aşteaptă doar clipa prielnică spre a ţi-l strânge în jurul gâtului, atunci să le vezi dinainte pe toate şi să-l împiedici pe vrăjmaş de a înfăptui ceeace a urzit, e mult mai greu. Aceasta, polcovnice, este o luptă îngrozitoare, cea mai îngrozitoare şi cea mai cumplită. E o luptă pe viaţă şi pe moarte.

Hatmanul se opri ca să răsufle. Neceai dădu din mâini, voi să răspundă, dar Hmelniţchi printr'o mişcare a mâinii îl opri.

— Taci, — rosti el aspru. Lasă-mă să spun tot ce gândesc. S'a strigat şi s'a făcut destulă zarvă. Dacă mi-aţi dat buzduganul de hatman, trebuie să mă ascultaţi şi să nu-mi săriţi în cap. Nu mă voi opri dela nimic, auzi, Neceai? Dela nimic. Dacă va trebui — şi capete voi tăia. Vreau ca pământul nostru să nu mai fie o stepă sălbatică, ci o ţară mare şi puternică. Iată ce mi-am pus în gând. Şi aşa va fi! Aşa va fi! — zise hatmanul aproape strigând. — Ştii tu încotro şi-au pus de gând să mă împingă? — urmă el de data aceasta mai liniştit. — Impotriva Moscoviei. Vor să mă silească să pornesc cu război împotriva Moscoviei. Pan Ossolinski a ticluit totul cu mult vicleşug. Fratele să ridice sabia asupra fratelui! Iată ce au urzit! Iar pe urmă nădăjduiesc să ne doboare cu ajutorul tătarilor.

Neceai asculta buimăcit cuvintele hatmanului. Intâmplările i se înfăţişau cu totul în altă lumină. Domolit, încetul cu încetul, de cuvintele liniştite şi hotărîte ale hatmanului, el înţelese: ţelul luptei lor era cu mult mai presus decât

izgonirea joimirilor lui Korecki din ţinutul Braclawului. Hatmanul rostea un adevăr amar şi dureros, care totuşi era un adevăr.

— E în folosul lor, — vorbi încet Hmelniţchi, — ca între noi să fie dihonie, ca să ne mâncăm unii pe alţii. Asta nu va face decât să-i bucure: în timp ce noi ne sfâşiem ei să ne strângă din toate părţile, ca într'un cleşte. Dar aşa ceva, nu se va întâmpla, — zise hatmanul, ridicând glasul, — nu se va întâmpla. Nu împotriva Moscoviei voi merge eu cu tătarii la război, ci împotriva hospodarului Moldaviei.

Aceste cuvinte fură atât de neaşteptate, încât Neceai tresări:

— Pentruce?

— Pentru că, polcovnice, tătarilor, la urma urmei, le e tot una cu cine se războiesc, şi să te războieşti cu unul mai slab e mai uşor. Şi încă pentru ceva: pentru că Lupu, hospodarul Moldaviei, stă şi aşteaptă ca atunci când vom fi loviţi să-şi înfigă şi el ghiarele în trupul Ucrainei.

— Am înţeles, hatmane, am înţeles. Dar regele şi şleahta?

— Regele şi şleahta? Ei nu vor porni împotriva tătarilor, cu toate că au tractat cu Lupu. O să-i văd eu acum pe cei dela Varşovia cum vor juca!

Vâgovschi se folosi de o scurtă tăcere şi intră în vorbă, cu glas liniştit:

— Pane Neceai, hatmanul a fost mai iscusit decât Ossolinski. Mâine va sosi aici ceauşul Osman-aga, marele sol al sultanului Turciei.

Dar Neceai nu mai auzea nimic. Cu alte gânduri venise el la Cehrin, la alte vorbe se gândise şi nu astfel îşi închipuise urmările acestor vorbe. Ceeace se petrecuse l-a pus în încurcătură, i-a stârnit întrebări noi, la care nu-şi putea răspunde dintr'odată. Nici nu-şi dădea silinţa măcar să înţeleagă ce legătură este între cererea tătarilor de a porni cu război împotriva Moscoviei şi sosirea solului Turciei. Nu, aceasta îl privea mai puţin. Nu-i ieşea din minte moşneagul acela care stătea la marginea drumului, arătându-şi cioturile braţelor şi care rostise cu obidă: „Cu cine-i hanul, acela-i pan". Şi Neceai îi povesti hatmanului despre aceasta.

— Cunosc aceste vorbe, — răspunse Hmelniţchi. — Le-am auzit. Sunt vechi. Dar lucrul cel mai înspăimântător e că sunt adevărate. Aşa a fost întotdeauna, dar eu vreau să nu mai fie niciodată astfel.

Totuşi, nici în clipa aceea, nici mai târziu, Neceai nu putu să găsească o deplină îndreptăţire a faptelor hatmanului. „Ei bine, el să se îngrijească de viitor, se gândea Neceai, dar acum, când şleahticii au năpădit din nou ca lăcustele în Ucraina, când se împrăştie pe la conacurile lor, trebuie făcut tot ce e cu putinţă ca molima aceasta să fie stârpită. Plecă dela hatman fără mânie în inimă, dar tot atât de îngrijorat şi neliniştit cum fusese şi înainte de a sosi la Cehrin.

In urma poruncii hatmanului polcovnicii se adunară la Cehrin. Sosi polcovnicul Ivan Bohun dela Vinniţa, polcovnicul Osip Gluh dela Uman, Ivan Fedorenco dela Calnic, Luchian Mozâria dela Corsun, Feodor Loboda dela Pereiaslav şi Martân Puşcar dela Poltava. Mai era aşteptat să sosească Matvei Gladchi, polcovnicul dela Mirgorod şi Timofei Nosaci, dela Priluchi. Polcovnicii îşi aduceau aminte de luptele din trecut, de tovarăşii lor pieriţi, povesteau despre cele ce se petreceau în polcuri, dar despre pricina pentru care se adunaseră la Cehrin, nimeni nu suflă o vorbă.

Ivan Vâgovschi petrecu toate aceste zile în alergături. Trebuia să se întâlnească între patru ochi cu mulţi dintre polcovnici, să afle în ce ape se scaldă fiecare, să-i asculte, să-şi spună şi el părerea. Trecu prin zile de mare fierbere. Esaulii Demian Lisoveţ şi Mihailo Lucenco, ajutoarele hatmanului, cădeau din picioare de oboseală. Polcovnicii trebuiau primiţi cu toată cinstea, trebuiau găzduiţi. Toţi stăteau la Cehrin pe socoteala hatmanului. Casele cele mai bune erau rânduite atât pentru polcovnici, cât şi pentru sotnicii şi cazacii cu care veniseră la Cehrin.

In târg acum stăruia tot timpul larmă, tărăboi. Caii nechezau la conoveţe, zidurile crâşmelor se cutremurau de vuietul cântărilor şi al chiotelor, podelele se îndoiau sub picioarele dănţuitorilor. Numai Capusta îşi păstra liniştea, ca şi cum tot ce se petrecea şi urma să se petreacă nu-l turbura deloc. Işi rămăsese credincios sieşi, chiar şi în aceste zile pline de nelinişte. Il îngrijora doar faptul că de multă vreme nu mai veneau veşti dela Maliuga. Hatmanul era şi el vesel, îngâna toată vremea un cânt pe sub nas, îşi netezea mustăţile şi şuguia.

— Nu fi mâhnit, Timofei, — îi spuse el feciorului său, cuprinzându-l de umeri, — frumoasa e a ta. Era vorba de domniţa Ruxandra, fiica hospodarului Moldaviei, de care tânărul era demult îndrăgostit.

Timofei aflase ceeace punea la cale tatăl său. Aprins din fire, aştepta cu nerăbdare ziua când acesta îl va trimite la luptă împotriva hospodarului. Da, acum se deschidea înaintea lui drumul larg al slavei războinice. Atunci, polcovnicii nu-l vor mai privi numai ca pe băieţaşul hatmanului. Acum le va arăta el de ce e în stare, nu numai ca un cazac viteaz, dar şi ca o căpetenie de oşti. Intr'o noapte de Iulie, plină de miresmele îmbătătoare ale teilor, hatmanul îi spusese :

— Tu fiule, ţine bine minte : am hotărît să săvârşesc o faptă mare şi tu să-mi fii un ajutor credincios şi cinstit în această faptă. Invaţă, priveşte cu luare aminte în jurul tău, cu polcovnicii poartă-te prietenos şi ascultător. Ţi-a plăcut fata lui Lupu, bine, va fi a ta, dar nu acesta-i ţelul, nu acesta... Priveşte înainte : ne mai aşteaptă o luptă cumplită pentru slobozenia noastră şi, cu cât vom avea mai mulţi tovarăşi în acest război, cu atât va fi mai bine pentru noi. Dacă ai să ajungi ginerele hospodarului Moldaviei, el nu va mai ţine cu de-alde Potocki şi Kalinowski. Nu se va ridica împotriva fiicei lui.

După vorbele tatălui său din noaptea aceea, Timofei hotărî cu dârzenie : să isprăvească cu petrecerile, cu căutarea de slavă uşoară. Inaintea lui se deschidea o cale nouă, încă necunoscută şi cu atât mai atrăgătoare. Totuşi, multe din cele ce se petreceau în casa tatălui său nu-i plăceau şi adesea, abia se stăpânea să nu i-o spună. Timofei trăia în vrăjmăşie cu mama lui vitregă. Elena simţea ura neîmpăcată a lui Timofei şi-i răspundea cu aceeaşi măsură. Nici pe Vâgovschi nu-l avea la inimă feciorul hatmanului, cu toate că nu putea spune nimic rău despre marele diac. Totuşi vorbea cu el rece şi-i ocolea toate încercările de a ajunge sfătuitorul şi prietenul lui mai mare.

22

In aceste zile hatmanul era frământat de griji. Ceeace punea el la cale era deocamdată o taină. Varşovia putea să aibă numai anumite bănuieli. Peste câtăva vreme însă, totul va fi cunoscut şi va lovi ca un trăznet din senin pe toţi duşmanii lui. Ştia cum vor urla potrivnicii. Vor începe iar să strige că s'a vândut turcilor ! N'au decât să strige,

să-l învinuiască, tot nu vor izbuti să-l abată din drumul lui. Scrâşnind din dinţi, va îndura toate bănuielile, toată hula, va răbda chiar cântările de ocară, în care se arată dorinţa ca cel dintâi plumb să nu-l ocolească. Le va îndura pe toate, dar, dacă cineva i se va pune de-a-curmezişul drumului, să se ferească ! La Moscova însă va scrie. Ţarul va înţelege dece hatmanul a fost nevoit să purceadă la această faptă. Cugetul lui e liniştit.

...Şi a doua zi, când polcovnicii se aşezară în jurul mesei lungi, acoperită cu o învelitoare roşie, în sala mare a canţelariei hatmanului, el le vorbi domol, liniştit, dar hotărît, cu glas care suna ca o poruncă nestrămutată. Vorbea şi se uita iscoditor, cu luare aminte la fiecare polcovnic. Doar cu aceşti oameni făcuse el un drum atât de lung. Ceva tulburător şi cald îi fremăta în inimă.

— Prieteni, noi am pornit la drum cu puţin, — grăi el cu blândeţe. — Am purces la luptă, în stepă, în bătaia ploilor şi a vânturilor, nedreptăţiţi, urgisiţi, flămânzi şi fără adăpost. Ceeace am dobândit — ştiţi. Deocamdată nu e mult, dar se află în mâinile noastre.

Şi în gândurile celor de faţă înviară zilele îndepărtate pe care le amintea hatmanul. Iar el urmă :

— Soarta a vrut ca ţara noastră să nu fie o stepă sălbatică, ci un pământ înfloritor, în care târgurile să crească, ogoarele să dea rod îmbelşugat, primăvara plugarul şi semănătorul să iasă fără teamă la câmp, credinţa noastră să fie slobodă, negoţul să aibă spor, şi meşteşugurile să propăşească. Să ieşim pe mare fără teamă de primejdii, fără vărsare de sânge. Hanul din Crâm îşi va da seama că trebuie să ne dea cinstirea cuvenită.

Vorbi îndelung, zugrăvind cu însufleţire viitorul şi înflăcărându-se el însuşi de vorbele sale. Credea că vor ridica împotriviri. Se aşteptase ca Gladchi sau Gluh să se scoale şi să înceapă vechiul lor cânt despre credinţa vândută, despre nelegiuirea însoţirii cu bizurmanii. Hatmanul cugetase la vorbele cu care ar putea să-i lămurească pe potrivnici. Dar nimeni nu se împotrivi. Vâgovschi se ridică şi, plecându-şi ochii, întrebă cu glas sărbătoresc :

— Ce părere au panii polcovnici despre gândul hatmanului de a încheia un legământ cu sultanul ?

Glasurile se auziră unul după altul :

— Sunt pentru.

— Pentru.

— Da, pentru.

Hatmanul zâmbi pe sub mustaţă. Era o biruinţă. În zadar îl îngrijora atâta Capusta cu îndoielile sale. Până şi Neceai cel încăpăţânat îşi ridică topuzul de polcovnic şi rosti gros :

— Pentru.

23

Ceauşul Osman-aga, solul sultanului Turciei, se apropia de Cehrin. Tunurile de pe zidurile cetăţii bubuiră de douăzeci şi una de ori în cinstea solului. Vântul stârnea valuri de colb. Nisipul auriu al Cehrinului se învolbura în soare, de-a-lungul şleaului, scânteietor, orbitor.

In fruntea unui mare alai de cazaci, Ivan Vâgovschi şi Timofei, însoţiţi de polcovnicii Neceai şi Gluh, ieşiră din târg în întâmpinarea soliei. Pe şleau descălecară şi se îndreptară pe jos spre careta aurită în care şedea solul sultanului. Văzându-i, ceauşul Osman-aga coborî falnic din caretă. Soarele arunca în ochii turcului snopi de raze vesele. Vâgovschi şi polcovnicii se plecară în faţa lui. Solul răspunse printr'o temenea adâncă. Osman-aga, tăbâltoc la făptură, privea cu luare aminte pe polcovnici, cu ochii lui mici, întunecaţi în grăsime, ieşind ca nişte jivine de sub sprâncenele cărunte şi stufoase. Ceauşul zâmbi când îl zări pe Timofei, feciorul hatmanului, pe care îl cunoştea, şi-i aminti de întâlnirea lor cu câţiva ani în urmă la Bahcisarai.

— Multă apă s'a scurs de atunci, — răspunse Timofei.

— Şi toată în Marea Neagră, — zâmbi cu înţeles ceauşul.

— Cu cât are mai multă apă Marea Neagră, cu atât plutesc mai uşor luntrile noastre pe ea, — răspunse Timofei, privindu-l pe turc drept în ochi.

Acesta îşi muşcă buza şi tăcu...

Surlarii începură să sune. Solului i se aduse calul pe care i-l trimisese hatmanul. Cu toată vârsta şi trupul său greoi, turcul sări uşor în şea. Polcovnicii încălecară şi ei şi alaiul porni. Tunurile de pe zidurile cetăţii bubuiră din nou. In frunte deschideau drum surlarii, după care veneau stegarii cu praporii în vânt. Pe stânga şi pe dreapta, păşeau o sută de ieniceri — caraula solului. Acesta mergea în mijlocul alaiului, urmat cu o jumătate de pas în urmă, aproape alături, de marele diac Vâgovschi şi ceva mai îna-

poi, de Timofei, Neceai și Gluh. După ei, pe douăzeci de cai acoperiți cu valtrapuri albastre ca cerul, pe care se afla țesut herbul sultanului, erau purtate darurile pe care solul le aducea hatmanului.

Cu pleoapele pe jumătate coborîte, Osman-aga se legăna în șea. Pretutindeni pe uliți se strânsese mulțime de norod. Femeile în straie de sărbătoare, cu chipurile descoperite, îl priveau pe sol fără stânjenire. Copiii fugeau după ieniceri, strigându-le câte toate. Tunurile bubuiau, surlele sunau, vântul legăna ușurel praporii grei de urșinic. Osman-aga zâmbi mulțumit. Aducea la Cehrin, stolița Ucrainei, pacea veșnică și milostivirea padișahului.

Darabanele turcești începură să răpăie. Alaiul se apropia de palatul hatmanului. Din uliță până la scara pridvorului era așternut un covor. Străjerii hatmanului stăteau smirna, cu sulițele plecate într'o parte. Hatmanul aștepta în pridvor împreună cu polcovnicii.

Ceaușul își opri sirepul la poartă și descălecă. I se aduse un sipețel învelit în atlaz alb. Il luă în mâini și păși pe covor. Oștenii începură să trâmbițeze mai tare, și văzduhul tremură în cel de pe urmă răsunet al surlelor. Ceaușul Osman-aga, solul sultanului, își plecă genunchii în fața lui Zinovi-Bogdan Hmelnițchi, marele hatman al Ucrainei. Hatmanul coborî în întâmpinarea lui și sprijinindu-l de coate, îl ridică și-i vorbi în graiul turcesc. Polcovnicii se traseră într'o parte. Hatmanul și ceaușul Osman-aga intrară în cancelaria hatmanului.

...Bogdan Hmelnițchi se așeză într'un jâlț adânc și se rezemă de spătarul înalt, dăltuit. Polcovnicii se rânduiră în spatele jâlțului. In dreapta hatmanului stătea Vasili Tomilenco, marele stegar, cu semnele puterii de hatman în mâini, având alături pe Ivanici, marele vistiernic, pe Vâgovschi, marele diac și pe Feodor Corobca, marele nacealnic al chervanelor.

— Prea înălțate hatman al Ucrainei, — glăsui Osman-aga, — cel mai vrednic între toți stăpânitorii credincioși lui Isus, cel mai mărinimos dintre creștini, prea înălțate cneaz Bogdan Hmelnițchi — fericită fie bătrânețea ta — am primit poruncă dela cel mai luminos și cel mai puternic stăpânitor al Porții celei de nebiruit să-ți spun : primește aceste daruri ale padișahului și acest mehtup [1]) cu temeiurile de pace veșnică între noi.

[1]) *Mehtup* — scrisoare. (N. trad.)

Grăind aceste vorbe, Osman-aga întinse hatmanului un iatagan în teacă de argint, cu strajă de fildeş, un buzdugan de hatman stropit cu nestemate şi un tui. Hatmanul luă darurile şi plecându-se în faţa ceauşului îi răspunse :

— Cu inima curată şi cu gânduri senine ne-am îndreptat către prea înălţatul sultan. In cugetul nostru e pace şi dreptate şi vrem să trăim în bună înţelegere cu puternicul padişah. Sunt bucuros să te văd şi să te aud, mare sol Osman-aga. Hodineşte-te după drum iar mâine vom începe vorbirile, cu credinţă în inimă şi cu cugetul limpede.

Tocmelile începură a doua zi în canţelaria hatmanului. Polcovnicii se aşezară pe jeţuri de-a-lungul pereţilor. Hatmanul stătea în capul mesei, iar în faţa lui, Osman-aga. Vâgovschi avea înaintea sa foile legământului. Nu dormise toată noaptea, tălmăcind din turceşte în graiul ucrainian şi scriind cu mâna lui temeiurile întocmite de vizirul sultanului. Inainte de a începe citirea, Osman-aga se ridică şi, după ce se plecă în faţa hatmanului şi a polcovnicilor, grăi :

— Sultanul mi-a poruncit să vă spun că în viitorul război împotriva Lehiei va porunci urdiei lui Islam-Ghirei să lupte sub acelaş steag cu voi, dacă temeiurile pe care le va citi acum cinstitul vizir Vâgovschi vor fi întărite de radă şi de hatman şi dacă vor jurui cu mâna pe ele.

Osman-aga se aşeză. Vâgovschi privi întrebător spre hatman.

— Citeşte, diece, — glăsui Hmelniţchi.

Polcovnicii îşi încordară luarea aminte.

Vâgovschi îşi drese glasul, coborî privirea spre foi şi începu să citească cu glas domol :

„Legământ între hatmanul Ucrainei şi sultanul Turciei..."

— Hatmane, îngăduie o clipă, am o veste grabnică... Toţi cei de faţă întoarseră capul spre uşă, de unde se auzise glasul lui Lavrin Capusta.

— Vorbeşte, — rosti hatmanul, dând nemulţumit din mână. — Ce s'a întâmplat ?

Polcovnicii schimbară priviri. Ceauşul Osman-aga se uita cu luare aminte : ce-o fi ? Capusta făcu un pas înainte şi spuse vestea pe care hatmanul o ştia încă din ajun :

— Solii hatmanului de coroană Potocki au sosit în Cehrin şi cer hatmanului să-i primească într'o treabă care nu suferă întârziere.

Ceauşul Osman-aga se aplecă spre tâlmaci. Acesta îi desluşi repede cuvintele lui Capusta. Turcul fu străbătut de un gând: Inalta Poartă încheie la vreme înţelegerea cu hatmanul. Nu, nu se înşela el atunci, la Stambul, când sprijinea din răsputeri acest legământ. Dacă leşii dau ghes celor dela Cehrin, asta înseamnă ceva.

Hmelniţchi ridică din umeri. Tăcea, chibzuia parcă. Totul fusese ticluit încă din ajun. Să vadă ceauşul că nu numai Poarta caută să se apropie de Ucraina. Părea că vestea adusă de Capusta pusese pe gânduri pe sol.

— Acum n'am vreme, — zise Hmelniţchi. — Spune solilor leşi că vor trebui să mai aştepte.

Capusta ieşi. Osman-aga închise ochii. Soarele îşi revărsa din belşug razele luminoase în marea încăpere. Solul îşi făcea vânt cu evantaliul. Vâgovschi îşi drese glasul şi începu să citească:

„Intâi. Sultanul Turciei îngăduie oastei căzăceşti şi norodului ucrainian să umble fără oprelişti pe Marea Neagră spre toate schelele, târgurile şi ostroavele sale; la fel şi pe Marea Albă [1]) spre toate târgurile, schelele şi ostroavele sale, precum şi spre schelele altor ţări, cu care Ucraina ar voi să facă negoţ; trecerea va fi slobodă".

Glasul subţire al marelui diac răsuna în liniştea încordată. Polcovnicii ascultau cu luare aminte. Vâgovschi înşiră îndelung îndatoririle hatmanului şi ale sultanului, iar după ce isprăvi temeiul al treisprezecelea, cel din urmă, al legământului, vistavoiul îi întinse un pocal plin cu mied. Lingându-se fără grabă pe buze, diacul începu să bea. Intâlni privirea de încuviinţare a lui Bogdan. Zâmbi abia zărit. Să vadă acum polcovnicii că el nu stă de pomană aici la Cehrin, că nu-i un joc deşert această muncă cu solii şi cu hrisoavele. Dacă n'au orbit, trebuie să vadă, îndărătul celor citite de el, înflorirea buneistări a ţării şi marea ei putere.

După ce îşi potoli setea, Vâgovschi încheie apăsat, cu greutate.

— Legământul e tainic; nu trebuie să fie dat în vileag.

Grăind astfel se aşeză la locul lui, întorcând foile scrise cu slove rotunjite cu sârguinţă.

— Hatmane, îmi îngădui să te întreb ceva? — zise

---

[1]) Aşa se numea pe vremea aceea Marea de Azov. (N. red. ruse.)

Martân Puşcar, polcovnicul dela Poltava, ridicându-se dela locul său.

— Spune, — încuviinţă Hmelniţchi, dând din cap.

— Deci, ce îndatoriri luăm asupră-ne faţă de sultan? Vâgovschi privi întrebător pe Hmelniţchi.

— Răspunde!

— Indatoririle noastre sunt următoarele, — Vâgovschi îşi cerceta unghiile, tăiate cu îngrijire, ale degetelor sale lungi. — Inainte de toate juruim să nu intrăm în nicio legătură politicească îndreptată împotriva sultanului. Pământurile până la Nistru, împreună cu târgul Cameneţ, le socotim ca olaturi ale sultanului. Toate celelalte temeiuri trecute în legământ le-am citit.

— E cam sărat, — zise Puşcar, clătinând din cap.

— Ţie ţi-ar fi plăcut ca acolo să stea Potocki, — îşi dete cu părerea Bohun.

— Ce mi-e Potocki, ce mi-e...

— Ajunge, — îl întrerupse mâniat hatmanul, — dacă vrei să vorbeşti, vorbeşte ce trebuie...

Aplecat spre Osman-aga, tâlmaciul îi spunea repede fiecare cuvânt.

Atunci începu să vorbească hatmanul. O luă pe departe:

— Sute de ani, Marea Neagră a fost locul unor lupte sângeroase. Strânşi de leşi la asfinţit şi de tătari la miazăzi, cazacii şi tot norodul nostru s'au zbătut ca într'o capcană. Acestei stări de lucruri trebuie să i se pună capăt. Djelali se află astăzi la Stambul, iar Osman-aga la Cehrin. De acum înainte, între Poartă şi Ucraina va fi pace. — Osman-aga dădea din cap în semn de încuviinţare. — Sultanul arată cinstea cu care ne priveşte, — urmă hatmanul, — el vede puterea noastră şi dorinţa noastră cinstită de a trăi în pace, iar noi cinstim puterea sultanului.

Hatmanul vorbea fără grabă. Avea destulă vreme. Voia să spună el totul, pentru ca niciunul din polcovnici să nu scape cumva vreo vorbă de prisos. Intre timp se gândea: s'a dus vremea când Poarta era atât de departe pentru el. Hanul din Crâm stătea ca un zid între el şi sultan. Acum s'a isprăvit cu aceasta. Hmelniţchi vedea înaintea sa chipul turbat de mânie al lui Islam-Ghirei. Da, legământul dintre Hmelniţchi şi Turcia va ului pe cei dela Bahcisarai, ca un trăznet care cade din senin. Şi ei nu vor putea să-i stea în cale.

Vâgovschi îi întinse foaia şi o pană de gâscă. Hmelniţchi iscăli. Apoi foaia fu aşezată în faţa lui Osman-aga. Ceauşul îşi muşcă buza şi iscăli şi el.

Vistavoii aduseră pe tipsii de argint pocale înalte din cleştar scump veneţian, pline cu vin. Hatmanul ridică pocalul şi închină în sănătatea sultanului. Feodor Corobca, marele nacealnic al chervanelor, deschise fereastra şi făcu un semn cu mâna. In aceeaş clipă, văzduhul se cutremură de bubuitul tunurilor. Pocalele zăngăniră pe tipsii. Osman-aga stătea drept, neclintit. Glasurile polcovnicilor lărmuiau vesele.

Astfel se sfârşi ziua întâia a tocmelilor.

24

Ajuns acasă, hatmanul se simţi ostenit şi se aşeză pe laviţă sub un tei din livadă. Un vântuleţ abia simţit foşnea prin iarbă. Se auziră paşi. Hmelniţchi înălţă capul şi văzu pe Elena venind spre el. Se aşeză alături, şi-i puse mâna pe umăr.

Dumnezeule, cât e de obosit! Oare n'ar putea să meargă la Subbotov măcar pentru o săptămână? Chipul îi e pământiu, sub ochi are pungi. Ii e greu, e atât de singur, şi nu-l înţelege nimeni, nimeni. Elena mai spunea ceva, dar el n'o asculta, privea undeva într'o parte, gândind la ale lui. Ceeace a săvârşit astăzi este încă o taină. Despre legământul cu turcii va vorbi mâine Cehrinul, iar peste o săptămână, Varşovia. La Viena, împăratul Ferdinand al III-lea va da din cap nemulţumit. Armele aşteptate din Şvezia nu vor mai sosi. Ossolinski va trimite la Roma epistole lungi şi pline de neadevăruri. Se vor scrie tot felul de minciuni la Moscova. Dar trebuie să îndure totul! Trebuie! Părea că vrea să se încredinţeze el însuşi, ca şi cum n'ar fi avut deplină siguranţă despre toate. Işi aduse aminte că i se povestise cum Silvestr Cossov, mitropolitul Chievului, auzind despre solia trimisă de el în Turcia, se făcuse alb ca varul; totuşi nu cutezase să-l osândească! Tăcuse chitic! Hmelniţchi simţea că se înnăbuşe de mânie; acum îşi putea descătuşa simţirile. Acolo, în faţa polcovnicilor, trebuia să se stăpânească. Unii dintre aceştia nu sunt nici ei mai buni decât Cossov. Nu se gândesc decât la ale lor. Nu se gândesc decât cum să se răzbune pentru necazurile lor. Ei, acum să vadă — va mai îndrăzni careva să pornească

anul acesta război împotriva Ucrainei? Bine, bine, dar Kamenecul?... Dar pământurile până la Nistru?... Nu, toate acestea nu sunt chiar atât de înspăimântătoare. O să fie mai uşor cândva să smulgi aceste pământuri dela sultan decât dela Potocki. Deocamdată, să poftească hatmanul coroanei să se bată cu Turcii pentru aceste pământuri. El, Hmelniţchi, va sta de o parte.

In vremea aceasta, Elena şade alături şi oftează din greu. Să se spovedească măcar ei, să-i spună tot, ca să-l înţeleagă, să-l mângâie. Pretutindeni se ridică în faţa lui un zid. Oamenii sunt despărţiţi de el prin ziduri. Hatmanul puse mâna mare şi pârlită de soare pe degetele albe şi subţiri ale soţiei sale şi o privi în ochi. Ce pluteşte acolo, în apele acestea ale lor? Ce înseamnă aceste luminiţe aurii? Elena îşi lăsă capul pe umărul lui şi-i şopti la ureche cuvinte drăgăstoase, alinătoare, duioase. Avea şi ea un vis, o dorinţă ispititoare. Să nu se supere. Ar vrea să plece la Veneţia. Solul Vimina i-a vorbit atât de frumos despre Veneţia.

El tăcea. Ce să-i spună? Ştia bine — nu va pleca nicăieri. Nu poate lăsa treburile de aici, nici măcar pentru o zi. Ce să mai vorbească de Veneţia! Dacă ar avea vreme, ar pleca la Moscova. Poate că, între patru ochi, s'ar înţelege cu ţarul mai bine decât toţi solii lui. Vâgovschi îi tot dă zor că Moscova se va mânia pe el pentru legământul cu turcii. Dar ce însemnătate are pentru Moscova acest legământ? Ieri a trimis ţarului o epistolă printr'un olăcar. I-a arătat amănunţit ce l-a îndemnat să încheie legământul cu Poarta. Nici lui nu i-a fost uşor să se hotărască la acest pas.

Vântul susura prin iarbă. Se însera. Elena se lipi mai strâns de pieptul lui. Ea nu se ruşina de nimeni. Străjerii care umblau de-a-lungul zidului întorceau capul când ajungeau în dreptul laviţei pe care stătea hatmanul. Hmelniţchi se aplecă spre soţia lui şi o sărută pătimaş pe gură.

Cineva tuşi cu sfială. Hatmanul întoarse capul nemulţumit şi-l văzu în apropiere pe Vâgovschi, stând cu un aer vinovat.

— Nu-ţi dau pace deloc, Bogdane. Am venit să-ţi amintesc că diseară la mine e ospăţul în cinstea ceauşului. Trebuie să vii. Şi pani Elena deasemenea.

— Fireşte, venim negreşit.

Se ridicară de pe laviță și se îndreptară tustrei spre intrarea palatului.

Pe când treceau prin dreptul unui străjer, acesta încremeni smirna.

— De când ești în slujbă? — îl întrebă hatmanul.

— De doi ani, — răspunse inimos cazacul. — Am luptat, hatmane, și la Apele Galbene.

— Straşnic l-am mai tăvălit atunci pe Potocki! — rosti Hmelnițchi vesel, cu mulțumire.

Vâgovschi zâmbi. Elena privea spre soțul său pe sub sprâncene. Niciodată nu se va purta ca un șleahtic. Hatmanul scoase din buzunar punga cu tutun și i-o întinse cazacului:

— Fumează, cazacule, e tutun strașnic, turcesc.

Il bătu pe umăr și își văzu de drum.

— Bun cazac, — își spuse, trecând pragul.

In aceeaș seară, în casa lui Vâgovschi geamurile zbârnâiau de hohote de râs. Mesele se încovoiau sub greutatea bucatelor alese. Curcani și gâște fripte luceau sub verdețuri, o capră sălbatică friptă stătea pe masă în picioare, vinul unguresc scânteia ca focul în carafe, ciorchinii de struguri atârnau din talgerele înalte puse pe pirostrii de argint, aromele de migdale, de curmale și naramze, tăiau răsuflarea. Pocalele de argint și de cleștar clincheteau. Vistavoii dădeau pe brânci. Chipurile polcovnicilor se făcuseră stacojii din pricina vinului băut și a aerului îmbâcsit. Ceaușul Osman-aga ședea alături de hatman. Turcul privea cu o groază pe care nu și-o putea ascunde, pe polcovnicul Gluh dela Uman, care turna pe gât una după alta bărdacele de rachiu. Neceai se îmbătase și izbea cu pumnul în masă, tot agățându-se de Capusta: „Ai pus iscoade ca să ne urmărești la fiecare pas?" Capusta nu-i răspundea. El nu bea aproape deloc. Și pentru că acesta îi asculta învinuirile în tăcere, Neceai se aprindea din ce în ce. Stăpâna casei se apropie de ei și se amestecă în vorbă, căutând să-l potolească pe Neceai. Ivan Fedorenco, polcovnicul dela Calnic, lovi cu topuzul în masă și răcni:

— Destul, hatmane, ce-i tot cauți în coarne șleahtei? Poruncește, și polcurile tale se vor ridica ca vijelia. Să mergem să cucerim Varșovia.

Hatmanul simțea că începe să-i vâjâie capul. Se sculă și ridică mâna. Larma se ogoi într'o clipită. Ingrijorat,

Capusta se apropie de el, gata în orice clipă să-l oprească dela vreo vorbă nesăbuită. Ceaușul întinse gâtul. Hatmanul își roti privirea pătrunzătoare peste chipurile stacojii.

— Noi n'avem nevoie să cucerim Varșovia, Fedorenco. Ne ajung pământurile noastre. La Zborov i-am dat regelui cuvântul meu. Atât timp cât trăiesc, nu-mi calc cuvântul. Iar cât privește pe cei din șleahta panilor Potocki și Kalinowski, care iarăși batjocoresc norodul — o să-i ținem minte. Dați-mi răgaz, polcovnici, dați-mi răgaz...

— A venit sorocul! — strigă Neceai. — Auzi, Hmel, sorocul a venit, nu mai zăbovi!

— Eu nu zăbovesc, — zise hatmanul, ridicând glasul. — Dar nici să mă pripesc nu vreau. Acum sultanul Turciei ține cu noi. Cine va mai cuteza astăzi să ne stea în cale? Cine?

Tăcu, parcă așteptând să i se spună cine ar cuteza să-i stea în cale. Obrajii hatmanului ardeau de mânie. Il privi pe Pușcar drept în ochi. Acesta, neputând îndura privirea lui aspră, iscoditoare, lăsă capul în jos. Cu băgare de seamă, pe nesimțite, Capusta îl trase pe hatman de pulpana contășului. Hmelnițchi întoarse capul.

— Nu fi îngrijorat, Lavrine.

Zâmbi cu răutate și urmă:

— Norodul îmi spune Hmel... Pani soli, polcovnici și cinstiți oaspeți, am să vă citesc în legătură cu aceasta niște stihuri. Ascultați ce scriu stihuitorii:

In pan Hmel s'ascunde-o divină chemare,
Să' nalțe pe-umili, pe cei 'nalți să-i coboare.
Pe trup, capul stă mai presus decât toate,
Picioarele stau — la beție — plecate,
Dar când pan Hmel cuiva capul i-apleacă,
Picioarele sus stau, iar capul se pleacă...

Deodată fu întrerupt de un glas răgușit din celălalt capăt al mesei, unde ședea Bohun și Zolotarenco:

Hei, la Țarigrad, în piața mare,
Baida stă bând mied și rachiu tare...

Stihurile le rostise Ivan Nejivoi, sotnicul cu părul alb. Sotnicul se ridică și începu să îngâne răgușit, cu glas gros o cântare despre cazacul Baida. Cântarea povestea cât sânge

rău le făcuse turcilor viteazul războinic, cât de cumplit îi batjocorise și cum își scuipa dușmanii în ochi după ce fusese prins și pus la cazne înfricoșătoare. Tâlmaciul șoptea vorbele la urechea ceaușului.

Hatmanul plecase capul și asculta. In sală stăruia o tăcere grea, apăsătoare. Capusta se strecură cu băgare de seamă spre Nejivoi.

— Lavrine, treci la locul tău! — rosti hatmanul încet, dar amenințător.

Lăsându-și capul pe mâini, hatmanul încremenise. Prin fața ochilor lui trecură Stepele Sălbatice și Hortița cea lărmuitoare. Văzu hoardele prădalnice năpădind ca un nor de lăcuste pe șleaurile Ucrainei. I se părea că aude răcnetele oamenilor batjocoriți de tătari și de turci. Scrâșni și izbi cu pumnul în masă. Vâgovschi îl apucă de mână, dar hatmanul îl îmbrânci cu cotul; o amăreală ca de pelin i se ridică în gâtlej. Simțea că peste o clipă se va întâmpla ceva năpraznic, ceva care nu va mai putea fi îndreptat. Polcovnicii îngălbeniră, dar Neceai ghici din tot străfundul inimii lui cele ce se petreceau cu hatmanul. Ivan Nejivoi coborî puțintel glasul, dar Hmelnițchi porunci:

— Cântă mai tare, Ivane, cântă despre sufletul dârz al viteazului Baida, pentru ca oaspeții să nu uite cât de aprigi sunt războinicii zămisliți de norodul nostru...

In vremea aceasta îl fulgeră un alt gând. Privea când la Nejivoi, când la Osman-aga, când la polcovnici, dar gândul acesta stăruia... Iată, în fața lui stă vechiul vrăjmaș, solul Osman-aga, iar la câteva case de aici solii Varșoviei țeseau pânza lor de păianjen și însăși Varșovia căuta să-i strângă ștreangul în jurul gâtului... Tot atât de vrăjmași îi erau și lingușitorul venețian Vimina, și hospodarul Lupu al Moldaviei...

Poate ar fi mai bine să-l târască acum cu juvățul de gât pe Osman-aga de-a-lungul șleaurilor bătătorite de urdiile tătărești, să-l înnece în veninul sufletelor obidite, să-l pună la cazne în țeapă, să încerce și el aceleași chinuri pe care le-a îndurat norodul ucrainian de pe urma tătărimii și a ienicerilor...

Hatmanul aruncă o privire plină de ură spre sol și un cuvânt plin de mânie crâncenă flutură pe buzele lui. Dar, chiar în clipa următoare, se stăpâni și-i zâmbi stins, ca și cum n'ar fi nutrit niciun gând rău împotriva lui. Nu, la o parte cu aceste gânduri! Să fie pace! Pace cu orice preț!

Să-i reteze craca de sub picioare regelui Jan-Kazimir, să le taie celor din şleahta lui Potocki căile spre Poartă, să încurce toate socotelile Varşoviei, aşa fel încât iezuiţii să-şi muşte mâinile de turbare. Nu, Poarta nu se va mai ridica împotriva Ucrainei. Feriţi-vă, pani Potocki ! Acum n'o să vă mai iasă socotelile după cum vreţi voi !

...Ivan Nejivoi cânta înainte despre viteazul Baida. Osman-aga stătea nemişcat ca o stană de piatră şi privea în jurul său pe sub pleoape. Il cuprinsese neliniştea. N'a făcut oare o greşeală venind la Cehrin ? N'o să i se întâmple ceva rău aici ? Nu este o obrăznicie purtarea cazacului care cântă în faţa lui despre isprăvile procletului de Baida, care a făcut înaltei Porţi atâta rău ? Dar nu ! Cântarea e cântare şi treaba e treabă. Cântarea nu trebuie să împiedice treaba. Osman-aga îşi va face datorinţa. Poarta are nevoie de pace cu Ucraina. In spate îi va fi asigurată liniştea. Degeaba nădăjduieşte împăratul Ferdinand al III-lea că Poarta se va mai bate cu Ucraina, că Lehia îl va sprijini. Lehia a fost ea însăşi lovită. Dealtfel şi hanul Islam-Ghirei va fi legat de mâini şi de picioare. Prea şi-a luat-o în cap Islam-Ghirei. Acum ar putea fi ameninţat cu Hmelniţchi.

...In sală se aşternuse liniştea. Doar glasul lui Ivan Nejivoi răsuna voiniceşte. Gândurile hatmanului se îndreptau năvalnic spre un singur ţel, ca un şuvoi vijelios. Trebuie să câştige vreme. Trebuie să aibă pacea asigurată la miazăzi. Sultanul o să aibă destulă bătaie de cap cu împăratul nemţesc, iar cu hanul Islam-Ghirei are un legămînt. In vremea asta el o să ridice tot norodul, o să se înţeleagă pe deplin cu ţarul Moscoviei, fraţii ruşi îi vor veni în ajutor şi atunci va da cea de pe urmă luptă. Şi vedea această luptă,. auzea cântările de biruinţă, auzea trâmbiţele sunând şi întreaga Ucraină, dela mare până la San, strigând : „Slavă !" Deodată, tresări, ca şi cum totul ar fi zburat, şi viaţa cea aevea, cea aspră, se întorcea. Ii văzu pe toţi cum se uită la el. Nejivoi îşi isprăvise demult cântarea. Osman-aga strâmba din buze jignit. Un zâmbet cu două înţelesuri şerpuia pe mustăţile lui Vâgovschi. Neceai se trăgea de mâneca contăşului. Hatmanul se ridică. Surâdea molcom :

— Vistavoi, turnaţi mied. Un pocal de aur pentru cinstitul sol, bătrânul Osman, prietenul nostru veşnic. Să se dea pocale la toată lumea.

Vistavoii se mişcau iute. Zumzetul glasurilor, larma, izbucniră iară. Hatmanul își plecă ochii. O oboseală grea îi încovoia umerii.

— Ce ai, Bogdane? — îi șopti Capusta.

Nu primi niciun răspuns. In timp ce se umpleau pocalele, hatmanul stăruia în gândurile sale, ca și cum și în clipele acestea trebuia să câştige vreme.

— Iată ce face beția, — începu hatmanul zâmbind. — Luminate sol, să nu fii supărat. Trebuie să te mândreşti că asemenea viteji au luptat împotriva Porţii. Numai un mare viteaz poate avea un potrivnic vrednic de el. Dar de acum înainte panii dela Varşovia nu vor mai scoate castanele din foc cu mâinile noastre. Ajunge!

Glasul lui se întărea, ajungând din ce în ce mai puternic.

— Acum voi îndeplini ceeace mi-am pus în gând. Nici iezuiţii şi nici vânzătorii nu vor izbuti să mă prindă în mreje. Voi reteza capete. Nu mă voi opri dela nimic. Ajunge cu viaţa asta ca de pribegi, ca de făpturi fără de neam; nu mai putem cutreiera stepele ca niște hoinari. Să ne făurim o ţară vrednică și puternică. Să nu ne mai milogim de seimuri, să nu ne gândim numai la noi. Fiii, nepoţii și strănepoţii noştri să-și aducă aminte de noi ca de ziditorii vieţii lor slobode. Să se scrie despre faptele noastre în letopiseţe. Peste o sută de ani, ieşind la câmp, plugarul să privească soarele, să privească pământul său întins şi să spună: „Trăiesc slobod, pentru că slobozenia asta a fost cucerită pentru mine şi pentru pământul meu de Ivan Bohun, de Danilo Neceai, de Pușcar, de Zolotarenco, de vajnicul războinic Ivan Nejivoi...“ Şi peste o sută de ani să fim slăviţi de urmaşii noştri, și peste o sută de ani urmaşii noştri să ne înalţe „Slavă!“

Pocalul îi tremura în mână. Vinul rubiniu dădea peste margini şi se prelingea în şuviţe lipicioase pe degete „parcă ar fi sânge“, se gândi el. Răsuflă şi tăcu o clipă, privind iscoditor chipurile încordate de luare aminte. Acum nu le mai zărea plutind prin faţa ochilor săi, vedea limpede pe fiecare şi fiecare stârnea în el un simţământ de încuviinţare sau de nemulţumire. Privirea îi era apăsătoare: părea că un şuvoi de plumb topit se revărsa din ochii lui peste toţi acei care-i stăteau în faţă. Zvârlise dela sine toate îndoielile şi, rostind cuvintele pentru Osman-aga, le rostea în aceeaş vreme şi pentru Neceai, pentru Bohun,

pentru Puşcar, pentru Vâgovschi, pentru toţi cei care-l ascultau cu răsuflarea oprită.

— Vimina, solul Veneţiei, mi-a făgăduit munţi de aur numai pentru ca noi să ne ridicăm cu cazacii împotriva sultanului, să-l lovim şi să-i prădăm corăbiile pe Marea Neagră. Dar eu i-am spus lui Vimina că între noi și sultan nu mai poate fi vrajbă. Juruiesc asta pe sfânta cruce, înaintea ta, solule Osman-aga.

Hatmanul puse pocalul în faţa sa și își făcu larg semnul crucii. Osman-aga se ridică. Inălţând pocalul spre sol, hatmanul încheie:

— Şleahta pune la cale un nou război împotriva noastră. Noi nu dorim acest război, dar nici nu vom îngădui să fim loviţi. Seimul este dator să întărească tractatul dela Zborov; dacă nu-l va întări, vom pune mâna pe sabie. Polcovnici, să bem în sănătatea bătrânului Osman-aga, solul sultanului.

Pocalele clinchetiră. Polcovnicii băură în sănătatea solului. Osman-aga făcea plecăciuni în toate părţile.

25

In aceeaş noapte, Hmelniţchi chemă la el pe Vâgovschi, pe Jdanovici și pe vărul său Pavlo Ianenco. Pleoapele uşor umflate ale hatmanului erau roşii.

— Poate să vorbim despre toate astea mâine dimineaţă, — își dădu cu părerea sfielnic Jdanovici.

— Nu-i vreme, polcovnice, nu-i vreme, — spuse hatmanul răgușit. — Ascultaţi-mă bine. Tu, Anton şi tu, Pavlo, veţi pleca la Stambul împreună cu Osman-aga. Umblaţi pe lângă el cu ochii în patru. Este în stare de orice. L-aţi văzut și voi — e ticălosul ticăloşilor.

Hatmanul tăcu. Luă de pe tipsie un măr murat şi muşcă din el. Zeama se prelingea și-i uda mustăţile pleoștite. Işi șterse buzele și urmă:

— Vizirului să-i daţi să înţeleagă că dacă ne vor da ajutor împotriva regelui, atunci vor avea liniște pe mare.

Jdanovici deschise gura, vrând să întrebe ceva. Hatmanul ridică aspru sprâncenele și glăsui tare:

— Taci şi ascultă. Şi aşa-mi plezneşte capul.

— Trebuia să bei mai puţin, — zise încet Vâgovschi.

— Tu le știi pe toate, tu le știi întotdeauna pe toate, —

bombăni întunecat Hmelnițchi. Se frecă cu pumnul pe frunte, parcă ar fi vrut să-și amintească ceva .

— M'ați întrerupt, lua-v'ar naiba. Ei, ascultați mai departe. Căutați să-i faceți să nu se încreadă în leși. Arătați-le că leșii l-au trimis la noi pe Vimina ca să ne asmută împotriva Turciei. Ați înțeles?

Jdanovici și Ianenco dădură din cap.

— Băgați de seamă. Dacă o încurcați vă zbor capetele.

Inchise ochii și oftă adânc. Se făcu liniște. Undeva în perete începu să țârâie un greier.

— Semn bun, — întrerupse tăcerea Vâgovschi.

Hmelnițchi urmă:

— Prostii! Nu cred în semne. Tu, diece, le știi pe toate. Cunoști toate semnele, dacă e bun, dacă e rău. Dar nu știi sau nu vrei să știi dece-or fi trăncănind Gladchi și Gluh ceeace nu trebuie, nu știi ce învârtesc ei. Așa-i?

Hatmanul se întoarse spre Vâgovschi. Acesta ridică din umeri, dar nu spuse nimic.

— Taci? In așa ceva nu vezi semne? Eu însă le văd, — rosti pe neașteptate hatmanul, cu glas hotărît, cuprinzând cu o privire apăsătoare pe cei de față. — Eu știu: în capetele lor mocnește pisma. Vor buzduganul de hatman. De Ucraina nu le pasă — poate să se aleagă praful de ea, lor le e tot una. Despre mine trăncănesc că m'am vândut, dar ei înșiși caută cu lumânarea cum și cui să se vândă.

— Potolește-te, Bogdane, — căută să-l liniștească Ianenco. — Ce-i cu tine, frate!...

— Nu pot! — Hmelnițchi sări în picioare. — Cum dracu poți fi liniștit? Ieri, fiind beat, Gladchi se lăuda: în curând, zice, Hmel o să se pomenească cu un plumb în spate... Dela cine? Dela el, dela Gladchi! Nimic nu le e pe plac. Moscova le e peste mână, Turcii nu le vin la socoteală pentru că-s păgâni, pe tătari îi urăsc, — atunci ce vor?...

Nu mai vorbea nici pentru diac, nici pentru polcovnici. Iși vorbea sieși.

— Cum socot ei să apere țara, credința și slobozenia? Doamne, dumnezeule!

Iși acoperi fața cu mâinile. Ținând ochii închiși, se părea că vede chipurile șirete și slugarnice, privirile pline de ură, i se părea că aude în ureche vorbele mincinoase, viclene. Scutură capul și-și luă mâinile de pe față. Parcă alungase dela sine ceva greu, de neîndurat.

— Acum trecem prin vremurile cele mai grele. Stăm ca pe vârful unui munte. La picioarele noastre se cască o prăpastie, şuieră vânturi. Trebuie să ne ţinem din răsputeri până va trece furtuna. Să ne ţinem bine. Toţi cei cu care iscălim tractatele astea nu visează decât un singur lucru: să stârnească neînţelegerea între noi şi Moscova. Zadarnică nădejde! N'am să dau înapoi dela cele ce mi-am pus în gând. Voi tăia capete, voi trage în ţeapă, dar nu voi da un pas înapoi.

Tăcu, şi apoi oftând, adăugă:

— Stăruiţi la Stambul să i se poruncească cu străşnicie hanului să nu facă învoeli cu leşii fără ştirea noastră, şi să ne stea într'ajutor. Dacă vizirul o să vă întrebe despre Moscova — dacă am trimis soli acolo, ce gânduri avem — să ocoliţi orice răspuns. Să le spuneţi aşa: „Suntem de aceeaş credinţă cu norodul rus, ne e ca un frate, supărări unul altuia nu ne-am pricinuit şi vrem să trăim în pace...“ Aţi înţeles? — Luă încă un măr de pe tipsie, muşcă din el şi-i făcu lui Jdanovici un semn de îmbărbătare cu capul. — Mai aveţi răbdare, prieteni, va fi aşa cum mi-am pus în gând. Norodul rus va sta umăr la umăr cu noi şi ne va sprijini. Nu-i cu putinţă ca fratele să nu-şi ajute fratele în restrişte.

— Nimeni nu vrea război, — zise Jdanovici.

— Şi totuşi, nu-l putem ocoli.

Hatmanul se ridică, isprăvi de mâncat mărul, scuipă sâmburii în pumn şi-i aruncă pe fereastra deschisă.

— Gata. Noaptea e scurtă, nu ne ajunge să vorbim despre toate. Mâine dimineaţă porniţi. Băgaţi de seamă: stăruiţi în cele ce v'am poruncit. Dacă va fi nevoie trimiteţi veşti printr'un olăcar.

Se despărţiră. Hatmanul rămase singur. Stinse făcliile şi se apropie de fereastră. Se lăsă cu pieptul peste privaz. Broaştele orăcăiau în iaz. Stelele licăreau în înălţimi. Dincolo de zid străjerii se strigau unii pe alţii.

— Veghez! — strigă un glas gros. Şi alt glas îi răspunse deîndată:

— Veghez!

Simţi şi el dorinţa de a şopti nopţii, cerului, zărilor largi, ademenitoare, ale pământului, acest cuvânt scurt şi plin de tainic înţeles: „Veghez!“ Şi fără voie buzele lui şoptiră cuvântul acesta şi el înţelese, mai curând simţi cu

inima, că şi noaptea aceea, ca în toate nopţile de mai înainte, stătea şi el de strajă şi „veghea".

Şi Hmelniţchi ştia bine pentruce şi pentru cine anume veghea.

Vistiernicul Kreis şedea chircit sub fereastra dela iatacul hatmanului. Picioarele îi amorţiseră şi-l dureau şalele. Vedea printre crengile tufarilor umbra hatmanului în fereastra deschisă. Auzise tot ce s'a vorbit. Kreis aştepta ca hatmanul să închidă fereastra. Trebui să aştepte mult. In sfârşit se auzi scârţâitul cercevelelor care se închideau. Mai stătu o vreme, apoi privi cu teamă în toate părţile şi se ridică. Ieşi cu băgare de seamă la potecă şi se îndreptă spre scara din dos. Străjerul de lângă intrare îl opri.

— Cine e?

— Eu! — răspunse Kreis.

— A, pane vistiernic, dumneavoastră sunteţi! — îl cunoscu străjerul. — Aşa de târziu şi nu v'aţi culcat încă!

— Nu mi-e somn, cazace. Somnul fuge de mine. — Căscă şi începu să urce treptele.

Karaci-bei, mârzacul de Perecop, solul hanului Islam-Ghirei, ajunse la Cehrin înainte de revărsatul zorilor.

La porţile târgului, beiul fu oprit de cazaci.

— Deschideţi îndată. Beiul de Perecop a venit la hatman cu o treabă grabnică! — strigară tătarii beiului.

Cazacii căscau somnoroşi. Aveau poruncă să nu deschidă porţile nimănui până la răsăritul soarelui. Beiul să aştepte la porţi. Tătarii începură să facă tărăboi. Cazacii îl treziră pe esaul. In noaptea aceea era de strajă pe târg esaulul Lisoveţ. Acesta ieşi dincolo de porţi şi întrebă:

— Cine sunteţi şi cu ce treabă?

Karaci-bei coborî din droşcă. Picioarele îi amorţiseră din pricină că şezuse ţeapăn prea mult; păşi spre esaul, aşa, ca pe picioarele altuia.

— Sunt Karaci-bei, mârzacul de Perecop, sol al marelui han Islam-Ghirei.

Esaulul Lisoveţ se plecă în faţa mârzacului, apoi se răsti la cazaci:

— Afurisiţilor, deschideţi îndată porţile pentru solul hanului! Grăbiţi! — Intre timp stătea pe loc şi căsca cu palma la gură.

Porțile fură deschise, lanțurile scrâșniră, și podul fu coborît peste șanț. Karaci-bei se urcă în chervan. Potcoavele cailor duduiră pe podeaua de lemn. Inchizând porțile, un cazac mustăcios bombăni nemulțumit:

— Nu mai ai liniște. Nu-i zi să nu vină alt sol, bată-i dumnezeu. Alaltăieri a venit turcul, ieri au venit leșii, astăzi uite, l-a adus necuratul și pe ăsta.

— Mai ține-ți gura. Nu te amesteca unde nu te privește, — zise nepăsător esaulul, trecând prin fața lui.

— De bunăseamă că nu mă privește, — bombăni cazacul, — îl privește pe hatmanul Hmel, eu îmi am grijile mele. Dar cred că i-e lehamite și lui de atâția musafiri.

Un glas răsună dojenitor într'un colț întunecos de lângă zid.

— Frate Semion, ar fi bine să mai taci oleacă...

Cazacul stuchi, se trase într'o parte și se așeză pe laviță.

Zorile întinseră pe cer vălul lor sur. Casele răsăreau din întuneric, ca niște vedenii de pe alt tărâm. Cocoșii trâmbițau cu glasuri ascuțite, ca și cum și-ar fi strigat ceva unul altuia. Cazacul Semion era frământat de gândurile lui. A avut și el odată și casă, și nevastă, și copii. Totul a pierit, totul a fost spulberat ca de vânt, cum spunea el. Jeremia Wiszniewecki i-a ars casa și odată cu ea i-au pierit nevasta și copiii. „Acum, în loc de nevastă am sabia, spunea el cazacilor, dar copilașii, nimic nu mi-i poate înlocui..."

E liniște la Cehrin în faptul zilei. In asemenea clipe de liniște învie toate amintirile. Dorul îți copleșește inima. Dar jalea nu o poți tămădui prin dor. „Câtă omenire, câtă omenire vine, se gândește Semion, nu s'a mai pomenit încă așa ceva în Ucraina. Mare a ajuns hatmanul Hmel, n'ai ce spune! Numai neguțători câți vin! Ce de mărfuri se vând la iarmaroace! Câte mărfuri aduc oamenii din ținuturi neștiute pân'acum!"

Multe gânduri poți depăna într'o noapte. Cazacul Semion pufăie alene din lulea. Gândurile plutesc spre el, îl împresoară de pretutindeni. Iar în fața ochilor își vede satul de pe malul Gorânului, casa lui... Ce a mai rămas din ea? Numai cenușă, dar și pe aceasta, de bunăseamă, a împrăștiat-o vântul. Și ce o să fie de-acum înainte? Panii se întorc iarăși la conacurile lor. Oare va fi la fel ca altădată? Somnul nu se lipește de cazacul Semion. Să întrebe

pe cineva cum va fi? Oftând, priveşte spre cer. Un soare luminos răsare în zare şi învăpăiază arămiu coperişurile caselor.

26

Neguţătorul Walter Funke călătorea spre Cehrin. Ploile spălau şleaul colbuit, iar soarele şi vântul îl zbiceau. Walter Funke privea din teleagă în dreapta şi în stânga, cu ochi ageri, plini de luare aminte. Holdele întinse, nemărginite, îi încântau privirile. Talazuri aurii unduiau necontenit peste holde, unele după altele.

Grâul şi secara se legănau. Coasele şi secerele scânteiau în soare. Pe marea galbenă se zăreau cămăşile albe ale secerătorilor. Walter Funke opri teleaga şi cobori pe un răzor. Rupse un spic şi-l frecă în palmă. Boabele calde îi gâdilau pielea. Le duse la nas. Adia o mireasmă de pământ şi de soare.

Secerătorii se strânseră roată în jurul omului îmbrăcat cu surtuc, cu pălăria cu marginile late trasă mult pe frunte. Walter Funke dădu ziua bună. Arătă cu mâna de jur împrejur şi începu să grăiască pe limba lui: e încântat de belşugul ogoarelor. Secerătorii înţeleseră despre ce e vorba şi râseră.

O fată îmbrăcată cu o cămaşă cusută cu înflorituri roşii întinse neguţătorului o ulcea cu lapte. Funke îl bău dintr'o duşcă: îi era sete. Intinse fetei un taler dar ea îşi ascunse mâinile la spate şi se dădu înapoi, râzând. Funke rămase mulţumit. Băgă talerul în buzunar. Işi flutură pălăria în faţa secerătorilor şi se urcă în teleagă.

Roţile ferecate hurducăiau mărunt. Holdele parcă pluteau iară în dreapta şi în stânga drumului. Soarele strălucea. Drumul intră în pădure şerpuind ca un pârâu. Dincolo de pădure începea un sat. Trecând peste stăvilar, Funke scoase capul de sub covergă. In dreapta stăvilarului se învăluria o pulbere alburie, gingaşă. Roata morii huruia. O boare umedă căzu pe faţa lui Funke, răcorindu-l plăcut. In faţa morii se înghesuia o mulţime de harabale. Un moşneag, care stătea la marginea stăvilarului cu un băţ în mână, se uită întâi lung spre teleagă, apoi întoarse îndată capul cu nepăsare. Câtă lume nu trece acum prin

satul Cacinţî, aşezat pe drumul zgomotos şi neliniştit, care duce dela Varşovia la Cehrin.

Trecând prin sat, Funke îşi făcu semnul crucii spre turlele bisericii. Privea încântat casele. Cocoşii albaştri zugrăviţi pe ziduri păreau că privesc spre el îmbietor. Floarea soarelui se apleca greu peste gardurile de nuiele, parcă făcând plecăciuni în faţa drumeţilor. Un câine hămăi spre teleagă, dar se lăsă păgubaş, toropit de căldură. Roţile hurducăiau mărunt. Satul rămase în urmă. Holdele se iviră din nou pe dreapta şi pe stânga şleaului. Valuri aurii de grâne unduiau până în zare. Coasele sclipeau în soare.

Walter Funke se întorcea dela Varşovia. In drum spre Cehrin avea de gând să se abată şi pe la Chiev, iar dacă toate vor merge bine, se va duce şi la Belgorod. Anul acesta, neguţătorul avea multe treburi în ţara căzăcească. Cei din Varşovia căutau să-l înfricoşeze : „Bagă de seamă, nu este fără primejdie să călătoreşti pe şleaurile căzăceşti, bântuite de tâlhari. Dealtfel, nici oştenii hatmanului nu se dau înlături dela blestemăţii". Lui Walter Funke nu-i era frică. Avea în buzunar o zapiscă dela marele diac Ivan Vâgovschi. Zapisca scria că nimeni nu se poate atinge de Funke, nimeni nu are dreptul să-i pună oprelişti, să-i pricinuiască supărări.

Sub scaunul din teleagă era un sipeţel în care se afla un caiet cu scoarţe de piele. Când Funke rămânea peste noapte în vreun sat, în vreun târg, surugiul, tătarul Sabit, ducea sipetul în casă. După ce se odihnea, neguţătorul punea pe masă şipul cu cerneluri, scotea dintr'un penal de lemn penele de gâscă, deschidea caietul şi începea să scrie. Fiind un om în vârstă, Walter Funke socotea că nu-i nimerit să se bizuie pe ţinerea sa de minte.

Târgul Uman îi plăcu foarte mult. Dădu pe la polcovnicul Gluh. Ii dărui cu toată dragostea o bucată de atlaz scump, bău în sănătatea nevestei polcovnicului şi se odihni acolo trei zile pe covoare. Teleaga lui era tare şi cam strâmtă. Acest lucru îl ostenise. Funke scrise despre Uman : „Casele de pe aici sunt înalte. Au ferestre rotunjite, frumoase, cu geamuri de diferite culori. Deasupra intrării atârnă icoane. Casele sunt clădite din lemn geluit frumos şi lustruit. In acest târg sunt mulţi oameni bogaţi şi de seamă. Miedul şi berea se cară prin târg cu căruţele în poloboace mari. Pâinea deasemenea se cară tot cu căruţele ; peştele se vinde la cântar".

Peste rândurile scrise presără năsip dintr'un săculeţ de catifea. Aşteptă să se usuce cernelurile, turnă cu băgare de seamă nisipul înapoi în săculeţ şi întoarse foaia. Scrise mai departe:

„Satele pe care le-am întâlnit în drum sunt aşezate în preajma unor iazuri pe lângă care se ridică mori. Pe grinduri au fost sădiţi copaci care cresc des unii lângă alţii. Pe iazuri se văd o mulţime de flori galbene şi albe". Funke căzu pe gânduri. „Am văzut câmpii întinse, cu grâne care cresc fără să fi fost semănate de mâna omului".

Afară începu să pogoare amurgul. Ii era mai greu să scrie. Se grăbea. Trebuie să mai arate că „bogăţiile ţării căzăceşti sunt nenumărate. Că mari cârduri de găini, gâşte, raţe, curcani, mişună pe câmpii, prin păduri şi îşi găsesc hrană departe de aşezările omeneşti. Ouă prin păduri, prin ascunzişuri şi, fiind aşa de multe, nu se mai îngrijeşte nimeni de ele".

Funke era uimit, îndeosebi, de feluritele dobitoace de pe lângă casele oamenilor. Caii, vacile, caprele, oile, boii, toate-s grase şi de soi. Doar îşi aducea aminte de ele şi închidea ochii de plăcere. Dădu din cap a încuviinţare şi scrise: „Aici scroafele fată de trei ori pe an. Intâia oară fată câte unsprezece purcei, a doua oară câte zece şi a treia câte şapte..."

Walter Funke părăsi Umanul în zori. Ar fi vrut să mai doarmă, dar trebuia s'o pornească la drum. Treburile nu îngăduiau ...Işi aducea aminte cu plăcere de cele vorbite cu polcovnicul Gluh. Ii plăcuse acest nacealnic înţelept şi domol. Fuseseră de aceeaş părere în multe.

Funke căscă, acoperindu-şi gura cu mâna-i grăsună. Teleaga trecea acum prin pădure. Zâmbri[1]) şi pini, aidoma chiparoşilor, se ridicau ca un zid, astupând jumătate din cer. Călătoria neguţătorului se apropia de sfârşit: în curând va ajunge la Cehrin. Surugiul tătar îngâna o cântare de alean. Walter Funke nu-l oprea: să cânte dacă îi place. El se gândea la ale lui. N'avea vreme să asculte cântările. Nu-l priveau. Trecându-şi degetele prin barba-i roşcată, socotea ce câştig va avea firma sa la sfârşitul anului. Va avea un câştig frumuşel.

Frunke trebuia să se întoarcă la Hamburg încă înainte de a cădea cea dintâi ninsoare. Pe drum mai avea treburi la Frankfurt. Treburi, treburi, treburi... Walter Funke oftă.

1) *Zâmbru* — varietate de pin siberian. (N. trad.)

Surugiul cânta tărăgănat, a jale. Pădurea se sfârşi. Pe colnic se zăriră zidurile unui târg. Era Belaia Ţercov. Hotărîse să treacă pe aici în drum spre Cehrin. Deşi ştia că trebuie să facă un ocol, după cum i-a spus lui Mihailo Gromâca, polcovnicul dela Belaia Ţercov, dar auzise atâtea lucruri frumoase despre târg chiar dela marele diac, încât socotea că e păcat să nu treacă pe aici și să nu vadă această frumuseţe şi mândrie a Ucrainei.

Mihailo Gromâca fu mulţumit. El îşi iubea târgul şi era bucuros că un străin vorbea atât de frumos despre acesta.

Funke se plimba pe uliţe, uitându-se la case. Apoi se îndepărtă spre locul unde se ţineau iarmaroacele. Fiind duminică, intră într'o biserică şi ascultă corul. După aceea trecu pragul în câteva dugheni. Privi mărfurile din rafturi, lăudă percalul ucrainian, dar postavul nu-i plăcu. Spuse neguţătorului cine este. La anul, aici se vor târgui postavurile, mătăsurile, aromatele şi tot soiul de mărfuri ale lui Funke. Il întrebă pe neguţător cum ar putea petrece în acest târg. Trebuia să se mai şi desfete. La început neguţătorul nu înţelese ce vrea, dar apoi pricepu.

Seara, neguţătorul îl duse pe Funke într'o ulicioară dosnică, unde coborîră pe treptele unei scăriţe într'o crâșmă întunecoasă. Neguţătorul chemă în odaia din fund o femeie grasă. Funke îl urmă. Din două cuvinte se înţeleseră. Curând după aceea neguţătorul plecă şi Funke rămase singur în odăiţă. Inima îi bătea ceva mai repede. Făcuse oare bine? Era frământat de îndoieli. Dar nu avu vreme să se gândească mult la aceasta. Uşa scârţâi uşor şi în odaie intră o femeie tânără. Il privi pe Funke cu luare aminte şi îşi dădu jos barișul. El îi privi cu plăcere obrajii plini şi pieptul înalt. Tânăra îi spuse ceva dar Walter Funke nu înţelese nimic. Căută în buzunar şi puse pe masă în faţa ei câţiva zloţi. Tânăra îi adună de pe masă cu o mişcare domoală şi stinse opaiţul.

In aceeaş noapte Funke şedea în odaia lui aplecat peste caietul cu scoarţe de piele. Se odihnise şi uitase acum şi crâşma, şi pe neguţătorul cel îndatoritor, şi pe tânăra femeie. Funke scria: «In casele din ţara aceasta rânduiala este aşa: laviţele se află de-a-lungul pereţilor, iar mesele sunt puse la mijloc. Oamenii dorm pe scoarţe cusute de mână. Pe pereţi atârnă ţesături colorate. Toate casele au

sobe sprijinite pe doi stâlpi ; sobele au patru pereţi, făcuţi din lut ars, roşu sau verde ; bogătaşii au sobe de cărămidă zmălţuită ; deasupra sobei se află un hogeac mare de tinichea, care pe limba lor se numeşte „colpac".»

Walter Funke căscă, muşcă vârful penei de gâscă, închise pe jumătate un ochi şi urmă să scrie : „Am călătorit printre râuri şi păduri, de-a-lungul unor grădini nesfârşite. Am văzut semănături de tot felul, cât omul de înalte, întinse şi largi ca o mare".

Gândurile lui trecură la altceva. Pana alerga uşor pe hârtia netedă : „Fetele de neam poartă pe cap un cerc făcut din urşinic negru cusut cu fir, cu hurmuzuri şi pietricele colorate, un fel de cunună. Cununa asta costă până la două sute de zloţi şi chiar mai mult. Fetele mai sărace îşi împletesc cununi din flori"...

Trase o linie sub cele scrise şi adăugă : „Trebuie să am grijă să fac asemenea cununiţe şi să le aduc în ţara căzăcească. Să scriu despre aceasta la Hamburg".

Ceva mai jos, Walter Funke scrise cu o deosebită grijă : „In jurul târgului Belaia Ţercov sunt două rânduri de ziduri ; rândul cel mai lung, dinafară, are patru foişoare cu porţi de trecere şi patru foişoare fără porţi ; rândul lăuntric are două foişoare : unul cu poartă, altul fără poartă. Lipită de aceste ziduri se află încă o întăritură, a treia, cu un zid asemănător, având un foişor cu poartă şi trei fără porţi. Pe foişoare şi pe ziduri se află douăzeci de tunuri de aramă şi de fier, de felurite grosimi. Greutatea ghiulelelor începe dela o jumătate de grivnă [1]) şi isprăveşte cu cinci grivne. In cele trei cetăţi sunt optzeci şi patru de tunuri bune ; mai sunt şi nişte tunuri stricate ; sunt deasemenea trei mii cinci sute de ghiulele de fier, multă pulbere în butoaie şi multă silitră".

Walter Funke isprăvise tot ceeace avea de scris. A fost totuşi o zi destul de grea. Dimineaţa trebuia să plece iară la drum, cu noaptea'n cap. Ar trebui să se odihnească. Se dezbrăcă. Deschise fereastra şi se aşeză pe laviţa acoperită cu un läicer. Căzu pe gânduri. Călătoria îi făcea destule griji. E adevărat că alergătura lui nu era în zadar. Alergătura aceasta îi va aduce bani. Mulţi bani. Funke îşi linse cu vârful limbii buzele uscate. E vremea să se culce. Se lungi pe laviţă şi începu curând să sforăie. Visă că se află

---

[1]) *Grivnă* — unitate de măsură pentru greutăţi (aproximativ 400 grame). (N. trad.)

la Cehrin. Kreis, roşcovanul, stătea în faţa lui mişcând cu degetele-i galbene, ca nişte cârlige, bilele abacului. Apoi bilele se prefăcură în tunuri. Ţevile lor luceau în soare. Funke oftă în somn şi ţocăi din buze. Afară ţipa o bufniţă. Lui Funke i se păru că strigă vistiernicul Kreis.

A doua zi în zori, când soarele abia se înălţă pe cer, Walter Funke se şi afla în teleagă. Ieşi pe poartă. Prospeţimea dimineţii era plăcută. Caii alergau uşor. Vrăbiile se zbenguiau fără griji.

27

Walter Funke sosi la Cehrin cu întârziere. Nu-l mai găsi pe hatman şi nici pe Vâgovschi. Cele patru chervane cu mărfuri şi maşinării pentru manufacturile lui sosiseră. Walter Funke trase la aceeaş casă în care fusese găzduit când venise aici întâia oară. Garmaş îl primi cu căldură şi îl pofti la masă. In jurul mesei erau adunaţi toţi ai casei. Fiica, Glicheria, o tânără frumoasă cu cosiţe negre; fiul, Dmitro şi soţia lui, primitoarea pani Chilâna. Mâncară supă de rădăcini mirositoare cu ouă, peşte fiert în lapte şi sos de migdale. Pe masă era un clondir cu rachiu şi o carafă cu vin.

Walter Funke mâncă mult şi-i făcu pe tovarăşii săi de masă să râdă, povestindu-le despre sărăcia în care trăiesc şleahticii.

— Abia îşi duc zilele. Sunt săraci lipiţi pământului. Numai fumurile-s de ei. Nu-i ca aici, în ţara căzăcească, unde vezi peste tot bunăstare şi belşug.

— Niciodată nu am trăit atât de tihniţi, — spuse Garmaş. — Hatmanul nostru e isteţ. Ştie ce-i trebuie unui gospodar. Ai răbdare, jupâne, şi ai să vezi lucruri şi mai şi. Faci bine că aduci aici mărfuri, că ridici la noi manufacturi. O să avem nevoie de multă marfă. Dacă vei vrea să faci negoţ şi în alte părţi, te poţi duce fără teamă pe Marea Neagră. Turcii nu mai au acum vreme de noi. Războiul cu Veneţia le dă multă bătaie de cap.

Stăpâna casei îşi făcu semnul crucii:

— Ce fel de prieteşug e ăsta între noi şi păgâni?

Garmaş dete din mâini.

— Ce-are a face! Turcii sunt oameni care ştiu să învârtească treburile, au avuţii. Ce-i dacă-s de altă lege?

Asta nu-i o piedică. Șleahta a vrut să ne închidă și la apus, și la răsărit, dar nu a ieșit așa cum a vrut ea. Hatmanul s'a gândit la toate, a chibzuit bine și acum avem pace cu turcii.

Funke dădea din cap în semn de încuviințare, vezi doamne, gazda vorbește cuminte. Mai întâi câștigul și pe urmă credința. Banilor le e tot una în ce buzunar se află: în buzunarul creștinului sau al mahomedanului. Totul e să stea într'un loc de nădejde.

Garmaș râse. Aduseră vorba despre hatman. Garmaș povesti că Timofei, feciorul hatmanului, a plecat în fruntea unei mari oștiri, împreună cu tătarii, să se războiască cu Moldavia. Bietul hospodar Lupu o s'o pățească. Vine năpasta peste el.

Turnând rachiu și vin în pocale, Garmaș vorbea fălos, de parcă el era acela care, împreună cu hatmanul, dezlega toate treburile însemnate.

Inălțând pocalul, Walter Funke se ridica de pe jeț, se pleca în fața stăpânei casei, apoi sorbea vinul pe îndelete, cu ochii închiși. Intre timp asculta cu luare aminte tot ce spunea gazda, lăudând și el pe hatman. Garmaș se aprinsese:

— Acum nimeni n'o să ne mai poată face nimic. Dacă o să avem poftă, cucerim și Varșovia!

Funke încuviință:

— Ce să mai vorbim! Hatmanul Hmelnițchi are o mare putere.

După masă ieșiră în grădiniță să se mai răcorească. Amurgul își cobora lin pe pământ vălurile albăstrui. Funke povestea despre îndepărtatele meleaguri de peste mări, lăudând așezările prin care trecuse și vorbind despre obiceiurile de pe acolo. Garmaș își deszăgăzui simțămintele și se destăinui cu încredere:

— Acum sunt și eu în slujba hatmanului și, ca să zic așa, am legături cu îndeletnicirile jupânului Funke. Marele diac mi-a încredințat o lucrare nouă: ridic o făurărie unde vom topi fier. Ne trebuie multe ghiulele, foarte multe!

Walter Funke îl asculta cu încordare.

Se despărțiră după ce se întunecase de-a-binelea...

Walter Funke dormi un somn adânc, liniștit. Se sculă în zori și se duse pe malul Teasminului. Trăgea în piept cu nesaț aerul înmiresmat al dimineții. Se gândi să se scalde. Se dezbrăcă și intră în apă. Trupul lui alb se le-

găna pe luciul verzui al râului ca un morman de aluat. Spintecând valurile uşoare îşi amintea de Hamburg; apoi gândul lui se întoarse la Garmaş. Se nimerea cum nu se poate mai bine că acest neguţător limbut o să aibă de aface cu pulberăriile.

Neguţătorul Funke avu o zi plină de griji. Nădăjduise să întâlnească la Cehrin mulţi oameni, dar n'a izbutit să-i găsească. Erau plecaţi cu hatmanul. In canţelaria hatmanului rămăsese numai Capusta, cu vreo douăzeci de pisari. Funke se duse la el dar nu putu sta de vorbă în voie. Capusta îl asculta şi tăcea. La despărţire îi spuse: Dacă jupân Funke s'a şi înţeles cu marele diac, atunci totul va fi bine. Dacă are nevoie să se ducă să cumpere in, e slobod s'o facă. Dacă vrea să clădească magazii pentru mărfuri la Chiev şi la Cehrin, poftim, să le clădească.

Funke se plecă în faţa lui Capusta, mulţumindu-i. Privirile lui lunecau pe deasupra căutăturii pătrunzătoare a acestuia. După întâlnirea cu Capusta, Funke simţi că l-a cuprins o nelinişte.

Neguţătorul umbla prin Cehrin, privind cercetător în toate părţile, căutând un loc unde să-şi ridice magaziile, şi apoi se sfătuia cu Garmaş.

Peste câteva zile, plecă la Chiev. Acolo se duse la voievodul Adam Chisel. Acesta îl pofti la masă. Sorbind vinul aromat de mere, Chisel se plângea:

— Au venit vremuri grele, jupân Funke, s'a dus liniştea din Ucraina. Nu mai departe decât acum doi ani, Ucraina era un ţinut regesc primitor, încântător, dar acum cazacul Hmelniţchi şi-a pus în gând să facă din ea o ţară neatârnată. Totul s'a spulberat în vânt, toţi panii tremură de frică pentru viaţa lor. Cum se vor sfârşi toate acestea, nu ştiu!

Walter Funke îl asculta cu luare aminte pe voievod. Vedea bine unde bate şiretul de Chisel. Dar pe chipul neguţătorului se întipărise un simţământ de nemărginită smerenie şi înţelegere faţă de cele spuse de voievod. Da, el îl înţelegea pe pan voievod. Un om vrednic nu mai are loc în ţara asta. E un mare adevăr!

Astfel schimbară vorba pe nesimţite. Funke povesti pe îndelete despre cele ce vorbise la Varşovia cu cancelarul Ossolinski. Nu vorbi mult, dar deajuns, pentru ca voievodul să înţeleagă însemnătatea celor spuse.

— Totul se poate orândui ca să iasă bine până la urmă, — spuse el în încheiere, frecându-și palmele, — dar va trebui să mi se dea o chezășie temeinică. Vom așeza oameni dela noi pe pământurile de pe Nipru, Bug și în jurul Azovului. Vom clădi târguri mari, manufacturi, și vom avea aici oastea noastră. Reiterii nemți vor apăra Lehia de tătari și zaporojeni; dar poate că până atunci nici nu vor mai fi pe aici zaporojeni.

Funke tăcu. Oftă, clătină din cap și-și goli cupa de vin.

— Dar, mai ales, nu trebuie să pierdem vremea, — adăugă el după o scurtă tăcere. — Dacă focul acesta nu va fi stins chiar acum, în curând va fi prea târziu. Electorul Saxoniei a încuviințat să tocmim lefegii în țările lui. Noi vom da arme și bani, dar dacă ei vor fi zvârliți în vânt, așa cum s'a făcut la Apele Galbene și la Corsun, Hmelnițchi va avea timp să încheie un tractat cu țarul Moscoviei.

Adam Chisel îl asculta în tăcere. Obrăznicia negustătorului îl mânia, însă nu-și arătă prin nimic nemulțumirea. Va fi nevoit să asculte tot ce spune neamțul. Nu trebuie să se certe cu el. „Nu trebuie să mă cert", — își spunea mereu Chisel și tot clătina din cap în semn de încuviințare.

— Aveți dreptate, jupân Funke, dar vă rog să mă credeți, suntem într'o mare încurcătură... Totul e un vălmășag; singura noastră nădejde e ca Evropa să ne vină în ajutor; cea mai mare nădejde a noastră e în prinții nemți... Trebuie să știți că gândul lui Hmelnițchi e să se alipească Moscoviei. Această urzeală a mers acum foarte departe. Vă rog să mă credeți, ne punem nădejdea numai în înțelepciunea regelui nostru și în ajutorul Evropei.

— Asta e prea puțin, pane voievod! — Funke se ridică și începu să se plimbe prin odaie. — Acum e timpul să treceți la fapte, nu să vă hrăniți cu nădejdi. Și în tabăra lui Hmelnițchi sunt destule neînțelegeri. Dece să nu vă folosiți de aceste zâzanii și chiar să stârniți altele?

Walter Funke parcă crescuse în înălțime. Cu brațele încrucișate la piept, stătea în fața voievodului și, fără să-i mai aștepte răspunsul, glăsui încruntat:

— Mi se pare că veți ajunge ca Hmelnițchi să vă pună tuturor ștreangul de gât!

Chisel îl asculta răbdător, și-i urmărea fiecare mișcare, de parcă tocmai din mișcările lui ar fi prins ceva însemnat...

In aceeaş zi, după îndelungata tăifăsuire cu neamţul, Chisel începu să lucreze cu râvnă. Peste câteva zile Walter Funke putu să vadă cu mulţumire că vorbele lui dăduseră roade.

Şi, între timp, neguţătorul stătea la Chiev şi se odihnea. Se uita încântat din cerdacul casei la vestmântul de toamnă al grădinii şi la priveliştile gingaşe şi schimbătoare ale Niprului. Seara, cobora spre malul râului şi se oprea vreme îndelungată pe marginea apei, urmărind cum se descarcă vasele. Mişca din buze, numărând, nu se ştie pentruce, sacii care erau coborîţi pe mal. Noaptea, scoţând din sipeţel caietul cu scoarţe de piele, însemna cu grijă:

„In acest târg casele sunt înalte, foarte frumoase, clădite din bârne geluite pe dinafară şi pe dinăuntru. Pe lângă fiecare casă se află o livadă mare cu tot felul de pomi roditori din cei care cresc pe aici. Pretutindeni vezi duzi mari, aduşi de pe alte meleaguri, cu poame albe şi roşii care se risipesc fără rost. In livezi am văzut deasemenea nuci mari, şi foarte multă viţă de vie. In grădinile de zarzavat, printre straturile de castraveţi, se seamănă multe rute şi garoafe. Neguţătorii aduc aici oloi de măsline, migdale, orez, stafide, tutun, safian roşu, şofran, ţesături persieneşti şi multe pânzeturi de bumbac, mai ales dinspre părţile turceşti; drumul de acolo până aici ţine patruzeci de zile. Toate acestea sunt tare scumpe. In dughene târguieşti tot ce-ţi trebuie: stofe, blănuri, şi chiar samuri. Femeile se împodobesc frumos".

Funke puse pana de o parte. Privi îngândurat spre fereastra peste care se lăsase perdeaua întunericului adânc al nopţii, clăti din cap, se scărpină pe piept, oftă. Avea pricină să ofteze. Pentruce să se aducă atâtea avuţii dela miazănoapte şi dela miazăzi? Zău aşa, Funke trebuie să se îngrijească ca asta să nu se mai întâmple. Patruzeci de zile din Turcia sau din Grecia! Oare din ţara nemţească nu pot veni aceleaşi mărfuri în treizeci de zile? Funke îşi aduse aminte de Nipru. Scoase din penal o pană nouă, îi rupse vârful cu dinţii, o muie în călimară şi începu iară să scrie:

„...Peştele aici e ieftin şi uimitor de mult. Găseşti peşte de tot felul, prins în Nipru, marele râu care curge prin apropiere. Pe Nipru umblă multe corăbii şi ele sunt uriaşe; am dat un taler unui băiat care mi-a măsurat lungimea unei corăbii: avea două sute de palme. Apoi am văzut nişte

luntri de zece coţi, scobite dintr'un singur trunchi; cu aceste luntri localnicii merg şi pe Marea Neagră..."

Pentru ziua aceea era deajuns. Funke ascunse caietul în sipet, îl încuie, puse cheia în buzunarul tainic şi oftă de mai multe ori. Apoi se frecă pe piept cu o licoare trandafirie, care trebuia să-i dea puteri tinereşti şi să-l ferească de orice boală molipsitoare (astfel îl încredinţase spiţerul din Frankfurt, dela care cumpărase trei sticle pline cu acest balsam). Funke se culcă, se înveli, căscă, alungă dela sine toate grijile şi începu să sforăie.

28

Intre timp, viaţa îşi urma vadul ei. Călăreţi se ţeseau în goana cailor dela voievodul Chisel la Cehrin, la Poltava şi la Belaia Ţercov. Zăbranicul negru al nopţii ascundea ochiului iscoditor, ceeace trebuia să rămână deocamdată o taină pentru cei mulţi, dar care va stârni mai târziu mirare şi va aduce bucurii Varşoviei.

Voievodul Chisel îngenunchiase în faţa icoanelor. Voievodul Chisel, sluga credincioasă a Rzeczei Pospolita, se ruga dumnezeului pravoslavnic. Ingenunchiase în faţa icoanei mântuitorului, abia luminată de făclioara trandafirie a candelei şi cerea moartea şi osânda pentru răzvrătitul Hmelniţchi.

Lacrimile curgeau şiroaie din ochii voievodului, se pierdeau în mustăţile pleoştite şi se topeau în barba lui tunsă scurt. Voievodul bătea metanii şi-şi înălţa ruga cu osârdie către mântuitor. In aceeaş vreme îl muncea, îl neliniştea un gând, rozându-l ca un vierme blestemat. „N'ai ce să-i mai faci lui Hmel, şi-a luat prea mare avânt, nu mai poţi stăvili dintr'odată molima, ea va secera mulţi oameni şi după aceea se va stinge dela sine".

Voievodul era un om vârstnic. Ii era greu să meargă călare şi chiar să stea în genunchi în faţa icoanelor şi el se gândea cu mâhnire la soarta lui vitregă. Ce bine, ce liniştit ar fi fost el acum la Varşovia. Dece să se chinuiască în acest Chiev vrăjmaş şi străin! ? Dar voievodul ştia — locul lui e aici. Aşa-i poruncise cancelarul Ossolinski, asta era voinţa regelui Jan-Kazimir. El e pravoslavnic şi trebuie să dovedească regelui şi seimului că voievodul Chisel e un slujitor credincios al Rzeczei Pospolita şi nu

un simbriaş oarecare. Dar, mai ales, el avea aici moşii întinse, multe pământuri, câmpii, păduri. Pe a cui mână au încăput ele acum? Voievodul oftă. Mai rămânea o singură nădejde: Hmel va crăpa într'o bună zi şi atunci se va isprăvi cu toate chinurile, cu toate suferinţele.

Voievodul îşi înălţă ochii rugători spre icoana întunecată: „Indeamnă-l pe blestematul de Hmel să pornească cu tătarii împotriva Moscoviei! Pogoară în el, doamne, acest gând cutezător! Indeamnă-l doamne! Dacă s'ar întâmpla una ca asta, o, dacă s'ar întâmpla una ca asta!"

Voievodul ştie ce s'ar petrece atunci. S'ar isprăvi cu Hmel şi cu toţi ciracii lui. S'ar isprăvi odată pentru totdeauna. Atunci Ucraina hlopilor ar fi potolită pentru multă vreme, pentru vecie.

Scântei de ură scapără în ochii voievodului. Vede în închipuire zidurile Cremlinului, vede turnurile prăbuşindu-se, vede sângele curgând şuvoaie, şi în timpul acesta la Varşovia se aud cântări, iar pe Wawel, la Cracovia, în străvechea stoliţă a regilor Poloniei, voievodul Adam Chisel, mântuitorul Rzeczei Pospolita e întâmpinat cu slavă în bubuitul tunurilor; însuşi papa dela Roma îi trimite binecuvântarea sa, iar regele îl răsplăteşte cu înalte cinstiri şi cu herbul de voievod al Rzeczei Pospolita...

O noapte întunecoasă străjuieşte la ferestre. Vântul zgâlţâie obloanele. E obositor să stea în genunchi, dar trebuie. Trebuie să-l roage pe dumnezeu. Trebuie să aştepte minunea. Căci s'a făcut totul, pentru ca această minune să se săvârşească. La Cehrin au fost trimişi oameni de încredere, se gândeşte voievodul. Inainte de toate trebuie să se isprăvească cu Capusta, pe care îl urăşte de moarte. Atunci dintr'odată va fi mai uşor să arunce juvăţul, cu mâinile polcovnicilor, de gâtul lui Hmelniţchi.

— Doamne, învaţă-mă, doamne, miluieşte-mă! — şopteşte Adam Chisel. — Şi ochii lui bătrâni, obosiţi, văd cum plezneşte în ţeapă hatmanul răzvrătit, Bogdan Hmelniţchi. Pânza de păianjen a fost ţesută cu dibăcie. Incă puţin şi mreaja ei puternică îi va învălui pe cârmuitorii Ucrainei. Voievodul e încredinţat de aceasta. Acum nu se gândeşte decât la un singur lucru: să apuce ziua aceea. Să mai aibă zile până atunci. Lor, celor dela Varşovia, le vine uşor să trimită porunci, să ceară, să se răstească. Dar să încerce ei înşişi să stea aici, în gura fiarei! In plin iad! Cum s'ar descurca? Ştiu ei câte ceasuri a stat în genunchi Adam

Chisel în fața icoanelor? Câte ceasuri s'a rugat să-l ia moartea pe Hmelnițchi? Știu ei câte ceasuri s'a rugat de dumnezeu să binecuvânteze pe cei care, din porunca lui, îi aduc moartea lui Capusta, lui Bohun, lui Neceai, lui Sulicici; pe cei care trebuie să-l împingă pe Hmelnițchi să ridice mâna împotriva Moscoviei laolaltă cu tătarii pentru ca, pe urmă, Polonia să se poată răfui dintr'odată, atât cu el cât și cu Moscovia?

Ostenit, voievodul se culcă pe crivatul tare, închise ochii și încercă să adoarmă. Dar somnul fugea de el și în întuneric se ivi fața negustorului neamț Walter Funke.

Era o zi mohorîtă. Dinspre Nipru, ceața se prelingea jos, pe deasupra coperișurilor. Voievodul Adam Chisel scria cu grămăticul o epistolă către hatmanul Hmelnițchi. Voievodul îl copleșea de laude, preamărind bărbăția și înălțimea sufletească a hatmanului, îndemnându-l să fie un slujitor credincios al Rzeczei Pospolita. Toate acestea erau la începutul scrisorii. Glasul voievodului sună împăciuitor atunci când rosti către grămătic, cu ochii închiși, urmarea:

„Incăodată îți amintesc, hatmane, că a trecut demult sorocul când trebuia să trimiți hârtiile cu cazacii scriși la oaste. Măria sa regele m'a întrebat de nenumărate ori când ai de gând să le înaintezi. Intârzierea în această treabă însemnată stârnește nemulțumiri împotriva ta și dă îndreptățire unor oameni să-ți facă mustrări supărătoare și să te bănuiască de a nu avea dorința să fii un slujitor credincios al măriei sale regelui. Deasemenea și seimul este nemulțumit de nenumăratele încălcări ale hotarelor statornicite, și de samavolniciile oastei căzăcești împotriva moșiilor supușilor regelui. In multe locuri bântuie turburări; cazacii și pospoliții nu-i lasă pe stăpânii legiuiți ai moșiilor să intre în gospodăriile lor. Ei nu se supun, hatmane, poruncilor tale și tâlhăriile se țin lanț. La Varșovia se zvonește că tu, hatmane, ți-ai pus în gând să te alături țarului Moscoviei. Aceste zvonuri au stârnit îngrijorare și cei de acolo așteaptă lămuriri din partea ta..."

După ce isprăvi scrisoarea către Hmelnițchi, voievodul dădu drumul grămăticului și se așeză la masă. Acum trebuia să scrie regelui Jan-Kazimir. Această scrisoare nu era ușor de ticluit. Oftând adânc, mișca din buzele uscate

și scria cu grijă pe pergament slove pline de adâncă smerenie față de prea luminatul rege al Rzeczei Pospolita. N'avea pentruce să ascundă înălțimii sale necazurile care l-au lovit pe el, voievodul, și întreaga șleahtă credincioasă regelui ei. Așadar, voievodul scria :

„Măria ta, lui Hmelnițchi să nu i se dea crezare. Toate scrisorile lui nu sunt decât înșelăciuni, fiecare cuvânt e o minciună, iar ura lui împotriva măriei tale și împotriva întregii șleahte nu are margini. Năzuiește din ce în ce mai mult spre țarul Moscoviei, căruia îi trimite soli. Am pus mâna pe niște răvașe ale lui Protasov, voievodul Putivlului, către Capusta și din aceste răvașe se vede că moscovitenii sunt gata să sprijine pe zurbagiul de Hmelnițchi și așteaptă numai clipa prielnică pentru a călca pacea cu măria ta, prea luminatul și milostivul meu stăpân. Deocamdată câștigă vreme pentru a-și găti oastea de luptă. Mai vestesc deasemenea pe măria ta regească, milostivul meu stăpân, că prostimea din Ucraina vicleneşte în toate chipurile, căutând a nu se supune panilor ei.

Unii își vând avutul și se tocmesc slugi la cazaci, alții fug peste Nipru. De multe ori siliști întregi trec în Țara Moscoviei și voievozii ruși dela hotar nu le pun piedici, ci-i primesc pe pământurile lor. Dacă se va întâmpla ceva nou, nu voi întârzia să trimit vești despre toate măriei tale regești, iar acum îmi isprăvesc scrisoarea cu prea smerita rugă de a mă înștiința cât mai curând dacă trebuie să mă întăresc aici sau să mă gândesc la plecare. Dacă măria ta regească, milostivul meu stăpân, îmi va porunci să rămân aici, atunci eu, cum mă aflu fără contenire în mijlocul primejdiilor, nu pot să mă lipsesc de un ajutor. Toată lumea știe și însuși dumnezeu mi-e martor că nu primesc un ban dela moșiile mele de peste Nipru și totuși trebuie să hrănesc trei sute de oameni din simbria mea, neînsemnată față de scumpetea de acum, când două mii de zloți deabia mi-ajung pe o săptămână. Imi este de trebuință negreșit să primesc un ajutor dela visteria țării prin bunătatea și mila măriei tale regești, milostivul nostru stăpân. Oamenilor mei le e greu să găsească până și hrana zilnică, căci localnicii nu vor să dea nimic panilor, stăpânii lor, și cu atât mai mult joimirilor. Inștiințând despre toate cele scrise mai sus pe măria ta, stăpânul meu milostiv, cad împreună cu supușii mei credincioși la picioarele măriei tale regești, stăpânul meu milostiv, ca un su-

pus credincios și slugă mult smerită. Adam Chisel, voievod al Chievului".

In odaia de alături se auzi fâșâitul, înfundat al unor pași pe covoare. Părea că toată casa lui Chisel era învăluită într'un zăbranic. Dar dincolo de zidurile ei, dincolo de împrejmuirea înaltă de piatră, viața clocotea. In oraș tocmai se deschisese iarmarocul și o mulțime de oameni din târguri și sate depărtate aduseseră la vânzare mărfuri și lucruri meșterite de ei. Arapii își ridicaseră saivane pe câmpia întinsă de pe malul Niprului. In jurul unor cămile legate de stâlpi se glogozea tot timpul o mulțime de privitori. Arapii, înveștmântați în burnuzuri de mătase și cu turbane albe, înalte, întindeau pe tarabe de lemn mătăsuri de felurite culori; negri, cu pielea ca pământul își sticleau dinții albi ca zăpada, lăudând curmalele uscate, șofranul și naramzele; un englez roșcovan își suflecase mânecile și arăta unui pâlc de oameni o cutie năstrușnică care cânta singură; unguri sprinteni, pârliți de soare, plimbau prin mulțime cai focoși, cu picioare subțiri, iar vântul zburdalnic le înfoia, ca pe niște aripi, coamele negre ca smoala.

Walter Funke umbla prin iarmaroc, care de fapt abia se deschisese, dar de pe acum se putea vedea ce avânt va lua peste câteva zile. Walter Funke privea cercetător în toate părțile. Unde-s tâlhăriile despre care voievodul Chisel îi vorbise atât de aprins, atât de mult? Totul era aici ca în orașele cele mai de ispravă din Evropa. Liniște, rânduială, totul ca la un adevărat iarmaroc.

Walter Funke se îndreptă spre tarabele pe care neguțătorii vindeau mărfuri de-ale lui. In fața meselor de lemn, pe care erau așezate țesături de bumbac, se opreau bărbați și femei, pipăiau marfa, cumpărau. Walter Funke zâmbea mulțumit.

La amiazi se duse la voievod. Acesta îl pofti să prânzească cu el. Slugile aduseră bucatele pe tablale de argint și turnară vin unguresc spumos în cupele venețiene. Funke și Chisel ședeau la masă. In ziua aceea neguțătorul vorbi cu voievodul mai liniștit decât cu câteva zile în urmă.

— Mâine în zori plec la Cehrin, — spuse neguțătorul, — rămân acolo vreo două săptămâni și apoi pornesc mai departe...

— Te pismuiesc, — zise voievodul cu mâhnire. — Cât de bucuros aș pleca și eu la Varșovia sau în țările nem-

ţeşti!... Ce viaţă-i asta pe care o duc eu aici printre sălbatici! ?

— Nu spuneţi aşa, nu-l mâniaţi pe dumnezeu! — răspunse Funke. — Vorbele despre sălbăticia acestui ţinut nu sunt îndreptăţite în totul. Nădăjduiesc că sub mâna binecuvântată a regelui Jan-Kazimir ţara asta va înflori şi de acum înainte, iar reiterii noştri vor învăţa seminţiile de pe aici să-i dea regelui cinstirea cuvenită...

— Ce să mai vorbim. Ne punem o mare nădejde în voi... In ceeace priveşte însă câştigul pe care-l vei avea de aici, ai să te încredinţezi singur, dragă jupâne.

Walter Funke nu răspunse. Privea visător în gol.

— Bun vin aveţi, — spuse el după o scurtă tăcere, — nu se deosebeşte întru nimic de cel de Rin.

Masa se prelungi. Voievodul era o gazdă primitoare. La fiecare fel de mâncare se aducea alt vin. Walter Funke bău mult, dar degeaba nădăjduia Chisel că neamţul se va îmbăta. Dimpotrivă, cu cât bea mai mult, cu atât era mai tăcut şi cu atât îşi rostea mai cumpănit părerile despre legăturile dintre Lehia şi ucrainieni.

In vreme ce neamţul stătea la Chiev, în vreme ce Chisel tocmea lucrurile în chip „minunat", după cum credea el, ca să prindă pe nesimţite în laţ pe Hmelniţchi, „fiara turbată", şi să-l potolească odată pentru totdeauna, Lavrin Capusta veghea la Cehrin, şi niciun pas al lui Walter Funke sau al voievodului din Chiev nu rămânea neştiut de el. In fiecare zi la cancelaria de taină a hatmanului veneau veşti temeinice în această privinţă şi Capusta cugeta asupra lor cu deosebită grijă.

29

Din porunca regelui, Mikolaj Potocki, hatmanul coroanei, plecase în cercetare prin ţinuturile supuse, pentru a se încredinţa cu ochii lui de felul cum Hmelniţchi îndeplineşte punctele tractatului dela Zborov.

Hatmanul coroanei pornise bucuros în această călătorie pentrucă mai avea şi alte socoteli în legătură cu starea de lucruri din Ucraina. De multe ori, pe drum, stând în caleaşca împresurată de o numeroasă gvardie de dragoni, Potocki îşi aduce aminte cu mânie de cancelarul Ossolinski care, după părerea lui, era un om fără vederi

largi și, pe deasupra, un fricos. Oare nu din vina lui Ossolinski a trebuit încheiată rușinoasa pace dela Zborov (firește că era rușinoasă, nici nu putea fi socotită altfel) cu schismaticul acela care se purtase atât de obraznic când s'a înfățișat înaintea regelui?...

Cine vrea n'are decât să socoată că pacea dela Zborov nu-i o pace rușinoasă. Dar el n'o poate socoti decât ca atare, el, hatmanul coroanei, care din pricina zurbagiului de Hmel, a stat un an și ceva în robia hanului tătărăsc. Când își aduce aminte de acele zile întunecate, îl cuprinde și acum turbarea. După înfrângerea dela Corsun, procletul de Hmel l-a dat hanului tătarilor, ca pe o făptură de rând, ca pe un hlop. A trebuit să-i dea hanului mai mult de jumătate din averea rămasă din moși strămoși, ca să scape din robie. Dar ce să mai vorbim de avere? Singurul lui fecior a pierit în chinuri îngrozitoare la Apele Galbene. Iar acum cancelarul și senatorii fricoși, sfetnicii prea înțelepți ai măriei sale regelui, nu vorbesc decât astfel: „Cu Hmelnițchi trebuie să trăiești în pace; o neînțelegere cu el poate avea urmări groaznice..."

Oameni becisnici! Temeri neîntemeiate! Nici pace, nici neguțări pașnice! Acum e nevoie de sabie, de paloș! De flintă și de tun! Iată limba în care trebuie să-i vorbești lui Hmel și ciracilor săi!

Caleașca hatmanului coroanei se îndrepta fără grabă dela plasă la plasă, dela târg la târg. Potocki se oprea în locurile unde aveau cvartire oștile leșești din Ucraina, descosea cu grijă pe oameni, întrebându-i ce se mai aude, cum se poartă cazacii, ce vești vin dela Cehrin. Hatmanul coroanei voia să știe totul; până la urmă trebui să-și mărturisească că cele aflate și văzute nu-l prea bucurau.

„La urma urmei, cu atât mai bine", — hotărî Potocki.

Prezicerile lui se împlineau. Prea ușuratici au fost acei care s'au încrezut în făgăduielile lui Hmelnițchi și au socotit că se va ține de cuvânt în ceeace privește scrierea la oaste a celor patruzeci de mii de oameni.

Pe când se întorcea în Rzecz Pospolita din această călătorie, Potocki fu ajuns din urmă, lângă Lublin, de o ștafetă care-i aducea o scrisoare dela Mlynkowski, logofătul moșiilor regești din Bar.

Această scrisoare îl supără și-i întări încăodată hotărîrea de a nu da niciun fel de crezare făgăduielilor lui Hmelnițchi.

Logofătul îl vestea că cete de cazaci au intrat în Şargorod, Vinniţa şi Brailov. Scria că nu se poate oblici ce gânduri au. Dar hatmanul coroanei înţelegea bine ce urmăreşte Hmel: vrea să-şi ţină oştile în preajma hotarului pentru a ameţi capetele pospoliţilor cu otrava blestemată a răscoalei, vrea ca în clipa prielnică să fie aproape de olaturile Rzeczei Pospolita. Logofătul regesc se mai jeluia că cetele de cazaci au pus pretutindeni străji, care nu îngăduie slujitorilor să cumpere bucate din părţile acelea, iar pe cele cumpărate le iau cu japca. Străjile opresc pe locuitorii din Podolia să se apropie nestingheriţi de împrejurimile Barului şi nu le dă voie să ducă de niciunele la iarmaroace. La toate jalobele logofătului, sotnicii cazacilor răspund una şi bună: aşa-i porunca hatmanului Hmelniţchi.

Hatmanul coroanei citi scrisoarea cu luare aminte de două ori, şi chiar zâmbi. Nu, nu trebuie să cauţi să îmblânzeşti fiara, nu trebuie s'o pofteşti la neguţări. Trebuie poruncită din nou chemarea obştească sub steaguri. Numai războiul poate să potolească pe hlopii răzvrătiţi şi să spele ocara dela Zborov.

In aceeaş seară, hatmanul coroanei trimise regelui o scrisoare amănunţită din Lublin. Arătând starea adevărată de lucruri din Ucraina, hatmanul coroanei scria răspicat:

„...Doresc oare aceşti hlopi binele Rzeczei Pospolita? Nu se vor ridica ei în primăvară laolaltă cu Moscovia? Supun aceasta la chibzuirea adâncă a măriei tale regeşti. Eu văd din aceste fapte că vor să-şi scuture pentru totdeauna jugul de pe grumaz. Dea domnul să nu le vină gândul de a ridica un hotar între regatul măriei tale şi ţinuturile pe care le stăpânesc acum, pentru a avea cârmuirea lor deosebită de a măriei tale regeşti, aşa cum se aude peste tot. Hmel momeşte pe toţi hlopii, şi ei vin la el cu duiumul. Măria ta, nu ne putem pune nădejdea în temeiurile tractatului. Dacă ei sunt supuşi atât de credincioşi, iar Hmelniţchi este şi el un slujitor credincios şi are obraz, dece tot trimite soli la han, îndemnându-l să pornească la război? Dece tot îmbie pe monarchi şi voievozi la învoieli în vederea unui război? Dece le făgăduieşte un ţinut sau altul? Eu unul cred că viclenia lui înnăscută pune la cale răutăţi împotriva măriei tale regeşti. Dar să zicem — fără a face preziceri — scria mai departe Potocki, că Hmelniţchi se va purta cinstit, amintindu-şi de

blândețea și bunătatea măriei tale regești, și va voi să țină prostimea în frâu. Cum va putea el, te întreb, s'o țină în frâu când nebunia răzvrătirii și-a luat avânt într'atât încât nu-i chip s'o mai stăvilești? Parcă ei îl au numai pe Hmelnițchi căpetenie? Ai putea să-i numeri urmașii cu miile! Dacă unul va fi doborît astăzi, în locul lui vor alege pe altul, mai destoinic, mai priceput, poate și mai legat de ei. M'am încredințat de aceasta la Kumeiki: iarna l-am nimicit pe Pavliuc iar primăvara a răsărit Ostranin. L-am zdrobit pe Ostranin și în aceeaș clipă a fost ales ca reimentar, Gunia. L-a luat ciuma pe Crivonos și în locul lui s'au ridicat Neceai, Morozenco, Bohun. Nicio neguțare, oricâte au fost, nu s'a întâmplat să nu fie urmată de vărsări de sânge. Atâta timp cât hlopii nu vor vedea că avem o armie puternică, iar pământul nu va fi scăldat în sânge, atâta timp cât săbiile nu se vor toci de grumazurile lor — pân'atunci, măria ta, această răzvrătire nu se va potoli, iar hlopii vor fi tot atât de neobrăzați".

Scrisoarea hatmanului coroanei sosi la Varșovia și ajunse numaidecât la cancelar. Negăsind în ea niciun cuvânt despre el, nicio înțepătură îndreptată într'un fel sau altul împotriva lui, cancelarul se grăbi s'o înmâneze regelui. Trebuie spus că scrisoarea și-a atins ținta. Ea a mai fost citită și de cardinalul-primat și de nunciul papal Johannes Torres.

Dacă hatmanul coroanei și-a dat seama că scrisoarea lui va găsi cititori care se vor apleca asupra ei cu luare aminte și cu zel, nu s'a gândit deloc că printre aceștia va fi și Hmelnițchi. Dar poate că, tocmai acesta a citit scrisoarea lui Potocki cu mai multă osârdie decât toți ceilalți. Și a citit-o nu numai o singură dată.

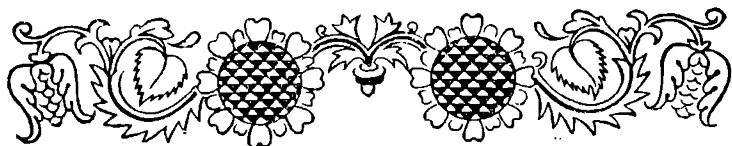
Cuprinsul acestei scrisori fusese aflat dela Maliuga. Intr'o zi la Cehrin, Capusta puse în fața lui Hmelnițchi o foaie de hârtie boțită, adusă dela Varșovia pe fundul unei lăzi cu vase venețiene de preț, trimise hatmanului în dar de Alberto Vimina, solul venețian. Mare ar fi fost mirarea lui signor Vimina, dacă ar fi aflat ce răvaș călătorește în lada lui de stejar, sub carafele și cupele grele. Dar, în afară de Maliuga și de neguțătorul dela care fuseseră cumpărate vasele, nu știa nimeni.

Povestind hatmanului felul în care călătorise această scrisoare atât de însemnată, a lui Potocki, Capusta șuguia:

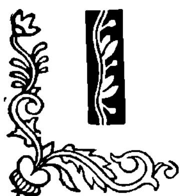
— N'ar trebui să-i mulţumim lui pan Vimina pentrucă în lada lui şi-au găsit loc spovedaniile prea cinstitului hatman al coroanei?

Iar Potocki, după sosirea sa la Varşovia, se încredinţă că scrisoarea lui dela Lublin făcuse o adâncă întipărire asupna regelui. Acesta încuviinţase chemarea obştească sub steaguri. Nu mai rămăsese de statornicit decât sorocul.

CARTEA
A TREIA

1

ARNA anului 1651 trecuse. Luncile râurilor se învestmântaseră într'o verdeaţă sfioasă şi fragedă. Stepa sălbatică se întindea nemărginită. Stoluri de cocori se îndreptau în unghiuri fără greş, spre Ucraina, venind din îndepărtatele ţări dela miazăzi.

Se apropia o primăvară însorită, vântoasă, plină de taine.

Martân Ternovâi îl însoţea spre Crâm pe Timofei Hmelniţchi, feciorul hatmanului. Când aflase că urmează să plece la Bahcisarai o solie şi că Lavrin Capusta alege oameni pentru straja care urma să-l însoţească pe Timofei, Martân alergase într'un suflet la Capusta. Doar că nu căzuse în genunchi înaintea lui. Capusta ştia dece vrea atât de mult cazacul Ternovâi să plece în această călătorie. Il liniştise:

— Bine, ai să pleci.

...Şi iată-l pe Martân înaintând prin stepă. Intâlneau mereu străji căzăceşti, chervane neguţătoreşti cu păzitori, mulţimi de oameni, călări, în harabale, pe jos. Toţi se îndreptau spre Cehrin, spre Corsun, spre Chiev.

Când se zări în depărtare nemărginirea învăluită într'o ceaţă uşoară a Stepelor Sălbatice, întâlneau, din ce în

ce mai rar, oameni. Mergeau cu mai multă băgare de seamă, se fereau să nu dea cumva peste vreo pândă tătărească, trimiteau înainte cercetaşi, iar noaptea la popasuri, aşezau străji.

Stepele Sălbatice îi întâmpinară cu vânturi care rostogoleau până în zarea ochiului săricica rămasă din alt an. Noaptea, deasupra capetelor se boltea un albastru gingaş, adânc. Dar inima lui Martân era îngrijorată. Slăbise şi se îngălbenise. Privirea-i înceţoşată era îndreptată spre depărtări sau când şi când spre înălţimile cerului, spre chemarea voioasă a cocorilor, dar el nu vedea şi nu auzea nimic. Inaintea ochilor îi stăruia necontenit noaptea îngrozitoare pe care o trăise în iarna aceea la Crasnoe... Din vălmăşagul celor ce au fost, în amintirea lui răsuna şi acum o împuşcătură, zuruit de geamuri, ţipătul sotnicului Bulavenco, căzut în prag sub izbitura năprasnică a săbiei de şleahtic.

...Dragonii lui Kalinowski tăbărîseră pe ei în toiul nopţii. Năväliseră în Crasnoe, din toate părţile deodată. Ştiau blestemaţii, că polcovnicul Neceai măsese peste noapte în casa popii... Danilo Neceai, numai în cămaşă, cu sabia în mână, sări pe un cal neînşeuat. Ii strigă lui Martân şi altor cazaci :

— După mine !

Martân s'a luptat cot la cot cu Neceai şi căpăţânile pedestraşilor leşi se rostogoleau în jurul lor ca nişte verze. Cazacii răzbătură până la castel şi se ascunseră după zidurile lui. Dar nu puteau nădăjdui că vor scăpa. Joimirii lui Kalinowski strânseseră castelul ca într'un cerc de fier şi strigau încrâncenaţi cazacilor :

— Daţi-ne pe Neceai şi vă dăruim tuturor viaţa !

Neceai îşi dădea seama că nu mai e scăpare. Rănit la umăr şi la cap, el se rezemă o clipă de zidul de piatră, ca să mai răsufle. Ii făcu semn cu degetul lui Martân să se apropie. Ii vedea şi acum lucirea înfrigurată a ochilor, îi auzea glasul răguşit :

— Noi atragem focul asupra noastră, iar tu fugi pe poarta dela răsărit, zboară la hatman, cât mai e timp, şi spune-i că Neceai... — Tăcu. Se gândi o clipă, apoi dădu din mână în semn că totul e zadarnic : — Nu, nu trebuie... Spune-i : Kalinowski a tăbărît pe noi, vrea să cucerească Braclawul şi să răzbească spre drumul Viniţei... Hatmanul, Bohun, trebuie să afle... Fugi, Martâne !

— Poate, să mergeţi cu mine... — rosti Martân cu sfială.

Polcovnicul îl îmbrânci mânios.

— Neceai nu fuge. Să ţii minte asta, cazace. Dă-i drumul! Nu mai zăbovi!

Şi deodată se lăsă la pământ, sleit de puteri.

— Apă! — gemu el. Dar apă nu era. Martân luá un pumn de zăpadă şi i-o duse la buze.

— M'au vândut, — spuse polcovnicul, după ce mai răsuflă. — Ştiu cine m'a vândut. Ticălosul de Covalic Demid. De bunăseamă că-l va vinde şi pe Capusta. Să le spui acolo să nu se încreadă în el. Ieri, când mi-au adus scrisoarea, nu venise singur, era cu un şleahtic şi mi-a trecut prin gând din capul locului că e ceva necurat la mijloc. De îndată ce Covalic a mirosit că plec la Crasnoe, s'a făcut nevăzut. De bunăseamă că s'a dat de partea lui Kalinowski. Să le spui asta. Gata, destul. — Sprijinindu-se cu mâinile de zid, s'a ridicat şi l-a îmbrăţişat. — Cu bine, Martâne. Du-te.

...Nemărginită şi slobodă e stepa. Vântul rostogoleşte săricica. Printre ierburile arămii, arse de soarele altui an, se văd, ici colo, flori timpurii, gingaşe. Calea se aşterne lungă. Poţi să cugeţi, să-ţi chemi amintirile, să visezi. Cazacii merg în tăcere. Fiecare e cufundat în gândurile lui.

...Noaptea aceea de iarnă se iveşte din nou în faţa ochilor lui Martân. Viscoleşte cumplit. Omătul înţepător îl orbeşte. Calul sforăie. Cerul e învăpăiat: joimirii leşi au dat foc la sate. Armăsarul tropăie turbat pe şleaul bătătorit. Martân are un singur gând: să ajungă mai repede la Cehrin, cât mai repede!

Lângă satul Verhni Brod, la zece mile de Cehrin, calul se prăbuşi la pământ. Martân lăsă şi cal şi şea şi porni mai departe pe jos. Bătu la cea dintâi uşă dela marginea satului şi, cu o voce răguşită, ca un hârâit, îi aruncă în faţă săteanului somnoros:

— Un cal!

Ţăranul văzând chipul lui Martân, scăpă doar un „oh" şi o zbughi în grajd. Un minut după aceea, Martân gonea mai departe, iar în zorii zilei bătea la porţile Cehrinului. Străjerului, care-l întâmpină oţărît, îi strigă răspicat doar:

— Pe Neceai l-a împresurat şleahta!

...Vântul de miazăzi suflă în faţă valuri mătăsoase, dar lui Martân i se pare că-l orbeşte ninsoarea, că-l învă-

luie noaptea aceea îngrozitoare de Februar. Iată-l în fața lui pe Capusta cel uscățiv și scund, iată-l pe hatman, care, cu mâinile pe umerii lui, îi zmulge anevoie vorbele. Dar Martân nu mai poate spune nimic; limba i s'a încleștat, inima îi zvâcnește năvalnic...

Peste câteva zile aflară. Polcovnicul Danilo Neceai pierise. Numai câțiva cazaci au izbutit să scape din împresurare. Au înfășurat într'o cergă capul lui Neceai, tăiat de joimirii leși, și l-au adus la Cehrin.

Joimirii lui Kalinowski au pârjolit Crasnoe, apoi au pornit spre Șargorod, Murahva, Cernievțî. Oprindu-se lângă târgușorul Stena, au încercat să pună mâna pe el dar cazacii, pospoliții și târgoveții i-au dat peste cap. Atunci oastea lui Kalinowski a luat-o spre Iampol, unde tocmai se deschisese iarmarocul, și târgul era lipsit de orice pază. Joimirii au năboit în Iampol, au căsăpit o mulțime de oameni neînarmați, au prădat orașul și i-au dat foc...

Martân Ternovâi rămase în slujbă în polcul hatmanului. Hatmanul umbla de colo, colo. Când se oprea la Uman, când la Belaia Țercov, când rămânea câte o săptămână în Corsun, la Ivan Zolotarenco, sau pleca spre Cernigov. La Cehrin rămăsese Capusta, și Martân trebuia de multe ori, la porunca acestuia, să-l caute pe hatman ca să-i ducă răvașe. Odată, în timpul unei astfel de călătorii, Martân s'a întâlnit cu Feodor Svecica și i-a împărtășit nenorocirea sa. Svecica a căutat să-l mângâie:

— Ai răbdare, în curând vom intra sub înalta oblăduire a țarului Moscoviei, și atunci, împreună cu oștenii ruși, vom scăpa pe toți prinșii noștri, îi vom scoate din robia hanului...

Martân merge prin stepă și se frământă. Când se mângâie cu nădejdi, când e cuprins de o deznădejde amară. Cine știe, o va mai găsi pe Catria? Câte luni au trecut de-atunci! Putea să se întâmple orice. Numai să nu i se fi întâmplat vreo nenorocire. Dar dacă s'a prăpădit Catria? Dacă a fost vândută în Turcia? Dar Ivan Nejivoi căuta să-l încredințeze că tătarii nu trimit în Turcia fetele frumoase. Din pricina aceasta vizirul sultanului și hanul sunt la cuțite.

Solia hatmanului nu zăbovea pe drum. Hatmanul poruncise să meargă cât mai repede și odată sosiți, să stăruie ca urdia să vină în ajutorul oastei hatmanului încă

înainte de paști. Timofei călărea în frunte împreună cu sotnicul Ivan Nejivoi.

Acesta fusese trimis cu Timofei chiar de Hmelnițchi.

— Ai să pleci, leule bătrân, cu un pui de vultur, — îl povățuia hatmanul înainte de a porni la drum, — învață-l înțelepciunea căzăcească. Nu în zadar ai gustat pe pielea ta viclenia tătărească. Te pricepi să grăiești pe limba lor, ai printre ei cunoscuți și chiar prieteni...

— Cum să n'am hatmane, — răspunse Nejivoi, — am zăcut cinci ani în robia hanului. Ei nu m'au uitat, dar nici eu pe ei.

Prin solie, hatmanul trimisese daruri hanului, vizirului, beilor, și spusese oamenilor săi să mai împingă și bani acolo unde va fi nevoie; pentru acest lucru îi poruncise vistiernicului Kreis să dea solilor zece mii de zloți. Dacă tătarii vor întreba pe Timofei de vreo solie a hatmanului care ar fi plecat la Moscova, să spună un singur lucru: „Nu știu. Am venit la tine, mărite han, trimis de părintele meu ca să-ți amintesc că a sosit vremea să îndeplinești legământul și să pornești cu urdia la război".

Solia nu se oprea nici în târguri, nici în sate. Doar pe Niprul de jos poposiră pentru o jumătate de zi, la Codac. Câțiva călăreți ieșiră din cetate în întâmpinarea lor. Aflând cine sunt și unde merg, deschiseră poarta. In cinstea feciorului hatmanului tunurile de pe metereze bubuiră de cinci ori. Timofei stătu de vorbă între patru ochi cu atamanul Tarasenco, spunându-i că hatmanul a poruncit să vină în grabă la Cehrin, unde îi va încredința o însărcinare de seamă.

— Nu cumva mă trimite să-i mai jumulesc pe pani? — întrebă Tarasenco, râzând ușor.

— Nu știu, pane ataman, — răspunse în doi peri Timofei.

— Bine, — rosti Tarasenco, dând la o parte bărdaca cu mied, — am să mă duc. Ca să-ți spun drept, lâncezim aici; singura noastră desfătare e să tragem cu arcurile după hultani. Ehei, mai ții minte, Timofei, cum ne spăimânta Codacul ăsta acum doi ani?...

Timofei nu uitase. Putea oare să uite noaptea aceea întunecoasă... Se furișau pe mal, ascunzându-se în trestii, fără să aprindă focuri. Atunci, la Codac era un cvartir al oștilor leșești cotropitoare; pe vremea aceea platoșele și tunurile înfricoșau încă... Totul trecuse!

— Bine zicea tata: „manu facta, manu destructo", — rosti vesel Timofei.

— „Cu mâna e făurit, cu mâna nimicesc", — tălmăci gânditor Tarasenco. — Frumos spus. Nu s'au aşteptat panii c'o să ne răfuim cu ei chiar în felul ăsta! Nu s'au aşteptat. Va fi iarăşi război, ce zici Timofei?

— Nu-l putem ocoli.

— Atunci ne vom bate. — Tarasenco îşi frecă fruntea cu mâna-i vânjoasă, pârlită de soare, la care avea lipsă două degete. Prinzând privirea feciorului hatmanului, mişcă din cioturile scurte. — Pentru asta trebuie să le mulţumesc acelora spre care ţi-e calea acum. Poate că voi avea cândva norocul să le-o plătesc!

— Le vine şi lor ziua!

In odăiţă era răcoare. Un foc slab pâlpâia în sobă. Zgribulindu-se de frig, Timofei îşi turnă mied în pocal şi-l dădu pe gât. Tarasenco se ridică. Soarele îşi cernea firav razele prin băşica de bou întinsă în fereastră.

— Mă duc să poruncesc ca înainte de plecare să se dea ceva de-ale gurii cazacilor tăi; tu hodineşte-te oleacă, nu strică.

Timofei se întinse pe laviţă. Il auzi pe Tarasenco răstindu-se la cineva dincolo de zid. Pe urmă, se lăsă în voia gândurilor. Se ducea pentru a doua oară la Bahcisarai. De când fusese întâia oară, „multă apă s'a scurs în Marea Neagră", cum spunea şiretul turc Osman-aga. Dar nici el nu i-a răspuns mai prost! Inchise ochii. In amintirea lui se perindau din nou zilele dela Cehrin, pline de griji şi nelinişti. Chiar şi acum, când îşi amintea de ele simţea o greutate pe inimă. A trebuit să stăruie mult ca să-l înduplece pe tatăl său să-l trimită la Bahcisarai, la han. Şi totul din pricina blestematului de Vâgovschi. Aşteaptă tu, diece! O să te ajungă şi pe tine năpasta. Ai sucit, ai învârtit, totuşi n'a ieşit cum ai vrut tu. Pe chipul aspru şi ostenit al lui Timofei lunecă un zâmbet slab şi se stinse numaidecât. Se stinse năpădit de alte griji. Va izbuti pe deplin la Bahcisarai? Trebuie! Hanul e viclean iar vizirul e şi mai dihai. Ii cunoaşte el prea bine.

Mai era ceva care-i turbura inima. Se gândea la ţara îndepărtată şi la fecioara din acea depărtare, cu minunatul nume de Domniţa Ruxandra. Nu cumva şi-a pus în gând ceva ce nu se poate îndeplini? Poate că sotnicul Nejivoi are dreptate când spune: „Ce-ţi trebuie ţie fata lui

Lupu? Nu se cade ca un cazac să ia de nevastă o fiică de cneaz. Nu-i de tine înrudirea cu un neam voievodal". Ce caraghios! Adică dece nu s'ar însura cu o fiică de voievod!? Până şi tatăl lui şi-a dat încuviinţarea. De când a văzut-o la Bender nu mai avea linişte; trăia cu o singură dorinţă: s'o vadă din nou. Timofei ştia bine ce gânduri are taică-său. Dacă Timofei s'ar însura cu domniţa Ruxandra, Lupu i-ar fi un prieten de nădejde împotriva regelui Poloniei.

Nu se lipea somnul de el. Se ridică de pe laviţă, îşi puse în grabă contăşul şi ieşi din casă. Cazacii îl şi aşteptau pe medean. Martân Ternovâi, posomorît şi tăcut, îi aduse calul. Aburcându-se în şea, Timofei îl îmbărbătă:

— Nu mai fi amărît, frăţioare, o scăpăm noi pe Catria ta!

Bidiviul lui necheză nerăbdător. La despărţire, Tarasenco strânse mâna lui Timofei:

— Călătorie bună! — îi ură el.

— Ne vedem la Cehrin, — răspunse Timofei şi-şi şfichiui armăsarul focos.

...Şi din nou îl împresură stepa. Vântul dela miazăzi-răsărit biciuia avan obrazul. O cântare căzăcească se revărsa peste nemărginirea stepei.

In a şasea zi de drum se iviră zidurile albe ale Bahcisaraiului. In preajma aşezării, solia fu întâmpinată de cunoscuţi vechi: Kalga, fratele hanului şi Karaci-bei, mârzacul de Perecop, cu un buluc de o sută de războinici ai hanului.

Când Martân văzu zidurile Bahcisaraiului luminate de soarele orbitor, inima începu să-i bată de turburare. Aici e închisă Catria! După zidurile astea se chinuieşte ea. O mânie grea se ridică în el împotriva viclenilor mârzaci. Strânse cu atâta putere straja săbiei, încât simţi că-l dor degetele. Sotnicul Nejivoi îl atinse cu cotul şi-i spuse încet:

— Stăpâneşte-te!

In aceeaş seară, Martân stătea în pragul casei în care era găzduită straja lui Timofei, în apropiere de palatul hanului. Alături, rezemat de uscior, Ivan Nejivoi pufăia din lulea. Ii vorbea printre dinţi:

— Stăpâneşte-te, cazace. Aşteaptă-te la orice, fiule. Tâlharii ăştia au putut să-i facă orice logodnicei tale. Să

nu te aştepţi la bine din partea lor. Se hrănesc cu sângele şi lacrimile noastre. Crezi că numai durerea ta e după aceste ziduri blestemate? Hanii şi cârdaşii lor rod de sute de ani, ca nişte lupi, trupul Ucrainei noastre.

— Trebuie să isprăvim cu ei! Ce mai aşteptăm?

— Eşti prea aprins, Martâne. Pe vremuri, când nevastă-mea a fost luată de ei în robie, scrâşneam şi eu la fel. Eram atât de încrâncenat încât credeam că am să dărâm singur tot bârlogul ăsta. Dar nu-i cu putinţă! Deocamdată să ne răfuim cu unul din vrăjmaşi, cu şleahta, şi pe urmă le vine rândul şi tătarilor.

— Ar trebui să isprăvim cu toţi dintr'odată, — rosti Martân întunecat.

— Gândeşti în felul acesta pentru că aici e Caterina ta. Nu, fiule. Nu trebuie să începem cu tătarii. Regele şi şleahta sunt mai de temut. Unia e ca o boleşniţă pentru noi. Panii încep cu biserica — ştiu ei cu ce cârlig se prinde peştele. La început te iau cu unia şi odată te pomeneşti că iei calea bisericii papistaşilor. Astfel îţi vor pune pe vecie jugul panilor de gât. Atunci ai să robeşti până la al noulea neam. Bine face Hmel că mai întâi caută să ne scape ţara de robia panilor. Şi bine face că se îngrijeşte ca Varşovia să nu-l asmută pe han ca să ne izbească în spate...

Pe cer licăreau stele mari. Caraulele care privegheau palatul hanului dădeau glasuri. In inima lui Martân era o întunecime de moarte...

A doua zi Martân intră în palat. Timofei îi poruncise să stea pe lângă el, să-l însoţească la vizir. Păşea în urma feciorului hatmanului, printre rândurile de războinici ai hanului. De-a-lungul zidurilor şi lângă fiecare uşă vegheau garzi vânjoşi. Martân privea cu luare aminte în jurul lui. O mireasmă dulceagă de trandafiri în floare gâdila nările, dar Martân simţea numai amărăciune. In timp ce Timofei stătea de vorbă cu vizirul, Martân încercă să tăifăsuiască cu un slujitor al hanului. Amintindu-şi toate cuvintele tătăreşti pe care le ştia, începu pe departe. Tătarul închise cu viclenie ochii pe jumătate şi-i vorbi în graiul ucrainian:

— Unde-s fetele aduse în robie din Ucraina? — Slujitorul clăti din cap: — Ehei, multe mai vrea să ştie cazacul! — Râse. — Pentruce întreabă? Dece vrea să ştie? Aici nu-s niciun fel de fete ucrainiene. Toate acestea sunt

neghiobii care se trăncănesc pe socoteala hanului şi a beilor!

Martân puse în palma tătarului câţiva zloţi. Omul ascunse repede banii şi se uită în jur. Dacă viteazul vrea să ştie acest lucru, el o să-l afle. Se pare că nu demult au fost aduse în harem câteva zeci de fete din Volhinia. Martân fu cuprins de tremur.

— Acum? Dar anul trecut?

— Şi anul trecut, Karaci-bei a adus multe roabe.

Altceva nu mai află. Se întoarse posomorît cu feciorul hatmanului la conacul lor.

Ivan Nejivoi însă îi fu de mare ajutor. Sotnicul avea printre garzii hanului un cunoscut vechi, un tătar. In schimbul câtorva zeci de zloţi acesta îi aduse o veste îmbucurătoare şi în acelaş timp dureroasă. Caterina se afla la Bahcisarai, în haremul hanului. Tătarul aflase neîndoielnic acest lucru dela Selim, mai marele peste hadâmbii haremului.

Martân simţi că ameţeşte. Ii venea să năvălească în harem, să căsăpească păzitorii şi s'o scape...

— Ce ai câştiga prin asta? — întrebă în zeflemea Nejivoi, ascultând vorbele mânioase ale lui Martân. — Ai tăia pe unul şi alţi douăzeci te-ar hăcui pe tine... Ar fi o nerozie! Şi apoi nu uita că tu nu eşti aici de capul tău; faci parte din straja soliei. Nu-ţi poţi îngădui să te porţi oricum. Ai răbdare, cazace...

După aceasta, timp de două zile, Ivan Nejivoi nu mai stătu de vorbă cu Martân. A treia zi veni vesel şi-i făcu cu ochiul. Işi lepădă contăşul şi ciubotele şi se întinse cu plăcere pe covoare. Martân îşi muşca nerăbdător mustăţile.

— Fii gata, flăcăule. La noapte ai s'o vezi pe Catria ta.

Martân începu să tremure. Se repezi spre Nejivoi şi se aşeză alături pe covor.

— Cum am s'o văd?

Ochii îi ardeau. Nu-l minte cumva Nejivoi, nu şăguieşte?

— A fost foarte greu, fiule, — spuse ostenit Nejivoi. — I-am biruit cu banii. Aurul face orice. Să-i spui bogdaproste feciorului hatmanului, a trebuit să-i cer şi lui câteva sutişoare. La noapte vine aici să te ia un hadâmb al hanului. O să-ţi aducă straie tătăreşti; te îmbraci cu ele, şi te duce în grădină. Acolo ai s'o vezi pe Caterina ta...

Nejivoi tăcu o vreme; zbârciturile lui adânci se răsfirară într'un zâmbet blând. O lacrimă lunecă pe obrazul lui Martân. O îndepărtă ruşinat cu degetul.

— Nu te sfii, cazace: dacă te uşurează, n'ai decât să plângi. Un singur lucru îţi poruncesc: să te porţi liniştit acolo, să nu faci vreo prostie. Iar pe Caterina ta o scăpăm noi. Dă-ne răgaz!

...In aceeaş noapte, îmbrăcat în vestminte tătăreşti, Martân mergea după tătarul tăcut. Cunoscând pe hadâmb, garzii dela portiţa tainică îl lăsară să treacă. Martân îşi simţi gura uscată. Inima îi bătea năvalnic. Hadâmbul mergea înainte. Lui Martân i se părea că drumul nu se mai sfârşeşte. Dar iată că printre tufe se zăriră nişte ziduri albe. Fără să se întoarcă, hadâmbul ridică mâna. Martân se opri. Tătarul plecă singur mai departe. In jur era o linişte tainică. O pasăre de noapte fâlfâi undeva în înălţimi, scânci cu glas răguşit şi amuţi. Martân înălţă capul. Luna ieşea încet dintre nori. Vântul începu să foşnească neliniştit printre tufe. Hadâmbul nu mai venea. Nu cumva blestematul de tătar a pus la cale ceva? Martân simţi prin spate fiori reci. Acum sabia i-ar fi prins bine. Işi aminti însă cu câtă grijă îl căutase hadâmbul. Când îi găsise jungherul în sân, dăduse speriat din mâini, bombănind: „Nu, aşa nu merge! Nu se poate, nu se poate!" Cu mare anevoinţă îl înduplecase Nejivoi, trebuind să-i mai dea o mână de zloţi. Dar acum tătarul putea să facă cu Martân ce voia. Dar nu! Nu va izbuti. Martân mai are braţe. Ele sunt destul de vânjoase ca să nu se dea de bunăvoie biruit de vrăjmaş. Martân pândea cu ochii în patru. O umbră neagră se desprinse de lângă zid. Martân cunoscu paşii uşori ai hadâmbului.

— Vino după mine!

Martân crezu că inima o să-i sară din piept. Peste câteva clipe se pomeni într'o încăpere uriaşă, luminată de pâlpâielile unui fânar. Cu o mişcare domoală, hadâmbul dădu la o parte o perdea. Catria era în picioare în faţa lui Martân. Se repezi spre ea cu mâinile întinse şi se izbi cu pieptul de o plasă de fier: plasa împărţea sala în două. Un geamăt deznădăjduit ieşi din pieptul lui.

— Catria! — strigă el cu durere. — Catria!

Catria îşi strecură mâinile printre ochiurile plasei şi i le puse pe umeri. Pe faţa ei curgeau lacrimi.

— Dumnezeule! Martân!...

— Catria !

Şi tăcură. Se priveau ochi în ochi. Li se păru că trecuse o veşnicie de când nu se văzuseră. In mintea lor învie îndepărtatul Baigorod, stepa primăvăratică, bolta cerului învăpăiată de asfinţitul soarelui...

— Martâne, scapă-mă din iadul ăsta ! — îi auzi el ruga şi turbat de mânie zgâlţâi de plasă, parcă ar fi încercat să o rupă.

Fierul însă era rece şi ţeapăn. Hadâmbul chicotea înfundat, undeva pe aproape. Şi Martân dându-şi seama de neputinţa sa, se lipi cu fruntea de plasă.

— Catria, — spuse el cu glas răguşit, — am să fac totul ca să te scap. Imi voi da viaţa, dar n'am să te las aici.

Vorbea repede, grăbindu-se să-i povestească despre îngrijorarea şi dragostea sa, despre nopţile când se frământa cu gândul la ea, despre credinţa nestrămutată în fericirea lor. Ii spuse că în curând vor fi slobozi toţi, pentru totdeauna, dar se opri deodată. Dece îi vorbeşte despre toate acestea? Dece, când ea stă închisă ca o pasăre cu aripile tăiate, la cheremul poftei lor, pândită de batjocură... Poate că au şi batjocorit-o ! Poate ! N'o întrebă, mai bine zis nu cuteză s'o întrebe. Dar ea îi înţelese privirea întrebătoare şi spuse privindu-l în ochi :

— Martâne sunt curată înaintea ta, sunt curată înaintea lui dumnezeu şi a oamenilor...

El tremura. Catria lui, dragostea lui ! I-ar fi iertat orice!

— Să ştii, Martâne, că nu mă voi lăsa vie pe mâna lor.

O spuse încet, cu hotărîre, şi se rezemă cu capul de sârmă. Martân îşi lipi buzele fierbinţi de obrazul ei. Ii şopti la ureche :

— Luminiţa mea, Catria, fii tare, n'am să te las în robie. Hatmanul mă va ajuta, fiul lui e aici, te vom răscumpăra, Catria...

Hadâmbul îl trase pe Martân de mânecă :

— Ajunge batârule. In curând se schimbă garzii. E vremea să pleci.

— Lasă-mă spurcatule, — scrâşni Martân, şi-i mai aruncă la picioare câţiva zloţi. Hadâmbul strânse banii cu îndemânare.

— Catria !

— Martân !

Dar între ei se ridica plasa de fier, iar ziua următoare cine știe ce va mai aduce.

Hadâmbul începu să bombănească din nou în spatele lui, trăgându-l de mânecă :

— Gata, batârule, gata !

— Sărută-mă pe frunte, Martân, — îl rugă Caterina cu glas tremurător.

Martân își lipi buzele de fruntea ei. Il săgetă un gând, la care îi veni să răcnească, să-și strige durerea-i sfredelitoare. Dece pe frunte ? Să însemne aceasta despărțirea ?

— Catria ! — șopti el fierbinte. — Catria ! Singura mea dragoste, zorile vieții mele...

— Să mergem, cazace, — murmură nerăbdător hadâmbul. — Să mergem. Pleacă și tu ! — se răsti el la Caterina. Martân văzu cum umerii Catriei se lăsară în jos, de parcă-i frânsese cineva, și ea se depărtează în întuneric, cu pași șovăielnici. Bezna o înghiți și se mai auzi doar ca un geamăt :

— Martân !

...Dincolo de ferestre era o noapte înstelată și liniștită. Martân stătea pe laviță și povestea. Timofei și Nejivoi îl ascultau.

— Ce ar fi s'o răpim, — spuse Timofei, dar îndată își răspunse tot el : — Nu, așa ceva e cu neputință.

— S'o răscumpărăm ! Trebuie să-l rugăm pe vizir.

— Degeaba, — spuse Nejivoi, — am vorbit eu cu Selim. Câinele blestemat spune că fata e în haremul hanului și că acesta a și pus ochii pe ea. Trebuie să vorbim chiar cu hanul.

Martân își strânse capul între mâini și se aplecă pe prichiciul ferestrei. Un greier țârâia neîncetat undeva în perete.

Catria trecu în odaia ei. Hadâmbul vârî capul pe ușă și-i porunci aspru :

— Culcă-te.

Ea se lungi supusă pe covor și își aținti ochii secați de lacrimi spre tavan. Mai simțea încă pe frunte atingerea buzelor lui Martân. Ii mai auzea încă șoaptele, îi mai vedea chipul. Dar el nu mai era. Zidurile și gratiile o despărțeau de lume. O aștepta necinstea. Să-și facă seama ? Dar ea vrea să trăiască ! Vrea să fie slobodă ! Vrea să vadă stepa înverzită primăvara, să frece între degete un fi-

ricel de izmă... Să asculte împreună cu Martân cântecele căzăceşti de dor. Cu Martân. Aceasta era viaţa. Dar acum o pândea aici moartea, în fiece zi, în fiece clipă. Soarta ei e pecetluită. O ştie! E o soartă îngrozitoare, neîndurătoare. Câte i s'au povestit aici! De-ar putea să-şi facă rost de otravă! Voia să-i ceară lui Martân, dar n'a cutezat. De-ar avea un jungher! Nu, nu pentru ea, ci pentru el, pentru călăul puhav şi groaznic, pentru hanul viclean şi prădalnic.

Noaptea de primăvară e scurtă, iar gândurile negre, deznădăjduite, se pot depăna în mii de nopţi lungi. Nu mai are lacrimi, toată vlaga din piept i-a secat. S'a mirat ea însăşi când a început să plângă la vederea lui Martân. Şi acum ar vrea să plângă, dar nu mai poate.

Simte că o arde ceva în piept. O doare inima. Vestmintele străine, de mătase, îi frig trupul. Mai bine ar fi vândut-o ca roabă pe galioane, mai bine ar fi fărâmat cu dinţii pietre... Numai asta nu!...

Ţipătul ei îngrozitor de deznădejde şi de durere străbătu prin uşa grea de stejar. Dincolo de uşă, hadâmbul sări de pe covor şi aprinse fânarul cu mâini tremurătoare.

...Noaptea îşi stingea stelele pe uraniscul întunecat. Undeva, departe, la răsărit, pe cer se aprinse o geană de lumină încă slabă, în preceasul zorilor.

2

Vizirul Sefer-Kazi strâmba dispreţuitor din buze. Craiul nu s'a ţinut de cuvânt şi n'a plătit haraciul, aşa cum a făgăduit la Zborov? O să-i pară rău! Va trebui să plătească de două ori mai mult. Ceamburul din Moldavia n'a adus pleanul aşteptat. Sefer-Kazi n'ar prea voi să-l ajute acum pe hatman cu urdia. Dar cuvântul hanului e sfânt. Hanul nu şi-l va călca. A şi dat poruncă ulusurilor să se gătească de luptă. Deîndată ce luna va începe să scadă, urdia va porni spre Ucraina. Să fie aşteptaţi.

Vizirul coborî pleoapele pe jumătate. O rază de soare îi mângâie chipul mic, zbârcit ca un măr copt.

Timofei simţea că se înnăbuşă în marea sală a vizirului. Covoarele, perinele, şerbetul, împrăştiau un miros dulceag, dezgustător, greţos, şi pe buze stăruia un gust de venin. Acum le mai poate îndura toate astea. Mai greu era în

1648. Atunci vizirul nu stătea cu el la tocmeli. Atunci el era zălog aici. Unul din bei își dăduse chiar cu părerea să fie cetluit de un tun din cetate. Acum s'au schimbat vremurile.

Timofei se așeză mai bine pe perine. Acum el, fiul marelui hatman al Oastei Zaporojene e sol. El însuși e un oștean acoperit de slavă. Are în urma lui trei războaie și o luptă în care el a dus oștile la Iași. Așa că poate vorbi cu vizirul fără să se socoată mai prejos de el.

Sefer-Kazi își sorbi cumâsul și puse încet pocalul pe o tablă mare de argint. Schimbând vorba, vizirul trecu la cele începute în ajun. Cum e cu Moscova? Ce crede hatmanul despre un război împotriva țarului Moscoviei? In ochii lui Sefer-Kazi lucea ghiața neîncrederii. Timofei dădu mâinile înlături în semn de neștiință. Aceste lucruri el nu le cunoaște. Să-l întrebe hanul pe hatman. El poate să spună un singur lucru: tatăl său și neacealnicii sunt prieteni credincioși și nešovăielnici ai hanului din Crâm. Poate jurui pe cruce pentru aceasta.

...Solii hatmanului nu-și mai vedeau capul de treburi: întâlniri cu Sefer Kazi, împărțirea darurilor trimise vizirului, beilor, imamilor. Uneori era nevoie să dea câte ceva și altora, mai mici. Unuia i se dezlega limba după o sută de ducați, altul devenea limbut numai după a treia sută. Meșter la toate acestea era Ivan Nejivoi. Cunoștea foarte bine obiceiurile tătarilor. Se arăta prieten și șăguia cu unul, cu altul, iar la nevoie — după cum spunea el — putea să juruie și pe coran.

Mai rămânea să se înfățișeze hanului darurile trimise de hatman: o sabie de aur și un arc de argint cu săgeți. Se înțeleseseră să-i fie înmânate vinerea următoare, în fața întregului divan...

Intr'o noapte târziu, Karaci-bei veni la feciorul hatmanului. Incepu pe ocolite, ceeace-l făcu pe Timofei să înțeleagă că beiul ar spune ceva, dar așteaptă daruri. Trebui să se arate darnic. O mie de ducați zornăiră jalnic într'o pungă de piele, trecând în buzunarul lui Karaci-bei, care începu:

— Să nu crezi nicio vorbă a vizirului. E crud ca un șacal și viclean ca o vulpe. Vizirul a primit dela craiul leah o scrisoare și daruri mari. Solul Lehiei a părăsit Bahcisaraiul abia de câteva zile. Urdia va veni în ajutorul vostru. Dar să bagi de seamă. Vizirul i-a făcut făgăduieli și craiului și hatmanului. Nu știu ce fel de făgăduieli, dar

știu că le-a făcut. Vizirul se joacă cu hanul ca leul cu mielul. Hanul nu se poate însă lipsi de el. Ia seama și ține minte: vorbele acestea ți le-a spus Karaci-bei. Hatmanul să nu uite acest lucru.

Karaci-bei își ducea mâinile la piept și la frunte. Timofei căzu pe gânduri. Beiul se aplecă peste masă.

— Vizirul are un singur gând: să stârnească dihonia între hatman și țarul Moscoviei. Acest lucru îl face să-l țină și pe han în mână. Hanul e încredințat că vizirul va izbuti să facă isprava asta și deaceea nu i-a tăiat capul pân'acum, iar vizirul așteaptă clipa prielnică pentru a-l otrăvi pe han.

Beiul tăcu deodată, socotind pesemne, că spusese prea mult.

— Ai să ajungi vizir, — spuse molcom Timofei. — Ai minte de dregător.

— Ei da, tu ai să fii cândva hatman, iar eu vizir. Vom trăi alături, în pace, — răspunse Karaci-bei, râzând.

După cele vorbite cu beiul, starea sufletească lipsită de grijă a lui Timofei se spulberă ca fumurile beției. Chipul lui era mohorît și încordat de gândurile ce-l frământau. Il rodea îngrijorarea: până vineri mai erau încă trei zile. Își dădea seama că tătarii tărăgănează dinadins înmânarea darurilor, voind ca solul Lehiei să ajungă la Varșovia. Ce putea să facă?

...Timofei se afla în odaia lui, sorbind o licoare dulce de naramze. Gândurile lui zburau spre Cehrin. Tatăl său o duce greu, are multă bătaie de cap. Nu e ușoară stepena de hatman. Martân intră în odaie. Feciorul hatmanului se uită la el și inima i se strânse de milă. Obrajii lui Martân se scofâlciseră ca după o boală grea, iar buzele i se uscaseră. Martân se așeză pe lavița din colț și începu cu glas răgușit:

— Ajută-mă! O să se prăpădească fata. Numai pe ea o mai am pe lume. Dacă n'aș fi văzut-o, poate mi-ar fi fost mai ușor. Dar după ce i-am văzut ochii... Ințelegi, mă privea, iar în ochii ei ardea chinul, un chin îngrozitor, și moartea. La despărțire m'a rugat s'o sărut pe frunte, ca pe o moartă... Ajută-mă... N'am să te uit toată viața.

— Am să-l rog pe han, Martâne. Am să-l rog în numele hatmanului. Am să-i spun că e cumnata noastră.

Timofei îl îmbărbătă și Martân simți că sufletul i se înseninează. Sări în picioare și se repezi la Timofei, cuprinzându-i umerii, ca unui frate.

...Ziua lungă de primăvară dădea spre înserat. Muezinii vestiseră ceasul rugii de seară. Soarele scăpătase sub zare. Asfinţitul trandafiriu se oglindea în geamurile palatului din Bahcisarai al hanului Islam-Ghirei al III-lea.

Hanul îşi rostea namazul de faţă cu imamul Fatulla. Ridica ochii spre tavanul albastru al iatacului său, pe care un iconar iscusit zugrăvise bolta cerească. Zugravul socotise cu luare aminte unde va sta hanul şi unde anume i se vor opri privirile când îşi va îndrepta gândurile spre allah.

In faţa ochilor hanului se afla întotdeauna steaua veşniciei — Aldebaran. Veşnică e stăpânirea şi înţelepciunea hanului, veşnică e voinţa şi puterea lui.

Hanul se ruga, stătea de vorbă cu allah. Deşertăciunea lumească rămăsese dincolo de prag. Aici, în iatacul larg, sub tavanul albastru, domnea linişte şi înţelepciune. Hanul se sfătuia cu allah. Hmelniţchi — ghiaurul, şacalul, cel mai necredincios dintre necredincioşi — îl chema din nou la război. Sultanul îi poruncise să se ducă. Ii dăduse această poruncă, pentru că sultanul Mahomed voia să sleiască de puteri Lehia şi pe el să-l stoarcă, ca pe o lămâie. Sultanul se războia cu împăratul Ferdinand şi cu dogele Veneţiei. Lehia nu trebuia să se amestece în acest război. Să se lupte cu ea Hmelniţchi, iar hanul să-l ajute pe Hmelniţchi. Allah asculta cugetările înţelepte ale hanului. Dar allah tăcea. Inima hanului era neliniştită. Ori de câte ori pleacă la război cu ghiaurul Hmel, îşi pierde liniştea. De fiecare dată se teme de o capcană. Dar mulţămită vizirului, şiretul, vicleanul Sefer-Kazi, care nu se gândeşte decât cum să-şi sporească avuţiile, hanul iese mereu din încurcătură. Vizirul a găsit şi de data aceasta o ieşire dibace. Şi de data aceasta Sefer-Kazi îl ţine în mână pe hanul cel înţelept şi viteaz.

Neclintită este steaua veşniciei pe bolta albastră a tavanului, neclintită este credinţa hanului în înţelepciunea şi puterea sa. Imamul morfolea cu gura-i ştirbă şi plescăia din buze. Aceasta îl sâcâia pe han, dar el nu-l putea opri pe imam să plescăie. Fatulla e mai aproape de allah decât hanul şi prin aceasta el stă mai presus. Afară de aceasta, imamul Fatulla îl vesteşte întotdeauna la vreme despre uneltirile şi chibzuielile vizirului său, deaceea hanul îl ţine pe imam pe lângă el, neştiind că imamul îi destăinuie şi vizirului cugetele şi socotelile hanului. Imamul nu are grijă

decât de un lucru: cum să-l trimită în iad pe han și pe vizirul său și să-l pună stăpân în Crâm pe Nuraddin, fratele hanului...

Clipele se scurg. Dar aceasta se petrece dincolo de zidurile palatului. Aici, în palat, în iatacul cu tavan albastru, e liniște, tihnă veșnică. Aici domnesc Aldebaran, steaua veșniciei și atotputernicul stăpân al hanatului din Crâm, Islam-Ghirei al III-lea, căruia îi plătesc haraciu, craii și voievozii, și care printr'o singură mișcare a mâinii poate trimite o urdie de trei sute de mii de războinici spre miazănoapte, spre apus și spre răsărit, să pârjolească și să nimicească târguri și sate, să calce holde, să tragă în țeapă zeci de mii de necredincioși, să ia sumedenie de robi. Hanul Islam-Ghirei al III-lea toate acestea le poate săvârși.

Dar, stând de vorbă cu allah, hanul trebuie să mărturisească (firește, el n'ar face așa ceva în fața oamenilor) că de când a ridicat Ucraina ca hatman pe blestematul acesta de Hmel, inima lui nu mai cunoaște tihna. Hanul e îngrijorat. Hmel e primejdios! Lui Hmel nu poți să-i spui: plătește-mi haraciu, dă-mi robi, trimite în haremul meu o sută de fecioare dintre cele mai gingașe.

Hmel capătă mereu puteri, așa cum un vultur se ridică în înălțimi. Hanul îl urmărește ager pe vulturul din Cehrin. El știe încotro privește Hmel. Spre miazănoapte! Moscovia e nădejdea lui Hmel. Și dacă Hmel se va alătura Moscoviei, s'a isprăvit cu puterea hanatului din Crâm. Hanul îl roagă pe allah să-l lumineze cum să purceadă. Allah tace. Steaua veșniciei tace și ea. In liniștea adâncă se aude doar cum plescăie din buze imamul Fatulla.

Ruga de seară s'a sfârșit. Fatulla a plecat. Hanul bate din palme și poruncește să i se înfățișeze mai marele peste hadâmbii haremului său...

Selim cade în genunchi în fața hanului.

Cu ce-ar putea credinciosul slujitor să-și bucure stăpânul? După o zi din cale afară de grea, după înțeleptele treburi ale ocârmuirii, nu este oare vremea ca hanul să soarbă pe nări miresmele de trandafiri și aromele amărui de migdale pe care le adie sânii frumoaselor sale soții? Trei sute de odalisce gingașe așteaptă fericita clipă a dezmierdărilor marelui han. Hadmbul Selim vorbește lingușitor, cu înflorituri. De pe buzele lui parcă n'ar picura vorbe, ci miere. Nările hanului freamătă și o înfiorare dulce i se revarsă în

trup. Hadâmbul rosteşte numele şi farmecele soţiilor hanului. Dar chipul stăpânului se ascunde sub vălul nepăsării.

Hadâmbul îşi aminteşte de o fecioară pe care mâna hanului nu a alintat-o încă. Buzele ei sunt ca două petale gingaşe de trandafir, iar sânii tăinuiesc frăgezimea ciorchinilor de struguri.

...Garzii purceseră să alerge pe sălile lungi şi întunecoase ale haremului. Hadâmbii mari şi mici începură să forfotească şi ei. Soţiile hanului prinseră să se frământe neliniştite.

Caterina era scăldată sub privegherea lui Selim, în havuzul de marmoră albastră. Doi hadâmbi o ţineau de mâini ca nu cumva să se înnece, al treilea o spăla şi o freca cu ierburi miresmate, după care îi acoperea trupul cu spumă şi apoi o clătea cu apă.

Catria şedea în apă, părăsită de puteri. In ochii fetei încremenise groaza. Răsufla gemând printre buzele crăpate, întredeschise. Fu scoasă din havuz şi aşezată cu de-asila pe covor. Bătrânele soţii ale hanului o frecară cu balsamuri. Turcoaica Fatima, cea mai veche soţie a hanului, turuia :

— Nu-ţi fie teamă, prostuţo. Dacă ai să-i placi hanului, te va ferici. Ţi-a fost dată o mare cinste.

Catria o îmbrânci cât colo şi izbucni într'un ţipăt deznădăjduit. Hadâmbii o înşfăcară de mâini şi o trântiră jos. Selim zbieră cu glas piţigăiat :

— Incet ! Să nu-i pricinuiţi vreo vătămare.

Catria se dădea cu capul de podea. Dar pe podea erau aşternute covoare groase. „De-ar fi piatră !“, o fulgeră un gând amar. Striga, îl chema pe Martân. Ştia că începe ceva înspăimântător, acel ceva la care se gândise cu groază zile şi nopţi de-a-rândul. Oare nu va putea ocoli ruşinea ? Era ţinută de mâini, de picioare, de cap ; numai inima îi era slobodă, numai inima şi gândurile. Din pricina aceasta spaima îi era cu atât mai mare. Fatima vorbea mereu :

— Nu mai da din picioare ca o capră. Supune-te hanului, fii drăgăstoasă cu el.

Catria se potoli. Inchise ochii. Buzele îi tremurau, pe obrajii slăbiţi lacrimile îi curgeau şiroaie. O învăluiră în atlaz alb şi o duseră spre odăile hanului. Mergea supusă, nu se mai împotrivea. Selim se înveseli. Naiba s'o ia pe fata asta ! Acum parcă îi părea rău că îl îmbiase pe han. Nu-şi închipuise că hanul o să se hotărască. Buzele subţiri, vinete,

ale lui Selim, se strâmbară, dându-i o înfăţişare de pasăre răpitoare. Când va afla, crunt o să se mânie cazacul pe care l-a adus s'o vadă.

Hadâmbul deschise uşa dela iatacul hanului. Stăpânitorul din Crâm îşi pusese pe el un beniş uşor şi şedea tolănit pe perine. Doi balauri de aur îi luceau stins pe poalele benişului. Pe măsuţa scundă se afla şerbet, struguri, naramze, licoare trandafirie în carafe de cleştar veneţian şi apă caldă în lighiane de argint. Catria se opri mută în prag. Hadâmbul o împingea uşurel din spate. Ea trecu pragul şi uşa se închise repede în urmă-i. Garzii înţepeniră în dreptul uşii cu hangerele în mâini. Selim se aşeză lângă prag, cu picioarele încrucişate. Ţinându-şi răsuflarea, îşi lipi urechea de uşă.

Hadâmbul strânse aprig pleoapele. Nările lui fremătau ca ale unei fiare sălbatice. De câte ori stătuse el astfel lângă uşa aceasta! Cât îl ura pe han în asemenea clipe!

Se lipi de uşă. In iatac era linişte. Se auzea doar răsuflarea garzilor. Din clipă în clipă această linişte va fi sfâşiată de ţipătul ascuţit al fecioarei şi apoi iarăşi se va aşterne tăcere.

Dincolo de uşa iatacului bufni ceva înfundat. Acum fata va ţipa şi totul se va cufunda iară în linişte.

Deodată hadâmbul sări în picioare ca turbat. Răcnete spăimoase, gemete şi horcăituri străbătură prin uşa iatacului. Dar acesta nu era glasul fetei! Răcneşte însuşi hanul. Cheamă în ajutor.

Hadâmbul calcă datina hanilor, faptă pentru care putea să-şi piardă capul. Smuci cu putere uşa şi dădu buzna în iatac. Hanul zăcea pe covor, iar fata îl strângea de gât. Ochii hanului, ieşiţi din găvane, erau plini de groaza morţii. Garzii şi Selim smulseră mâinile Catriei de pe gâtul hanului şi o azvârliră pe podea ca pe un câine.

...In palatul hanului se stârni zarvă cumplită. Din toate părţile garzii alergau spre palat. Sosiră în fugă vizirul Sefer-Kazi şi fraţii hanului.

— Hanul era să fie ucis! — se strecura şoapta prin odăile palatului. — O necredincioasă a încercat să-l strângă de gât! Să fie trasă în ţeapă! Să fie aruncată de vie şacalilor!

Vizirul bătea din picior spre mai marele hadâmbilor. Lui Selim i se muiaseră genunchii. Cine va crede că nu dinadins a trimis el nebuna aceasta pe sfinţitul divan al desfătărilor hanului. Selim se prăvăli la picioarele vizirului.

Mâinile şi picioarele Catriei fură cetluite în fiare şi ea fu aruncată într'o hrubă întunecoasă şi rece. Aşa e mai bine. Acum o să vie moartea, dar nu ruşinea. In hrubă era întuneric, frig, pustiu. Doar apa susura pe pereţi şi undeva pe o piatră cădea picătură cu picătură.

...Chipul hanului era schimonosit de mânie. Şedea pe perine, legănându-se într'o parte şi în alta. In faţa lui stăteau vizirul, fraţii săi şi imamul Fatulla. Hanul tăcea, aşteptându-le vorbele care să-i ogoiască vâltoarea mâniei încrâncenate. Abia acum îşi dădea seama din ce primejdie l-a scăpat allah. El aştepta dragostea şi căldura buzelor de fecioară, dar în faţa ochilor i-a sticlit rânjetul unor dinţi de fiară... Ca o tigroaică turbată i-a înfipt necredincioasa ghiarele în gât. Blestemată să fie Ucraina şi femeile ei ! Cenuşa să acopere în veci satele şi târgurile acestui pământ înfiorător ! Islam-Ghirei mişca din buze şoptind în sine blesteme. Pentru întâia oară în viaţă a fost acoperită cinstea lui de asemenea ocară...

Hanul înălţă capul şi privi în gol pe deasupra celor adunaţi în jurul lui. Se înnăbuşea de mânie, făcea spume la gură.

3

Nunciul papal dela Varşovia îşi arătase încă dela începutul lui Ianuar adânca-i îngrijorare în legătură cu întâmplările din Rzecz Pospolita şi din Ucraina.

După câteva sfătuiri cu cardinalul primat şi chiar cu regele, Johannes Torres a fost nevoit să scrie la Roma sfântului părinte o epistolie făţişă şi nu tocmai liniştitoare. Bizuindu-se pe vârsta sa înaintată şi pe iscusinţa dobândită printr'o îndelungă îndeletnicire cu treburile politiceşti, nunciul Johannes Torres prevestea fără şovăire noi înfrângeri pentru Rzecz Pospolita.

La Varşovia soseau ştiri îngrijorătoare de pe pământurile coroanei. Cu toate că Adam Chisel se afla ca voievod regesc la Chiev, cu toate că şleahticii — deocamdată cu fereală încă — începuseră să se întoarcă cu neamurile la moşiile în care deschiseseră ochii, toate acestea păreau prea şubrede şi nu puteau dăinui multă vreme.

Scrisorile pe care Adam Chisel le trimitea regelui şi cancelarului erau pline de temeri. Deasemenea şi soliile trimise

la Moscova de Hmelnițchi aduceau multe griji dregătorilor regelui. Acum era limpede că legăturile dintre hatmanul cazacilor și Moscova se strângeau din ce în ce mai puternic.

Chisel vestea cu grijă despre nenumărații oaspeți veniți din țaratul Moscoviei la Chiev și la Cehrin și despre plecarea la Moscova a unei solii a hatmanului, în frunte cu polcovnicul Mihail Sulicici, care cu puțină vreme înainte de asta se înapoiase din Turcia. Chisel mai scria că făurăriile din Tula îi trimit hatmanului chervane cu ghiulele, cu pulbere și tot felul de podvezi de război ; deasemenea îi trimit fauri de arme, precum și meșteri care cunosc bine mineritul și turnarea tuciului.

Johannes Torres, nunciul sanctității sale papei la Varșovia, nu era un om căruia îi place să vadă lucrurile mai negre decât sunt sau să se lase pradă deznădejdii fără o pricină adâncă.

Nunciul era cunoscut la Roma ca om cu fire hotărîtă, un om domol și cumpănit, care știe să cugete asupra întâmplărilor oamenilor, și care se pricepe în treburile politicești. Johannes Torres era cunoscut ca un vrăjmaș cumplit și neîmpăcat al bisericii pravoslavnice, ca un luptător zelos pentru acea rânduială a vieții care a fost poruncită de cer și de marea Romă.

Pentru Torres, singurii stăpânitori ai întregii lumi erau prea sfântul părinte și Vaticanul, iar regii, țarii și voievozii, nu erau decât niște supuși ai marelui papă, locțiitorul lui dumnezeu pe pământ. Poate tocmai pentru aceasta, Johannes Torres fusese trimis de papă ca nunciu la Varșovia.

Ceeace se petrecea în Ucraina căpăta, după părerea lui Johannes Torres, o însemnătate mai mare decât un „bellum civile“, adică o răzmeriță. Nu ! Aceasta nu mai era o răzmeriță și se iscase ca o pricină de griji nu numai pentru Rzecz Pospolita...

Călcând datina din vechi, prostimea lupta pentru slobozenie, pentru nimicirea stăpânirii panului asupra hlopului, „făptura cea de rând“. Puterea lui Hmelnițchi, după încredințarea adâncă a nunciului Torres, stătea tocmai în faptul că această căpetenie de cazaci a știut să înțeleagă năzuințele acestei prostimi și a chemat-o prin universalele sale la luptă pentru slobozenie și credință.

Nu ! Acesta nu mai putea fi numit un „bellum civile“.

Tocmai deaceea, în sufletul lui, Johannes Torres era atât de îngrijorat, de neliniştit.

Mulţi voievozi de seamă, oameni ca Potocki, ca prinţul Wiszniewecki şi Koniecpolski, socoteau că în acel an se va isprăvi cu Hmelniţchi. Se hotărîse să se trimită o oştire puternică, numeroasă, pentru a izbi pe neaşteptate aripa oastei căzăceşti din Podolia, pentru a zdrobi cetele lui Ivan Bohun, după care temeiul armiei regeşti va fi aruncat în spărtură. Dar Johannes Torres îşi dădea seama că toate acestea nu sunt chiar atât de uşor de făcut şi socotea că biruinţa e încă departe, poate chiar mai departe decât a fost vreodată. Şi Torres spusese acest lucru făţiş atât regelui, cât şi cancelarului.

Cuvintele aspre şi pline de îndemn la băgare de seamă ale nunciului nu se risipiră în văzduhul rece al stoliţei leşeşti, care lărmuia în cântările veselelor poloneze şi mazurci.

Regele Jan-Kazimir îşi chemă dregătorii la sfat. La această sfătuire sosiră: Potocki, Wiszniewecki, Janusz Radziwill din Litvania, Kazimir Sapieha, Kalinowski şi Zamoiski.

Cu mâhnire şi cu strângere de inimă regele trebui să vadă că dela sfat îi lipseşte vrednicul dregător, prinţul Ossolinski, răposat de curând. Se simţi oarecum singur faţă în faţă cu aceşti îngâmfaţi şi trufaşi dregători ai ocârmuirii sale.

Lucrările sfatului ţinură două zile. Se părea că regele îşi dăduse seama de starea îngrijorătoare în care se afla Rzecz Pospolita şi îşi luase gândul dela vânători, ospeţe zgomotoase şi alte desfătări, cu care Varşovia era atât de darnică în iarna aceea.

La sfătuire fu poftit şi Johannes Torres. Regele îl rugă să spună o vorbă. Nunciul se ridică, strângând în mână crucea lui mare de aur de pe piept. Privind de sus în jos plin de trufie şi de aspră hotărîre, vorbi:

— Rog pe luminaţii pani, care mi-au făcut cinstea de a mă pofti la acest sfat înalt, să asculte ce păreri am eu despre cele ce se întâmplă. A sosit vremea în care se hotărăşte soarta acestei ţări, soarta credinţei catolice pe pământul Rzeczei Pospolita. Dacă panii, vor să ştie adevărul, eu sunt dator să spun că aceste întâmplări sunt mult mai înspăimântătoare decât războiul de treizeci de ani. Războiul acela, după cum ştiu panii senatori, s'a încheiat prin

pacea din Westfalia, dar ceeace se petrece acum pe pământul acesta trebuie să se sfârşească nu prin neguţări de pace, prea luminaţi pani, ci printr'o biruinţă deplină a noastră.

— Vivat! — strigă Sapieha, cu glas hârîit.

Nunciul ridică mâna dojenitor:

— Incă n'a sosit vremea să strigăm vivat, pane Sapieha! Ne aflăm în faţa unor întâmplări, pe care trebuie să le chibzuim în linişte şi să luăm măsuri cu o dârzenie neobişnuită.

— Ce trebuie făcut după părerea domniei voastre? — întrebă nemulţumit Stanislaw Potocki; în adâncul sufletului, el socotea că această teamă de prostime şi de Hmel este nevrednică şi ruşinoasă.

— Eu nu viu cu păreri, pane Potocki, sfânta noastră biserică niciodată n'a venit cu păreri, eu poruncesc! — izbucni Torres, pierzând de data aceasta vestita lui stăpânire de sine. — In numele papei şi al Vaticanului, din însărcinarea lor, vă poruncesc vouă, catolici credincioşi, să stârpiţi molima care bântuie pe pământurile coroanei, să ardeţi prin foc chiar şi urma ei. Prostimea turbată, care a ridicat ghiara asupra oamenilor aleşi de biserică şi de lege, să-şi spele păcatele în sângele ei negru.

Torres se opri ca să răsufle. Işi stăpâni pornirea. In sală domnea o linişte încordată. Urmă mai domol:

— Folosiţi-vă de faptul că ţarul Moscoviei nu poate acum să încalce tractatul dela Polianovca. Zdrobiţi-l pe Hmel chiar în primăvara aceasta. Trimiteţi deîndată la el comişi, amăgiţi-l prin vorbe blajine, prefăcute, şi totodată chemaţi sub steaguri pe toţi cei care pot lua arma în mână. Hmelniţchi a încheiat un tractat cu turcii, ca aceştia să-l silească pe han să-i dea ajutor. Dar asta nu trebuie să vă îngrijoreze... In ceasul cuvenit trimiteţi hanului o sută de mii de zloţi şi el îşi va întoarce hoardele împotriva lui Hmelniţchi. Stârniţi la Moscova temeri faţă de Hmelniţchi. Căutaţi să-i încredinţaţi pe ţar şi pe boieri că însăşi prostimea lor se va molipsi dela pilda hlopilor ucrainieni. Panul Janusz Radziwill va avea sarcina să înceapă mişcări la hotarul dintre Moscova şi Litvania. Trebuie să le arătăm că în afară de Smolensc mai pot fi luate şi alte pământuri ruseşti.

„Lui îi vine uşor să vorbească“, se gândi înciudat Radziwill şi nu se putu stăpâni să nu spună:

— Prea cucernice părinte, îngăduiţi-mi să spun un cuvânt. Eu stau ca pe un vulcan! Dacă fac un singur pas spre răsărit, prostimea rusească se va şi răzvrăti în spatele meu. Hlopii doar atât aşteaptă.

— Grăbiţi-vă, pani, — urmă nunciul fără să-l ia în seamă pe Radziwill, — grăbiţi-vă! Stârpiţi astăzi molima din rădăcini, pentru că s'ar putea ca mâine să fie prea târziu. Şi nu trebuie să-ţi fie teamă, pane Radziwill! Aduceţi-vă aminte de vitejia vrednicilor voştri strămoşi, care au îndurat chinuri pentru sfânta biserică.

— Ce-ar vrea să fac? Să mă duc la Hmel şi să-l rog să mă tragă în ţeapă? — bombăni înciudat prinţul Radziwill la urechea lui Lubomirski.

...Totuşi cele grăite de Johannes Torres nu se irosiră în vânt. Peste Varşovia veniră zile pline de griji. Cancelaria palatului trimise în toate colţurile ţării ştafete cu viţul regelui.

Viţul poruncea ca toţi şleahticii să se înfăţişeze la arme, cu slujitorii călări şi pedestraşi, după numărul de pospoliţi pe care-i aveau în stăpânire. Cei care stăpâneau douăzeci de pospoliţi trebuiau să vină cu jumătate din ei, încălăraţi. Printr'un edict al regelui, neguţătorii străini din Olanda, din împărăţie şi din ţările nemţeşti, erau scutiţi de dările pe negoţ, dacă, odată cu alte mărfuri, vor aduce în Lehia şi arme. In voievodatul Sileziei se porunci meşterilor să toarne tuci zi şi noapte, să făurească tunuri, iar toate covăliile urmau să facă săbii şi paloşe. Breslei meşteşugarilor de arme din Hamburg i se ceru să dea până la sfârşitul lunii zece mii de pistoale, treizeci de mii de flinte, o mie de balimezuri şi o mie de pive.

Neguţătorul Walter Funke din Hamburg aduse cinci mii de platoşe şi tot atâtea coifuri şi mânecare de fier pentru husarii regelui.

Solii Rzeczei Pospolita porniră spre Moscova şi spre Bahcisarai. La Moscova fu trimis Mahowski, care se înapoiase de curând din Crâm. Regele porunci ca la Bahcisarai să fie trimis Werusowski, care cu puţin timp înainte dusese neguţările cu Hmelniţchi, iar mai înainte fusese la Moscova.

In aceiaş vreme plecă o solie la împăratul Ferdinand al III-lea să ceară arme, bani şi încuviinţarea de a tocmi oşteni în leafă. Din ducatul de Brandeburg şi din principatul Bavariei fură primiţi în slujba regelui douăzeci de mii

de reiteri, în frunte cu ghinănarii Richthofen şi Sommerwoll.

In zilele acelea la Varşovia sosi dela Veneţia Alberto Vimina, fostul sol al dogelui pe lângă Hmelniţchi. După sosirea sa, Vimina şi contele Cfarza, solul Veneţiei la Varşovia, fură primiţi de rege şi stătură de vorbă cu acesta, mai mult de trei ceasuri.

In aceeaş seară, regele dădu un ospăţ în cinstea veneţienilor. Pentru întâia oară în ultimele săptămâni ferestrele palatului regesc se luminară. In saloane răsuna muzica. La miezul nopţii mareşalul Tikocinski, cu capul gol, ieşi repede pe scară şi făcu un semn cu mâna : tunurile începură să bubuie.

Varşovienii se treziră înspăimântaţi. Trăgeau cu urechea, îngrijoraţi. Dar nu era nicio primejdie. Regele petrecea. Nu se întâmplase nimic.

In toiul ospăţului, în salon intră, întâmpinat de sunetele trâmbiţelor, beiul tătar Bikbai, care sosise tocmai atunci în oraş. Belski, aghiotantul regelui, îl întâmpinase la intrarea în Varşovia şi în numele regelui îl poftise la serbare.

Beiul abia avusese răgaz să se scuture de colbul de pe drum. Belski îl zorea. Trebuie să se grăbească. Acolo se bea vin şi cântă muzica. Beiul Bikbai nu bea vin şi nu-i plăceau cântările. Sosise la Varşovia cu o însărcinare de taină din partea hanului şi nu ca să bea vin la miezul nopţii şi să privească cum nişte femei cu umerii şi braţele dezgolite fără ruşine ispitesc bărbaţii. Pentru aşa ceva sunt haremuri. Dar ca să nu vină la palat nu se putea. Nu se cuvenea.

După ce îndeplinise toate ţeremoniile cuvenite, beiul nu-şi mai găsea loc. Ii era silă să privească femeile care ţopăiau ca nişte turbate. In mijlocul lor, însuşi regele sălta din picioare ca un cocostârc. Este oare vrednică de un monarc o asemenea purtare ? Beiul, încercând să şi-l închipuie pe han într'o asemenea înfăţişare, se înveseli chiar. Privea pe sub sprâncene, prin deschizăturile înguste ale ochilor, la mesele încărcate de tablale grele, pline cu tot felul de bunătăţi şi cu carafe de cleştar în care scânteia vinul, oglindind luminile sutelor de făclii. In colţuri, sub tavanul înalt, torţele sfârâiau, iar de pe podină se revărsau cântările. Beiul se gândea : „Cât o fi costând această drăcească pe-

trecere a necredincioşilor? Cât or costa femeile astea, inelele de aur şi pietrele scumpe de pe mâinile şi umerii lor?..."

De acum înainte nu va mai da crezare senatorilor regelui, dacă vor cere din nou amânarea plăţii haraciului. Buzele subţiri ale beiului se strânseră. Mustăţile lui spânatice fremătau, iar pe nările largi îi ţâşnea o răsuflare fierbinte. Fără voia sa beiul era ameţit de strălucirea aurului, de sclipirea nestematelor, de umerii dezgoliţi ai bălaielor, nesăţioaselor şleahtice.

Balul se isprăvi în preajma zorilor, printr'o desfătare hazlie. Măscăriciul regelui şi douăzeci de pitici îmbrăcaţi în straie zaporojene târîră în salon o momâie de ceară.

— Jesus-Maria! — strigă piţigăiat un şleahtic beat, — pe dumnezeul meu, ăsta-i schismaticul de Hmel!

Sala fremăta cuprinsă de o încântare veninoasă. Râdea regele, râdeau senatorii, băteau din palme şi hohoteau cu lacrimi şleahticele.

Momâia făcută din ceară şi hârtie, îmbrăcată în veştmânt căzăcesc, fu trasă cu arcanul în mijlocul sălii. Moţul îi cădea pe faţa galbenă, de ceară. Fruntea şi obrajii erau boiţi cu roşu, iar în piept îi era înfipt un jungher. Muzica tăcu. Măscăriciul regelui bătu de trei ori din picior, apoi strigă cu oţărîre:

— Na, răzvrătitule, pentru că ai ridicat mâna-ţi spurcată, zurbagiule, asupra prea luminatului rege şi marilor pani! — Şi el scuipă momâia.

Privitorii din jurul meselor bătură iarăşi din palme. Beiul Bikbai dădea din cap în semn de încuviinţare. Holbând ochii, cu priviri de om beat şi pline de încrâncenare, Potocki se holba la momâie. Pe buzele comitelui Cfarza, solul Veneţiei, juca un zâmbet uşor, mai mult din bunăcuviinţă, decât din haz.

Alberto Vimina şedea drept în jâlţ şi ciocănea cu degetul cupa cu vin. Până la urmă, nemaiputând să se stăpânească, se aplecă spre comitele Cfarza şi-i spuse:

— Se ţin de prostii. Jocuri copilăreşti! In vremea asta Hmelniţchi le pregăteşte o dănţuială grozavă.

Drept răspuns Cfarza plecă doar pleoapele. Socotea că bătrânul Vimina vede puterea răzvrătitului Hmelniţchi mai mare decât este aevea. Dar nu aici era locul să se sfădească.

Jocul se apropia de sfârşit. Momâia de ceară care înfăţişa pe hatmanul Ucrainei fu târîtă afară şi aruncată pe rugul aprins în faţa palatului. Şleahta se strânse roată,

lărmuind în jurul focului. Ceara se prelingea în șiroaie galbene printre flăcări. Tropăind vesel, ameţit de băutură, căpitanul de călăreţi Belski, aghiotantul regelui, îl apucă de umeri pe şleahticul Maliuga și-i strigă la ureche:

— Hei, pane, i-a sunat ceasul lui Hmel, i-a sunat ceasul!

Maliuga hohoti:

— Și eu sunt de aceeaș părere, pane Belski, i-a sunat ceasul!

— Se va isprăvi mai curând decât crezi domnia ta, — zise Belski, amenințând cu degetul. Se uită în jur și-i șuieră la ureche: — In curând ai să auzi că blestematul de Hmel a fost trimis în iad de cineva de încredere.

Maliuga dădu doar mâinile înlături și din această mișcare căpitanul înţelese că Maliuga nu crede în ceeace spune el. Ei drace! Acest şleahtic de nimica își cam ia nasul la purtare! Nu-l crede pe aghiotantul regelui!? Ehei, se pare că lui Maliuga prea i s'au suit fumurile la cap de când a început să joace șah cu regele! Dar el, Belski, îi va scoate îndată aceste fumuri.

Să ştie Maliuga! Ieri dimineață în timp ce regele era ferchezuit, mareșalul Tikocinski a spus de faţă cu căpitanul că Hmel va fi trimis în iad. Acest lucru îl va face cineva de încredere și cu multă cutezanţă.

Belski se înneca de graba cu care vroia să-i spună totul. In sfârșit afurisitul de Maliuga va înţelege ce înseamnă să fii aghiotantul regelui! Șleahticul dracului! Mai și zâmbeşte? Tot nu crede? Ei bine! Acum îl va face să pleznească de uimire. Pan Maliuga poate să-și bată capul și un an, și tot nu va ghici cine-i va face de petrecanie lui Hmel. Nevasta hatmanului — iată cine! Ei, ce zici, pan Maliuga? Iţi ajunge?

Broboane de sudoare scăldară fruntea lui Maliuga. Ar trebui chiar acum să lase pe Belski, palatul, Varșovia, să alerge, să zboare... Trebuia... Dar Belski îl și privea dezmeticit și îngrijorat. Ii venea să-şi muşte limba. Inşfăcându-l pe Maliuga de mâini îl smuci spre el și-l privi în ochi.

— Nu ţi-am spus nimic, pane Maliuga și domnia ta n'ai auzit nimic. Aceasta este o înaltă taină de stat. Și dacă n'o să-ţi pui lacăt la gură... — Căpitanul își trecu grăitor mâna peste beregată.

Dar Maliuga râdea cu hohote, ţinându-se de pântec. Innăbușit de hohotele de râs, şleahticul spuse:

— Inchipuiţi-vă pan Belski : e noapte, el vrea s'o sărute, îi aşteaptă dezmierdările şi deodată — hârşt ! un jungher drept în inimă. Ai ?

Căpitanul îşi dădu iară drumul la gură.

— Pentruce cu jungherul, — şopti el, — un pahar de vin, un singur pahar de vin şi în Ucraina va fi iarăşi linişte, pane Maliuga, linişte şi tihnă, iar domnia ta vei veni în ospeţie la moşia neamului Belski. Straşnic, pane Maliuga !

— Amin, — întări acesta.

Râsul îi pieri de pe buze, ca şi cum nici n'ar fi fost. Numai ochii îi ardeau. Căpitanul încă nu văzuse la şleahticul Maliuga o privire ca aceasta...

4

Trebuiră să-şi lase caii la marginea pădurii. Nu era drum mai departe.

— Prin pădure cred că avem de mers cam vreo jumătate de milă, — zise Zolotarenco.

Era greu de mers prin nămol. Prin râpe mai rămăseseră petice de omăt, pe jumătate topit. De sus se cernea lapoviţă. Mustăţile ude ale hatmanului i se lipiseră de obraji. Din gură îi ieşeau aburi. Timofei Nosaci, nacealnicul chervanelor, gâfâia din greu, ca un cal istovit de fugă. Aluneca mereu în glod şi-l blestema aprig în sine pe Zolotarenco, care-i pusese pe drumuri. Blestema vremea urâtă, lapoviţa, vântul, primăvara, şi totul de pe lume.

Hmelniţchi păşea cu încăpăţânare înainte. Mergeau de mai bine de un ceas.

— Lungă e mila ta, Ivane, — grăi Hmelniţchi fără a întoarce capul.

— E dincolo de colnicul acela, — îl linişti Zolotarenco.

Se ţinea la un pas în urma hatmanului. In spatele lui, Nosaci răsufla greu. In urma lui Nosaci, şchiopăta Capusta. In ajun căzuse de pe cal. Ar fi putut ca astăzi să nu mai vină şi el, dar ardea de nerăbdare să vadă ce fel e pământul în care fierul zace ca lutul : n'ai decât să sapi şi să-l iei ! Garmaş ăsta e un pişicher, dar oastea totuşi va trage foloase de pe urma lui. Deîndată ce hatmanul aflase că lângă Cernigov fuseseră descoperite mineraiuri, şi că Garmaş clădeşte cuptoare înalte cu banii săi, poruncise pe loc să se scrie un hrisov de ocrotire pentru neguţător şi unul de as-

cultare pentru trei sate apropiate, ai căror pospoliţi urmau să vină să lucreze la baie.

Vântul bătea din faţă şi foşnea printre pini. Ivan Zolotarenco îşi trăgea anevoie picioarele din clisă şi vorbea din mers :

— Garmaş a pornit la o treabă de seamă. Iţi dai seama, hatmane, ce va fi când vom putea să turnăm noi înşine tunuri şi ghiulele din mineraiul nostru ?...

— Imi dau seama, — răspunse cu glas surd Hmelniţchi, fără a întoarce capul spre el. — Imi dau seama, Ivane. Tocmai deaceea vreau să văd cu ochii mei. Il cunoşti pe acest Garmaş ? Nu ? Ia seama. Am auzit multe despre el. Prea îl laudă Vâgovschi. Cu ce i-o fi intrat pe sub piele ! ?

— Are atâta bănet că nici dracii nu-i mai ştiu socoteala, — spuse Zolotarenco râzând. — De bunăseamă că d'aia i-a căzut cu tronc diacului...

— La toţi vă lucesc ochii după aur, — zise Hmelniţchi posomorît.

Dincolo de colină pădurea se rări.

— Am ajuns ! — vesti vesel Zolotarenco, arătând cu mâna spre vâlceaua în care se vedea un pâlc de case înghesuite şi de unde se ridica o fumăraie înnecăcioasă care se răspândea până pe colnicul împădurit, înţepându-le nările..

Inalţii oaspeţi se iviră în vale pe nepusă masă. Garmaş îi aştepta pe duminică, aşa cum îi spusese Zolotarenco şi acum, poftim...

Se pleca până aproape de pământ în faţa musafirilor şi răspundea repede la întrebări. „Parcă ar rostogoli boabe de mazăre“, se gândi Hmelniţchi, aşezându-se pe laviţa de lângă perete.

O femeie tânără şi sprintenă punea repede pe masă carafe cu rachiu, jumări de ouă şi plăcinte rumene. Grijuliu, Garmaş se foia de colo, colo, turnând rachiu în pahare.

— Stai locului, — îl opri Hmelniţchi.

Il privi pătrunzător şi lui Garmaş parcă i se şterse de pe faţă zâmbetul slugarnic. Amuţi.

— N'am venit la tine ca să bem rachiu. Rachiu am şi la mine, la Subbotov. Să ne arăţi băile şi cuptoarele. Am de vorbit cu tine lucruri de seamă...

Mustăţile hatmanului se zbârliseră a mânie. Garmaş îngălbeni şi îngăimă doar cu buzele :

— Cum doreşte prea luminatul pan hatman, cum doreşte. Numai că eu m'am gândit: după drum nu strică un păhăruţ şi o leacă de hodină.

— Nu vorbi de pomană! Ce poţi să-mi spui despre fier? E mult? Cum l-ai descoperit?

Fruntea îngustă şi trandafirie a lui Garmaş se brăzdă mărunt. Ce-ar putea el să spună despre minerai? El avea bani şi de aia cumpărase pământul acesta care ascundea în el, naiba ştie cât minerai din ăsta. El ştia un singur lucru: mineraiul îi putea aduce mulţi zloţi. Hatmanul are nevoie de tunuri, ei bine, îi va face tunuri! Dar hatmanul parcă turbase. Spune-i şi spune-i despre minerai.

— Indată. Rog pe pan hatman să aştepte o clipă. Mă întorc numaidecât. Este aici un om care a descoperit mineraiul. O să lămurească el totul, — spuse Garmaş şi se strecură, parcă lunecând, din odaie.

Curând după aceea se întoarse cu un om îmbrăcat într'o svitcă galbenă şi încălţat în ciubote rupte, legate cu curmee de tei. Omul îşi scoase căciula şi rămase nemişcat lângă prag. Garmaş îl împinse uşurel.

— Ingenunchează, îngenunchează, nu vezi cine e înaintea ta, nărodule!? Uite la el, ce răzvrătit blestemat! Nu vrea să îngenunche! — strigă Garmaş scos din sărite. — Nu vezi cine-i înaintea ta, ce, ai orbit?

— Nu mai răcni, — zise omul. — Eşti nebun?

Hmelniţchi tresări. Unde a mai auzit el acest glas? Unde?

— Nu mă mai cunoşti, hatmane? Mă închin în faţa ta! — zise omul în svitcă.

Hmelniţchi întinse gâtul, aţintind chipul ţăranului. Unde a mai auzit el acest glas?

Deodată în mintea lui învie o seară de August, demult, pădurea dela Zborov, nişte cazaci adunaţi în jurul unui foc şi glasul oleacă răguşit al unuia din ei:

„Ce vrem noi? Vrem slobozenie, hatmane..."

— Guleai-Den, — rosti Hmelniţchi, ridicându-se de pe laviţă.

— Chiar el, — răspunse Guleai-Den, păşind spre hatman, — ai ţinere de minte bună, hatmane, şi ochi ageri.

Hmelniţchi întinse mâna şi strânse palma neagră, bătucită, a lui Guleai-Den.

— Nu mi-aş fi închipuit să te mai întâlnesc... — începu Hmelniţchi.

— Ai crezut că panii mi-au făcut de petrecanie? — îl întrerupse Guleai-Den. — Nici plumbii, nici sabia, n'au avut ce-mi face; şi nici zloţii lui Garmaş nu mă pot da gata.

— Mai ţine-ţi gura, — mormăi Garmaş, înciudat, — hatmanul vorbeşte cu tine şi tu prea îţi iei nasul la purtare.

— Ia mai taci, neguţătorule! — ridică glasul Hmelniţchi. — Aşează-te colea, Guleai-Den, să mai stăm amândoi la o voroavă.

— Pot să şi şed. — Lăsând urme de glod pe preşurile curate aşternute pe podea, Guleai-Den se lăsă pe laviţă lângă hatman, sub privirea rea a lui Garmaş.

— Dece nu eşti în căzăcime? — întrebă Hmelniţchi, turnând rachiu în felegene.

— Ce să fac acolo hatmane?

— In curând, frăţioare, începe războiul, — spuse încet hatmanul, — ridicăm tot norodul...

— Ne-am războit doară... — răspunse Guleai-Den, dând amărât din cap. — Ne ajunge, hatmane.

Işi muşcă buza uscată, ca şi cum s'ar fi silit să tacă. Dar de bunăseamă că-i venea greu să se stăpânească.

— Când m'am întors dela Zborov, în satul meu, Belâie Repchi, am văzut că slujbaşii lui pan Chisel iară fac rânduială acolo. S'au legat de nevastă-mea. Cică: „Să plăteşti morărit pe doi ani". Am avut un singur cal, mi l-au luat şi pe acela pentru văcărit.

Apoi, întrebă pe neaşteptate:

— Ţie, hatmane, nu ţi-au luat calul pentru văcărit?

Se lăsă o linişte încordată. Pe dinaintea ochilor lui Garmaş juca totul.

— Ba da, Guleai-Den, mi l-au luat, — răspunse hatmanul. In 46, starostele Czapliki mi-a luat calul de oaste pentru văcărit, a poruncit ca feciorul meu să fie bătut cu curele pe medean şi m'a alungat din gospodăria pe care o am dela părinţi... Ştiu şi eu, Guleai-Den, ce este văcăritul...

Guleai-Den grăi:

— Nu ştiu dacă s'a făcut din porunca ta, dar dela cănţălăria ta din Cehrin s'au năpustit ca nişte ulii peste noi dăbilarii cu hârtiile vistierniculi Kreis... Ce jale a mai fost la Belâie Repchi din pricina blestematului tău de neamţ...

— Dece al meu? — întrebă Hmelniţchi întunecat, ridicând din umeri.

— Doar nu-i al nostru, — răspunse Guleai-Den năbuşit, dar hotărît. E ştiut că-i al tău. E vistiernicul luminăţiei

tale... Oamenii zic că ar fi căzut la învoială cu diavolul și că ți-ar fi făcut fermece și ție hatmane...

Hmelnițchi vru să-l oprească cu o mișcare a mâinii. Vorbele începeau să fie neplăcute, mai ales față de oameni de prisos. E drept, ar fi putut să-l repeadă pe acest cazac obraznic și să-l dea afară, dar în cuvintele lui Guleai-Den era ceva foarte apropiat de gândurile care-l frământau pe hatman în ultimele zile și el hotărî să-l asculte până la capăt, cu atât mai mult, cu cât și Guleai-Den nu luase în seamă mișcarea prin care voia să-l oprească.

— Acum îngăduie să-mi descarc sufletul. Demult gândeam: dacă-l voi întâlni pe hatmanul Hmel, îi voi spune ce obidit e norodul... Cui altcuiva dacă nu ție, hatmane, i-aș povesti cât se chinuiesc pospoliții ? Și nu numai neamțul cel roșcovan, dar chiar și unii dintre nacealnicii tăi s'au făcut pani și iau câte șapte piei de pe bieții oameni... Ar trebui să-l întrebi pe diacul tău, pe Vâgovschi, ce se petrece pe moșiile lui ! Iartă-mă, hatmane, dar trebuie să ți-o spun. Cui aș putea să i-o spun ? Cui ?

Pusese întrebarea aproape ca o amenințare și tăcu de parcă ar fi așteptat răspuns. Răspunsul nu veni, și el, ținând piept privirii aspre și pătrunzătoare a lui Hmelnițchi, urmă :

— Numai ție, hatmane. Dece s'o ascundem ? Avem o singură nădejde : tu și săbiile noastre... Iar neamțul Kreis și unii dintre nacealnicii tăi sunt făcuți din acelaș aluat cu panii leși... Ține ochii pe ei mai cu strășnicie, hatmane...

— Prea lungă limbă ai, — glăsui amenințător Nosaci dela locul său, și bătu cu palma în masă.

Ivan Zolotarenco căta doar cu coada ochiului când la Hmelnițchi, când la Guleai-Den. Garmaș rânjea. Guleai-Den tăcu, și acum îi cam părea rău că-și dăduse drumul la gură. Hmelnițchi zăbovi cu răspunsul, trăgând din lulea ; trăgea din muștiucul ros, ascunzându-și lucirea mânioasă a ochilor sub sprâncenele-i stufoase, iar când fumul albastru începu să se înalțe ca o panglică spre bagdadia scundă, rosti aspru :

— Aș vrea să aud dela tine lucruri mai de ispravă, Guleai-Den.

— Iată că zic și de-ale de ispravă, — răspunse inimos Guleai-Den. — Și așa cum v'am spus. Oamenii lui Kreis au pus bir pe fiecare gospodărie câte doi zloți și trei groși ; osebit de asta cer douăsprezece fuioare de tort, douăzeci de

ouă, un gâscan, doi claponi, o jumătate de butoi de miere... Dar ce să mai vorbim, — spuse Duleai-Den, dând deznădăjduit din mână, — nici nu le poţi socoti pe toate. Muierile noastre au primit poruncă să facă clacă la moşia lui Chisel. Câte zile are un an, hatmane?

— Trei sute şaizeci şi cinci, — răspunse Zolotarenco, cercetându-l cu luare aminte pe Guleai-Den.

Timofei Nosaci îşi turnă rachiu, îl bău şi înfulecă o bucată de plăcintă.

— Trei sute şaizeci şi cinci de zile, — îngână Guleai-Den. — Va să zică trebuie să muncim pentru Adam Chisel trei sute şaizeci şi cinci de zile pe an. E cumplit, hatmane. D'aia am şi fugit aici...

— Fuga din faţa urgiei nu-i mare ispravă, — rosti hotărît Hmelniţchi. — Mă mir că tu vorbeşti astfel. De soartă nu trebuie să fugi, trebuie s'o frângi cu mâna ta, s'o supui, să-i porunceşti...

— Cu vorba e tare uşor, hatmane, — răspunse amărît Guleai-Den. — Am încercat dar n'a ieşit nimic. Am ascultat de nişte oameni de treabă şi am plecat spre Cernigov ca să-mi caut o soartă mai bună. Ziceau că pe aici sunt pani mai puţini şi acei care sunt nu-s chiar atât de răi. Şi apoi, de aici e aproape şi Ţara Moscoviei. Dacă n'o s'o pot scoate la capăt, o iau într'acolo, nu mă prăpădesc eu. Mulţi de-ai noştri au şi plecat pe pământul rusesc. Acolo i-au primit bine.

O vreme se aşternu tăcerea. Apoi Zolotarenco întrebă:

— Tu ai descoperit fierul?

— Chiar eu.

— In ce fel?

— Foarte uşor. Am colindat prin sate şi păduri, căutând un loc unde să mă aşez şi am dat peste satul Zarecie. Oamenii spuneau că aici nu se trăieşte rău, numai că te omoară ţânţarii. Am întrebat despre pământ, dacă-i roditor, dacă-i gras. Oamenii au râs: „Du-te şi gustă din el — sub smârcuri e fier..." Am început să scurm. „Ehei, oameni buni, le-am spus eu, pe pământul ăsta bucatele nu rodesc, dar din el se pot face pluguri, grape, greble şi topoare bune", dar în sinea mea mă gândeam: „Poate că deocamdată o să turnăm din minereul ăsta tunuri şi ghiulele, darde şi săbii!" Am luat-o spre Cehrin, chibzuind să viu de îndată la tine, hatmane, dar nu te-am găsit — pleca-

seşi la Chiev, — zise Guleai-Den, întorcându-se spre Hmelniţchi, — aşa că trebuia să aştept...

— Şi dece nu m'ai aşteptat ?...

— Uite, a şi pus mâna pe mine omul ăsta, — zise Guleai-Den, arătând cu capul spre Garmaş. — L-am întâlnit întâmplător într'o crâşmă. Când i-am povestit de fier, l-a apucat tremuriciul. — Nu mai avea astâmpăr şi în aceeaş noapte a şi pornit-o cu mine încoace. Aşa că el ne-a împiedicat întâlnirea, hatmane.

Hmelniţchi privi chiorîş spre Garmaş.

— Ei, ce zici Guleai-Den, e mult fier prin părţile astea ?

— Gândesc că-i destul, hatmane.

Şi, fără să guste din bucatele de pe masă, plecară să vadă unde se află fierul în pământ. Dincolo de nomolurile islazului, câţiva oameni loveau cu târnăcoape lungi în pământul încă îngheţat. Ceva mai departe se clădea din piatră un cuptor înalt. Buşteni uriaşi de stejari şi de pini, urcaţi pe roţi, erau căraţi cu boii spre locul lucrărilor. La dreapta câmpiei, totul era învăluit într'o negură deasă de fum şi dintr'acolo venea o duhoare amăruie.

— Ce-i fumul ăla ? — întrebă Hmelniţchi pe Garmaş.

— Facem mangal, pane hatman.

— Bine, Garmaş, am să-ţi trimit doi meşteri ; trebuie să sosească dela Tula azi, mâine. Sunt cunoscători în făurirea de tunuri. Ştiu să sfredelească ţevile cu ajutorul apei şi pun închizătoare la flinte şi la pistoale mai abitir decât meşterii din Englitera. Mi-a scris despre ei diacul Lopuhin dela despărţământul soliilor. Ţi-i trimit să lucreze aici.

— Mulţumesc smerit, pane hatman.

— Mai aşteaptă cu mulţămirile. Când crezi că ai să-mi poţi da tunuri ? — Şi fără să aştepte răspuns, spuse : — Să mi le dai cel mai târziu în Iunie...

Garmaş împreună mâinile rugător. Cum se poate în Iunie ? Să vadă pan hatman : aici totul atârnă de un fir de păr. Hmelniţchi spuse aspru :

— Ia seama, dacă vrei să-ţi rămână capul pe umeri. Dar tu Guleai-Den, ce faci aici ?

— Dau cu târnăcopul, pane hatman.

Hmelniţchi se gândi o vreme în tăcere, apoi spuse :

— Tu, Garmaş ai să-i plăteşti lui Guleai-Den o mie de zloţi pentru că ţi-a arătat acest loc. — Hatmanul zări cum

mâinile lui Garmaş începură să tremure, zâmbi şi adăugă :
— Aici, la baie, Guleai-Den va fi slujbaşul meu, va supraveghea muncile şi va vedea ca tu să nu faci niciun fel de furtişag.

— Am înţeles, pane hatman, — rosti Garmaş îndoindu-se din şale atât de mult, de părea că aşa o să rămână.

— Nu, hatmane, nu-i nevoie, — zise Guleai-Den cu glas slab dar hotărît, lăsându-se când pe un picior, când pe celălalt. — Asta nu-i treaba mea şi eu n-am nevoie de bani. Mai bine merg să-ţi slujesc ţie, hatmane. Scrie-mă în căzăcime, să cerc să mai lupt. Să cerc...

Dar nu mai isprăvi de spus ceeace să cerce.

Hmelniţchi râse vesel şi-l bătu pe umăr.

— Aşa cazac înţeleg şi eu ! Mi-ai făcut o bucurie ! Iţi mulţămesc, frate ! Iţi mulţămesc !

Garmaş deabia îşi mai ascundea bucuria.

Oamenii lăsară lucrul şi se strânseră în jurul hatmanului, zdrenţăroşi şi murdari. Unii erau încălţaţi cu ciubote rupte, alţii aveau picioarele înfăşurate în cârpe. Stăteau pe pământul desfundat cu topoare şi târnăcoape în mâini.

— Ce sunteţi voi ? — întrebă Hmelniţchi :

— Sântem pospoliţi, — răspunse un moşneguţ îmbrăcat într'o svitcă peticită, cu capul legat cu o basma.

— Unde ţi-e căciula, moşule ? Ori vrei să faci pe muierea ?

— La nevoie, hatmane, te faci şi turc, — răspunse voios moşul, îndulcind cu o şagă amărăciunea răspunsului.

— O duceţi rău, oameni buni ?... — rosti Hmelniţchi aşa fel încât nu ştiai dacă întreabă ori încuviinţează. — După ce vom scăpa de jugul panilor, vom trăi o altă viaţă... — Se întoarse spre Garmaş, sfredelindu-l cu ochii : — Să dai oamenilor ciubote, să le faci straie pe socoteala ta şi să-i hrăneşti cum trebuie. Vrei să înmulţeşti cerşetorii ? Hoţule ! Tâlharule ! — Il înşfăcă de piept pe Garmaş, care îngălbenise, îl zgâlţâi şi dădu cu el de pământ. Garmaş se târî de-a-buşile, neputând să se ridice dintr'odată.

Hatmanul se întoarse către oameni :

— Ascultaţi, oameni buni, dacă neguţătorul ăsta vă va face supărări, să veniţi la mine cu jalbe, auziţi, oameni buni ?

— Auzim, hatmane ! Auzim ! — răspunseră toţi deodată.

Glasurile răsunau vesele laolaltă.

— Rămâneţi sănătoşi, oameni buni!
— Iţi urăm noroc, hatmane!
...Se întorceau în tăcere. Zolotarenco îşi ascundea zâmbetul cu palma. Garmaş se târa încet în urmă, mulţumindu-i lui dumnezeu că a scăpat numai cu atât. Ştia că hatmanul e turbat la mânie. Dar pentruce s'o fi mâniat? Pe cine apără el?
...Peste câteva zile, la Cehrin, hatmanul îl puse pe Svecica să scrie următorul răvaş către Garmaş:
„Iţi poruncesc Garmaş să ridici patru iezături şi pe lângă fiecare să clădeşti câte un cuptor înalt. Să ridici două turnătorii în care să se poată găuri ţevi de tun, cu ajutorul apei, aşa cum se face în Ţara Moscoviei la făurăriile de arme din Tula. Iţi trimit pentru aceasta pe cei doi meşteri vestiţi, despre care ţi-am vorbit când am fost la tine. Pe meşterii aceştia, Ivan Dâmov şi Dmitri Ciuichin, să-i găzduieşti aşa cum se cuvine, să le dai tot ce le trebuie pentru ca să nu ducă lipsă nici de hrană, nici de bani. Dacă n'ai să faci astfel, vei răspunde faţă de mine. Bagă de seamă, să nu aud de lucruri necinstite. Iţi poruncesc să nu pleci de acolo până când nu orânduieşti aceste treburi. Dacă o să ai nevoie de ceva, să-mi scrii..."
Isprăvi răvaşul. Era frânt de oboseală. Svecica plecă. Vistavoiul Ivanco îi pregăti aşternutul. Hmelniţchi îşi cuprinse cu mâinile capul greu şi îşi strânse tâmplele cu degetele. Pe neaşteptate îşi aduse aminte de cuvintele lui Guleai-Den despre Kreis. Dar parcă numai dela Guleai-Den a auzit aşa ceva? Dar, adevărat, ce o fi la mijloc? Va trebui să facă o cercetare în privinţa vistiernicului... Va trebui... Insă în adâncul sufletului său ştia că-şi spune astfel numai ca să-şi înnăbuşe grijile pentru câtăva vreme... Are nevoie de bani, de mulţi bani, pentru oaste, pentru neguţările cu puterile străine... Şi banii nu-i ajung niciodată... Niciodată! Numai Kreis poate să-i facă rost de bani, repede şi cu uşurinţă. De câte ori i-a cerut zece, treizeci, o sută de mii de zloţi, butoaie de aur şi argint au ieşit ca din pământ... Totuşi, nu putea să nu-şi mărturisească că, vorbele lui Guleai-Den şi jalbele multor oameni împotriva vistiernicului neamţ erau îndreptăţite.
...Frământarea din noaptea aceea nu era de prisos. Două zile mai târziu, Kreis stătea îngrijorat în faţa hatmanului. Ivan Vâgovschi şedea pe o laviţă, muşcându-şi vârful mustăţii şi urmărea cu nelinişte pe Hmelniţchi, pe sub gene.

Din colțul lui, Lavrin Capusta îl privea țintă pe Kreis. Bătând cu pumnul în masă, Hmelnițchi striga :

— Tâlharule ! Să taci, câine !

Deși Kreis nici nu se gândise să răspundă ceva, iar hatmanul își dădea seama de acest lucru, tocmai faptul că neamțul îi asculta în tăcere strigătele și amenințările îl supăra și mai mult.

— Am să poruncesc să fii tăiat în bucăți, să fii ars de viu... Nicio pedeapsă nu-i deajuns pentru tine, tâlharule ! Pe cine jefuiești tu ? Pe cine jupoi ? Și tu, Ivane, dece-ai tăcut ? Dece l-ai sprijinit ?

Vâgovschi, galben la față, se ridică :

— Dă-mi voie, hatmane...

— Nu-ți dau voie. Taci, diece ! Nu-ți dau voie ! Și tu ești un tâlhar !

Vâgovschi plecă supus capul și se așeză pe laviță.

— Să se facă cercetare, — îi strigă Hmelnițchi lui Capusta și-i zvârli foile de pergament boțite, pe care erau scrise jalbele. — Iată, citește ce scriu oamenii... Citește...

Hmelnițchi tăcu sleit de puteri și atunci Kreis, ducând mâinile la piept și stâlcind cuvintele, începu să vorbească :

— Pre luminăt pan gatman... — Hmelnițchi își mișcă amenințător sprâncenele și Kreis își ascunse într'o clipă ochii sub gene, părând că ar stinge în ei scăpărări dușmănoase. — Gătești pintru război mare prea luminăt pan. Papa, împărat sau regele șved, nu va da ban cu împrumut... unde se iau eu bani ? I nevoi bani mulți... Oh, câți bani i nevoi ! Cine să ni-i dea ? Trebuie să ne facem singuri rost de ei. Cu puterile nostre. Iar fiecare bir, prea luminăt pan gatman, îl ridicăm după universal tău, iar fiecare universal portă scălitură luminății ta...

Va să zică, așa stau lucrurile ! Cu câtă șiretenie le-a chibzuit neamțul pe toate... Iată unde vrea să ajungă : „Fiecare universal poartă iscălitura ta". Hmelnițchi se ridică. Părea că și aerul îl împiedică să vadă — îl tăie cu mâna înaintea sa... Și aici erau oameni care se ascundeau în spatele lui și acopereau totul cu numele lui. Neamțul roșcovan spunea adevărul. N'a iscălit el oare aceste nenumărate universale ? Și fiindcă în vorbele vistiernicului era adevărul, se simți și mai amărît. Intr'o clipă îi trecu prin gând, ca o vijelie, prădăciunile tătarilor, cântările jignitoare și urările dușmănoase ca : „Primul plumb să nu-l greșească drept în

piept să-l nimerească", chipurile trufaşe ale şleahticilor, ochii mieroşi ai lui Islam-Ghirei şi ai beilor săi — toate acestea se învârteau înaintea privirilor lui şi trebuia să facă sforţări peste puterile omeneşti ca prin toată mârşăvia aceasta să vadă calea pe care se cuvenea să meargă, şi să nu meargă singur, ci să ducă după el toată ţara, tot norodul...

Hmelniţchi ieşi de după masă şi făcu un pas înainte. Işi zicea stăruitor : „Ii voi duce prin chinuri, prin sânge, dar îi voi duce, voi dobândi slobozenia ţării mele dragi..." Şi fără să-şi dea seama, spuse tare :

— Voi dobândi ! Voi dobândi !

Spăimântat, Kreis, se dădea înapoi spre uşă, şi când hatmanul, scrâşnind din dinţi, făcu o mişcare iute şi smulse sabia din teacă, Kreis împinse fulgerător uşa cu spatele şi se făcu nevăzut...

Hmelniţchi simţi că ceva parcă îi încleştează inima. O ceaţă deasă îi plutea pe dinaintea ochilor. Nişte mâini stăruitoare, vrăjmaşe, parcă îi smucea pământul de sub picioare... şi se lăsă greoi în jeţ...

5

Hanul hărăzi Catriei o moarte îngrozitoare.

In mijlocul medeanului din faţa moscheii fu înfipt în pământ un stâlp. Goală, Catria fu legată de stâlp, unsă cu un strat gros de catran, iar la picioarele ei fu aşezat un maldăr de vreascuri. Imamul Safi, înălţând palmele deasupra capului, rosti :

— Marele divan a osândit la moarte, legată de stâlpul ruşinii, în faţa oamenilor, pe necredincioasa şi vicleana care a ridicat mâna ei de fiară ca să ucidă pe prea măritul nostru han Islam-Ghirei al III-lea, cel mai înţelept şi cel mai mare dintre stăpânitorii Răsăritului şi ai Apusului.

Pe medean nu mai era loc de mulţimea bulucită. De multă vreme nu-i mai desfătase hanul Bahcisaraiului cu o astfel de priveliştе. Stâlpul ruşinii se înălţa stingher şi înspăimântător în mijlocul gloatei lărmuitoare. Catria nu auzea şi nu vedea nimic.

— Focul să mistuie trupul spurcat al necredincioasei, flăcările să-i întunece ochii mişelnici şi să-i aducă chinuri veşnice şi nedomolite.

Un val greu de vânt fierbinte se revărsă peste medean. Garzii hanului înconjuraseră stâlpul. Un tătar fără nas bă-

tea asurzitor în dairea. Caznele trebuiau să înceapă. Iată, caraulele aduc câteva masalale aprinse. Acum vor aprinde vreascurile.

Catria nu vedea şi nu auzea nimic. Doar vântul fierbinte îi învăluise trupul, parcă ascunzând-o pentru o clipă de privirile îngrozitoare ale mulţimii. Iată, acolo în depărtare, dincolo de obcinile munţilor, se întindea stepa cea verde, răcoroasă; iarba înaltă foşneşte, holdele de grâu dau în spic, cocoşii albaştri zugrăviţi pe pereţii casei albe zâmbesc, turla bisericii sclipeşte în bătaia soarelui orbitor. Acesta e Baigorodul, aceasta e viaţa. Viaţa de altădată, de demult, la care nu se mai poate întoarce. Totuşi asta e viaţa. Şi Catria zbură spre acea viaţă peste capetele mulţimii îngrozitoare, peste munţi şi stepe, de-a-dreptul pe căi neumblate.

In inima ei nu sălăşluia teama. In inima ei alinată, pogorîse o linişte grea, ca plumbul. Incă de atunci, decând îşi încleştase cu o putere cumplită degetele în grumazul puhav al hanului, îşi dăduse seama că viaţa ei s'a sfârşit fără întoarcere, pe vecie, că de acum înainte nu va mai avea parte decât de chinuri şi de moarte. Şi nu va mai fi nici Martân, nici viaţa slobodă. O aştepta numai întunericul şi în cele de pe urmă, golul. Şi nimeni nu va mai vedea, nici cei apropiaţi, nici cei de departe, nici Martân, nici maică-sa, cum durerea i-a argintat cosiţele-i negre, cum i-a împletit suferinţa şuviţe albe într'o tinereţe care sfârşea atât de năpraznic în dimineaţa aceea pe medeanul din Bahcisarai.

Glasul imamului tremură de mânie, împroşcând parcă din răsputeri, din gâtlejul-i vânos, vorbele de încheiere:

— In numele lui allah, în numele lui Mahomed, focul şi pieirea să cadă pe capul necredincioasei. Blestemul şi moartea.

Dar iată, acum cugetul Catriei se trezi. Ochii ei se deschiseră larg. Ce înspăimântător! Mii de ochi şi de gâtlejuri se cască nesăţioase spre ea. Ce s'a întâmplat? Cine sunt aceşti oameni? Pentruce s'au adunat? Dece i-au uns trupul şi obrajii cu mâzga asta groasă şi de nesuferit, dece îi toarnă pe cap lipiciul ăsta. Privirile Catriei căzură pe vreascurile dela picioare. Incordându-şi tot trupul, ea strigă gâzilor neîndurători ai hanului:

— Daţi-mi drumul!

Cine să-i dea drumul? Cui să-i fie milă de ea? Numai striga, fecioară! Taci! Primeşte-ţi moartea îngrozitoare. Taci! Cine îi vorbeşte astfel? Cine i-a şoptit la ureche vor-

bele îndurerate de îmbărbătare? Taci, fecioară! Intăreşte-te! Va veni clipa şi mai îngrozitoare!

Buzele Catriei nu mai şoptesc decât un singur cuvânt, ca o rugă:

Martân! Martân!

Stâlpul ruşinii se înălţa deasupra mulţimii care întindea gâtul căutând spaima în ochii fetei, dar nu de spaimă erau plini ochii ei larg deschişi. Gâzii dădură foc la vreascuri. Un fum înnecăcios se prelinse în sus, îi tăie răsuflarea şi-i înceţoşă vederea. Catria se înnecă şi, ca să nu strige, îşi muşcă buzele. „Uite, acum va începe să ţipe, să plângă, să se roage", se gândea cu desfătare imamul Safi. Dar nici strigătele, nici rugile, nici tânguirile nu-i vor folosi la nimic necredincioasei. Acel care cutează să ridice mâna asupra fiului lui Mahomed, va pătimi în chinurile iadului şi va muri. Mare este înţelepciunea hanului şi nemăsurată este mânia lui. Cine nu ştie aceasta?

— Fiţi blestemaţi, fiţi blestemaţi în vecii vecilor! Chinurile mele să cadă pe capul vostru...

Puternic şi neînfricat răsuna glasul Catriei peste capetele mulţimii.

Şuierând pe deasupra medeanului, o săgeată zbură şi se înfipse în pieptul osânditei. După ea o a doua, apoi a treia.

Capul fetei se plecă supus şi împăcat. Acum, chinurile n'o mai înspăimântau pe Catria.

Mulţimea se tălăzui într'o larmă cumplită:

— Cine a tras săgeţile?

— Cine a călcat osânda hotărîtă de han?

— Cine a cutezat?

Garzii alergau ca turbaţi, izbind în spinări cu ghioagele, împrăştiind mulţimea. Catria nu mai vedea nimic. Amuţise pe vecie. Zadarnic mai striga şi clocotea mulţimea, zadarnic alergau garzii spre palat, pentru a vesti divanului nemaipomenita întâmplare:

— A murit! A murit!

Martân stătea în picioare în turnul strâmt al moscheii, cu umărul rezemat de zidul rece de piatră, şi strângea în mână arcul bine strunit. Prin ferestruica îngustă vedea mulţimea de jos. Larma amenințătoare ajungea până la el. Dar nu-l mai înspăimânta nimic. Asupra lui pogorîse liniştea

dorită. Trupul îi fremăta de o vârtoşie ciudată. Acum n'au decât să vină. Se va năpusti, el, unul singur, asupra mulţimii turbate, va muri, dar la picioarele lui se vor prăvăli morman trupurile garzilor şi ale caraulelor hanului. Auzi glasul piţigăiat al priveghetorului moscheii, paşii lui zoriţi pe treptele repezi ale scării din turn. Hărmălaia de pe medean se apropia de moscheie, părând că mulţimea ghicise acum de unde au fost trase săgeţile. Priveghetorul vârî capul prin deschizătura uşii şi se tângui, aproape plângând, cu vorbe stâlcite :

— Vai, vai ! Ce-ai făcut, spurcatule ? ! Ai jurat că ai să priveşti numai... Iată-i, se năpustesc încoace... Te-au zărit ! Te vor ucide în cazne, naiba să te ia, dar şi pe mine mă vor zvârli hrană zăvozilor.

— Taci ! — şuieră fioros Martân, cu glas sugrumat. — Taci !

Priveghetorul moscheii, dând din mâini ca şi cum ar fi văzut o stafie, se repezi pe trepte în jos şi se aruncă deznădăjduit, spre porţi. „Dece i-am dat drumul înăuntru necredinciosului ? se căina el. Dece m'am lăsat ispitit de aur ?“ Mulţimea, bătea năprasnic în porţi ; inima priveghetorului zvâcnea năvalnic. Deschise uşiţa cu mâini tremurătoare şi scoase afară chipu-i spânatic.

— Cine cutează să tulbure liniştea casei lui allah ? — întrebă el, străduindu-se să vorbească cu glas ameninţător.

Unul dintre garzi îi strigă în faţă, cu ochii scăpărând de mânie :

— In numele hanului, deschide ! Cineva a tras săgeţile din minarea.

— Piei de-aici viclene ! Oare nu ştii că în casa lui allah nu se intră cu hangerul, ci smerit ? Pleacă de aici cât n'a căzut osânda pe capul tău neghiob. In minarea nu-i nimeni. Ţi-ai pierdut minţile, batârule !

In faţa porţii mulţimea vuia şi clocotea. Priveghetorul închise uşiţa, fugi înapoi în turn, îl apucă pe Martân de mână, îl târî jos şi-l îmbrânci în chilia sfântă, în care se păstra coranul. Acolo nu are dreptul să intre decât Fatulla, marele imam al hanului, fiul sfânt al lui allah. Caraulele şi garzii nu se astâmpărau. Păstrătorul moscheii fugi iară la porţi, unde auzi glasul subţirel al lui Safi.

— Deschide poarta, — strigă acesta, — în numele hanului, îţi poruncesc să deschizi poarta !

Priveghetorul auzi cu groază glasul înfiorător al mai

marelui garzilor hanului, viteazul Baiazid, care, dintr'o singură izbitură de iatagan spintecă un om în două, dela umăr până'n stinghii. Deschise poarta și căzu în genunchi în fața imamului Safi.

— Allah vede cât m'au înfricoșat garzii. Se cuvine să facă una ca asta la poarta lăcașului lui allah?...

— Du-mă în minarea! — porunci bătrânul Baiazid. — Și închide clonțul dacă nu vrei să te legeni de o creangă uscată.

In turn, căutară, pipăiră cu mâinile fiecare piatră, adulmecară văzduhul, ca și când stihiile lui puteau să le spună ceva de cel culpeș.

Cercetară prin toate cotloanele și se opriră în fața ușii chiliei sfinte. Păstrătorul doar rosti smerit:

— Aici este închis coranul mahomezilor. Cheile le are sfântul Fatulla.

Nehotărîți, se învârtiră o vreme prin fața ușii și plecară.

Zvonul pașilor se stinsese demult în moscheia pustie, dar priveghetorul mai tremura încă. Abia se dezmetici. Descuie ușa și-l trase afară pe Martân. Fugi înaintea lui, se opri lângă zid, se urcă pe un prepeleag scund și se uită afară: în livadă nu se vedea nimeni.

— Pleacă! — se răsti dușmănos spre cazac.

La despărțire, Martân ar fi vrut să-l pălească cu un pumn, dar nu făcu decât să stupească scârbavnic și sări peste zid. O jumătate de ceas mai târziu, stătea în fața lui Ivan Nejivoi și a lui Timofei.

— Credeam că ai să te prăpădești, frățioare, — suspină Timofei.

— Nu mai este Catria, nu mai este, — se tângui Martân drept răspuns și își acoperi obrajii cu palmele.

Hanul îl primi pe Timofei Hmelnițchi, solul hatmanului, de față cu întregul divan. Vizirul, frații hanului și beii stăteau în spatele hanului. Darurile hatmanului fură așezate dinaintea lui Islam-Ghirei. Timofei îi întinse răvașul hatmanului. Hanul îl primi și-l trecu vizirului, fără să-l citească.

— Fratele meu, Hmelnițchi, s'a jeluit de mine sultanului Turciei, — începu hanul burzuluit. — Nu face bine hatmanul, calcă legământul nostru de prietenie.

Timofei știa dece este nemulțumit hanul. Tatăl lui îi spusese despre ce este vorba încă înainte de a fi plecat spre

Bahcisarai. La tocmelile cu Osman-aga, Hmelnițchi îi spusese limpede: „Ca să pot lupta liniștit, sultanul trebuie să-i poruncească hanului să nu cadă la învoială cu regele în spatele meu, așa cum s'a întâmplat la Zborov".

Timofei ocoli un răspuns. Aduse vorba despre altceva.

— Mărite han, hatmanul Ucrainei m'a însărcinat să te întreb dacă poate aștepta urdia ta?

Hanul aruncă spre feciorul hatmanului o privire ascuțită. E șiret fiul ghiaurului! Ei bine, o să vedem noi!

— Spune-i hatmanului, fratele meu, că mă voi ține de cuvânt și de data aceasta. Voi fi cu urdia la sfârșitul lui Mai, acolo unde mă cheamă hatmanul, dar el trebuie să poruncească prin sate și târguri ca pândele slobode ale prostimii voastre să nu tabere pe bulucurile mele, să nu-mi hrăpească robii pe care-i voi lua ca pradă de război...

Hanului îi tremurau mâinile. Fără voia lui își pipăi beregata care îl mai durea și acum. Iși aduse aminte de seara din ajun. S'ar fi putut întâmpla ca necredincioasa procletă să-l sugrume. Simți o înfiorare rece pe ceafă, încleștă pumnii și, fără să se stăpânească, spuse aproape strigând în fața lui Timofei:

— Voi lua atâția robi câți îmi trebuie, căci am datorința, după porunca sultanului, să-i trimit cinci mii de ghiauri. Hatmanul, fratele meu de inimă, trebuie să știe aceasta. Să știe!

In liniștea care se așternu după zbucnirea de mânie a hanului, glasul lui Timofei răsună apăsat:

— Nu eu sunt acela cu care trebuie să te înțelegi în privința robilor și a pleanului. Aceasta nu mă privește, mărite han, și nu pentru aceasta m'a trimis hatmanul aici...

Beii și frații hanului schimbară priviri. Prea cutezător vorbește odrasla lui Hmel.

Vizirul își trecea degetele prin cutele feregelei. Zâmbea veninos. Să vadă divanul cum strică hanul lucrurile, atunci când se amestecă singur în tocmeli. Timofei răsuflă și urmă de data asta mai liniștit:

— Mărite han, războiul n'a început încă și plean nu este deocamdată: așa că pentruce să ne tocmim și ce să împărțim?

— Și dacă nu vă veți învoi, — izbucni din nou hanul, — voi porunci urdiei să năboiască la Cehrin, la Belaia Țercov, îi voi porunci hatmanului să mă însoțească împotriva

Moscoviei şi nu mă voi duce cu el împotriva beiului Moldaviei...

Deodată, un zâmbet blajin flutură pe buzele hanului, strânse duşmănos. Pentruce să strige? Işi aminti de porunca sultanului. Işi aminti de sfaturile vizirului. Să nu se sfădească cu Hmel, să nu se sfădească în nicio împrejurare! Işi aminti de năvala cazacilor împotriva Azovului şi a Sinopului, de luptele dela Trapezunt. Bine îl povăţuise blestematul de vizir, bine: lasă-l pe craiul Lehiei să se războiască cu Hmel, lasă-i să se sfâşie unul pe altul. Iar atunci când amândoi vor fi sleiţi de puteri...

Zâmbetul de pe buzele hanului se întindea din ce în ce mai larg, iar chipul i se îmblânzea tot mai mult...

— Puneţi perine pentru feciorul fratelui meu, — porunci el slujitorilor.

Se aşezară două perine pentru Timofei şi una pentru stolnicul Nejivoi. Purceseră la o sfătuire lungă şi întortochiată. Vorbele se cerneau ca prin sită. Timofei simţea cum din pricina acestei linişti făţărîte îi plezneşte capul. Ar fi vrut să se ridice şi să plece. Dar îşi aduse aminte de privirea tatălui său şi-i auzi vorbele pătrunzătoare: „Iscusinţa noastră nu trebuie să stea numai în sabie, fiule, căci la sabie cazacii au fost vestiţi şi înaintea noastră; nu numai sabia ci şi înţelepciunea e armă..."

Şi deaceea Timofei stătea aici cu toată ura lui aprinsă împotriva înfumuratului han şi a beilor. Trebuia să zâmbească atunci când ar fi vrut să-i scuipe în faţă, trebuia să-şi plece capul şi să-i întrebe de sănătate, când vedea în faţa ochilor schingiuirea îngrozitoare a miresei cazacului Ternovâi, trebuia să-i dăruiască hanului săgeţi de aur, când el ar fi dorit ca acestea să-i străpungă inima. Multe trebuia să faci împotriva poruncii sufletului tău şi Timofei le va împlini, căci tocmai aceasta este îndeletnicirea solicească: e iscusinţa întortochiată, vrednică de cei viteji, cu ajutorul căreia uneori câştigi o luptă mai repede şi mai cu izbândă decât cu flinta şi cu sabia.

— Am auzit aici despre faptele mari ale fratelui nostru, — grăi hanul, — a început să făurească tunuri, să durează cuptoare înalte; a chemat meşteri din Moscovia. E adevărat oare?

Timofei lăsă capul în jos şi-şi plecă ochii. Aşa se cuvenea să faci când îi răspundeai hanului. Trebuia să-ţi cobori ochii sub privirile lui. Asta îi venea mai la îndemână şi lui

Timofei. Ii trecu prin gând. „De bunăseamă că beii au născocit aceasta dinadins, ca să le vină mai uşor să spună vicleşuguri hanului lor."

Hanul aştepta încordat răspunsul.

— Mărite han, cazacii au îndrăgit din moşi strămoşi mai mult săbiile şi suliţele — răspunse Timofei.

— Şi tu mânuieşti limba tot atât de bine ca şi sabia, — rosti hanul cu înţeles.

Sotnicul Nejivoi ascunse un zâmbet.

Clipele se scurgeau încet. Dincolo de ferestrele largi ale palatului era primăvară, adia vântul, se întindea nemărginirea şi marea de flori trandafirii a livezilor. Undeva, dincolo de obcinile munţilor din Crâm, e întinsul siniliu al Niprului, pământul ademenitor al stepei, iar deasupra ei e necuprinsul albastru. Aici, în palat, nu puteai cânta viersul de dor, larg, ca în stepă. Aici nu puteai trage din plin în piept, văzduhul îmbătător. Aici totul era cumpănit şi măsurat. Fiecare mişcare şi fiecare vorbă. Căci aşa se dezleagă treburile soliceşti, aşa fel se ocârmuieşte. Indărătul acestei linişti şi al temenelelor făţarnice e tăinuit necunoscutul îngrijorător, vălmăşit, al luptelor, al ceamburarilor, e pârjolul, jalea şi deznădejdea celor obidiţi, lacrimile roabelor. Acestea trebuie să le ţii minte când stai pe perinele moi din sala înaltă a palatului din Bahcisarai, în faţa lui Islam-Ghirei al III-lea, ca sol al hatmanului Oastei Zaporojene şi al întregii Ucraine.

6

Cneazul Semion Vasilievici Prozorovschi şi boierul Grigori Puşchin îşi băteau capul de două zile cu Mahowski, solul craiului leah. După părerea lui Puşchin două zile fuseseră pierdute d'a surda în vorbirile cu solul. N'avea nicio noimă să mai asculţi lămuririle încâlcite ale lui Mahowski, linguşirile şi chiar ameninţările lui. Boierul Puşchin îşi amintea destul de bine drumul pe care îl făcuse cu un an în urmă la Varşovia, pentru a se mai încrede în făgăduielile mărinimoase ale craiului, sau pentru a-i lua în seamă întâmpinările şi ameninţările. Dar trebuia să stea, să asculte şi din când în când să se amestece în vorbire.

In sala din Cremlin, sobele scunde, îmbrăcate în ţiglă zmălţuită, galbenă, împrăştiau căldură din belşug. Prin

ocnițele adânci ale ferestrelor se prizărea lumina searbădă a unei zile de Mart.

Ca nişte umbre, dieci ai despărțământului soliilor intrau şi ieşeau din sală, aducând suluri de pergament şi desfăşurându-le în fața cneazului Prozorovschi.

Semion Vasilievici mişcă din buze, ridică cu înțeles un deget, şi după ce aruncă spre Mahowski o privire pe deasupra sticlelor lucitoare ale ochelarilor, grăi:

— Am mai oblicit neîndoielnic, boierule sol, că în Smolensc şi în olaturile lui — olaturi ruseşti străvechi, — apăsă cneazul, — oamenii lui Radziwill pângăresc bisericile pravoslavnice şi silesc pe popi să treacă la unie...

Mahowski dădu din cap în semn de tăgadă şi voi să răspundă.

— Aibi răbdare, boierule sol, aibi răbdare. — Prozorovschi cerceta hârtiile îngălbenite. — Deasemenea avem ştiință că pe zisele olaturi, ruşii sunt ținuți ca nişte robi şi striviți de tot felul de corvezi; deaceea gospodăriile lor au ajuns de izbelişte, iar pământurile, altădată mănoase, astăzi sânt pârloagă. Dece mai vorbeşti, boierule sol, despre o prietenie veşnică şi cinstită, când Janusz Radziwill săvârşeşte asemenea isprăvi?

— Pane cneaz, — răspunse Mahowski, ducând mâna la inimă, rogu-te, fii încredințat că regele nu are ştire de acest lucru. Când va afla se va mânia foarte din pricina faptelor samavolnice ale hatmanului Litvaniei.

Pe fruntea lui Mahowski se iviră broboane de sudoare iar degetele îi tremurau de ciudă. Aşa se întâmplase pururi aici la Moscova. Jesus-Maria! Era mult mai uşor să porți tocmeli cu hanul şi cu dregătorii lui! Moscovitenii îl scoteau din sărite cu încăpățânarea şi dârzenia lor. Senatorilor dela Varşovia le venea uşor să dea povețe! Să încerce şi ei să vină aici, la Cremlin, să dobândească ceva. Privi cu ură obrajii raşi ai lui Prozorovschi, ochii lui ageri din dosul ochelarilor cu ramă de aur şi rosti încet:

— Pane cneaz, aceasta este o pricină a noastră, lăuntrică, şi o vom descurca singuri. Radziwill va trebui să dea seama. Dar dece nu răspunzi, domnia ta, la întrebarea mea? Ceeace se petrece la hotarele Moscoviei, oare nu te îngrijorează?

Prozorovschi tăcea, aplecând capul şi ascultând cu luare aminte. Puşchin se uita cu pleoapele pe jumătate coborîte la făcliile pe care le aprindeau diecii. Mahowski se ri-

dică. Sprijinit cu mâinile de masă rosti cu căldură, cu turburare:

— Milostivi pani, trebuie să ştiţi că răzvrătitul Hmelniţchi a pus gând rău nu numai Rzeczei Pospolita; dezghinurile lui cutezătoare împotriva regelui, unsul lui dumnezeu, ar putea, ca şi ciuma, să sară peste hotare. Hmelniţchi este o pildă rea pentru prostimea cea vicleană. Oare acestea nu vă nelinişesc, pani? Priviţi ce se petrece în Evropa. Aduceţi-vă aminte; acum un an, gloatele besmetice au ridicat mâna asupra unui uns al lui dumnezeu, regele Carl I Stuart al Engliterei şi i-au dat moartea; la Viena, mişei nelegiuiţi au uneltit împotriva vieţii preamăritului împărat. Hmelniţchi este un fir din acelaş ghem drăcesc... El unelteşte împotriva unui uns al lui dumnezeu. Dacă vreţi, am să vă spun şi mai mult: are de gând să intre sub ocrotirea sultanului Turciei, a juruit prietenie veşnică hanului din Crâm şi s'a lăudat că va merge împreună cu urdia să se războiască cu Ţara Moscoviei...

Mahowski se opri să răsufle. I se păru că vorbele sale făcuseră întipărire asupra boierilor.

— Din însărcinarea regelui Jan-Kazimir, eu trebuie să le arăt toate acestea în faţa ţarului, să rog pe măria sa a nu îngădui ca nemernicii răzvrătiţi să pătrunză pe pământurile sale, să sporească străjile de streliţi, iar cazacii dela Don să fie popriţi cu străşnicie de a se alătura la podgheazurile lui Hmelniţchi. Atamanul Alexei Starov, care a încălcat pacea veşnică dela Polianovca şi care a fost cu cazacii dela Don la Zborov, să fie căznit cu moartea pentru ca alţii să nu ia cumva pildă dela el. Neguţătorii şi slujbaşii ruşi să fie struniţi... Aici Mahowski citea după foaia de pergament întinsă în faţa lui — să fie împiedicaţi să-i vândă lui Hmelniţchi arme, ghiulele, pulbere, precum şi grâne şi sare. Solii lui Hmelniţchi să nu fie primiţi aici — aceasta este potrivnic tractatului nostru de pace, căci înseamnă că domniile voastre, pani, îl socotiţi pe tâlharul şi răzvrătitul de Hmelniţchi drept hatman...

— Dar dece domniile voastre îi trimiteţi soli? — îl întrerupse oţărît Puşchin.

Prozorovschi privi nemulţumit spre boier.

— Vorbeşte, boierule sol, iartă întreruperea.

— Asta e tot. Aceasta trebuie să i-o spun, în numele regelui, măriei sale ţarului Alexei Mihailovici şi să-i dau chiar în mână epistolele regelui.

Cneazul Prozorovschi se ridică.

— Boierule sol, cu asta îngăduie să întrerupem vorbirea noastră. Lasă-ne să chibzuim. Peste vreo două, trei zile ne vom aduna iară.

— Ce să mai îndelungim? Asta-i numai pierdere de vreme, — glăsui Mahowski burzuluit.

Prozorovschi nu răspunse. Plecă fruntea, lăsându-l să înţeleagă că întâlnirea s'a încheiat.

Peste trei zile se adunară din nou în sala mare a despărţământului soliilor.

Mahowski, împreună cu Grozdicki, pisarul soliei, sosi chiar la ceasurile două. Fură primiţi de cneazul Prozorovschi, de boierul Grigorj Puşchin, de boierul de sfat Uncovschi şi de ocolnicul Bogdan Hitrov. După închinăciuni şi după întrebări de sănătate, după ce cercetară dacă nu-i lipseşte ceva şi dacă solului nu i-a pricinuit cineva vreo supărare, cneazul îl vesti:

— Boierule sol, veştile pe care ni le-ai dat în legătură cu uneltirile hatmanului zaporojean sunt de mare însemnătate şi cer vreme pentru a fi chibzuite cum trebuie. Am înştiinţat pe ţarul Alexei Mihailovici că ai sosit. Măria sa fiind bolnav nu se află acum la Cremlin şi, spre marea lui căinţă, nu poate astăzi să te primească pe domnia ta, slujitorul măriei sale craiului Jan-Kazimir. Deaceea silit vei fi să-mi dai mie scrisoarea crăiască pentru a i-o înmâna ţarului.

Mahowski călcă rânduiala statornicită şi-l întrerupse pe vorbitor:

— Pane cneaz, nu-i cu putinţă aşa ceva. Potrivit voinţei regelui meu, sunt dator să dau scrisoarea regească numai în mâna măriei sale ţarului.

Prozorovschi dădu din mâini cu prefăcută părere de rău:

— Atunci va trebui să mai aştepţi. Vom fi tare bucuroşi dacă vei mai rămâne ca oaspete al nostru la Moscova.

Mahowski văzu negru înaintea ochilor. Să mai aştepte? Ce, sunt zmintiţi? La miazăzi au şi început încăierările cu pândele lui Hmelniţchi; ieri ştafeta dela Varşovia a adus o scrisoare dela cancelarul Leszczinski: să grăbească neguţările. Celor de acolo, din Varşovia, le e uşor să poruncească.

— In ceeace priveşte celelalte cereri, boierule sol, — urmă Prozorovschi, — te înştiinţez: cazacii zaporojeni sunt oameni de credinţă pravoslavnică şi fug pe pământul ţarului pentrucă clericii catolici le pun multe oprelişti şi săvâr-

șesc multe zminteli împotriva credinței lor; deaceea, nu-i putem popri să se așeze pe pământul rusesc. Conteniți cu prigoana și cu obijduirile și atunci n'or fugi nici ei. Al doilea, boierule sol: oștirea streliților se află la hotarele noastre în număr trebuincios și nu vedem nicio nevoie s-o sporim sau s'o scădem. In ceeace privește însă trimiterea unei oștiri împotriva lui Hmelnițchi, acesta este un lucru cu neputință, căci noi avem aceeaș credință ca și cazacii și nu ne putem războі cu ei atunci când își apără credința; și apoi nici patriarhul nu și-ar da vreodată blagoslovirea sa unei asemenea isprăvi. Despre faptele lui Starov Alexei, atamanul cazacilor dela Don, nu avem cunoștință. S'a poruncit voievodului streliților Artamon Matveev să facă o cercetare. In ceeace privește spusele tale că Hmelnițchi ar avea de gând să ceară ocrotire veșnică sultanului Turciei și că ar unelti împotriva țării noastre împreună cu tătarii și cu turcii, noi nu avem cunoștință de asemenea lucruri; aceasta voi trebuie s'o știți mai bine, căci hatmanul Hmelnițchi e supusul vostru și pentru gândurile rele și isprăvile lui veți răspunde voi, potrivit cu legământul de pace dintre țările noastre. Nu putem popri pe negutători să facă negoț cu negutătorii ucraineni. In legământul dela Polianovca nu este trecută nicio îndatorire cu privire la cei cu care poți face negoț și cum să faci negoț; și nimeni nu poate popri pe negutători să facă așa cum vor. Astfel cum sunt volnici să facă negoț cu negutătorii din Lehia, tot așa pot să facă negoț oriunde, în orice loc.

— In ceeace privește pe solii lui Hmelnițchi, te înștiințăm că măria sa craiul trebuie să-l împiedice pe hatmanul său, astfel cum îl socotește pe Bogdan Hmelnițchi, ca să trimită soli în alte țări; iar noi suntem slobozi să purtăm negutări cu cine vrem. A cere mai mult, ar însemna o încălcare a legământului dela Polianovca. In ceeace privește celelalte lucruri, boierule sol, trebuie să-ți spun că războiul vostru cu cazacii, cum spui singur, e un război lăuntric și noi nu ne vom amesteca cu oștile, dar măria sa țarul Alexei Mihailovici nu poate sta molcom când vede batjocorită credința pravoslavnică, când sunt năruite bisericile domnului, când slova și vorba rusească sunt hulite și ponegrite în cele mai netrebnice și mârșave chipuri. Aceasta înseamnă o încălcare a legământului dela Polianovca, care scrie că amândouă părțile își vor cinsti una alteia credința și vor îngădui mărturisirea slobodă a acestei credințe.

Grigori Puşchin simţi că i se taie răsuflarea de uimire. Bine l-a mai săpunit cneazul pe pan Mahowski!

Uncovschi păstra o tăcere cuviincioasă; doar în ochi îi scăpărau scântei vesele. Lui Mahowski îi zvâcneau mustăţile. Işi petrecu mâinile pe după cingătoare, privi cu trufie pe boieri, şi grăi cu înţeles:

— Toate cele ce am auzit dela domnia ta, cneazule, le voi spune la Varşovia. Nu mai pot rămâne aici nicio zi. Ieri, o ştafetă a cancelarului mi-a adus o ştire îmbucurătoare: călărimea vitează a lui pan Kalinowski, hatmanul armiei din Ucraina, a zdrobit cel mai bun polc al lui Hmelniţchi, de sub porunca lui Danilo Neceai, iar însuşi Neceai a fost ucis. Regele va pleca în curând cu temeiul armiei şi deaceea eu trebuie să pornesc fără zăbavă spre Varşovia.

Să vedem ce-o să mai zică acum cneazul! Mahowski era bucuros. A tras drept la ţintă! I se părea că ştirea spusă de el i-a uluit pe boieri. Iată, acum or să schimbe priviri între ei şi altfel va glăsui cneazul Prozorovschi care, (Mahowski o ştia sigur) nu mai departe decât ieri a stat de vorbă în taină cu polcovnicul Mihail Sulicici, solul lui Hmelniţchi.

După o scurtă tăcere, Prozorovschi grăi:

— Să te ţinem aici, boierule sol, noi nu avem dreptul. Domnia ta îţi dai seama mai bine ce trebuie să faci. Iar în ceeace priveşte scrisoarea crăiască, hotărăşte singur.

...Mahowski, solul craiului Lehiei, şi alaiul său, însoţit de slujbaşi ai despărţământului soliilor, în frunte cu diacul Almaz Ivanov, plecă din Moscova luând calea spre Smolensc-Orşa.

La depărtare de cinci mile de Moscova, lângă slobozia Verhneaia Zastava, Almaz Ivanov se opri, îi ură drum bun lui Mahowski şi-i înmână zapisca de ocrotire pe drum, pentru ca pândele de streliţi să nu facă nicio supărare boierului sol şi oamenilor din solie.

Un vânt tăios pătrundea în caleaşca închisă. Infăşurat în blana sa de urs, Mahowski îşi aducea aminte cu plăcere de zilele petrecute de curând la Bahcisarai, de soarele dogorîtor din Crâm, de vorbele dulci ca mierea schimbate cu hanul şi cu vizirul său. Oftă mâhnit. Vremurile se învăluiau şi întâmplările prevesteau noi urgii. Numai gândind la asta şi simţeai o strângere de inimă.

In aceeaş vreme, spetind caii, polcovnicul Mihailo Su-

licici gonea în iureş pe pământul Moscoviei spre îndepărtatul Cehrin. Curând pătrunseră în inima codrilor deşi din olatul Brianscului, afundându-se pe drumeagurile lor neumblate. Polcovnicul iscodea bungetul cu ochii şi ţinea pistolul la îndemână: nu poţi şti cine îţi aţine calea în aceste sihle! Butca sa era împresurată de cincizeci de călăreţi. Caii fornăiau. Deasupra capetelor unduiau valuri de aburi. In dreapta şi în stânga ţâşneau stropi de sloată. Corbii speriaţi zburau din copaci. Sulicici ghiontea între coaste pe cazacul de pe capră:

— Mai repede Semion, mai repede!

Semion doar ridica din umeri. Cum poate să meargă mai repede? A schimbat pân'acum a patra păreche de cai. Polcovnicul parcă a turbat. A hălăduit liniştit trei luni la Moscova şi deodată a sărit ca un buiac. Intr'o singură noapte vrea să ajungi la Chiev, chiar la Cehrin. Tare e aprins! Totuşi, Semion şfichiui cu harapnicul pe mijlocaş. Butca sălta peste bulgării de glod îngheţat. Telegarii zburau, parcă aveau aripi. „Iacătă, se gândea Semion, ce ar fi să aibă omul aripi! Spunea la Lubeanca un târgoveţ că nişte oameni au născocit meşteşugul cu care poţi să zbori. De bunăseamă că a tăiat piroane!"

Cazacul Semion Cravciuc îşi amintea cu căldură de Moscova. Câte n'a văzut, câte n'a auzit el acolo! Fusese tare bucuros, mai ales văzând că şi pe meleagurile astea erau fraţi de-ai lor, de aceeaş credinţă. Şi ei erau în aceeaş ananghie... Nici hlopii din Moscovia n'o duceau mai bine. Se vede treaba că boierul e la fel pretutindeni, ce mi-e în Moscovia, ce mi-e în Marcovţî, satul lui Semion Cravciuc de pe Nipru.

Vântul bătea drept în faţă. Soarele sângeriu scăpăta spre asfinţit. In curând vor ajunge la Briansc. Gândul lui Mihailo Sulicici sbura când la Moscova, când la Cehrin... Are ce să-i povestească hatmanului, are cu ce să-l bucure. N'a stat degeaba trei luni la Moscova.

La Briansc, polcovnicul Sulicici fu oaspetele voievodului cneaz Nichifor Feodorovici Meşcerschi. Se opri la el nu numai ca să se hodinească. Desfăşură dinaintea voievodului un ucaz trimis de cneazul Prozorovschi. Voievodul îl citi cu luare aminte şi dădu din cap a încuviinţare.

— Bine, oastea voastră poate să vină. Pe aici şleaurile sunt bune. Proviant şi tunuri se vor găsi, o să vă dăm noi o mână de ajutor la treaba asta.

Băură câte un pahar și mâncară piftie, stând de vorbă pe îndelete, prietenește.

In zori, Sulicici se afla din nou în butcă. Gândurile iar îi zburau, nerăbdarea iar îl gonea. Pentru întâia oară în toată vremea drumului se gândi la înfrângerea lui Neceai. „Iute din fire și fără băgare de seamă, cugetă el, se vâra unde nu trebuie“.

Soarele se înălța deasupra zării. In văzduh adia un iz de frunze putrede. Butca trecea printr'un redin și străjerii soliei porniră o cântare.

7

La începutul lui April, Hmelnițchi trimise peste hotarul rusesc, spre Briansc, șapte mii de cazaci sub porunca polcovnicului Tarasenco, care sosise de curând dela Codac. Ingrijindu-se de tunuri, hatmanul se strămută la Corsun, unde le aduna Feodor Corobca, marele nacealnic al chervanelor. Aici, după părerea hatmanului, trebuiau strânse toate tunurile, trebuiau gătite toate ghiulelele de care aveau nevoie, și pulberea, iar în clipa potrivită, atunci când se va hotărî limpede unde va fi câmpul de luptă pe care se vor încleșta toate puterile, să izbească cu ele în locul cel mai șubred al armiei regești.

Hmelnițchi se grăbea să înceapă harțele între pânde înainte de sosirea urdiei, pentru ca hanul să fie nevoit să intre de-a-dreptul în foc, să nu dezlănțuie el încăierarea. Acest lucru, după socotelile lui Hmelnițchi, ar fi răpit leșilor și tătarilor putința de a-l trage iară pe sfoară printr'un nou vicleșug, așa cum s'a întâmplat la Zborov. E adevărat că pe hatman îl mai nelinișțea și voievodul litvan Janusz Radziwill, dar faptul că țarul Moscoviei a încuviințat trecerea oastei hatmanului peste hotarul rusesc schimba starea de lucruri.

...Cei din casa stolnicului Ivan Zolotarenco dela Corsun se și obișnuiseră cu înaltul lor oaspe. In ogradă se auzea zi și noapte larma cazacilor. Dincolo de poartă era de-a-dreptul hărmălaie, iar în tindă nu auzeai decât:

— Nu-i voie la hatman!

— Așteaptă. La hatman e Bohun.

— Abia mâine îl poți vedea pe hatman, azi e sfatul nacealnicilor.

Esaulul Demian Lisoveţ cădea din picioare de oboseală. E uşor de vorbit! Dar ce greu e să nu dormi nici ziua, nici noaptea! Doar dimineaţa dacă mai ai noroc să aţipeşti oleacă pe vreo laviţă, într'un colţ. Incolo, alergi mereu năuc: olăcari, scrisori, hrisoave... Pisarii, lua-i-ar dracu' pe toţi, se turlăcesc de dimineaţa până seara. Bine că măcar Vâgovschi a rămas la Cehrin, altfel şi-ar mai fi bătut capul şi cu el...

Timofei se abătu pe la Corsun pentru câteva zile, îi dărui esaulului o sabie cu teacă de argint, apoi plecă cu Bohun spre Vinniţa. Capusta făcea mereu naveta între Cehrin şi Corsun. Venea omenire, sumedenie! Parcă şi-au pierdut minţile cu toţii: să le tot dai la hrisoave de ascultare şi de ocrotire. Auzind despre izbânda lui Kalinowski, şleahta începuse să ridice capul; totuşi după ce Bohun l-a hărţuit o leacă pe hatmanul armiei leşeşti din Ucraina, panii s'au mai astâmpărat.

Lisoveţ găsi o clipă de răgaz şi ieşi în ceardac. Hanna, sora sotnicului Zolotarenco, trecea prin ogradă. Esaulul îşi scoase repede cuşma şi-i făcu o plecăciune cuviincioasă. Frumoasa dădu din cap surâzătoare, arătându-şi dinţii albi, drepţi. Esaulul îi privea cu încântare ciuboţelele roşii, când auzi în spatele său glasul răguşit al lui Sulicici:

— Demian, te chiamă hatmanul!

— O doamne! — ţinându-şi sabia cu mâna, Lisoveţ se năpusti în casă.

— Unde umbli? — îl întrebă aspru Hmelniţchi. In odaia îmbâcsită de fum de tutun deabia se mai puteau desluşi chipurile lui Zolotarenco, Sulicici, Capusta şi Mujilovschi. — Cerneală nu găseşti niciodată, penele sunt ca nişte aşchii...

— Pane hatman, Svecica a stricat toate penele, — se grăbi să se plângă esaulul, — nu-i chip cu el: scrie, scrie în neştire. In curând, din pricina lui, nu va rămâne cerneală în toată Ucraina...

Şaga îi plăcu hatmanului. Zâmbi. Lui Lisoveţ i se luă o piatră de pe inimă. Altfel, astăzi n'ar fi scăpat uşor...

— Svecica rămâne Svecica, — spuse paşnic Hmelniţchi, — iar tu adă mai repede harta, pene noi şi cerneală.

...Esaulul se apropie de câteva ori de uşă. Işi lipea urechea de ea şi asculta. O fată dela bucătărie aduse în odăile hatmanului mere murate. Lisoveţ luă două mere, o ciupi pe fată de obrazul rumen şi îşi înfipse dinţii într'unul din

ele. Ei drăcie! E vremea cinei, şi n'au mâncat nici de amiază, iar el trebuie să stea aici, drept ca o lumânare. Piei necurate! Iarăşi i-a venit Svecica [1]) pe limbă, n'ai loc de el!

Şi ca un făcut, Feodor Svecica răsări ca o nălucă pe scară şi dădu cuviincios ziua bună lui Lisoveţ. Isprăvind de mestecat mărul, acesta întrebă:

— Pesemne că tu ai prânzit, cinstite cronicar?

— Da, am prânzit, — răspunse smerit Svecica.

— Eu n'am prânzit încă, — se plânse esaulul. — Ce zici de asta?

— Aş vrea să intru la hatman, — începu sfios Svecica.

— Ai vrea tu multe. Crezi că acum hatmanul n'are altă treabă decât să pălăvrăgească cu tine?

— Vreau să mă cer la oaste, pane esaul.

— Ce, ţi s'a urît cu viaţa, ori ai isprăvit toată cerneala?

— Domnia ta şuguieşti, pane esaul; eu, în acest ceas ameninţător pentru ţară, trebuie să apăr cu sabia credinţa şi slobozenia, şi nu să scriu la hrisoave. Acum am vârsta şi puterea de cazac.

— Măi, Svecica, vorbeşti curat ca un popă! — Lisoveţ isprăvi de mestecat mărul, scuipă sâmburii şi îşi şterse buzele cu năframa. — Ia uite ce i-a trecut prin gând. Să-ţi scoţi asta din cap! Hatmanul a poruncit să nu fii primit la cazaci. Tu, Svecica, să scrii, asta-i soarta ta în vecii vecilor. Ehei, dacă aş avea eu asemenea slujbă!

— Nu mă laşi să intru la hatman?

— Nu te las! Acolo se ţine sfat. Pricepi?

Svecica se întoarse şi plecă, străbătând ograda cu paşi mari; la poartă se opri şi spuse ceva străjerului.

„Să ştii că se duce la crâşmă", se gândi esaulul cu pismă.

...Sfatul se sfârşi seara târziu. Luară masa în odaia cea mare de primire. De orânduiala mesei se îngrijea Hanna, sora lui Zolotarenco. Hmelniţchi îi urmărea cu luare aminte fiecare mişcare. Simţea că ceva cald îi dogoreşte inima când întâlnea privirea ei deschisă şi îndrăzneaţă. Polcovnicii mâncau în tăcere. Zolotarenco turna vinul în pocale. In odaie nu erau nici jeţuri late, nici chilimuri pe pereţi. In jurul mesei se înşiruiau jâlţuri cu spătare înalte îmbrăcate în safian roş, iar de-a-lungul pereţilor, măsuţe vieneze şi foteluri adânci, cu picioare subţiri. Ferestrele mari, înalte,

[1]) *Svecica* — lumânare. (N. trad.)

aveau deasupra geamuri de felurite culori. Pe masa mare şi pe măsuţele din colţurile odăii erau policandre de argint cu câte şase braţe. Pe faţa de masă albă erau aşezate tacâmuri de argint şi talere de farfor,[1]) vechi şipuri ucrainiene cu rachiu de calgan[2]), clondire înalte cu malvasie şi carafe de argint cu votcă.

Hanna se ridica mereu, ieşea pe uşă şi se întorcea ţinând cu mâinile întinse tablalele cu mâncări.

— Trebuie să te însori, Ivane, — zise hatmanul, — şi să-ţi măriţi şi sora.

Inainte ca Zolotarenco să fi apucat să deschidă gura, răspunse Hanna; punând în faţa ei pocalul de argint, îl privi pe hatman drept în ochi:

— După moartea bărbatului meu, pane hatman, am juruit să nu mă mărit din nou până când Ucraina nu va fi izbăvită de panii leşi.

Vorbea apăsat, fără umbră de zâmbet pe buzele ei pline.

— De bunăseamă că e o juruinţă frumoasă, — spuse Hmelniţchi, tărăgănând vorbele.

— N'o să ai mult de aşteptat, Hanna, — o încredinţă Sulicici dela locul său. — Să bem pentru biruinţa noastră!

— Nu te grăbi să bei pentru biruinţă, — zise hatmanul, ridicând mâna, — nu se cade înainte de vreme. E semn rău...

— Te-a învăţat totuşi Vâgovschi să crezi în semne, — râse Capusta.

— N'am spus-o pentru că aş crede în semne. Nu pentru asta, dragii mei! Dar aş vrea să ştiţi că lupta va fi grea, tare grea! Regele şi Leszczinski, cancelarul lui, vor face totul ca să ne doboare de data asta. — Hmelniţchi se ridică, ţinând pocalul în mână. — Dar, dragii mei, avem noroc că alături de noi e falnicul megieş, fratele nostru, norodul rus, care ne învaţă prin toată pilda vieţii sale cum trebuie să ne apărăm slobozenia şi credinţa. Marele ţar al Moscoviei ne-a şi arătat milostivirea sa şi în curând panii dela Varşovia vor vedea puterea împreunată a noroadelor noastre, puterea izbăvitoare pentru noi şi nimicitoare pentru ei. Să bem, prieteni, pentru norodul rus, pentru fraţii noştri, pentru ţarul Moscoviei.

Pocalele de argint clinchetiră. Depărtându-se de masă, Hmelniţchi se apropie de Hanna, îi atinse pocalul şi sim-

---

[1]) *Farfor* — porţelan. (N. trad.)

[2]) *Calgan* — planta „Alpinia officinarum", ale cărei rădăcini se pun în rachiu pentru a-i da gust. (N. trad.)

ţindu-i căldura degetelor, inima i se alină şi, poate pentru întâia oară în aceste zile, zâmbi nesilit iar cutele adânci de pe frunte i se neteziră. Ii spuse:

— Am să mă străduiesc ca să nu fii nevoită să-ţi ţii juruinţa prea multă vreme.

— Iţi urez noroc, hatmane, în măreaţa ta faptă, — rosti sărbătoreşte Hanna.

In toiul nopţii, Hmelniţchi se trezi. Simţea junghiuri sâcâitoare în inimă. Se ridică în capul oaselor şi bâjbâi pe măsuţă ulciorul cu apă. Pahar nu găsi, şi strângând între buze gurguiul urciorului, bău cu nesaţ. Apa îi curgea pe bărbie şi-i intra pe după guler, răcorindu-l plăcut.

După ce aşeză ulciorul la loc, se întinse pe crivat, cu mâinile sub cap şi închise ochii, încercând să adoarmă. Dar nu-l lua somnul. Se auzea caii tropăind la conovăţ, ajungeau până aici glasurile înfundate ale străjerilor şi paşii cuiva care umbla de colo până colo pe sub ferestre. Ar fi trebuit să se scoale, să le strige să se mai astâmpere, dar nu-i venea să se mişte: ar tot sta aşa la nesfârşit, să uite totul de pe lume, toate grijile şi neliniştile.

La vârsta lui ar fi vremea să guste dulceaţa odihnei. Să şadă undeva pe malul unui iaz, să vâneze cu arcul capre sălbatice sau să stea la taifas, îndelung, fără sfârşit, cu prisăcarul Overco dela Subbotov, vorbind despre luptele cazacilor împotriva turcilor, pe mare. Câte se pot afla ca să poţi trăi liniştit, în tihnă, pe lumea aceasta! Dar parcă atunci s'ar mai chema că trăieşti? Işi puse această întrebare şi chiar se miră că aşa ceva a putut să-i treacă prin cap în noaptea aceasta de primăvară. Se vede treaba că vârsta se face simţită. Nu mai are nici treizeci, nici patruzeci de ani. Se apropie de cincizeci. Vârsta îşi cere drepturile.

In întuneric zări deodată chipul senin şi un pic cam aspru al Hannei. O auzi spunând cu glasul ei plăcut: „Iţi urez noroc, hatmane, în măreaţa ta faptă". Cine i-a mai urat noroc în felul acesta? Voi să-şi aducă aminte şi nu putu. Elena? Nu! Niciodată n'a auzit în glasul ei grija dârză de soţie care ar fi gata să se jertfească alături de tine pe câmpul de luptă, sau să-şi pună împreună cu tine capul sub securea călăului. Dar Hanna ar face aşa ceva! Şi-ar da viaţa...

Noaptea, singur, gândurile vin roi. In minte învie faptele şi nădejdile de altădată. Oare gândul măreţei fapte,

la care a purces, s'a înfiripat abia atunci, în zilele când se ascundea de duşmani şi de ponegritori în olatul Niprului de jos? Nu, nu! Această năzuinţă, acest gând se zămislise în inima lui pe vremea pribegiei prin Ucraina, în zilele războaielor pentru fericirea unei ţări străine, în anii de robie.

Atunci dece vorbesc gurile rele că ar lupta mânat doar de setea de îmbogăţire, de folosul lui, că s'a sumeţit din îngâmfare ca să-şi înalţe slava? Cei care vorbesc astfel n'au ochi să vază, şi măsoară cu măsura lor.

Un glas hain şi viclean îi şoptea din când în când la ureche:

„Pentruce să mai lupţi? Regele ţi-a dat buzduganul şi semnele puterii de hatman, ai moşia ta, ai o soţie frumoasă, ai dobândit faimă pe meleaguri străine, soli din ţări îndepărtate îţi calcă pragul, n'ai decât să trăieşti în pace cu panii senatori şi să te duci să baţi temenele la Varşovia Doar e o datină din moşi strămoşi ca dvorenii, cnejii, voievozii să-şi plece genunchii în faţa regelui; dece tu un cazac oarecare, ajuns la mărire numai prin faptele tale, dece n'ai face aşişderea?"

Plin de venin pătrunzător era glasul acesta spăimos şi viclean. Şi el, cu toată tăria cugetului său, înnăbuşea acest glas în sine, încrâncenându-se şi mai mult împotriva vrăjmaşilor ţării sale, împotriva acelora care ţineau sub jug norodul său, norod prin a cărui bărbăţie şi vitejie el, Hmelniţchi, a ajuns la mărire. Şi ce norod! Işi aminti povestirea turburătoare a lui Timofei şi parcă vedea aevea medeanul din Bahcisarai, parcă vedea pe mireasa lui Ternovâi la stâlpul ruşinii şi fapta vitejească a cazacului. Poţi măcar să-ţi închipui că asemenea oameni îşi vor sfârşi viaţa în jug ca nişte vite? Nu! Nu va fi aşa! Nu va fi!

Cei mai mulţi dintre nacealnici nici nu-şi dau măcar seama ce puternic e acum norodul şi dece este el în stare. Şi oricât de dureros e acest lucru, dar hatmanul trebuie să-şi mărturisească faptul că astăzi nu puţini oameni din Ucraina şi-au pierdut încrederea în el, şi, părăsind în voia soartei vetrele părinteşti, au plecat pe pământul Moscoviei să caute mântuire de robia leşească şi tătărască. Dar el nu-i osândeşte. Şi nici n'a luat în seamă îndemnurile lui Vâgovschi şi ale lui Gladchi, părerile lui Gromâca şi ale lui Gluh, care îl sfătuiau să-i întoarcă pe toţi pospoliţii care fug de capul lor din sate şi să-i pedepsească aspru ca pe nişte

nelegiuiţi. Nu! El nu şi-a ascultat polcovnicii, ci le-a răspuns:

„Lăsaţi-i să plece. Am să scriu eu însumi voievozilor dela Putivl şi Sevsc să-i ajute pe aceşti oameni care, atunci când vor vedea că ţara noastră e cu adevărat slobodă, se vor întoarce de bunăvoie, fiindcă nimic nu-i mai scump pe lume decât pământul părinţilor tăi!“

El a scris voievozilor. Şi nu-i uită pe oamenii aceia care şi-au părăsit pământul pe care s'au născut.

Multe amintiri răsar într'o noapte fără somn. Zbuciumată, închipuirea învie dinainte-ţi lucruri de mult uitate, care păreau că au pierit pentru totdeauna.

Acum în faţa lui se deschidea din nou calea spre lupta care urma să hotărască... Dar nu! Ea nu va hotărî nimic! Nimic! Aceasta era credinţa lui neclintită. Norocul e schimbător, cu toane. Marte, zeul războiului, s'ar putea să-i întoarcă spatele, dar va însemna oare aceasta că s'a isprăvit cu slobozenia câştigată în lupte şi suferinţe? Fireşte că nu! Şi chiar înălţă capul de pe pernă, ameninţând cu privirea pe cineva care pândea din întuneric, veninos şi viclean.

Ţelurile şi nădejdile Varşoviei nu erau o taină pentru el. Dar ceeace i-a povestit Sulicici la înapoierea sa dela Moscova i-a revărsat în inimă încrederea şi nădejdea, de care se ţinea neclintit, aşa cum înnotătorul se ţine aproape de ţărm. Ştia că e nevoie doar de vreme. Vremea era acum mai hotărîtoare ca oricând. Şi dacă va trebui iară să dea un pas înapoi, atunci e mai bine să facă acest lucru pe câmpul de luptă decât la neguţările paşnice cu regele şi cu panii. Nici căzăcimea, şi cu atât mai puţin pospoliţii, n'ar încuviinţa astfel de neguţări şi i-ar întoarce spatele, poate pentru totdeauna. Căci în ce fel le-ar îndreptăţi el atunci nădejdile? Iată, de pildă, cazacul Guleai-Den, oare acesta nu şi-a pierdut nădejdea în el? Dar Guleai-Den crede în slobozenie şi această credinţă îl cheamă la luptă. Hatmanul nu putea să uite privirea îngrijorată şi întrebătoare a lui Guleai-Den, când îl întâlnise în vâlceaua cu minerai, şi nu odată se întorsese cu gândul la această întâlnire, care-i răscolise atât de multe în suflet.

Da, aici faţă'n faţă cu cugetul său, putea să-şi mărturisească: Nu tot ceeace a făgăduit prin universalele sale a îndeplinit. Era dator să privească înainte, tot înainte, fără a întoarce capul, dar, vrând, nevrând, trebuise să mai privească şi înapoi, şi din când în când să-i mai îmbuneze şi

pe cei care ar fi putut să-l părăsească la mijlocul unui drum greu.

Se gândi cu groază că pentru întâia oară în aceşti ani, i se ivise în preajma unor lupte grele acea ciudată neîncredere care ar putea pricinui un prăpăd. In schimb era stăpânit de o hotărîre mântuitoare : trebuie să vadă limpede în viitor, să privească numai înainte, numai înainte ; aceasta era pentru el o poruncă. Gândind la aceasta, îşi aminti, acum fără îngrijorare, de ştirile primite de curând despre forfota ce dădea de bănuit dela palatul lui Adam Chisel din Chiev, (pe călăul ăsta îl aşteaptă ştreangul) despre scrisorile lui Silvester Cossov către Matvei Gladchi, scrisori pe care pusese mâna, de vorbele în doi peri — deocamdată numai atât — ale lui Capusta în legătură cu plecăciunile cam prea adânci ale lui Vâgovschi în faţa comişilor leşi, şi de Sulicici care i-a spus că Vâgovschi îl pârîse pe hatman lui Uncovschi, solul Moscoviei. „Acum, toate acestea vin în rândul al doilea, nu mai au însemnătate“, îşi spuse el. Răspunsul dat solilor leşi de cneazul Prozorovschi preţuia câteva lupte câştigate şi deaceea putea privi liniştit viitorul.

Era limpede că Varşovia s'a hotărît să isprăvească cu el în anul acesta. Varşovia e în stare de orice. Panii vor să-şi deslege mâinile. Năzuinţele şleahtei merg departe. Dregătorii dela Varşovia vedeau de pe acum întinderile largi ale pământurilor Moscoviei sub buzduganele hatmanilor coroanei. Trebuiau doar să-şi îndrepte treburile pe socoteala cuiva, după războiul de treizeci de ani !

Nu e nimic, o să-i facă el pe pani să-şi dea seama că şi lor le arde pământul sub picioare. Nu sunt decât trei zile de când a primit ştiri dela oameni de încredere că ţăranii leşi din Carpaţi s'au ridicat la răzmeriţă şi că Varşovia e foarte îngrijorată de acest lucru. Oastea căzăcească se va înfrăţi cu răsculaţii. El le va fi prieten. Rzecz Pospolita va fi cuprinsă de flăcări din două părţi. Pân'acum panii senatori îşi spăimântau pospoliţii, spunându-le că Hmel cu cazacii săi năpădesc ca lăcustele pentru a nimici credinţa catolică şi norodul leşesc. Ce viclenie ! Dar în zadar cred panii senatori că el nu poate spulbera această minciună neruşinată...

De bunăseamă că nu va mai putea să doarmă în noaptea aceasta. Işi lăsă picioarele pe marginea crivatului. Să-l cheme pe vistavoiul Ivanco ; dar desigur că acesta doarme. Se ridică. Blana de urs întinsă pe jos îi mângâia picioarele

cu căldura ei. Hatmanul deschise uşa şi-l strigă pe vistavoi. Străjerul dela uşă sări în picioare şi-l trase de mână pe Ivanco, care sforăia pe un cufăr.

Somnoros, Ivanco aprinse făcliile şi aduse o ulcică de pământ cu lapte bătut. Hatmanul dădu ulcica la o parte, se aşeză mai bine în jâlţ, îşi puse contăşul pe umeri şi, trăgând din lulea se aplecă peste hartă. De câte ori a cercetat cu privirea, în zilele din urmă, această coală galbenă de pergament! Cât de limpede luceau pentru el toate aceste linii, puncte şi triunghiuri! Sub ele era tăinuită o viaţă grea, ademenitoare, plină de dureri dar şi de neaşteptate bucurii. Răgazul de un an a adus multe roade ţării lui! Dar vrăjmaşilor? Trebuie să-şi mărturisească — şi ei au izbutit să facă multe. Şi poate chiar mai mult decât bănuieşte el. Câte pungi a deschis Evropa pentru pan! Numai Vaticanul cât i-a ajutat! Diavolul în sutană a ridicat ghiara asupra ţării lui, vrea ca prin război s'o prefacă în cenuşă şi să năruie viaţa slobodă dobândită de norod...

Pana strânsă între degete luneca încet pe coala de pergament. Iată dunga munţilor Carpaţi, iată Podgorie, iată Cracovia. Aici, în Podgorie, s'au răsculat ţăranii din Carpaţi. I s'a spus că numele căpeteniei lor este Kostka-Napirski.

Hatmanul cunoştea acest ţinut. Bun loc şi-a ales Napirski. Norodul de pe aceste coclauri trăieşte într'o sărăcie veşnică. Acolo, la Kostka, va trebui să trimită oameni. Nu unul şi nici doi. Trebuie să răzbată pân'acolo o ceată puternică de cazaci de ai lui, de viteji. Vor trebui să treacă prin spatele armiei regelui. Ii va trimite lui Kostka-Napirski o scrisoare de prietenie şi ajutor. Ii va întinde mâna ca unui frate. Şi acest lucru trebuie să-l ştie norodul leşesc. Trebuie să scrie universale către pospoliţii leşi. Dar numai faptul că se vor afla cazaci lângă Cracovia nu va face oare ca părul să se ridice măciucă în capul lui Potocki, hatmanul coroanei şi al lui Kalinowski, hatmanul armiei cotropitoare? Danilo nu mai e! Vai, Neceai, Neceai! Prea devreme ai părăsit tu lumea asta. Ai mai fi putut trăi încă mult! Şi la Cracovia ţi s'ar fi înălţat faima. Numai la auzul numelui tău ar fi intrat groaza în panii cei trufaşi!

Privind spre ferestrele care începeau să se lumineze, hatmanul îşi aduse aminte de ultima sa întâlnire cu Neceai, de cuvintele lui pline de îngrijorare: „Aşa zi, cu cine-i hanul, acela-i pan?"

Inaintea ochilor lui răsăriră Morozenco, Cricevschi, Crivonos...

Vedea gorganele din stepă, de sub zidurile Zbarajului şi ale Zborovului... O clipă fu străbătut de un gând minunat: „Va trece vremea, vor trece anii, cincizeci, o sută, mai mulţi... Viaţa se va revărsa îmbelşugată într'o ţară slobodă, livezile vor înflori ca în basme, se vor înălţa în strălucirea soarelui târguri mari şi sate, plugarul va ieşi primăvara la câmp, îşi va opri privirile asupra unui gorgan, ori va scoate din pământ cu brăzdarul ascuţit o ţeastă putrezită de oştean, ori va găsi o sabie ruginită — ce va spune acel om necunoscut?"

Vedea deslușit ziua aceea, câmpul acela şi omul acela...

Un cocoş trâmbiţă dincolo de ferestre. Unul, al doilea al treilea. Hmelniţchi se gândi zâmbind: „Şi atunci cocoşii vor cânta la fel ca acum".

Aplecat peste hartă, trase cu pana o linie dreaptă dela Chiev spre Briansc, prin Conotop şi tocmai până la Roslavl. Pe aici va ieşi polcul lui Tarasenco. Aici, şapte mii de săbii vor tăbărî pe neaşteptate asupra lui Janusz Radziwill şi atunci ţăranii din Belaia Rusi se vor răscula, răzmeriţa va izbucni dincolo de Starodub, dincolo de Smolensc. Va mai putea oare Radziwill să-i ameninţe aripa? Nu se va lipsi oare să mai ţintească spre Chiev, pentru a da o lovitură din spate oastei căzăceşti?

Da! Să se ţină bine anul acesta. Un an. Sulicici a adus răspunsul limpede, fără ocol, al ţarului: să se mai ţină un an; după aceea, ţarul va porni cu război împotriva Lehiei. E limpede dece se grăbesc atât de mult panii. Vor să îngenunche deplin Ucraina, cu orice preţ şi chiar acum. Vor să-şi dezlege mâinile. Dar el se va ţine bine. Va sta neclintit. Oricât l-ar costa aceasta. Şi nu va închina steagul. Nu!

Glasuri în dosul uşii şi un tropot de picioare îi atraseră luarea aminte. Inălţă capul şi văzu că zorile au şi deschis drum soarelui şi au împurpurat geamurile. Suflând puternic, stinse făcliile şi se duse să deschidă fereastra. Capusta vârî capul pe uşă.

— Trebuie să te tulbur, hatmane, am veşti însemnate.

Se opri în faţa lui Hmelniţchi, ţinând în mână un petic de pânză. Avea chipul îngrijorat şi se ferea să privească în ochii hatmanului. Acesta simţi cum i se strânge inima.

— E ceva rău?

— Rău, hatmane. Astă noapte a sosit un om al lui Maliuga.

— Varşovia! Iarăşi Varşovia! — scrâşni cu mânie Hmelniţchi. — Haide, spune. — Se lăsă adânc în jâlţ şi închise ochii strângând brăţarele cu mâinile.

— O scrisoare tainică, — zise Capusta. Degetele îi tremurau; privi cu luare aminte spre Hmelniţchi, îşi drese glasul şi spuse încodată: — O scrisoare tainică: două sute cinci, patruzeci şi şapte şi cu treizeci şi unu, ceeace înseamnă: „cancelarul Leszczinski în înţelegere cu regele", treizeci şi doi, şapte, patru, cincizeci şi opt, ceeace înseamnă: „împreună cu nunciul papal Torres şi cu duhovnicul regelui, au pus la cale"...

Şoptea numerele fără glas, apoi rostea tare şi răspicat fiecare cuvânt, aruncând spre hatman priviri pline de îngrijorare:

— „...au pus la cale să-l otrăvească pe hatman, dând această însărcinare... — Capusta se opri ca să mai răsufle; se înnăbuşea, — dând această însărcinare, — zise el din nou, — soţiei hatmanului care, după cum am aflat neîndoielnic, este o iscoadă a iezuiţilor pe lângă hatman..."

Tăcu. Peticul de pânză îi tremura în mână. Hmelniţchi nu deschise ochii. Se înfundă mai adânc în jâlţ. O rază de soare se aşternu pe fruntea lui înaltă şi, lui Capusta îi sări în ochi culoarea pământie de pe chipul hatmanului. Tăcerea se prelungea. Un minut... Două... Poate mai mult. După aceea, Capusta auzi, ca venind din depărtare:

— Mai citeşte odată...

Capusta începu. Hatmanul îl opri printr'o mişcare a mâinii plină de nerăbdare:

— Nu dela început. Sfârşitul...

Capusta citi:

— „...au pus la cale să-l otrăvească pe hatman, dând această însărcinare soţiei hatmanului care, după cum am aflat neîndoielnic, este o iscoadă a iezuiţilor pe lângă hatman..."

— „După cum am aflat neîndoielnic, — rosti cu glas răguşit hatmanul, — este iscoadă a iezuiţilor pe lângă hatman..."

Deschise larg ochii. Se uită la Capusta de jos în sus, îi prinse privirea şi căută în ea ceva care ar fi tăgăduit cele spuse în scrisoarea lui Maliuga.

Capusta îl privea deschis, în ochi. Hmelniţchi nu află nimic izbăvitor. Sări în picioare şi dădu năprasnic cu pumnul

în masă. Sfeşnicul se răsturnă, harta lunecă jos, călimara de aramă săltă în sus şi stropi de cerneală săriră pe faţa de masă.

— E o clevetire! O minciună!

Mânia cruntă îl răscolea. Dar cu inima simţi : e adevărat.

Deodată se întoarse fulgerător cu tot trupul spre Capusta şi porunci aspru :

— Să fie pusă sub pază, să se facă cercetări, să fie întrebată!

Aruncă o privire pe fereastră. Acolo, afară, ziua începuse. Soarele se înălţa pe cer.

8

Adam Chisel primea în palatul lui un oaspete neaşteptat. In sutană neagră de carmelit, cu capul lăsat într'o smerită plecăciune, înaintea voievodului se afla chiar Kazimir Lentowski, duhovnicul măriei sale regelui Rzeczei Pospolita.

Zâmbetul îndatoritor de pe buzele lui Lentowski, mersul domol şi mişcările lui sigure, dovedeau că la Varşovia totul e bine. Aşezându-se adânc în jâlţ, picior peste picior, Kazimir Lentowski povesti amănunţit senatorului despre treburile din stoliţă, despre călătoria sa, despre viitorul care prevestea, în sfârşit, pace şi linişte pentru toţi oamenii aleşi de cer.

Senatorul, liniştit de cele spuse de oaspetele său, îşi zicea că multe din temerile lui sunt pesemne neîntemeiate şi că starea lucrurilor din Rzecz Pospolita nu poate stârni nicidecum îngrijorarea care-l frământa fără întrerupere de multă vreme.

Preotul spuse că, într'un viitor apropiat, va trebui să li se dea cazacilor un nou hatman şi-i ceru părerea în această privinţă. Vorbea despre aceasta, în aşa fel, de parcă Hmelniţchi n'ar mai fi fost printre cei vii sau chiar dacă mai trăia, nu făcea ca feţe atât de vrednice şi de cinstite să-şi mai bată capul cu el.

— Este aici un om, — glăsui Lentowski, trăgând mai aproape ceaşca de cafea pe care slujnica o pusese în faţa lui.

Chisel făcu semn slujnicei să iasă.

— Pe cine aveţi în vedere prea sfinţite părinte? — întrebă cuviincios Chisel.

— Pe Vâgovschi, — rosti răspicat preotul.

— Ce să zic, e un om vrednic, — grăi Chisel, — îl urmăresc cu luare aminte. Trebuie să vă spun că acum nu se prea împacă cu Hmel.

Lentowski se nelinişti:

— Sunteţi sigur de aceasta?

Chisel dădu din cap.

— Asta nu e bine, pane senator. Nu cumva îl bănuieşte pe diacul său cu ceva? — Dar deodată adăugă liniştit: — Dealtfel în curând aceasta nu va mai avea nicio însemnătate... Peste câteva zile Hmel nu va mai fi.

Chisel era cât pe ce să sară în sus din jâlţul său:

— Cum nu va mai fi?

— Pedeapsa celui de sus va cădea năprasnic pe capul nelegiuitului. Mâna soartei, pane senator.

Preotul înălţă ochii spre tavan şi îşi făcu semnul crucii cu evlavie.

...Aceste vorbe schimbate cu Lentowski şi întâmplările din ziua următoare îi dădură lui Chisel credinţa că nu mai e departe vremea când va putea să se ducă cu inima liniştită la Varşovia, pentru a spune senatului şi măriei sale regelui:

„Cu răscoala s'a sfârşit. Pacea şi buna învoire s'au statornicit pe pământurile coroanei măriei sale, milostivul rege Jan-Kazimir."

Insoţită de vistiernicul Kreis, Elena veni la Chiev în ziua următoare sosirii lui Kazimir Lentowski.

Noaptea, voievodul primi pe Kreis, vistiernicul hatmanului. Vorbiră îndelung, între patru ochi, iar după aceea voievodul îi dădu lui Kreis un slujitor care-l duse la mânăstirea bernardinilor, în casa în care era găzduit preotul Lentowski.

Vistiernicul Kreis aduse dela Cehrin veşti însemnate. In aceeaş dimineaţă, Kazimir Lentowski îi trimise lui Janusz Radziwill ştirea că trebuie să se aştepte la o lovitură dinspre hotarul Moscoviei, unde cazaci de-ai lui Hmelniţchi vor sosi în vederea acestui lucru. Neguţătorul Walter Funke, după ce ascunse epistolia preotului în sipetul în care păstra toate hârtiile de taină precum şi caietul lui,

căsca, fiindcă era prea de dimineață, se zdruncina în căruță și trăgea cu plăcere în piept văzduhul curat al zorilor.

Walter Funke se gândea bucuros că nu va trece nicio săptămână și se va afla în drum spre Hamburgul său drag. In curând își va îmbrățișa soția și copilașii și va putea să-i bucure cu vestea că buna lui stare a sporit cu multe mii de taleri. Negutătorul se mai bucura și de faptul că în țara din care pleca va începe curând asemenea vălmășag, încât zău, este mai bine să te afli oriunde, în altă parte, numai aici nu. In zadar e atât de încredințat de liniște și de pace senatorul Chisel, acest vrednic și prea cinstit dregător, în zadar e plin de presimțiri fericite preotul Lentowski.

La urma urmei, aceasta nu-l privește pe Walter Funke! De pe urma tuturor acestor treburi el are un câștig frumos. Dar ca să-și pună în primejdie banii, și cu atât mai puțin viața, el n'are de gând. Amintindu-și de zvânturaticul Kreis, care era de pe aceleași meleaguri cu el și de aceeaș credință, Walter Funke clăti din cap a neîncuviințare. Dar, de fapt, ce pierde Kreis, chiar dacă ar ajunge în ștreang? N'are nici bani, nici nevastă, nici copii. Altcum e cu el — cu Funke. Nespus de voios, neguțătorul îngână cîntarea care-i plăcea și lui:

Un biet om o sobă-și face,
Toată noaptea n'are pace,
Dar când zorii s'arătară,
Vede 'n loc de sobă-o scară!

9

Elena privea cu îngrijorare în ochii preotului Lentowski.

Luminile făcliilor așterneau umbre ciudate pe pereții chiliei. Un crucifix de argint lucea stins într'un colț. Mirosea a tămâie, a pergamente vechi și a mucegai.

Glasul lui Lentowski era domol, liniștit; treptat, această liniște se lăsă și în sufletul Elenei.

Pe când se gătea să plece la Chiev, aflând dela Kreis că preotul Lentowski a venit dela Varșovia și dorește s'o vadă, o cuprinsese neliniștea. Simțea că începe acel ceva care i se arăta demult în miez de noapte, trezind în inima ei o tulbu-

tare îngrijorătoare. In asemenea nopţi se ruga ca moartea să-l ia cât mai repede pe Hmelniţchi, se ruga lui dumnezeu nădăjduind că cerul îi va asculta ruga şi-l va pedepsi pe acest Hmel, pe care acum îl ura şi de care se temea mai mult ca de satana. Atunci ar fi slobodă. Slobodă ca o pasăre. Atunci ar vedea iarăşi Varşovia, Cracovia. Iarăşi strălucire, cântări, iarăşi viaţă. Stătea în faţa preotului, plină de teamă, în nădejdea că va auzi dela el veşti bune. La urma urmei, acesta era singurul om care o mai lega de acea lume care acum i se părea atât de îndepărtată, aproape de neatins. Faptul că pan Lentowski o întreba cu amănunţime despre viaţa ei, îi umplea inima neliniştită de o mare mulţumire. Ii spunea bucuroasă tot ce ştia. Dela o vreme Hmel e bănuitor, se fereşte, nu scapă o vorbă de prisos. A izbutit să tragă cu urechea : din nou Hmel are de gând să trimită soli la Moscova. Timofei s'a înapoiat de curând din Crâm. Hmel e acum la Corsun. E aşteptat să se întoarcă din zi în zi. A adus cu ea izvoadele noilor polcuri. N'ar trebui ca ea să zăbovească mult pe aici, s'ar putea să se afle că lipseşte.

— Ai dreptate, fiica mea, — încuviinţă Lentowski.

Işi trase jâlţul mai aproape de acela al Elenei, îi atinse genunchii cu picioarele, o privi în ochi, puse mâna pe umărul ei. Cu degetele mâinii drepte, preotul căută la gâtul Elenei lănţugul de aur şi scoase încet leftul ascuns în sân.

— E bine că porţi cu tine darul reverendului nunciu.

Elena ştia ce va spune preotul mai departe şi aştepta acele cuvinte cu o linişte care o mira pe ea însăşi. Fireşte, el va începe pe departe, căci pan Lentowski nu precupeţeşte cuvintele. Dar în loc de asta, ca şi cum i-ar fi ghicit gândurile, preotul vorbi aspru şi apăsat, fără să-şi ia privirile din ochii ei :

— A venit clipa, fiica mea, a venit clipa !

Cu o mişcare dibace a degetelor, deschise leftul.

Soţia hatmanului se întorcea la Cehrin. Kreis şedea în caretă alături de ea. Schimbară caii la Trahtenirov, apoi la Moşnî, şi cu toate că n'avuseseră de gând acest lucru, trebuiră să-i schimbe şi la Cercassî.

Vizitiul Spiridon stătea oţărît pe capră şi-şi descărca tot năduful pe cai. Vântul şuiera dincolo de geamurile caretei. Ieşind din Cercassî erau cât pe ce să nimerească într'un iaz. Podul putrezise şi, dacă n'ar fi fost priceperea

lui Spiridon, soţia hatmanului şi câinele de neamţ s'ar fi scăldat în apa iazului, de ar fi râs şi broaştele de ei.

Spiridon nu auzea ce vorbeau în carâtă Kreis şi Elena. Numai că acum, chiar dacă ar jurui cineva pe cruce, el n'ar mai crede că între soţia hatmanului şi neamţul cel cu părul roşu nu e nimic necurat... Când într'o dimineaţă la Moşnî o trezise pe soţia hatmanului, l-a văzut limpede, printr'o crăpătură din uşă, pe vistiernic în aşternutul ei. Incă la Cehrin slugile trăncăneau despre aceasta. Spridon nu le dăduse crezare. Ba chiar le ameninţase: „Băgaţi de seamă, o să vă spun lui Capusta şi o să vă scurteze limbile! Aşadar e adevărat! Dacă ar şti hatmanul treaba asta! Nu, urât e orânduită lumea, dacă se petrec asemenea scârnăvii. De bunăseamă că şi acum, în carâtă, stau ca doi porumbei şi se îmbrăţişează. Iar hatmanul umblă pe undeva pe la polcurile lui şi habar n'are. Da, în astfel de lucruri, muierea prosteşte deopotrivă şi pe hatman şi pe cazacul de rând. Şi cu obidă în suflet pentru hatmanul său, Spiridon dădu încrâncenat bice cailor, mânându-i spre un şanţ. Carâta se plecă pe o parte, apoi pe cealaltă şi, după ce sări peste un bolovan mare, ieşi la drum neted. „Na! mai giugiuliţi-vă!“ se bucură veninos Spiridon.

Lăsând ferestruica în jos, Kreis scoase capul afară. Spiridon doar trase cu coada ochiului spre el. Neamţul vrea să latre. N'are decât să latre. Elena amuţise în colţul carâtei. Avea un singur gând: să ajungă mai repede la Cehrin! Cât mai repede! S'a pus la cale totul. O va face diseară. In timpul nopţii avea putinţa să fugă din Cehrin. Kreis o să găsească el o cale. Intâlni privirea ciudat de rece a lui Kreis şi neliniştea îi cuprinse din nou sufletul. Duse mâna la inimă. Degetele ei pipăiră leftul. Işi aminti de cuvintele preotului: „E mai bine să i-o pui în vin“.

— E mai bine să i-o pui în vin, — rosti ea tare.

Şi singură cu ea însăşi, neluând în seamă privirea întrebătoare, mirată, a lui Kreis, se gândea: în sfârşit va fi slobodă, în sfârşit se va isprăvi cu toate; Lentowski o va duce la Varşovia şi, cum spunea el, toată Rzecz Pospolita va vorbi despre ea. Şi Elena, stând în colţul carâtei, auzea chiar de pe acum cuvintele pline de încântare şi de uimire: „Iată, această femeie cutezătoare l-a ucis pe schismaticul de Hmel!“

Noaptea târziu carâta intră în curtea palatului din Cehrin. Un vistavoi lăsă scăriţa dela uşa carâtei pentru ca so-

ţia hatmanului să poată coborî mai uşor. Ea întrebă îndată dacă a sosit hatmanul. Pesemne, de bucurie că nu sosise încă, urcă scara cu paşi repezi, uşori, şi se făcu nevăzută în dosul uşii înalte.

Intră în iatac. In oglinda luminată şi de jos, şi de sus cu făclii, îşi văzu chipul ostenit şi cearcănele de sub ochi. Porunci să se aducă în iatac măsuţa cu gustări, o carafă cu malvasie şi două cupe. După ce slujnica aduse totul, îi spuse să plece, apropie măsuţa de pat, şi rămasă numai în cămaşă, se plimbă câteva minute prin odaie. Cât ar vrea acum să întindă cuiva mâna, să schimbe o vorbă ! Dar în jurul ei nu sunt decât ziduri. Tot ce se află dincolo de aceste ziduri îi e străin, urât de moarte. Acolo, în chilie, pe când stătea de vorbă cu preotul Lentowski, se simţea îngrijorată şi cu inima încleştată în ghiarele temerii. Acum aceste simţăminte pieriseră.

Azi e sâmbătă. A făgăduit că se întoarce sâmbătă. Dacă întâmplător va mai fi oprit de treburi, îl va vedea mâine dimineaţă. Ca deobicei, el se va ţine de cuvânt. Ce să mai vorbească : se chinuieşte departe de ea. Zâmbi batjocoritoare. Acum n'are decât să se chinuiască. Stând în mijlocul iatacului, în picioare, cu mâna la frunte, părea că se străduieşte să-şi amintească ceva. Apoi se apropie de pat, dădu macatul la o parte şi, după ce potrivi pernele, se întinse în aşternutul rece.

Şedea pe spate cu faţa în sus. In policandre ardeau făclii. Inaintea ochilor ei vedea limpede şi uimitor de simplu tot ce se va întâmpla în noaptea aceasta. Iată ce se va întâmpla. El va intra, se va apleca deasupra ei, o va trezi, o va strânge înfocat la piept şi-i va şopti :

— Elenca.

Pe urmă o va săruta pe ochi, pe frunte, pe gură... Ea îi va spune :

— Bogdane, du-te şi te spală după drum.

In timp ce el se va spăla zgomotos în odaia de alături şi-i va spune ceva cu glas tare, ea va turna în cupe malvasia aromată. El se va întoarce, se va aşeza pe pat alături de ea. Ea îi va întinde cupa, vor bea, pe urmă el o va săruta, pe urmă...

In aceeaş clipă, groaza o învălui ca un nor înfiorător. Inspăimântată, închise ochii, pentru că vedea în faţa ei ochii lui Bogdan şi în aceşti ochi ardea o văpaie înfricoşătoare. Făcu sforţări mari ca să-şi capete din nou liniştea, chiar şu-

bredă, trecătoare, totuşi linişte. Fără să-şi dea seama, adormi biruită de oboseală, dar somnul ei era zbuciumat; şi din când în când gemea şi striga ceva.

Prin somn auzi paşi, glasuri; dar nu deschise ochii numaidecât.

Iată, acum el se va apleca deasupra ei şi ea va întinde spre el braţele-i goale...

Deschizând ochii rămase mută, ghicind ceva îngrozitor; vru să strige, însă nu izbuti să deschidă gura — strigătul îi amorţise undeva în piept.

Lângă pat stătea Lavrin Capusta, iar în prag, cazaci cu pistoalele în mâini.

O zi după ce soţia hatmanului fu închisă în cetăţuie, straja de noapte, dând ocol târgului, găsi într'o râpă, dincolo de poarta de răsărit, un leş. Unul din străjeri, luminând cu torţa, se aplecă spre mort şi fluieră deodată uimit:

— Hei, flăcăi, dar ăsta e vistiernicul hatmanului!

Esaulul porunci ca leşul celui ucis să fie dus la vartă [1]), şi cum se lumină de ziuă, alergă la canţelaria hatmanului.

— Nenorocire, pane polcovnic, — îi dădu de veste lui Capusta, — astă noapte l-am găsit ucis pe vistiernicul hatmanului.

Pentru întâia oară după multe zile Capusta îşi pierdu cumpătul. Simţea că ceva de mare însemnătate i-a lunecat printre degete. Se duse la vartă şi privi leşul lui Kreis — acesta zăcea pe pământ, acoperit cu o pânză groasă. Esaulul ridică pânza şi arătă cu degetul:

— Vedeţi, a fost împuşcat în ceafă. Se vede cât de colo că-i vorba de un omor.

Intorcându-se spre canţelarie, Capusta îşi opri calul în poarta casei lui Vâgovschi. Câinii lătrau în lanţuri. O slugă se uită prin portiţă şi se repezi să deschidă. Diacul stătea în pridvor, zâmbind prietenos.

— M'au vestit pisarii că ai sosit, — începu Vâgovschi, — tocmai m'am întors dela moşie.

Il lăsă pe Capusta să treacă înainte. Străbătură o sală lungă. Vâgovschi dădu la o parte o perdea grea de urşinic şi-l lăsă pe oaspe să intre într'o odaie mare. Razele soarelui

---

[1]) *Vartă* — corpul de gardă. (N. trad.)

sclipeau pe învelitoarea de şahmarand[1]) care acoperea masa, până la duşumele.

— N'ai auzit încă noutăţile de aici? — întrebă Capusta, lunecând cu privirile pe cadrele atârnate pe pereţi.

— Despre soţia hatmanului am auzit, — răspunse liniştit Vâgovschi şi întrebă: — Luăm o gustare?

Bătu de două ori din palme şi în prag se ivi un vistavoi.

— Adu nişte rachiu! Poate vrei să bei vin?

Capusta ridică nepăsător din umeri.

— Adu vin! — porunci Vâgovschi. — Poftim de vezi, — soţia hatmanului! Dar ce s'a întâmplat? — întrebă el, închizând pe jumătate un ochi, ca şi cum l-ar fi stingherit lumina soarelui. Dar soarele bătea tocmai în ochii lui Capusta, şi acesta îşi zise în sine că liniştea gazdei e prefăcută.

Aprinzându-şi luleaua, Capusta glăsui:

— Soţia hatmanului de bunăseamă că va sfârşi prost, Ivane. Are un singur drum: la spânzurătoare.

— Părea să fie o femeie liniştită, — zise Vâgovschi, clătinând din cap. — N'aş fi crezut-o niciodată în stare de ceva rău. Auzi, ticăloasa! Dar hatmanul? Ce zice?

— A poruncit să fie pusă sub pază şi să se facă cercetări.

Acum Vâgovschi nu mai rosti niciun cuvânt. Işi privea cu luare aminte unghiile tăiate îngrijit. Ştia bine ce înseamnă „să se facă cercetări"...

Vistavoiul aduse gustările, puse vinul pe masă, trase talerele şi furculiţele mai aproape de cei doi şi ieşi. Vâgovschi puse în talerul lui Capusta cârnaţi şi turnă vin. Ridicând pocalul şi privind în el, Capusta spuse:

— Avea de gând să-i pună hatmanului otravă în vin...

— Ei, bată-te să te bată! — zise Vâgovschi, dând mâinile înlături. — Vorbeşti aşa fel ca şi când şi eu aş avea de gând să fac cu tine acelaş lucru. Lavrine, hai să schimbăm pocalele.

— Să le schimbăm, dacă vrei, — se învoi Capusta.

Le schimbară. Vâgovschi râse. Mesteca în silă cârnaţi prăjiţi şi căuta să prindă cu coada ochiului ceeace arăta chipul lui Capusta. Cine ştie ce i-o trece prin minte aces-

---

1) *Şahmarand* — brocart. (N. trad.)

tui Capusta, ce gânduri o avea! Dacă ar fi fost după voia marelui diac, atunci mai întâi ar fi trebuit să i se facă de petrecanie lui Capusta și abia după aceea... Gândul lui fu întrerupt de cuvintele lui Capusta:

— Nu prea văd departe panii dela Varșovia și papistașii lor. Mai bine ar vedea ce-i la ei acasă...

Vâgovschi întrebă încet:

— Dar tu cum ai aflat de asta, Lavrine?

— Mi-au dat de știre oameni de ispravă.

Intorcând cârnatul cu furculița, Vâgovschi se aprinse:

— Și uite când s'au gândit ei să facă isprava! Hm! Iți dai seama, Lavrine? Chiar înainte de luptă. Vicleană urzeală, vicleană!

— Kreis a fost găsit astăzi într'o groapă, dincolo de poarta dela răsărit, — zise deodată Capusta, privindu-l pe Vâgovschi drept în ochi. — A fost ucis cu un plumb tras în ceafă.

Vâgovschi se lăsă pe spătarul jâlțului. Furculița din mâna lui zornăi subțirel în farfurie.

— Kreis? — mormăi el.

— El.

— Ce-i cu tine, Lavrine, că mă cadorisești astăzi cu asemenea știri?

— Fiecare din știri își are un tâlc pe care-l poți dezlega. Trebuie numai să ai răbdare și stăruință. Altă cale mai bună pentru așa ceva nici nu căuta.

— Povața ta e de prisos — eu nu mă îndeletnicesc cu asemenea treburi. Dacă mă pui să scriu un hrisov sau o epistolă către panii senatori, care să-i usture la rărunchi, o fac, și o fac cu pricepere, așa cum trebuie.

— Ei, eu am plecat, — spuse Capusta ridicându-se.

— Ce te grăbești așa, Lavrine? N'ai luat nimic în gură, nu te-ai odihnit, mi-ai spus niște lucruri care m'au năucit și acum mă lași singur! Nu mai pridideșc atâtea treburi singur, fără voi. Hatmanul când vine?

— A poruncit să te duci la Corsun. Dar când vine el aici, nu se știe. Noroc bun!

Și de data asta, ca o gazdă îndatoritoare, marele diac îl lăsă pe Capusta să meargă înainte, ridicând perdeaua pentru ca musafirul să poată trece mai ușor. Aruncând peste umăr o privire spre Vâgovschi, Capusta zise:

— Inţelegi, uite-aici. — Zăbovi în prag, punând de-

getul pe ceafă. — Uite-aşa, de pildă, cum merg eu şi tu m'ai împuşca pe la spate. Ce zici?

Prinse în ochii lui Vâgovschi un licăr de spaimă şi, ridicând capul, străbătu cu paşi repezi sala. Auzi în spatele său:

— Văd Lavrine că eşti ameţit de atâtea griji, ţi s'a înceţoşat mintea...

— Nu, Ivane, ceaţa se va împrăştia, — răspunse Capusta, arătând cu mâna spre câmpia care se vedea din pridvorul casei diacului.

Sub razele soarelui de dimineaţă, deasupra câmpiei, ceaţa se topea, se risipea. Din pământ se înălţau aburi.

...Vâgovschi mai stătu îndelung în pridvor, sprijinindu-se cu mâinile de parmac, pironindu-şi privirile îngândurate în depărtările cenuşii. Când vistavoiul îi aminti de mâncare, se răsti la el atât de mânios încât acesta se făcu nevăzut în sală, ca măturat de o furtună. Incrâncenat, Vâgovschi se întoarse în casă, bocăind cu cizmele pe podea. Dece a trecut Capusta pe aici, ce fel de vorbe au fost alea? Nu cumva blestemata de muiere a spus ceva la cercetări? Dar ce-ar fi putut să spună? Ce ştia ea? Sau poate că Lentowski... Poate că el i-a spus ceva... Nu, asta e cu neputinţă. Kreis da, ştia. Ştia multe. Dar Kreis nu mai este. Kreis a amuţit. Aşa cum zicea Capusta: „In ceafă".

Dintr'un colţ al odăii până la celălalt, sunt zece paşi. Câtă vreme poţi măsura odaia cu paşii? Fără să se oprească o singură clipă, Vâgovschi umbla, dela un colţ la altul. Vistavoiul, care aruncă speriat o privire în odaie, îşi aminti de lupul închis în cuşcă, pe care toamna trecută îl arătaseră la iarmaroc nişte ţigani. Intocmai aşa umbla dintr'un colţ în altul şi sfredelea cu ochii lui galbeni, plini de turbare, pe oamenii care se înghesuiau lângă cuşcă.

Deşirat, cu părul tăiat scurt şi zbârlit ca o coamă de lup, panul diac într'adevăr amintea de lup.

Vistavoiul şedea în sală, pe un scăunel scund, cuprinzându-şi genunchii cu mâinile, mirat şi speriat că prinsese asemuirea dintre lup şi panul său.

In aceeaş seară, într'o crâşmă, un beţivan din Cehrin cu numele de Filip, făcând tainic cu ochiul la doi cazaci cherchelişi, le şoptea la ureche:

— Vistiernicului i-au tras-o în ceafă... pac... Noaptea în întuneric, nu te vede nimeni.

Şi pe urmă beţivanul Filip le mai spuse ceva care-i făcu pe cazaci să se trezească îndată. Il ameninţară cu spânzurătoarea şi-l alungară dela masa lor, dar Filip se aşeză lângă alţi muşterii, sporovăind că noaptea trecută, pe când se întorcea din cătunul Camennâi, a văzut cu ochii lui cum lângă o râpă din marginea târgului, s'a oprit o teleagă din care a fost aruncat, întocmai ca un sac, un om. Căruţa a pornit în goană nebună mai departe şi, dacă el, Filip, nu s'ar fi repezit spre tufişuri, de bunăseamă că l-ar fi călcat. Poate să juruie că teleaga era a lui pan Vâgovschi. Cine nu cunoaşte la Cehrin telegile trainice, legate în fier, ale marelui diac, făcute undeva în ţări străine?...

Cei din crâşmă îl ascultară pe Filip, dar nimeni nu scoase o vorbă. Chiar dacă eşti cu chef tot e mai bine să nu te amesteci în asemenea daraveri, căci altminteri ai de-a-face cu Capusta şi afli gustul nagaicelor în cetăţuia de peste Teasmin.

Işi şopteau la ureche unul altuia:

— Da, da, frăţioare, aşa stau lucrurile. Să te ţii cât mai departe de asemenea năpastă!

Şi acum prin Cehrin umbla zvonul că nevasta hatmanului, şleahtica Elena, stă în temniţă, pentru că avea de gând să ridice mâna asupra lui Hmel. Şi poate că a şi făcut vreo poznă, căci hatmanul nu se mai aude şi nu se mai vede prin târg. Totul e cu putinţă. Oamenii treceau prin faţa curţii canţelariei hatmanului, aruncând priviri iscoditoare spre ferestrele înalte de dincolo de zid, iar unii dintre ei, mai îndrăzneţi, se opreau şi se uitau în curte. Străjerii voinici strigau:

— Mişcă, mişcă, ce te holbezi? Aici nu-i biserică!

Trecătorii se îndepărtau repede, fără a mai privi înapoi. Naiba să-i ia! E mai bine să nu te iei la colţ cu dulăii ăştia!

Vâgovschi se gătea să plece la Corsun, împreună cu canţelaria sa. Pisarii înghesuiau în saci hârtie, pene, cerneală. Ştiau că nu se vor întoarce atât de curând. Dela Corsun drumul ducea spre război. Capusta îşi petrecea toată vremea la cetăţuie. Timofei trecu pe la canţelarie, privi răutăcios spre Vâgovschi, îi întinse mâna, aşa cum întinzi pomană unui cerşetor, şi-i zise cu înţeles:

— Te aşteaptă hatmanul.

— Ce se mai aude pe acolo? — întrebă diacul. — Pornim curând la război?

— Ai să te duci și ai să vezi, — răspunse în doi peri Timofei, — eu nu mai am vreme să stau, alerg la cetățuie.

Știa Vâgovschi dece se grăbește Timofei. In felul acesta luau întorsătură lucrurile. In felul acesta se strângea lațul.

Inainte de a pleca la Corsun, marele diac mai citi odată scrisoarea preotului Lentowski, pe care i-o adusese Kreis dela Chiev. Iși frecă îngrijorat tâmplele și arse scrisoarea la flacăra lumânării.

Deci, n'a venit încă ziua. Preotul a dat greș. A călcat cu stângul. Cu pleoapele pe jumătate coborîte, Vâgovschi privea țintă într'un colț. Scutură dintr'un umăr, de parcă arunca de pe el o povară. Nu e nimic, va veni ziua! Trebuie să aștepte. Răbdare și iar răbdare. Căile îi vor fi deschise de lupta care vine. Numai de ar putea să se întâlnească cu vizirul! Capusta se bucură prea devreme. Prea devreme. Nu-i nimic că l-au înlăturat dela treburile cu Moscova. Bănuiește el cine l-a lucrat. „N'ai să te poți lipsi de mine, Hmel, se bucură cu răutate Vâgovschi. Dar, mai ales, bine că s'a isprăvit cu Kreis! Foarte bine.

Hmelnițchi aștepta să vină Capusta dela Cehrin, cu o nerăbdare pe care și-o ascundea cu greu. Când Vâgovschi se duse la el, îndată după sosire, hatmanul abia îi spuse:

— Zi-i!...

Ascultа cele ce-i spunea diacul, dar acesta își dădea seama că hatmanul doar se preface că-l ascultă, gândurile rătăcindu-i aiurea.

Nacealnicii se adunau la Corsun. Sosiră Matvei Gladchi, Mihailo Gromâca, Ivan Bohun și Osip Gluh. Pavlo Teteria veni cu polcul său dela Pereiaslav și-și așeză tabăra lângă Corsun. Din zi în zi se aștepta marea radă a oastei și porunca hatmanului de a porni la luptă.

Iscoadele vesteau că temeiul armiei regești se îndreaptă spre Lwow, iar urdia, în frunte cu hanul, a trecut Marea Putredă [1]).

In satele din Podolia și din Volhinia se dădeau lupte între pâlcurile armiei cotropitoare și pospoliții răsculați. Cazacii polcovnicului Nebaba dela Cernigov treceau peste Bug. Polcul lui Tarasenco lăsase în urmă hotarul moscovitean și — după cum se statornicise la Moscova cu despăr-

---

[1]) *Sivașul* — golf al Mării de Azov. (N. trad.)

ţământul streliţilor — se apropia de Briansc pentru ca de acolo să se îndrepte spre Belaia Rusi, împotriva hatmanului Radziwill al Litvaniei.

Din nou erau citite universalele hatmanului prin sate, în biserici şi pe medeane, prin oraşe şi târguri. Iarăşi duduiau înfundat şleaurile sub copitele cailor. Iară se făceau slujbe pentru ca cerul să dăruiască oastei lui Hmelniţchi biruinţă asupra veşnicilor potrivnici ai credinţei pravoslavnice

Totul era ca şi cu un an mai înainte, dar Hmelniţchi îşi dădea seama că-i lipseşte de data aceasta focul care înflăcărase pe atunci inimile oamenilor, dela Nipru şi până la Vistula... Totul era ca şi cu doi ani mai înainte şi în aceeaş vreme, cu desăvârşire altfel. I se aduceau la cunoştinţă vorbele şi şoaptele schimbate de oameni prin sate: hatmanul se va împăca din nou cu regele, noi ne vom lăsa oasele pe câmpul de luptă, iar hanul ne va robi femeile şi copiii...

Pentru asemenea vorbe oamenii lui Capusta înhăţau pe vinovaţi, îi cercetau, căznindu-i cu nagaica şi cu fierul. Cine-i îndemna să vorbească astfel? Cine poruncea să se spună asemenea mişelii pe seama hatmanului? Mulţi înfruntau cu dârzenie caznele. Cine să-i îndemne? Nimeni! Parcă nu-i adevărat? Scuipându-şi cu sânge măselele scoase, oamenii blestemau pe hatman, pe pani, războiul, primind moartea neînfricaţi. Şi cum ar putea hatmanul să-i încredinţeze că nu va da înapoi, că-i va scoate la liman?... Unde să găsească vorbele care să meargă la inimi?

Acum, mai mult ca oricând, era nevoie de înfrăţire. Numai în ea sta acea putere neclintită care e în stare să înfrunte marea încercare trimisă de soartă. Cerul îi e martor că el n'a vrut să înceapă războiul în anul acesta. Avea nevoie de încă un an de răgaz. Un singur an. Dar vicleana şleahtă tocmai această năzuinţă i-a ghicit-o. Un an de pace în Ucraina ar fi fost un pas spre înfrângerea Varşoviei. Panii îşi dădeau bine seama de acest lucru, judecând după toate purtările şi faptele lor. Şi aproape niciunul din polcovnici, niciunul din nacealnici, afară doar poate de Mujilovschi cel înţelept şi mult încercat, nu-şi dădea seama de vremurile încâlcite şi aspre care începeau acum.

— Trebuie să pornim, Bogdane, — îl grăbea Bohun.

— Dece batem pasul pe loc? — se îngrijora Gromâca.

— Rău faci, pane hatman, — îl dojenea Gladchi.

Numai Corobca, marele nacealnic al chervanelor, tăcea. Zolotarenco nu se amesteca. Vâgovschi avea treburi până peste cap: scria universale către voiţi şi starosti, ca să ridice în primăvară drept bir câte trei zloţi de fiecare fum şi să păzească toate zăgazurile şi podeţele ca ochii din cap. Aceste universale le scria din porunca hatmanului.

Toţi erau grăbiţi, doar Hmelniţchi îşi păstra stăpânirea de sine şi liniştea. Nu schimba cu nimeni nicio vorbă despre cele întâmplate la Cehrin. Nici chiar lui Vâgovschi nu-i spuse nimic. Când fu chemat la hatman, Vâgovschi şi aflase că a venit un olăcar dela Capusta şi că, închis în odaia lui, hatmanul citise îndelung scrisoarea adusă. După aceea poruncise să fie chemat Vâgovschi. Trecând cu băgare de seamă pragul, ca şi cum dincolo de el ar fi fost ascunsă o capcană, Vâgovschi întrebă cu glas scăzut:

— M'ai chemat, hatmane?

Se aştepta la lucruri rele pentru el şi avea răspunsurile gata; sau poate va auzi o mărturisire dureroasă, pentru care împrejurare, deasemenea pregătise cuvinte de înţelegere, de mângâiere. Insă marele diac nu puţin se miră când hatmanul îi spuse:

— Porunceşte să se scrie din partea mea un universal către voiţii tuturor târgurilor pentru ca în vara aceasta, cel mai târziu în August, să fie aşezat în clopotniţe sau în foişoare câte un ornic mare. Astfel de ornice pot fi cumpărate din Tula. Trimite universalul degrabă.

— Asta-i tot? — întrebă Vâgovschi, aşteptându-se ca după această ciudată şi uimitoare poruncă să urmeze ceva de mare însemnătate. De bunăseamă că hatmanul într'adins a început cu aceasta, pentru a trece apoi la lucruri mai de seamă.

— Tot, — răspunse hatmanul cu glas surd. — Du-te Ivane.

Nu, Vâgovschi nu putea fi amăgit atât de uşor! Incredinţat că în ceeace-l priveşte n'are dece să fie îngrijorat şi că hatmanul nu se gândeşte să-l uluiască cu vreo veste neaşteptată, zâmbi cu bucurie răutăcioasă. Işi dădea seama care-i pricina îngândurării şi mâhnirii hatmanului. Elena! Incă îi încleşta inima, încă îi îngreuia cu plumb muşchii şi voinţa.

Vâgovschi nu se înşela. In toate aceste zile Elena nu-i ieşea din minte hatmanului. Rămas singur cu cugetul său, Hmelniţchi se dojenea crunt pentru această ruşinoasă slă-

biciune de voinţă care nu-i îngăduia să facă acea uriaşă sforţare, de care avea acum atâta nevoie.

Elena zăcea între zidurile înalte ale cetăţuii din Cehrîn. Valurile Teasminului se izbeau de ziduri, amintind că este pe lume şi o viaţă slobodă. Porţile de fier erau păzite de străji. Fireşte că Lavrin Capusta a avut grijă ca totul să fie orânduit cum trebuie. Hatmanul putea să fie liniştit în această privinţă. La ce gândeşte ea acolo? Cum de a putut să uneltească aşa ceva? Capusta scria că, în sfârşit, ea şi-a dat seama de fapta ei şi a făcut mărturisiri. Mai amarnic ca orice, ceeace-l rănise drept în inimă, era că nu de azi îi pusese gând rău. Poate că tocmai din dimineaţa aceea mocnea gândul nelegiuit în cugetul ei, din dimineaţa aceea, când s'a aruncat în genunchi înaintea lui, când l-a sărutat pe buze, când plângea şi îi şoptea vorbele care au făcut ca totul să i se învârtească pe dinaintea ochilor; poate că se gândea încă de pe atunci cum îi va înfige junghierul în inimă, sau cum îi va pune otravă în vin... Şi a trăit astfel alături de el. Şi dacă ar fi fost numai atât, că a trăit alături de el! Dar a trăit în inima, în gândurile, în fiecare mişcare a lui. La Zborov nu era clipă să nu se gândească la ea. De câte ori nu-i făcea mărturisiri ca la spovedanie... Tot ceeace avea în gând să înfăptuiască, toate necazurile, toate năzuinţele sale i le încredinţase ei. Iar ea le asculta pe toate şi trimitea scrisori la Varşovia papistaşilor, şi ei râdeau, îşi frecau mulţumiţi mâinile şi îşi băteau joc de el.

Pentruce i-a hărăzit soarta aşa ceva? Ce păcate ispăşeşte el prin aceste suferinţe? Răspuns nu găsea. Şi nici nu putea găsi. Şi nimănui nu-i putea vorbi despre chinul său. In minte îi răsări chipul Hannei, se miră el însuşi de gândul care-i venise. Poate că Hannei, pe care o cunoştea atât de puţin, şi numai de scurtă vreme, poate că ei i-ar spune totul.

Inima îi amorţise. O pârjoliseră chinurile. Ochii îi secaseră. Nimeni nu ştia că stingând lumina, hatmanul nu doarme. Nimănui nu-i trecea prin gând că pentru el noaptea e mai groaznică decât ziua. In întuneric îşi aducea aminte de vorbele oamenilor: „L-a prins în mreje procleta de şleahtică". Işi aducea aminte de cuvintele aspre pe care Timofei le spunea despre mama lui vitregă. De câte ori s'a certat cu el din pricina aceasta! Cât de nemulţumit era când Capusta îi vorbea pe ocolite: „Elena n'ar trebui să

se amestece în trebi care n'o privesc!" Ce orb era. Da, orb. Judeca pe alţii dar el voia să rămână nejudecat.

Trecea prin aceste nopţi ca prin chinurile iadului. Işi dădea acum seama cât de orb era, cât de întunecată îi fusese mintea. Singurul lucru spre care năzuia acum era să-şi zmulgă ghimpele veninos care i se înfipsese adânc în inimă.

Şi cugetul lui, voinţa lui, învinseră. Birui îi sine ceeace (cum credea el) trebuia biruit cu douăzeci de ani în urmă. Dacă atunci s'ar fi întâmplat astfel, n'ar mai fi fost nici Elena, nici celelalte nenorociri. Abia în clipa când îl văzu pe Capusta înaintea sa, simţi Hmelniţchi acea putere a duhului şi a voinţei pe care o dobândise iară, aprinzându-i în ochi o văpaie de cruntă mânie.

Capusta sosise în goana calului. Pe straiul şi pe cizmele lui se uscase noroiul, şi din felul în care hatmanul îi spuse liniştit: „Ar trebui să te schimbi şi să te odihneşti...", Capusta înţelese: cu trecutul s'a sfârşit. Neliniştea şi îngrijorarea se spulberară, şi el spuse cu căldură în glas, căldură pe care Hmelniţchi o simţi:

— Nu-i nevoie Bogdane, mai am vreme.

Şi faptul că Lavrin Capusta nu începu cu Elena, ci cu vestea că sosiseră zece tunuri dela Putivl, fu încuviinţat deasemeni de Hmelniţchi, care dădu liniştit din cap.

In odaie se aflau Zolotarenco, Nosaci, Gromâca, Bohun şi Vâgovschi. Toţi se simţeau stânjeniţi, dându-şi seama că trebuie să-l lase singur cu Capusta şi neştiind cum s'o facă. Gromâca se ridicase, dar hatmanul îi făcu semn cu mâna spre jeţ, în vreme ce asculta cu încordare ştirea lui Capusta despre plecarea lui Tarasenco spre Briansc. In cele din urmă, Capusta tăcu, privind când spre hatman când spre polcovnicii aşezaţi de-a-lungul peretelui. Inainte de a se putea hotărî cum să-l vestească despre lucrul cel mai de seamă, Hmelniţchi îl întrebă:

— Ce ai mai adus?

Capusta înţelese că poate vorbi faţă de toţi.

— La cercetare şleahtica Elena Czaplicka... — începu el cu glas apăsat, şi aruncă o privire spre Hmelniţchi.

Hatmanul privea aspru şi cu luare aminte. Polcovnicii ascultau aplecaţi înainte. In ochii lui Vâgovschi licărea neliniştea. Glasul lui Capusta răsună mai puternic. Puse înaintea sa foaia de pergament scrisă şi vorbi, privind din când în când pe ea.

— Şleahtica Czaplicka a mărturisit că a fost trimisă la hatman de preotul catolic Kazimir Lentowski, care apoi a ajuns duhovnicul regelui Jan-Kazimir. Şleahtica a mărturisit că i s'a poruncit să se căsătorească cu hatmanul şi să se cunune în biserica pravoslavnică, preotul Kazimir Lentowski făgăduindu-i că papa îi va ierta acest păcat, în care scop s'a şi înţeles cu nunciul papal. Numita şleahtică a mărturisit la cazne că în primul an nu i-a cerut nimeni nimic, dar că în primăvara anului 1650 a primit prin vistiernicul Kreis o scrisoare dela preotul Lentowski prin care i se cerea să pună mâna, cu alte cuvinte să fure, scrisorile hatmanului Hmelniţchi către ţarul Moscoviei şi către voievozii moscoviteni. Deasemenea să afle dacă hatmanul a primit arme dela Moscova şi ce a vorbit cu boierul de sfat Grigori Bogdanov, solul Moscoviei. Trebuia să mai afle ce înţelegere a încheiat hatmanul cu hospodarul Lupu al Moldaviei, să ia în seamă ce soli vin la hatman, ce anume a vorbit cu ei şi, aflând toate acestea, să-l înştiinţeze pe vistiernicul Kreis.

— Pe Kreis aţi pus mâna? — întrebă hatmanul cu glas surd.

— Kreis a fost ucis, — răspunse Capusta.

— Ciudat, — zise Vâgovschi, — aceasta încurcă lucrurile.

— Totul e limpede, — răspunse Capusta. — Kreis a fost înlăturat ca să nu destăinuie ceva ce n'ar fi trebuit. Dar, dă-mi voie hatmane ca despre aceasta să nu vorbesc acum. Incă n'a venit vremea.

— Bine, — spuse Hmelniţchi. — Mai departe.

— Şleahtica Elena Czaplicka i-a dat lui Lentowski scrisorile primite de hatman dela voievodul Putivlului pe care ea i le furase la Subbotov...

Hmelniţchi îşi aduse aminte cât căutase el acele scrisori, cât scotocise Elena prin dulapuri, făcându-se că-l ajută, cum începuse să strănute din pricina prafului şi, în sfârşit, obosită îi căzuse la piept, şoptindu-i: „Sărută-mă, Bogdane...“ Atunci el a uitat de scrisori...

— Şleahtica Czaplicka, — urmă Capusta, — a mărturisit: că săptămâna trecută a fost înştiinţată de Kreis că preotul Lentowski o aşteaptă la Chiev. Acolo, în mănăstirea bernardinilor, preotul i-a dat otrava, pe care i-a poruncit să o pună în vin hatmanului Bogdan Hmelniţchi. Această otravă a fost găsită, la a patra cercetare, asupra

şleahticei, într'un left de aur. Ea a căutat să tăgăduiască, spunând că otrava nu este decât un praf care te face să dormi. Un câine, căruia i s'a pus această otravă în mâncare, a murit în câteva minute. Şleahtica a mărturisit că după otrăvirea hatmanului urma să fugă împreună cu Kreis la monastirea din Guşcin, din apropierea moşiei senatorului Adam Chisel, unde era să aştepte câtăva vreme... Intrucât, precum spunea ea, după moartea lui Hmelniţchi regele trebuia să numească un hatman nou, al cărui nume nu l-a aflat dela preot. Numita şleahtică şi-a mărturisit vina şi îl roagă pe hatman să-i dăruiască viaţa, lăsând-o să se călugărească, pentru ca — aici Capusta zâmbi în batjocură şi spuse din nou — pentru ca acolo, adică la monastire, să-şi poată ispăşi în post şi rugăciuni păcatul său faţă de hatman.

Capusta răsuflă adânc şi se aşeză în jeţ.

— Asta-i tot ce a spus? — întrebă Hmelniţchi, sprijinindu-se cu coatele de masă şi plecând fruntea. Luleaua îi tremura uşor în colţul gurii. Sprâncenele încruntate îi ascundeau ochii.

Lui Vâgovschi îi bătea inima năvalnic. Se trase chiar oleacă mai la o parte de Bohun, ca şi cum acesta ar fi putut să-i audă bătăile inimii.

— Asta e tot, hatmane.

Capusta îşi turnă apă din carafă. Se auzea gâlgâitul apei.

Hatmanul înălţă capul. Polcovnicii căutau să privească într'o parte; numai Bohun îi putu îndura privirea. „De bunăseamă că le e milă de mine", se gândi Hmelniţchi.

— Ce spuneţi polcovnici? Ce urmează să facem cu şleahtica Czaplicka?

Hmelniţchi aştepta. Pergamentul troznea sec în mâinile lui Capusta. Niciunul din polcovnici nu se hotărîse să rostească cel dintâi cuvânt. Orice s'ar spune, e vorba de soţia hatmanului. Uşor e pentru el să afle toate acestea? N'ar fi mai bine să hotărască singur osânda? Numai Vâgovschi gândea: „Cu cât femeia asta va muri mai repede, cu atât va fi mai bine". Ii era prea cald, cu toate că pe fereastra deschisă se revărsa un şuvoi de aer răcoros care înfrigura.

Vâgovschi se ridică:

— Hatmane, îngăduie-mi să spun o vorbă.

— Spune.

— Iată ce cred eu: întrucât şleahtica Czaplicka şi-a pus în gând să săvârşească o nelegiuire, să-l otrăvească pe hatman, întrucât, pani polcovnici, ea a dat în mâna duşmanilor noştri scrisori de taină, numita şleahtică să fie osândită la moarte fără zăbavă.

Capusta îl măsură pe Vâgovschi cu o privire plină de ură şi spuse încet:

— Să fie osândită la moarte.

— Pentru, — zise Nosaci.

— Pentru, — glăsuiră după el Bohun şi Gromâca.

— Pentru, — spuse cu glas stins Hmelniţchi.

Hatmanul înălţă capul. Sprâncenele încruntate i se descreţiră. Privind undeva în depărtare, peste capetele celor de faţă, adăugă:

— Şleahtica Czaplicka să fie căznită pe medeanul din Cehrin, obştindu-se săvârşirea acestei osânde, pentru ca toată lumea să vadă cât de vicleană şi de ticăloasă este firea neamului iezuiţilor.

Poate că polcovnicii mai aşteptau dela el şi alte cuvinte, poate că ar fi trebuit să le împărtăşească durerea lui şi să-şi mărturisească vina... dar nu, e mai bine ca aceasta să împietrească în inima lui.

...In sfârşit, rămase singur. Văzu prin fereastră pe polcovnici străbătând ograda în tăcere şi pe străjeri făcându-le loc. „Mâine pornim la luptă“, gândi el şi cu o uşurare care îl bucură şi îl uimi, rosti tare:

— S'a sfârşit!

Aşa se isprăvi acel ceva la care în ajun îi fusese teamă să se gândească măcar. Astfel i se întorcea liniştea în suflet. Hmelniţchi cină cu Ivan Zolotarenco şi cu Mujilovschi într'o odaie mică. Sorbea printre dinţi vinul negru şi asculta glumele lui Mujilovschi care voia, pesemne, să-i mai abată gândurile.

Intră Hanna. Dădu seara bună şi se aşeză la masă. El îi întâlni privirea şi i se păru că în ochii ei licărea cald o luminiţă de milă pentru zbuciumul lui.

La sfârşitul lui April oştirea cotropitoare a hatmanului Kalinowski porni dela Kamenec-Podolsk spre Volhinia. In cele dintâi zile ale lunii Mai, Hmelniţchi, în fruntea temeiului oastei sale, înainta întins pe şleaul Volhiniei. Pândele înaintate ale cazacilor vesteau că pretutindeni prin sate se răscoală pospoliţii.

Hotărîrea lui Hmelnițchi de a tăia oștirea lui Kalinowski de armia regească, de a nu le lăsa să se împreune, nu putu fi înfăptuită.

In ziua de 12 Mai, hatmanul oștirei cotropitoare se întâlni cu armia regească la Sokal. Hmelnițchi se afla la Zborov, așteptând să-i sosească tunurile pe care le aducea Feodor Corobca. Aici Hmelnițchi află cu mulțumire despre năvala pospoliților și localnicilor din târgul Kolkow, de lângă Ovrucz, asupra unui pâlc de joimiri leși care se îndreptau spre Beresteczko. Tot de acolo, dela Zborov, Hmelnițchi trimise țarului Alexei, la Moscova, prin sârbul Danilov și prin grecul Manuil, o scrisoare, în care arăta amănunțit ceeace are de gând să facă.

Pe Hmelnițchi îl îngrijora faptul că oștirea hatmanului Kalinowski izbutise să se împreune cu armia regelui. Dându-și seama că lupta se va da la Beresteczko, trimise olăcari la polcovnicul Martân Nebaba, poruncindu-i să-l țină neapănat în loc pe Radziwill, să-i împiedice încercările de a înainta asupra Cernigovului și Chievului. Martân Nebaba, în fruntea polcurilor din Nejin și din Cernigov, trebuia să acopere aripa oastei lui Hmelnițchi, în vreme ce Anton Jdanovici ținea gata polcul din Chiev pentru apărarea nemijlocită a acestui oraș.

Vești îmbucurătoare sosiră la Zborov din partea lui Tarasenco, care și pornise dela Briansc spre hotarul Poloniei. In afară de aceasta, cazacii sosiți dintr'acolo povestiră că pospoliții se răscoală în toată Belaia Rusi, adunându-se în pânde și cete, încăierându-se cu armia litvană a coroanei...

Părea că totul se desfășoară așa cum își pusese el în gând. Capusta izbuti, în curând, să afle că noul cancelar, Leszczinski, a trimis soli la han. Din nou, ca și la Zborov regele și sfetnicii lui se găteau să-i înfigă un jungher în spate. Hatmanul hotărî să-și înștiințeze chiar acum oastea despre aceste uneltiri, ca pe urmă nimeni să nu se socoată amăgit. Porunci să se bată dairelele de adunare. Polcurile de sub tuiul hatmanului fură chemate la o radă a întregii oști. Hmelnițchi împreună cu nacealnicii ieși în mijlocul cercului și, sprijinindu-se de umărul unui cazac, sări într'o teleagă. Ridică buzduganul. Larma se potoli. Se mai auzeau doar glasuri răzlețe:

— Vorbește hatmanul.

— Tăceți! Vorbește hatmanul!

Aşteptă să se facă linişte, cătând la sutele de chipuri, prinzând privirile fierbinţi şi pline de îngrijorare îndreptate asupra sa. Se făcu linişte, totul amuţi, doar steagurile fâlfâiau în bătaia vântului, iar tuiul îi flutura deasupra capului. De sub streaşina unui nor, soarele îşi pogora razele aurii. Suliţele luceau stins. Chipurile cazacilor erau aspre şi pline de încordare.

Pentru întâia oară în aceste zile atât de grele hatmanul simţi în sine o vârtoşie minunată, care i se revărsa în trup şi-i împuternicea hotărîrea pe care atât de uşor o puteai pierde în grijile zilnice, în bătaia de cap cu hrisoavele, cu olăcarii, cu neguţările. Glasul lui răsunător izbucni nestingherit şi puternic, iar cuvintele lui fură auzite chiar şi de cei care se aflau pe malul râului de stepă, în foşnetul surd al trestiilor legănate de vânt.

— Dragi prieteni, v'am chemat la această radă, după o veche datină a noastră. Prieteni, voi ştiţi că regele cu armia lui se năpusteşte spre Ucraina, pentru a ne răpi drepturile dobândite în lupte grele. Nu eu trebuie să vă amintesc de acele lupte. Iată, tu, Semion, — urmă el arătând cu buzduganul spre un tunar cu mustăţi albe care-l asculta cu gura căscată, sprijinindu-se de ţeava unui balimez, — tu, Semion, te-ai bătut cu Potocki încă la Corsun, şi tu, Tverdohlib, — buzduganul se îndreptă în altă parte, arătând un cazac îmbrăcat în contăş roşu, — tu, Tverdohlib, te-ai războit cu şleahta la Pileava, ai zăcut de două ori în robia lui Wiszniewecki, şi nu te-ai plecat vrăjmaşilor, ci i-ai înfrânt şi toată suflarea a aflat despre vitejia ta... Dar ce să mai vorbim, voi nu v'aţi dobândit slava ostăşească nici stând pe cuptor şi nici fălindu-vă prin crâşme, ca panii cei mari şi mici. Prin lupte şi moarte ne-am câştigat biruinţa! Insă n'am dobândit tot ceeace am vrut, nu suntem decât la jumătatea drumului spre împlinirea nădejdilor noastre. Dar panii nu se astâmpără. Ei vor să ne nimicească oastea, iar fraţii şi surorile noastre, care vor mai scăpa cu viaţă, să robească pe pământurile lor. Voi, vitejii mei, ştiţi: hanul nu este un prieten de nădejde. Dela han nu ne putem aştepta la bine. Prieteni, viaţa însăşi a născut zicala: „Cu cine-i hanul, acela-i pan". Dar mai bine să cădem morţi decât să îndurăm o robie ruşinoasă. Să luptăm pentru ca aceste cuvinte blestemate să se spulbere odată pentru totdeauna, să luptăm pentru ca să ne hotărîm singuri soarta, să fim singuri stăpâni peste noi. Nu mai e

departe vremea când norodul rus ne va veni în ajutor și, știind acest lucru, vrăjmașii noștri se grăbesc să ne învingă. Vă întreb pe voi, cazaci: vom lupta cu înverșunare, cu vitejie împotriva vrăjmașului nostru de moarte, având un singur sprijin credincios — săbiile și sulițele noastre sfințite de sângele și lacrimile norodului nostru, sau ne vom învoi să primim o pace rușinoasă, așa cum ne va porunci regele, și ne vom risipi pe la casele noastre? Ce spuneți, cazaci?

Hmelnițchi tăcu și răsuflă adânc. In spatele lui, polcovnicii vorbeau între ei. Un cazac ieși din mulțime. Hmelnițchi îl cunoscu pe Guleai-Den.

— Hatmane, îngăduie să spun o vorbă.

Guleai-Den sări ușor pe un boloboc care se afla lângă balimez și, scoțându-și cușma, se plecă în toate părțile.

— Oșteni! — strigă Guleai-Den, el însuși nemaicunoscându-și glasul. — Oșteni, frați! Hatmanul ne întreabă, ce spunem noi? Nu știu ce-o să spuneți voi, dar eu iată ce zic: pane hatman, norodul nu dorește și nici oastea nu vrea să ne împăcăm cu regele și cu panii. Am hotărît să ne batem, și pentru aceasta am venit aici. Chiar dacă urdia ne va părăsi, vom muri toți, împreună cu hatmanul nostru. Vom muri cu toții, ori vom nimici pe toți vrăjmașii noștri. In robie nu mai putem zăcea, hatmane, și niciunul dintre noi nu-și va mai pune singur grumazul în jug.

Mulțimea începu să strige, să lărmuiască.

— Adevărat este!

— Are dreptate!

— Vorbește mai departe!

— Iată că vorbesc, — urmă Guleai-Den, — au fost unii, hatmane — iartă-mă dacă te voi supăra, dar înainte de luptă trebuie să spui adevărul în ochi — au fost unii care și-au pierdut credința în tine. Au crezut că te-ai dat cu regele. Acum vedem că a fost o greșeală. Tu nu te-ai abătut din cale, hatmane. Tu să ne aperi pe noi, iar noi te vom apăra pe tine! Slavă hatmanului Hmel! — strigă din răsputeri Guleai-Den și sări jos de pe boloboc.

— Slavă hatmanului!

— Slavă!

Cușmele zburară în văzduh, pistoalele și flintele detunară.

Hmelnițchi ridică buzduganul. Incetul cu încetul larma se domolea. Hatmanul se plecă adânc în fața cazacilor.

— Cazaci, mă închin în fața voastră și vă jurui că buzduganul pe care mi l-ați dat, nu-și va pierde slava cât va sta în mâinile mele, vă jurui că nu-mi voi acoperi sabia de hulă. Dacă va fi nevoie îmi voi da viața pentru slobozenia țării și a norodului nostru.

Hmelnițchi arătă cu buzduganul spre asfințit și mii de ochi își îndreptară privirea într'acolo, spre bolta cerească, spre albastrul ei tainic și amenințător.

— Să mergem înainte, cazaci, la luptă. Inainte, spre biruință! Inainte, spre o nouă slavă a norodului nostru!

Hmelnițchi mai rămase așa câteva minute, cu buzduganul înălțat, în vreme ce împrejur miile de glasuri tunau:

— Slavă!

Un vuiet surd se revărsa peste stepă.

In drum spre cortul său, hatmanul se opri în fața lui Guleai-Den și-i strânse mâna voinicește.

— Iți mulțumesc, Guleai-Den, — spuse Hmelnițchi, — cuvintele tale au mers drept la inimi.

...In aceeaș noapte vistavoiul chemă pe Martân Ternovâi la hatman.

In cort, afară de hatman, mai erau Gromâca și Capusta.

— Șezi Ternovâi, — spuse hatmanul prietenos, arătând spre laviță, alături de el.

Martân își aduse aminte cum cu un an în urmă, la Cehrin, hatmanul îl chemase la el și-l trimisese la Don. Poate că și acum îl va trimite undeva.

— Vreau să-ți încredințez o treabă însemnată. Tu ești un cazac viteaz și isteț, cred că ai să te descurci. Cunosc nenorocirea ta, Ternovâi, — spuse hatmanul căinându-l, și inima lui Martân tresări la auzul acestor cuvinte, — dar, cazace, cine nu are dureri acum? Atâta timp cât vom trăi între rege și han, nenorocirile nu ne vor părăsi. Să ții bine minte lucrul acesta.

Umplându-și luleaua, Hmelnițchi îl măsură pe Martân cu o privire plină de luare aminte, din cap până'n picioare, și spuse:

— Ascultă, mi-am pus în gând să te trimit în inima iadului. Ce zici?

— Mă duc, hatmane. Trimite-mă!

— Frumos răspuns. Se vede cât de colo cazacul din tine, — rosti Hmelnițchi râzând. — Și voi, polcovnici, spuneați că e greu să găsești un om care se va învoi din toată

inima să meargă în iad. ...Ei acum, taci şi ascultă... — Hatmanul trase fumul în piept şi-l scoase pe nări. — Va trebui Ternovâi să pătrunzi cu o ceată mică, vitează, spre Cracovia.

Uimit, Martân izbucni:

— Dar acolo sunt joimiri leşi câtă frunză şi iarbă!

— Ştiu treaba asta. Chiar de-s mai puţini decât iarbă şi frunză, tot o să ai ce cosi. Dar nu pentru aşa ceva te trimit. Ai să mergi la Kostka-Napirski. In Podgorie, la poalele Carpaţilor, Napirski ridică pospoliţii leşi împotriva panilor. Ai să-i duci un răvaş dela mine, iar pe drum dacă ai să jumuleşti câţiva pani şi ai să-i bagi în sperieţi nu strică. Să dea din colţ în colţ când vor simţi că în spatele lor miroase a ars. Ai înţeles?

— Am înţeles, hatmane.

— Te învoieşti?

— Mă duc, hatmane, — răspunse Martân hotărît.

— Atunci, te binecuvântez. Celelalte, cum şi ce fel să faci, ţi le va spune Capusta. Iţi doresc noroc, Ternovâi.

Martân strânse cu putere mâna hatmanului.

— Treaba este primejdioasă, — adăugă Hmelniţchi apăsat. Trebuie s'o ştii dinainte: dacă te vor prinde, panii au să născocească pentru tine cazne îngrozitoare. Să te aştepţi la aşa ceva. Spune oamenilor din Lehia cine şi ce fel suntem, spune-le că din ce-i al lor, noi nu vrem nimic, că nu ne războim cu ei, ci cu panii. Să se trezească şi ei. Imparte-le cât mai multe din chemările mele pe care o să ţi le dea Capusta... Altceva ce-aş mai putea să-ţi spun? Parcă asta ar fi tot. Mergi sănătos, Ternovâi.

Hmelniţchi se ridică şi-l îmbrăţişă pe Martân.

10

După rada întregii oşti, Vâgovschi îşi dădu seama odată pentru totdeauna că trebuie să se ţină alături de Hmelniţchi. Ar fi fost o uşurinţă să crezi că oastea căzăcească s'ar lepăda de hatman, chiar dacă norocul armelor i-ar întoarce spatele. Pentru el, pentru Vâgovschi, primejdia cea mai mare părea că trecuse. Ingrijorările rămăseseră în urmă. E adevărat — în faţă stătea lupta hotărîtoare. Dar aceasta nu-l privea pe Vâgovschi. Nu el era acela care

trebuia să gonească năvalnic cu sabia în mână. Munca lui şi-o cunoştea şi era obişnuit cu ea.

...Kreis amuţise. Vistiernicul hatmanului nu va mai vorbi niciodată. Dar ar fi putut să se întâmple altfel. Vâgovschi îşi aduse aminte cum în miez de noapte, Kreis alergase la el cu ochii holbaţi de spaimă, cum, cu mâna tremurătoare, îşi turna mied, stropind cu el faţa de masă... In noaptea aceea, el fusese cel dintâi care l-a înştiinţat pe marele diac: „Nenorocire! Capusta a ridicat-o pe Elena! Suntem pierduţi, diece, trebuie să fugim îndată, până nu ajung la noi".

Vâgovschi ştiuse să-şi înnăbuşe simţământul de spaimă şi de zăpăceală care izbucnise în el la început. Trebuia să-şi păstreze cumpătul. Marele diac îşi dădu seama din capul locului cum trebuie să se poarte. Nu-şi schimbă felul de a fi nici chiar în noaptea aceea. Cuvintele lui Kreis că Elena nu ştie nimic despre legăturile lui cu Varşovia îi arătară calea spre mântuire. Dacă ea nu ştie, pentruce să fugă? Dar el nu-i spuse acest lucru vistiernicului. Ii trecuse prin gând: să-l ajute pe Kreis, să-i dea cai, sau să-l ascundă la el. Dar îndată îşi zise: la cercetări Elena va vorbi despre Kreis şi acesta va fi căutat. Capusta îl va descoperi pe neamţ chiar şi în iad... Rămânea un singur lucru.

Ameţit de mied şi de spaimă, Kreis îl trăgea pe Vâgovschi de mâneca contăşului şi-l ruga: „Mai repede, mai repede, nu mai zăbovi diece". Dar Vâgovschi îi turna mereu mied în pocal şi-i spunea cu glas domol cuvinte liniştitoare. N'are dece să se îngrijoreze! Au tot timpul să se facă nevăzuţi. Fireşte că Vâgovschi acum nu poate fugi. Vor prinde de veste îndată, îşi vor da seama şi vor trimite oameni în urmărire. Nu, trebuie să facă astfel: Kreis va pleca singur la Fastov şi-l va aştepta pe Vâgovschi acolo, la un cunoscut. In noaptea asta Kreis va dormi în paraclisul din grădină. Acolo nu se va atinge nimeni de el, pe când aici Capusta poate veni în orice clipă... Se înţeleseră în toate. Vâgovschi ieşise ca să dea poruncile trebuincioase.

După aceea totul a mers aşa cum şi-a pus în gând. Pe Kreis îl duse în grădină şleahticul Rutcovschi, logofătul lui Vâgovschi. Ce s'o mai fi holbat de spaimă vistiernicul, cătând în dreapta şi în stânga! Depărtarea dela casă până la paraclis i s'o fi părut drumul cel mai lung din viaţa lui.

Vâgovschi stătea la fereastra deschisă şi trăgea cu urechea.

In fundul grădinii se auzi o împușcătură. Pe urmă se făcu liniște de mormânt. Vâgovschi își făcu semnul crucii și închise fereastra. Noaptea aceea a petrecut-o la moșia sa. De celelalte a avut grijă Rutcovschi care a venit la moșie abia spre ziuă.

...In zadar îl privea Capusta atât de ciudat. Ce putea ști? Totuși, undeva în fundul inimii, Vâgovschi se simțea ros de îngrijorare. Dar marele diac nu ar fi fost deloc îngrijorat dacă ar fi știut că purtarea lui Lavrin Capusta era stârnită numai de ura pe care o simțea față de el, și de nimic altceva.

Pentru a spulbera bănuielile care ar fi fost cu putință, Vâgovschi își petrecu toate acele zile în alergătură și griji. De multă vreme nu-l mai văzuseră pe diac atât de harnic polcovnicii și însuși hatmanul. Pisarii îl ocărau cu cele mai grele cuvinte; trebuiau să scrie nemaivăzut de multe hrisoave, întocmite de Vâgovschi. Din pricina muncii îi dureau șalele și le vâjâia capul. Obrajii le erau năpădiți de ragila deasă a perilor; nici gând să te poți rade. Iar marele diac umbla spălat, ras proaspăt, își răsucea mustățile subțiri, zâmbea când socotea că este nevoie să zâmbească, iar când trebuia dădea cu pumnul în spinări, dacă prin apropiere nu era vreo masă, și răcnea atât de cumplit încât oamenilor le țiuiau urechile...

In noaptea când Martân Ternovâi porni cu ceata lui de cazaci spre asfințit, logofătul Rutcovschi plecă din tabără trimis cu o treabă anume de marele diac. Logofătul n'avea asupra lui niciun fel de scrisori în afară de zapisca în care se spunea că el, șleahticul Rutcovschi este logofătul marelui diac al Oastei Zaporojene, iar cazacii, sotnicii, esaulii și polcovnicii oastei hatmanului și toți slujbașii, voiții, radeții și lavnicii, să nu-i pună niciun fel de piedică, ci, dimpotrivă, să-i dea, la nevoie, tot ajutorul cu putință.

Era greu să bănuiești că printre rândurile zapiscei de ocrotire scrisă chiar de marele diac erau adăugate pentru preotul Lentowski cuvinte pe care le puteai citi numai dacă muiai pergamentul în lapte cald. Lui Vâgovschi îi prinsese bine cerneala al cărei fel tainic de pregătire i-l încredințase Kreis.

Aceste cuvinte erau atât de însemnate, încât scriindu-le, Vâgovschi se uita în toate părțile să vadă dacă în adevăr e singur, deși în cort nu putea intra nimeni, întrucât marele diac era păzit de străjile căzăcești.

Chiar în ajun Vâgovschi auzise un lucru care fusese cât pe ce să-l facă să strige de uimire. Fusese martor la vorbele schimbate de hatman cu sotnicul Zolotarenco despre Maliuga, care tocmai trimisese veşti noi în legătură cu mişcarea armiei regeşti.

Vâgovschi era un om chibzuit. Nu-şi vădi mirarea şi dorinţa de a asculta prin nicio mişcare, prin niciun cuvânt. El însuşi aduse îndată vorba despre altceva, pentru că cele auzite îi erau de-ajuns. Un singur gând îi sfredelea creierul. Acum, dacă va izbuti să-l înlăture pe acel Maliuga, va putea fi pe deplin încredinţat că nu-l mai ameninţă nicio primejdie. Dar cât preţ va avea această ştire pentru rege şi pentru cancelar! Trebuia să se grăbească. Dar nu se hotărî dintr'odată să facă un astfel de pas: să-i scrie lui Lentowski. In cele din urmă, după multă chibzuială, îi scrise şi-i porunci lui Rutcovschi să plece neîntârziat la Chiev.

11

Dincolo de râul San satele erau mai dese. Ceata lui Martân Ternovâi trebui să părăsească şleaul mare şi să se ţină mai aproape de păduri. Mergeau mai mult noaptea. Ziua, alegându-şi loc în tâhlişurile pădurilor se odihneau, iar dacă prin apropiere nu erau păduri, poposeau, ascunzându-se prin şanţurile care se întindeau fără sfârşit de-a-lungul drumului. Deocamdată Ternovâi izbutise să ocolească pâlcurile duşmanului. Pentru orice împrejurare, avea o zapiscă iscălită ca de pan Adam Chisel prin care se spunea că această ceată de cazaci se află în slujba voievodului dela Chiev, e tocmită în leafă de el, şi merge în ţinutul subcarpatic, la moşia rămasă senatorului moştenire dela părinţi. Deocamdată însă nu fusese nevoie să arate cuiva zapisca.

Pe drum aveau noroc. Se apropia însă clipa când trebuiau să facă pâlcurile regeşti să simtă că în spatele lor lucrează o ceată de cazaci, mare şi primejdioasă. Prilejul se ivi curând. Intr'o seară de Mai, la marginea unui rediu, se iviră în faţa călăreţilor casele albe ale unui sat. Ternovâi trimise cercetaşi. Semion Laznev cu doi cazaci se duse până în sat şi se întoarse curând.

— Acolo e vai şi amar, — vesti el, — zapciii lui Po-

tocki au luat oamenilor şi cenuşa din vatră. Le-au luat vite, păsări, n'au lăsat bob de grâu în hambare... Când ne-au văzut, oamenii au fugit care încotro. Cu mare anevoinţă le-am băgat în cap că nu suntem zapcii boiereşti. Nu voiau să creadă...

Martân nu mai asculta ceeace povestea Laznev. In ochii lui se aprinse o sclipire de bucurie. Il fulgeră un gând: „De aici începem".

— Incălecarea! — porunci el cazacilor care între timp descălecaseră şi începuseră să se gătească pentru popas.

...Stach Lutek, scuturându-şi de pe umeri fânul, coborîse din pod unde stătuse ascuns de teama zapciilor. Şedea în mijlocul bătăturii şi se holba speriat spre uliţă. Pe medeanul din faţa ogrăzii lui Stach, zapciul Didkewicz şi alţi şase oameni de-ai lui erau înconjuraţi de nişte călăreţi necunoscuţi în contăşe roşii şi cu cuşme înalte. In spatele acestor călăreţi se apropia de medean un chervan lung. Boii trăgeau harabalele cu făină, cu bucate, cu pânzeturi şi cu celelalte lucruri ridicate în ajun de zapciii hatmanului coroanei dela sătenii din Markowecka Gmina pentru neplata la vreme a birurilor. Anka, nevasta lui Stach, îl apucă de mână şi strigă:

— Priveşte, iată pe Muşca noastră...

Şi într'adevăr, Stach Lutek o văzu legată de o haraba pe Muşca, vaca lor, pe care cu o seară înainte, zapciul Didkewicz poruncise slujitorilor să i-o scoată din ogradă. Stach rugase să-i lase măcar cureaua, pe care dăduse la iarmaroc douăzeci de groşi, dar zapciul îl plesnise cu gârbaciul, răcnind:

— Piei de aici, hlopule. Iţi trebuie cureaua să te spânzuri cu ea, ai?

Amintindu-şi de cele petrecute şi văzându-l pe Didkewicz cu mâinile răsucite la spate, Stach simţi cum o bucurie plină de răzbunare îi încleştează inima. Văzu pe Koszut, vecinul lui, care îşi ducea calul în ogradă.

Femeile şi bărbaţii se strângeau cerc în jurul harabalelor. Medeanul vuia de strigăte de bucurie. Stach nu ştia încă cine sunt acei călăreţi care i-au adus înapoi pe Muşca, dar fugi cu nevastă-sa spre haraba şi cu degetele tremurând de tulburare se apucă să-şi dezlege vaca. Inaintea ochilor îi juca totul. Iată, în mâna lui, cureaua pe care zapciul nu voise să i-o lase. Iat-o şi pe Muşca mergând prin ogradă în timp ce Marinka, fata lui Stach, o mângâie cu bucurie.

Ciobanul Krupka intră fuga în ogradă cu o căldare goală, îl ghionti pe Stach între coaste şi se apleacă deasupra fântânii, scăpând înăuntru căciula lui ruptă. Femeile şi bărbaţii zbucniră în hohote de râs. Krupka fugi cu căldarea cu apă pe medean şi o întinse călăreţului de pe calul roib.

Martân bău îndelung, cu nesaţ. Potolindu-şi setea, îşi ştergea mustăţile, urmărind cu privirea zarva sătenilor, care parcă înnebuniseră de bucurie. Martân gândea : de bunăseamă tot astfel se întâmplase şi la Baigorod. Veniseră zapciii, au luat până şi cenuşa din vetre, l-au tras în ţeapă pe tatăl său, iar pe maică-sa au lăsat-o în sapă de lemn... Şi acolo-s zapcii, şi aici-s zapcii, pretutindeni e aceeaş durere, aceeaş nedreptate, aceeaş suferinţă. Bine a făcut că s'a luat după ticăloşii ăştia. Incăierarea a fost scurtă — de cum au văzut pe cazaci tăbărînd ca o vijelie pe chervan, zapciii s'au împrăştiat care încotro, şi au fost prinşi toţi, afară de doi dintre ei, care, ajunşi din urmă de suliţele cazacilor, au rămas pentru totdeauna în stepă.

Incă nu toţi sătenii ce se îmbulziseră pe medean ştiau cine sunt aceşti călăreţi, dar ciobanul Krupka, fiind un flăcău isteţ, spunea :

— Fraţilor, — ăştia-s cazaci de-ai lui Hmelniţchi, pe legea mea că-s cazaci ! Jesus Maria, sunt cazaci !

Stach Lutek se tot freca la ochi, parcă vrând să se încredinţeze că nu visează — vedea medeanul plin de oameni, vedea pe călăreţii necunoscuţi, picaţi parcă din cer, şi pe Didkewicz împreună cu ceilalţi zapcii, speriaţi, legaţi... Da, totul era aevea... Stach auzi nişte şoapte care făcură aproape să-i sară inima în piept.

Dând din mână, Martân vorbea cu glas puternic, tunător :

— Pospoliţi, bărbaţi şi femei ! Noi suntem cazaci de-ai lui Bogdan Hmelniţchi. Hatmanul nostru vine încoace cu o oaste ucrainiană nenumărată, el vrea să apere de panii şi de regele vostru slobozenia pe care am dobândit-o prin lupte, vrea să-i silească pe pani să nu-şi mai bată joc de cei săraci şi oropsiţi. Vă dăm înapoi avutul vostru pentru care aţi muncit cu sudoarea frunţii şi cu sângele vostru, iar câinii panilor să-şi ispăşească vina faţă de voi. Vi-i dăm pe mâna voastră, să faceţi cu ei ce vreţi. Iar eu am să vă spun doar atât : în părţile noastre, noi numai într'un fel ne mântuim de ei : cu ţeapa şi cu sabia... Numai

aşa îi poţi face să înţeleagă ce înseamnă să obijduieşti norodul... Ascultaţi, oameni buni!

Martân desfăcu universalul hatmanului, văzu cum pospoliţii se strâng ciotcă în jurul cazacilor, zări cum tremură zapciii legaţi de mâini şi de picioare, cum ciobanul Krupka îi ameninţă cu pumnul.

Stach Lutek rămăsese cu gura căscată de uimire. Strângând pumnii, asculta :

„Nu am niciun gând rău faţă de voi şi faţă de credinţa voastră, aşa cum vă amăgesc panii Potocki, Wiszniewecki, Kalinowski şi cei din aceeaş şleahtă cu ei. Nu vreau să vă iau nici viaţa şi nici amărâtul vostru de pământ, pe care vă este sortit până la sfârşitul veacurilor să vă duceţi zilele necăjite din pricina jugului panilor, cunoscând numai amărăciunea sărăciei. Vin către voi cu inima deschisă şi cu sufletul curat. Credinţa voastră vă rămâne credinţa voastră, pământul vostru va rămâne al vostru, iar dacă vreţi să vă dobândiţi o viaţă slobodă, răsculaţi-vă fraţi ţărani, luaţi armele şi duceţi-vă pe jos şi călări la Kostka-Napirski al vostru, care ridică pe oamenii cinstiţi la luptă împotriva panilor Potocki, Wiszniewecki, Zaslawski şi a celorlalţi, pentru a dobândi slobozenie şi dreptate. Dacă ne vom ţine cu dârzenie, voi la Vistula şi noi la Nipru — nimeni nu ne va birui".

Stach abia mai putea să-şi tragă răsuflarea. Nici el nu ştia cum s'a întâmplat, dar deîndată ce cazacul isprăvi de citit, vântură din mâini şi strigă în faţa lui Krupka, lui Jan Zabelski, lui moş Martiuk, lui Wilszanski, vecinul său, Ankăi sale... tuturor celor care stăteau în jurul său, le strigă cuvinte de un adevăr amarnic şi de o cumplită sete de răzbunare... Deci e adevărat: Kostka-Napirski ridică norodul împotriva panilor. Asta înseamnă că toţi trebuie să plece la Kostka. Oare cazacul a spus un neadevăr? Nu, el a rostit adevărul adevărat. Singura cale pentru a putea scăpa de necazuri şi de robie e să faci aşa cum scrie Hmelniţchi în universalul lui. Să-şi aducă aminte toţi câte suferinţe le-au pricinuit panii. Dar ceeeace s'a petrecut ieri aici? De bunăseamă, încă e cald pământul de sângele lui Jasko, de bunăseamă, trupul lui încă nu s'a răcit în groapă. Zapciul şi câinii lui să răspundă astăzi pentru sângele lui Jasko care nu s'a făcut vinovat de altceva decât că a apărat cinstea nevestei sale. Duceţi-vă la marginea satului şi vedeţi-o pe Kazka, nevasta lui Jasko, care a fost batjocorită de ei. In

sânge să ispășească acum Didkewicz, câinele blestemat a lui Potocki. In țeapă cu ei!

— In țeapă! — auzi Stach strigătele oamenilor și văzu chipurile lor învăpăiate de mânie. In inima lui se înfiripă credința fierbinte că nu mai este atât de greu să-i birui pe pani. Vorbi despre aceasta cu glas hotărît. Poate că niciodată în viața lui nu vorbise astfel. Strigă oamenilor că va lua și el arma în mână, că bine grăiesc cazacii: toată lumea trebuie să plece spre Cracovia, la Kostka-Napirski. Au mai auzit ei despre el, nu numai dela cazaci, dar pân'acum nu credeau, ziceau că toate-s povești...

Deabia isprăvise Stach, și Krupka se cățără pe zăplaz... Spuse scurt: trebuie să se ia o hotărîre în privința câinilor de zapcii: toți la un loc să rostească osânda pentru ei. Dacă le vor cruța viețile, ei, pospoliții nu vor mai avea trai pe pământul ăsta... A crezut vreodată cineva în satul Gmina că ciobanul Krupka poate vorbi atât de frumos?

...Cu inimile vesele, cazacii părăsiră Markowecka Gmina. Semion Laznev, care călărea alături de Martân, spunea mereu, încântat:

— Ce oameni, Martâne! Ce zici?

— Eh, Semion, dacă am putea să-i lovim pe pani, uite așa, toți odată, ca o vijelie! N'ar mai fi nedreptate pe pământ. Se gândi și zise din nou cu hotărîre: N'ar mai fi!

— Da, n'ar mai fi, — întări Semion.

Ziua aceasta trăită la Markowecka Gmina îi aminti dureros lui Martân de îndepărtatul său Baigorod, deasupra căruia acum numai vântul învolbura colbul, iar hogeacurile izbelor abia s'or mai fi văzând din buruieni.

...Ceata de cazaci a lui Ternovâi era acum departe de sat. Peste șleau se lăsase noaptea. Vântul începu să sufle dinspre răsărit, aducând nori pe aripile lui; se simțea un iz de ploaie. Incepură să cadă picături mari și grele. Dincolo de islaz, într'un stejar bătrân, vântul legăna leșurile zapciilor lui Potocki. Trâmbe piezișe de stropi le biciuiau trupurile lor învinețite.

Picăturile spălau și crucea proaspăt geluită de pe mormântul lui Jasko.

Trăgând cu urechea la răpăitul ploii de afară, Stach își ascuțea sabia veche și ruginită, în vreme ce Anka, ștergându-și pe furiș lacrimile, cârpea singura cămașă a lui Stach.

Stach se pregătea să plece la un drum lung și necu-

noscut, care trebuia să-i aducă fericirea, lui, Ankăi şi Marinkăi. Se gătea să se ducă la Kostka-Napirski.

In noaptea aceea, împreună cu Stach Lutek, mai plecară încă treizeci de pospoliţi. Din Markowecka Gmina purceseră toţi acei care nu fuseseră luaţi în armia coroanei şi nici în oştile care erau trimise în Ucraina, după porunca viţului regesc. Lângă satul Podkamenka, Stach şi tovarăşii săi ajunseră din urmă ceata lui Martân, care se oprise să se hodinească.

— Mergem împreună cu voi, — spuse Stach.

Martân privi pospoliţii înarmaţi cu coase şi ţepoaie. Numai Stach avea o sabie, agăţată de cureaua petrecută peste umăr, pe care voise să i-o ia zapciul. Oamenii fură primiţi în ceată.

...Zvonul întâmplărilor dela Markowecka Gmina se răspândi peste tot în podgorie. Vestea ajunse la logofătul moşiilor regeşti din Cracovia. La Kosowo, Radziechowo şi la Czerniewcy starostii şi ajutoarele lor vesteau tuturor primejdia. Se furişa vestea că: „Hmel a trimis câteva polcuri în spatele oştirii leşeşti"...

Episcopul Cracoviei trimise o ştafetă la tabăra regească, pentru a înştiinţa numaidecât pe căpetenii şi pe hatmanul coroanei despre ivirea cetelor lui Hmelniţchi lângă Cracovia şi despre mişcările răsculatului Kostka-Napirski, care începuse să tabere pe moşiile şleahticilor şi să trimită pretutindeni chemări îndemnând pospoliţii să se ridice împotriva şleahtei şi a regelui. Şleahticii fugiţi la Cracovia aduseră vestea că Kostka-Napirski a cucerit castelul Czorsztyn de pe Dunaeţ.

In ziua când răsculaţii lui Kostka-Napirski luară Czorsztynul, în tabăra lor sosi Martân Ternovâi cu epistola şi cu universalul lui Bogdan Hmelniţchi.

Kostka-Napirski îl sărută pe Martân, cu căldură, ca pe un frate.

12

La începutul lui Mai, îndeplinind legământul încheiat cu hatmanul Hmelniţchi, hanul Islam-Ghirei trimise în Ucraina un buluc înaintat de călăreţi, sub tuiul mârzacului Mambet, vestind totodată prin acesta, în scris, că va sosi şi el cu urdia, fără zăbavă. Primind această scrisoare şi văzând călăreţii sosiţi, Hmelniţchi înţelese bine ceeace urzea

hanul. Ştia că solii leşi plecaseră la Bahcisarai, şi că acolo târgul era acum în toi, asupra zecilor de mii de zloţi care trebuiau plătiţi de leşi pentru ca hanul să rupă înţelegerea cu Hmelniţchi. Totuşi, hatmanul mai ştia că hanului nu-i va fi chiar atât de uşor să nesocotească înţelegerea. Degeaba şi-a bătut capul un an întreg hatmanul cu turcii, trimiţându-le solii şi ducând neguţări îndelungate cu ceauşul Osman-aga la Cehrin? Hatmanul ştia că hanul are poruncă straşnică din partea sultanului Turciei, să-i dea ajutor cu oastea sa. Cum va fi acest ajutor, hatmanul îşi dădea bine seama dar în schimb, acum era încredinţat că hanul nu va putea să sprijine cu urdia sa pe rege împotriva cazacilor, atâta vreme cât regele, legat printr-o înţelegere cu republica Veneţiană, rămânea încă duşman făţiş al sultanului.

Lăsând la hotarul dintre Litvania şi Ucraina două polcuri, în frunte cu Martân Nebaba, iar la Chiev polcul lui Anton Jdanovici, Hmelniţchi, fără să-şi răzleţească puterile oastei, înaintă cu popasuri, vreme de câteva săptămâni, spre apus. In ciuda sfaturilor lui Vâgovschi şi ale lui Gladchi, stăruia cu străşnicie în hotărîrea sa de a se bate cu armia regească numai pe pământurile Rzeczei Pospolita. Şi mai voia să înainteze cât mai mult pentru a micşora depărtarea dintre oastea sa şi răsculaţii lui Kostka-Napirski.

Veştile aduse de Martân Ternovâi, care după un drum greu izbutise să se strecoare cu bine, pe lângă polcurile vrăjmaşe, nu erau liniştitoare. Puterile lui Napirski nu erau prea mari, mai ales că împotriva lui fusese trimisă o oştire numeroasă şi bine înzestrată cu tunuri şi cu lefegii nemţi. Ar fi fost nechibzuit să nădăjduiască într'o biruinţă a lui Napirski. E adevărat că regele şi şleahta simţiseră în spatele lor nelinişte printre pospoliţi. Dar poate că tocmai acest lucru îi îndemna să-şi încordeze toate puterile ca să isprăvească mai repede cu Hmelniţchi.

Inaintând spre apus, polcurile lui Hmelniţchi intrară în Bar, Medjiboj, Zincov, Satanov, Vechiul şi Noul Constantinov şi Scala. Zdrobiră câteva zeci de cete din pâlcurile înaintate de joimiri şi de călărime, ale hatmanului cotropitor Kalinowski, după care ieşiră desfăşurate larg la râul Stâr, având de gând să-l treacă şi, pe malul lui stâng să purceadă la luptele hotărîtoare.

In tabăra lui Hmelniţchi sosiră ştiri bune şi dela polcul lui Tarasenco. Polcovnicul vestea că, deîndată ce cazacii

lui Hmelnițchi au trecut hotarul rusesc și au început să se adune lângă Briansc, un trimis al lui Janusz Radziwill a sosit la cneazul Meșcerschi, voievodul Brianscului. Trimisul a cerut în numele regelui să se ia îndată armele cazacilor lui Tarasenco, sau cel puțin să fie trecuți înapoi peste hotar. Drept răspuns voievodul Brianscului a dat mâinile înlături: „Aici nu sunt niciun fel de cazaci; a venit doar Tarasenco și niște oameni de ai săi, cu treburi negustorești și ce am să fac cu el, mă privește pe mine..." Solul lui Radziwill a trebuit să se întoarcă fără nicio ispravă. Pe drum a izbutit să se încredințeze că la hotarul dintre Litvania și Rusia se aflau gata de luptă puternice oștiri de streliți. Aflând acest lucru, cancelarul Leszczinski hotărî să grăbească înaintarea asupra temeiului oastei lui Hmelnițchi. Era limpede că Moscova nu va sprijini lupta Rzeczei Pospolita. Faptul că polcul lui Tarasenco a trecut hotarul și că s'a adunat lângă Briansc arăta adevăratele gânduri ale țarului.

Curând după aceea polcul lui Tarasenco începu să înainteze. In ziua de 16 Iunie cazacii lui cuceriră Roslavlul, iar după aceea, Prudchi, așezat la o depărtare de opt mile de Smolensc, apoi Cerepovul, Elnoși Dorogobujul. La Dorogobuj puseră mâna pe zece tunuri și pe multă pulbere. Mai departe, potrivit poruncii lui Hmelnițchi, Tarasenco avea de gând să cucerească Cricevul, Mstislavul, Moghilevul și Orșa. După cucerirea acestor târguri, polcul urma să dea năvală asupra Smolenscului.

Cvartirul de căpetenie al regelui Jan-Kazimir se afla în vremea aceasta la Wladimir-Wolynski. Lăsându-se în sfârșit înduplecat să iasă, în vederea desfășurării luptelor, pe o întindere mai largă, unde călărimea se putea mișca în voie, regele își strămută cvartirul de căpetenie la Sokal pe Bug. Pâlcurile se adunau acolo din toate colțurile Rzeczei Pospolita. Acolo fură aduse regelui sabia și steagul sfințite de papa dela Roma.

La Sokal regele ținu un sfat de război. După părerea căpeteniilor armiei, împrejurimile Sokalului nu erau potrivite pentru o luptă cu toate puterile. Trebuia ales alt loc, unde să i se poată da lui Hmelnițchi, odată pentru totdeauna, lovitura nimicitoare.

Lubomirski și Lanckoronski erau de părere că în întâmpinarea lui Hmelnițchi să fie trimiși lefegii nemți și șvezi, iar pâlcurile șleahtice regești să fie păstrate în urmă

pentru orice împrejurare. Potocki se rosti împotrivă, socotind că Hmelnițchi trebuia izbit cu toate puterile. In afară de aceasta, sfatul mai ascultă pe cancelarul Leszczinski care vesti că a izbutit să ia legătura cu hanul și sunt temeiuri a se nădăjdui că acesta nu va sprijini cu toată urdia oastea căzăcească. Leszczinski mai înștiință sfatul că boierii moscoviteni s'au împotrivit îndeplinirii tractatului dela Polianovca și nu vor trimite streliți în ajutorul regelui pentru potolirea lui Hmelnițchi. In cele din urmă luară hotărîrea ca toată armia să se îndrepte spre Beresteczko, dincolo de care erau câmpii întinse cât vedeai cu ochii, potrivite pentru lupta unor oști mari de călărime. In afară de aceasta, acolo erau și pășuni din belșug, care asigurau hrana trebuincioasă cailor...

In ziua de 15 Iunie, în tabăra lui Hmelnițchi, așezată la o depărtare de 8 mile de Stâr, sosi o strajă de cazaci care prinsese un șleahtic necunoscut. Acesta ceruse stăruitor să fie dus deîndată la Capusta. Prinsul fu adus în cortul lui Capusta. Doi cazaci îl țineau zdravăn de mâini.

Lavrin Capusta ședea lungit pe pâslă, acoperit cu un zăbun. De trei zile îl scuturau frigurile și Hmelnițchi dăduse poruncă să fie dus la Cehrin.

Mare fu mirarea cazacilor când văzură că polcovnicul Capusta, dând zăbunul la o parte, sări în sus și întinse mâinile spre șleahticul prins.

— Maliuga ! — strigă Capusta. — Ce vânt te-a adus ?

— Vânt bun, — răspunse Maliuga și-l îmbrățișă cu căldură pe Capusta.

Cazacii stătură o vreme pe loc nehotărîți, apoi ieșiră din cort, scărpinându-se la ceafă, tare nedumeriți de cele ce vedeau. Pentru întâia oară le-a fost dat să prindă o astfel de „iscoadă"...

...Hmelnițchi ședea cu capul lăsat pe mână și asculta cu luare aminte. In fața lui, zgribulindu-se de friguri și frecându-și fruntea cu degetele, Capusta se legăna pe laviță, încolo și încoace. Scuturându-și osteneala printr'o sforțare a voinței (cele două nopți se făceau simțite), Maliuga vorbea domol :

— Ieri regele a ridicat lagărul și a pornit spre câmpul de luptă. A trebuit să te înștiințez neîntârziat hatmane și am hotărît să viu eu însumi, pentru că în vremea din urmă

mă priveau bănuitori, îndeosebi după ce s'a aflat de soarta şleahticei Czaplicka.

Hmelniţchi strâmbă buzele cu amărăciune. Iar e vorba de Elena... Maliuga simţi turburarea hatmanului. Poate că n'ar fi trebuit să pomenească de Czaplicka...

— Regele a împărţit armia în douăsprezece pâlcuri, — urmă Maliuga. — Pâlcul întâi e sub porunca lui Micolaj Potocki, voievodul dela Cracovia; al doilea sub prinţul Lubomirski, voievodul Braclawului; al treilea e sub Lanckoronski, stegarul coroanei; al patrulea e sub Koniecpolski, sub cancelarul Litvaniei; pâlcul al cincilea e alcătuit din şleahtici mazovieni şi din Polonia Mare şi se află sub Lew Sapieha; pâlcul al şaselea e sub porunca lui Stanislaw Potocki, voievodul Podoliei; urmează pâlcurile lui Dominik Zaslawski, Kalinowski, Zezawinski, Wiszniewecki, Odziwolski, Zamaiski, Iacob Weiger, voievodul Marienburgului, cu reiterii săi şi Szawgocz, voievodul Sileziei; tunurile se află sub porunca lui Cristofor Meier...

— M-da, e o gaşcă bună, — spuse gânditor Hmelniţchi. — Cum de-i ţii minte pe toţi?

— Multe trebuia să le ţin minte, pane hatman, — răspunse Maliuga. Bău apă şi întrebă: — Pot să vorbesc mai departe?

Hmelniţchi dădu din cap:

— Vorbeşte.

— La sfatul tainic care s'a ţinut alaltăieri noapte s'a hotărît ca lupta să se dea la Beresteczko, în vale. Lui Radziwill, hatmanul Litvaniei, i s'a poruncit să nu îngăduie pentru nimic în lume ca Smolenscul să fie cucerit de cazacii tăi, hatmane, ci să-i zdrobească şi să înainteze asupra Cernigovului şi Chievului. Incă trebuie să mai ştii, hatmane, că mitropolitul Silvestr Cossov se află în deplină înţelegere cu Adam Chisel, lucru despre care Chisel i-a scris cancelarului Leszczinski. Lui Chisel i s'a poruncit să-l încredinţeze pe Cossov că după intrarea armiei regeşti în Chiev nu i se va aduce nicio supărare, ci va rămâne cu aceleaşi drepturi şi aceleaşi moşii. Şi am mai aflat că hanul, deîndată ce a trecut Niprul, a primit pe solul cancelarului, şleahticul Lozinski, şi acesta s'a înapoiat la rege cu veşti foarte îmbucurătoare; dar ce anume s'a vorbit n'am putut afla. Lucrul de căpetenie pe care-l urmăreşte regele şi cancelarul cu căpeteniile armiei este să ne zdrobească acum, să ne ia toate drepturile, întrucât

socotesc că dacă nu vom fi supuşi acum, în primăvară va fi prea târziu: ţarul Moscoviei ne va lua apărarea şi va porni război împotriva Rzeczei Pospolita.

Maliuga tăcu, răsuflând greu, cu ochii ţintă la hatman.

Hmelniţchi căzu pe gânduri. Şi avea la ce gândi! Panii au hotărît temeinic să isprăvească cu Ucraina. Poate că pentru întâia oară, da, chiar aşa era, pentru întâia oară în tot veacul acesta, au adunat o armie atât de mare, cu atâţia lefegii străini. Trebuie recunoscut că ei i-au ghicit unele ţeluri, deaceea se şi grăbesc. Tunuri, platoşe, flinte, ghiulele, pulbere, suliţe şi săbii, husari împlătoşaţi, otravă, urzeli, junghere în spate, totul este socotit bun împotriva lui. Şi în clipa aceea el îşi dădu seama că lucrul de căpetenie, către care trebuie să năzuiască, pe care trebuie să-l dobândească cu orice preţ, este totuşi de a lupta, de a lupta crâncen, neîndurător, şi de a face toate sforţările pentru câştigarea biruinţei. Dacă însă norocul nu-l va ocroti, atunci tot va fi bine cel puţin să taie aripile vulturului regesc, să-l sleiască de puteri în acea încăierare, pentru ca panii să nu mai poată ieşi curând pe câmpul de luptă. Dacă ar fi putut să se mai bucure de încă un an de răgaz! Un singur an! Ar fi avut tunuri în număr îndestulător, ar fi avut ghiulele şi flinte de-ajuns, ar fi avut o pedestrime de mâna întâia şi nu pospoliţi zdrenţăroşi, înarmaţi cu coase şi ţepoaie... Sau poate să-l asculte pe Vâgovschi, să încheie pacea cât mai e vreme, să se ploconească în faţa regelui, să piardă ceeace a câştigat la Zborov, să-i părăsească pe acei care nu mai departe decât acum câteva zile, la sfatul întregii oşti, îl priviseră deschis şi cinstit în ochi, să se facă în faţa întregii ţări un mincinos şi un înşelător? Dar oare numai Vâgovschi vrea acest lucru? Dar Gladchi, dar Gluh, dar Gromâca? Dar ceilalţi? Numai că ei n'o spun, ţin taina în ei. El ştie că ei gândesc doar astfel: „Am pus mâna pe moşii, trăim în belşug, ne sporim avuţiile, ce ne mai trebuie?...“ Ce orbi sunt! Ce orbi!

Maliuga şi Capusta stăteau nemişcaţi. Lui Capusta îi vâjâia capul şi-l dureau umerii. Hatmanul opri asupra lui Maliuga o privire stăruitoare. Iată, el, vrea oare el o astfel de viaţă tihnită şi paşnică cu panii leşi? Oare pentru asta şi-a primejduit el capul în fiecare clipă la Varşovia? Dar Guleai-Den? Dar Ternovâi? Dar Nejivoi? Dar, la urma urmei, el însuşi, hatmanul?

Hmelnițchi începu să vorbească, zvârlind cuvintele cu asprime. Vorbele lui răsunau sec, ca troznetul unor vreascuri rupte.

— S'ar putea întâmpla ca panii să ne învingă. S'ar putea, dar eu n'am să-mi plec capul. Mai bine un plumb în inimă. Mai bine să pier de sabie... Cu câtă viclenie au pus panii voievozi lucrurile la cale... Halal! Poate că ne vor birui... Ce mă sfredelești așa? — îl întrebă mânios pe Capusta. — Crezi că m'am speriat de ei? Crezi că am să dau înapoi? Nu vor apuca ei ziua aceea! Nu! Ne vom bate... — Inchise ochii și spuse încet. — Ne vom bate crâncen...

...In noaptea aceea, Hmelnițchi porunci ca Feodor Svecica să fie chemat în cortul lui. După ce se plecă adânc în fața hatmanului, Svecica începu să pună pe masă hârtia, penele și călimara de cositor. Se așeză, așteptând.

In picioare, în spatele lui, Hmelnițchi începu să rostească rândurile unei scrisori către Anton Jdanovici la Chiev. Feodor Svecica scria cuvintele repede și citeț. Nu apuca bine hatmanul să rostească o vorbă, că ea se și așternea în slove drepte pe hârtie.

Ivanco, vistavoiul hatmanului, moțăia într'un colț. Se auzea de afară cum lărmuiau străjerii. Hatmanul scoase capul din cort:

— Hei, cazaci, mai țineți-vă gura...

Apoi se aplecă iară spre Svecica. Inima acestuia se strânse de durere când scrise grăbit cuvintele hatmanului:

„Dacă n'o să ai puteri să te ții, va trebui să scoți lumea din oraș și să dai foc caselor, pentru ca nimic să nu cadă în mâna dușmanului. Să roadă pietre în loc de pâine. Să simtă toată ura și hotărîrea noastră. Deaceea, mai bine să stai ca o stâncă și să nu te dai dușmanului. Veghează ca mitropolitul Cossov să nu-ți pricinuiască vreun rău. Iar eu aici mă voi ține neclintit. Mă bizui pe tine ca pe mine însumi. De vei învinge, cinste și slavă ție. Ține minte: nu ne apărăm pe noi, apărăm slobozenia țării noastre scumpe".

— Dă-mi s'o iscălesc!

Svecica sări de pe laviță și întinse hatmanului pana. Sprijinindu-se cu genunchiul de laviță, Hmelnițchi se aplecă deasupra hârtiei, își trecu fără grabă ochii peste rânduri și iscăli larg: „BGD HML".

— Adaugă, — îi spuse lui Svecica, arătând cu degetul mai jos de iscălitură.

Svecica știa ce trebuia să adauge. N'o făcea întâia oară. Cu o mișcare ușoară a penei, scrise sub iscălitura hatmanului: „Hatman al Oastei Zaporojene". Se opri o clipă și privi pe Hmelnițchi. Acesta ridică o sprânceană:

— Ce te-ai oprit, peste ce nu poți sări? — Iși aruncă ochii pe hârtie și urmă cu hotărîre: — Scrie mai departe fără „mila regelui". Scrie: „Al Oastei Zaporojene și al întregii Ucraine".

Svecica scria repede.

— Poți să pleci.

Dar Svecica nu pleca. Se lăsa când pe un picior, când pe celălalt.

— Vrei ceva? Spune.

Hatmanul se uita la el cu o privire pe care Svecica n'o înțelese dacă era blândă sau aspră.

Se hotărî:

— Pane hatman, vreau să intru în oaste.

— Dar aici unde ești, la bâlci, la nuntă?

— Se'nțelege, pane hatman... Dar...

De tulburare simțea o apăsare pe piept. Ii lipseau vorbele.

— Du-te cazace și fă-ți datorința, privește în jurul tău cu luare aminte, iar de va trebui să mori, s'o faci ostășește... Scrisoarea să fie trimisă chiar acum, să o dai esaulului.

— Am înțeles, hatmane. — Glasul lui Svecica își pierduse toată vlaga.

Cu capul plecat, pisarul se îndreptă spre ieșire, dar deodată se opri și întrebă:

— Hatmane, înseamnă că Chievul va fi ars?

Hmelnițchi îl privi țintă și-i puse mâna pe umăr.

— Iți pare rău de Chiev, de ulițele lui verzi, de casele lui frumoase, de livezile lui de vișini? Dar te-ai gândit cine se va bucura de toate acestea dacă ne va birui dușmanul, te-ai gândit la asta? Să te gândești, băiatule. Să te gândești!

Fără să mai aștepte răspunsul lui Svecica, spuse nu pentru acesta, ci pentru el însuși:

— Nu-l vom lăsa întreg în mâna lor. Il vom arde! Iar dacă va fi nevoie, toată țara va fi dată pradă flăcărilor. Vom lăsa în urmă numai scrum și vom pleca cu toții pe pământul rusesc. Nu ne vom pleca sub jugul panilor. Să știți asta, pani, s'o știți bine!

Svecica stătea culcat în cortul său. Alături pisarii prăvăliţi grămadă pe pâslă sforăiau pe întrecute. Svecica nu dormea. Cuvintele hatmanului nu-i ieşeau din minte. Ar trebui să le scrie.

„Le voi uita“, se neliniştea Svecica. Simţea însă că nu le va uita şi că nu va uita nici această noapte.

...La Brovarî, lângă Chiev, era odinioară un băiat, un fecior de dogar. Băiatul se numea Feodor şi era poreclit Svecica pentru că aprindea întotdeauna lumânările în biserică. Lui Feodor îi plăcea să stea pe malul iazului, să asculte cum orăcăie broaştele, să privească raţele care în amurg se culcuşesc printre trestii. Feodor nu cunoştea prea multe din viaţă dar se pricepea şi el la câte ceva. Ştia ce buruieni trebuie să ronţăie ca să nu-l doară pântecul, ştia cu ce frunză îşi poate opri sângele, ce licoare anume trebuie să pună în fiertură ca să gonească frigurile din trup... Toate acestea i le spusese bunicul său, Chirilo ologul, care împreună cu Nalivaico, se războise odinioară cu turcii, plutise cu luntrea spre zidurile Ţarigradului şi se fălea că-l stuchise în barbă pe prinţul Wiszniewecki, pentru care fapt îi tăiaseră picioarele şi-i stâlciseră coastele. Dela bunicul Chirilo a auzit Feodor întâia oară despre cazacii neînfricaţi care au cutreierat cu luntrile pe mare în lung şi'n lat, s'au bătut cu turcii şi cu tătarii, au cucerit Dunkerque pentru un prinţ franţuz, şi au robit pe galioane prin ţări îndepărtate, unde veşnic e vară şi căldură cumplită. Moşneagul i-a povestit despre cazacul Pivtoradnia, care a plecat cu fratele său de luptă, Omelian Dubco, într'o ţară de departe unde oamenii au pielea neagră. Pivtoradnia le-a picat la inimă acelor oameni pentru vitejia sa şi ei l-au ales hatman, pornind război împotriva craiului lor. De atunci a rămas Pivtoradnia hatman acolo...

Despre multe lucruri îmbucurătoare, tainice şi minunate, i-a vorbit moşneagul lui Feodor Svecica. „Măi nepoate, spunea bătrânul, tu ai să ajungi hatman sau vlădică, cu toate că nu-i nicio ispravă să fii vlădică, iar ca hatman ai multe griji. S'ar putea să te lepezi de oamenii sărmani care te-au ridicat...“

Dar Feodor Svecica nu ajunse nici hatman, nici mitropolit, ci s'a întâmplat astfel : într'o zi, prin Brovarî trecea mitropolitul Petro Moghila. In faţa izbei lui Svecica, rădvanul a dat într'o hârtoapă şi i s'a rupt o osie. In vreme

ce se dregea osia, mitropolitul a aşteptat în casă la Svecica, unde a stat de vorbă cu moşneagul olog şi cu tatăl băiatului. Când a plecat, l-a luat pe Feodor cu el la Chiev.

Anii aceia învie în mintea lui Svecica ca un vis de demult, depărtat... Chiev... Case din bârne date la cuţitoaie, case din piatră. Sumedenie de oameni, rădvane, harabale, cai cu cioltare scumpe în culori. Corturile neguţătorilor pe malul Niprului. Oamenii vorbind în graiuri ciudate, necunoscute, nemaiauzite... Medeanuri mari, zidurile înalte ale lavrei Pecerschi, icoane minunate pe zidurile soborului Sfânta Sofia...

Pentru întâia oară în viaţa lui, Feodor Svecica ţinea în mână o bucoavnă. Intorcea cu evlavie filele, minunându-se că pe ele oamenii sunt înfăţişaţi cu picioarele în sus. Mitropolitul se uita la Feodor şi râdea spunându-i: „Nu ţine cartea de-a'ndoaselea, Feodor".

A trecut vreme şi Feodor a început să citească, să scrie singur şi să înveţe lătineşte după acele bucoavne groase. A învăţat graiurile nemţesc, tătăresc şi leşesc, ajungând să citească vorbele în asemenea graiuri, nestingherit şi repede...

A trecut vreme şi Petro Moghila a închis ochii. Lui Svecica i-a rămas o carte scrisă de răposat: „Mărturisirea pravoslavnică a credinţei". O păstrează la Chiev, pe uliţa Verde, într'o căsuţă albă adumbrită de tei stufoşi, în scrinul fermecătoarei Solomia, căreia, când a părăsit Chievul, chemat în slujba hatmanului, Svecica i-a încredinţat nu numai cartea, dar şi inima sa. „Solomia, s'ar putea să nu ne mai vedem. S'ar putea să cad pe câmpul de luptă şi să nu fie nimeni care să-mi închidă ochii. N'ai să mă uiţi, Solomia?" Vorbele lor de despărţire au fost duioase şi pline de tulburare, de grijă. Svecica plecase cu inima grea, nespus de grea...

Gândul de a scrie despre luptele oastei căzăceşti, de a le scrie aşa fel încât mai târziu oamenii să poată citi şi să afle din cele citite cum şi-au apărat cazacii slobozenia şi credinţa, dispreţuind moartea şi îndrăgind sabia şi flinta mai mult decât pe părinţii lor, nu i-a venit lui Svecica, aşa, fiindcă n'avea altă treabă. El citise multe asemenea cărţi la colegiul din Chiev. In ele se scria despre oşteni viteji şi despre ţări îndepărtate unde aceşti oşteni s'au încununat de slavă. Şi atunci dece n'ar scrie şi el un letopiseţ despre întâmplările la care a fost martor, pe care

le-a trăit el însuşi. Cândva, citind acest letopiseţ, urmaşii îşi vor vedea strămoşii în toată măreţia şi frumuseţea lor.

In astă noapte Feodor Svecica nu putea dormi. Multe gânduri îi răsăriră în minte pe urma celor auzite din gura hatmanului „Mie mi-e greu, dar lui, parcă lui îi e uşor?" cugeta Feodor. Şi încuviinţă în sinea sa: lui îi e mult mai greu....

Incet, ca să nu-şi trezească tovarăşii, Svecica se ridică şi ieşi cu băgare de seamă din cort. Bolta cenuşie era luminată de văpaia îndepărtată a zorilor. Stelele se stingeau şi luna galbenă privea cu petele albe ale ochilor săi tabăra, gorganele înalte din stepă, iarba călcată de cai.

Vântul se juca alene cu flamurile suliţelor înfipte printre harabale. Deasupra cortului hatmanului tuiul atârna lenevos. Cazacii dormeau în harabale, sub ele şi în corturi.

Svecica aruncă o privire îngrijorată spre cele din jurul lui. Dacă ar cunoaşte meşteşugul zugravilor, dacă ar avea pensule şi vopseluri s'ar aşeza îndată aici şi... Dar n'ar putea el oare să zugrăvească prin cuvinte, vrednice şi adevărate, noaptea aceasta, când, uitând de alergătura de peste zi, oştenii se hodinesc? Poate că mâine chiar, vor merge fără şovăială, acolo unde le va arăta cu buzduganul hatmanul Hmelniţchi. Şi nu oricăruia îi va zâmbi norocul. Mulţi din ei se vor înfrăţi cu moartea, căzând pe pământul care le va fi cel de pe urmă lăcaş, lăcaşul lor de istov...

Trandafirii, zorile pluteau peste zare, cu pânzele umflate, spre ţărmurile pământene. Iar Feodor Svecica le întâmpina cu o privire aburită de roua lacrimilor.

13

Filele galbene de pergament sunt legate în scoarţe de safian roş. Deschizând cartea la fila întâia, citeşti cele scrise în rânduri drepte, cu măsură:

„File de letopiseţ scrise de fostul învăţăcel al colegiului din Chiev întemeiat de mitropolitul Petro Moghila al Chievului, întru fericită pomenire, Feodor Svecica, azi cazac şi pisar pe lângă Bogdan Hmelniţchi, hatman al Ucrainei, a cărui viaţă fie lungă ca şi slava lui în norod".

Ce este viaţa? Am să răspund cu voroavele bunelului meu Chirilo care, după cugetul meu, ar fi putut să ajungă

om vestit prin părţile noastre, căci a avut o minte tare iscusită şi a ştiut pe dinafară cinci sute de poveşti şi cinci sute de cântări.

La astă întrebare moş Chirilo a dat aşa fel răspunsul: viaţa este muncă. Pentru că de nu vei munci, nu vei mânca, pentrucă de nu munceşti, nu-ţi vei făuri plugul şi nu vei putea sili pământul să rodească, şi de nu vei pune muncă nu-ţi vei făuri paloşul cu care să-ţi aperi viaţa de urgia vrăjmaşilor... Şi mai dădea moş Chirilo încă multe pilde întru întărirea felului său de a da tâlc vieţii. Şi grăia: „Să nu crezi că este iad şi rai până când nu le vei vedea cu lumina ochilor tăi".

Cu aceste cuvinte ale bunelului, purced eu, cazacul Feodor Svecica, să scriu din zi în zi, din an în an, acest letopiseţ al vieţii, adică să scriu întâmplările ce se săvârşesc în ţara mea, faptele de vitejie ale oamenilor din ţara mea, lupta cutezătoare pentru slobozenie, pentru credinţă, pe care o poartă oamenii noştri, vie să fie slava lor de-apururi, precum este de vie şi de puternică în astă zi. Nutresc în inima mea nădejdea că un urmaş îndepărtat al meu va găsi aceste file, dacă nu le vor roade carii şi dacă nu le va mistui focul sau apa. Las ca acel urmaş să-mi ierte mie, Feodor Svecica, de fel din Brovarî de lângă stoliţa Chiev, născut din tatăl său dogarul Gnat şi din maică-sa Marfa, fapta că am cutezat să scriu acestea, mărturisind că nici vârsta mea, nici iscusinţa mea de cazac nu-mi dau îndreptăţire să fiu judeţ celora ce însemn aicea. Sfârşesc aicea predoslovia mea la astă carte, căci trebuie să mărturisesc că am mai scris una, dar, citind-o într'un răgaz de hodină, m'am hotărît s'o dau pradă focului. Cuget că am făcut bine aşa. Amin!

«*Mai. Duminică.* Am fost înştiinţat din partea hatmanului că am datorinţa să mă aflu neîntrerupt pe lângă cortul lui, astfel că în împrejurarea că ar avea nevoie de mine, să mă aibă oricând la îndemână. Astăzi dimineaţă a venit vestea că va sosi în tabără mitropolitul Ioasaf al Corintului. Hatmanul, cu diaconul Vâgovschi şi cu polcovnicii Bohun şi Gromâca, însoţiţi de o sută de cazaci călări, au plecat în întâmpinarea mitropolitului.

Polcovnicii şi cazacii s'au gătit sărbătoreşte; numai hatmanul purta un contăş albastru, obişnuit şi cuşma căzăcească; nu şi-a luat nici sabia, nici buzduganul. Când a văzut carâta mitropolitului apropiindu-se, hatmanul a

poruncit ca toţi să descalece; descălecând şi el, am plecat cu toţii pe jos în întâmpinarea mitropolitului. Când carâta s'a oprit şi mitropolitul a coborît din ea, hatmanul s'a plecat adânc în faţa lui şi de două ori i-a sărutat mâna, iar vlădica l-a sărutat pe creştet şi l-a blagoslovit.

Această smerenie nu o pot înţelege, pentru că în dimineaţa aceea, auzind de venirea mitropolitului, hatmanul, cu nemulţumire, i-a spus lui Mujilovschi: „El mai lipseşte!" Şi apoi a adăugat: „Ei, bine, las'să grăiască şi el un cuvânt sfânt înainte de luptă. Când va afla Cossov la Chiev, va plezni".

Gândesc că n'ar fi trebuit să scriu acest lucru.

In cortul hatmanului a fost pusă masa pentru gustare. Masa n'a fost îmbelşugată; nici vin n'a fost. Când intra în cort careva din sotnici sau din esauli, întrebându-l pe hatman despre felurite trebi, el le răspundea încet ca să nu-l stânjenească pe sfinţitul părinte. Hatmanul şi cu mitropolitul au vorbit despre lupta ce urmează să se dea. Mitropolitul l-a încunoştiinţat pe hatman că a scris ţarului Moscoviei despre chinurile şi pagubele îndurate de norodul ucrainian de pe urma uniei şi a catolicilor şi despre dorinţa norodului nostru de a fi la sânul aceleeaş ocîrmuiri, sub înalta oblăduire a ţarului. Pentru aceste cuvinte hatmanul i-a mulţămit de mai multe ori mitropolitului.

In aceeaş zi vlădica a ţinut o predică în faţa căzăcimii adunate în jurul cortului hatmanului şi, de faţă cu hatmanul şi cu nacealnicii, a spus că războiul cu care regele vine asupra cazacilor este un război împotriva credinţei pravoslavnice, întrucât papa dela Roma vrea să ne nimicească bisericile şi monastirile, vrea ca toţi acei care nu-şi vor lepăda credinţa să fie răpuşi şi daţi în robie hanului tătarilor şi sultanului Turciei.

Cucernicul bătrân vorbea cu glas slab, stins. Cuvintele lui le auzeau numai cei din rândurile din faţă — cei din spate, numai din smerenie, au stat în tăcere până la sfârşitul predicii. După ce a blagoslovit oastea, cucernicul bătrân a plecat din tabără însoţit fiind de o strajă pe care i-a dat-o hatmanul.

«*Mai. Luni, ziua a zecea.* Astăzi hatmanul a primit ştirea că hanul Islam-Ghirei i-a trimis regelui o epistolă dar ceeace stă scris în ea nu se ştie. Vestea aceasta l-a mâhnit pe hatman. Marele diac Ivan Vâgovschi, care era de faţă la cele vorbite între hatman şi Capusta, a spus:

„Tocmai acum ar fi vremea să i-o luăm înainte hanului. Poate că s'ar cuveni să mă duc în lagărul regelui, să-l înduplec pe cancelar să alcătuiască o comisie și să nu se îngăduie începerea războiului". La aceasta hatmanul a răspuns : „Pace nu-i vom cere regelui. Incă nu suntem învinși și chiar dacă am fi înfrânți pe câmpul de luptă, nici atunci n'am să cer pacea. Iar tu, diece, prea le duci dorul panilor. Bagă de seamă să nu i se facă ștreangului dor de grumazul tău". Ce s'a vorbit mai departe nu știu, căci am fost trimis la pisari.

«*Mai, ziua a treisprezecea.* O zi cu adevărat fără noroc. Plouă de două zile în șir. Oastea înaintează. Trecem prin satele pustiite de joimirii lui Kalinowski. Peste tot miroase a ars. O mulțime de case sunt mistuite de foc. Oamenii scăpați cu viață trăiesc prin bordeie ce seamănă cu colibele pe care le-am văzut înjghebate de cazaci în Zaporojie. Toți sătenii se alătură polcurilor noastre. Femeile, stând la marginea drumului, ne petrec cu ochii îndurerați. Nimeni nu plânge, numai ochii le sunt plini de văpăi, de ți-e și groază să-i privești. O femeie tânără m'a tras de mânecă, în vreme ce mă oprisem la o fântână să-mi adăp calul, și m'a întrebat : „Arată-mi și mie pe Hmel. Cum e ?" Hatmanul trecea călare pe uliță. I l-am arătat. Ea l-a privit îndelung, apoi a făcut semnul crucii în urma lui.

Seara, pânda a prins trei joimiri și un rohmistru[1]). Hatmanul a poruncit ca joimirii să fie lăsați slobozi. A vorbit cu ei blajin și a dat fiecăruia câte zece zloți. Dar rohmistrul a fost dus la canțelaria lui Lavrin Capusta.

«*Mai, ziua a cincisprezecea.* Suntem pe șleaul mare, dincolo de Starâi Constantinov. Pe aici a trecut, ca o molimă, prințul Jeremia Wiszniewecki. Osânda lui dumnezeu să-i cadă pe cap și pe tot neamul lui ! De amândouă părțile, de-a-lungul drumului, pe sub tei, sunt înfipte o sută de țepe în care bărbați și femei au fost căzniți cu moartea de joimirii lui Wiszniewecki. Hatmanul a poruncit ca nimeni să nu se atingă de trupurile acestor mucenici, pentru ca toată oastea care trece pe acest drum să vadă cât de departe a ajuns samavolnicia panilor. Unul din cei chinuiți mai trăia și începu să geamă tocmai când hatmanul și straja acestuia treceau prin dreptul lui.

Hatmanul opri calul. A fost o priveliște care numai în

---

[1]) *Rohmistru* — căpitan polonez. (N. trad.)

iad s'ar putea vedea. Ţeapa trecuse prin el, dar nu-i ieşise pe gât, ci prin piept şi nenorocitul murea în chinuri groaznice. Gemea şi din gură i se scurgea sânge negru, amestecat cu puroi. Adunându-şi cele din urmă puteri, mucenicul l-a chemat pe hatman: „Hmel, vezi, Hmel?" Şi n'a mai putut spune nimic. Capul, parcă tăiat, i-a căzut, atârnând pe piept. Am văzut cu toţii cum o lacrimă s'a prelins pe obrazul bătut de vânt al hatmanului. A scos pistolul din toc şi a tras în urechea nefericitului, uşurându-i chinurile de neîndurat şi scutindu-l de o suferinţă îndelungată.

Cum mergeam în urma hatmanului l-am auzit spunând polcovnicului Bohun: „Aceasta, norodul n'o va ierta niciodată panilor."

«Mai, ziua a şaptesprezecea. Astăzi s'au adus în tabără tunurile lui Timofei Nosaci. Către seară am auzit că hanul cu urdia a trecut Niprul.

«Mai, ziua a douăzecea. Câteva zile n'am făcut altceva decât să scriem universale către pospoliţi. In numele întregii oşti, hatmanul îi îndeamnă pe pospoliţi să pună mâna pe arme, să se ridice la luptă pentru slobozenie şi credinţă şi să nimicească pe pani şi pe cârdaşii lor. In aceste universale se vorbeşte despre cei o sută de mucenici traşi în ţeapă, pe care i-am văzut lângă Starâi Constantinov.

Astăzi esaulul Demian Lisoveţ l-a vestit pe hatman că din satul Antoninî, ţinând de o moşie a lui Potocki, au sosit cinci sute de pospoliţi înarmaţi numai cu bâte şi cu coase. Hatmanul a poruncit să li se dea suliţe şi l-a ocărît rău pe Lucenco, care n'a adus pân'acum dela Cehrin flintele cumpărate din Putivl.

Noaptea, hatmanul a scris o epistolă boierului Miloslavschi la Moscova, care e înrudit cu ţarul Alexei.

In aceeaş noapte, hatmanul mi-a poruncit să plec împreună cu esaulul Lisoveţ în otacul hanului, căruia Lisoveţ îi ducea o scrisoare a hatmanului, eu urmând să slujesc ca tâlmaci.

«Mai, ziua a douăzeci şi şaptea. Scriu aceasta în otacul tătărăsc. Cele văzute de mine sunt vrednice de toată mirarea şi luarea aminte. Să ne ferească cel de sus de aşa prieteni, acum şi pururea.

Urdia înaintează cu mare băgare de seamă; seara tătarii nu aprind focuri, deşi prin părţile astea nu-i picior de oaste leşească, chiar de-ai căuta-o cu lumânarea ziua'n

amiaza mare. Această băgare de seamă nu înseamnă oare că-s nişte fricoşi ? Inaintea urdiei se ţes toată vremea pândele. Urdia este împărţită în bulucuri a câte o sută de oameni, şi fiecare din aceste bulucuri are câte trei sute de cai, căci tot călăreţul are în grijă câte trei cai.

După ce a trecut toată călărimea asta, stepa nemărginită, călcată de copite, avea o înfăţişare jalnică. Se spune că hanul a venit cu şaptezeci sau optzeci de mii de săbii. Dar din pricina marelui număr de cai şi de căruţe, în care tătarcele şi pruncii lor merg de-a-valma cu războinicii, lucrul acesta este greu de cercetat. Iată ce straie poartă tătarii : cămaşă scurtă, atârnând cu o jumătate de picior mai jos de cingătoare, şalvari, dulamă de postav blănită, căciulă din piele de vulpe sau de jder şi ciubote de safian fără pinteni. Dar am văzut şi mulţi tătari îmbrăcaţi ca vai de ei, numai în şalvari. Alţii purtau pe pielea goală cojoace scurte cu blana în afară. Au ca arme sabie, arc şi tolbă, în care încap până la douăzeci de săgeţi. La cingătoare au amnar, sulă şi o curea de cinci stânjeni lungime cu care să lege robii. Fiecare are în straiţă un cuadrant [1]) de Nürnberg. Războinicii mai bogaţi poartă platoşă sub cămeşă. Stând de vorbă cu ei, mi-am dat seama că niciunul nu e lămurit pentruce a venit în Ucraina şi încotro se îndreaptă. Mârzacii nu le spun nimic despre aceasta. Singurul lucru de care sunt încredinţaţi e că vor lua mulţi robi. In acest an la Stambul se va ţine un mare târg de robi. Deaceea, fiecare tătar visează să ia robi şi să-i vândă acolo.

Ştie oare hatmanul ce fel de prieteni îi vin în ajutor ? Stau şi nu mă dumiresc deloc. Esaulul doarme şi sforăiturile lui mă împiedică să chibzuiesc la toate cele văzute şi auzite. Pe lângă cortul nostru stau caraule, iar noaptea, nu ni se dă voie să părăsim otacul tătărăsc. Ni se spune că aşa-i porunca dată de vizir pentru ca nouă, oaspeţilor, să nu ni se întâmple ceva. Pe han îl vom vedea mâine şi esaulul îi va înmâna epistola. Când esaulul a stat de vorbă cu vizirul, n'a avut nevoie de mine ca tâlmaci : vizirul cunoaşte îndeajuns limba noastră, dar stâlceşte caraghios cuvintele.

Trebuie să mai însemn aici cu ce se hrănesc tătarii. La drum nu mănâncă pită deloc. Se hrănesc cu carne de

---

[1]) *Cuadrant* — vechi aparat astronomic pentru orientare. (N. trad.)

cal, de vacă şi de berbec. Dar le place mai mult carnea de cal. O înfulecă aproape pe nemestecate, chiar şi aceea de cai morţi. N'or fi cumva de plumb maţele acestor oameni ? Făina o amestecă cu sânge de cal şi după ce o fierb, o mănâncă cu multă plăcere. Aceasta pentru ei e cea mai bună dintre mâncări.

Când taie un cal, îl împart astfel : zece oameni, adunându-se laolaltă, îl spintecă în patru ; trei sferturi le dau tovarăşilor lor, iar pentru ei îşi opresc sfertul de dinapoi. Acest sfert îl taie în felii mari, groase de cel mult trei degete, le pun pe spinarea calului, aşează tarniţa pe ele, strâng bine chingile, încalecă şi călăresc aşa două, trei ceasuri, apoi, descălecând, iau tarniţa, strâng de pe carne spuma de sânge, pe care le place s'o pună în mâncare, pe urmă pun iară feliile sub tarniţă şi călăresc din nou două, trei ceasuri, după care aceste felii de carne sunt parcă fierte. Aceasta este hrana cea mai îndrăgită de tătari în vreme de război, după cum m'au desluşit ei. Tătarii beau lapte de iapă, care înlocuieşte pentru ei rachiul şi vinul. Totuşi, mârzacul Karaci-bei, ai cărui oaspeţi am fost, s'a bucurat mult când esaulul Lisoveţ i-a dăruit un şip rotund de rachiu dres cu rădăcini. Chiar în faţa noastră mârzacul a băut îndată jumătate din şip, plescăind din limbă ; s'a cherchelit în scurt timp, s'a prăvălit pe covor şi a început să sforăie.

Esaulul i-a înmânat hanului scrisoarea hatmanului. Stăpânitorul urdiei şi al hanatului din Crâm, căruia mulţi cneji slăviţi îi plătesc haraciu, şedea pe perine, înconjurat de mârzaci. Esaulul vorbea, iar eu tâlmăceam. Hanul stătea cu privirile pironite în pământ. Se pare că-i bondoc, deşi e greu să-ţi dai seama de acest lucru, căci nu s'a ridicat nici măcar odată. Parcă e făcut numai din osânză : are obraji bucălaţi, mâinile dolofane, ochii unsuroşi. Purta un beniş de urşinic purpuriu, cusut cu fir, şi o căciuliţă de samuri, cu surguci de nestemate. Sfârşind de vorbit, esaulul a întins scrisoarea vizirului, acesta i-a dat-o hanului, care a desfăcut sulul, s'a uitat puţin peste rânduri şi l-a înapoiat esaulului. Tot aşa, fără a înălţa capul, hanul a spus că mai repede nu poate să înainteze cu urdia, întrucât nu se găseşte nutreţ pentru cai şi hrană pentru oameni. A spus că hatmanul nu şi-a ţinut făgăduiala de a da urdiei tot ce-i trebuie şi că, dacă n'ar fi fost la mijloc, chipurile, cuvântul lui de han, ar fi poruncit să se ia

de prin sate şi târguri toate cele trebuincioase... Hanul era mâniat, cuvintele parcă-i clocoteau în gâtlej. Pe urmă, a înălţat capul şi eu i-am văzut ochii, reci, parcă făcuţi din sticlă verde. Inainte de a ne fi dat drumul, hanul s'a mai îmbunat şi a poruncit să i se dăruiască esaulului un cal, iar mie o şea şi un frâu.

Am aflat dela mârzacul Karaci-bei că solii regelui au plecat de aici cu câteva zile înainte de sosirea noastră, şi că hanul le-a făgăduit să-l oprească pe hatman dela luptă şi să-şi îndrepte războinicii, împreună cu hatmanul, împotriva ţaratului Moscoviei, pentru a cuceri Cazanul; în schimb, solii l-au asigurat de ajutorul regelui.

Vestea aceasta l-a mâhnit pe esaul. Am hotărît să părăsim otacul tătăresc fără zăbavă şi să ne întoarcem în goană la hatman, dar sunt trei zile de când vizirul nu ne lasă să plecăm, de parcă am fi robii lui. Esaulul spune că vizirul o face dinadins, ca să nu-i spunem nimic hatmanului până nu ajung solii poloni în lagărul regesc.

Ieri noapte am fost trezit de nişte plânsete de femeie. Aproape de cortul nostru cineva se tânguia şi bocea în graiul ucrainian. Am ieşit împreună cu esaulul să vedem ce s'a întâmplat. Am aflat că tătarii au năvălit într'un sat şi au robit zece fete.

Esaulul s'a dus la Karaci-bei şi i-a spus: „Nu se cade ca ostaşii de luptă să se poarte astfel". Karaci-bei căsca şi se scărpina. „Asta-i pradă de război", a zis el, şi ne-a întors spatele, trântindu-se pe pâslă. Esaulul a suduit, a stuchit şi am plecat amândoi.

Astăzi a venit la noi o caraulă şi l-a chemat pe esaul la vizir. Curând după aceea, esaulul s'a întors şi mi-a spus să mă pregătesc de drum. Cu aceasta isprăvesc. Dacă voi avea vreme, voi mai scrie.

«*Iunie.* In tabără s'a zvonit că sotnicul Crâsa a asmuţit pe nacealnici să-l părăsească pe hatman şi să treacă de partea regelui. Le-a făgăduit că regele le va da tuturor slobozenie şi va dărui fiecăruia câte o sută de zloţi şi titluşul de şleahtic. Sotnicul Crâsa a fost pus sub pază şi căznit cu moartea. Polcurile au fost înştiinţate de vânzarea lui printr'un universal al hatmanului.

A fost prins un călugăr care spunea cazacilor din polcul lui Gromâca că venind, pasă-mi-te, de pe pământurile Moscoviei a văzut cu ochii lui nişte polcuri de streliţi cu multe tunuri care vin să cadă în spatele oastei noastre, că

streliţii au şi intrat în Conotop, iar Radziwill a împresurat Chievul.

Un cazac, căruia îi zice Guleai-Den, l-a înhăţat pe călugăr şi l-a dus la polcovnicul Gromâca. S'a dovedit că prinsul era un şleahtic îmbrăcat în rantie de monah. La cercetări, şleahticul a mărturisit că a fost trimis din porunca lui Kalinovski să răspândească înadins veşti mişelnice pentru a stârni spaimă în rândurile cazacilor. Iscoada a fost spânzurată.

Noaptea s'a întâmplat o nenorocire în tabără. S'au prăpădit mulţi cazaci — se zice că vreo două sau trei sute, şi mulţi au fost răniţi. Cineva cu gând ticălos a pus foc unui butoi cu pulbere şi toate butoaiele care se aflau în apropiere au sărit în văzduh. Capusta face cercetări. Au fost puşi sub pază o mulţime de oameni. Hatmanul s'a mâniat crunt şi a răcnit la Capusta şi la Corobca atât de tare, că s'a auzit până departe de cortul lui.

De peste Stâr au venit în tabăra noastră o sută şaptesprezece leşi, toţi îmbrăcaţi în straie sărace, spunând că au fugit de urgia panilor. Hatmanul a poruncit să fie primiţi la pedestrime, în polcul lui Matvei Gladchi.

«*Iunie, ziua a zecea.* Cazacul Martân Ternovâi s'a întors din olatul subcarpatic, povestind despre răsculaţii de acolo şi despre căpetenia lor, Kostka-Napirski.

Hatmanul s'a hotărît să se ducă în otacul hanului. Am primit porunca să stau pe lângă el. Astăzi au venit în tabără încă cincizeci şi şapte de leşi fugiţi de lângă Lwow. S'a poruncit să fie primiţi în polcul lui Osip Gluh.

Timco, bucătarul hatmanului, s'a pomenit cu un om îmbrăcat căzăceşte, care a scos un săculeţ plin de aur şi a căutat să-l înduplece să pună otravă în mâncarea hatmanului. Bucătarul Timco l-a doborît pe mişel cu un pumn, l-a legat şi l-a chemat pe polcovnicul Capusta. La cercetări, ticălosul a căzut în genunchi, plângând şi rugând să i se dăruiască viaţa. A mărturisit că a fost trimis din porunca cancelarului Leszczinski.

«*Iunie, ziua a unsprezecea.* Hatmanul a stat de vorbă cu hanul în otacul acestuia. Cu hatmanul venise Capusta, Vâgovschi, Bohun, Mujilovschi şi Zolotarenco. Hanul l-a dojenit pe hatman, spunându-i că rău face că nu dă ascultare regelui, stăpânul său, că a pus la cale nelegiuiri împotriva unui uns al lui dumnezeu şi că îl înşeală pe el, pe han, cerându-i sprijinul, dar el nu vrea să-i dea ajutor

în războiul împotriva Moscoviei. Hmelnițchi i-a răspuns: „Dece aduci vorba de Moscovia când vezi bine că regele și panii nu-ți plătesc haraciul de doi ani; cancelarul leah s'a lăudat că după ce se va sfârși războiul dintre Veneția și sultan, ne vom ridica cu toții împotriva Crâmului, pe care-l vom face praf și pulbere, iar hanul va fi târît la Varșovia de husarii lui Potocki, cu juvățul de gât".

Hanul a sărit în sus; acum am văzut că într'adevăr e tare bondoc. Vântura pumnii, suduia pe rege și pe cancelar, și amenința că-i va trimite pe toți la galioane. Totuși i-a spus hatmanului: „După războiul cu craiul, ai să mergi cu mine împotriva țarului Moscoviei".

La aceasta hatmanul nu i-a răspuns nimic. Pe urmă, Vâgovschi a desfășurat o hartă și toți au început să chibzuiască cu de-a-măruntul cum să se miște oștile hatmanului și ale hanului. Intrucât se încredințaseră că regele și armia leșească au plecat dela Sokal la Beresteczko, la acest sfat s'a hotărît să se trimită în grabă într'acolo câteva cete de călăreți cu tunuri și, când armia regească va trece prin mlaștinile dintre Sokal și Beresteczko să fie închis acolo, și lupta să se dea în acel loc. S'a hotărît ca întâi să izbească oastea căzăcească și urdia s'o sprijine pe urmă.

După aceea hanul a fost oaspetele hatmanului, Capusta a făcut ce a făcut și a aflat că vizirul a trimis un olăcar în lagărul leșesc, la cancelarul Leszczinski.

«Iunie, ziua a douăsprezecea. Iscoadele au vestit că armia regească a și ajuns pe malul stâng al Stârului și a început să treacă pe cel drept. In aceeaș zi, Bohun s'a năpustit asupra pâlcurilor lui Wiszniewecki. A doua zi dimineață a venit vestea că Bohun a zdrobit două steaguri de leși și a pus vrăjmașul pe fugă. Această veste l-a bucurat pe hatman. Cazacii lui Bohun au adus vițul regesc prin care s'a poruncit chemarea obștească. In el scria cu slove de tipar: „Prieteni, a sosit ziua răzbunării drepte asupra răsculaților, pentru batjocura adusă bisericii romano-catolice și pentru apărarea drepturilor și a cinstei Rzeczei Pospolita. Eu, regele vostru, voi sta neclintit alături de voi: ori vom nimici pe mârșavii hlopi și ne vom întoarce acasă cu biruință, ori vom muri în luptă. Mai bine moartea, decât robia în jugul hlopilor, decât batjocura întregii lumi".

Hatmanul a poruncit ca viţul să fie citit în toată oastea. „Să ştie cazacii — a spus hatmanul — ce şi-au pus în gând regele şi panii".

Viţul regesc a fost citit prin polcuri. Cazacii clocoteau de mânie împotriva regelui şi şleahtei, şi strigau: „De-ar începe lupta mai curând". Să le ajute dumnezeu vitejilor noştri oşteni!

Cu câteva mile înainte de a ajunge la Beresteczko, hatmanul a poruncit ca polcurile să fie tocmite în rânduială de luptă. Incălecă pe armăsarul alb, cu mantia de cacom pe umeri. Ţinea buzduganul în mână şi chipul îi era aspru. In urma lui un cazac din strajă ducea tuiul alb, iar Tomilenco Vasili, marele stegar, ţinea praporul smeuriu al hatmanului, pe care era cusut cu fir un paloş în chip de cruce. Alături de hatman, mergea călare mitropolitul Ioasaf al Corintului. Mitropolitul Ioasaf a vorbit înainte de luptă. Pentru a fi auzite, cuvintele lui erau rostite încăodată de sotnicul Ivan Nejivoi, care are un glas răsunător: „Fraţi şi oşteni ai lui Christos, şi-a încheiat cuvântarea mitropolitul, apăraţi-vă biserica, credinţa şi slobozenia. Vă blagoslovesc, pe voi, pe hatmanul vostru şi pe polcovnicii voştri în lupta pentru slava bisericii şi a ţării".

După aceea, hatmanul, strunindu-şi anevoie armăsarul focos, a trecut pe îndelete, cercetând polcurile desfăşurate în rânduri întinse pe câmp. Nu se auzea decât strigătul: „slavă!" rostogolindu-se ca un val, ca un tunet.

«*Luna Iunie, ziua a paisprezecea.* Am scris nişte epistole cu hatmanul. Ieşind din cort m'am întâlnit cu marele diac. Acesta m'a oprit şi m'a întrebat cine-i la hatman. I-am spus lui pan Vâgovschi că înăuntru e Capusta şi un oarecare Maliuga. Vâgovschi m'a apucat de umăr şi m'a întrebat: „Ce spui?" Pe urmă m'a îmbrâncit şi s'a depărtat de cort. N'am înţeles ce a fost cu el!...

«*Iunie.* Rândurile acestea le scriu într'o casă care nu mai are nici ferestre, nici uşi. Totul a fost pustiit, cine ştie de cine. Cele dintâi cuvinte le înalţ spre lauda celui de sus, care mi-a dăruit viaţa. Un duh rău m'a dus la Iampol. Sau poate faptul că am rămas în viaţă a fost vrerea acestui duh rău, căci mi-a fost dat să văd cu ochii mei mânia cerească care a căzut năprasnic peste capetele noastre. Cu ce am păcătuit de ne-a fost dat să îndurăm o astfel de batjocură a soartei şi să cunoaştem biruinţa panilor? Blestemat fie hanul şi urdia lui, care ne-au îm-

pins la pierzanie prin nemaipomenita lui mişelie. Hula să cadă de-a-pururi pe capul lor! Şi astăzi încă, noi toţi, şi printre noi şi hatmanul suntem robii hanului. Căci cum se poate spune altfel dacă de o săptămână hanul nu-l lasă pe hatman să plece şi nu ştim niciunul ce se petrece la Beresteczko? Unde-i Capusta, unde-i Nosaci, unde-i Tomilenco? Ce-i cu Bohun, cu Djelali, cu Mujilovschi? Nimeni nu ştie nimic. Impreună cu hatmanul se află aici marele diac, esaulul Lisoveţ, vistavoiul Ivanco şi eu. Poate că ne trăim cele din urmă zile. Ieri Lisoveţ a aflat că hanul are de gând să ne dea, pe hatman şi pe noi, pe mâna regelui. Oare atât de dureros va fi sfârşitul marelui hatman? Voi scăpa oare cu viaţă? Voi mai vedea vreodată Chievul meu? Şi la ce bun să mai văd Chievul, dacă biruinţa va fi a regelui? Poate că n'ar trebui să scriu asemenea cuvinte, poate că ele n'au nicio noimă. Câte îndoieli mă copleşesc!... Dar şi în aceste ceasuri grele îmi aduc aminte de cuvintele bunelului meu Chirilo: „Unde e un cazac, acolo nu vine moartea". M'am pătruns de credinţa lui şi voi scrie mai departe tot ce am văzut şi am auzit în aceste zile pline de durere şi de chin. Scriu mai departe...

...Iată dimineaţa de pomină a zilei a douăzecea din luna Iunie a anului 1651 la Beresteczko. O pâclă deasă stăruia deasupra câmpiei, apoi a răsărit soarele şi a împrăştiat vălul de nori. Am văzut în faţa noastră armia regească. Cele două oşti se aflau faţă în faţă. Cazacii spuneau că încă nu văzuseră un număr atât de mare de joimiri leşi. Inseamnă că panii şi regele în adevăr au fost tare îngrijoraţi, dacă au scos atâta oştime la câmp. Se vedeau bine pâlcurile vrăjmaşe: gvardia regească, cu piei de tigru şi de pardos [1]) pe umeri, husarii împlătoşaţi, cu aripi de fier în spate, ulani înzeuaţi, purtând darde lungi, pedestrime străină cu pieptare de fier şi cu pălării negre înalte, cu pene. Mai departe, pe colnice, tunurile luceau în soare. Numărul lor ne-a uluit.

Hatmanul stătea lângă cortul său şi privea pe sub sprâncene armiile regeşti. Pe urmă a luat ochiana şi cercetând îndelung rândurile vrăjmaşilor a poruncit polcovnicilor să nu înceapă ei lupta.

Eram aproape de hatman şi-i urmăream cu luare aminte

---

[1]) *Pardos* — leopard. (N. trad.)

fiecare cuvânt și fiecare mişcare. Incă din ajun l-am auzit spunând că lupta va fi crâncenă, înspăimântătoare. Mi se strângea inima. Nu de teamă, ci de așteptarea a ceva ce nu poate fi înlăturat. Parcă presimțeam rușinea ce ne pândea.

Oastea noastră se afla la aripa dreaptă. La aripa stângă, la o depărtare de aproape o milă de noi, era hanul cu urdia. In zare se vedea saivanul alb al hanului.

In curând, cele două oşti porniră una în întâmpinarea celeilalte. Armiile regeşti s'au oprit în faţa celei din urmă tabii [1]) a polcurilor. Hatmanul a poruncit ca tabăra lui să fie urcată pe o înălţime, având de gând ca de acolo să arunce călărimea la năvală asupra duşmanilor. N'a dat însă poruncă de înaintare. Doar călăreţi răzleţi ieșeau în mijlocul câmpiei şi chemau pe husarii leşi la harţă, dar niciunul din aceştia nu răspundea.

Era o liniște amenințătoare. Soarele trecuse de crucea nămiezii, dar lupta n'o începea niciuna din oşti. Asta a dăinuit de dimineaţă până aproape de ceasurile trei după amiază. Ca nişte corzi de arc, întinse puternic, stăteau amândouă oștile faţă'n faţă. In sfârşit surlele dușmanului au început să sune din partea unde se înălţau steagurile prinţului Jeremia Wiszniewecki. Armia lui a pornit împotriva tătarilor. Atunci hatmanul a poruncit şi el să se trâmbiţeze. Cum pot să povestesc mai departe, dacă eu n'am ţinut paloș în mână ?

Leşii au tras cu toate tunurile asupra otacului tătărăsc şi acolo a început deodată un vălmăşag îngrozitor. Cazacii lui Bohun s'au repezit spre tunurile duşmanului, dar pedestrimea străină așezată în dosul șanțurilor dădea peste cap toate năvalele. Atunci Bohun a poruncit cazacilor să descalece, a sărit şi el de pe cal şi am văzut cum viteazul polcovnic s'a năpustit asupra vrăjmaşului, în fruntea cazacilor săi. Curând după aceea am auzit binecuvântatul strigăt : „slavă !“ şi am zărit pe colnicul, unde se găseau tunurile, prapurul smeuriu al lui Bohun. Dar în clipa aceea s'a petrecut lucrul cel mai îngrozitor : tătarii au rupt-o la fugă. Leșii au început să ne învăluie tabăra din amândouă părţile. Hatmanul a sărit pe cal şi a pornit în goană spre polcul lui Gromâca. Noi ne-am luat după el. Mie mi se părea că nu calul mă poartă, ci vântul, și strângeam cu

---

[1]) *Tabie* — redută, bastion. (N. trad.)

putere sabia în mână, rotind ochii în toate părţile. Hatmanul a intrat în iureş în rândurile cazacilor care începuseră să dea înapoi sub năvala husarilor, a înfăşcat de umăr pe un cazac şi i-a strigat în obrazul schimonosit de groază : „Ce, te-ai speriat de pani ? Cârmeşte după mine!"

In clipa aceea Vâgovschi ne-a ajuns din urmă. „Hanul fuge. Ne-a vândut, hatmane. Trebuie să înălţăm steagul alb !" a strigat el. Hatmanul şi-a strunit deodată calul şi a repezit sabia spre Vâgovschi. Diacul şi-a ferit faţa cu cotul. Credeam că hatmanului îi vor sări ochii din cap. Şi-a mânat turbat calul spre cortul său. In faţa cortului se aflau Bohun, Djelali, Gladchi, Capusta şi Mujilovschi. Fără a descăleca, hatmanul a spus polcovnicilor: „Hanul ne-a vândut, trebuie să-l ţinem pe loc cu orice preţ". „Afară de tine hatmane, nimeni nu va izbuti s'o facă", a răspuns Vâgovschi. Polcovnicii tăceau. Atunci hatmanul a poruncit ca Djelali să rămână căpetenia oştii, iar Vâgovschi, esaulul Lisoveţ şi cu mine, să mergem cu el la han.

Din clipa aceea, când am nimerit în otacul hanului, pe care l-am ajuns din urmă tocmai la Iampol, încep chinurile cele mai îngrozitoare.

«*Iunie, ziua a douăzeci și doua.* Astăzi, hatmanul ne-a poruncit, mie şi esaulului, să stăm în saivan pe lângă el. In jurul nostru veghează caraule cu hangerele scoase. In cort, afară de hatman, se mai află Vâgovschi şi vistavoiul Ivanco. Slujitorii hanului ne aduc mâncare de trei ori pe zi. Hatmanul stă pe pâslă, cu picioarele încrucişate, şi tace. Ziua a trecut și eu nu l-am văzut mâncând sau bând ceva. Obrajii i s'au tras, iar sub ochi parcă i-ar fi dat cineva cu funingine. Stă fără cuşmă. I-a albit mult părul. Tuturor, până și lui Vâgovschi, ne-au luat armele, numai hatmanului i-au lăsat sabia. Vâgovschi stă lungit pe o parte și-l urmărește furiș pe hatman. Scriu aceasta de faţă cu ei. Esaulul îmi spune batjocoritor: „Ce mai mâzgălești acolo ? Acum, tot una-i ; caraulele hanului vor face ciulama din tine și din bucoavnele tale. Poate că esaulul are dreptate. Deodată, ca trezindu-se dintr'un somn greu, hatmanul i-a spus lui Vâgovschi : „Numai tu, diece, cu mintea ta de șleahtic, ești de vină. Nu trebuia să vin aici, nu trebuia".

«*Iunie, ziua a douăzeci și treia.* Mârzacul Kanaci-bei a intrat în saivan și l-a chemat pe Vâgovschi la vizir. Hatmanul nu i-a dat voie lui Vâgovschi să se ducă și a cerut

să i se spună vizirului că întrucât hatmanul e aici, n'are ce să vorbească cu diacul!

«*Iunie, ziua a douăzeci și patra.* Aseară, hatmanul a fost poftit la han. Hatmanul a poruncit ca diacul, esaulul și eu, să mergem cu el. Vizirul, venind să-l ia pe hatman, s'a împotrivit ca să mergem şi noi — esaulul şi cu mine — dar hatmanul i-a spus dojenitor că nimeni nu poate să-l oprească a numi pe acei care urmează să se afle pe lângă el. Vizirul a dat din cap și n'a mai spus nimic. Aseară l-am văzut pe han pentru a treia oară.

Hatmanul l-a mustrat pe han, arătându-i că a călcat înţelegerea cu el și porunca sultanului. Pentruce a părăsit câmpul de luptă? Pentruce i-a vândut pe cazaci? Hanul și-a ieșit din fire, a sărit în sus, a început să vânture pumnii, strigând că hatmanul l-a înşelat, ascunzându-i cât e de mare armia leşească. Pe urmă a mărturisit că regele şi senatorii l-au asigurat că-i vor plăti haraciul și i-au făgăduit mulţi bani dacă îl va da pe hatman în mâinile lor. Hatmanul a îngălbenit. Mie mi-a îngheţat inima. Deci e adevărat că hanul îl poate vinde pe hatman într'un chip atât de rușinos. Am aşteptat cu toţii răspunsul hatmanului. După ce a tăcut o vreme, el i-a vorbit hanului cu hotărîre şi cu o linişte minunată în glasul său plin de bărbăţie: „Dacă socoteşti să mă dai pe mâna panilor și a regelui Jan-Kazimir, este voia ta. Văd că mă ţii aici ca pe un prins și te porţi cu mine ca atare. Am să-ţi spun un singur lucru: ţi-ai călcat făgăduinţa, ai călcat juruinţa pe coran, pe care ai făcut-o anul trecut în faţa mea. De câte ori regele şi solii lui m'au îndemnat să pornesc împotriva Crâmului, eu nu mi-am călcat juruinţa şi nu te-am vândut, cu toate că ştii bine ce lovituri îţi poate da oastea mea căzăcească... Vrei să mă dai pe mâna regelui, bine, vinde-mă până la sfârşit, dar să ştii că pentru aceasta vei fi lovit de răzbunarea oastei mele. Răzbunarea va lovi întreaga urdie şi nu se va potoli într'un an și nici în doi... Să te gândești la aceasta, hanule".

După aceste vorbe, hanul a tăcut câteva minute. In saivan era linişte. Nimeni n'a rostit o vorbă. Așteptam cu toţii ce va spune hanul. Și iată că el a zâmbit blajin, s'a apropiat de hatman, i-a pus mâna pe umăr (pentru aceasta a trebuit să se ridice în vârful picioarelor) și i-a spus, râzând ușurel: „Am glumit, frate, deși e adevărat că pentru capul tău cancelarul şi craiul mi-ar da mult aur. Dar să ştii că nu-mi

voi călca juruința..." „Lasă-mă să plec de aici", a spus hatmanul. „E încă primejdios să pleci, în jurul nostru mişună pâlcuri leşeşti şi eu nu pot să-ţi dau pază..." a răspuns hanul.

După aceea noi am fost trimişi afară din saivanul hanului. Au rămas numai hatmanul, Vâgovschi şi vizirul. Ne-am dus cu toţi în saivanul hatmanului, aşteptând acolo.

Hatmanul şi Vâgovschi s'au întors noaptea târziu. Am vrut să întreb ce va fi de-acum încolo, însă hatmanul nici nu s'a atins de mâncare, ci, lepădându-şi contăşul, s'a culcat îndată pe covor.

«Iunie, ziua a douăzeci şi şasea. Azi dimineaţă s'a petrecut ceva însemnat. In tabăra hanului a sosit Lavrin Capusta şi Ivan Zolotarenco, cu cinci sute de călăreţi din polcul hatmanului. La început ne-am bucurat foarte mult, dar curând după aceea bucuria noastră s'a topit ca zăpada în bătaia soarelui de primăvară. Hatmanul doar l-a privit pe Capusta şi, luându-se cu mâinile de cap, a rostit: „S'a sfârşit!"

Şi aşa am aflat noi despre prăpădul cumplit care a lovit oastea noastră la Beresteczko. In aceeaş zi hanul ne-a lăsat să plecăm. El însuşi l-a petrecut pe hatman până afară din otac, iar şase mârzaci şi cinci sute de caraule ale hanului au mers cu noi până aproape de Pavoloci. Inainte de a ajunge la Pavoloci, Capusta le-a dat drumul, spunându-le că oamenii sunt aşa de încrâncenaţi pe tătari, că nu-şi ia nicio răspundere pentru viaţa lor. Atunci mârzacii şi caraulele au întors-o iute înapoi.

Hatmanul a vorbit tot drumul cu Capusta şi cu Zolotarenco. Am prins doar câteva cuvinte: „Va trebui să luăm totul dela început, totul dela început..."

Din cele spuse de Zolotarenco am aflat că, după fuga tătarilor de pe câmpul de luptă, armia regească a împresurat oastea noastră şi a cerut stăruitor ca aceasta să se dea prinsă în mila regelui. Dar Djelali şi Bohun au trimis înapoi pe crainicii care veniseră cu această ruşinoasă cerere, şi lupta a început din nou. Polcurile noastre împresurate de armia regelui, care numără o sută de mii de oameni, stau sub focul a o sută cincizeci de tunuri şi înfrâng cu bărbăţie toate năvalele.

Să le ajute dumnezeu!

«Iulie, ziua a treia. Astăzi, au sosit la Pavoloci: Gladchi, Gromâca, Gluh şi Djelali. Aceşti viteji i-au adus hat-

manului o veste jalnică. Cu mari pierderi, oastea noastră a străpuns împresurarea şi a scăpat din încleştarea vrăjmaşului. Capusta i-a întrebat dacă nu ştiu unde se află sotnicul Maliuga. Dar nimeni nu i-a dat vreun răspuns. Doar Djelali a spus că în toiul năvalei l-a văzut pe Maliuga cu sabia în mână, repezindu-se după Bohun asupra husarilor leşi... Era vădit că aceasta l-a mâhnit mult pe Capusta.

Mujilovschi a sosit la Cehrin cu o scrisoare dela voievodul Brianscului, prin care acesta îl înştiinţa pe hatman să iasă în întâmpinarea diacului Grigori Bogdanov, solul ţarului Alexei Mihailovici, şi a mitropolitului Gavriil al Nazaretului, care vin împreună la Cehrin. Hatmanul l-a trimis îndată pe Mujilovschi la Cehrin, poruncindu-i să-l întâmpine acolo pe Bogdanov şi să-l roage să vină la Corsun, pentru că într'un ceas atât de greu hatmanul nu poate pleca departe de oastea sa. Tot astăzi am scris un universal către polcuri ca să se adune la Corsun.

«Iulie, ziua a opta. Am sosit la Corsun. Toată ziua am socotit în canţelaria hatmanului pierderile pe care le avem. Am lăsat pe câmpul de luptă, în mâinile leşilor, douăzeci şi opt de tunuri din o sută cincisprezece. Unsprezece mii de cazaci au pierit fără urmă. Gromâca crede că cei mai mulţi din ei au căzut în luptă. Au pierit esaulul Mihailo Lucenco, polcovnicii Troşciuc, Pridorojni, Levcenco şi Goregliad.

La Corsun a sosit un olăcar dela Stepan Pobodailo din Cernigov, aducând o veste dureroasă : Janusz Radziwill a zdrobit polcurile lui Nebaba şi însuşi polcovnicul Martân Nebaba a pierit în luptă. I-au retezat o mână şi i-au cerut să se dea prins, dar el s'a apărat cu o singură mână şi a pierit, dar nu s'a închinat vrăjmaşului... Radziwill a pornit spre Cernigov, însă nu l-a cucerit şi a trebuit să dea înapoi.

«Iulie, ziua a treisprezecea. Astăzi a sosit diacul Grigori Bodganov, solul Moscoviei, împreună cu mitropolitul Gavriil al Nazaretului. Hatmanul şi nacealnicii i-au întâmpinat afară din târg şi apoi s'au urcat împreună în caretă. Grigori Bogdanov şi mitropolitul Gavriil au stat de vorbă cu hatmanul toată seara, fără a mai fi şi altcineva de faţă. A doua zi iară s'au sfătuit de dimineaţă până seara, după care au cinat la hatman, împreună cu polcovnicii. In ziua următoare, de dimineaţă, întovărăşiţi de Capusta, Mujilovschi şi Vâgovschi au plecat la Cehrin. După plecarea solului hatmanul a poruncit să se trimită universale la toate pol-

curile. În aceste universale se spune că toate polcurile să se gătească pentru o nouă luptă. Cazacii din olaturile de pe malul stâng al Niprului au primit porunca să se adune la Pereiaslav, iar cazacii din olaturile de pe malul drept, la râul Rossava, lângă Maslov Brod. Polcurile din Vinniţa, Belaia Ţercov, Pavoloci şi Braclaw, se vor aduna la Belaia Ţercov. Am trimis universale zi şi noapte. S'a aflat că la Maslov Brod sotnicul Morgunenco a adunat un sfat ostăşesc la care s'au vorbit mişelii despre hatman şi s'a pus la cale înlăturarea lui şi alegerea unui nou hatman, care să se împace cu regele şi să isprăvească cu războiul. Hatmanul a plecat împreună cu Zolotarenco la Maslov Brod. Sotnicul Morgunenco şi încă trei aţâţători au fost căzniţi cu moartea.

Hatmanul a iscălit un universal pentru numirea lui Ivan Zolotarenco ca polcovnic al Corsunului.

«*Iulie, ziua a cincisprezecea.* Astăzi am fost cu toţii uimiţi de o veste neaşteptată : hatmanul s'a cununat în soborul din Corsun cu Hanna, sora polcovnicului Zolotarenco. Această cununie s'a săvârşit duminică, dis-de-dimineaţă. Ospăţ de nuntă n'a fost. Toată lumea nu vorbeşte decât despre cununie. Astă seară am văzut-o pe noua soţie a hatmanului. Are chip aspru, iar fruntea ei dovedeşte deşteptăciune. Te priveşte în ochi ascuţit, iscoditor. Am văzut-o când i-am adus hatmanului un universal ca să-l iscălească. Stătea la masă şi vorbea cu el nestingherită, nu ca o soţie, ci mai curând ca un frate. Chipul hatmanului părea mai vesel. A iscălit universalul, mi-a turnat un pocal de mied şi mi-a poruncit să-l beau. I-am mulţumit şi am băut. Pe urmă, hatmanul a arătat cu degetul spre mine şi a spus soţiei sale, în glumă : „Hanna, acesta e cronicarul nostru, să fii prietenoasă cu el, altfel va scrie lucruri rele despre tine..." Soţia hatmanului doar a zâmbit : „Să scrie adevărul, iar dacă s'ar întâmpla să vadă că ceva e rău, nu strică..."

Răspunsul acesta este vrednic de o făptură pe care dumnezeu n'a lipsit-o de deşteptăciune. Hatmanul mi-a mai spus următoarele: „Soarta e schimbătoare, Svecica, ea poate să-l înalţe sus pe om, dar poate să-l şi prăvale dintr'odată în prăpastie. E adevărat că eu odată am spus cu totul altceva unui cazac cumsecade, cu numele de Guleai-Den — pe unde o fi acum acest cazac, dumnezeu ştie. ..Să ştii însă un lucru, Svecica : vom începe un nou război, nu vom lăsa de izbelişte ce-i al nostru, vom dobândi iară ceeace am pierdut. Regele şi armia au pornit spre Cracovia, acolo Rakoczy, voie-

vodul Transilvaniei, i-a pricinuit necazuri... Iar Potocki va tăbărî iarăşi pe noi. Să nu uite însă că după Corsun l-am dat ca pe o jigodie lui Tuhai-bei... Nu mai fi mâhnit, Svecica, priveşte înainte, cu îndrăzneală..."

Să ajute dumnezeu acestui cutezător şi viteaz om, care nu dă înapoi dela cele ce şi-a pus în gând şi care nu şi-a părăsit norodul în nevoie!

«Iulie, ziua a douăzecea. Astăzi au fost chemaţi la hatman polcovnicii Ivan Zolotarenco, Luchian Mozăria, şi Semion Savici, care au primit porunca să se gătească de drum. Vor merge ca soli ai hatmanului la ţarul Alexei Mihailovici.

Tot astăzi hatmanul a iscălit un universal prin care l-a numit sotnic pe cazacul Martân Ternovâi.

Şi tot astăzi a venit cu o jalbă neguţătorul Garmaş, care a cerut să i se dea un hrisov de ascultare, pentru că sătenii care lucrează la el la băile de minerai nu mai vor să muncească. Hatmanul a poruncit să i se dea hrisovul.

Tot astăzi hatmanul a trimis pe esaulul Lisoveţ cu tâlmaciul Danilo la hanul Islam-Ghirei.

Tot astăzi s'a înapoiat dela Cehrin Lavrin Capusta.

Tot astăzi a sosit un olăcar trimis de Jdanovici, polcovnicul dela Chiev, cu o epistolă către hatman, prin care scrie că mitropolitul Silvestr Cossov i-a cerut să nu ducă lupte în Chiev împotriva lui Radziwill, pentru că din pricina luptelor între zidurile oraşului ar putea să sufere stricăciuni soborul sfânta Sofia, lavra Pecerschi şi alte lăcaşuri ale lui dumnezeu... Jdanovici întreabă ce să facă, dacă trebuie să-l asculte pe vlădica sau să facă aşa cum i-a poruncit mai înainte hatmanul? Hatmanul s'a mâniat şi a strigat: „Răspunde-i nerodului, că nu mitropolitul este hatmanul lui, ci Bogdan Hmelniţchi! Să nu facă un pas din Chiev, iar dacă nu va asculta porunca pe care i-am dat-o mai înainte, îşi va pune capul sub sabie".

In aceeaş epistolă se scrie că străjile lui Jdanovici au oprit la poarta monastirii bernardinilor un cazac cu numele de Rutcovschi, care voia să intre în monastire; străjerii însă, din porunca polcovnicului, nu lasă pe nimeni să intre înăuntru. La Rutcovschi a fost găsită o zapiscă prin care se arată că ar fi logofătul marelui diac. Insă acest Rutcovschi, fiind ameţit de băutură, i-a ponegrit pe cazaci şi l-a lăudat pe rege, fapt pentru care a fost pus sub pază. Hatmanul trebuie să spună ce să facă cu el mai departe, întrucât ar fi cu putinţă ca acest ins să nu fie logofătul marelui diac, ci o iscoadă.

«August, ziua a opta. Astăzi s'a aflat că armia leşească a cucerit Trilisi. Puţin mai târziu a sosit jalnica veste că acest târg a ars împreună cu femeile, copiii şi răniţii care nu au putut să scape de acolo.

Astă noapte a sosit un olăcar trimis de Anton Jdanovici, vestind că a părăsit Chievul, lăsându-se înduplecat de mitropolitul Cossov. Hatmanul a izbit cu pumnul în masă atât de năpraznic, încât a crăpat o scândură. A spus că toată lumea să iasă din odaie. Ce va fi mai departe? Ne-a părăsit oare norocul?

In toiul nopţii am fost chemat la hatman. Era numai în cămaşa vârîtă în pantalonii largi, pufăia din lulea şi privea gânditor pe hartă. M'am aşezat la masă şi mi-am rânduit toate cele pentru scris. Hatmanul m'a pus să scriu o epistolă către Jdanovici, prin care-l trage la răspundere pentru încălcarea poruncii şi-i cere cu străşnicie să se îndrepte numaidecât spre Chiev şi să-l scoată de acolo pe Radziwill, iar dacă acest lucru nu va fi cu putinţă, să caute să dea foc oraşului. După aceea hatmanul şi-a acoperit faţa cu mâinile şi a spus ca pentru el: „Să ştie panii, că n'o să ne dăm vii în mâinile lor. Nici cazacii, nici târgurile, nici satele".

După aceea hatmanul mi-a poruncit să-i scriu mitropolitului Cossov următoarele: „Nu este vrednic de tine, cucernice părinte, să te porţi astfel. Imi îndepărtezi cazacii de acolo ca să nu apere sfintele lăcaşuri de pângărirea vrăjmaşului, de mâinile ereticilor. Ar fi trebuit ca tu însuţi să primeşti moartea întru apărarea credinţei, şi să dobândeşti prin aceasta, dela cel de sus, cununa de mucenic".

A doua zi dimineaţa am aflat că leşii au cucerit Fastovul, dar că toţi oamenii au fugit din târg, bejenindu-se spre miazănoapte.

Hatmanul a poruncit să se trimită un universal către toate târgurile şi satele din împrejurimi, îndemnând ca oamenii care au rămas la vetre şi n'au intrat în oastea hatmanului să-şi părăsească gospodăriile şi să plece către miazănoapte, spre hotarul Moscoviei şi, trecând acest hotar, să se aşeze vremelnic în voievodatul Putivl, pe pământurile măriei sale ţarului Moscoviei.

Am aflat că a murit în ziua de zece August, la Povoloci, cneazul Jeremia Wiszniewecki. Hatmanul a spus:

„Să se întâlnească pe lumea cealaltă cu acei care din porunca lui au fost traşi în ţeapă la Starâi Constantinov".

Răvaşul către polcovnicul Jdanovici şi epistola către mi-

tropolitul Cossov au fost trimise prin sotnicul Martân Ternovâi. Ducându-mă la casa unde era găzduit, l-am rugat că, dacă va izbuti să intre în Chiev, să se ducă în strada Verde la tâmplarul Schiba, să întrebe de fata Solomia şi să-i spună din partea mea adânci închinăciuni şi o vorbă bună.

«Septemvrie. Astăzi iau pana în mână pentru întâia oară după mai multe zile. Cu ce să încep, nu ştiu! Suntem acum lângă Belaia Ţercov. Se poate ca aici, după cum spune toată lumea, să se dea lupta cu Potocki, hatmanul coroanei. Oare nu-mi va fi şi mie sortit să-mi măsor puterea cu duşmanii în această luptă? Mă întreb: dece e soarta atât de vitregă cu mine, dece îmi hărăzeşte numai dureri?

Incă la sfârşitul lunii trecute sotnicul Ternovâi s'a întors dela Chiev. Mi-a adus o veste dureroasă şi îngrozitoare. Când a ajuns la Jdanovici cu porunca hatmanului era prea târziu.

Chievul fusese ars chiar de localnici care n'au voit să-l lase pradă hoardelor vrăjmaşe. Aceasta s'a întâmplat în ziua de şase August anul 1651.

Focul a izbucnit ziua, pe uliţa Verde. Nişte bejenari au povestit că tâmplarul Schiba şi fiica lui Solomia, fie-le ţărâna uşoară, iar sufletele lor să fie aşezate în rai, şi-au dat foc casei şi atunci când joimirii lui Radziwill s'au năpustit în ograda lor, ei s'au aruncat singuri în foc, ţinându-se de mână, ca să nu cadă jertfă în mâna vrăjmaşilor şi să nu fie batjocoriţi.

Pretutindeni, în toate colţurile oraşului, oamenii dădeau foc ei înşişi la case. Ardeau prăvăliile cu mărfuri, ardeau casele şleahticilor de pe strada Maghistratscaia, şi hambarele cu grâne de pe Podol. Tot oraşul era cuprins de flăcări. Focul a mistuit biserica sfintei Treimi şi biserica sfântul Vasile, zidită de cneazul Vladimir, monastirea de maici sfântul Flor şi biserica Nicolae cel Bun.

Ternovâi a adus hatmanului o epistolă din partea radeţilor Chievului, iscălită de o mulţime de oameni care trăiesc acum în peşteri prin pădurile dela Brovarî. In această epistolă scrie: „Nu vrem să ne supunem duşmanului şi să ne dăm vieţile pe mâna lui, ca să ni le răpună. Vino, hatmane, şi scapă-ne din restrişte, izbăveşte-ne de ruşine..."

Aş vrea să mai văd odată Chievul. Să mă duc în uliţa Verde, să-mi plec genunchii în cenuşe, acolo unde cândva, în grădiniţa liniştită, sub vişinii stufoşi, îi citeam Solomiei stihurile latineşti ale lui Horaţiu, unde visam cu ea, ţinân-

du-i mâna dragă în mâinile mele. Aş fi putut să-mi închipui măcar că în gingaşa ei inimă sălăşluieşte o vitejie pe care ar putea-o pismui şi un cazac? Fie ca fapta vitejească a Solomiei şi a tatălui ei, tâmplarul Schiba, să se înalţe pentru mine ca o stea călăuzitoare, care să-mi arate cum să trăiesc pe acest pământ plin de durere, şi cum trebuie să mor.»

14

In cele dintâi zile din Septemvrie lucrurile se îmbunătăţiră. S'au făcut sforţări peste puterile omeneşti pentru ca polcurile împrăştiate să fie strânse la un loc, pentru a se aduce tunuri, pentru a se aduna pulbere şi ghiulele. Pâlcul lui Jdanovici începu să înainteze spre Chiev, asupra armiei lui Radziwill. Acesta fu nevoit să părăsească oraşul şi să se îndrepte grabnic spre a se întâlni cu Potocki, hatmanul coroanei.

O ceată de călăreţi, sub porunca sotnicului Ternovâi, trimisă de Hmelniţchi, cuceri Povoloci, o aşezare din spatele pâlcurilor lui Potocki, apoi alungă nişte pâlcuri regeşti din Fastov, punând mâna pe tunurile lor şi luând un mare număr de prinşi.

După ce se întări în Chiev şi cuceri Pavoloci, Fastov, Vasilcov şi Trilisî, Hmelniţchi strânse o oaste puternică la Belaia Ţercov.

Cetele înaintate ale polcurilor lui Bohun şi Gromâca intrară în luptă cu călărimea lui Potocki şi pe alocuri îi pricinuiră înfrângeri grele. Hatmanul asculta cu luare aminte veştile despre aceste izbânzi şi se trăgea tăcut de mustăţi. Ştia oare vreunul din polcovnici despre gândurile lui Hmelniţchi asupra viitorului, pe care i le stârneau aceste veşti? Pesemne că nu! El urmărea cu străşnicie ca ţelurile lui să rămână o taină chiar şi pentru oamenii cei mai apropiaţi.

Poate că numai Hannei, care nu se despărţea de el nicio clipă în toate aceste zile, îi încredinţa el în ceasurile nopţii, ceeace nu-i spunea nici lui Capusta, nici lui Bohun, nici lui Zolotarenco. Despre Vâgovschi nici vorbă nu putea fi. Hmelniţchi mai ţinea minte încercarea lui de a-l împinge să se supună regelui şi lui Potocki. De atunci nu se mai sfătuia cu el în treburile de seamă.

...Frunzele copacilor se îngălbeniseră. In jur se întindeau câmpii călcate de oameni şi de cai. Nori de colb stăruiau

deasupra şleaului. Canţelaria hatmanului fusese rânduită în sătucul Crasnostav, lângă Belaia Ţercov. Hatmanul şi cu soţia lui stăteau tot acolo, într'o casă ţărănească de rând. Olăcari din toate colţurile Ucrainei veneau aici în goana cailor şi, fără să zăbovească prea mult, plecau, ducând cu ei hrisoave şi porunci de-ale hatmanului.

Tocmai se isprăvise sfatul nacealnicilor. Hmelniţchi ieşi în grădiniţă. Dincolo de cei trei meri se aşternea câmpia, deasupra căreia se roteau ciorile. Vântul alunga pe cer norii vălmăşiţi. Când şi când, se ivea soarele şi trimitea pe pământ razele sale firave; apoi norii îl acopereau iară. Hmelniţchi rupse un măr, rămas cine ştie cum pe o ramură şi-l privi dus pe gânduri. Hanna se apropie de el, se opri, şi-l întrebă:

— La ce te gândeşti, Bogdane?

El o privi în ochi şi inima îi fu învăluită deodată de linişte, de pace. Jucă mărul în palmă.

— Pomul zămisleşte rodul ca să-l dăruiască omului. Omul îngrijeşte de pom în nădejdea că-i va aduce un folos. Unde este acum omul? Iţi dai seama, Hanna, ce urgie s'a abătut peste ţara noastră? Unde este acum stăpânul acestei case, al acestui măr?

— Ce gânduri îţi trec prin minte, Bogdane? — întrebă Hanna, strecurându-şi mâna pe sub cotul lui.

— Gânduri de fericire. Dar să ajungi la această fericire e tare greu. Voi fi silit să aud multe mustrări şi să îndur multe ocări şi amărăciuni...

Afară de aceste vorbe cu tâlc el nu mai spuse nimic. Dar Hanna simţi cu inima că o hotărîre mare s'a şi născut în mintea hatmanului. Şi simţământul de iubire, care se aprinsese în inima ei numai cu câteva luni în urmă, într'o clipită, şi atât de neaşteptat pentru ea însăşi, ajunse deodată atât de puternic, încât Hanna îşi dădu seama că Hmelniţchi îi va fi de-a-pururi omul cel mai scump, cel mai apropiat.

— Bogdane, o singură năzuinţă am, cu o singură nădejde trăiesc: să văd ţara noastră slobodă şi frumoasă, să zburde copii pe lângă fiecare casă, să nu mai plângă inima îndurerată a fetelor aplecate peste lucrul lor, tătarii să nu mai ducă în robie femei şi copii, să nu se mai facă negoţ cu oamenii noştri în târgurile de robi, să nu se mai vadă la margine de drum ţepe cu schingiuiţi...

In ochii ei ardeau văpăi vii. Inima lui Hmelnițchi tresăltă de bucurie.

— Așteaptă, Hanna, toate acestea se vor îndeplini, dar nu dintr'odată... Poate noi nu vom mai apuca să le vedem cu ochii noștri... Dacă nu noi, măcar copiii, nepoții, sau poate chiar strănepoții noștri să trăiască într'o astfel de țară... Dar noi avem datorința să punem o temelie sănătoasă... Și nu văd decât o cale spre acest țel : trebuie să ne strângem sub o singură țară rusească — spre asta năzuiesc și asta o voi dobândi.

...Acum, la Belaia Țercov, făcea totul numai ca să-și deslege mâinile pentru viitor. Iată dece îl supărau gândurile lui Vâgovschi, Gromâca și Gladchi, spre o înțelegere cât mai grabnică cu panii Potocki și Kalinowski. Indărătul acestei grabe ghicea dorința lor de a-și păstra stăpânire sigură asupra moșiilor dobândite, de a-și chezășui o viață tihnită și lipsită de griji, de a ajunge pe acelaș picior cu șleahta polonă.

Hmelnițchi știa că Vâgovschi se și întâlnise de două ori cu polcovnicul leah Mahowski, întâi cu știrea lui, a hatmanului, iar a doua oară în taină. Capusta aflase despre cea de a doua întâlnire și când hatmanul îl întrebase pe Vâgovschi despre aceasta, diacul spusese că a voit să afle ce urmăresc voievozii leși. Hmelnițchi îi aruncă doar o privire care nu făgăduia nimic bun, și nu-i mai spuse nicio vorbă în legătură cu aceasta.

Hatmanul chemă pe nacealnici la sfat pentru a-i înștiința despre primirea unei scrisori din partea lui Potocki, hatmanul coroanei. Polcovnicii se așezară pe două lavițe într'o odaie scundă și strâmtă, așteptând cu răsuflarea oprită însemnatele vești. Hatmanul se ridică și începu cu glas apăsat.

— Vom încheia pace cu regele. — Tăcu, ca și cum ar fi așteptat vreo împotrivire din partea cuiva, dar toți ședeau cu ochii țintă spre el. — Avem nevoie de pace.

— Asta trebuia făcut după Beresteczko, — scăpă Gladchi, cu nemulțumire.

— Atunci nu era clipa potrivită. Atunci nu era vorba de pace, ci de supunere deplină. Atunci nimeni nu ne-ar fi întrebat ce vrem, pe când acum vom sta de vorbă fără a ne socoti mai prejos de pani, pentru că acum avem oaste, tunuri, și putem duce războiul mai departe. — Se opri ca să răsufle. — Dar să ducem mai departe războiul nu este de

dorit. Intâmplările, oricum, se vor întoarce în curând spre priinţa noastră.

Avea în vedere veştile bune pe care Zolotarenco tocmai i le trimisese dela Moscova. Dar deocamdată nu voia să vorbească despre aceasta.

Glasul i se întări şi ochii îi scânteiau ameninţător. Polcovnicii aşteptau încordaţi.

— Fireşte că vom stărui pentru întărirea temeiurilor iscălite la Zborov, dar cred că panii nu se vor învoi. Deaceea ne putem aştepta la lucruri şi mai rele. Pacea însă, trebuie dobândită cu orice preţ. Sunt de părere ca luptele să înceteze deîndată. Astăzi îi trimit răspuns lui Potocki prin Vâgovschi, Gladchi şi Capusta.

A fost un sfat plin de mâhnire. Afară de Vâgovschi, nimeni nu rosti o vorbă. Dar Hmelniţchi nici nu se aşteptase la altceva. Mai mult, ştia că atunci când oastea va afla totul, se poate aştepta şi la ceva mai rău din partea cazacilor. Dar acum luase hotărîrea cu tărie şi era gata să înfrunte orice. Lui Capusta îi spusese încă înainte de începerea sfatului :

— Voi trimite la pani pe Vâgovschi şi pe Gladchi. — Când Capusta voise să se împotrivească, adăugă nerăbdător : — Stai, văd că nu mă înţelegi. Vrei să spui că lui Vâgovschi şi lui Gladchi puţin le pasă de drepturile cazacilor, că se vor îngriji de ceeace-i doare pe ei. Ştiu asta, dar acum oricare altul din noi n'ar dobândi nimic de ispravă la neguţări. Căzăcimea trebuie să ştie cine duce neguţările. Să ai tu grijă de asta. Ai priceput ?

Capusta dădu din cap cu înţeles.

— Asta este, — zâmbi Hmelniţchi, — Iar tu să te duci cu ei. Tu mai mult să taci, să asculţi, şi să nu-i slăbeşti din ochi. Ai înţeles ? Eh, Lavrine, un singur lucru mă îngrijorează : cum să le vestesc asta cazacilor ?

Sprâncenele i se îmbinară la rădăcina nasului. Işi frecă fruntea şi spuse cu hotărîre :

— Voi îndura totul, dar voi fi neclintit în hotărîrea mea.

Trei zile mai târziu, înţelegerea se iscăli la castelul din Belaia Ţercov. Potocki, hatmanul coroanei, ceru ca toate punctele să fie citite cazacilor.

Turburat ca niciodată, Hmelniţchi ieşi, împreună cu Vâgovschi, Gromâca, Gladchi, Bohun şi Capusta, dincolo de zidurile castelului şi se opri pe o podină în aşteptare. In

ăst timp, diacul, rostind repede vorbele, citea punctele înțelegerii. Hatmanul căta îngrijorat la chipurile cazacilor, simțind că acum va trebui să dea dovadă de toată priceperea sa pentru a stinge flacăra care putea răbufni într'un pârjol vijelios. Iată, acum începe. Vâgovschi citea rostind repede:

— Numărul cazacilor scriși la oaste va fi de douăzeci de mii.

Drept răspuns, din mulțime izbucni un strigăt și se rostogoli peste medean:

— Rușine! Rușine! Nu vom îngădui!

Aceste cuvinte îl izbiră în inimă. Hmelnițchi strânse cu putere pumnii, încleștându-și aprig dinții. Potocki lucrase cu șiretenie, cerând ca înțelegerea să fie vestită cazacilor. A știut unde să țintească. In felul acesta se căsca prăpastia între hatman și oastea sa... Capusta privi cu îngrijorare spre hatman și văzu cum i s'au încordat fălcile și-i tresar sprâncenele. La un semn al lui Capusta, sotnicul Ternovâi și cazacii acestuia — care stăteau în spatele hatmanului și al nacealnicilor — se apropiară, ținând flintele gata de tragere.

— Cazacii scriși la oaste trebuie să părăsească pământurile voievodatelor Braclawului și Cernigovului... — citea Vâgovschi, — și să treacă pe pământurile voievodatului Chievului. Afară de aceasta, cazacii scriși la oaste nu au dreptul să stea pe moșiile luate dela șleahtici, și trebuie să le părăsească...

Din nou pe medean izbucniră miile de glasuri:

— Rușine! Rușine!

Și deodată, acum și mai cumplit, și mai amenințător, și mai necruțător, se auzi:

— Ne-au vândut panii polcovnici. S'au târguit cu sângele nostru!

— Care ticălos ponegrește pe polcovnici? — răcni crâncen Gladchi, sărind în față.

Hmelnițchi îi strecură doar printre dinți lui Capusta:

— Ia-l de-aici pe neghiobul ăsta!

Capusta îi șopti ceva lui Gladchi. Vâgovschi citea mai departe, lingându-și buzele uscate. Mâinile îi tremurau, slovele îi jucau pe dinaintea ochilor:

— Șleahta are dreptul să se întoarcă la moșiile ei...

Din nou strigătul năprasnic, plin de mânie, se rostogoli deasupra medeanului:

— Ne-au vândut ! Ce-a păzit Hmel ?!
— Jos Hmel !
— Jos Gladchi și Vâgovschi !
— Jos cu slugile panilor !

Răcneau cu toții. Părea că zidurile vechi ale castelului se vor prăbuși sub aceste răcnete turbate ale mulțimii. Hmelnițchi nu mișca. Impietrise cu brațele încrucișate la piept. Privirile-i lunecau peste miile de chipuri, căutând parcă pe cineva în această mare clocotitoare de oameni. Pentru întâia dată după mulți ani auzi cuvintele îngrozitoare și pline de mânie :

— Jos Hmel !

Iși dădea seama că, de bunăseamă, cei care răcneau acum, erau aceiași care cândva îi înălțaseră slavă.

Galben la față, Vâgovschi îi șoptea oțărît la ureche lui Capusta.

— Dece tace ? Ce așteaptă ? Or să tăbere pe noi !

— Dați-ne pe Gladchi și pe Vâgovschi ! — strigă un cazac îmbrăcat în cojoc. Stătea lângă podină și își vântura pumnii în fața lui Hmelnițchi. — Ei te-au vândut pe tine Hmel și ne-au vândut și pe noi ! Nu se poate întări o asemenea pace !

— Nu se poate ! — strigară sute de glasuri.

Dar hatmanul stătea și aștepta. Nu se grăbea. Știa că mai presus de orice, trebuie să se stăpânească și să aștepte. Știa să aștepte. Țelul spre care năzuia el, spre care mergea, cerea o răbdare nemărginită și o îndelungă așteptare. Și atunci când valul de mânie și de învinuiri începu să scadă și hatmanul se pregătea să rostească întâiul cuvânt, un cazac își făcu loc înainte, ghiontind cu coatele.

— Fraților ! — strigă el. — Ingăduiți-mi să spun hatmanului o vorbă !

Faptul că omul nu-i ceruse voie lui, ci oastei, faptul că acest cazac era Guleai-Den, vechiul lui cunoscut și că el, hatmanul, fusese împiedicat să vorbească, îi încâlci deodată toate gândurile și-l sili să-și simtă neputința în fața acestei mări de oameni, spumegătoare. O clipă i se păru că începuse acel ceva, de care se temuse mai mult ca de orice : pierderea pentru totdeauna a puterii lui asupra cazacilor.

Intre timp, Guleai-Den, suit pe un tun, arunca vorbe scurte pline de învinuire. Cuvintele lui erau îndreptate spre hatman și cazacii le ascultau cu o încordare care nu prevestea un sfârșit bun.

Glasul lui Guleai-Den îi deșteptă în minte trecutul. Dar Hmelnițchi alungă amintirile și-l ascultă cu aceeaș încordare ca și cazacii.

— Zi, te-ai înțeles cu voievozii regelui, pane hatman! Ne-ai lepădat! Ne-ai întors spatele! Ți-ai uitat făgăduielile! Te aperi pe tine și pe nacealnici, iar de noi nu mai vrei să știi! Vorbesc drept, cazaci?

— Drept! — răspunse într'o suflare omenirea de pe medean. — Drept vorbești!

— Tu, hatmane, ne-ai dus la luptă, tu ne-ai chemat să ne ridicăm împotriva panilor și acum ne lași pe noi amărîții pradă schingiuirilor, sub bice și ciomege, în țepe și ștreanguri!

— Rușine! — tună iară deasupra medeanului.

— Adu-ți aminte, hatmane, de Apele Galbene, de Corsun, de Pileava, de Zborov, — Guleai-Den îndoia un deget după altul, privindu-l în ochi pe Hmelnițchi, — adu-ți aminte de luptele grele, și de acei care au căzut pentru biruință! Dacă mai cutezi, răspunde dece nu ți-ai ținut făgăduința? Dece te îngrijești numai de nacealnici și pe noi ne lepezi? Răspunde hatmane!

— Răspunde! — clocotiră glasurile. — Răspunde!

Guleai-Den sări de pe tun și se amistui în mulțime. Părea că n'a vorbit el cu o clipă înainte, ci toți cazacii s'au rostit prin cuvântul lui, toți.

Soarele își revărsa razele peste medean. Sudoarea curgea șiroaie pe fețe. In miile de ochi, Hmelnițchi citi dispreț, învinuire, osândă. Și din nou se trezi în el hotărîrea, dârzenia, care îl părăsiseră mai înainte. In spate, auzi pe Capusta poruncind străjii:

— Apărați-l!

Strigă cu mânie peste umăr:

— Lasă Lavrine, — și, întorcând capul, văzu chipurile speriate și galbene ale polcovnicilor.

Nu mâna aceasta de oameni în contășe roșii, ghemuiți în spatele lui, vor fi pârghia tare pe care se va sprijini în lupta pentru slobozenia țării. Nu aceștia vor merge umăr la umăr cu el și-i vor fi reazim de neclintit, ci tocmai aceia care stau acum pe medean și-l privesc cu încrâncenare în ochi — acei care cu o clipă înainte l-au osândit fățiș, cu asprime.

— Cazaci! — începu hatmanul, cu glas răsunător, și deodată parcă vântul ar fi spulberat larma și strigătele. —

Cazaci! — strigă el din nou. — Iscălesc o pace grea şi ruşinoasă. Aveţi dreptate! Dar credeţi voi că am vrut să vă amăgesc, să vă urgisesc? Dacă aş fi vrut aceasta, n'aş fi ieşit înaintea voastră, în faţa ochilor voştri! M'aş fi temut de judecata, de hula voastră. Dar eu sunt os din osul vostru şi carne din carnea voastră. Cu toţii suntem fiii unui norod asuprit, oropsit, şi eu nu mă gândesc mai puţin decât voi la ţară, la slobozenie!

Aşteptă puţin, parcă voind să vadă întipărirea lăsată de cuvintele lui. Cazacii îl priveau în tăcere.

— Guleai-Den a rostit adevărul, spunând că am fost împreună în lupte grele, — urmă Hmelniţchi. — Eu nu v'am părăsit pe voi şi voi nu m'aţi părăsit pe mine. Dece dar, vreţi să mă părăsiţi, acum, în acest ceas de cumpănă? — Glasul lui tuna ameninţător şi plin de mânie. — Dece mă lăsaţi singur? Am dat eu oare înapoi dela făgăduinţa mea?...

— Dar cei douăzeci de mii scrişi la oaste? — îl întrerupse cineva din mulţime.

— Astăzi douăzeci de mii, mâine o sută de mii! — strigă Hmelniţchi. — Eu nu v'am făgăduit raiul pe pământ când v'am dus la luptă pentru slobozenie şi credinţă. Dimpotrivă, v'am spus dinainte că e cu putinţă ca unii dintre noi să cadă în luptă, doborîţi de vrăjmaş... Dar astăzi avem nevoie de pace, de pace cu orice preţ!... La miazănoapte trăiesc puternicii noştri fraţi, ruşii. Ei nu ne vor lăsa în nenorocire. Nu suntem singuri pe lumea asta, nu suntem nişte orfani fără ţară. In spatele nostru avem ţaratul Moscoviei, în dreapta Belaia Rusi, în stânga Cervonnaia Rusi. Cine va putea să înfrângă o asemenea putere? Nimeni! Niciodată! Astăzi să dăm înapoi din faţa panilor, pentru ca mâine să dea ei înapoi în faţa noastră! — Ştia că vorbeşte mai mult decât trebuie, că săvârşeşte o încălcare făţişă a înţelegerii, dar rostea aceste cuvinte cu o credinţă dârză şi de nezdruncinat. — Jurui în faţa voastră, cazaci, că nu vă voi părăsi, că voi apăra prin toate mijloacele, din răsputeri, slobozenia ţării noastre, slobozenia credinţei noastre, pentru ca gândul cu care am pornit lupta la Apele Galbene să se desăvârşească. Iar dacă voi şovăi şi voi da înapoi, blestemul vostru să cadă ca o osândă grea pe capul meu şi pe capul fiilor mei, şi cel dintâi care mă va întâlni va fi în drept să-şi înfigă paloşul în inima mea!

Hmelnițchi smulse buzduganul dela cingătoare și, arătând înflăcărat cu el spre miazănoapte, rosti cu un glas, care tună hotărît și aspru deasupra medeanului:

— Acolo este pământul fraților noștri, acolo este măreața Moscovie, care nu va îngădui ca noi, oameni de aceeaș credință și de acelaș sânge cu ea, să pierim în robie. Dați-mi răgaz, cazaci, dați-mi răgaz! Duceți-vă liniștiți acolo unde vă vor porunci polcovnicii voștri. N'aveți nicio grijă în ceeace privește scrierea la oaste. Fiți încredințați că inima și cugetul meu sunt alături de voi. Nu vă voi obijdui și nu vă voi vinde! Cazaci, plecați cu inima liniștită.

Cineva strigă din mulțime:

— Slavă hatmanului Hmelnițchi!

Mulțimea nu răspunse dintr'odată. O clipă stărui o tăcere amenințătoare, plină de vrăjmășie, și abia după aceea răsună:

— Slavă hatmanului!

Dar în acest strigăt Hmelnițchi nu mai simți acea înfrățire a sufletelor și acea vârtoșie de altădată. Cazacii se împrăștiau în silă.

...Pe când cobora de pe podină, Hmelnițchi porunci ca Guleai-Den să fie căutat și adus la el. Dar cazacul nu putu fi găsit nicăieri. Nimeni din sotnia lui nu putea spune unde se află.

Seara, Hmelnițchi și nacealnicii se duseră în lagărul lui Potocki, de lângă Belaia Țercov, însoțiți de o ceată de o mie de cazaci. De-a-lungul drumului, dela Belaia Țercov și până la Ostaria Moghila, unde se afla cvartirul de căpetenie al lui Potocki, străji căzăcești stăteau pe două rânduri, pentru ca la ivirea vreunei primejdii pentru hatman să dea de veste numaidecât în tabăra căzăcească. Capusta și polcovnicii mai stăruiră, deasemenea, ca tot timpul cât Hmelnițchi se va afla în lagărul leșesc, Mark Sobieski și Stanislaw Gonsewski, cei mai de seamă dregători și înalți slujbași ai regelui, să rămână ca zălog la cazaci. Potocki și Radziwill fuseseră înștiințați că dacă i se va întâmpla ceva lui Hmelnițchi, capetele acestora vor zbura îndată.

De o parte a mesei se așezară Micolaj Potocki — hatmanul coroanei, Martyn Kalinowski — hatmanul armiei cotropitoare, senatorul Adam Chisel, Stanislaw Lanckoronski — voievodul Braclawului, Kazimir Kossakowski — ajutor de județ al Braclawului, Janusz Radziwill — voievo-

dul Litvaniei și Karl Glebowicz — voievodul Smolenscului. Când Hmelnițchi văzu în sală pe preotul Lentowski, îi spuse cu hotărîre lui Potocki :

— Pane hatman al coroanei, rog ca acest preot catolic să nu fie așezat la o masă cu mine. A uneltit împotriva mea și săvârșește fapte nevrednice de cinul lui, pentru care va mai avea să răspundă...

Zadarnice fură întâmpinările lui Potocki, care lămurea că Lentowski înfățișează la masă pe rege. Hmelnițchi rămase neclintit. Până la urmă, preotul fu nevoit să plece. Abia atunci hatmanul se așeză la masă. Impreună cu el se așezară Matvei Gladchi, Ivan Vâgovschi, Mihailo Gromâca, Ivan Bohun, Djelali și Lavrin Capusta.

In semn de cinste pentru Hmelnițchi, Potocki porunci ca în spatele său să stea tot timpul un scutar, care să țină buzduganul deasupra hatmanului. Capusta nu-și lua ochii dela scutar.

Potocki se ridică cu pocalul în mână.

— Luminați pani, fie ca însăși întâlnirea noastră de astăzi să stea mărturie că războiul lăuntric s'a isprăvit într'un chip fericit. Regele a dat dovadă de mare milostivire pentru pan Hmelnițchi, lăsându-i înaltul titlu de hatman al măriei sale peste Oastea Zaporojană. Viteze și vrednice oștean, pane Hmelnițchi, trebuie să-ți spun că obida pe care mi-ai pricinuit-o la Corsun am uitat-o. Sigur sunt că acum prin ascultare vei răsplăti Rezcz Pospolita pentru necredința ta de altădată.

Trebuia să răspundă. Se ridică.

— Pane hatman al coroanei, pane hatman al armiei leșești din Ucraina, pane hatman al Litvaniei, pani comiși, dumnezeu vede că eu nu doresc dezbinare între noi. Gândul meu nu e la război, ci la pace. Să purtăm în inimile noastre nădejdea că Rzecz Pospolita va fi dăruită cu fericirea de a trăi în pace și înțelegere.

Atinse pocalul de acela al lui Potocki, îl duse la buze, dar nu bău.

Potocki răscolea nemulțumit cu furculița bucatele din farfurie. Nu astfel de cuvinte aștepta el din partea lui Hmelnițchi. Nu aici la masă trebuia să stea acest Hmel, ci în țeapă, sub ferestrele castelului, pentru a ispăși ocara pe care le-o făcuse la Corsun.

Cina se scurgea în încordare. Pe urmă începu să cânte

fanfara. Sala se umplu de șleahtice. Comișii și oștenii se duseră să dănțuiască.

Hmelnițchi și Potocki stăteau alături. Hatmanul coroanei spuse:

— Trebuie să știi, hatmane, că această răzmeriță nu-ți aduce niciun folos. Pentruce sprijini prostimea? Samavolnică și răzvrătită, ea va aduce în curând năpasta și pe capul tău. Gândește-te, hatmane, ce urmări fericite ar avea pentru domnia ta, dacă ai sluji credincios pe rege. Nu împotriva Rzeczei Pospolita trebuia să te războiești. Ai răbdare, în curând vei avea prilejul să dai dovadă de tăria ta ostășească în altă parte. La miază-noapte va fi înfrățită lupta noastră...

Hmelnițchi își încordă auzul.

— Unde la miazănoapte, pane hatman al coroanei? — întrebă el.

— Se știe unde, — râse Potocki și bătu din palme.

In aceeaș clipă majordomul deschise o fereastră și flutură o năframă albă. Afară bubuiră tunurile.

— In cinstea domniei tale, pane Hmelnițchi, — rosti Potocki.

Hatmanul plecă ușor capul.

— Dece nu bei vin, pane hatmane? — urmă Potocki. — Acum se va bea în sănătatea prea luminatului nostru rege. Trebuie să bei.

Hmelnițchi își aduse aminte de sfaturile lui Capusta. Bănuielile lui se întăriră și mai mult, când băgă de seamă că i se dădu un pocal nu de pe masă, ci unul adus de un slujitor din altă încăpere. Se ridică, strângând cu putere pocalul în mână. In amintirea lui se ivi ziua când, la Zborov, îl îmbiase la fel cu vin cancelarul Ossolinski...

Potocki închină în sănătatea regelui, și ultimele lui cuvinte fură năbușite de strigăte de vivat. Toată lumea ridică pocalele și Hmelnițchi prinse privirea încordată și plină de ură a lui Potocki ațintită spre el. Ridică pocalul, dar nu bău, ci îl puse pe masă în fața sa.

— Se poate să nu bei în sănătatea regelui? Pane Hmelnițchi, aceasta este o lipsă de cuviință față de măria sa!

— Pane hatman al coroanei, nu mă simt bine cu sănătatea, — răspunse Hmelnițchi, — iar cinstirea mea pentru măria sa regele mi-o voi dovedi în alt chip... Trebuie să-ți cer iertare, pane hatman al coroanei, dar mi-e foarte rău. Ingăduie-mi să mulțumesc și să plec.

Potocki ridică disprețuitor din umeri.

...După ce își luă rămas bun, Hmelnițchi încălecă și porni vijelios spre tabăra sa. Polcovnicii deabia se puteau ține după el. Numai după ce intră în casă și văzu chipul surâzător al Hannei, simți cum îi cade povara de pe umeri.

— Ei asta e tot, s'a isprăvit! — rosti el, strângând-o la piept.

Și rostind „tot“, simți neadevărul acestui cuvânt tocmai pentru că nu fusese totul așa cum vroia să arate el. Așezându-se la masă, unde îl aștepta cina rânduită cu grijă, spuse mâhnit:

— Hanna, oricât de rău îmi pare, dar asta nu e tot. Trebuie să iau lupta dela început. Ințelegi, Hanna?

— Ințeleg, Bogdane.

Privind-o în ochi, își dădu seama că într'adevăr ea înțelegea și simțea totul. Faptul că această femeie, tânără și deșteaptă, hotărîtă și tare, era lângă el și rostea cuvinte aspre și pline de adevăr, îi aduseră înapoi liniștea și încrederea în sine.

— Altă nenorocire, Bogdane, — zise Hanna, punându-i mâna pe umăr. — N'aș fi vrut să te mâhnesc, dar n'am ce face.

El întrebă îngrijorat:

— Ce s'a întâmplat?

— Svecica a fost ucis!

— Nu se poate...

Svecica a fost ucis... Abia sunt trei zile de când l-a trimis cu cazacii la Cehrin ca să orânduiască acolo totul pentru sosirea lui. Cum s'a întâmplat? Ce a fost? Abia acum simți cât de mult îndrăgise pe acest tânăr stângaci și visător.

— S'a dus cronicarul, — rosti Hmelnițchi mâhnit.

— La înapoiere, cazacii au povestit că a dat peste ei un pâlc de joimiri. Aceștia le-au cerut să-i urmeze în lagărul lor. Svecica le-a arătat zapisca sa de drum. Oficerul leah a rupt-o și a aruncat-o. Atunci Svecica a tras sabia și l-a izbit în cap... Ceeace a urmat se înțelege...

Hanna întinse mâna și luă caietul cu scoarțe de safian, pe care îl puse în fața lui Hmelnițchi.

— Iată ce au adus cazacii. I l-au găsit în sân.

Hmelnițchi luă tăcut caietul și îl deschise la fila întâia. Văzu o pată de sânge închegat. Aplecat deasupra foii, citi fără glas:

„File de letopiseţ scrise de fostul învăţăcel al colegiului din Chiev, întemeiat de mitropolitul Petro Moghila al Chievului, întru fericită pomenire, Feodor Svecica, azi cazac şi pisar pe lângă Bogdan Hmelniţchi, hatman..."

Mai departe nu citi. Puse cu grijă caietul dinaintea sa. In amintirea lui răsări acea zi de odinioară, petrecută la Chiev, când Mujilovschi i-l adusese întâia oară pe Svecica. Această amintire aduse îndată după sine altele, întunecate şi grele... Hanna pesemne îi ghici gândurile îndurerate. Murmură :

— Bogdane, ce a fost, a trecut.

— Ai dreptate. De un singur lucru îmi pare rău : anii nu-i mai poţi întoarce.

O privi stăruitor şi în clipa aceea îi pismui tinereţea. Şi-i veni numaidecât în minte tot ceeace vorbeau gurile rele despre ei : „Cum e cu putinţă ca bătrânul Hmel să se însoare cu o femeie atât de tânără ? Şi-a ieşit din minţi..." Trebuia să ia în seamă toate trăncănelile astea ?

Şi din nou Hanna îl ajută să-şi biruie frământările.

— Citeşte, Bogdane. Eu l-am citit, aşteptându-te pe tine. Pline de adevăr sunt cuvintele scrise în caietul acesta.

...In noaptea aceea Hmelniţchi citi totul din scoarţă în scoarţă, filă după filă, tot ce scrisese Svecica. Sunt oare pe lume cuvinte care să poată povesti tot ceeace se petrecea acum în ţara lui, toate chinurile pe care trebuie să le îndure norodul care îşi apăra slobozenia şi credinţa de batjocura şi de jugul panilor ? Dar în slovele scrise de Svecica găsi grăunţe ale acelui măreţ adevăr către care mergea el însuşi. E adevărat că nu întotdeauna mergea pe un drum drept şi plin de adevăr şi poate că dacă altcineva l-ar fi învinuit de aceasta, s'ar fi împotrivit cu mânie la asemenea învinuire, dar lui însuşi putea să şi-o mărturisească.

...Din porunca hatmanului, trupul lui Feodor Svecica fu îngropat la Belaia Ţercov, lângă Sobor. La căpătâi îi fu pusă o cruce, iar pe mormânt fu aşezată o lespede de marmoră, pe care hatmanul porunci să se sape : „Aici este înmormântat cazacul Svecica Feodor, care şi-a slujit ţara cu credinţă până la cea din urmă suflare. Veşnică să-i fie pomenirea".

...La sfârşitul lui Septembrie, Hmelniţchi şi Hanna veniră la Subbotov. Când porţile se deschiseră în întâmpinarea carâtei, Hmelniţchi strânse turburat mâna Hannei. Işi

aduse aminte de gândurile cu care ieşise pe aceste porţi cu câteva luni în urmă.

Totuşi, ceva mai târziu, chibzuind toate cele petrecute în această vreme, îşi dădu seama că nu este învins. Nu!

Stătea în cerdacul larg, cu ochii aţintiţi spre stepa verzuie, care se întindea dincolo de Teasminul albastru, şi murmura în sine, cu toată hotărîrea de care era în stare:

„Totul dela început, totul dela început!"

Nu, el nu va da înapoi dela făgăduielile făcute cazacilor pe medeanul din Belaia Ţercov. Dacă Guleai-Den ar fi fost acum lângă el (îşi aduse aminte de el în clipa în care se gândi la Belaia Ţercov), i-ar fi mărturisit acest lucru...

In clipa aceea însă, Guleai-Den era departe de Subbotov. Cufundat până la piept în ierburile veştede, calul lui străbătea ostenit stepa, pe un drum necălcat demult, care ducea spre Don.

In urma lui Guleai-Den mai călăreau încă vreo cinci oşteni, iar după ei se înşiruiau telegile cu femei şi copii.

In înălţimi, se rotea un hultan, căutându-şi prada.

CARTEA
A PATRA

1

Nici Beresteczko, și cu atât mai puțin înțelegerea dela Belaia Țercov, nu aduseră regelui și voievozilor leși încredințarea că Rzecz Pospolita a pășit într'o îndelungată vreme de liniște.

Și îndeobște despre ce liniște putea fi vorba, dacă Hmelnițchi trăia încă, dacă, în pofida înțelegerii dela Belaia Țercov, el nu-și lăsa oștenii la vatră și întărea legăturile cu Moscova? Acest din urmă fapt nu mai era o taină. Mii de săteni din Volhinia, Podolia, și din olatul Poltavei, fără a mai vorbi de cei de pe pământurile Cernigovului și ale Litvaniei, fugeau pe pământul Moscoviei, se așezau acolo, iar voievozii țarului, neținând seamă de întâmpinările cancelariei regești, nu puneau fugarilor nicio opreliște, ci, dimpotrivă, îi primeau cu bunăvoință, cu bucurie.

La Varșovia se aflase chiar că Hmelnițchi însuși trimisese universale prin care îndemna pe pospoliți să părăsească acele siliști unde urmau să se întoarcă panii. Se mai știa deasemenea, că țarul și boierii îngăduiau celor fugiți din Ucraina să ridice așezări noi pe pământurile Moscoviei. Cancelarul fusese vestit că Hmelnițchi duce neguțări cu Rakoczy, voievodul Transilvaniei, că acesta din

urmă ar avea de gând să pornească război împotriva regelui şi că hatmanul îi făgăduieşte ajutorul cazacilor.

Banii pe care panii îi aşteptau dela papă nu sosiseră încă. Războiul Veneţiei cu Poarta se prelungea. Dela şvezi nu te puteai aştepta la nimic bun. Iar ţarul Alexei Mihailovici stăruia din ce în ce mai dârz pentru înapoierea olatului Smolensc, cu târgurile şi satele cotropite de leşi la începutul veacului.

Pe un ajutor de nădejde al ducatelor şi principatelor nemţeşti, în împrejurarea că s'ar încâlci lucrările, nu se putea bizui. Puterea Ţărilor de Jos şi a Franciei creştea tot mai mult şi voinţa lor era ascultată fără crâcnire în cetăţile de scaun din Evropa, întunecând încă proaspăta strălucire a coroanei polone.

Lupte noi, un război nou, pândea de pretutindeni, şi cu Hmelniţchi în spate, nici nu te puteai gândi la izbândă. Evropa îşi îndrepta privirile către blestematul de Hmel, dar de data aceasta nu ca spre un răsculat. Nu în zadar, la sfârşitul anului, solul şved Franz Meier îl sfătuia atât de stăruitor pe cancelarul Leszczinski să-l domolească pe Hmelniţchi şi, cu cât mai repede, cu atât mai bine.

Şvezii nu se învoiau — şi acest lucru Meier îl spusese deschis — ca Moscova să adune laolaltă toate ţinuturile ruseşti. Dacă aceasta s'ar întâmpla, puterea ţaratului Moscoviei ar nelinişti pe şvezi, care visau, ca întotdeauna, să pună stăpânire pe întreaga Mare Baltică.

Cancelarului îi era cunoscut faptul că solul Meier iscodeşte căile pe care să poată intra în legături cu hatmanul Hmelniţchi. Totodată, se simţea tot mai lămurit ameninţarea unor încurcături neplăcute cu Moscovia. Intr'un fel sau altul, Varşovia ştia că nu va putea să dezlege lucrurile cu ruşii, pe cale paşnică.

Aşadar, după cele două războaie care au costat-o atât de scump, Polonia nu-l învinsese totuşi pe Hmelniţchi. Hmel trăia, deşi cu aripile rănite, totuşi trăia, şi acum erau semne vădite că în curând va încerca să-şi ia din nou zborul.

Războiul se sfârşise, dar o adevărată pace nu se statornicise pentru rege, senatori, voievozi şi pentru toată şleahta care, deşi cu fereală, totuşi începuse să se întoarcă la moşiile ei din Ucraina.

Dar pe aceste moşii, în locul conacurilor lăsate de şleahtici înainte de război, dădură acum peste zidurile lor

arse. Ogoarele fuseseră năpădite de buruieni mai înalte de statul unui om, în grădinile fermecătoare își făcuseră cuiburi corbii, iar prin sate, dacă mai găseai zece, cincisprezece pospoliţi, de care să ai folos cât dela o mârţoagă bătrână. Şi atât ar fi fost bine...

Nu încăpea îndoială că Hmelniţchi îi ducea de nas pe solii regești : în făgăduieli era darnic din când în când — atunci când era strâns cu ușa, scria universale de ascultare, dar din toate se vedea că singura lui ţintă era să câștige vreme.

Toate încercările de înlăturare a hatmanului, pentru care nu se precupeţise nimic, nu izbutiseră. Dealtminteri, această încercare nu mai era de niciun folos. Inainte puteai să nădăjduiești că, scăpând de Hmelniţchi, ai putea să-l pui ca hatman pe Vâgovschi, faţă de care fostul cancelar, Juri Ossolinski, precum și Lentowski, duhovnicul regelui, arătaseră atâta bunăvoinţă. Dacă s'ar fi izbutit acest lucru, noul hatman ar fi fost o slugă credincioasă Rzeczei Pospolita.

Dar acum nu mai era vorba de înlocuirea hatmanului. Lucrul de căpetenie nu era acesta, căci cancelarul își dădea seama că un hatman, care n'ar fi legat de norod, ar fi răsturnat deîndată.

Incercările Varșoviei de a momi pe nacealnici nu dăduseră roade. Cei mai mulţi dintre polcovnici și sotnici erau strâns legaţi de Bogdan Hmelniţchi și-i îndeplineau poruncile orbește. Toţi încuviinţau încercările hatmanului de apropiere cu Moscovia. Varşovia îşi dădea seama : dacă nu se vor lua deîndată măsuri hotărîte, mai târziu va fi cu neputinţă să se împiedice despărţirea Ucrainei de Rzecz Pospolita.

Cele dintâi bucurii după lupta dela Beresteczko și după neguţările dela Belaia Ţercov, fuseseră spulberate de întâmplările ce au urmat. Regele și senatorii își dădură seama că la urma urmei, Hmelniţchi nu suferise decât pierderi însemnate în oameni, dar tunurile şi polcurile care alcătuiau temeiul oastei sale nu-i lipseau. El îşi apăra și acum cu grijă polcurile sale, acel schelet pe care, în clipe prielnice pentru el, va crește o carne tare. Nu încăpea îndoială că Hmelniţchi se pregătește de o luptă nouă și că acum umbla cu șiretlicuri mai mult decât oricând.

Amestecul Moscoviei în toată această stare de lucruri pricinuia multă îngrijorare. Dacă, cu un an în urmă, Hmel-

niţchi şi Moscovia duseseră tainic neguţările, acum niciuna din părţi nu ascundea înţelegerea şi legăturile lor de prietenie. Cât de însemnat era numai faptul că, îndată după lupta dela Beresteczko, când în toate ţările megieşe cu Rzecz Pospolita începuse să se vorbească despre înnăbuşirea răscoalei din Ucraina, ţarul rus se grăbise să trimită la Hmelniţchi un sol, pe diacul Grigori Bogdanov. Prin această faptă el parcă voia să arate dinadins grija sa faţă de Hmelniţchi şi dispreţ faţă de Rzecz Pospolita cu care avea iscălit un legământ de pace. Iar acum, la Moscova, se afla de peste două luni o solie a lui Hmelniţchi.

Şi treburile bisericeşti mergeau prost. Unia dela Brest, care părea că pusese temeliile unei catolicizări treptate şi hotărîte a norodului pravoslavnic, acum îşi pierdea orice însemnătate. Intreg norodul ucrainian se ridicase cu toată hotărîrea împotriva uniei şi uniaţilor şi dacă, cu câţiva ani în urmă, biserica unită mai avea cât de cât înrâurire asupra gloatelor, acum nici nu te puteai măcar gândi la aşa ceva. Era primejdios şi să pomeneşti ceva despre uniaţi.

Astfel se desfăşurau lucrurile după lupta dela Beresteczko, care fusese pregătită cu atâta migală şi grijă de Rzecz Pospolita, neprecupeţind pentru aceasta nici aur, nici arme, nici oameni, şi rămânând datoare Veneţiei, papei dela Roma şi împăratului Ferdinand, sumedenie de bani. Şi nici nu se putea nădăjdui ca aceşti bani să poată fi luaţi din Ucraina într'un viitor apropiat.

Aşadar, biruinţa câştigată la Beresteczko nu era decât o închipuire. Deci, ieşea întocmai aşa cum a spus odată cancelarul Leszczinski, că fiecare izbă, din olaturile dela miazăzi ale regelui, este o cetate gata să înfrunte împresurarea, şi care mai bine va pieri decât să se închine milei învingătorului.

Puterea lui Hmelniţchi sta în faptul că tot norodul alergase în oastea lui.

Totuşi, Varşovia nu-şi părăsea nădejdea că într'un viitor apropiat va isprăvi cu el. Lucrul de căpetenie era să nu i se dea răgazul pentru care el lupta prin toate mijloacele şi din toate puterile.

Cu toate că la Chiev era un voievod regesc, acelaş Adam Chisel, cu toate că acolo se afla un polc leşesc sub porunca mareşalului Tikocinski, cu toate că mitropolitul Cossov încredinţa că în viitoarea luptă îl va sprijini pe rege — toate acestea erau destul de şubrede. Hmelniţchi aşezase la

Chiev pe Siluian Mujilovschi, înţeleptul său dregător, iar în preajma oraşului ţinea zece mii de săbii, sub porunca lui Jdanovici. La Cernigov, Hmelniţchi avea zece mii de cazaci iar la Vinniţa douăzeci de mii, în frunte cu Bohun... Dar, potrivit înţelegerii dela Belaia Ţercov, i se îngăduise hatmanului să ţină numai douăzeci de mii de cazaci scrişi în oaste...

Atunci despre ce fel de linişte mai putea fi vorba?

Hotărît lucru, prea puţin îmbucurătoare erau gândurile care-l frământau pe cancelarul Leszczinski în legătură cu aceste treburi, în pofida tuturor făgăduielilor mărinimoase ale nunciului papal Johannes Torres. Vrând, nevrând, trebuia să rabzi, să te aştepţi la întâmplări noi, neprevăzute. Îl mai îngrijora și faptul că nu vedea în rândurile șleahtei un om, care la nevoie, să poată fi din nou în fruntea armiei regeşti. Nu mai era nici Wiszniewecki, nici Potocki. Pe amândoi îi luase moartea.

Cancelarul Leszczinski nu era un om nesocotit și el nu putea trece cu uşurinţă peste toate aceste treburi care dădeau atâtea griji. Se înţelesese cu regele în privinţa întrunirii micilor seimuri de ţinut, înainte de adunarea marelui seim dela Varșovia. Pentru un nou și hotărîtor război era nevoie de bani, de oameni, dar, mai ales, trebuia să se bage în capul tuturor supușilor credincioşi coroanei că acum era vorba de soarta ţării, că în asemenea stare de lucruri era în joc fiinţa însăși a Rzeczei Pospolita.

Cancelarul începu neguţări cu hanul, înduplecându-l să rupă legământul cu Hmelniţchi. Dar cancelarul voia ca această ruptură să nu se facă dintr'odată, ci să fie o neaşteptată lovitură de jungher dată în spate hatmanului. În războiul viitor hanul să vină iară în ajutorul lui Hmelniţchi și din nou să-l vândă. Aşa va fi mai sigur.

În numele regelui, cancelarul încuviinţă ca bulucurile tătăraşti să ia robi în schimbul haraciului, din olaturile de miazăzi ale coroanei, adică din ţinutul Niprului, din Ucraina.

Cancelarul își făcuse socotelile cu viclenie. Prostimea se va încrâncena împotriva lui Hmelniţchi, cu care hanul tătarilor — toată lumea știa acest lucru — avea legământ de însoţire. Şi ca urmare, oamenii de încredere ai lui Leszczinski, începură să răspândească cu dibăcie zvonul că tătarii ar fi fost chemaţi în olaturile de miazăzi chiar de hatman, pentru ca prin aceasta să-și asigure ajutorul lor. Curând însă se află la Varşovia că Hmelniţchi dăduse un uni-

versal către norodul din olaturile dela miazăzi, îndemnându-l să-şi părăsească vetrele şi să fugă în ţaratul Moscoviei, ferindu-se de încăierări cu tătarii, pentru că acum nu le putea veni în ajutor cu oastea sa...

După ce regele iscăli edictul pentru adunarea micilor seimuri, cancelarul porunci să se trimită în toată ţara epistole care urmau să fie citite şi chibzuite în adunări. Epistolele glăsuiau:

„Măria sa, prea înălţatul nostru rege a dat porunca la vreme potrivită, ca în îndrumările sale să se lămurească amănunţit tot ceeace priveşte apărarea ţării precum şi ceeace măria sa socoate ca trebuind să fie îndeosebi chibzuit în seimul cel mare. Dar după ce îndrumările au fost trimise, din felurite izvoare, vrednice de toată încrederea, au fost primite noi înştiinţări cu privire la netrăinicia păcii încheiate cu cazacii. Potrivit cu aceasta, măria sa socoate folositor ca aceste ştiri să fie aduse la cunoştinţa domniilor voastre.

„Mai întâi este faptul că Hmelniţchi a trimis soli la Moscova ca să se închine ţarului Moscoviei şi să stăruie ca Ucraina să fie alipită la ţaratul rusesc. De curând, prin Uman a trecut spre Hmelniţchi un sol ungur şi s'a purtat destul de trufaş cu comişii noştri. A mai trecut deasemenea şi un sol al Valahiei. Dar cel mai însemnat este faptul că Hmelniţchi a trimis universale către norodul din voievodatul Braclawului, îndemnându-i pe pospoliţi să îndure cu răbdare în vremea iernii povara supuşeniei şi făgăduindu-le să-i slobozească de puterea panilor încă înainte de a se desprimăvăra. Dar ceeace dă şi mai mult de bănuit este faptul că, după încheierea înţelegerii de pace, cu toate că Hmelniţchi a avut destulă vreme pentru a întocmi zapisele oastei zaporojene, acum el cere ca acest soroc să fie amânat până'n primăvară.

„Luminaţi pani, din toate aceste fapte vă puteţi da seama uşor la ce trebuie să ne aşteptăm în primăvară. Aceasta se va vădi curând căci, potrivit înţelegerii, oastea căzăcească va trebui ca după crăciun să treacă dincolo de Nipru, ceeace, pesemne, nu va fi îndeplinit. Prin urmare, luminaţi pani, binevoiţi a cântări bine toate aceste împrejurări, care de fiecare dată sunt întărite din felurite izvoare şi care la viitoarea dietă vă vor fi dovedite pe deplin, iar astăzi vă sunt vestite părinteşte, de măria sa, prea înălţatul nostru rege.

„Gândiţi-vă la apărarea Rzeczei Pospolita şi la tocmirea armiei pentru a nu fi nevoiţi să ne îngrijim de aceasta în ceasul cel de pe urmă şi pentru ca — cel de sus să ne ferească de aşa ceva — Rzecz Pospolita, care şi-a câştigat pacea prin sânge, să nu se năruiască. Măria sa regele se zbuciumă necontenit cu aceste griji şi trebuie ca şi domniile voastre să arătaţi că nu v'a scăzut deloc râvna de a păzi fiinţa şi bunăstarea ţării noastre atât de zguduite de pe urma loviturilor.

„Din porunca însăşi a măriei sale regelui, Remighian Pjasecki, căpetenie a cancelariei Rzeczei Pospolita".

Pentru întâia oară după mulţi ani o epistolă cu un astfel de cuprins fu citită în dietinele din ţară.

2

In anul acela ivirea unei stele cu coadă tulbură din nou cugetele şi stârni îngrijorare în inimile celor care credeau în semne rele...

Şleahticii se întorceau la moşiile lor. Trâmbe de tătari cutreierau şleaurile, dădeau năvală prin satele pospoliţilor, pustiind de oameni, aproape cu totul, olaturile de miazăzi ale ţării, lăsând în urma lor pârjol, vaiete şi gemete ale celor batjocoriţi şi năpăstuiţi, şi ducând în robie bărbaţi şi femei.

Sufletul lui Martân era sfâşiat de gânduri negre. Printr'o grea înfrângere se isprăvise lupta dela Beresteczko. Se întreba dacă norodul îşi va putea păstra slobozenia câştigată cu atâta anevoinţă. Se gândea: oare hatmanul va trece de partea şleahtei, se va duce să se ploconească la Varşovia, sau poate peste mare, ca să ceară milostivirea sultanului turc?

In lunile din urmă Martân fusese mereu pe drum. Capusta, nacealnicul lui, îl trimitea prin toată Ucraina. Ducea în toate colţurile universale, hrisoave, porunci de taină. Stătuse de vorbă cu oamenii şi auzise tot felul de lucruri, din care, chiar de-ar fi căutat să le descurce zile de-a-rândul, nu putea să-şi dea seama ce este adevărat şi ce nu.

De pildă, la Pereiaslav, înnoptând la sotnicul de cazaci Derizemlia, auzi vorbele unor oşteni în trecere pe acolo:

„Hatmanul Hmel are acum o singură grijă: cum să-şi scape aurul. La Belaia Ţercov s'a vândut panilor, şi-a lepă-

dat oastea, iar acum are de gând s'o întindă la Stambul. Șleahticii năpădesc în Ucraina ca lăcustele. E primejdie de moarte să mai pierdem vremea. Să fugim cu toții în Țara Moscoviei cât mai e cu putință".

Cazacii vorbeau între ei în șoaptă, Martân se prefăcea că doarme, dar multă vreme după aceea vorbele lor nu-i ieșiră din minte. Voia să cunoască adevărul — oricare ar fi acesta — dar el voia să-l cunoască! Să-i fi vândut hatmanul? După ce sosi la Cehrin, găsi o clipă potrivită și-i povesti lui Capusta vorbele cazacilor. Polcovnicul închise ochii osteniți și clătină dojenitor din capu-i pleșuv.

— Dracu-i știe ce îndrugă.

Capusta îl liniști pe Martân, iar în sinea sa hotărî să trimită oameni de încredere la Pereiaslav, ca să afle cine sunt aceia care îl ponegresc pe hatman și lupta lui. Zâmbi amar. Parcă poți să le afli pe toate?

În vremea aceasta, o mulțime de pospoliți fugeau spre miazănoapte. Căutau să se strecoare pe drumuri puțin umblate, căci se zvonise că străjeri de-ai hatmanului îi opresc pe toți fugarii și-i întorc în satele lor. Telegile neunse demult scârțâiau, caii nechezau, stepa cu înfățișarea sa tomnatică se învălura în fața ochilor ca o mare galbenă; undeva, în zare, se vedeau ca un zid fumuriu codrii deși din voievodatul Putivlului.

Acolo, în zarea sinilie se întindea pământul fraților și într'acolo se scurgeau, așa cum se scurg pâraiele primăvara, vărsându-se într'un râu mare și îmbelșugat în ape, chervanele pospoliților, bărbați și femei, bătrâni și tineri. Părea că întreaga Ucraină s'a ridicat și a pornit în pribegie.

Osip Gluh, polcovnicul dela Uman, porunci ca pe toate șleaurile să fie puse străji, iar chervanele care treceau pe pământurile polcului său să fie oprite și întoarse la baștină.

Martân Ternovâi sosi la Uman cu o însărcinare din partea lui Capusta. Intrase într'o odaie mare, din arătoasa casă a polcovnicului. Cu toate că Osip Gluh nu era din cei care să poftească un cazac la masa lui, dar slujba lui Martân la cancelaria hatmanului și mai ales însărcinarea cu care venise din partea lui Capusta, îl siliră pe voinicul polcovnic să fie primitor.

Osip Gluh îl pofti pe Martân la masă. Slujnica aducea bucatele.

Martân își dădea seama că Osip Gluh nu prea e bucuros de sosirea lui, dar că se arată prietenos doar ca să-l tragă

de limbă, să mai afle câte ceva. Ii turna cu dărnicie rachiu într'un pocal de argint, deși el însuși bea puțin și fără chef.

— Ce-mi scrie Capusta aici? — întrebă el, dând din mâini oțărît. — Să nu-i popresc pe pospoliți, să-i las să treacă slobozi pe pământul Moscoviei... Treabă-i asta?

Sângele îi năvăli în obraz și izbind cu pumnul în masă se ridică mânios în picioare.

— Treabă-i asta? — rosti el din nou. — Pospoliții părăsesc satele, bucatele rămân nestrânse, își pun foc la case, cară cu ei tot avutul! Nu știu ce noimă au asemenea porunci. Nu, eu am să-mi trimit străjile și de acum înainte, ca să-i întoarcă pe toți...

— Unde să-i întoarcă, pane polcovnic? — îl întrerupse Martân.

— Cum adică, unde? Se înțelege că...

— Să fie căsăpiți de Kalinowski sau de Korecki, ori să-i robească tătarii?

— Dacă ești atât de isteț, despre tătari să-i ceri socoteală hatmanului, sau să cauți să-l descoși pe Capusta. Nu cumva eu i-am chemat? Lua-i-ar dracu'... Dar ce să mai vorbim!

Gluh tăcu, privindu-l cu neliniște pe Ternovâi. Nu cumva trăncănise mai mult decât trebuia? Și, pentru a-și îndrepta greșeala, urmă cu alt glas:

— Firește că hatmanului îi e greu, cine nu-și dă seama de asta? Dar se petrec asemenea lucruri, că însuși dracu' trebuie să-și rupă coarnele ca să le înțeleagă.

Martân lăsă capul în jos. Știa el ce ar trebui să-i răspundă polcovnicului, dar avea oare rost? De bunăseamă că nu! Și se hotărî să tacă, lăsând pe polcovnic să-și facă despre el o părere prea puțin măgulitoare: „cazacul e cam tare de cap". Și Gluh își dădu drumul.

— Războiul se va sfârși el odată. Fie că vom fi sub rege, fie sub sultan, dar de brațe pentru muncă vom avea nevoie. Prea li s'a suit la cap pospoliților, toți vor să fie cazaci!... Așa ceva n'a fost și nici nu va fi! Trebuie doar ca cineva să are pământul, să țească postavuri, să hrănească vitele și să plătească morăritul. Pământul nu scoate dările dela sine. Ajunge și atât cât s'a dobândit. Unia cu Roma s'a desființat, și cu asta basta!

Părea că Gluh vorbește cu sine însuși, fără să-l mai ia în seamă pe Martân. De bunăseamă că toate acestea mocniseră demult în inima lui și acum porunca lui Capusta

a rupt zăgazul tăcerii. Gândurile pe care le tăinuia de multă vreme se revărsaseră.

Martân simțea cum mânia și durerea încep să clocotească în el. O mare neliniște îi umplu inima. Ii mulțumi polcovnicului pentru primire, dar nu rămase să doarmă la el. Plecă din Uman în bezna nopții, întunecat de gânduri mai negre decât bezna.

Totul ieșea altfel. Nu era chiar așa mult de când își închipuia că va veni o viață frumoasă, că un drum drept se va deschide către fericire, că va fi o singură slobozenie și și că toți cei de o lege vor trăi ca frați buni, că Ucraina va fi una pentru toți, că ogoarele și stepele, pădurile și apele, târgurile și satele, țara întreagă care înflorește sub steagurile smeurii ale hatmanului Hmelnițchi, va fi aceeaş pentru toți. Și ce a ieșit ?

Nu putea uita cuvintele polcovnicului Gluh: „Cine va ara pământul, cine va plăti morăritul?" Lui îi e tot una dacă rămâne supusul regelui sau al sultanului... Numai să-și ia el dijma, iar pospoliții să se chinuie prin sate ca niște câini în lanțuri. N'o cugeta și hatmanul la fel ?! îl săgetă gândul. Dar nu! Nu se poate așa ceva. Dacă, totuși ?... Și acest „Dacă totuși ?..." nu-l părăsea pe Martân și-i umplea inima de o mare și neliniștită temere.

...Și așa se scurgeau zilele și săptămânile. Turburi și de neînțeles. Tot ce nu lua în seamă altădată, tot ceeace înainte nu-l prea neliniștea, îi sărea deodată în ochi și i se întipărea în minte. Intorcându-se dela Uman, povesti cu inima deschisă lui Capusta despre cele vorbite cu Osip Gluh.

Martân aștepta ca acesta să-l osândească pe polcovnic, să-i împrăștie îndoielile. Dar Capusta doar îl măsură cu o privire stăruitoare, pătrunzătoare și spuse:

— Lungă e limba polcovnicului dela Uman! Va trebui să i-o mai scurtăm... — și ieși din odaie.

Aceasta fusese tot. Martân rămase în pragul canțelariei și îndoielile nu i se risipiră din inimă; îl sfredeleau din ce în ce mai adânc.

Era singur într'o lume largă, nemărginită și nimeni nu putea împrăștia îngrozitorul gol din juru-i. Mama lui pribegea pe undeva, printre străini, sau poate că și murise demult. Bunii lui prieteni fuseseră risipiți de furtuna războiului. Catria... La ce bun să-și mai aducă aminte?...

Aceste gânduri îi sfâșiau inima și Martân nu putea scăpa de ele.

După o toamnă secetoasă veniră ploile. Un cer înnegurat de nori plumburii atârna jos, deasupra Cehrinului.

Hatmanul se mutase la Subbotov. La Cehrin orânduiau lucrurile Capusta şi Vâgovschi. La Corsun, Ivan Zolotarenco aduna sotnii noi şi Timofei Nosaci, nacealnicul chervanelor, plecase într'acolo. La Vinniţa, Ivan Bohun strângea un polc nou. Se zvonise că pentru primăvară hatmanul găteşte un nou război.

Se mai stârnise un zvon: soseşte o nouă solie din partea sultanului Turciei ca să ia sub ocrotirea sa pe hatman şi oastea lui.

Totul era mohorît în toamna aceea la Cehrin, la Belaia Ţercov, la Vinniţa şi la Iampol. Ca un nor de toamnă se întindea mâhnirea peste Ucraina, lipindu-se de pereţii înnegriţi de ploi ai izbelor ţărăneşti.

Ce va fi mai departe? Ce va fi?

Martân umbla printre cazaci, care nu-şi mai tăinuiau gândurile şi vorbeau în gura mare. Şi aceste vorbe, despre slobozenia pe care polcovnicii hatmanului erau gata s'o vândă sultanului Turciei sau regelui Poloniei numai ca să-şi capete titluşuri de şleahtici, găseau răsunet în inima lui Martân.

Acum nu numai la beţie, prin crâşme, dar şi aşa, prin case şi pe maidane se auzeau tot mai des strigătele:

— Pentruce ne-am ales asemenea polcovnici? Degeaba purtăm săbii?

— Ce obraz are hatmanul?

— Am răbdat destul!

Martân nu numai că-i asculta, dar uneori se prindea şi el în aceste vorbe.

Iscoada Gulca, un om care trecea nebăgat în seamă, dar era foarte dibaci, îl luă la ochi. Oricum, dar Ternovâi lucra la canţelaria hatmanului, ştia lucruri pe care alţii nu trebuiau nici măcar să le bănuiască: trebuia supravegheat. Gulca ştia cu ce l-ar putea sluji pe Lavrin Capusta. Ca din întâmplare îi şopti câte ceva polcovnicului despre Martân Ternovâi. Ii povesti cele ce se vorbeau prin crâşme şi pe maidane, cele ce a vorbit chiar Martân, şi mai adăugă ceva şi dela el, socotind că într'o treabă ca asta, o vorbă mai mult nu strică.

Capusta îl luă de scurt pe Ternovâi:

— Ascultă, sotnice, deschide ochii mai bine. Te amesteci

în lucruri care nu te privesc! Hatmanul e hatman, polcovnicul e polcovnic, iar cazacul e cazac.

— Am fost numit sotnic, — aminti Martân. — E adevărat.

— Ce-i adevărat? — întrebă Capusta cam aspru.

Nu mai putea da înapoi.

— Adevărul e că am fost numit sotnic, dar sotnie nu mi s'a dat, și peste tot se întâmplă niște lucruri...

— Ia stai, — îl întrerupse Capusta. — Ce lucruri se întâmplă? Poate că ai băut peste măsură și ți se pare că se întâmplă. Tu ai vrea să ți se dea totul în palmă: și bărdacă de rachiu, și fată și slobozenie...

— Pentru slobozenie, eu am luptat cu sabia, iar logodnica mea a fost ucisă de tătari în cazne...

Buzele lui Martân tremurau, el însuși tremura ca de friguri.

— Pentru asta ne-am bătut cu regele și cu panii, ca să privim cu mâinile în sân cum din nou își bate joc șleahta de norod? Dar chiar și ai noștri... nacealnicii. Și ei se poartă crud cu norodul. Nu vedeți asta? Săptămâna trecută am fost la Vâșgorod: o jumătate din sat a fost bătută cu ghioagele, iar zece oameni au fost schingiuiți de moarte. „Cine a făcut mișelia asta?" am întrebat pe niște femei. „Cine s'o facă, au răspuns ele, cazaci de-ai noștri". „Pentruce?" întreb. „Pentru că oamenii s'au apucat să împartă pământul monastirii, o toloacă". Le întreb: „Cine a poruncit să vă batjocorească astfel?" Mi-au răspuns: „Au venit cu un universal al marelui diac Vâgovschi, în numele hatmanului". Nu mă cunoști de o zi, polcovnice! Îți spun ca unui părinte: mi-e greu. Te întreb ca pe un părinte: ce va fi mai departe?

Capusta ridică mâna cu o mișcare molatică, și-o trecu peste obraz, parcă alungându-și somnul. Oseneala! O osteneală blestemată și cu neputință de biruit îi apăsa umerii. De bunăseamă că de vină erau anii, anii care trecuseră peste el...

Ternovâi spunea adevărul. Dar cum să-l lămurească, cum să-i spună ca să înțeleagă că nu toate se fac bătând din palme? Viața nu-i o poveste, nu-i un viers ca acelea pe care-l cântă cobzarii.

Capusta vorbi îndelung și cu răbdare, căutând să-l facă pe Ternovâi să înțeleagă. Dar cuvintele lui picurau undeva alături. Martân nu-l asculta: asupra celor ce se petreceau, el avea acum o înțelegere a sa, atât de limpede, atât de

hotărîtă, încât vorbele lui Capusta i se păreau zadarnice, de prisos.

— Martâne, ascultă-mă cu luare aminte, — spuse Capusta, schimbând vorba, — săptămâna asta trebuie să pleci la Putivl. Ai să duci o scrisoare voievodului Feodor Protasov. E o scrisoare de mare însemnătate, ai să i-o dai chiar lui în mână, voievodului. Du-te, sotnice, și te odihnește. Iar sâmbătă în zori să pornești la drum și să nu zăbovești acolo. Cum primești răspunsul, zbori ca o pasăre înapoi la Cehrin.

Martân plecă dela polcovnic, fără nicio dezlegare. Era gata să meargă chiar și în iad dacă i-ar spune cineva când se va sfârși cu chinurile, când va răsări, ca soarele, deasupra țării chinuite o slobozenie adevărată. In seara aceea Martân nu se mai duse nicăieri. Rămase acasă, în odaia unde era găzduit. Bătrâna gazdă torcea lângă cuptor. Intr'un ungher se zbenguiau niște mâțe. Pe cuptor, moșneagul învelit în svitcă își încălzea ciolanele. Pe uliță răsuna o cântare, când mai puternică, când mai pierdută. Sotniile treceau în rânduri, tropăind prin glod. Martân știa că este polcul din Cehrin care se strămuta la Subbotov.

Pe cuptor, moșneagul bombănea jeluindu-se:

— Cântă zănaticii, nu te lasă să hodinești. Cântă, naiba să-i ia, ca motanii în săptămâna brânzei.

— Parcă tu ai cântat mai acătării, când erai ca ei? — se burzului bătrâna. — Tu stai și te coci, dar ei merg poate, la război...

— La război! — mormăi moșneagul, sărind în sus. — Auzi, sotnice, la război, zice baba! Iată ce bazaconie i-a trecut prin cap!

Dădu din mâini, ca și cum n'ar mai fi avut grai pentru a osândi vorbele bătrânei, apoi se lungi ogoit la loc. Peste câteva clipe nu mai putu răbda și răbufni iară:

— Ne-am războit destul. Toți țăranii și-au luat lumea'n cap. Toți au ajuns la sapă de lemn. N'ai auzit cumva, sotnice, — întrebă bătrânul, mijind ochii cu viclenie, — cine vor fi acum pani la noi?

Martân nu răspunse.

— Taci? — se burzului moșneagul. — Nu vrei să stai de vorbă cu moșul... În patru' și-opt, toți ați fost buni de gură. Când mi-am dăruit feciorii sub steagurile hatmanului, au făgăduit să mă facă și pe mine cazac.

Moşneagul tăcu. Baba îşi făcu semnul crucii auzind de feciorii ei şi îşi şterse ochii cu colţul basmalei. Se ridică, aprinse opaiţul dela focul din vatră şi se apucă din nou să toarcă.

Moşneagului nu-i venea să tacă. Tare mai voia să-l facă pe Martân să vorbească, dar acesta doar asculta şi nu răspundea nimic.

— Taci, hai? Înseamnă că mai ai încă obraz! — spuse moşul, ridicându-se într'o rână pe cuptor. Ia gândeşte-te, fiule, gândeşte: cum să mai trăiască un bătrân ca mine? Uite, înainte de paşti plăteam bir lui Potocki, şi acum cui îi plătesc? Lui Vâgovschi. Am un bou şi plătesc birul pentru el tot lui pan diac Vâgovschi, şi tot lui îi plătesc şi dajdia pentru păşunat, pentru că boul meu paşte pe imaşul lui. Deunăzi s'a dus baba în pădure să strângă jir. Pândarii lui pan diac au înhăţat-o şi au răcnit: „Nu ştii a cui e pădurea? Îi datorezi panului dijmă pentru jir. Ehei, auzi drăcie: dijmă pentru jir! Ai mai aflat una ca asta?

— Ce te-a apucat să răcneşti aşa? — se amestecă bătrâna. — Parcă ai fi o găină în poiată: cotcodăceşti şi cotcodăceşti. Las'că panii polcovnici înţeleg ei mai bine decât tine. Ştiu ei ce fac, d'aia le-a dat oastea topuze...

— Ca să ne jupoaie pieile de pe noi?

Moşneagul se aprinse, sări jos de pe cuptor şi, îmbrăcat numai în cămaşa care-i atârna până la genunchi, începu să alerge prin odaie...

— Nu ţi-e ruşine Overco. Parcă ai fi nebun. Ptiu! — Bătrâna îi întoarse spatele.

Martân zâmbi:

— Linişteşte-te, bunicule.

— Acum, toată lumea spune într'un glas: linişteşte-te şi linişteşte-te. Parcă-s popi. Ascultă, sotnice, dă-mi o povaţă. Intreb şi eu pe un străin, că ai mei nu mai sunt. Se vede că ai o inimă bună, n'am auzit să-ţi fi ieşit din gură o vorbă rea. Aşa că mă încred în tine. Vezi sfânta cruce? — Moşul se închină larg peste pieptul său costeliv, pe care se legăna o cruciuliţă de aramă prinsă pe sfoară. — Spune, nu-i vremea să plecăm şi noi pe pământul Moscoviei? Mai bine să murim acolo de bătrâneţe decât să pierim aici sub bizurmani şi sub şleahtă. Spune, fiule!

În zadar aştepta moş Overco o povaţă dela Martân. Sotnicul tăcea.

— Toţi au surzit şi-au amuţit.

Moşneagul mai mormăi ceva, dar Martân nu auzi ce anume. Gâfâind, bătrânul se urcă la loc pe cuptor, se întoarse cu spatele spre Ternovâi şi nu mai întrebă nimic.

Martân oftă din greu şi ieşi în ogradă. O adumbrire sinilie învăluise târgul. Ici, colo, mijeau luminiţe în ferestre. Prin tufarii de rug foşnea o adiere neliniştită ; ceva mai departe, pe uliţă, dincolo de cocioabele aplecate într'o rână, Martân ghici medeanul mare, dincolo de care se vedea luminată viu casa hatmanului. In depărtare, se zări deodată un licăr şi apoi bubuituri de tun turburară una după alta liniştea.

Moş Overco sări repede în pragul casei. Bătrâna se uita de după umărul moşneagului.

— Ce s'a întâmplat ? E război ? — strigă tare moşneagul, de parcă Martân ar fi fost surd şi nu putea să-l audă.

— Marele diac îşi însoară nepotul, — zise Martân, — d'aia trage tunul.

— Aha, naiba să-l ia, ai auzit, babo ? El îşi însoară nepotul, dă cu tunul, iar tu plăteşte-i dăjdii ! Ai mai văzut una ca asta ? Mai bine ar păstra pulberea pentru tătari...

— Cu tătarii s'a încuscrit, — spuse bătrâna cu mâhnire. — Intră în casă c'ai să răceşti. — Şi îl smuci de svitcă cu atâta putere, încât moşneagul se rostogoli şi căzu grămadă dincolo de prag.

Uşa se trânti cu zgomot. Martân zâmbi. Se sprijini de un bulumac, de care cândva fusese prinsă poarta. Dar poarta nu mai era demult şi chiar bulumacul se aplecase. Martân se sprijini cu umărul de el şi lăsă gânditor capul în jos. Pe uliţă se apropia un oştean călare pe deşelate, şi calul, pesemne, nu-l asculta. Călăreţul îl tot îndemna prin strigăte să meargă cum trebuie. O clipă mai târziu, Martân auzi glasul lui Ivan Nejivoi. Acesta ajunse în dreptul lui Martân şi îşi opri calul.

— Nu cumva sotnicul Ternovâi stă mâhnit în poartă ? A ?

— Eu sunt, tătucule.

Martân simţi în inimă un val de căldură.

— Pune şeaua pe cal, flăcăule, am venit să te iau...

— Sunt gata într'o clipită... — zise Martân şi se repezi spre grajd.

Puse în grabă şeaua şi căpăstrul. Infrigurarea stăpânului trecuse şi asupra calului, care bătea nerăbdător din copită.

— Acuşi, Sultan, acuşi, — îl liniştea Martân.

...Şi după o vreme stătea cu Nejivoi într'o crâşmă. Făcliile din sfeşnicele înalte de aramă pâlpâiau şovăielnic. Pe masă, în şipuri rotunde ucrainiene, licărea rachiul aromat de calgan, iar în blide era slănină şi cârnaţi. Varza acră răspândea un iz înţepător.

Ivan Nejivoi turnă rachiu în stacane.

— Să bem în sănătatea alor noştri !

Stacanele de cositor zăngăniră. Luminiţele făcliilor tremurau sub hohotele de râs ale cazacilor şi umbre ciudate şovăiau pe pereţii crâşmei. Crâşmarul se pălea vesel peste piept, minunându-se de cazacii care turnau pe gât pe nerăsuflate câte un sfert de rachiu...

— O să te simţi mai bine acum, — zise Nejivoi zâmbind, — vei câştiga mai mult.

— Eh, flăcăi — strigă Nejivoi după două sferturi, — de mâhnit ce sunt, m'am hotărît să mai petrec şi eu cu tinereţea ! Doar n'o să chefuiască astăzi numai marele diac. Dreptu-i, că după ocara dela Beresteczko, nu-ţi prea arde de petrecere. Dar o singură viaţă are omul, aşa că, să bem, fraţilor. Pe lumea ailaltă n'o să ne dea nimeni de băut.

După al treilea sfert Martân simţi în trup o neobişnuită uşurinţă. Alături de el şedea cazacul Stepan Nedrigailo, iar în faţa lui — Nejivoi şi Semion Laznev.

Se întinseseră la taifas şi glasurile se vălmăşeau. Ivan Nejivoi asculta. Moţul cărunt îi atârna pe frunte. Picături de sudoare se opriseră în brazdele săpate de ani pe fruntea lui înaltă. In tinereţea altora şi-o vedea pe a lui, stinsă demult. Bătrânul sotnic era podidit de mâhnire şi de alean. Cazacii cisluiau, iar el se gândea la viaţa lui : la anii de odinioară care s'au scurs lărmuitori pe Marea Neagră, la slujba în Zaporojie, la pribegia prin lumea largă, în îndepărtata Francie. Işi aduse aminte de lupta în care fugărise, în fruntea sotniei sale, până la ţărm şi-i aruncase în mare la Dunkerque pe nişte războinici ispanioli vestiţi, de sub porunca lui — cum naiba îi zicea ? — don Frederico Garcia Gonzalez. Ce-am mai stropşit atunci slava ghinărarului ispaniol ! Prinţul Condé şi-a scos crucea de aur dela piept şi i-a aninat-o lui...

Glasurile cazacilor răsunau puternice, tinereşti. Dăduseră pe gât şi al patrulea şi al cincilea sfert, iar crâşmarul aducea mereu alte carafe cu rachiu. La masa la care stătea

Ivan Nejivoi cu cazacii, se așeză și faurul Maxim Zalizco din Cehrin, cu calfa sa, Svirid, un flăcău înalt și voinic.

— Beți fraților, facem noi cinste. Ai să ne mai potcovești caii, Maxime.

Faurul dădu pe gât sfertul de rachiu. Svirid parcă nu cuteza să bea și se uita întrebător la meșterul său.

— Bea, Sviride, — grăi Ivan Nejivoi, dând din cap a încuviințare. — Ai o calfă bună, Maxime. — Nejivoi îl bătu cu palma pe umăr pe Svirid. — Straşnic mi-ai dres sabia.

— Tu, Sviride, băiete, să nu bei prea mult, — zise Maxim cu limba de pe acum împleticită şi abia mai fiind în stare să arate stacana cu mâna.

Cazacii râdeau. Svirid scăpă un hohot de râs, dar întâlnind privirea cruntă, deşi cherchelită, a meşterului său, îşi plecă vinovat capul.

— Iată oameni buni, oșteni slăviți, îl vedeți pe flăcăiaşul ăsta, — spuse faurul, împungând cu degetul în pieptul lui Svirid, — de un an și mai bine îl învăț meşteşugul și el mă tot roagă într'una: „Nene Maxime, lasă-mă să plec la război". Şi basta! Nu vă uitați că arată blajin... — Şi Maxim începu să povestească cum l-a omorît Svirid pe zapciul Januszkiewicz și cum a nimerit la Cehrin, la el, la faurul Zalizco, fapte pe care le cunoștea demult toată lumea.

— Nu fi amărît, Sviride, las'că am să te iau la război. Mai avem noi cu cine să ne batem, — spuse încet Nejivoi.

Scuturându-şi moțul bălai, Semion Laznev strigă:

— Dați-o dracului, fraților, haideți cu toții la Don. Acolo n'au cum să vină nici regele Jan-Kazimir, nici sultanul. Acolo e viața noastră.

— Ascultă, Semioane, da' tu de viață bună ai plecat dela Don?

De sub sprâncenele-i stufoase, Ivan Nejivoi privea părinteşte pe veselul cazac dela Don.

— E drept, tătucule, — încuviință Laznev, — se înțelege că nu de viață bună, tot de boier am fugit, că tare nu-l aveam la inimă. — Şi Laznev râse.

— Dar el pe tine? — întrebă Martân.

— El pe mine? Uite, Martâne, la asta nu m'am gândit.

— Toți panii trebuiesc potcoviți, şi cei dela Nipru și cei dela Don!

Faurul Maxim Zalizco se ridică și izbi în masă cu pumnul greu, ca un baros.

— Mai încet nene Maxim, să nu crape masa, — zise Svirid, trăgându-l de mânecă.

— Lasă-mă, băiete! Eu pot să-i potcovesc pe toți panii. O spun eu, faurul Maxim Zalizco. Iar cel care nu mă crede, să se apropie, de-i dă mâna! Băiete vino lângă mine!

— Lasă, meștere. — zise Svirid, trăgându-l încetişor de mânecă.

— Nu mă atinge, băiete! Hei, neamule!

In crâşmă se făcu deodată linişte! Larma se ogoi. Oamenii dela tejghea şi dela mese veniră mai aproape.

— Ştiţi voi cine sunt eu? Nu! Nu ştiţi.

— Cine nu te cunoaşte pe tine, Maxime? — grăi Nejivoi, punând mâna pe umărul faurului şi silindu-l să stea jos. — Norodul te cunoaște și te cinstește, Maxime. Iar norodul — e lucru mare.

— Dar eu spun, — nu se domolea faurul, — eu spun că norodul nu ne cunoaşte încă pe noi, faurii. O să-i mai arătăm noi norodului ce putem...

— Nu norodului, ci vrăjmaşului trebuie să-i arăţi puterea ta, — spuse Nejivoi.

Martân asculta. Aceste vorbe adevărate, care răsunau în jurul lui, îi risipeau fumurile beției. Un om ieși dintr'un cotlon și se apropie de masa cazacilor. Părul vâlvoi îi acoperea fruntea, un zâmbet jalnic îi strâmba gura, o cămaşă ferfeniță abia i se mai ținea pe umeri. Işi încinsese nădragii cu o frânghie. Desculţ, se lăsa când pe un picior, când pe altul, de parcă podeaua ar fi fost fierbinte sub tălpile lui. Prinzând inimă, se apropie și mai mult de masă și toți cei care stăteau pe laviţe îşi întoarseră deodată privirile spre el.

— Priviţi-mă, cazaci, priviţi-mă. — Glasul omului, răguşit şi înfundat, se izbea de bagdadia scundă a crâșmei. — Priviţi-mă, viteji, ce arătare am ajuns! Priviţi ce mi-au făcut panii!

Ridică liniștit cămaşa, dezgolindu-şi pieptul. Cazacii văzură două slove, arse pe pieptul lui.

— H. S. — citi cu glas tare Martân Ternovâi.

— Hlop spurcat, iată ce înseamnă asta.

— Unde te-au făcut aşa de ocară, omule? — întrebă Nejivoi.

— La turnătoria de sticlă din Mejigorie. Pentru că am ridicat glas împotriva panilor. Iată ce mi-au făcut... — zise

el, lovindu-se odată cu palma peste piept și începând să tușească.

Martân îi turnă rachiu.

— Nu pot să beau, cazace, mă arde, sunt pârjolit tot, mi-am suflat bojogii meșterind clondire d'astea și marafeturi pentru pani. Ei le duc peste mări, iar mie mi-au săpat cu fierul pe piept: „Hlop spurcat!" Voi vă faceți aici griji de norod! Apăi norodul sânt eu, cazaci. Am fugit, dar străjerii, după porunca hatmanului, pot să mă prindă în fiece clipă și să-mi tragă pe spinare cincizeci de ciomege, cincizeci de ciomege... Mai bine plec dela voi, plec încotro m'or duce ochii. Ehei, cazace, dacă aș avea sabia și vârtoșia ta!...

Martân tresări.

— Crezi că eu n'am ce face cu ea?

— Eu nu cred nimica. Eu doar spun — de-aș avea o sabie!

Ușa se dădu zgomotos de perete. Doi cazaci îmbrăcați cu contășe albastre și cu cușme brumării, trase pe o sprânceană, trecură pragul.

— Străjerii, — șopti omul în zdrențe.

— Stăi aici, — zise Nejivoi, așezându-l între el și faur. — Stăi, nu te teme.

Străjerii se îndreptară spre tejghea. Plecându-se adânc, crâșmarul le întinse câte un șip de rachiu.

— La tine e totul cum trebuie? — întrebă unul din cei doi străjeri, mustăcios, cercetând crâșma cu privirea, după ce își bău rachiul.

— Totul e cum trebuie, luminate pan.

— Ce fel de pan îți sunt eu? Poate ascunzi iscoade: nu cumva s'au pripășit pe aici câini de-ai regelui?

— Suntem toți de-ai noștri, ți-o spun eu, — zise dela masa sa Nejivoi.

— Care ești ăla de vorbești?

— Sunt Ivan Nejivoi. Acum mă cunoști, străjere?

— Te cunosc. Să mergem, — spuse el către tovarășul său, — n'avem ce face aici.

După ce mai cercetară odată crâșma cu privirea, străjerii ieșiră, trântind ușa.

— Ai văzut? — întrebă faurul. — Ai auzit? Străjeri! Mai bine ar ieși în câmp și ar ridica în spăngi pe pani...

— Ehe, Maxime, e nevoie şi de treaba asta, — îl domoli Nejivoi pe faur. — Cum ţi-i numele, omule? — îl întrebă el pe suflătorul de sticlă fugar. — Nu te teme, spune.

— Ivan Nevcrâtâi.

— Ei bine, Ivane, dacă ai fi mai zdravăn, te-aş lua la căzăcime, te-aş scrie în sotnia mea, da' aşa, ce fel de oştean poţi să fii, e numai pielea şi oasele de tine...

— Să mă pun eu oleacă pe picioare şi am să-ţi aduc dela sticlărie încă două sute de oşteni, voinici de n'ai să mai găseşti cuvinte de laudă. Aş vrea să ajung la Hmel, să-i strig tot adevărul în faţă... Polcovnicii i-au întunecat mintea cu minciunile lor, trimit hrisoave în numele lui. Spune-mi, cazace, cum pot ajunge la hatmanul Hmel?

Nejivoi tăcea.

— Sau poate cărările ce duc la el le-au astupat buruienile?

— Hmel, Hmel, — murmură dus pe gânduri, Nejivoi, ca pentru sine, — ce gânduri ai, hatmane?

Şi i se părea că ştie ce gânduri are hatmanul. „Acum după înfrângerea dela Beresteczko, când se vede bine de partea cui e hanul Islam-Ghirei, care a vândut mişelnic oastea căzăcească, a călcat înţelegerea, şi-a bătut joc de cazaci şi i-a răpit slava hatmanului însuşi, acum, se gândea Ivan Nejivoi, hatmanul va înţelege că singura lui nădejde sunt pospoliţii flămânzi şi fără căpătâi, lepădaţi în voia soartei".

Işi aduse aminte cum cu un an în urmă cântase viersul despre Baida la ospăţul pe care hatmanul îl dăduse în cinstea lui Osman-aga. Oare nu hatmanul fusese acela care-i poruncise să cânte mai departe? Iar Vâgovschi îi făcea semne: „Opreşte-te, ce faci nemernicule?"... Doar hatmanul era acela care îi poruncise: „Cântă, Nejivoi, cântă!"

„...Polcovnicii. Ehei polcovnicii! Nejivoi vorbea cu sine însuşi, fără să ia în seamă cele ce se petreceau în jurul lui. Polcovnicii îşi văd de treburile lor, s'au îmbogăţit, îşi tot sporesc câmpurile şi pădurile. Cu pospoliţii se poartă tot aşa de hain ca şi şleahta." Il săgetă gândul să le lase pe toate baltă şi să plece la Don. Ar face-o şi p'asta, dar s'ar putea mângâia astfel, i s'ar alina inima chinuită care, cine ştie cât va mai bate? Ar fi bine să stea de vorbă cu Hmel între patru ochi, să-l găsească odată fără Vâgovschi, fără Capusta.

Dar îndată, alt gând îi frigări inima: cum ar putea

hatmanul singur să le biruie pe toate în această luptă fără seamăn? Tătarii, turcii, regele cu clănţăii lui, voievodul Transilvaniei, nemţii, şvezii. Nu, mai întâi să le vină de hac şi abia după aceea...

Nejivoi nici nu băgă de seamă că începuse să vorbească tare.

— Ce e „după aceea“? — întrebă Martân. — Ce se întâmplă „după aceea“, tătucule?

— După aceea, — urmă Nejivoi, umplându-şi luleaua cu tutun, — după aceea, după ce le vom veni de hac, atunci le vom spune şi panilor noştri: aţi văzut cum le-am dat peste labe tătarilor şi şleahtei, aţi văzut?

— Până la dumnezeu te mănâncă sfinţii, — zise Ivan Nevcrâtâi.

— Tare eşti sărac cu duhul, după câte văd, — îl dojeni Nedrigailo.

— Duhul mi l-am suflat în sticle, — şugui acesta.

— Ia staţi, oameni buni... — zise Nejivoi, duhănind din luleaua lui lungă şi afumată, — n'a murit încă dreptatea pe lume, mai avem săbii ascuţite şi flinte bune, mai avem cai iuţi şi ochi ageri. Dece aţi pus inimă de pământ, ce-i jălania asta? Hei, jupâne, nu mai ai rachiu?

Crâşmarul alergă într'un suflet spre masă, umplu într'o clipă stacanele cu rachiu şi puse în blide cârnaţi şi pită. Dar Martân nu mai avea chef de băutură. Ingrijorările si chinul rămăseseră fără răspuns. Işi dădea seama că nici Ivan Nejivoi nu găsise acest răspuns şi poate pentru asta şi ceruse rachiu, ca să curme vorbele apăsătoare.

In seara aceea, la crâşmă, sticlarul fugar Ivan Nevcrâtâi arunca în inimile cazacilor, ca într'un pământ negru şi afânat întors de plugari, vorbele care, ca sămânţa, trebuiau să dea rod bogat:

— Cazaci, luaţi-mă cu voi. Ce am fost eu şi ce sunt acuma? Am fost pospolit la Wiszniewecki, şi ştiţi voi ce mai pan era acesta. Călăul călăilor. Şi satan e mai blând decât el. In patru' şi-opt am lăsat totul de izbelişte, mi-am luat coasa şi am alergat sub steagul lui Hmel. M'am bătut cu şleahta la Corsun, am dobândit faimă la Zamostie şi la Pileava, dar după Beresteczko numele meu n'a mai fiinţat la oaste.

Nevcrâtâi căzu pe gânduri, tăcu, înghiţi lacom, cu gura căscată, aerul care îi umplea pieptul cu un şuierat, şi de astă dată vorbele lui nu mai erau nici strigăt, nici jălanie.

— Numele meu n'a mai fost scris la oaste şi Ivan Nevcrâtâi a rămas pe lume ca un copil amărît, al nimănui. Unde era să mă duc? In satul meu, dincolo de Gorân? Acolo, Jeremia Wiszniewecki îmi gătise demult ţeapa. Nu mi-a mai rămas decât să-mi iau lumea'n cap. Am ascultat de povaţa unui călugăr şi am plecat la Mejigorie, la sticlăria lui Adam Chisel. Acolo am dat de sute de oameni ca mine, care fuseseră în oaste, dar acum nu mai erau scrişi la cazaci. Vătavul Stemberg, un neamţ roşcovan, tăia şi spânzura. Nu auzeai dela el decât: hlopule, porcule, putoare, vită. Ne-au înghesuit în nişte bordeie, ne sculau cu noaptea'n cap şi plecam la culcare tocmai când se întuneca. Intr'o zi s'a auzit că voievodul Chisel vinde sticlăria unui neguţător de-al nostru, unul Garmaş. Am crezut că o s'o ducem mai uşor. Garmaş a venit, ne-a adunat pe medean, ne-a privit, a vorbit ceva cu neamţul şi a plecat, iar la sticlărie totul a rămas ca şi înainte. Doar că vătavul neamţ s'a făcut şi mai al dracului. Se vedea că vrea să-şi arate râvna faţă de noul pan. Intr'o zi n'am mai putut răbda, am strigat, am cerut să ni se dea ceva ţoale, şi să ne plătească simbria, dar logofătul a răcnit: „Asta-i răzvrătire!“ Şi m'au pus la cazne. Dar am avut noroc. Am fugit...

In crâşmă se aşternuse liniştea. Ivan Nevcrâtâi îşi isprăvi amara lui spovedanie şi oftă adânc.

— Dar dece nu se străduie hatmanul ca noi toţi, tu, bătrâne cazac, — zise el arătând cu degetul spre Ivan Nejivoi, — şi tu, faure, şi tu, Sviride, şi tu, Martâne, şi tu, voinice dela Don, noi toţi, să trăim omeneşte, să avem şi noi un sălaş, să avem ogorul nostru, să ştim şi noi că vom fi înmormântaţi omeneşte în ţintirim, că n'or să ne roadă câinii ciolancle prin şanţuri... Tăceţi, cazaci? Vă doare? — spuse el deodată cu duşmănie. — Aţi amuţit? Asta-i pentru că eu spun aici adevărul, iar voi ziceţi că aveţi grijă de norod. Voi aţi fost scrişi la oaste şi aţi uitat de norod. Vă e oare vouă milă de el? Palavre!

...Şi îşi mai aduse aminte Martân, abia în drum spre Putivl, cum după aceste vorbe, în crâşmă se stârnise tărăboi; Nejivoi răcnea, faurul zbiera, bătând cu pumnul în masă, iar Nevcrâtâi rămăsese cu capul plecat, liniştit şi tăcut, ca şi cum nu el a fost acela care a iscat totul. Ca şi cum tot ce se vorbise nu l-ar fi privit deloc...

De-a-lungul drumului ierburile fremătau învălurat. Era o zi frumoasă de toamnă.

Peste câmpie, în zare, mijeau codrii. Un cer plumburiu plutea departe înaintea lui Martân.

Până la Putivl erau cinci zile de drum. In cinci zile îţi poţi aduce aminte de multe. Şi de bune, şi de rele. Martân căuta să nu-şi mai aducă aminte de nimic. Ii stăruia necontenit în minte seara aceea dela crâşma din Cehrin. Trecea prin sate pustii. Porţile se căscau, date larg înlături. Vântul nu unduia nicio şuviţă de fum pe deasupra izbelor. Martân îşi şfichiui bidiviul care tropăia întins, şi acesta o luă în galop.

Mase peste noapte în târgul Gremislav, la un ţârcovnic. Bătrânul nu-l lăsă să doarmă multă vreme, jeluindu-se îndelung de traiul greu, de sărăcie, prevestind întâmplări cumplite şi tot iscodindu-l ce-o să fie de acum încolo şi cum s'o scoată la capăt mai departe, ca şi cum sotnicul ar fi putut să-i dea vreo dezlegare. Martân întâmpină zorile cu bucurie, sări pe cal şi, petrecut de binecuvântarea ţârcovnicului, care stătea în poartă, ieşi în zbor la şleau.

Nu departe de Putivl ajunse din urmă un chervan nesfârşit. Femei şi copii stăteau claie peste grămadă în telege, deasupra catrafuselor. Bărbaţii se târau pe jos pe lângă loitre. Sudoarea curgea şiroaie pe chipurile lor ostenite şi negre de colb. Martân cercetă chervanul cu o privire ageră şi, fără să întrebe pe oameni unde merg, înţelese totul. Trase de dârlogi şi îşi struni calul. Un băieţaş ca de zece ani, cu păr bălai, sări jos dintr'o teleagă, se apropie fugă de Martân şi, ridicând capul, îl întrebă:

— Nene, nu l-ai văzut cumva pe tătucul meu, Perebeibrama?

Băieţaşul apucă cu îndrăzneală scara şeii şi adăugă:

— S'a bătut cu regele la Beresteczko. Nu l-ai văzut, nene?

— Nu l-am văzut, băieţaşule, nu l-am văzut, — răspunse repede Martân. Ce putea să-i spună? Se scotoci prin buzunare, găsi un zlot şi îl întinse copilului. Acesta îşi ascunse mâinile la spate. O femeie care se afla în teleaga din care sărise băiatul îl străpunse pe Martân cu o privire duşmănoasă şi strigă băiatului:

— Vai de păcatele mele, treci în chilnă! O să ai vreme să cerşeşti...

Martân o luă pe marginea şleaului. „Iată înfrângerea dela Beresteczko", se gândi el cu amărăciune. Şi simţi o dorinţă nestăvilită să-i întrebe pe oamenii aceştia care merg tăcuţi şi cu chipuri înnăsprite pe lângă sărmanul lor avut, ce gândesc ei, să audă din gura lor încotro se duc, şi ce mai aşteaptă dela soartă.

Oamenii erau osteniţi, sleiţi de puteri din pricina drumului lung. Martân Ternovâi ocoli chervanul, ajunse în dreptul telegii din cap şi întrebă pe un moşneag cu păr coliliu, care stătea pe loitră, cu picioarele atârnând :

— Doamne, ajută, moşule ! Unde vă duceţi ?

Moşneagul îl privi lung şi întoarse capul ca şi cum n'ar fi auzit întrebarea.

Roţile demult neunse scârţâiau. Un ramăt de glasuri stăruia deasupra chervanului ; copiii lărmuiau subţirel, răsunător.

Martân întoarse capul şi privi chervanul lung, nesfârşit. Departe, dincolo de viroagă, colbul se învăluia deasupra şleaului. Strunindu-şi sirepul, Martân se ţinea pe lângă teleaga moşneagului, aşteptând răspuns la întrebare. Dar bătrânul nu se arăta deloc doritor să-l lămurească. Rămăsese cu ochii pironiţi undeva în zarea albastră şi doar din când în când îl privea chiorîş, a lehamite.

— Dece taci, moşule ? Sau n'ai auzit cumva ce te-am întrebat ?

Deodată moşneagul se învioră. Răbufni. Ca şi cum cineva ar fi pus sub el o mână de jăratic, începu să se foiască pe marginea telegii şi strigă cu glas pătrunzător, plin de mânie :

— Unde ne ducem ? Ce-ţi pasă ţie ? Ce te legi de oameni amărîţi ? Poate încă n'ai aflat că leşii nimicesc avutul ţăranilor, că necinstesc femei şi copile, că ne mână iară în jug ? Că tătarii duc omenirea în robie, nici asta n'o ştii ? Pământul nostru e acoperit de un nor de durere şi de sărăcie. Dar cel care crâcneşte e tras în ţeapă. Cui să te jălui ? La cine să cauţi sprijin ? Nu cumva la Cehrin? La Hmel ? Unde-i sprijinul lui ? Numai vorbe goale. ...Unde ne ducem ? Unde ne-or vedea ochii ! Ne ducem în ţara rusească, la fraţii noştri ! Avem aceeaş credinţă şi aceeaş soartă ! — strigă moşul, vânturând pumnii în faţa lui Martân. — Avem un singur dumnezeu şi un singur grai. Or să ne primească fraţii, n'or să ne lase batjocoriţi nici de şleahtă, nici de tătari. Nu ne lasă ei de izbelişte, cum ne-a

lăsat Hmel. Am părăsit totul, şi vetre şi ogor. Nici bucatele nu le-am mai strâns de pe câmp. Le-am lepădat, pentru că nu vrem să ne pierdem slobozenia, nu vrem să îngăduim ocara credinţei noastre. Iar tu, cazace, decât să zburzi pe cal, mai bine te-ai duce la Hmel şi i-ai spune: hatmane, ai uitat de norod, ţi-e scârbă de el. Dar cine i-a dat buzduganul? Noi i l-am dat...

Moşneagul răcnea ca ieşit din fire. O gloată de ţărani se şi strânseseră în jurul telegii. Un băietan îmbrăcat numai în cămaşă, fără nădragi, cu capul gol, îşi struni caii şi tot chervanul înţepeni pe loc. Glasurile amuţiseră şi toată mulţimea asculta răcnetele moşneagului.

Martân nu-l întrerupea. Işi dădea seama că trebuie să spună o vorbă, să-i desluşească pe oameni, dar simţea că în cuvintele moşneagului era şi durerea şi nenorocirea sa. Să spună că joimirii i-au făcut una cu pământul şi casa lui, că şi pe taică-său l-au tras în ţeapă, că logodnica lui a fost robită şi ucisă în cazne de tătari? Să le mai spună atâtea altele care-l dureau? Dar pentruce? Cuvintele nu pot alina amărăciunea. Parcă poţi tămădui rănile cu vorbe? Uneori vorba e ca sarea. Pricinuieşte o durere şi mai mare trupului scrijelit. Şi Martân ar fi vrut să-i spună moşneagului ceva atât de pătrunzător şi de neîndoielnic, ca el să tacă deodată, încredinţat că de acum încolo nu va mai fi aşa cum a fost. Dar nu apucă să deschidă gura, că după moşneag sări un sătean cu o căciulă înaltă, ponosită. Se apropie de Martân, puse mâna lui butucănoasă şi pârlită de soare pe oblâncul şeii şi, privind de jos în sus în ochii sotnicului, vorbi:

— Ceeace spune moşneagul e un adevăr mare, cazace. Uită-te la mine: şi eu am fost cazac în anul patru' şi-opt; ai auzit, poate, de cazacul Nerubailenoc, care a slujit sub polcovnicul Crivonos? Eu sunt — ăsta din faţa ta. Am avut şi eu o casă, cazace, şi mi-a luat-o panul. Mi-a luat şi vitele. Fiica mea a fost necinstită de joimirii leşi, nevastă-mea, bătută cu bâtele panilor, trage să moară, uite, colo în haraba. Nu mai putem să răbdăm! Şi pare că ziua de mâine va fi mai amarnică. Aşa că am hotărît să las totul vraişte şi să-mi caut izbăvirea pe pământul rusesc. Spune-mi, frăţioare, ce-o să fie mai departe, unde ajungem?

— O să fie iar război, — spuse Martân încet, dar toată lumea îi auzi vorbele, şi în jur liniştea se aşternu mai adâncă. — O să fie război, fraţilor, — mai spuse odată Martân.

N'ar fi trebuit ca el, un sotnic al hatmanului, să dea în vileag în fața oamenilor gândul tainic al lui Hmelnițchi. Dar se hotărîse să le-o spună. Copleşit de aceeaş durere ca şi aceşti pospoliți pe care-i întâlnise în inima stepei, ştia că numai astfel de vorbe vor stinge văpaia nemulțumirii din inimile oamenilor chinuiți, care fugeau pe pământul rus ca să-şi găsească scăpare de soarta lor vitregă. Atunci, îl vor asculta în linişte şi vor înțelege dece nu poate acum hatmanul să le uşureze viața, să-i împiedice pe pani de a duce rânduielile lor vechi, şi dece hatmanul nu poate deocamdată s'o rupă cu hanul din Crâm.

Martân începu să vorbească cu glas întretăiat, şovăielnic, ca şi cum s'ar fi silit pe el însuşi să creadă în cuvintele sale. Privea undeva pe deasupra capetelor, încolo spre răsărit, unde se vedea un soare purpuriu, şi încotro duceau, ca nişte râuri, drumurile Ucrainei spre pământul rusesc. Faptul că acolo, în zarea cerului, drumurile se încrucişau, ca nişte râuri care se varsă în aceeaş mare, şi faptul că acolo era pământul fraților şi că el ducea într'acolo o epistolă a hatmanului — încredințarea acestor lucruri, îl covârşi cu atâta tărie, cu atâta putere, încât vorbele lui începură să freamăte, să zbârnâie ca nişte strune de criță. Oamenii care-l ascultau prinseră să ridice încetul cu încetul frunțile. Privea acum în ochii lor, în ochii aceştia osteniți şi însetați, în care luminița nădejdii, gata, gata, să se stingă, putea să se aprindă deodată, să lumineze ca flacără nestinsă a credinței. Şi oamenii îl ascultau cu gurile căscate.

— Dați-mi crezare, fraților, — rostea el cu glas plin, ca să poată fi auzit de toată lumea, — credeți-mă că toată suferința voastră nu poate fi tămăduită decât prin nimicirea vrăjmaşilor noştri, şleahta şi tătarii. Iar dacă ne va părăsi norocul, vrăjmaşul va trebui să treacă peste trupurile noastre şi nici atunci nu va avea parte de târgurile şi satele noastre, căci scrum vom face din îmbelşugata şi mănoasa noastră țară.

— Frumos vorbeşti, cazace. Câți ani ai fiule? — îl întrebă moşneagul pe Martân.

— Am împlinit douăzeci şi trei, moşule.

— N'ai trăit o viață lungă, dar eşti înțelept şi te-au învățat să vorbeşti frumos, — şugui moşneagul, pufnind în barbă şi vrând să mai grăiască ceva, dar Martân îl măsură cu o privire plină de mânie, şi printr'o mişcare a mâinii îi sili să tacă.

— Hatmanul nostru nu mai vrea să slujim fără folos, ca în trecut, pentru huzurul altora. Nu pe pani trebuie să-i slujim noi. Vitejia noastră e vrednică de fapte mari în folosul norodului nostru. Hatmanul luptă ca să ne scape din robie. S'a înţeles cu ţarul rus ca să primească dela el ajutor împotriva regelui şi tătarilor, iar tu, moşule, vorbeşti prăpăstii pe seama lui Hmel...

— Mai stai cazace, nu te pripi. Când ai să ajungi la anii mei, ai să cânţi şi tu aşişderea. Ce v'aţi priponit în loc? — se răsti deodată moşneagul la săteni. — Aţi căscat gura ca la biserică. Lui ce-i pasă, — spuse moşneagul, arătând spre Martân, — stă pe un armăsar straşnic, poartă straie de pan, e scris la oaste, pe taică-său şi pe maică-sa joimirii nu-i mână la corvoadă, pe surorile lui tătarii nu le iau în robie. N'are decât să vorbească, iar noi, hai să-i dăm drumul, noi n'avem la cine căuta ajutor.

— Ehei, moşule! Prea repede m'ai osândit! Auzit-ai tu de satul Baigorod?...

Ochii lui Martân se aprinseră, şi de pe buzele lui uscate picurară cuvinte amare, povestind nenorocirea care-l lovise. După ce Martân isprăvi această spovedanie silită, moşneagul sări din teleagă şi-şi făcu loc prin gloată spre el.

— Dă-mi mâna, cazace, fără să vreau, în darn te-am năpăstuit. Dumnezeu mi-e martor că n'am vrut. Toate astea sunt numai din pricina durerii şi a amarului.

Mulţimea din jurul lui Martân începu să lărmuiască. Vorbeau cu toţii, întrerupându-se, dând din mâini, ghiontindu-se. Calul izbea în pământ cu copita potcovită, cerceta şleaul, necheza blând, chemător.

— Ascultaţi, oameni buni: aşezaţi-vă pe pământul rusesc, dar baştina voastră să n'o uitaţi. Când va veni vremea şi veţi auzi surlele hatmanului Bogdan, veniţi cu toţii, ca totdeauna, sub steagurile smeurii...

Martân dădu pinteni calului. Ieşi în goană la larg şi curând pieri după o perdea sură de colb.

3

Piotr Protasov şi Feodor Hilcov, voievozii Putivlului, erau munciţi de îngrijorări. In toamna aceea sumedenie de norod din Ucraina trecea în ţaratul Moscoviei. Soseau cher-

vane, siliști întregi ; oamenii veneau cu toată cimotia, sau de unul singur.

Străjile dela hotar nu popreau pe bejenari. Localnicii îi primeau frățește. Ascultau povestirile celor veniți despre urgia șleahtei și a tătarilor, îi căinau și-i alinau. Unii dintre bejenari rămâneau să trăiască în satele și târgurile rusești, alții mergeau gloată în codri sau în stepă, și-și durau acolo așezări. Din porunca voievozilor se scriau izvoade de așezare pentru cei bejeniți, dar nimeni nu era socotit ca oploșit acolo pentru totdeauna.

Piotr Protasov scrisese de nenumărate ori la Moscova, întrebându-l pe cneazul Semion Vasilievici Prozorovschi :

„Ce-mi poruncești să fac cu acei care trec hotarul și roagă să intre sub înalta oblăduire a măriei sale țarului nostru ?“

Cneazul Prozorovschi n'a răspuns vreme îndelungată. Dar într'o zi, un olăcar aduse dela Moscova o epistolă, prin care se poruncea voievozilor Putivlului, să nu pună niciun fel de oprelişti oamenilor care vin din Ucraina. Să fie lăsați să se așeze în voievodat sau să fie îndemnați să plece spre olaturile dela miazăzi.

Martân fu dus la casa cancelariei, unde trebuia să aștepte până îl va chema voievodul. Pisarii scriau în jurul unei mese lungi, pătată de cerneală. Băiețandri în caftane scurte le dădeau foi lungi de hârtie, luau dela ei pe cele scrise și le duceau în odaia de alături. Pisarii i se plânseră lui Martân :

— Din pricina voastră nu ne mai vedem capul de treburi.

Un pisar uscățiv dădu la o parte din fața sa călimara de cositor și își netezi bărbița ascuțită.

— Multă treabă, grozăvenie !

— Dece oare ? — întrebă Martân.

— Acum o lună, au trecut hotarul două mii de oameni de ai voștri ; n'am apucat bine să facem izvodul și acum uriadnicii vestesc că au mai venit cinci mii...

— Nu fug ei de trai bun.

— Se'nțelege, dar nouă ne dă bătaie de cap, — răspunse pisarul burzuluit.

Martân abia începu să-l lămurească dece fug oamenii, când fu chemat la voievod...

Cneazul Hilcov stătea la masă. In fața lui se aflau suluri de hârtie şi bucoavne.

Răspunse dând din cap la plecăciunea adâncă a lui Martân, şi-l sfredeli cu privirea.

— N'am să-i răspund în scris polcovnicului Lavrin Capusta ; în epistolă spune că tu eşti un slujitor credincios — deaceea ai să asculți răspunsul meu. Şezi, — spuse voievodul mai blajin, şi-i făcu semn cu capul spre un jâlț de lângă perete. — Bagă de seamă, e un lucru de taină, răspunzi cu capul...

Martân se lăsă cu băgare de seamă pe marginea jâlțului şi ascultă cu încordare.

— Lucrul de taină, pentru care roagă Lavrin Capusta în numele hatmanului, a fost încuviințat de cneazul Prozorovschi. Oamenii hatmanului sunt slobozi să treacă hotarul rusesc. Celelalte sunt scrise în epistola pe care vor duce-o solii. Ai înțeles ?

Martân rămase cu gura căscată. Insemna că... Dar nu mai avu vreme să gândească la ce însemna aceasta, pentru că voievodul întinse degetul şi zâmbi :

— Inchide gura, în odaie nu sunt muşte — ferit-a sfântul. Ascultă bine. Streliții dela hotar au prins un litvan îmbrăcat în strai de călugăr. La despărțământul trebilor de taină, la cercetare, litvanul a mărturisit că a fost trimis de cneazul Radziwill să iscodească dacă noi nu dăm cumva, din porunca măriei sale țarului... — voievodul se ridică, ca şi cum în clipa aceea țarul s'ar fi ivit în prag. Martân se ridică şi el. După ce tăcu câteva clipe, voievodul se aşează şi urmă : — dacă nu dăm cumva hatmanului Hmelnițchi ajutor în arme. La altă cercetare, acel litvan a spus că Jan-Kazimir a iscălit un nou viț cu privire la chemarea obştească. Intipăreşte-ți bine în minte cele ce ți-am spus, căci n'am să-ți dau nimic scris şi va trebui să i le spui polcovnicului Lavrin Capusta. Asta-i tot ce ştiu deocamdată. Ai înțeles ?

Martân voi să răspundă. Voievodul îl opri cu o mişcare ce vădea nerăbdare.

— Nu cunoşti țeremonia. Prea multă slobozenie v'ați luat acolo sub hatman ! Voievodul încă nu ți-a dat voie să vorbeşti. Ascultă mai departe : cneazul Prozorovschi a poruncit ca oamenii care vin din Ucraina să fie aşezați laolaltă : țăranii să nu fie lăsați să plece înlăuntrul țara-

tului. Atunci când hatmanul va avea nevoie de ei, vor putea să treacă hotarul înapoi. Ai înţeles?

Cneazul Feodor Hilcov rămase mulţumit. Olăcarul lui Capusta era un flăcău isteţ: îi poftori[1]) vorbă cu vorbă tot ce grăise el.

— Spune-i polcovnicului Capusta că după ce cade omătul, vânătoarea e tare îmbielşugată la noi; când vom avea răgaz, cu bucurie aş petrece cu el o vreme.

— Am să-i spun, prea luminate cneaz.

Martân se plecă adânc.

— Asta e după ţeremonie, — zise voievodul, dând mulţumit din cap. — Poţi să te duci.

Plecându-se, Martân se dădu înapoi spre prag şi ieşi. Voievodul bătu din palme. In deschizătura uşii se ivi o barbă.

— Să vină Gavrilo!

Uşa scârţâi şi, puţin mai târziu, pisarul care se jeluise faţă de Martân trecu pragul, cu un sul de hârtie în mână.

— Sunt gata izvoadele? Ia să aud!

Pisarul îşi drese glasul şi desfăcu sulul. Plecând capul într'o parte, citi fonfăit:

— Anul acesta, în luna Septembrie, ziua douăzeci şi trei, s'au mai rugat să fie primiţi sub veşnica oblăduire a măriei tale, ţarule, încă două sute de ucraineni ale căror nume sunt: Lucaşco Chirilenco cu nevasta şi trei prunci, Pavlo Mracico cu nevasta, doi feciori şi cu maică-sa, Afanasi Stuca fără nevastă...

— Nerodule! — se mânie cneazul, — ce tot îndrugi acolo?

Pisarul şovăi pe picioare, din pricina strigătului care-l izbise pe neaşteptate.

— Ce-i aia? Afanasi Stuca fără nevastă... Ţi s'a făcut dorinţă de bici? Citeşte mai departe, bostan sec!

Pisarul ceti mai departe cu glas fonfăit un lung pomelnic, şi după ce-l istovi de cetit, voievodul îi porunci:

— Stăi jos şi scrie.

In vreme ce pisarul se aşeza, cneazul Hilcov, cu pleoapele lăsate, îşi mângâia măturoiul bărbii.

Treburile se orânduiau oarecum bine. Cei din despărţământul soliilor vor fi mulţumiţi de el. S'ar putea întâmpla să-i zâmbească norocul şi să i se dea un voievodat mai de

[1]) *Poftori* — a repeta. (N. trad.)

ispravă. Era sătul de astă veșnică bătaie de cap și de griji. Legănându-se într'o parte și alta, voievodul rostea cu glas răgușit:

„Stăpânitorului și țarului, marelui cneaz Alexei Mihailovici al întregii Rusii, smerită rugă îi trimite sluga sa Fedca Hilcov. Măria ta, în ăst leat, Septemvrie, ziua douăzeci și trei, s'a înfățișat la mine un olăcar al polcovnicului Zinovi-Bogdan Hmelnițchi, hatmanul Ucrainei, cu o epistolă scrisă de însăși mâna hatmanului, în care cercetează dacă te vei milostivi măria ta, să îngădui ca solii hatmanului să vină în toamna acestui leat la Moscova. Și cu rugă îți răspund la o întrebare făcută mai înainte, din porunca măriei tale, de către cneazul Prozorovschi: dece crește numărul cazacilor care trec hotarul țării tale? Aceasta se întâmplă pentru că după lupta dela Beresteczko, Kalinowski, hatmanul armiei cotropitoare din Ucraina, a tocmit tabără cu oștenii săi în târgul Nejin și a trimis înainte pânde prin ținutul de dincolo de Nipru și de Desna. Iar armia litvană a cneazului Radziwill a năboit în olatul Starodubului. Căzăcimea fuge din siliștile și târgurile spre care se îndreaptă armia crăiască, își leapădă avutul și sosește pe pământurile tale măria ta. Iar astăzi hatmanul Hmelnițchi mi-a scris ca să îngădui sătenilor și cazacilor săi să treacă slobozi hotarul țaratului tău, măria ta, iar având îngăduință pentru aceasta, din porunca ta de țar, dela cneazul Prozorovschi, am dat răspuns din gură că asemenea îngăduință a fost dată de cneazul Prozorovschi, iar despre tine, măria ta, ca să nu se pomenească în vorbiri, am tăcut. Mă plec în fața măriei tale și pe viitor voi face așa cum vei porunci tu..."

— „Cum vei porunci tu" — rosti pisarul, înfigându-și pana undeva în hălăciuga părului, pe după ureche.

— Ce? — întrebă amenințător voievodul.

— Am poftorit vorbele tale de pe urmă, boierule.

— Ieși afară! — îl stropși voievodul, și se aplecă deasupra scrisorii. Cele scrise se cuveneau procetite.

Le citi de două ori. Căzu pe gânduri. Intâmplările astea care se petreceau pe lume îți dădeau multă bătaie de cap. Căscă și își făcu semnul crucii în dreptul gurii. Ar fi vremea să se hodinească, dar zarva zilei scurte de toamnă abia începea.

Iată cum se stârni zurba: după fuga lui Ivan Nevcrâtâi, vătavul Stemberg porunci pândarilor să cetluiască pe sticlari în fiare pe vremea nopţii. Isprava lui Nevcrâtâi era o pildă smintită pentru hlopi. Seara, stând la poarta sticlăriei, pândarii înhăţau de mâini pe fiecine ieşea de acolo, îi puneau repede fiarele şi-l ghionteau în pumni.

— Du-te la culcare, zurbagiule, acum n'ai să mai fugi!

Dar nu izbutiră să pună fiare decât la cinci oameni. Ceilalţi, care erau popriţi în dosul porţii, văzând ce-au făcut cu ortacii lor, puseră mâna pe pari şi tăbărîră pe pândari, istovind cu ei într'o clipită.

Stemberg se zăvorî în casa în care locuia şi slobozi din lanţ pe cei patru zăvozi, dar oamenii le sparseră căpăţânile. Incrâncenaţi, începură să prăvale uşa. Stemberg fugi în pod. Acoperi chepengul cu scânduri, trase deasupra un sipet greu, ferecat, şi se prăvăli el însuşi deasupra, abia mai suflând de spaimă, cu mâna încleştată pe sâneaţă. Inghiţând aerul îmbâcsit al podului, plescăia din buze bâiguind:

— *Mein Gott! Alles, alles!* [1])

Işi dădea seama că nu mai e mântuire pentru el. Sticlarii îl vor sfâşia în bucăţi. Iată-i acum izbesc cu ceva greu în chepeng. Sipetul începu să se mişte sub el. Vătavul se repezi la bagea şi se uită jos în ogradă. Sticlarii de acolo îl văzură şi începură să-l huiduiască ca pe un câine râios:

— Dă-te jos, satană! Dă-te jos, că de nu, te prăjim de viu.

Stemberg trase cu sâneaţa drept în mulţime. Văzu cum unul şovăi şi căzu cu faţa la pământ. Fugi din nou spre sipet. Sub el auzea forfotă şi larmă. Nu mai era nicio scăpare. Ce mai putea nădăjdui acum? Şi totul din pricina blestematului de hlop, cu numele lui sălbatic! Dece a rămas la sticlărie? Trebuia s'o şteargă şi el atunci când voievodul o vânduse lui Garmaş. Şi-i mai trecuse prin gând, ca la primăvară s'o aducă aici, dela Frankfurt, pe Amalia lui! *Mein Gott!* Ce-o să se întâmple cu Amalia? Cine-i va povesti cum s'a prăpădit soţul ei? La acest gând simţi că-l trec fiorii. Nu! Nu trebuie să moară. Se repezi din nou spre bagea.

---

[1]) *Mein Gott! Alles, alles!* — Doamne! totul, totul! (în limba germană). (N. trad.)

— Pani, eu vrei vorbeşti...

De jos se înălţau hohote vrăjmaşe de râs. Stemberg simţi că înnebuneşte. In spatele lui se auzi un troznet. Intoarse capul. Cufărul se clătină şi căzu pe o rână. In deschizătură se ivi o mână. Stemberg trase în ea. Mâna căzu, ca şi cum ar fi fost retezată de o coasă, dar, o clipă mai târziu, se iviră alte mâini. Stemberg nu apucă să pună pulbere în tigăiţă, că în pod se şi năpustiră câţiva sticlari.

Câteva minute mai târziu vătavul se legăna în poarta sticlăriei.

...Un ţăran bărbos, îmbrăcat în zdrenţe, se pomeni întrebând:

— Dar unde-i Omelco?

Era prea târziu. Când Stemberg se repezise în casă, Omelco, ajutorul lui, o luase la fugă spre grajd. Incălecase pe un cal şi sărise ca vijelia peste zăplaz. Intorcând mereu capul, ca să vadă dacă nu cumva e urmărit, ajunse repede la Nipru şi îşi goni calul, pe şleaul cunoscut, spre Chiev.

— Să fugim fraţilor, — dădu răcnet bărbosul, — dacă aduce Omelco străjeri, ne ucid în cazne!

— Nu mai zbiera, — se amestecă Necipor Galaida, — ceeace am făcut nu mai poate fi îndreptat. Vom da socoteală. Unde să fugi? O să vină Garmaş, o să ne jeluim lui. E un om de-al nostru, nu-i de credinţă diavolicească, o să ne spună încă şi bogdaproste că l-am spânzurat pe câinele roşcovan.

— Aşteaptă, o să-ţi tragă un bogdaproste de-o s'o pomeneşti, — se răsti oţărât bărbosul.

— Şi unde ai să fugi, Trohime? — îl întrebă Galaida.

— La Seci! — răspunse Trohim.

— Spre Don! — strigă careva din mulţime.

Câtăva vreme tăcură toţi. Oamenii stăteau desculţi pe pământul ud. Un vânt tăios le arunca cu dărnicie în faţă pale de ploaie. Toate cele întâmplate luminau fiecăruia soarta sa într'un chip nou.

Fiecare venise acolo la sticlărie pe o cale a lui, dar toţi fuseseră mânaţi de suferinţă şi sărăcie. Toţi purtau în ei o obidă ce nu se putea ogoi cu nimic. Era tocmai clipa când această obidă trecuse peste margini. Dar acum oamenii începură să-şi dea seama că judecata pe care i-o făcuseră vătavului putea sfârşi rău pentru ei. Căutând dezvinovăţire pentru sine şi pentru toţi ceilalţi, Galaida spuse şovăielnic:

— Cine nu ştie că roşcovanul ăsta blestemat a fost un călău? La porunca lui, doară, l-au zvârlit pândarii în foc pe Necitailo...

Amintindu-şi de pândari, întoarseră cu toţii capetele şi văzură parcă pentru întâia dată leşurile din poarta sticlăriei. Simţiră o apăsare şi mai mare pe suflet. Trebuie să fugă! Unii mai sprinteni se şi repeziră spre grajd.

— Staţi! — urlă Trohim. — Staţi pe loc! Ne vom ţine toţi împreună. N'avem unde fugi. Inainte de a ajunge la Seci, o să ne prindă pe toţi. Galaida are dreptate. Să alegem un staroste peste noi, şi să lucrăm mai departe. Iar când va veni Garmaş, îi vom spune tot. E om de aceeaş lege cu noi, va înţelege.

Şi aşa se învoiră. Hotărîră să rămână la sticlărie. Trohim şi Galaida trebuiau să-i îndrumeze pe toţi. Puseră pază, îi îngropară pe pândari, se gândiră să-l dea jos din ştreang pe vătav, dar până la urmă hotărîră că e mai bine să-l lase acolo.

Pogorî noaptea. Stăteau în bordeie posomorîţi, munciţi toţi de acelaş gând: ce se va întâmpla acum? Vor mai ieşi din beleaua asta? Inimile lor simţeau că nu! Dar gurile lor spuneau altceva, ascunzând sub vorbe aţâţătoare aşteptarea îngrijorată a necunoscutului.

Incă înainte de a se lumina de ziuă, când toată lumea obosită şi sleită de puteri aţipi, Galaida şi Trohim ieşiră la poartă. Stăteau tăcuţi şi priveau drumul care se topea în depărtare, acolo unde mijea geana îngustă a zorilor. Galaida începu să vorbească:

— Şi când Garmaş o să vină să se răfuiască cu noi...

Trohim îl întrerupse:

— Tu spuneai doară că-i de-al nostru, că va înţelege...

Aştepta răspunsul lui Galaida. Acesta tăcea.

— De-al nostru! — zise încăodată Trohim. — Ii cunosc eu pe d'alde ăştia „ai noştri!" Ştiu eu ce-o să zică: frate, frate, dar brânza-i pe bani! Toţi sunt la fel. Toţi, toţi, până la unul. Eh, mă gândesc dacă nu era totuşi mai bine să fi fugit! Dar acum e prea târziu, Galaida...

— Dar poate că... — în inima lui Galaida se stârniră îndoielile şi el căuta să se liniştească mai mult pe sine însuşi decât pe Trohim. — Poate că ne vor ierta! Doar nu suntem tâlhari. Am fost sub steagul hatmanului şi la Corsun, şi la Zborov, şi la Beresteczko. Ne-am apărat ţara de vrăjmaşi...

— Ne vor ierta ! — îl întrerupse cu mânie Trohim. — O sută de ciomege pe spinare, ori poate chiar asta — şi arătă cu mâna spre stinghia de care leşul vătavului Stemberg se legăna în bătaia vântului.

Soarele răsări şi un snop de raze alungă undeva dincolo de zare coamele sure de nori. Vântul zbicea băltoacele din mijlocul ogrăzii. Nu se zăreau apropiindu-se cazaci, cu toate că oamenii cercetau cu priviri agere câmpia, ca să nu se trezească cu ei pe neaşteptate. Părea că Trohim se liniştise. Porunci să se facă foc la cuptoare în sticlărie. Se apucară cu voioşie de muncă, fiecare socotind că, dacă vor veni cazacii şi vor vedea că oamenii muncesc liniştiţi, ceeace au făcut nu va mai fi socotit drept răzvrătire...

Galaida descuie lacătele cămărilor şi deschise uşile. In rafturi se aflau în rânduri lungi damigene, clondire, pocale înalte, croite ciudat, carafe cu toarte în chip de păsări, o sumedenie de şipuri, şi teancuri de sticlă pentru geamuri. Galaida clăti din cap. Oamenii vor bea din aceste damigene, carafe şi pocale, vor petrece, ţinând liniştiţi de aceste toarte, vor privi prin aceste geamuri, iar şipurile împodobite cu izvoade ciudate vor fi puse pe mese bogate în casele îndestulate şi nimeni nu va pomeni o iotă despre acei care au suflat cu piepturile lor aceste clondire, aceste şipuri...

Se uită în jur. In sticlărie, focul ardea în cuptoare. Oamenii aruncau în hârdaie nisipul de Mejigorie, auriu, scânteietor, parcă scăldat în soare. Se muncea cu spor. In mijlocul ogrăzii, într'un cazan pus pe pirostrii, fierbeau mâncarea.

Galaida intră în sticlărie, se duse la locul lui şi luă un tub lung de aramă. Petro, un flăcău voinic şi ciung, îi aduse o oală cu sticlă topită...

Pândind o clipă când Galaida puse tubul de o parte, Petro îi şopti la ureche :

— Poate că ar fi mai bine s'o luăm din loc...

Galaida se făcu că nu aude. Petro nu se lăsă :

— Zic, poate că ar fi mai bine s'o luăm din loc ! Garmaş are mâna necruţătoare, îl cunosc eu pe parşivul ăsta !

— Acum e prea târziu şi apoi, nici n'avem unde fugi, — răspunse Galaida şi puse iarăşi mâna pe tub.

— Dar, poate, să plecăm toţi odată, — nu se lăsă Petro, — să ne ducem la Cehrin, la hatman ?

Galaida privi spre ciung.

— Uite așa, să ne înfățișăm cu toții dinaintea lui și să-i spunem : ne-am chinuit destul, hatmane ; la oaste n'am fost scriși, pe pământurile noastre s'a așezat șleahta și muncim mai amarnic decât în robia turcească.

Ciungul vorbea înfierbântat, ca și cum hatmanul se afla în fața lui și îl asculta cu luare aminte...

Omelco sosi în goana calului la moșia lui Garmaș de lângă Pecersc din ținutul Chievului, în plină noapte, și dădu buzna în casă.

— Nenorocire, pane ! Răzvrătire ! Pândarii au fost uciși. Stemberg...

In vreme ce povestea cele întâmplate, Omelco se gândea : bine că au isprăvit cu Stemberg. De multă vreme trăgea el nădejde să-i ia locul vătavului.

In cea dintâi clipă, Garmaș nu înțelese nimic, dar curând totul i se limpezi. Il trezi pe Dmitri, feciorul lui. Se sfătuiră, așezați pe jețuri înalte, vieneze, în sofragerie. Garmaș cumpărase casa cu tot dichisul ei, dela un șleahtic polon. Acum nici nu mai dădea pe la Cehrin. Anul fusese îmbelșugat, plin de izbândă pentru negutător. La Chiev avea două făurării de arme și o stolerie pentru crivaturi, dulapuri, mese, scaune și alte cele trebuincioase casei, dincolo de Nipru stăpânea o moșie, iar la Mejgorie avea sticlăria... Și acum deodată, la sticlărie se iscase zurba.

Stătea numai cu izmenele pe el, sprijinindu-se cu coatele de masă, și-l descosea amănunțit pe Omelco. Lui Garmaș îi plăcea rânduială în toate. Când, cum, unde, cât, dece ? Omelco stătea în picioare, rezemat de uscior — nu cuteza să stea jos fără să fie poftit. — Ii povestea de-a fir a păr cum Ivan Nevcrâtâi îl rugase pe Stemberg să le dea de mâncare ca lumea, (aci Omelco avu grijă să-l încondeieze urât pe Stemberg) și cum, la porunca lui Stemberg, Ivan Nevcrâtâi fusese înfierat pe piept cu semnul tâlharilor. Nu scăpă să adauge o vorbă în treacăt, că Stemberg căra duminica sticlărie, nu se știe unde. Pe urmă povesti tot ce se petrecuse...

Incetul cu încetul Garmaș se liniști. Totuși dis-de-dimineață se repezi la Chiev, la polcovnicul Mujilovschi. Siluian Mujilovschi încă dormea. Garmaș aștepta în pridvor, bătând nerăbdător cu o nuia în cizmulițele lui de safian. Un câine, adus de prin străinătăți, hămăia lenevos în lanț. Slujnice în catrințe, legănându-și șoldurile, tropăiau mărunt din ciuboțelele lor roșii cu tocuri înalte, alergând din casă

la cuhnie, în fundul grădinii. In sfârşit, Garmaş fu chemat înăuntru. Mujilovschi stătea la masă. Aroma unei licori necunoscute, care aburea într'o stacană de argint, îi gâdilă nările.

Garmaş bătu o temenea adâncă. Mujilovschi îi întinse milostiv mâna cu toate degetele încărcate de inele. Garmaş i-o strânse cu amândouă mâinile.

— Nenorocire, nenorocire! — se grăbi să înceapă Garmaş.

— Pretutindeni e nenorocire, — îl mângâie Mujilovschi filosoficeşte.

Se înapoiase de curând dela Subbotov. Cele trei zile petrecute la hatman fuseseră pline de griji şi puţin plăcute pentru el. Acum, la Chiev, voia să se odihnească. Nu se gândea decât la aceasta. In curând urmau să se desfăşoare asemenea întâmplări, încât nu va mai putea nici să viseze la odihnă.

Mujilovschi întinse un strat gros de unt pe o felie de jimblă; muşcă, sorbind din licoarea aceea aromată şi îşi şterse cu o năframă albă ca zăpada mustăţile răsucite.

Garmaş îi luă în seamă mişcările şi îşi spuse că va trebui să se poarte şi el la fel.

— Indrăznesc să întreb: ce fel de licoare e aceea pe care o beţi, pane polcovnic? — spuse el, neputându-se stăpâni. Hotărîse să vorbească despre sticlărie ceva mai târziu. Sticlăria n'o să fugă, o să fie mai bine aşa. Polcovnicul e boieros, însuşi hatmanul îi vorbeşte cu multă cuviinţă.

Mujilovschi zâmbi:

— Licoarea asta se numeşte cafea. Se face din nişte boabe care seamănă cu ghinda noastră şi este foarte preţuită în ţările de peste mări, mai ales prin Turcia. Când am fost la Stambul, am cumpărat acolo boabe berechet. Aici nu se găseşte aşa ceva, oricât ai da.

— Da' dece, pane polcovnic? Cu voia domniei voastre, poate că aş aduce şi eu boabe din astea pentru neguţătorie...

Polcovnicul bătu din palme. Un slujitor îmbrăcat în contăş roşu de urşinic deschise repede uşa.

— O cafea pentru jupân Garmaş.

— Am înţeles, prea luminate pan, — zise slujitorul făcând o plecăciune.

Aduse cafeaua într'o stacană de argint. Garmaş sorbi dintr'odată. Fierbinte! Işi fripse limba, gâtlejul, şi înghiţi cafeaua cu chiu cu vai. Il podidiră lacrimile. Simţea în

gură un gust amar. Ar fi vrut să scuipe, dar, în loc de aceasta, mulţumi şi grăi încântat:

— Minunat! Minunat!

Polcovnicul îşi isprăvi gustarea şi trecu cu Garmaş în încăperea de alături. Garmaş cerceta totul cu o privire plină de luare aminte.

Pe masă se aflau cărţi legate în piele. Aproape de margine era o călimară de aur, în chip de tun, iar lângă ea, un potir cu un mănunchi de pene de gâscă. Intr'un talger mic strălucea nisip auriu.

Polcovnicul se aşeză într'un jâlţ, puse picior peste picior şi îşi încrucişă braţele pe piept. Asculta.

Garmaş începu. Când se va sfârşi cu răzmeriţa asta? Ce e de făcut mai departe? E de înţeles când pospoliţii se poartă astfel cu panii leşi, dar de astădată, omul tău ridică mâna împotriva ta. Polcovnicul tăcea. Slujitorul aduse luleaua. Mujilovschi şi-o aprinse. Garmaş nu suferea fumul de tutun şi-l împrăştia pe furiş cu o uşoară mişcare a mâinii. Ceru polcovnicului să-i dea cazaci. Este nevoie ca măcar o sotnie să meargă la Mejigorie. Răzvrătiţii trebuiesc băgaţi în sperieţi. Panul polcovnic doar să-i dea ajutor; cât priveşte pentru osteneală, să n'aibă nicio grijă.

Mujilovschi tăcea. Din când în când îl privea pe Garmaş printre rotocoalele de fum. Acest neguţător s'a copt şi s'a rotunjit ca un harbuz, chiar sub ochii lui. Cu un an, doi, în urmă nu era decât un târgoveţ din Cehrin. Războiul nu i-a adus decât foloase. O vrăjmăşie ascuţită împotriva lui Garmaş se ştârni în Mujilovschi. Se gândi că seamănă cu un păianjen. Da, da, un adevărat păianjen. La acest gând zâmbi chiar.

Zâmbetul îl jigni pe Garmaş. El are un necaz, ce e de râs în asta? I-a spus oare ceva hazliu polcovnicului? Garmaş grăi din nou: „Daţi-mi o sotnie de cazaci şi se va face iarăşi rânduială; altfel, dacă-i laşi de capul lor pe hlopii ăştia...“

„Nu demult ai fost tu însuţi hlop“, îşi spuse Mujilovschi, şi căzu pe gânduri. Este adevărat, dacă-i laşi de capul lor! Avea şi el moşii dincolo de Nipru. Nici acolo nu era linişte deplină. Cine ştie ce vor stârni pospoliţii lui peste o lună? Garmaş are dreptate. Nu poate fi îngăduită astăzi răzmeriţa. Acum norodul trebuie să stea strâns, mănunchi. Işi aduse aminte de cuvintele hatmanului: „Strângându-i pe toţi mă-

nunchi, să ne gătim de o nouă luptă..." Puse luleaua de o parte.

Garmaş tăcuse demult. Aştepta o vorbă la locul ei. Mujilovschi se ridică. Se apropie de fereastră. Se uită pe medean. Afară se auzi buciumând un corn. Garmaş se apropie şi el de fereastră.

Intr'o clipă medeanul se umplu de călăreţi. In faţă, pe un armăsar voinic, gonea un şleahtic ferchеş, cu sabie la şold, urmat de trei buciumaşi şi de mulţi alţi călăreţi. In urma tuturor veneau slujitori, ţinând în mâini capetele curelelor, de care erau legaţi câini de vânătoare zburdalnici. Vânătorii cotiră într'o uliţă, dar o haraba cu boi, încărcată cu bostani, le închidea drumul. Călăreţul cu sabie strigă o poruncă. Câţiva slujitori se repeziră la haraba, se opintiră într'o latură a ei şi o răsturnară în şanţ. Un uncheş care şedea în haraba se rostogoli jos împreună cu bostanii. Călăreţii se depărtară, râzând vesel.

— Petrece pan Tikocinski, — murmură Garmaş.

Mujilovschi plecă dela fereastră şi se aşeză din nou în jâlţ. Nu răspunse nimic la ceeace spusese Garmaş. Incepu să vorbească cu îngândurare:

— Cauţi ajutor la mine, dar stăpânul, vezi cine e? E acest şleahtic Tikocinski. Il vezi cum se poartă! E stăpân şi n'ai ce-i face. In curând va da buzna şi în casa mea. Acum Garmaş nu mai suntem după Zborov, ci după Beresteczko...

Tăcu, dar în sinea sa gândea: „Ca să-i dau lui Garmaş o sotnie de cazaci se poate. Ba chiar trebuie." Cugetul însă îi şopti altceva, care fără îndoială era mult mai drept şi mai însemnat. Ei bine! Va trimite cazaci! Dar hlopii dela sticlărie ce sunt? Tot cazaci au fost şi ei înainte de lupta dela Beresteczko. Vor întreba: a cui e sotnia care a venit? A lui Mujilovschi. Şi se va duce buhul până la Cehrin: Mujilovschi, a cutezat să hotărască cu dela sine putere. Chiar dacă Garmaş îşi va face rost de un hrisov de ascultare, n'ar schimba nimic. Va veni vremea şi Mujilovschi va trebui să poruncească din nou vreunui polc... Pospoliţii nu vor uita palma care le-a fost dată. Fireşte că Garmaş trebuie ajutat. Dar cum? Deodată îl lumină un gând. Mujilovschi o luă pe departe. Garmaş trebuie să înţeleagă: Chievul e oraş cu pravila sa orăşenească şi potrivit acestei pravile orăşeneşti, oastea nu are dreptul să se amestece la sticlărie. E adevărat că, dacă ar avea un hrisov pentru ascultare,

iscălit de hatman, s'ar putea rândui într'un fel şi i-ar da ajutor lui Garmaş, dar aşa, fără hrisov, e neîngăduit, şi va stârni încurcături.

Garmaş începu aproape să zbiere. Ce are aface aici pravila orăşenească! Sticlăria nu-i breaslă şi oamenii care lucrează acolo nu-s meşteşugari. Lor le-a dat cineva dreptul să se răzvrătească şi să ucidă fără judecată?

Mujilovschi aşteptă ca Garmaş să-şi isprăvească toate întâmpinările şi, netezindu-şi obrajii bine raşi, urmă să-şi spună părerea liniştit. Fireşte, îi pare rău pentru Garmaş şi-i va da un sfat bun. Să-şi îndrepte cererea la Tikocinski, polcovnicul armiei cotropitoare; acela îl va ajuta. Deasemenea, Garmaş poate să se ducă şi la voitul oraşului.

— Dar parcă pan polcovnic nu ştie ce drepturi are voitul oraşului? E momâie, nu voit.

Mujilovschi ridică din umeri. Mă rog, înseamnă că rămâne Tikocinski. In sinea sa gândi: lasă-l pe şleahtic să se amestece în încurcătura asta. După înţelegerea dela Belaia Ţercov, armia coroanei intrase în cvartir la Chiev, şi în sarcina ei cădea, înainte de toate, supravegherea liniştii în voievodatul Chievului. Potrivit înţelegerii, aceasta trebuia să însemne apărarea drepturilor legiuite ale localnicilor, apărarea avutului şi a vieţii lor de orice samavolnicii. Iar cazacii hatmanului trebuiau să dea ajutor în această privinţă armiei regeşti.

De fapt însă, armia regească nu făcea altceva decât să ajute pe şleahtici să-şi dobândească din nou moşiile. Incetul cu încetul, voievodatul se umplea de şleahtici, care aşteptaseră destulă vreme dincolo de Vistula.

Hotărînd să nu se amestece el însuşi în încurcătura lui Garmaş, Mujilovschi lucra cu băgare de seamă, chibzuind cu isteţime. Era încredinţat că Tikocinski, îngâmfatul şi crâncenul şleahtic, îl va ajuta bucuros pe Garmaş, mai ales dacă acesta îşi va sprijini cererea cu zăngănitul talerilor de aur. Mujilovschi nu se îndoia că cei dela sticlărie vor fi din nou puşi pe brânci în faţa stăpânului lor. In acest fel urma să mai fie atins şi un alt ţel: nu-i rău ca armia regească să-i mai frigărească pe pospoliţi — nu strică!

Polcovnicul Mujilovschi dăduse o povaţă bună. Garmaş se încredinţă de acest lucru cam cu un ceas mai târziu. E adevărat că alergătura îl costase destui taleri de aur, dar pan Tikocinski, aruncând printr'o mişcare nepăsătoare în

sipeţel banii care, după cum lămuri el, erau trebuincioşi pentru raita de pedepsire, izbi cu pumnul în masă şi, cu ochi scăpărători, trase sabia din teacă, făgăduind lui Garmaş că-i va pedepsi pe schismatici aşa cum se cuvine.

Nu-l pofti pe neguţător să şadă, se purtă cu el de sus, arătându-i prin fiecare cuvânt că e o făptură de rând, dar îi făgădui hotărît şi neclintit că-l va ajuta.

— Cuvântul unui şleahtic, pane Tikocinski, e nestrămutat ca o stâncă.

Chicotind neplăcut şi rânjindu-şi dinţii ascuţiţi, Tikocinski spuse cu o răutăcioasă mulţumire:

— Iată unde au ajuns rânduielile lui Hmelniţchi, iată câtă slobozenie şi-au luat hlopii.

— Prea luminatul pan binevoieşte să rostească un adevăr sfânt. — Garmaş plecă smerit capul în faţa lui Tikocinski.

— Ai răbdare, am să le arăt eu vitelor!

După această purtare a lui Tikocinski, Garmaş nu se prea simţea în apele lui: doamne fereşte, panul şleahtic ar putea porunci joimirilor să-l bată cu ciomegele şi pe el. Dar în clipa aceea, Tikocinski izbucni din nou în râs, şi Garmaş se linişti chiar dela cele dintâi vorbe ale acestuia:

— Ei, acum vezi, jupâne neguţător, — mulţumit de aceste vorbe, Garmaş zâmbi cu gura până la urechi, — totul merge altfel atunci când ai de-a face cu pani. Oare cu adevărat ai crezut că schismaticul de Hmel ar fi în stare să-ţi asigure liniştea şi stăpânirea avutului tău? Cum o să-i poată aduce pe hlopi la supunere? O să-l tragă în ţeapă şi pe el.

Tikocinski sări în sus. Nu se mai putu stăpâni, căci multe amintiri neplăcute îl năpădiră dintr'odată — şi cumplita ruşine dela Corsun, şi lupta dela Pileava, din care scăpase cu mare anevoinţă în straie de femeie, şi toate uneltirile iscoadelor lui Hmel la Varşovia, chiar sub nasul lui, (fusese îndepărtat dela curte şi i se luase titlul de mareşal al palatului, tocmai pentru că nu le-a putut descoperi). Dar iată că, în sfârşit, după toate necazurile a venit bucuria biruinţei dela Beresteczko. I-au fost retezate aripile lui Hmel, şi în curând îi vor suci gâtul ca unui cocoş parşiv.

— Iar cei care vor să-şi scape viaţa... Nu, nu hlopii, nu dobitoacele acelea, ci iată aşa, oameni ca jupânul neguţător, — urmă Tikocinski, — aceştia să nu-şi lege soarta de Hmel, care l-a vândut pe rege şi acum zadarnic umblă cu vicle-

şuguri, punându-şi nădejdea în ţarul Moscoviei. Ţarul stă la Moscova şi lui însuşi îi e teamă de prea măritul nostru rege. Uite vezi, dacă am vrut, am rămas stăpâni şi acum la Smolensc. Zadarnice sunt nădejdile lui Hmel. O să facem curele din pielea lui!...

Jupânul neguţător se poate duce acasă. Mâine în zori va pleca el însuşi, Tikocinski, cu joimirii la sticlăria neguţătorului. Şi dacă vrea să vadă cum pan Tikocinski, ca un vrăjitor, va schimba pe răzvrătiţi în oiţe blânde, atunci să facă şi el o plimbare până acolo.

Garmaş plecă dela Tikocinski liniştit şi totodată îngrijorat. Iar acesta, rămas singur, se cam nelinişti. Infierbântat cum era, nu-i spusese oare neguţătorului mai mult decât trebuia?

Trimiţându-l pe Tikocinski cu joimirii să stea la Chiev, Kalinowski, hatmanul armiei cotropitoare, îl înştiinţase că ţelul lui de căpetenie va fi acela de a descoperi toate firele care-l leagă pe Hmel de Moscova. După căznirea cu moartea a şleahticei Elena şi după uciderea vistiernicului Kreis, trebuiau folosiţi oameni noi, trebuia înlăturat Capusta, dar, mai ales, trebuia să pună mâna pe scrisorile lui Hmel către ţarul Moscoviei. Aducându-şi aminte de toate aceste gingaşe îndatoriri politiceşti, Tikocinski se simţi cam stânjenit, fiindcă-şi dăduse drumul la gură în faţa unui neguţător schismatic.

„Ce fire nesuferită, se dojenea în sine, şi doar mi-a spus hatmanul armiei să fiu cu băgare de seamă. Naiba să-l ia pe Garmaş ăsta, cu sticlăria lui cu tot. Dar, la drept vorbind, ce-am spus? De lucrul cel mai de seamă, de viţul regesc pentru chemarea obştească, n'am pomenit. Dar s'ar fi putut să scap o vorbă! Dacă o scăpam, mă duceam pe copcă..."

Seara târziu Tikocinski avu plăcerea să stea de vorbă cu preotul catolic Brzozowski. Cuviosul părinte pleca la Varşovia. Stătu îndelung cu Tikocinski, dându-i poveţe pe îndelete. Datorniţa unui polcovnic trebuie să fie: luare aminte şi iar luare aminte. Hmel e un vulpoi şiret. Până şi sanctitatea sa papa îl sfătuieşte să fie cu băgare de seamă. Cu acest vrăjmaş înverşunat al catolicismului trebuie să se isprăvească odată; dar asta nu se poate face chiar atât de uşor.

Se aduse vin unguresc. Se aprinseră făcliile. Dincolo de obloane vuia vântul. Slujitorul făcu focul în cămin. Stăteau

în jâlțuri scunde și odihnitoare în fața căminului, afundându-și picioarele în blana groasă de urs. Acum era bine, dar își aduseră aminte : cu un an în urmă n'ar fi stat atât de tihniți. Tikocinski spuse zâmbind :

— Atunci era după Zborov, iar acum e după Beresteczko.

— Oh, păziți-vă să nu vină un al doilea Zborov !

Tikocinski încercă să spună că așa ceva nu-i cu putință dar preotul îl opri :

— Fiara s'a pitulat, s'a mistuit în desiș, dar își ascute colții. Așteaptă clipa prielnică pentru a-i înfige în gâtul Rzeczei Pospolita. Hmel pune la cale o ticăloșie : vrea să treacă în supușenia țarului Moscoviei. Schismaticul de Hmelnițchi și-a pus în gând să rupă de Rzecza Pospolita acest pământ, această țară bogată ca în povești, sortită de însuși dumnezeu să se afle sub tiara [1]) papei. El știe că, dacă se va alipi Moscoviei, n'are dece să se mai teamă de Rzecz Pospolita. Iar noi, închizând ochii la o asemenea ispravă, am săvârși un păcat față de credința noastră.

Chipul uscat și teșit a lui Brzozowski se schimonosi ca de o durere adâncă.

Tikocinski îl asculta cu luare aminte. Dădu cupa la o parte. Pâlpâielile ciudate ale flacărilor din cămin licăreau în cupele cu vin.

Pândind o clipă când preotul tăcu, Tikocinski întrebă :

— Dar mitropolitul schismaticilor, în ce ape se scaldă ?

— Avem vești că el va pune piedici năzuințelor lui Hmel. Nu-l prea bucură gândul să ajungă sub oblăduirea lui Nicon, patriarhul rus. Mitropolitul are o visterie bogată, moșii. Ele ar putea să-i ispitească pe popii moscoviteni ; noi i-am și dat a înțelege lui Silvester Cossov, prin bernardini, că dacă strădaniile sale vor fi spre folosul nostru, să nu aibă grijă pentru avutul său.

— Da, acesta e un lucru de seamă, cuvioase părinte.

— Însă închipuiește-ți, fiule, că la încercarea lui de a împăca pe Hmelnițchi cu regele, schismaticul de Hmel i-a răspuns : „Treaba ta e să te rogi, iar a mea să văd de cele lumești, așa că roagă-te și nu te îngriji de cele lumești".

— I-auzi schismaticul, mișelul ! Nu se poate spune că nu e obraznic !...

— E isteț, pane Tikocinski, e isteț ! Greșim cu toții, văzând în el numai obrăznicie. Tocmai deaceea e primejdios,

---

1) *Tiara* — mitra papală. (N. trad.)

pentru că-i isteţ. Judecaţi bine : el nu unelteşte de unul singur, ci a ridicat pe toţi hlopii — toată Ucraina aleargă la luptă sub steagul lui.

— Acum nu va mai alerga, cucernice părinte ! — rosti cu aprindere Tikocinski. — Acum, când armia regească e împărţită atât de bine, nu mai e ce a fost. Deîndată ce regele va iscăli viţul de chemare obştească şi hatmanul coroanei îl va lovi pe Hmel dela asfinţit, noi îi vom înfige jungherul în spate şi i-l vom înfige cum se cuvine, credeţi-mă cuvioase părinte !

— Dar acest lucru cată să fie făcut cât mai repede cu putinţă, înainte ca el să se alăture moscovitenilor. Pentru aceasta trebuie să fiţi bine pregătiţi, — zise Brzozowski. — Insuşi sanctitatea sa papa doreşte mult să grăbească sfârşitul lui Hmel, cu toată prostimea lui.

Preotul îl mai povăţui îndelung pe Tikocinski, dar acestuia i se părea că prea sfinţia sa vedea primejdia mai mare decât este. Nu-i mai asculta cu atâta luare aminte cuvintele hotărîte. Pentru a schimba vorba, îi povesti despre Garmaş. Preotul încuviinţă hotărîrea.

— Să găsim acelaş grai cu schismaticii avuţi. De asta atârnă multe. Dar şi acolo, la sticlărie, se cuvine să fim cu băgare de seamă. Câteodată leul e silit să facă pe mielul, — preotul zâmbi pentru întâia oară în acea seară, — pentru ca pe urmă să-şi arate pe neaşteptate ghiarele... Şi fiindcă a venit vorba, pane polcovnic, ai grijă să te întăreşti mai temeinic la Chiev. Voitul e un om cu cap...

— O, m'am şi înţeles cu el, e foarte nemulţumit de cazaci... şi de Mujilovschi.

— Ar fi bine ca acest Mujilovschi să fie îmblânzit.

— E cu neputinţă, cuvioase părinte. — Tikocinski sorbi puţin vin din cupă ; vinul era pişcător, înţepa la limbă. — După mine, cuvioase părinte, vinurile ungureşti sunt cele mai bune.

Preotul îl privi mirat. Unui şleahtic atât de fluşturatic i-a încredinţat hatmanul armiei din Ucraina treburi atât de însemnate ? Tikocinski, dându-şi seama că vorbele lui despre vin fuseseră nelalocul lor, se fâstâci. — Spuse în grabă :

— Vă rog mult să-i amintiţi hatmanului armiei din Ucraina să grăbească trimiterea încoace a lefegiilor nemţi. Ar fi bine ca aceştia să se afle aici încă înainte de a cădea cel dintâi omăt.

Preotul dădu din cap :

— La Mujilovschi, să te mai gândeşti, fiule! E un om luminat, are cunoştinţe la curtea din Viena, pe noi ne urăşte de moarte şi Hmelniţchi îl ţine în mare cinste. E cel mai bun sol al lui. Anul trecut a fost la Moscova. Dela el se pot iscodi multe.

— Am încercat, — zise Tikocinski dând mâinile înlături. — Dar tace aproape toată vremea. Mare lucru dacă scoate o vorbă într'un ceas.

— Incearcă, fiule, te sfătuiesc stăruitor să pui toată sârguinţa. Ar fi ceva de mare folos.

— Să încerc, poate, să-l momesc de partea noastră pe acest schismatic înverşunat, prin Vâgovschi?

— Ar fi o încercare zadarnică, fiule. El şi cu Vâgovschi se au ca mâţa şi câinele. Pe lângă aceasta, marele diac e acum pus sub bănuială de Hmelniţchi. E mai bine să nu-l primejduieşti, vom mai avea nevoie de el.

...Noaptea aprinse pe cerul întunecat candelele verzui ale stelelor. Dinspre Nipru se prelingea o ceaţă umedă. Podolul, învăluit în negură, se legăna ca o nălucire.

In Pecersc, la palatul mitropolitului Silvestr Cossov, ferestrele erau viu luminate. Mitropolitul avea ca oaspete pe Siluian Mujilovschi. Cossov, îmbrăcat cu un anteriu negru, larg, se preumbla prin odaie şi vorbea mult, cu tulburare.

Aplecat deasupra mesei, Siluian Mujilovschi îl asculta.

— Dumnezeu mi-e martor că am inima deschisă faţă de hatman, — vorbea mitropolitul. — I-am dat binecuvântarea atunci când a început marea lui luptă în numele credinţei. Ce se petrece astăzi cu el, nu pot înţelege. Ocoleşte întâlnirea cu mine. Pospoliţii îmi fac tot felul de supărări. Pe pământurile mitropoliei nu se supun hrisoavelor hatmanului... Mai mult, am aflat dela un slujbaş al hatmanului, („Nu cumva dela Vâgovschi?" gândi Mujilovschi) că acesta a spus: „Scriu hrisoave aşa, de ochii lumii; dar voi jumuliţi-i oleacă penele lui Cossov". Acestea sunt nişte vorbe scârbavnice în faţa lui dumnezeu! E cu putinţă ca hatmanul să fi rostit aşa ceva?

Cossov privea spre Mujilovschi. Aştepta — poate va auzi dela el ceva despre gândurile lui Hmelniţchi.

— Nu cred ca hatmanul să-şi plece urechea la toate bârfelile care se vântură („Inseamnă că, totuşi, ţi-ai pus ceva în gând", zâmbi oaspetele în sinea sa). — Dar cum să trăieşti mai departe? Şleahta a umplut Chievul, puhoi.

Hatmanul trimite soli la Moscova, iar cu mine, mitropolitul, nu se sfătuieşte. I-am scris o epistolie şi iată ce mi-a răspuns. Priveşte.

Mitropolitul se apropie de dulap, luă din raft un sul de pergament, îl desfăcu şi arătă cu degetul.

— Vezi ce scrie? Citeşte cu glas tare. Nu-i e ruşine? Crezi că treaz ar fi putut să scrie aşa ceva?...

— „Epistolia ta, — citi fără grabă Mujilovschi, — ţi-o trimit înapoi, pentru că, vlădico, mă numeşti într'un chip nevrednic de cinul meu. Se cuvine să-mi spui astfel: „părinte şi stăpânitor al pământului nostru".

— Da, e mâna hatmanului, — întări Mujilovschi.

— Fireşte că a lui. A cui ar putea fi. N'o fi scris Vâgovschi!

Poate că, altădată, în alte împrejurări, Mujilovschi l-ar fi căinat pe mitropolit. Acum însă nu voia. Va tăcea şi va asculta. Şi atunci când Cossov aduse din nou vorba de treburile moscovitene, Mujilovschi înţelese unde bate el.

— Trebuie ca hatmanul să se sfătuiască cu mine, vlădica bisericii pravoslavnice? Da sau nu?

Mujilovschi ocoli răspunsul. Cossov clăti mâhnit din cap şi zise:

— Am poruncit ca teascurile din Moghileanî să purceadă la tipărirea istorisirii vieţii hatmanului şi a luptelor sale binecuvântate pentru credinţă, iar el... Cel de sus vede de care parte e dreptatea. El va glăsui odată...

Mujilovschi plecă fruntea în semn de încuviinţare.

Şi astfel, din această întâlnire, nu ieşi nimic cu folos. Mitropolitul îşi dădu seama că nu va scoate o iotă dela Mujilovschi...

Polcovnicul se întorcea spre casă cu carâta. Străjerii călări îl însoţeau pe dreapta şi pe stânga. In vremea din urmă, Mujilovschi nu mai ieşea fără străji. Dela joimirii lui Tikocinski se putea aştepta la orice.

Se gândea la Cossov. Cum spusese?

— N'o fi scris-o Vâgovschi, — rosti cu glas târe Mujilovschi.

Vistavoiul care moţăia în faţa lui, se trezi:

— Poruncă, pane polcovnic!

Siluian Andreevici Mujilovschi era un om cumpănit şi care vedea departe. Aşa îl cunoşteau nacealnicii şi poate că tocmai pentru aceste însuşiri se bucura de cinstirea hatmanului.

Nesimţind prea multă aplicare pentru cele ostăşeşti şi încredinţându-se că adevăratul lui câmp de slavă erau treburile soliceşti, cu atât mai mult, cu cât pe acest tărâm el şi dobândise anumite izbânzi, Siluian Mujilovschi îl rugase pe hatman încă dela începutul anului 1649 să-l scutească de îndatoririle sale de polcovnic. Hatmanul încuviinţase bucuros. In semn de deosebită cinstire pentru Mujilovschi, hatmanul îi lăsase titluşul de polcovnic al Oastei Zaporojene. Această cinstire, pe care Hmelniţchi i-o arătase, nu numai odată, i se cuvenea cu prisosinţă isteţului şi cutezătorului sol.

In îndeletnicirile sale, Mujilovschi se ţinea credincios de acele pravile care au dovedit că e mai bine să ai cât mai puţini prieteni, şi că e mai bine să taci şi să asculţi, decât să vorbeşti. Poate că numai Lavrin Capusta, nacealnicul canţelariei de taină a hatmanului, se bucura de încrederea solului. Tocmai pentru această fereală, mulţi dintre cei apropiaţi hatmanului nu-l iubeau pe Mujilovschi, socotindu-l îngâmfat, trufaş. Dar el întâmpina cu nepăsare, atât dovezile de prietenie cât şi pe cele de vrăjmăşie.

Intâmplările lunilor din urmă îl mâhniră mult pe sol. Intr'adevăr avea dece să fie îngrijorat. Acum, după lupta dela Beresteczko, după înţelegerea dela Belaia Ţercov pentru încetarea focului (întocmai — pentru încetarea focului şi nu pentru pace — Mujilovschi stăruie întotdeauna asupra acestui lucru spre nemulţumirea marelui diac), începuseră vremuri mult mai încâlcite, mult mai primejdioase.

Străduinţele politiceşti ale hatmanului trebuiau să fie acum deosebit de dibace, de isteţe. Trebuia să-şi împartă puterile în aşa fel, încât curând să se ridice iară la luptă împotriva regelui şi să se scuture pentru totdeauna de stăpânirea Rzeczei Pospolita. Altfel, amestecul panilor în Ucraina ameninţa însăşi fiinţa norodului.

Siluian Mujilovschi vedea mântuirea Ucrainei numai în alipirea ei la ţaratul Moscoviei.

In această privinţă el era în deplină înţelegere cu hatmanul. Nu odată, în zilele din urmă ale şederii lui Mujilovschi la Subbotov, chibzuiseră amândoi, între patru ochi, despre aceasta.

Atunci, lăsând la o parte orice fereală, Siluian Mujilovschi îi spusese hatmanului pe faţă: trebuie ca, înainte de toate, ţarul să chezăşuiască dreptul pe care-l au naceal-

nicii cazacilor asupra avutului şi cinului lor, să le întărească dreptul de stăpânire din tată în fiu asupra moşiilor şi asupra roadelor acestora.

Hatmanul nu se împotrivise la înfăţişarea acestui lucru în vorbirile care urmau să se înceapă.

— Dar să nu porneşti din capul locului cu aceasta, căci nu asta este partea cea mai de seamă, — îi spuse el lui Mujilovschi. — Lucrul de căpetenie este că norodul năzuieşte să trăiască laolaltă cu Moscovia, că răspunzându-i-se de către noi la această năzuinţă el va veni în întregime sub steagurile noastre. Şi norodul va porni atunci o luptă atât de cumplită împotriva şleahtei şi a tătarilor, încât se va spăimânta şi cerul!

Mujilovschi nu putea să nu se învoiască întru aceasta cu hatmanul. Işi dădea şi el seama că numai zvonul că Ţara Moscoviei e în vorbiri cu hatmanul a trezit în norod o credinţă de nezdruncinat în puterile sale.

Intâlnirea cu mitropolitul, al cărei ţel era să afle în ce ape se scaldă acesta după Belaia Ţercov, îl încredinţă pe Siluian Mujilovschi că nu se poate deloc bizui pe Cossov. Mitropolitul nu încuviinţa câtuşi de puţin năzuinţele hatmanului. Bănuielile lui Capusta, că mitropolitul se află în legături cu iezuiţii şi că a primit chezăşuiri din partea regelui, păreau întemeiate.

Mujilovschi se plimba prin marea încăpere, călcând moale pe covorul turcesc pufos. Gândea. Gândea. Gândea. Da, avea la ce gândi! Avea cu ce să-şi frământe mintea!

In jurul casei polcovnicului era o linişte de mormânt. In dosul uşii, vistavoiul sforăia când şi când. Paza nu strica nici aici. Cine ştie ce poate să-i treacă prin cap polcovnicului armiei cotropitoare? Nu d'a surda îl vestise Capusta: „Eşti pândit Siluiene. Fereşte-te". Dacă Lavrin Capusta o spune, înseamnă că are un temei.

Amintindu-şi de Capusta, Mujilovschi se gândi iară la Cehrin. In faţa ochilor lui se ivi făptura deşirată a lui Vâgovschi. Ii văzu limpede nasul ascuţit, lung, şi ochii mijiţi: i se păru că marele diac a intrat tiptil, în vârful picioarelor, a străbătut odaia, a încremenit într'un colţ şi s'a mistuit ca o umbră rea.

Mujilovschi nu voia să se amestece în anumite lucruri, dar în sinea lui era încredinţat că moartea lui Kreis nu s'a întâmplat fără amestecul marelui diac şi că Elena, soţia hatmanului, a avut deasemenea anumite legături cu Vâ-

govschi... Se gândi, şi în aceeaş clipă ridică din umăr, ca şi cum ar fi scuturat un gând care-l îngrijora. La urma urmei, aceasta nu era treaba lui.

Cu Cossov va trebui să se mai întâlnească, şi nu numai odată. Doar tocmai pentru această întâlnire venise el dela Cehrin. Şi pentru ca mitropolitul să nu bănuiască acest lucru, se dusese la el abia după cinci zile dela sosire.

Izbânda, într'un nou război, atârnă într'o anumită măsură şi de mitropolit. Cuvântul lui către norod şi către feţele bisericeşti însemna uneori aproape cât o chemare a hatmanului. Trimiţându-l pe Mujilovschi la Cossov, hatmanul îl vestise:

— Despre vorbirile noastre cu Moscova să nu spui nimic. Niciun cuvânt. Cată să afli cum stă cu panii. Dece se învârteşte pe lângă el preotul catolic Brzozowski, iscoada aia. Fii cu băgare de seamă...

Mujilovschi zâmbi subţire. „Cu băgare de seamă" ! Parcă el ar fi avut de gând să trâmbiţeze despre asta prin pieţele din Chiev ! Fireşte, sarcina nu era uşoară. Mujilovschi hotărî să dobândească dela mitropolit o epistolie, scrisă cu mâna sa, către patriarhul Nicon. Işi încetini paşii şi se opri. Incrucişă braţele la piept. Cu ochii pe jumătate închişi, pironi un colţ întunecos al încăperii. Va fi anevoios să scoată o asemenea epistolie dela Cossov. O ştia. Dar o va dobândi ! O va dobândi neapărat !

Câţi paşi a făcut pe covor ? Câte gânduri s'au risipit pe sub bolţile înalte ale tavanului ? Câte s'au perindat, câte întâmplări au răsărit din trecut în ceasurile petrecute între acei pereţi. Işi amintea totul în noaptea aceasta fără somn, totul îi învia în minte... Dar vorbele schimbate cu hatmanul, în noaptea când s'a înapoiat dela Moscova ?

...Stăteau în livadă pe o laviţă, umăr la umăr. Din când în când, mărul îşi scutura deasupra lor florile albe. Petalele gingaşe se aşterneau în jur, şi uneori le cădeau pe veştminte. Hatmanul se sculă, rupse o rămurică şi o lipi de buze. Aplecând capul înspre el, ascultă cu luare aminte şi, după ce Mujilovschi isprăvi, spuse deodată :

— Nu, Siluiene, nu numai legământul dela Polianovca, cu privire la pacea veşnică, îl împiedică pe ţar să ne dea deîndată ajutor cu oştirea şi să ia Ucraina sub înalta sa ocrotire. Nu e numai aceasta. Pospoliţii lor se mişcă. Gândeşte-te la cele ce se petrec acolo. — Hatmanul vorbea despre aceasta ca de un lucru pe care-l cunoştea bine.

Au izbucnit răzmerițe la Cursc, la Voronej, la Cozlov. Norodul se ridică împotriva boierilor. Cum să-ți trimiți oștirea în altă parte pe asemenea vremuri?... Trebuie să-i mulțumim țarului și pentru atât — pentru că nu s'a învoit să îndeplinească legământul cu panii și că nu le-a trimis oaste.

Vorbea cu glas liniștit și domol, dar se vedea că, totuși aceste lucruri îl apăsau, îl îngrijorau cu nesiguranța lor turbure. Il privi pe Mujilovschi oarecum ciudat, și spuse:

— Ascultă, Siluiene, știu că unii dintre nacealnici și-au pus în gând să se înțeleagă cu Potocki, cu Kalinowski și cu senatorii. Vor să-și dobândească titlușuri de șleahtici, și după aceea amin, nu se mai sinchisesc, pot să ne sfâșie și lupii. Dacă și tu ești de aceeaș părere, să mi-o spui din capul locului: nu vreau să te țin cu sila. Poți să pleci de lângă mine și să nu mi te mai arăți în fața ochilor.

Mujilovschi tresări, atât de neașteptate fuseseră aceste vorbe. Voi să spună ceva, să se împotrivească, dar hatmanul îl întrerupse.

— Așteaptă, n'am isprăvit. Eu n'am purces la fapta asta de dragul moșiilor și nici pentru că așa am avut poftă. Norodul m'a înțeles. Tocmai deaceea n'am fost urmat nici de șase, nici de zece mii de oameni, ci de toți, de întreaga Ucraină. Eu nu voi vinde norodul pentru un buzdugan dăruit de Varșovia sau pentru un iatagan de aur, turcesc. Toți mă lingușesc acum, — spuse hatmanul mânios, — toți vor să-mi fie prieteni, dar abia așteaptă toți să mi se arunce juvățul de gât. Singuri nu vom putea face față atâtor vrăjmași — numai norodul rusesc și țarul Moscoviei sunt reazemul și nădejdea noastră. Ei sunt singura noastră mântuire. Și tu, dacă vrei să-ți slujești norodul, să ții minte acest lucru frățioare, — isprăvi liniștit hatmanul.

In jur era liniște. Nicio adiere, niciun foșnet.

...Acestea au fost vorbele lui Hmelnițchi în noaptea aceea de Iunie. Amintindu-și de ea, Siluian Mujilovschi se gândi: câte întâmplări s'au perindat în această scurtă vreme și cât de departe au ajuns lucrurile pentru care se dusese el la Moscova.

Și atunci, la Moscova... Boierul Larion Lopuhin îi spunea deschis:

— Văd că ești un om luminat și deștept. Țarul și boierii vă vor lua sub înalta lor oblăduire pe voi, frații noștri, dar acum nu vă putem trimite oștire. Visteria țaratului e

săracă. Bani n'avem de unde să împrumutăm. Norodul vostru s'a ridicat împotriva boierilor. Este adevărat că el luptă împotriva şleahtei leşeşti, dar boierii ruşi se tem să nu se molipsească şi ţăranii noştri. Răscoala, cinstite polcovnic, e o molimă. Este chiar mai rea decât o molimă... Aşa că trebuie să înţelegi dece nu putem rupe acum legământul cu leşii. Dar îi vom lăsa să înţeleagă milosârdia noastră faţă de fraţii noştri. Mai ţineţi-vă singuri vreun an. Craiul şi cancelarul ne scriu despre han, despre sultan, că aţi căzut la înţelegere cu ei...

— Da' de unde înţelegere, asta-i treabă politicească, îţi dai seama şi singur de asta. Căci dacă nu vom fi noi cu hanul, atunci vor fi ei cu el împotriva noastră...

— Intru aceasta şi-a dovedit marea lui înţelepciune hatmanul Hmelniţchi, — întări Lopuhin. — Şi ai chezăşia mea, cinstite polcovnic, că vom veni în ajutorul vostru cu oaste şi cu arme şi că toţi oamenii ruşi vor trăi laolaltă în pace şi linişte.

...A trecut destulă vreme dela vorbele acestea, dar Siluian Mujilovschi şi le amintea pe toate, limpede, fără greş. Avea o ţinere de minte atât de bună, încât păstra îndelung fiecare amănunt şi, în ceasul trebuincios îl scotea la lumină. Ceeace vorbise astăzi cu Cossov, şi chiar sosirea sa la Chiev cu o sarcină atât de grea, trebuiau să răscolească în mintea lui multe lucruri pe care, altădată, poate că nu şi le-ar fi amintit.

El ştia că Varşovia îşi pune încă nădejdea în zâzăniile din rândurile căzăcimii însăşi. Iar panii vor încerca şi ei să-i înfigă lui Hmelniţchi jungherul în spate sau vor trimite pe cineva ca să-l otrăvească sau să-i tragă de după colţ un plumb în ceafă. S'ar putea întâmpla multe.

La Uman, Osip Gluh a şi început să strângă în jurul lui pe cei care trag cu ochiul spre Varşovia, pe cei care se încred în făgăduielile hatmanului coroanei, pe cei care au hotărît să-şi lege soarta de şleahtă. Şi poate că acum — Mujilovschi îşi dă foarte bine seama de acest lucru — e clipa cea mai grea a răscoalei.

Da, a răscoalei! Căci el nici nu socotise vreodată că răscoala s'a sfârşit, deşi Hmelniţchi e nevoit să scrie: „Prin mila regelui, hatman al Oastei Zaporojene“; dar parcă aici este miezul lucrurilor? „Mila regelui!“ El ştie foarte bine ce maşteră e mila asta!

Osip Gluh şi Martân Puşcar îşi pun acum mari nădejdi în zurbaua pospoliţilor. Ei sunt aceia care răspândesc zvonuri că hatmanul s'a vândut sultanului, că Moscova nu va voi să ajute Ucraina, că numai înţelegerea cu regele va aduce pace acestui pământ.

Dar poate că ?... Din pricina ivirii acestui viclean „poate că", Mujilovschi se opri, se aşeză în jâlţ şi clăti din cap a neîncuviinţare. Se privi în oglinda din perete. Intâlni ochii sfredelitori ai unui om îmbrăcat cu un caftan fercheş, cu părul tuns drept, îngrijit, şi cu chipul de nepătruns. Cum de s'a ivit acest „poate că" ? Totuşi s'a ivit ! Ce a trecut prin mintea lui când şi-a pus întrebarea asta ? Nu din întâmplare şi-a amintit astăzi de povaţa pe care i-a dat-o hatmanul, acolo, la Cehrin.

Tulburat, stinse făcliile şi, ţinând în mâna întinsă sfeşnicul cu lumânarea aprinsă, se îndreptă spre iatac.

In prag vistavoiul dormea întins, cu pumnul sub cap. Sforăia. Mujilovschi păşi încetişor peste el. Se culcă în crivatul lat şi odihnitor încălzind cu trupul lui prostirile reci din pânză de in, alungă dela sine acel viclean „poate că" şi îşi spuse: „Niciun fel de îndoieli — numai aşa cum spune hatmanul, şi numai cu el !"

Noaptea îl visă pe hatman.

Era în picioare în mijlocul ogrăzii, în faţa conacului său dela Subbotov. Mujilovschi şedea într'un jâlţ, iar Martân Puşcar şi Osip Gluh, care se aflau de o parte şi de alta a lui, îl arătau cu degetele şi strigau amândoi într'un glas:

— Şi el crede la fel, şi el !

Voia să se împotrivească, dar limba nu i se mişca, amuţită, parcă înlemnită.

Hatmanul privea spre el şi-l întreba din priviri :

„E adevărat ceeace spun ei ? Mărturiseşte !"

Mujilovschi îşi adună toate puterile şi, ca şi cum se silea să lepede din gură o bucată de plumb, răcni :

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat ! Minciună, minciună !...

Se trezi scăldat în sudori reci. Cazacul de strajă îl privea aplecat deasupra lui.

— Ce e ? Cine e ? — întrebă speriat, fără să-şi dea încă seama unde se află şi ce s'a întâmplat.

— V'am auzit strigând, — lămuri cazacul.

Ii era greaţă. Se lăsă pe perne.

— Du-te şi te culcă, frăţioare. Am visat ceva.

— Inchinaţi-vă, — îl sfătui cazacul, plecând.

Nu mai putea dormi. Gândurile pline de îngrijorare nu-l mai părăsiră până dimineaţa.

5

Indată după vorbele schimbate cu voievodul cneaz Hilcov, Martân Ternovâi luă calea înapoi spre Cehrin.

Odată cu amurgul începea să se lase o geruială uşoară, plăcută. Răsuflai slobod. Calul lovea sprinten pământul cu copitele-i potcovite.

Cuvintele voievodului îi mai răsunau în urechi, i se întipăriseră în străfundul inimii. Amintirea serii petrecute la crâşma din Cehrin se împrăştie ca o ceaţă îndepărtată. Ii păru rău că nu se putea întâlni acum cu Ivan Nejivoi. Ar fi avut cu ce să-l bucure pe bătrânul cazac. Insemna că însuşi hatmanul şi Capusta se îngrijeau ca oamenii care fugeau din Ucraina să fie primiţi şi adăpostiţi de ruşi.

Noaptea pogorî dintr'odată, aşa cum se întâmplă la vreme de toamnă târzie. Era din ce în ce mai greu de mers. Martân hotărî să poposească peste noapte în cel dintâi sat. Curând în întuneric miji o luminiţă, apoi încă una. Văzând bisericuţa, Martân îşi dădu seama că se află în satul rusesc dela hotar, prin care trecuse de dimineaţă. Strunindu-şi sirepul, coti pe o hudiţă, cercetând pe dreapta şi pe stânga, alegând poarta la care să se oprească şi să ceară găzduire peste noapte.

Dincolo de un zaplaz, în fereastra unei izbe se vedea lumină. Martân descălecă. Bătu de trei ori cu pumnul în poartă. Incepu să latre un câine, se trânti o uşă.

— Cine e?

Intrebarea sună aspru şi Martân începu să înşire cu de-amănuntul, cine e, de unde vine şi unde merge. Abia după aceste lămuriri poarta îi fu deschisă cu teamă.

Işi duse fugarul la grajd. Simţind fânul din iesle, calul începu să necheze. Martân se apucă să scoată şeaua. Omul care-i dăduse drumul stătea în uşă şi urmărea fiecare mişcare a cazacului. In cele din urmă, Martân isprăvi treaba şi gazda îl duse în casă.

Inăuntru, Martân se închină în faţa icoanelor şi începu iar să deslușească din nou, de data asta gospodinei, care torcea, cine e şi încotro se duce. Gospodina îşi lăsă lucrul.

Aduse apă, îi turnă musafirului să se spele pe mâini și îi dădu un ştergar curat. Martân făcu o plecăciune în fața ei, mulțumindu-i, iar gazda îl și pofti îndată la masă. In spatele lui scârțâi ușa. Intră cineva. Martân întoarse capul — flăcările din vatră aruncau lumina lor vie asupra femeii care stătea în prag. De uimire, și ea şi Martân strigară deodată, și se repeziră unul în brațele celuilalt.

Asta se putea întâmpla numai într'o poveste. Iavdoha Ternovaia își strângea feciorul de umeri cu mâini tremurânde. Lacrimile îi împăienjeneau vederea. Nu putea scoate o vorbă. Se zbuciuma la pieptul fiului ei, plângând în hohote, covârşită de fericire, iar gospodarul, Efrem Proscacov și nevasta lui rămăseseră cu gurile căscate, minunându-se.

Nu, acesta nu era un vis. Mama, mama lui era lângă el. Martân o strângea cu putere la piept, în vreme ce lacrimile îi curgeau şiroaie şi el, fericit, buimăcit de neaşteptata bucurie, le prindea cu buzele, sorbea licoarea sărată, ca și cum în însăşi lacrimile acestea era cuprinsă acea neaşteptată bucurie.

Ar fi putut nădăjdui vreodată așa ceva ? Și-a închipuit acest lucru cândva ? Crezuse că mama lui a murit demult, că s'a prăvălit undeva pe vreun drum necunoscut. Bătrânică, neputincioasă, sărmană, mama lui dragă ! Dar acum ea era lângă el, ședeau alături pe laviță în colțul cel mai gătit al odăii, sub icoane, iar gospodarul şi femeia lui, primitori, bucuroși și ei de o întâlnire atât de neașteptată, dădeau din mâini, și râdeau. Apoi puseră pe masă o ulcea cu rachiu și toți erau cu deosebire de fericiți.

— Uite cui trebuie să-i mulțumeşti : Marfei și lui Efrem. Sunt oameni cu inimă, fiule, închină-te în fața lor până la pământ. Ei m'au scos din nevoie. Ei m'au scăpat.

Martân Ternovâi se ridică în picioare, se plecă adânc în fața Marfei şi-i sărută mâna uscată și aspră, iar ea îl sărută pe creștet. Se plecă tot așa de adânc, până la pământ, în fața lui Efrem Proscacov şi se îmbrățișară bărbăteşte.

— Ce voinic, ce chipeş te-ai făcut fiule, — zâmbi maică-sa. — Dar tata... — Şi lacrimile îi împăienjeniră iarăși privirile.

— Lasă, mamă, lasă, — o rugă Martân. — Ştiu.

Ea îl ascultă :

— Bine, bine... Dar Catria...

— Taci mamă, — o rugă Martân.

— Tac, fiule. — Şi începu să plângă din nou. — Credeam că ochii mi-au secat, că nu mai am lacrimi, dar se vede, fiule, că lacrimile izvorăsc mereu din durere.

— Taci, mamă... — Ştia că trebuie să spună ceva de bine, s'o bucure, s'o liniştească, dar n'avea astfel de cuvinte. Rănile trebuiesc tămăduite prin adevăr, dar adevărul nu putea decât să stârnească o durere nouă.

Iar mama parcă dinadins îl întreba:

— Ce mai e în Ucraina, fiule, ce mai e pe la noi?

El nu putea s'o mintă, — doar nu-i spusese niciodată un neadevăr.

— E rău, mamă.

— Tătarii? — întrebă ea. — Panii?

— Toţi şi toate, mamă, — spuse el, încercând să ocolească un răspuns, dar ea urma stăruitor să-l întrebe:

— Dar cum e asta, fiule, înseamnă că n'o să mai văd pământul pe care m'am născut?

— Ai răbdare, mamă, ai răbdare, ne-om mai întoarce noi la Baigorod, la casa noastră. — Şi îşi aduse aminte că joimirii lui Korecki le pârjoliseră casa şi că din Baigorod nu mai rămăsese decât scrum...

— Baigorod... — şopti îngândurată maică-sa. — Pe când Maxim se chinuia de moarte în ţeapă, te chema, fiule. Te chema. Tu trebuie să te duci acolo, Martân, trebuie! — spuse ea hotărît şi aspru, cu un glas pe care nu i-l mai auzise niciodată. — Tu ai să-mi jurui aceasta, fiule, să-mi jurui pe sabia ta.

Ochii maică-si erau uscaţi, scânteiau, de parcă o vâlvătaie izbucnise în ei şi-i zvântase lacrimile.

— Am să jurui mamă, — răspunse Martân, — şi-mi voi îndeplini juruinţa.

Maică-sa povestea prin câte trecuse. Bagdadia scundă şi afumată a izbei sărăcăcioase atârna deasupra capetelor. Oamenii ruşi, care le dăduseră adăpost maică-si şi lui în noaptea aceasta de toamnă, stăteau şi ascultau. Şi, cu toate că multe din cele ce povestea bătrâna le erau demult cunoscute, durerea ei era durerea lor, era aceeaş durere a tuturor.

...A plecat din Baigorod împreună cu toată lumea. Au fugit într'o noapte. Tocmai pe vremea aceea tătarii, în drumul lor de întoarcere spre Crâm, rătăceau pe toate şleau-

rile. Au căutat să scape de ei, mergând pe drumuri ocolite, dar n'au izbutit. Intr'o dimineață, tătarii au tăbărît pe ei; pe tineri i-au luat în robie, pe bătrâni i-au jefuit, pe cei care s'au împotrivit i-au căsăpit, și apoi s'au făcut nevăzuți. Iar ea a rămas în drum singură, fără simțiri și din drum a fost culeasă de niște oameni milostivi.

Au început luni nesfârșite de lipsuri, de cerșit. La început, bucata de pâine dată de străini i se oprea în gât. Unde era Martân atunci? Cât îl chema ea în nopțile acelea lungi. A crezut că poate și el a pierit și n'a avut cine să-i închidă ochii, dacă nu i-or fi ciugulit cumva corbii.

In drum a întâlnit oameni tot atât de năpăstuiți ca și ea. Fugeau spre pământul rusesc și au luat-o și pe ea. Aici, în satul acesta, s'a îmbolnăvit, a căzut la pat și oamenii aceștia buni, Efrem și Marfa, au adăpostit-o, și după ce s'a făcut bine, n'au mai lăsat-o să plece. A rămas la ei. Intr'adevăr, unde era să se mai ducă, unde?

— Rămâi la noi, Evdochia, — i-a spus Marfa, — unde să pleci? Acolo e război, e prăpăd, cine știe ce o să mai fie. După ce se va isprăvi, după ce-i vor doborî pe pani, o să vină feciorul tău și o să te ia.

— Mulțumesc, Marfa, bogdaproste! Numai că n'am să mai apuc eu vremurile alea, n'am să le mai apuc.

— Ba ai să le apuci, măicuțo!

Martân rosti aceste cuvinte aproape strigând. Ce vremuri!... Oare niciodată n'o să mai fie el gospodar pe pământul lui? Oare maică-sa nu va mai vedea Baigorodul? Și, în clipa aceasta, Martân Ternovâi își dădu seama ca niciodată că trebuie să-l apere pe hatman cu pieptul său, pentru că numai el, numai hatmanul se gândește la soarta lui, a lui Ternovâi, numai el se străduie ca mama lui să poată vedea din nou pământul pe care s'a născut.

Martân le spuse că va fi război de iznoavă și oștenii țarului rus vor veni în ajutor cazacilor.

— Așa, fiule, așa Martân. Oamenii ruși — uită-te la Marfa și la Efrem — așa sunt toți. Totdeauna să fim laolaltă, totdeauna.

Vorbiră despre toate. Efrem Proscacov își spuse și el păsul. Martân află că nici el n'o ducea bine, cu toate că nimeni nu-l alunga de pe ogorul părintesc și nimeni nu-l amenința că i-l va lua. Dar țara a sărăcit în bucate, și la hotare e greu, viața e neliniștită. S'au rătăcit și pe aici trâmbe tătărești, iar în vremea din urmă au cunoscut și ei destule necazuri de pe urma podghcazurilor lui Radziwill.

Un greier țârâia undeva fără istov. Focul se stinsese demult în vatră. Gospodina aprinse o feștilă și începu să așeze așternuturile. Lui Martân îi întinse un cojoc pe laviță, iar gazdele se urcară pe cuptor. Martân nu voi să primească. Maică-sa îl înduplecă să se culce pe laviță. Gândurile lui se zbăteau ca într'o capcană : ce va fi de acum încolo ? S'o ia pe maică-sa cu el, sau s'o lase deocamdată aici ? Dacă ar lua-o, unde s'o ducă ?

Maică-sa parcă îi ghici gândurile :

— De mine să n'ai nicio grijă. Numai o rugă am către tine : dacă va fi cu putință, dacă am să mai trăiesc, să te întorni să mă iei, iar de nu, să vii măcar să-mi vezi mormântul. Oamenii se vor milostivi și ți-l vor arăta...

— Ce vorbești, mamă ? — zise el și simți cum i se ridica un nod în gât și i se încleșta inima de mâhnire.

— Eh, fiule, fiule !...

O vreme tăcură. Greierul țârâia fără istov. Oamenii zic că greierul din casă aduce noroc. Câți asemenea greieri a auzit el în viața lui ? Și unde-i fericirea ?

Stătea întins pe laviță, iar maică-sa se așezase lângă el, și cu privirea pironită într'un ungher întunecos, îi mângâia părul. Feștila sfârâi și se stinse.

Vântul sufla jalnic în hogeag. Martân se gândea: unde-i fericirea ? Și în inima lui creștea o sete mare, neostoită : să ajungă mai repede acolo, la Cehrin, să-l vadă pe Nejivoi, pe toți tovarășii lui, să ceară lui Capusta să-l trimită la vreun polc, să spună tuturor — și pribegilor pe care îi întâlnise pe drumuri, pospoliților deznădăjduiți, și cazacilor, și acelui sărman Ivan Nevcrâtâi dela sticlăria din Mejgorie, să le strige : „Puneți mâna pe arme, puneți îndată mâna pe arme și nu vă plecați capetele". Așa cum a spus hatmanul atunci, înainte de Pileava: „Strașnic ar fi dacă acum, toți laolaltă, cazaci și țărani, am izbi în vrăjmaș". Și au izbit. Și dușmanul fugise, pierzându-și slava în acea luptă. Și de astă dată trebuie să pornească iarăși cu toții, laolaltă. Laolaltă !

— La ce te gândești, fiule ? — murmură o întrebare maică-sa.

— Să fim cu toții laolaltă, — șopti el, și îi spuse cuvintele pe care hatmanul le rostise înainte de luptă.

— Dumnezeu să-l binecuvânteze, să-i dea sănătate și putere, — zise mama, — dacă va ține piept pentru noi cei oropsiți, iar de nu, blestemul să cadă pe capul lui. Doar a

ridicat în picioare toată suflarea, acum nu mai poate să ne părăsească. Pe cine altul mai avem? Pe cine?

— N'avem altul şi nici n'avem nevoie de altul.

Aceasta era credinţa nestrămutată a lui Martân. Nu era nevoie de altul. „Dar hrisoavele pentru ascultare?" se întrebă el deodată? Pentru cine sunt? Cine le-a scris?"

— Şi dacă ne va părăsi, — rosti Martân cu glas tare şi de data aceasta nu maică-si şi nici şieşi, ci parcă hatmanului, în faţă: — blestemul să cadă pe capul lui şi pe tot neamul lui.

Osteneala îl birui şi el aţipi. Dormea neliniştit, ofta şi gemea în somn. Ţinea în mână, mâna maică-si şi aceasta îi mângâia cu duioşie zulufii mătăsoşi, stăpânindu-şi suspinele, înghiţindu-şi lacrimile sărate.

Greierul ţârâia fără istov. In răstimpuri vântul urla în hogeag. Noaptea gemea dincolo de pereţii sărmani ai izbei lui Proscacov.

In minte îi înviau întâmplări de demult. Un flăcău chipeş, Maxim Ternovâi, o ţinea de mână în vreme ce popa îi binecuvânta. Apoi, curând după aceea Maxim a plecat călare şi multă vreme n'a mai primit dela el nicio veste, n'a auzit despre el niciun cuvânt care să-i aducă bucurie. Pe urmă, într'o noapte neagră de iarnă, a bătut în uşă. I-a căzut la piept, ca astăzi la pieptul fiului ei...

Pe urmă, a venit pe lume feciorașul lor, Martân, care a crescut un flăcău inimos, grijuliu. Se mândrea cu el faţă de tot Baigorodul. Era singura ei nădejde, singura ei mângâiere.

Dar urgia se învălura ca un nor negru. Durerea se prăvălea ca o ploaie repede peste Baigorod. Doar din când în când soarta mai zâmbea şi soarele ieşea milostiv dintre nori, dăruind mângâiere câtăva vreme. Apoi iarăşi se ascundea după perdeaua lor neagră. Dar pe atunci aveai casa ta, şi în casa ta era mai uşor să înduri durerea şi necazurile... Bătrâna Iavdoha Ternovaia se gândea: să plece, poate, în noapte, aşa cum este, desculţă, să pornească la un drum lung, spre Cehrin sau la Subbotov, şi de nu va putea merge pe picioare, să se târască, să ajungă la hatman, să se oprească în faţa lui şi să-i spună:

„Priveşte-mă, Hmel, uită-te în ochii mei, citeşte chinurile şi durerea mea. Ţi-am dat pe bărbatul meu, ţi-am dat pe singurul meu fecior. Hmel, îţi vorbeşte o mamă. Inima mamei e plină de durere şi de zbucium. Ascultă inima mea. Ai

avut şi tu o mamă ; atunci apleacă-ţi urechea la glasul unei mame şi străduie-te să zdrobeşti vrăjmaşul, pentru ca în ţara noastră să fie slobozenie şi pace, să trăim ca fratele cu frate, ca sora cu soră".

Astfel vorbea ea cu Hmel, în vreme ce greierul ţârâia neistovit. Ştia că nu va purcede nicăieri, că aceste gânduri nu sunt decât un vis, o mângâiere pe care a născocit-o pentru ea însăşi, iar Martân ofta în somn, în vreme ce zorile băteau în geam... Şi astfel Iavdoha Ternovaia nu închise ochii în noaptea aceea.

Lui Martân i se sfârteca inima de durere. Trebuia să pornească la drum. Stătea în picioare, ţinându-se cu o mână de oblâncul şeii. Efrem Proscacov îl liniştea :

— Tu să n'ai nicio grijă, maică-ta nu va avea nicio supărare dela noi, vom trăi în înţelegere, ca cimotii. Dacă ai să poţi, mai vino p'aici. Multe necazuri aţi îndurat voi în Ucraina. Am să pun şi eu mâna pe suliţă şi pe flintă. Aşteaptă-mă...

Ce putea să-i răspundă la astfel de vorbe ? Se îmbrăţişară ca fraţii şi se sărutară de trei ori. Iavdoha nu se putu stăpâni :

— Să te păzeşti, fiule, să te păzeşti.

Nu ştiu nici el cum s'a întâmplat ; îşi trase din teacă sabia, darul hatmanului şi, întinzând-o înainte, rosti :

— Iţi jurui, mamă...

Şi maică-sa nu-i dădu pas să isprăvească : făcu semnul crucii asupra săbiei şi-i sărută tăişul lucios.

— Fii fericit, fiule. — Şi, parcă rupându-şi ceva din inimă, murmură cu glas plin de deznădejde şi suferinţă :

— Du-te, Martâne.

Il sărută pe buze şi pe creştet. El sări în şea. Calul nechează şi maică-sa îşi aminti cum nechezase şi atunci când Martân plecase la oaste, la Corsun. Multă putere îi trebui ca să nu zbucnească în hohote de plâns. Se stăpâni totuşi. Calul porni. Ea mergea alături, ţinându-se de scara şeii, cu zăbunul lui Efrem pe umeri.

Neaua uşoară, gingaşă, se aşternuse pe pământ. Iavdoha se ţinea de scară ; ştia că de-o va lăsa din mână, se va prăvăli în mijlocul drumului. Inălţă capul, sorbind cu ochii fiecare trăsătură de pe chipul lui Martân. Iată-l, chipul drag ; dar acum nu mai e aşa cum a fost la Baigorod. Două

cute adânci îi încleştau gura şi fruntea îi era brăzdată. Poate că-l vede pentru cea din urmă oară. El se ruga :

— Intoarce-te, mamă, uite, se vede stepa.

Işi opri calul şi voi să descalece.

— Nu, nu coborî ! — spuse mama.

Atunci el se aplecă, o ridică cu mâinile vânjoase până la înălţimea şeii, o strânse la piept şi, după ce o sărută cu căldură, o lăsă încetişor pe pământ, jos.

— Rămâi sănătoasă mamă, şi aşteaptă-mă.

— Să te ocrotească dumnezeu, fiule.

Şi asta a fost tot. După ce lăsă în urmă o bună bucată de drum, la o cotitură întoarse capul şi o văzu pe maică-sa stând tot acolo — o umbră mică, pe câmpia rusă troienită, jumătate din inima lui, din sufletul lui.

6

Când pândarii dela poartă strigară : „Cazacii !" Galaida simţi cum inima începe să-i zvâcnească năvalnic. Ţâşni din sticlărie şi se repezi spre poartă. Trohim bărbosul şi Petro ciungul răsăriră lângă el.

Sticlăria rămase într'o clipă pustie. Toţi se grămădiră la poartă, privind îngrijoraţi în depărtare, unde de după huceag călăreţii se iveau în drum de parcă-i deşerta cineva dintr'un sac.

— Inapoi, în sticlărie, — răcni Galaida. — Treceţi la lucru ! Trebuie să le arătăm că ne vedem de treabă, că nu suntem lotri, că ne-am apărat dreptul. — Parcă se desvinovăţea, şi acest lucru îl băgă de seamă Trohim, care zâmbind răutăcios, îi şopti la ureche, aşa fel ca să nu-l audă nimeni :

— Or să ne biciuiască sau poate că or să ne tragă în ţeapă, să ţii minte vorba mea.

Oamenii se întoarseră în sticlărie. Dar munca se destrămă deîndată ce pândarii vestiră :

— Sunt joimiri. Nu-s cazaci...

Impreună cu Tikocinski venea la sticlărie şi Garmaş. Zău că nu putea înţelege : dece naiba îl ocărăşte lumea pe panul ăsta ? ! Mujilovschi a dat din colţ în colţ, s'a lăsat greu, l-a îmbiat cu o licoare amară, care i-a cătrănit gura de parcă ar fi mestecat un pumn de pelin, pe când cu acesta, deşi se grozăveşte, deşi se uită la tine de sus şi nu te pofteşte la masă, talerii şi-au făcut totuşi treaba

într'o clipită. A arătat atâta bunăvoinţă încât a ţinut să vină el însuşi cu joimirii.

In drum spre sticlărie, Garmaş se aştepta să nu mai găsească acolo decât nişte ziduri năruite. De bunăseamă că zurbagiii au prădat totul. Ştie el bine ce soi de oameni lucrează acolo! Numai din cei strânşi în chingi de pani şi de nacealnici... Ehei, el cunoştea bine asemenea oameni! Dar când, deasupra vâlcelei unde se afla sticlăria se ivi o trâmbă de fum cenuşie, apoi hornul şi în sfârşit toată aşezarea, îi căzu o piatră de pe inimă. Nu l-o fi minţit Omelco? Acesta călărea alături de droşca lui Garmaş, clipind şi el nedumerit din ochi.

Joimirii intrară pe poartă. Armăsarul lui pan Tikocinski se năpusti înăuntru vijelios. Droşca lui Garmaş hurducăi cu roţile ferecate peste glodul îngheţat de pălici. Garmaş sări din droşcă şi se repezi spre sticlărie.

In cuptoare focul duduia. Sticlarii lucrau aplecaţi peste mesele lor de lemn.

— Ce se petrece aici? — îl întrebă el pe Omelco.

— Iaca, să spună ei, — zise acesta, arătând cu nagaica spre sticlari şi privindu-i cu o bucurie răutăcioasă.

Galaida ieşi înainte.

— Ingăduie-mi să vorbesc eu.

Cu ochii înnecaţi în grăsime, Garmaş îl măsură cât era de înalt şi-i îngădui milostiv:

— Vorbeşte.

Tikocinski, căruia Omelco îi şopti ceva la ureche, nu-i dădu voie să deschidă gura:

— Pe maidan! — porunci el.

Joimirii leşi îi goniră îndată pe toţi spre maidan. Presimţând că-i aşteaptă o groaznică nenorocire, oamenii se înghesuiau unul în altul, blestemând în sufletul lor clipa când s'au învoit să rămână pe loc; poate că acum îşi dădea seama şi Galaida cât de nesăbuit a fost sfatul lui. In cine îşi pusese el nădejdile? Joimirii leşi îi împresurară, iar Omelco îşi vântura biciuşca.

— Ai avut noroc că ai fugit, — nu se putu stăpâni Trohim.

— Iată, pe ăsta să-l întrebaţi, vă rog frumos, pe ăsta, — zise Omelco, arătând pe Trohim peste umărul lui Tikocinski.

Garmaş stătea de o parte, oleacă zăpăcit. Incă nu se dumirea ce trebuie să facă. Sticlăria era doar la locul ei, iar sticlarii lucrau.

— Unde e panul vătav, hlopilor ? — răcni crunt Tikocinski.

Nimeni nu răspunse. Un vânt aspru, tăios, fâlfâia cu aripile-i de ghiaţă şi oamenii abia acum băgară de seamă că peste noapte ninsese.

— Unde-i vătavul, lua-v'ar toţi dracii ! — mai întrebă odată Tikocinski.

Tăcerea hlopilor îl întărâta. Cercetă amănunţit gloata cu privirea şi-l pironi pe hlopul bărbos, pe care i-l arătase Omelco. Ii făcu semn cu capul :

— Vino'ncoace !

Trohim făcu doi paşi înainte şi se opri.

— Vorbeşte.

— Ce să vorbesc ? — zise Trohim, ridicând din umeri.

— Vorbeşte, mişelule, ai îngăduinţa să-ţi spui cel din urmă cuvânt ! — răcni turbat Tikocinski.

— Tocmai d'aia nu vreau să vorbesc, — răspunse liniştit Trohim şi se întoarse.

Intâlni lucirea fierbinte din ochii lui Galaida şi inima i se încălzi. Acum nu mai era mâniat pe el. Aveau aceeaş soartă...

Nu toţi erau tari de fire. Ameninţările avură înrâurire, arătară locul unde fuseseră îngropaţi pândarii, şi joimirii începură să scurme movila proaspătă de pământ. Din groapa săpată sub sticlărie fu scos stârvul vânăt al vătavului.

In casa acestuia din urmă se făcu foc. Tikocinski şi Garmaş intrară să se încălzească.

— Am să-i învăţ eu minte, am să le arăt eu lor să se mai răzvrătească !

Tikocinski aştepta demult o astfel de răfuială. Nu mai departe decât cu un an în urmă i se părea că hlopii vor ajunge pani la Nipru. Şi acum mai făceau pe stăpânii la moşia sa părintească dela Cernigov.

Garmaş era în cumpănă. Poate că n'ar trebui să-şi facă de ură cu mujicii ? La urma urmei, sticlăria e teafără, oamenii lucrează — joimirii i-au băgat în sperieţi — şi dacă l-au spânzurat pe neamţ, ducă-se dracului. Cine ştie ce le-ar mai trăzni prin cap a doua oară.

Omelco adaugă tocmai când trebuia :

— Nu strică să-i învăţaţi minte, ca să afle şi alţii.

Tot ceeace se petrecu după aceea rămase în amintirea lui Galaida ca un vis urît, ca şi cum ar fi coborît în iad, ar fi văzut şi ar fi îndurat ceeace numai diavolul poate născoci.

Tikocinski porunci ca un om din zece să primească câte cincizeci de lovituri de curele — un om din cinci, câte treizeci de lovituri şi unul din trei, câte douăzeci de lovituri.

Petro, ciungul, care se împotrivi îmbrâncind un joimir leş, primi o sută de lovituri.

Galaida se repezi spre Garmaş :

— Garmaş, ia-ne apărarea ! Eşti doar de aceeaş credinţă cu noi ! Joimirii iară ne jupoaie de piele. Cu ce ne-am făcut vinovaţi faţă de tine ?

Garmaş întoarse capul. Işi suflă în degete. Gerul se înteţea. Căscă, îşi făcu semnul crucii în dreptul gurii şi se duse spre casa vătavului.

— De cine te rogi ? — spuse Trohim horcăind, chircindu-se sub loviturile de curele. — Işi va primi şi el răsplata. E tot un câine ca şi ăştia...

Nu-l lăsară să isprăvească.

— Să fie tras în ţeapă ! — zbieră Tikocinski.

După aceea îl înhăţară pe Galaida. O durere ascuţită şi o obidă pustiitoare îi încleştară inima. Muşca cu dinţii pământul îngheţat. Dar n'o să răcnească, nu ! N'or să-i audă glasul vrăjmaşii ! Un vălmăşag de gânduri i se învârteji prin minte, ca şi cum ar fi aiurat. Trupul îi frigea, pe urmă văzu nişte petice zburând, pe urmă se prăvăli undeva în adânc. Şi asta fu tot.

...Deschise ochii. Pleoapele i se ridicară cu anevoinţă. Zăcea pe spate, parcă pironit de pământ. Incetul cu încetul, îşi veni în fire. Fulgi de omăt cădeau pe buzele lui arse de durere şi se topeau încet. Lingea fulgii şi se zbuciuma. Ce a fost asta ? O mânie surdă clocotea în el. In cine s'a încrezut ? Totul s'a întâmplat din pricina lui. Ar fi trebuit să fugă din capul locului, aşa cum spusese Trohim. Iată răsplata pentru că a luptat cândva vitejeşte la Pileava, la Zborov. Pe unde o fi cazacul acela, Martân Ternovâi, care zugrăvea atât de meşter viaţa lor de mai târziu ? Martâne, vino şi priveşte. Mai ţii minte cum ne-am năpustit pe câmpul de luptă, scară la scară, cu săbiile în mâini ?

...La marginea unei dumbrăvi se vede un cort. Tuiurile flutură în adierea vântului. Hatmanul iese din cort. Cine s'a strecurat în tabăra lui Bohun prin şanţurile vrăjmaşului ? Cine să fie ? Cazacul Galaida ! Vino, cazace, să te

sărut. Ai săvârşit o faptă vitejească. Fulgii de omăt se aşterneau pe buzele lui crăpate şi se topeau de arşiţa lor, umezindu-le. Hatmanul i le săruta. Nu, nu e hatmanul. E omătul care se topeşte.

S'a întors acasă după război. Logofătul l-a întrebat: „Pe unde ai hoinărit?" Ca şi cum n'ar fi ştiut pe unde a fost şi ce a făcut! Când plecase spre casă, polcovnicul Gromâca i-a spus: „Satul tău va fi scris la oaste". Dar n'a fost scris. Când s'a întors Galaida în sat, zapciii îşi făceau de cap acolo. N'a mai putut răbda. A lăsat totul de izbelişte şi şi-a luat lumea'n cap.

...Tot trupul îi era zdruncinat, de parcă i-l sfârtecaseră câinii. Inălţă capul. Zăcea lângă zaplaz. Alături de el mai era cineva. Privi mai bine şi văzu că-i Trohim. Ochii îi erau sticloşi, gura căscată, plină de omăt. Mort. Imprejur ţipenie. Noapte. Galaida încercă să se întoarcă pe o parte. Izbuti. Il atinse cu mâna pe Trohim. Il chemă: „Trohime"! Tăcea. Dumnezeule! Ce s'a întâmplat? Fu săgetat de-un gând: „Să fug". Biruindu-şi durerea, începu să se ridice cu băgare de seamă — înăuntru i se rupea, i se frângea ceva.

Trohim zăcea şi nu-i mai păsa de nimic, nici de noapte, nici de cer, nici de oameni. In jurul lor era o linişte adâncă, ca într'un ţintirim.

Joimirii crezuseră de bunăseamă că murise şi el, şi-l zvârliseră aici, împreună cu Trohim. Ehei, nu te-am ascultat frăţioare! Spuneai mereu: „Nu te încrede în pani; toţi panii sunt la fel". Adevărat.

Să fugă! Se dădu încet de-a-dura spre zaplaz. Iată, dacă ar avea putere să sară peste el, dincolo, ar fi slobod. Dar cum? Rezemându-se în umăr, încercă să-şi târască trupul greu de-a-lungul zaplazului. Căzu. Era sleit de puteri. Zăcea strivit de neputinţa sa. O împuşcătură trozni pe aproape, turburând liniştea, apoi, se făcu iarăşi tăcere. Inima îi bătea ca o tobă. Trase cu urechea. Incercă iarăşi să se ridice, se rezemă cu umărul de zaplaz, zgârie fără vlagă cu degetele pământul îngheţat. Nu izbuti nici de data aceasta. Oare îi va fi dat să piară acolo? Nu! Trebuie să scape. Şi acest „trebuie" făcu să se nască în el puteri noi.

Trohim privea cerul cu o dojană amară. Odihneşte-te în pace, frate! Galaida se rezemă iarăşi cu umărul de zaplaz. Incă o opintire. Iată că atinse cu bărbia vârful ulucilor

și cu privirile lui înfierbântate văzu câmpia nesfârșită, pustie, ninsă. Doar în depărtare, dincolo de râpă, se desluşeau umbrele negre ale unor clădiri. Işi adună toate puterile și rămase atârnat de zaplaz, cu brațele trecute peste el. Incă o opintire și își atârnă întreg trupul pe gard, se zmuci înainte şi căzu ca un sac de partea cealaltă.

I se păru că liniştea plezni sub bufnitura trupului său. Amorți, se făcu una cu pământul. Dădu din cap şi trase aer în piept, cu gura larg deschisă. Nările îi fremătau. Simți în văzduhul acestei nopți de iarnă fâlfâitul aripilor slobozeniei. Işi umplu iară pieptul cu aer, odată, apoi încăodată, și porni târîş înainte. De-ar putea ajunge dincolo de movilița ceea. Acum, movilița era pentru el lucrul cel mai scump de pe lume. Ajunse până la ea. Abia atunci întoarse capul și privi înapoi. Il cuprinse groaza. Sticlăria era spăimântător de aproape. Şi lui i se păruse că dacă va ajunge la moviliță, nu va mai vedea sticlăria.

Acum, să ajungă dincolo de movila următoare. Porni târîş mai departe; mâinile și genunchii îi sângerau, totuși ajunse şi la movila a doua. Privi înapoi. Sticlăria se zărea întunecată și fioroasă. Ceva mai departe decât adineauri, dar tot se vedea. Galaida se gândi cu amărăciune: doar nu putea să intre în pământ. Auzi câini hămăind. Trase cu urechea: n'or fi pândarii? Aşteptă. Hămăielile trecură undeva într'o parte și se stinseră. Porni mai departe. Ştia un singur lucru: trebuie să scape, trebuie să trăiască.

Abia în preajma zorilor se rostogoli în râpă. Era sleit de puteri. Gemu sfâşiat de durere. Totul i se învârti pe dinaintea ochilor. Şi se prăvăli ca într'o prăpastie.

...După o vreme simți că îl ridică cineva, că îi toarnă pe gât ceva cald. Fereala sau neputința îl siliră să nu arate că-i viu. Dar când auzi un glas plin de jălanie, de milă: „Ia uite ce-au făcut din om blestemații..." gemu și deschise ochii. Cineva se aplecase spre el, ținând un clondir în mână. O femeie bătrână îi freca picioarele cu omăt.

— Dumnezeule, ce ți-au făcut, cum te-au stâlcit! — se tângui femeia.

Nu întrebă unde se află. Inima îi spunea că e între ai săi. Tăcea, n'avea nevoie să desluşească nimic. Totul era limpede. Spinarea lui cu pielea pleznită de loviturile curelelor spunea totul. Auzi vorbind între ei, un bărbat și o femeie. Ştiau ce se petrecuse în ajun la sticlărie. Aflaseră cu inimile îndurerate. De multă vreme nu-și mai bătuseră

astfel joc panii de cei sărmani, demult nu mai fusese atâta urgie prin părţile acestea. Pesemne că panii s'au întors pentru multă vreme, sau poate chiar pentru totdeauna şi omul oropsit n'are unde să se ducă, n'are cui să se jeluiască. Galaida asculta. Nu răspundea. Ce să mai vorbească? Rosteau chiar gândurile lui. Gemea de durere şi de obidă. Şi obida acum era mai sfâşietoare decât durerea. Işi dădea seama de un singur lucru: trebuie să se pună mai repede pe picioare, să se înzdrăvenească, pentru ca pumnul lui să fie tare. Să nu se mai încreadă de acum încolo în vorbe, ci să lupte, să piară în luptă, dar să nu se oprească la jumătatea drumului. Voi să spună acest lucru oamenilor milostivi care-l îngrijeau, dar ei i-o luară înainte.

— Taci, fiule, — spuse cu lacrimi în glas femeia.

Şi el tăcu, închizând ochii.

7

Deasupra Cehrinului se zvârcolea vifornița năpustită în iureş dinspre miazănoapte. Drumurile erau astupate de nămeţii de omăt şi nu se mai putea merge nici cu caii, nici pe jos. Infrigurată, lumina zilei se lipea de geamuri ca un văl cenuşiu. Obloanele scârţâiau. Geamurile zăngăneau jalnic, parcă tânguindu-se. Hmelniţchi îşi muşca luleaua stinsă şi asculta glasul fonfăit al pisarului Pşenicinâi.

„Parcă ar citi psaltirea“, se gândi hatmanul, şi-l măsură pe Pşenicinâi cu o privire neprietenoasă.

Pisarul prinse sticlirea bine cunoscută din ochii hatmanului, care nu prevestea nimic bun şi se grăbi să citească, înghiţind vorbele şi bălăbănindu-se într'o parte şi într'alta.

Această rânduială fusese statornicită de hatman, de curând. Poruncise să i se citească în fiecare dimineaţă toate epistolele, toate jalbele, toate hrisoavele. In faţa pisarului se afla acum un teanc mare. In fiecare foaie era vai şi amar... Ce mai putea face? Scrâşnind atât de aprig, încât luleaua îi trozni între dinţi, întoarse privirea spre fereastră. Intr'acolo îi zburau toate gândurile, spre vifornița albă. Dar alături, în ureche, auzea:

„Fie-ţi milă, hatmane, de sărăcia şi de suferinţele noastre. Nu ne e în putinţă să dăm arânda în bani şi în clacă, în păsări şi carne, şleahticului Smiarowski şi în aceeaş

vreme polcovnicului Puşcar al luminăţiei tale. Dar ne apasă o obidă şi mai grea decât asta: uniaţii ne-au închis biserica şi l-au bătut cu bâtele pe popa Filimon, pentru că nu s'a supus papistaşilor; această obidă n'o mai putem răbda... Pentruce, hatmane, ne-ai ridicat împotriva panilor, dacă ei ne robesc iarăşi?... Dă poruncă să fie pedepsiţi sotnicii, esaulii şi polcovnicii tăi care-s găsiţi în vină, iar uniaţii şi şleahticii să fie alungaţi cu săbiile şi nimeni să nu facă cârdăşie cu ei, aşa cum fac polcovnicii tăi... Ne plecăm capul înaintea ta, noi pospoliţii din satul Ternovca, pentru care iscălim: Macogon Svirid şi Trohim Melnicenco".

Şi apoi, luând în mână altă foaie, Pşenicinâi citi:

„Pane hatman, prin aceasta te înştiinţez că luna trecută Ivan Dzicovschi cu cazacii şi cu toată cimotia lor, în număr de două mii de suflete, au trecut hotarul ţaratului Moscoviei şi, potrivit veştilor primite de noi mai târziu, s'a aşezat lângă gârla Tihaia Sosna, unde au întemeiat un târguşor pe care l-au numit Ostrogojsc. Cravcenco, ataman al Conotopului".

Pisarul puse de o parte epistola atamanului şi luă alta.

„Jalobă a pospoliţilor din satul Torchi împotriva lui pan Skopowski Sighismund, precum că zisul pan ne pune la corvezi toate cele şase zile. Popa e pus şi el la corvezi".

— Că e pus şi popa, nu strică, — mormăi oţărît Hmelniţchi, — să guste şi părintele viaţa de chin a păstoriţilor săi... zi mai departe.

Pşenicinâi clipi doar:

„Plângerea voievodului Chisel, senator..."

Hatmanul îl întrerupse încruntat:

— Cinurile, să nu mi le mai înşiri, — le ştiu şi eu. Dece se plânge?

Lui Pşenicinâi îi zvâcni sprânceana stângă.

— Se plânge că pospoliţii din voievodatul Braclawului, din satele Verhneaia Jordanovca, Lucoviţî, Gremeaceaia Dolina, Vişenchi şi din multe altele, nu fac corvezi la pani şi nu plătesc arânda, iar pe zapciii măriei sale regelui i-au stropşit cu ghioagele în satele acelea. Cere să se dea hrisov de ascultare, iar ţăranii culpeşi să fie căzniţi cu moartea.

— Mai departe!

Pşenicinâi se grăbi:

— O epistolă dela sotnicul Zimogliad dela Codac, vestind că acum o săptămână au trecut spre Crâm nişte soli

regeşti. Au poposit noaptea la Codac, şi un slujitor al soliei, îmbătându-se cu rachiu, s'a lăudat că regele trimite mulţi bani hanului pentru ca la primăvară acesta să aşeze ulusuri tătăreşti pe Nipru, de unde să poată da năvală şi să ia robi câţi vor pofti.

— Aha. Altceva?

— Polcovnicul din Cernigov scrie cum că la baia de minerai a neguţătorului Solonina, pospoliţii s'au rocoşit, căci zisul neguţător nu le plătea pentru muncă, ci-i punea la corvezi. Au fost ucişi trei cazaci şi esaulul Mlinschi.

...Şi aşa ţinu până la amiază. Nicio bucurie, nicio uşurare. Numai griji, fără istov. Hatmanul trecea prin toate acestea, scrâşnind din dinţi cu încrâncenare, urmărindu-şi ţelul şi neîngăduind în inima lui nici milă, nici îndoieli. Tot aşa nu şovăi nicio clipă atunci când află despre uneltirile lui Gladchi şi Mozâr, care urmăreau să pună la cale o răzmeriţă împotriva lui. Porunci să se adune la Corsun o comisie, să se facă o cercetare straşnică, şi înainte de toate îi spuse lui Capusta cu hotărîre:

— Să fie căzniţi cu moartea.

Până şi Capusta şovăi. E cu putinţă? Gladchi şi Mozâr? Aceasta ar stârni vâlvă. Sunt mulţi părtaşi.

— Deaceea şi poruncesc să se facă astfel. Peştele dela cap se 'mpute. Să ţii minte acest lucru, Lavrine.

Lăsând la o parte toate şovăielile, îi trimise lui Adam Chisel zapisele oastei. Pe Gherasim Iaţcovici îl trimise la seim, la Varşovia. Făcea totul ca să adoarmă veghea panilor senatori. Să fie încredinţaţi că „pe Hmelniţchi l-au potolit". Dar între timp, adună la Subbotov pe polcovnicii Carp Truşenco, Iasco Parhomenco, Pavlo Tetria, Ivan Zolotarenco şi Ivan Bohun.

Sfatul lor ţinu o săptămână. Vorbiră în gura mare, fumară tutun turcesc, de bunăseamă un sac întreg, băură mied şi rachiu, cine mai ştie cât, şi până la urmă se învoiră cu cele înfăţişate de hatman. Se despărţiră, hotărîţi că în primăvară s'o pornească.

Aproape în aceeaş vreme sosi la Subbotov Pavel Zercalnicov, solul ţarului. Tot atunci se hotărî să fie trimis la Moscova polcovnicul Ivan Iscra cu o epistolă a hatmanului către Ţarul Alexei, epistolă în care să se arate ce anume şi-au pus în gând hatmanul şi nacealnicii, să se ceară tunuri câte vor putea să le dea, precum şi îngăduinţa ca, la vreme de nevoie, oastea căzăcească să se

tragă peste hotarul rusesc. Dar, mai ales, să întrebe când anume să se trimită soli în vederea înțelegerii cu boierii de sfat, privitor la primirea hatmanului cu oastea și cu întregul norod sub înalta oblăduire a țarului.

Și acum, de bunăseamă că Ivan Iscra sosise la Moscova. Polcovnicii plecară din Subbotov cu credința nestrămutată în izbânda noilor hotărîri ale hatmanului și acum se găteau să întâmpine primăvara așa cum se cuvine. Deocamdată hatmanul trebuia însă să se arate supus și smerit față de rege, senatori și șleahtă. Aflând că seimul n'a întărit înțelegerea dela Belaia Țercov, Hmelnițchi se bucură, oftă ușurat și-i spuse lui Capusta :

— Ce mai rămâne de făcut acum ?... Panii înșiși ne zădăresc la un nou război. Iar acei dintre noi, care, ca de-alde tine, Ivane, — îi aruncă el cu mânie lui Vâgovschi, — au vrut să trăiască cu panii în înțelegere și supunere, să priceapă că așa ceva e cu neputință. Nici norodul nu se va învoi vreodată la așa ceva. Și ce suntem noi fără norod ?

Tăcu puțin; apoi spuse, cântărind fiecare vorbă :

— Fără norod, nu facem nici cât o ceapă degerată.

...In zilele acelea, chibzuindu-și fiecare pas viitor, întorcându-se cu gândurile la trecut, Hmelnițchi își dădu deosebit de limpede seama că puterea lui va crește și se va întări numai dacă va ține neclintit cu acei care își aleseseră calea spre slobozenie, punându-și toată nădejdea numai în pământul rusesc, în Moscovia.

Ar fi potolit el căzăcimea atunci, la castelul din Belaia Țercov ? Oare nu i-ar fi zburat capul de pe umeri dacă n'ar fi pomenit de pământul rusesc, de Moscovia ? Dar oare n'a ajuns el însuși, de multă vreme, la acelaș gând izbăvitor ? N'a fost el stăpânit de acest gând mântuitor încă din anii trecuți ? Chiar în anul acela, când abia începuse războiul împotriva panilor și a regelui, și-a dat seama că singura cale de mântuire împotriva uniei, care ucidea însăși ființa norodului, singura cale de scăpare de panii leși, care gândeau să facă din Ucraina șleau bătătorit pentru negoțul lor aducător de câștig — este de a intra sub supușenia țarului Moscoviei. Oare nu aceasta e singura cale de scăpare a Ucrainei de ghiara sultanului și a cârdașului său, hanul din Crâm ? Nu încape îndoială că, până la urmă, sultanul văzându-și dezlegate mâinile după războiul cu Veneția, își va arunca ienicerii asupra pământurilor ucrainiene. Da, acum, în iarna anului 1652, hatmanul vedea mai limpede și

mai hotărît ca niciodată, calea pe care trebuie să ducă Ucraina, calea pe care şi păşeau acum mii de pospoliţi.

Anul era însă greu, plin de griji şi de temeri. O molimă înspăimântătoare se abătu peste silişti. Ceambururile tătăreşti pustiiră sate întregi. Şleahticii cutezau încetul cu încetul să scoată capul. Incepură să se aşeze temeinic pe la moşiile lor şi să statornicească vechile rânduieli. Hmelniţchi era nevoit să trimită hrisoave de ascultare şi uneori chiar să-i pedepsească pe acei care ridicau mâna împotriva panilor. Era silit să asculte asemenea învinuiri : „Eşti un mişel, Hmel, te-ai vândul panilor". Uneori se aprindea de mânie :

— Şi ce-ar vrea ei ? Nu-i cu putinţă să-i fac pe toţi cazaci, şi nu-i voi face.

Dar pe urmă îi părea rău de aceste cuvinte. Polcovnicii, mai ales Vâgovschi, împrăştiau peste tot vorbele rostite de el. Capusta îi făcea cunoscut acest lucru. Ochiul neadormit al lui Capusta prindea fiecare mişcare. Iscoade ale hatmanului vegheau pretutindeni, oriunde era nevoie, urmărind fiecare pas al oamenilor.

După descoperirea uneltirii lui Gladchi şi Mozâr, ieşiseră la iveală şi altele. Acum, în fruntea uneltitorilor se aflau Hmeleţchi şi Pivtora-Cojuha. Aceştia, deasemenea spuneau că hatmanul s'a vândut panilor şi că trebuie să i se ia buzduganul. Hmelniţchi înnăbuşi şi aceste uneltiri cu iscusinţă, cu chibzuială şi cu toate că nu lovi în aţâţătorii cei mari, numele lor i se întipări bine în minte. Da, da, într'un viitor apropiat, se va răfui şi cu ei...

Era îngrijorat şi de faptul că legătura cu Varşovia se rupsese. După cum avea ştiri, Maliuga se înapoiase după Beresteczko în lagărul regesc. Stătuse acolo nestânjenit cam o lună, dar, apoi, după înţelegerea dela Belaia Ţercov, fusese pus sub pază şi împuşcat sub învinuirea că e iscoadă. Capusta aflase neîndoielnic că la cercetări Maliuga nu destăinuise nimic, şi că înainte de moarte îi scuipase pe şleahtici în ochi.

La sfârşitul lunii Februarie se petrecu încă o întâmplare sâcâitoare. Străjile înşfăcară un cazac care trăsese asupra hatmanului lângă biserică, într'o duminică, în clipa când Hmelniţchi se urca în caretă, după slujbă. Cazacul ascuns pe scara turlei, trăsese pe o fereastră. Dăduse greş şi fusese prins de străji. Iscoadele lui Capusta cunoscură îndată în el pe fostul lor tovarăş Demid Covalic. La cercetare, Covalic mărturisi că fusese trimis de Martyn Kalinowski. Fricos din

fire, cutezase să facă fapta aceasta numai pentru că i se făgăduise că îndată ce-l va împuşca pe hatman, va fi ajutat să se ascundă. Covalic mai mărturisi că el a fost acela care îl vânduse pe Danilo Neceai, vestindu-l pe Kalinowski că Neceai va rămâne peste noapte la Crasnoe.

Hmelniţchi porunci să se însemne cele spuse la cercetare de Covalic şi să se trimită o plângere cancelarului, la Varşovia. Scrise: „Despre ce fel de pace mai poate fi vorba, dacă hatmanul coroanei pune la cale asemenea mişelii împotriva mea?"

Covalic fu spânzurat. A fost nevoie să se facă cercetare şi în rândul slujitorilor bisericii. Doi ţârcovnici amestecaţi în isprava aceasta, şi un şleahtic, fură împuşcaţi. Dar firele mergeau mai departe. Capusta le şi pipăise, undeva pe lângă biserica sfânta Sofia din Chiev, în palatul mitropolitului Silvestr Cossov.

...Viscolul se învolbura pe deasupra Cehrinului, pe deasupra stepei, troienind şleaurile. Nu era chip să mergi, nici cu caii, nici pe jos. Dar biruind vifornița, olăcarii goneau prin stepă, spre Cehrin, dela Braclaw, Vinniţa, Corsun, Belaia Ţercov... Nu mai erau nici pârtii, nici drumeaguri. Abia dacă licărea slab prin viscol o luminiţă şi pierea îndată. Călăreţii, însă, goneau înainte de sârg.

Hmelniţchi veghea. Aflând că hatmanul armiei cotropitoare, Kalinowski, ţinteşte să treacă Niprul şi să înainteze pe malul drept al râului, Hmelniţchi, care ţinea toate firele în mâini, făcu o mişcare la el, la Cehrin. Armia lui Kalinowski simţi mişcarea curând: pospoliţii din tot olatul de pe malul drept al Niprului se şi ridicară în întâmpinarea joimirilor leşi!

Săvârşind totul cu o grabă înfrigurată, trimiţând olăcari în toate colţurile Ucrainei, străduindu-se din răsputeri să-şi sporească tunurile, căutând să-şi înarmeze şi să-şi îmbrace polcurile cât mai bine, în aceeaş vreme, hatmanul nu scăpa din vedere nici Bahcisaraiul. Işi dădea pe deplin seama că de acolo, ca deobicei, trebuie să se aştepte la năpastă.

Şi de fiecare dată, când afla de vreo uneltire vicleană a hanului şi a lui Sefer-Kazi, clocotea de turbare şi uneori era gata să lase baltă cele începute şi să-şi arunce toate puterile oastei asupra Crâmului... Dar de fiecare dată îşi înfrâna înfierbântarea, la gândul că acum duşmanul cel mai de temut nu este Crâmul, ci şleahta leşească

cu unia ei, cu năzuinţa ei de a subjuga norodul ucrainian, de a-l copleşi pe vecie. Şi atunci când se va mântui de stăpânirea leşească, va putea să se răfuiască şi cu Crâmul. In iarna aceea, Hmelniţchi ştia că nu e departe ceasul când nu va mai fi nevoit să privească înapoi spre Crâm. Cu atât mai mult, veghea cu agerime ca în spatele lui să nu se pună iarăşi la cale vreo uneltire vicleană, vreo vânzare.

Bahcisaraiul urmărea deasemenea stăruitor, prepuelnic, tot ceeace făcea hatmanul Ucrainei. Cu o deosebită luare aminte citea vizirul Sefer-Kazi scrisorile cancelarului Leszczinski al Lehiei, în care se vorbea despre hotărîrea lui Hmelniţchi de a trece în supuşenia ţarului Moscoviei...

In Crâm, soarele îşi revărsa razele primăvăratice, iar în Stepele Sălbatice, lângă Perecop, pe câmpiile întinse de pe ţărmurile Mării Putrede, dădea colţul celei dintâi ierbi, verzi şi gingaşe.

8

Necipor Galaida bătu la uşă. Vreme îndelungată nu-i răspunse nimeni. Viscolul îl îmbrâncea din spate cu mâinile lui aprige şi-i vâra pe după gulerul svitcii fulgii îngheţaţi şi înţepători de omăt. Il dureau genunchii.

Necipor se clătină şi, ca să nu cadă, se rezemă cu umărul de perete. Bătu din nou cu putere în uşă. In sfârşit, îi deschiseră.

Luminiţa slabă a opaiţului tremura în mâinile maică-si. Strigă :

— Necipor ! — şi căzu la pieptul lui.

...Era acasă. Şedea lungit pe polata de pământ din cotlonul cuptorului, acoperit cu cojoace. Dârdâia ca în frigurile morţii. Voia să spună ceva, dar nu putea decât să clănţăne din dinţi. Tănâne-său îl linişti :

— Rabdă, tăicuţule, ăsta e frigul care iese din tine...

Bătrânul stătea lângă maică-sa. Nu întrebau nimic. Mai trebuia să întrebe ceva ? Parcă nu văzuseră, când îi scoseseră cămaşa ?... Spinarea şi pieptul feciorului lor spunea totul.

Gândurile lui Necipor se înfiripau încet, greoi. Iată-l, în sfârşit, la Repchi. Ce o să fie mai departe ? Dar nu-i venea să se gândească la aceasta. Ar fi vrut să închidă ochii

şi să doarmă. Durerile parcă s'au mai ogoit şi somnul alinător îi leagănă încetişor trupul. Să nu gândească nimic, să nu vorbească nimic... Să uite tot. Să uite sticlăria... Dar numai cât îi răsări în minte acest cuvânt şi totul începu să tremure în el. Deschise ochii. Prinzând privirile pline de îngrijorare ale părinţilor aţintite asupra sa, Necipor gemu.

...După ce rămăsese câtăva vreme la oamenii aceia milostivi de lângă Mejigorie, Necipor pornise la drum. La început se hotărî să se ducă la Cehrin, de-a-dreptul la hatman, să-i povestească totul, dar la urmă se mâniase pe sine însuşi pentru acest gând neghiob. Hotărî să plece la Repchi. Şi iată-l acasă. După ce îşi veni în fire, întrebă :

— Dar voi, cum o mai duceţi ?

— Noi ?... Precum vezi...

Ascultă cu luare aminte glasul şovăielnic al tatălui. Se aşteptase parcă la alt răspuns ?...

— Maria, unde e ? — Inima i se strânse, ca şi cum ar fi presimţit ceva rău. Se veseli, auzind răspunsul :

— Te-aşteaptă, fiule, şi-a secat ochii de atâta plâns... — Glasul maică-si se frângea podidit de lacrimi. O vreme tăcură.

— E rău ? — îl întrebă pe taică-său.

— Rău, Necipor... Rău.

Bătrânul nu mai rosti nicio vorbă. Necipor cunoştea firea tatălui său. Dacă e atât de zgârcit la vorbă, înseamnă că-i amarnic. Dar parcă se aşteptase la alt răspuns ? La drept vorbind, se aşteptase. Abia acum şi dădu seama de acest lucru.

In fereastră mijeau zorile. Mama aţâţă focul în vatră ; el coborî de pe polată şi se aşeză pe laviţă alături de taică-său. Priveau amândoi focul care mistuia hulpav paiele. Maică-sa puse să încălzească apă într'un ceaun.

— Să te speli, fiule.

— Bine mamă.

Parcă nici glasul nu mai era al lui. Suna răguşit şi aspru. Işi aduse aminte de iarna de anţărţ...

— Dar de Chilâna nu întrebi ?

Aşa este, nu întrebase de surioară. Iată cât i s'a împietrit inima ! Abia acum i se împăienjeniră ochii... Nu-şi şterse lacrimile care-i curgeau, ascultând glasul îndurerat al maică-si :

— Chilâna a murit în boleşniţa aia. Te tot pomenea: „Dacă Necipor al nostru ar fi aici, nu ne-am chinui din nou cu corvezile".

El îşi cuprinse capul cu mâinile şi începu să se clatine ca de o durere cumplită.

Un geamăt scăpă de pe buzele lui. Poate că într'adevăr ar fi trebuit să fi rămas aici după Beresteczko, să nu-şi fi părăsit satul? Poate că ar fi trebuit să stea dârz, să nu se încreadă nici în polcovnici, nici în hatman?

— Ne chinuim, Necipor, — zise taică-său, — pesemne că omul sărac n'are cum să se mântuie de robie... De crăciun slugile panului ne-au luat vaca, pentru că n'am plătit văcăritul... Din zori şi până'n noapte trudim la corvezi... Bucatele noastre au putrezit pe ogor... E bine că ai venit duminica, dacă ar fi fost altă zi trebuia să plec la muncă. Dar unde ţi-e calul?

— Am venit pe jos, tată.

— Pe jos... Ei, n'are face, cazacii-s de ispravă şi pe jos. Numai că, ce fel de cazaci suntem noi acum?

Necipor nu-i răspunse. Taică-său rosti mâhnit:

— Hlopi suntem, nu cazaci. Vite. Pe Vasco Pristupa îl mai ţii minte?

— Nu l-am uitat.

— Acum e logofăt la pan. Face pe ciocoiul, se dă peste cap ca să-i intre sub piele, trăim toţi sub el ca sub han... Ehe, de-aş fi mai tânăr...

— Gata, taci! — se amestecă maică-sa, nelăsându-l să isprăvească.

Dar Necipor voia să ştie:

— Ce ai face, tată?

— Ce să mai vorbim de-a-surda...

Dădu din mână a lehamite.

— Nu te mai întreb nimic, fiule, — spuse încet. — Am înţeles tot. Dar tu ce-ai să faci: ai să slugăreşti şi tu la corvezi? Nu te-au scris la oaste?

Necipor citi nădejdea în ochii maică-si. Dar dete mâhnit din cap:

— Nu!

— Avem un pan nou, — zise tatăl, — polcovnicul Mihailo Gromâca... hatmanul Hmel i-a dat satul nostru... E un pan cumplit.

— Gromâca... — Această veste fu atât de neaşteptată, încât Necipor se ridică de pe laviţă. — Gromâca, zici?

— Chiar el.
— Am slujit la dânsul...
— Ştiu.
— Ar fi trebuit să te duci la el să te plângi. Să-ţi dea vaca înapoi. Să-i fi spus că eşti tatăl meu...
— Am fost. M'am milogit. I-am spus despre tine.
— Şi el? — lui Necipor i se strânse inima.
— M'a ascultat, s'a răstit la mine, a răcnit atât de aprig, că n'am ştiut cum să fug mai repede. Am fost mulţumit că n'a poruncit să mă bată cu ciomegele... „Puţini cazaci din ăştia am avut eu?" zice „Plăteşte-mi arânda şi basta". Şi mi-am luat tălpăşiţa. Iar Vasco Pristupa a râs: „Ia povesteşte, zice, cum ai fost în ospeţie la pan Gromâca..."
— Ajunge, tată. — Necipor îşi acoperi faţa cu mâinile. — Ajunge. Taci. Pe Gromâca ăsta, la Zborov, l-am ferit de un plumb cu pieptul meu. Pe mine m'a rănit... Deabia am scăpat viu...
— Păcat că ai făcut una ca asta. Unui ticălos ca ăsta ar fi trebuit să-i tragi tu un plumb la mir... — se oţărî tatăl.
— Mai taci, bătrâne...
Mama întinse rugător mâinile.
— E rău, e rău ca un câine, ce să mai vorbim... — maică-sa îşi şterse buzele cu colţul barişului. Dar a deschis biserica — pentru asta îi spun bogdaproste — a adus popă, pe uniat l-a dat afară... Pentru asta îi mulţumim...
— Am să-i mulţumesc eu...
Necipor se opri în mijlocul odăii şi spuse cu înţeles:
— Am să mă duc la el să-i mulţumesc pentru biserică, să stau de vorbă cu el. Cred că pe mine n'o să mă dea afară.
— Poate n'ar trebui să te duci, fiule? — îl rugă maică-sa cu sfială.
— Ba, da, mamă, trebuie!

Necipor Galaida nu era la Repchi decât de trei zile. Dar în aceste trei zile auzi atâta durere, atâta jale, că nu s'ar putea povesti nici într'un an. Cum a aflat că Necipor e acasă, Maria a şi alergat la el, fără să-l mai aştepte. Numai ea l-a mai mângâiat oleacă, i-a mai alinat amărăciunea. Numai ei i-a povestit, în seara lungă de iarnă, cum a fost, cum s'a întâmplat. Dar despre ceeace va fi mai departe n'a spus nimic. In ochii ei citea această întrebare. In privirea

ei vedea îngrijorarea. Dar a tăcut, deşi îşi dădea seama că va face cu totul altceva decât ceeace aşteaptă părinţii dela el.

Când se întâlni cu Necipor, Vasco Pristupa se tulbură. Il întrebă pe ocolite despre Guleai-Den. Aflând că acesta s'a făcut nevăzut, fără urmă, nu-şi ascunse bucuria. Altfel ar fi avut de furcă cu Guleai-Den. Vasco Pristupa se îngrăşase, se împieptoşase, şi de sub cuşma brumărie de miel, îi ieşea un moţ creţ. Deasupra buzelor groase, mustăţile lui se bârligau cu fudulie. Ochii îi luceau de îngâmfare. Spuse:

— Să vii la pan Gromâca. Ce să fac cu tine... Ai să treci şi tu la corvezi, ori ai să faci iară slujbă în polcul lui... E aspru, dar drept...

— Vasco, dece i-ai luat vaca tatei? — întrebă Necipor încruntat.

— Nu i-am luat-o eu, — răspunse speriat Pristupa, — panul a poruncit ca dajdiile să fie plătite la soroc. Tatăl tău mai are şi acum datorii, morărit, păşunat...

— Bine, bine, le plătesc eu. Aşteaptă, am să le plătesc, — răspunse cu înţeles Necipor şi plecă.

Pristupa rămase în mijlocul hudiţei, privind zăpăcit în urma lui Necipor. Işi zise: cu ăsta trebuie să fii cu ochii în patru...

Părea că satul Repchi nu mai era acelaş. Nu-l mai cunoştea. Câte izbe cu ferestrele şi uşile bătute în scânduri! Necipor se apropie de izba lui Chiaşco. N'avea nici ferestre, nici uşi. Se uită înăuntru. Vântul adunase un nămete de omăt. In colţul în care fusese cândva masa, crescuseră buruieni, acum veştejite, iar de sub tavan privea o icoană, argintată de promoroacă.

Mai departe, la ieşirea din sat, hudiţa ducea spre zidul conacului. Acolo, după zidul acela, era polcovnicul Gromâca. „Bine, aşteaptă, polcovnice, am să vin în ospeţie la tine. O să stăm noi de vorbă". Necipor se întoarse şi o luă spre izba Mariei. Nu găsi pe nimeni acasă. Bănui că sunt la corvoadă, la conac. Atunci, parcă împotriva vrerii lui, picioarele îl duseră singure într'acolo, spre zidul de piatră, după care se vedea coperişul înalt acoperit de omăt.

Polcovnicul Mihailo Gromâca privea pe fereastră. La conovăţ calul îl aştepta înşeuat. Un cazac îmbrăcat în jupan îi pieptăna coama, uitându-se din când în când spre ferestre. Gromâca se întinse, în aşteptarea înfrigurării plăcute a iernii de afară, care îl va învălui deîndată ce va în-

căleca. La ceasul acesta ieşea la câmp în fiecare dimineaţă. Călărea o oră, două, până când calul începea să facă spume, apoi se întorcea. Se gândi: „Nu voi putea să huzuresc în felul ăsta prea multă vreme. Din zi în zi poate veni un olăcar dela hatman". Strigă ameninţător:

— Hei, vistavoi!

Cazacul răsări în uşă, făcu o plecăciune, parcă rupându-se din şale, apoi se îndreptă sprinten. Ochii lui priveau ţintă spre polcovnic.

— Cizmele şi contăşul!

Intr'o clipă, vistavoiul fu înapoi. Il ajută să-şi tragă cizmele şi-i întinse contăşul... Gromâca îşi încheie fără grabă cămaşa albă de mătase de sub contăş. Făcu câţiva paşi prin odaie, lăsând în urma lui clinchetul pintenilor de argint. Vistavoiul rămase în prag, aşteptând. De pe pereţi, priveau nişte pani trufaşi, încătărămaţi în platoşe, şi nişte şleahtice în rochii bogate, de altădată. Il urmăreau pe Gromâca cu ochi speriaţi, aşa i se părea lui. Şi dece n'ar fi speriaţi? Cine era acela care se plimba prin odaie? Doar nu era nici pan Chisel, slujitorul regelui polon, şi nici Jeremia Wiszniewecki, fostul stăpân al acestui conac, ci Mihailo Gromâca, polcovnicul hatmanului Hmelniţchi, un polcovnic care încă nu demult era doar un biet esaul. Acel Gromâca, care a zdrobit la Corsun şi Pileava, la Zborov şi Beresteczko, pe strănepoţii şi nepoţii acestor pani zugrăviţi de meşter, cu o mână pricepută... E adevărat că la Beresteczko n'a ieşit tocmai aşa cum voise hatmanul... Dar aceasta nu va fi o piedică pentru ca acum totul să se petreacă aşa cum trebuie. Gromâca se uita batjocoritor spre panii care atârnau pe pereţi, şi de plăcere îi făcu chiar cu ochiul vistavoiului.

— S'a trezit stăpâna? — îl întrebă.

— Binevoieşte să se mai hodinească, pane polcovnic.

— Logofătul e aici?

— Vă aşteaptă poruncile, pane polcovnic.

Ce să-i mai poruncească? Totul merge strună. Slavă domnului, hambarele sunt pline. A şi venit un misit; poate că zilele acestea va lua grânele. In grajd are optzeci de cai ungureşti, atât de falnici încât dacă i-ar vedea hanul ar plesni de pismă. Pospoliţii plătesc arânzile. Sunt supuşi... E adevărat că nu mai departe decât ieri Pristupa se plângea: „lumea pălăvrăgeşte, cică, ce mi-e Chisel, ce mi-e Gromâca, amândoi îs de aceeaş teapă. Nişte câini şi atât!

A îngăduit el oare uniaţilor, de felul lui pan Chisel, să se prăsească pe aici?"

I-a alungat pe toţi, ca să nu-şi mai lase duhoarea prinprejur. A dres biserica pe socoteala lui, i-a făcut o turlă nouă. A poruncit să se clădească un zăgaz nou. A durat trei mori noi. Să macine cât or vrea, numai să nu mai meliţeze din limbă. Dajdiile însă e știut: trebuie să le plătească la vreme. Şi să muncească cum se cuvine, așișderea.

Sub Chisel au făcut clacă toate cele şase zile — la el însă nu e clacă, muncesc doar în schimbul dărilor, trei, uneori, dacă e nevoie, patru sau cinci zile pe săptămână... Ei şi? Asta doar este spre binele tuturor. Când va începe războiul, vor trebui mulţi bani.

Din pricina acestor gânduri, tihna pe care o simţise de dimineaţă începu să i se spulbere. Işi aduse aminte că, vreo trei săptămâni în urmă, la Cehrin, Capusta îi spunea:

— Ascultă, polcovnice, se plânge lumea de tine că eşti cam hapsân cu pospoliţii... Fii mai cu băgare de seamă...

Ce să bage de seamă! Unii sunt sortiţi să are ogorul şi să semene bucate, iar alţii să lupte şi să apere pământul de pani şi de unie...

Vistavoiul stătea smirna în prag. Dincolo de uşă aştepta Pristupa, tuşind cuviincios în palmă. In tindă, ogarii săreau pe uşă, voind să iasă în ogradă...

In aripa cealaltă a conacului soţia polcovnicului se trezise. Chelăreasa stătea la picioarele ei, cu mâinile împreunate smerit la piept. Ochii ei erau oloi curat, iar buzele i se întindeau într'un zâmbet mieros. Cum a dormit pani? Ce-a visat? Astăzi e frumos afară. Pentru gustarea de dimineaţă a fript, astfel cum a primit poruncă din ajun, şase pui; a făcut şi iușca [1]. Răciturile sunt o minune, a fiert şi două castroane de uzvar [2]. A scos din zămnic vin unguresc și mied proaspăt.

Pani Gromâca stătea lungit, ascultând turuiala sprintenei chelărese. O întrebă:

— Dar curcanii aduşi din străinătate, cu ce i-aţi îndopat?

— Cu nuci, pani.

— Gâştele îngrăşate cu găluşte le-aţi atârnat sub streaşină?

---

[1]) *Iușca* — supă. (N. trad.)

[2]) *Uzvar* — compot de fructe uscate. (N. trad.)

— Cum să nu, le-am atârnat în straițe; mai e o bucurie: scrofița, aia cu pată în frunte, a fătat...

Pani căscă și își făcu semnul crucii în dreptul gurii.

— Am visat că...

Chelăreasa era luarea aminte întruchipată.

— Se făcea că ședeam culcată pe câmp și în fața mea era un fir de mușețel. Voiam să-l rup, dar nu puteam ajunge până la el...

Fața chelăresei se umbri. Mișcă din buze.

— ... Pe urmă am ajuns până la el, l-am rupt, dar mușețelul s'a prefăcut în zlot.

— O să câștigați bani mulți, pani, bani mulți. Intâi, când n'ați putut să apucați floarea, era semn rău, mușețelul e semn rău, deasemenea: vrăjmași, vorbe rele. Dar după ce ați rupt floarea și ați văzut aur în palmă, înseamnă că veți avea un câștig mare...

Soția polcovnicului asculta. Câștigul, bogăția, o bucurau. Numai de n'ar fi război. Dar se vede treaba că va fi. Nu degeaba i-a spus aseară Mihas: „Tu, inimioara mea, să fii gata, o să ne despărțim în curând — nu știu pentru câtă vreme, dar așa stau lucrurile..."

Chelăreasa turuia și turuia, dar soția polcovnicului n'o mai asculta, gândurile ei rătăceau la alte celea... Coborî din crivat în silă.

...Polcovnicul Gromâca era gata să iasă. Vistavoiul îi aduse în fugă sabia, i-o întinse și-l vesti, plecându-se în fața lui:

— In tindă e un cazac care vrea să vorbească cu pan polcovnicul. Mi-a poruncit esaulul să vă spun.

Gromâca puse sabia pe un jâlț și își răsuci mustața. Un cazac... ce naiba o vrea? N'o fi vreun olăcar? Ei, drăcia dracului, grijile astea de toate zilele!

— Cheamă-l repede.

...Necipor Galaida stătea în fața fostului său polcovnic, cu cușma în mână.

— Inchinăciune, pane polcovnic!

— Să trăiești, cazace. Ce te aduce?

Văzu, dintr'o singură ochire pătrunzătoare, părul ciufulit, chipul galben, lucirea înfrigurată a ochilor, svitca ponosită și ciubotele scâlciate ale cazacului.

— Ce ți-i voia cazace?

„La naiba! Ce, ăsta-i cazac? E un hlop oarecare." Strigă, de data asta amenințător, nerăbdător:

— Ce vrei?

— Am venit să vă văd, pane polcovnic.
— Numai de asta îmi arde mie acum, să stau la taifas cu tine, — zise batjocoritor Gromâca.
Dar Galaida nu se supără :
— Nu mă mai cunoaşteţi ?
Polcovnicul se înveseli chiar :
— Uite că nu-mi aduc aminte unde am chefuit împreună !
— De chefuit n'am chefuit, e adevărat, dar de luptat, am luptat împreună.
Gromâca se încruntă. Işi împreună mâinile la spate şi întrebă :
— Eşti scris la oaste ?
— Nu.
— Ce cauţi aici ?
— Părinţii mei sunt de aci.
Galaida simţi că i se încrâncenează inima de mânie, dar se stăpâni şi grăi domol, doar cuşma şi-o strângea mai aprig în mâini.
— Cum ţi-i numele ?
— Galaida. Cazac din sotnia a treia...
Aştepta : acum Gromâca o să-şi aducă aminte. Ii învie în minte ziua aceea de August, câmpul de luptă dela Zborov, bubuitul tunurilor şi el, Galaida, parcă răsărind din pământ şi ferind pe polcovnic, cu pieptul său, de plumbul vrăjmaş... Dar pe chipul polcovnicului se întipărise dispreţul tăios şi nerăbdarea. Un simţământ surd de obidă podidi inima lui Necipor Galaida. Gromâca tăcea şi Necipor ştia că, pentru nimic în lume nu-i va aminti polcovnicului de ziua aceea.
— Ce vrei dela mine ?
— Părinţilor mei li s'a luat vaca pentru văcărit, — spunea Galaida cu glas surd, — porunciţi să le-o dea înapoi...
— Aha ! Pentru asta nu trebuia să vii la mine, ci să te duci la logofăt...
— Vă rog pe dumneavoastră, vă rog cu binele...
— Aşa ? Gura ! Am să poruncesc la grajd să-ţi tragă nişte ciomege... Ieşi afară !
Gromâca făcu un pas spre Necipor şi răcni din nou, cu mânie :
— Afară !
— La Zborov vorbeaţi altfel cu mine, pane polcovnic... — Buzele lui Galaida tresăreau într'un zvâcnet şi glasul i se întretăia. — La Beresteczko m'aţi poftit la masa dum-

neavoastră. Acum mă amenințați cu ciomegele... Prea devreme ați început să faceți pe șleahticul, pane Gromâca.

Polcovnicul își repezi pumnul și-l păli pe Necipor în obraz.

— Ah, lepădătură, haimana! Esaul! Cazaci!

Vistavoiul zbură, parcă luat de vânt. Necipor văzu negru înaintea ochilor... Clătinându-se sub lovitură, zări pe jâlț sabia polcovnicului. Și ceeace urmă se petrecu fulgerător. Când esaulul și Pristupa dădură buzna în odaie, Gromâca zăcea pe spate, pe covor, cu gâtul retezat, iar Galaida stătea deasupra lui, cu sabia în mână.

9

La despărțământul soliilor din Cremlin, polcovnicul Ivan Iscra, solul hatmanului, grăia:

— Boieri, dumneavoastră, ne prăpădim de atâta urgie. Armia regească pârjolește satele, și toți cei care nu se supun șleahtei sunt trași în țeapă. Numai în Fevruar, în Podolia au fost făcute scrum douăsprezece sate. Știți și domnia voastră că seimul din Varșovia n'a întărit înțelegerea de la Belaia Țercov. Aceasta înseamnă că în curând vor striga o nouă chemare obștească. Regele duce tocmeli cu hanul din Crâm. Il azmute să lovească laolaltă în noi pentru a sili pe hatman să pornească cu oastea lui împotriva Moscovei. Vor ca frații să-și verse sângele între ei, iată ce vor.

— Nu te îngrijora, solule. — Boierul de sfat Vasili Vasilievici Buturlin își netezi cu o mișcare domoală barba-i neagră, mare și deasă. — Da, turcului îi vine la socoteală ca Lehia să aibă mâinile legate atâta vreme cât se războiește cu Veneția...

— Asta așa este, de netăgăduit. Dar noi trăim în veșnic zbucium. Singura noastră nădejde e în ajutorul vostru. Hatmanul cere încuviințarea să-și aibe aici trimișii săi, vrea să-l roage pe țar să primească sub înalta sa oblăduire oastea noastră, cu toate satele și toate târgurile... — Și așa cum se cuvenea după cinul său solicesc, Iscra tăcu o clipă, două, după care vorbi mai departe: — Regele a îngăduit tătarilor, ca în schimbul haraciului, să ia robi de pe pământurile noastre de la miazăzi. Mârzacul dela Percop ne-a robit peste șase mii de femei și copii... Pe galioane

sunt acum pravoslavnici, câte stele pe cer... Boieri, dumneavoastră am ajuns la aman. Numai ajutorul Moscoviei ne mai poate mântui. Hatmanul mi-a poruncit să vă mai spun că în primăvară trebuie să pornească la luptă, ca s'o ia înaintea leşilor care s'au gătit pentru un nou război. Am fost vestiţi că Martyn Kalinowski, hatmanul armiei leşeşti din Ucraina, vine asupra noastră cu o putere mare. Hatmanul Hmelniţchi vă roagă ca, de data asta dacă norocul ne va întoarce spatele, să-i îngăduiţi să se tragă cu toată oastea lui pe pământurile ţaratului Moscoviei, numai pentru a nu îngenunchia în faţa regelui şi a panilor leşi.

Boierii —Buturlin, Morozov, Miloslavschi, cneazul Prozorovschi, diecii Almaz Ivanov şi Grigori Lopuhin — îl ascultau pe Ivan Iscra cu luare aminte.

— Boieri, vedeţi şi domniile voastre, că norodul nostru năzuieşte un singur lucru : să se afle laolaltă cu norodul rus. Vedeţi câţi oameni fug pe pământul rusesc. Legământul dela Polianovca...

Buturlin ridică din umăr. Spuse aprins :

— Legământul dela Polianovca nu este ceva veşnic!

Impreunându-şi degetele, Ivan Iscra se aplecă peste masă.

— Uniaţii îmboldesc cu de-a-sila oamenii să ia calea bisericii lor. Am pus mâna pe o epistolie a cardinalului primat către episcopul uniat Klimaszinski. In epistolie se porunceşte că în fiecare predică să se hulească credinţa pravoslavnică ; spunea în epistolia lui că datinile pravoslavnice sunt obiceiuri păgâneşti. Te poţi aştepta din zi în zi ca popii noştri să fie arşi pe ruguri... La Dubno, icoana cu chipul mântuitorului din biserica pravoslavnică a fost zvârlită la gunoi...

Iscra răsuflă şi urmă mai domol :

— Hatmanul roagă să i se dea degrabă ajutor, să i se vândă douăzeci de balimezuri, precum şi douăzeci de pive, o mie de flinte şi două sute de guldence. Putem nădăjdui ?

— Da, puteţi nădăjdui, polcovnice, — răspunse Buturlin, dând din cap. Asta e o treabă care nu suferă zăbavă, o vom hotărî grabnic. Marele ţar va fi încunoştiinţat despre ruga hatmanului.

... In ziua aceea fură chemaţi la ţarul Alexei Mihailovici, în palaturile din Preobrajenscoe, Artamon Matveev, voievodul streliţilor, Buturlin, Miloslavschi şi Morozov, boieri de sfat.

Ţinându-şi răsuflarea şi plecându-şi capul pe umărul drept, diacul Almaz Ivanov, scria:

„Din magazia de tunuri a boierului Morozov să se dea hatmanului Hmelniţchi Bogdan balimezuri: douăzeci. Deasemenea şi pive tot douăzeci. Cnejii Meşcerschi, voievod al Brianscului şi Hilcov, voievod al Putivlului, să dea nouă sute de flinte, dintre acelea care sunt în păstrare pentru noul leat de streliţi".

Cele ce se vorbiră după aceea, diacul nu le mai însemnă. Se hotărî că hatmanul poate trimite o solie la Moscova — ţarul o va asculta.

Cu privire la lupta împotriva Moldaviei, pe care hatmanul o pusese la cale, hotărîră să nu se amestece în treaba asta, iar de va ridica vreun cuvânt craiul leah, se va chibzui atunci. Il sfătuiră pe Hmelniţchi să nu încheie cu hanul legământ de prietenie veşnică şi să se ţină la o parte de turci. Solii ţarului la Varşovia vor stărui pe lângă crai ca acesta să nu săvârşească zminteli împotriva cazacilor, ci să îndeplinească tractatul dela Zborov. La toate cererile solilor crăieşti de a da ajutor Lehiei, de a trimite polcuri de streliţi împotriva hatmanului Hmelniţchi, să se răspundă: nu putem face aşa ceva. In legământul dela Polianovca scrie că se va da ajutor atunci când năboieşte vreun vrăjmaş de peste hotare, iar acesta e un război lăuntric. Despre întîmplările din Ucraina a scris însuşi cancelarul Leszczinski, că acestea sunt un „bellum civile".

Toate hotărîrile la care ajunseră vădeau un singur lucru: legământul dela Polianovca se pristăvise. Dealtminteri, acum toţi boierii erau încredinţaţi de aceasta. Rămăsese de statornicit numai sorocul: când anume? Dar ca să se pripească în această faptă nu era înţelept.

Ruperea legământului însemna izbucnirea unui război. Era cu putinţă şi trebuia aşteptată încheierea unor noi legături politiceşti.

Boierul Morozov avea dreptate. Lehia căuta de pe acum căi spre desăvârşirea unei însoţiri de război cu Crâmul şi purta tocmeli la Stockholm cu Cristina, crăiasa Şveziei; nici papa dela Roma nu era zăbavnic în amestecuri. Primirea lui Hmelniţchi cu oastea lui şi întregul norod sub înalta milosârdie a ţarului ar fi cel dintâi pas hotărîtor care va pune capăt păcii dela Polianovca şi va stârni războiul. La un astfel de război nu trebuia să purcezi cu mâinile goale. Douăzeci de polcuri de streliţi n'ar dezlega

vălmăşagul ce s'ar isca. Acum nu mai era vorba de harţe, ci de lupte grele, care ar pune în joc soarta ţaratului Moscoviei. Era vorba de un război cu o ţară, în ajutorul căreia vor veni multe puteri.

După ce-i ascultă pe boieri, ţarul Alexei Mihailovici grăi :

— Noi nu vom lăsa pieirii un norod, care e aproape de inima noastră prin credinţă şi sânge.

Boierii de sfat îşi dădură seama : va fi război.

In ceeace priveşte ruga hatmanului, de a se îngădui cazacilor să se aşeze pe pământurile ruseşti, se hotărî :

„Puterea Moscovită e bogată în pământuri mari şi întinse, oamenii au loc berechet unde să se aşeze şi, dacă pe viitor cazacii vor mai fi obijduiţi de leşi, măria sa ţarul le îngăduie să treacă spre râurile Don şi Medvediţa, pe meleaguri întinse şi belşugate ; iar dacă oastea s'ar aşeza în alte părţi, laolaltă, în preajma hotarelor, atunci se vor stârni harţe şi năvale care nu sunt de dorit".

Ivan Iscra mai avu două sfătuiri între patru ochi cu boierul Vasili Vasilievici Buturlin şi, fără să mai zăbovească la Moscova, plecă la sfârşitul lui Mart spre Cehrin.

10

De-a mirare! De data aceasta Vâgovschi, Capusta şi Mujilovschi se rostiră toţi trei într'acelaş fel. In ori şi ce altă împrejurare fiecare ţinea cu străşnicie la părerea sa, pe când acum, câteşitrei spuseră într'un glas :

— Să fie căznit cu moartea!

Hatmanul nu se grăbea. Nu e greu să trimiţi un om la moarte. La drept vorbind, în adâncul sufletului, şi el era de aceeaş părere cu nacealnicii. Dar un deosebit simţământ lăuntric, pe care-l asculta, şi pe care rareori îl nesocotise, îi şoptea : „Nu te grăbi". E adevărat că un om care a ridicat mâna împotriva unui polcovnic al oastei şi i-a pricinuit moartea, n'are decât un singur drum : în ţeapă. Dacă aceasta s'ar fi petrecut cu o lună, două, înainte, hatmanul n'ar fi şovăit o clipă. Acum însă, după nenumăratele hrisoave de ascultare, după descoperirea uneltirilor în rândurile nacealnicilor, şi după măsurile aspre luate de el, în ciuda sfaturilor multora dintre soţii săi, acum în ajunul

unor întâmplări de mare însemnătate, el trebuia să cumpănească bine fiecare pas. Era vorba de un cazac, și încă de unul din aceia cunoscuți de oșteni. Trebuia să chibzuiască bine.

— Bogdane, gândește-te la isprava pe care a săvârșit-o — stăruia Vâgovschi, — a ridicat mâna împotriva lui Gromâca. Ce să mai vorbim — să fie tras în țeapă și basta! Ticăloșii ăștia prea își fac de cap! Pentru fiecare nacealnic țin câte un jungher ascuns în cizmă. Să fie căznit cu moartea în fața oamenilor, pentru ca toată căzăcimea să știe cum sunt pedepsiți asemenea răufăcători.

Mujilovschi și Capusta întăriră, dând din cap în semn de încuviințare:

Negreșit, așa trebuie făcut.

— Să scrii un universal, ca să oblicească toți cazacii!...

Hatmanul tăcea. Ce să mai vorbească. Polcovnicii aveau o socotință a lor, dar Hmelnițchi cugeta altfel.

Nu trecuse multă vreme de când Vasco Pristupa și esaulul îl înșfăcaseră pe Necipor de mâini, și i le răsuciseră la spate cu toate că el nu arătase vreo împotrivire.

Legat cobză, Necipor fusese dus în grabă la cetățuia din Cehrin, pentru județul și osânda lui Lavrin Capusta. In treaba asta, esaulul Craveț dăduse dovadă de pricepere. Nu era lipsit de primejdie să-l lași pe Necipor la Repchi. Cine știe cum vor privi acest lucru pospolițîi și cazacii. Erau unii din aceia care fuseseră cu Galaida la Zborov și la Beresteczko. Povesteau cum Necipor l-a scăpat odinioară dela moarte pe polcovnic, cum vâna iscoadele, cum căsăpea pe vrăjmași cu sabia, de s'alegea praful de ei... Iar acum iată la ce l-a împins soarta mașteră, și obida! Vistavoiul istorisi peste tot cum s'a întâmplat năprazna: „Polcovnicul a răcnit la cazac și l-a pălit în obraz..." El l-a ferit de plumb pe polcovnic cu pieptul său și acela, drept mulțămire, l-a stropșit cu un pumn în ochi!... Spuneți! Se poate una ca asta? Esaulul își dădea seama ce primejdioase erau asemenea vorbe. Și nu zăbovi. In aceeași zi, Necipor, cetluit de mâini și de picioare, fu zvârlit într'o teleagă, acoperit cu o pânză de sac și trimis la Cehrin, sub paza a zece cazaci de încredere.

Intins pe lespezile reci și umede din temnicul cetățuii dela Cehrin, Necipor își amintea în toate amănuntele acea zi blestemată. Nu, el nu se dusese la Gromâca cu gând rău... Dar vor crede oare, că numai ocara pe care i-a

adus-o polcovnicul a stârnit acea izbucnire de mânie, că o ură crâncenă i-a podidit deodată inima și un venin cumplit i-a întunecat mintea? In clipa aceea, nu mai văzuse în fața ochilor decât sabia. Zmulgând-o din teacă, îl fulgerase gândul că atunci era singura clipă când putea să plătească pentru toate: pentru suferințele îndurate la sticlărie, pentru răfuiala sălbatică a joimirilor leși, pentru soarta vitregă a părinților lui, pentru nădejdile lui spulberate...

In chilia de piatră era întuneric și frig. Nici o rază de soare. Niciun cuvânt viu. Iși aduse aminte că aici la Cehrin, se află Martân Ternovâi, vechiul său prieten. Cum ar face să-i trimită o vorbă? Dar temnicerii din dosul ușii ferecate sunt ca niște câini turbați. I-ar da un singur răspuns: un ghiont între coaste.

Necipor își dădea seama că înaintea lui are acum un singur drum: drumul spânzurătorii... Inima lui era plină de o mare durere. Ce-or fi făcând acolo părinții lui, Maria? Dar ei erau departe și nu mai avea nicio nădejde să-i vadă. Acum știa — nu mai are scăpare. Nu degeaba l-a cercetat însuși polcovnicul Capusta. Ce e de mirare? Iși închipuise oare că ar putea scăpa? Atunci dece s'a lăsat înhățat de esaul și de Pristupa... Dar nici nu se gândise să scape. De cine și unde să fugă? Cine i-a dat lui Gromâca dreptul să-l lovească? Pentru ce?

Mânia îi podidi de iznoavă inima. Dacă ar putea să sfarme ușa cu pumnii, să scape de aici, să fie slobod, să alerge la frații lui, să le povestească tuturor chinurile, durerea lui, să le amintească făgăduințele de altădată ale nacealnicilor și ale hatmanului... Oare pentru aceasta s'a bătut la Corsun, a hăcuit cu sabia la Zborov, s'a aruncat fără șovăială să-l apere de plumb pe Gromâca, pentru ca să se zbuciume în nevoi, pentru ca părinții lui să se chinuiască în sărăcie, pentru ca fata îndrăgită de el să slugărească la corvezi, pentru ca la Repchi, în locul lui Chisel, să vină Gromâca?

Necipor nu știa că o sută de cazaci din polcul dela Belaia Țercov au rugat pe hatman să-și aducă aminte de vitejia de odinioară a lui Galaida și să ia în seamă pricina pentru care el a ridicat sabia împotriva polcovnicului.

...Galaida, care ațipise pe paiele putrede, fu trezit de temniceri în miez de noapte. Văzu chipurile cazacilor, luminate de flăcările masalalelor, și inima i se strânse. Trecu

pragul spăimosului său sălaş, crezând că porneşte pe drumul cel din urmă. In ogradă, trăgând în piept văzduhul curat, se clătină; cerul nopţii i se păru luminos, parcă însorit, şi simţi o jale atât de amarnică pentru sine, cum nu simţise nicicând. Necipor fu împins într'o teleagă, doi călăreţi trecură la spatele acesteia, straja deschise poarta şi teleaga porni. Unul din cazaci se apropie de chilnă şi se aplecă spre Necipor:

— Te ducem la hatman. Ţi-a zâmbit norocul. Să-i cazi la picioare. — Roagă-l să-ţi dăruiască viaţa...

Ajuns faţă'n faţă cu hatmanul, Necipor Galaida nu-i căzu la picioare.

Sprijinindu-se cu spatele de perete, închise ochii şi rămase aşa câteva clipe, aşteptând să i se potolească cumplitul vuiet din cap. Se aşteptase la orice, dar ca să-l mai vadă pe hatman nici nu-i trecuse prin gând. Deschise ochii şi-l văzu drept în faţa lui, stând în picioare, cu mâinile petrecute pe sub cingătoarea contăşului şi, cu capul uşor aplecat, cercetându-l stăruitor.

— Va să zică aşa arăţi! — auzi Necipor glasul gros şi răsunător. — Şi eu care credeam că eşti mai înspăimântător.

Se întoarse cu spatele către Necipor, merse până la capătul celălalt al încăperii, unde era masa, puse policandrul cu cinci braţe de-a-dreapta sa, şi se aşeză.

— Vino mai aproape şi stai jos, uite colo, — spuse el, arătând cu mâna, şi cu latul palmei îşi feri ochii de lumină.

Supus, Necipor se desprinse de perete, şi se aşeză pe un jâlţ lângă masă. Hatmanul îl cerceta în tăcere, iscodindu-l cu o privire sfredelitoare, pe sub sprâncenele-i cărunte.

— Tu eşti acela care la Beresteczko, te-ai strecurat prin şanţurile duşmanului în tabăra lui Bohun?

Necipor simţi un nod în gât. Spuse numai cu buzele, fără glas:

— Eu, hatmane.

— Imi aduc aminte, ai săvârşit o vitejie... Eşti însurat?

— Nu, hatmane...

— Bea, îl îmbie hatmanul, umplând un pocal şi întinzându-i-l, — e mied bun, dela Subbotov, bea...

Sfios, Necipor luă, cu degetele tremurătoare, pocalul. O nădejde, ca un val cald, îi gâlgâi în piept.

— Bea, bea, — îl îndemna Hmelnițchi. Își turnă și lui, ridică pocalul și-l dădu pe gât dintr'o dușcă. Il puse pe masă, își șterse mustățile cu năframa și clăti din cap :

— Pentruce ți-ai lăsat barbă ?

„Iși bate joc de mine“, se gândi Necipor cu mânie. Răspunse încet :

— Pane hatman, în temniță n'ai cu ce te rade.

— Să trăiești așa fel că să nu nimerești în temniță. Oare locul cazacului e în temniță ? Cazacul trebuie să călărească în largul stepei, înaintea lui să se aștearnă o cale lungă, armăsarul să-i tropăie întins, vântul să-i fâlfâie din aripi pe la urechi. Și tu, ce fel de cazac ești ? Acum nu mai ești cazac...

— N'am fost scris la cazaci, — spuse Necipor, împingând pocalul la o parte. Mie nu mi-a zâmbit norocul, hatmane...

— Tu nu ești singurul, Galaida. Panii senatori, la Varșovia, au hotărît iarăși ca să nu mai fie scriși decât șase mii de oameni. Dar cazaci, câți sunt ?

Faptul că hatmanul nu pomenise până acum niciun cuvânt despre Gromâca umbri inima lui Necipor de o presimțire rea. Hmelnițchi urmă :

— Va fi iarăși război, Necipor Galaida. Sau poate crezi, că e mai bine să ne supunem panilor ? Au și găsit un hatman nou, pe sotnicul Zabuzschi, ai auzit ? Ei, tu ce spui, Galaida ?

— Mie, hatmane, mi-e tot una, eu am un singur drum...

— Și unde duce drumul tău, Galaida ?

In ochii lui Necipor, tavanul începu să se legene, masa să se miște : hatmanul lunecă undeva departe, într'un colț, apoi tot lunecând veni la locul de unde plecase. Galaida închise ochii :

— De bunăseamă, drumul meu duce la spânzurătoare.

Astfel, aduse el însuși vorba la ceeace-l durea. Nu mai putea îndura.

— Singur ți-ai ales drumul ăsta, cazace, — zise aspru, hatmanul.

Cuprins de deznădejde, Necipor sări în picioare și se izbi cu pumnul în piept...

Hmelnițchi miji ochii, se lăsă pe spătarul jâlțului, și strecură printre dinți :

— Nu cumva vrei să taberi și pe mine cu jungherul ?

Aceste cuvinte îl făcură pe Necipor să încremenească.

Căzu cu capul pe masă, apoi se zmunci. Ii arătă lui Hmelnițchi vânătaia de pe obraz.

— M'a lovit, m'a lovit, m'a batjocorit. Eu l-am ferit de moarte cu pieptul meu... la Zborov...

— Știu! — Hatmanul izbi cu palma în masă, ca și cum i-ar fi poruncit lui Necipor să tacă. Știu, Galaida. Dar cine ți-a dat dreptul să ridici mâna împotriva unui polcovnic?

Necipor tăcea.

— Dacă Gromâca s'a purtat câinos, trebuia să vii la mine cu jalbă! Pentru toți este o judecată și o pedeapsă. Totul trebuie să se facă după pravilă. Știi tu că panii nu visează decât să semene dihonie și vrajbă în oastea noastră? Și tu, nu cumva vrei să le dai o mână de ajutor?

— Hatmane, — spuse Galaida cu glas răgușit, — privește, hatmane, ce se petrece în jurul tău. Du-te prin sate, ascultă ce vorbește norodul, vezi câți polcovnici de-ai tăi au învățat nănavurile panilor...

Toate gândurile ce-l frământaseră în aceste zile, tot ce îndurase, amarnic, înspăimântător, în acea noapte cumplită la sticlărie, răfuiala lui Garmaș și a lui Tikocinski, pieirea Chilânei, surioara lui, sărăcia părinților, spulberarea nădejdilor lui, toate durerile și obijduirile, toate le povesti Necipor.

— Ți-am spus totul, hatmane. Poți să mă trimiți în ștreang sau în țeapă, alege singur moartea de care sunt vrednic.

Glasul lui Galaida suna cu tărie. Privindu-l pe sub sprâncene, Hmelnițchi spuse deodată:

— Nu, nu voi alege pentru tine nici ștreangul, nici țeapa, cu toate că ești vrednic și de una și de alta. Necipor Galaida, te voi lăsa slobod, ca să-ți alegi singur drumul de acum înainte... — Hmelnițchi bătu din palme. Necipor Galaida deschise larg ochii, privind pe hatman. Hmelnițchi porunci vistavoiului, care se ivise în ușă:

— Spune-i esaulului să-i dea cazacului Galaida vestminte, sabie și cal...

Vistavoiul pieri în dosul ușii. Fără să-și ia ochii dela hatman, Necipor își duse mâna la inimă:

— Hatmane, dă-mi voie să-ți mai slujesc... Dă-mi voie!...

— Nu mie să-mi slujești, cazace, slujește-i cu cinste ei, — rosti Hmelnițchi, și cu ochii scânteietori, arătă cu mâna spre geamul prin care se vedea noaptea albastră de

primăvară, — slujeşte-i cu cinste ei, țării noastre. Ea se zvârcolește acum în chinuri crâncene. O sfâșie, și papistașul, și şleahticul, şi tătarul, şi turcul, iar unia se întinde ca rapănul. Cazace Galaida, du-te la polcul tău, căci în curând va începe lupta. Să-ţi arăţi voinicia acolo, pe câmpul de luptă, cu sabia în mână.

...In universalul hatmanului, care fu citit în polcul din Belaia Țercov se arăta că Necipor Galaida, de obârşie din satul Belâie Repchi, fost cazac în acest polc, a ucis pe polcovnicul Mihailo Gromâca, pentru care nelegiuire a fost osândit de marele judeţ la moarte prin ştreang. Dar, întrucât numitul Galaida a scăpat dela moarte, la Zborov, pe polcovnicul Gromâca, iar la Beresteczko a dat dovadă de vitejie — hatmanul Bogdan Hmelniţchi a înlăturat hotărîrea marelui judeţ şi îi îngăduie lui Necipor Galaida să rămână în polc, ca să-şi ispăşească păcatul pe câmpul de luptă.

După ce ascultară universalul hatmanului, cazacii spuseră :

— Hmel ne ia apărarea cu pieptul lui...

— Hmel nu va îngădui ca drepturile cazacilor să fie călcate în picioare...

— Gromâca începuse să facă pe panul, şi iată că a fost răpus de mâna unui cazac... Unde s'a mai pomenit să iei văcărit dela cazaci ?...

Capusta aduse aceste vorbe la cunoştinţa hatmanului. Hmelniţchi nu spuse nimic, ci doar zâmbi cu înţeles. Ce să mai spună ? Parcă nu ştiuse el că se va întâmpla întocmai ? Polcovnicii îl sfătuiau : „Trebuie ca aceasta să fie o pildă pentru întreaga căzăcime..." Ei bine, iată, i-a dat o pildă.

Şi în adevăr, nu trecură nici două săptămâni şi universalul hatmanului făcuse vâlvă departe, în afara polcului din Belaia Țercov.

Intâmplarea lui Galaida adeverea din nou cu câtă tărie ţine Hmelniţchi cu cazacii, adeverea că el nu face hatâruri nimănui, nici măcar polcovnicilor săi. Cazacii se încredinţau de iznoavă de acest lucru şi grăiau : „Singura noastră nădejde e hatmanul Hmel".

Acum pricepu Ivan Vâgovschi dece nu se lăsase Hmelniţchi înduplecat la toate îndemnurile de a-l căzni cu moartea pe Galaida.

Marele diac trecea prin zile grele. Trebuia să se pă-

zească mai mult ca oricând, cu toate că omul cel mai primejdios pentru el — Maliuga — pierise. Vâgovschi turba de mânie din pricină că fusese înlăturat dela tocmelile cu Moscova şi că acum nu i se mai încredinţau decât treburi de mâna a doua. Diacul se străduia din răsputeri să-l încredinţeze pe Zercalnicov, solul Moscovei, că Hmelniţchi e făţarnic, că ţine cu sultanul şi unelteşte laolaltă cu el şi cu hanul, împotriva ţarului...

Incă la Belaia Ţercov, în vremea neguţărilor de pace, Vâgovschi izbutise să se înţeleagă asupra multor lucruri cu Potocki, hatmanul coroanei. Dar curând după aceea, Potocki murise. Această întâmplare cam încurcase socotelile marelui diac. Trebuia să aştepte iară. Ivan Iscra, care se întorsese de curând dela Moscova, se sfătuia îndelung, între patru ochi, cu Hmelniţchi, şi acest lucru îl neliniştea pe Vâgovschi. Trebuia să se ţină şi mai zdravăn de locul său. După împuşcarea lui Gladchi, Vâgovschi înţelese că hatmanul nu se va opri în faţa niciunei piedici.

Marele diac se străduia în fel şi chip să-şi arate priceperea. Lucrând pe îndelete şi cu străduinţă, el puse mâna încetul cu încetul pe treburile în legătură cu hospodarul Moldaviei. In această privinţă, împotriva vrerii hatmanului, lucrurile luară o astfel de întorsătură, încât Vâgovschi ajunse întâiul lui sfetnic.

Ştiind ceeace-l doare pe Timofei, Vâgovschi îi spunea:

— Cum adică, hospodarul Lupu îşi râde de noi? Anul trecut a făgăduit să ţi-o dea pe fiică-sa de nevastă şi până acum n'a mişcat un deget...

Incruntând sprâncenele, Timofei arunca spre Vâgovschi priviri duşmănoase. Aceasta însă nu-i putea închide gura marelui diac:

— Cu sabia ar trebui să-l sileşti să se ţină de cuvânt.

Datorită străduinţelor lui Vâgovschi, viitoarea raită a lui Timofei spre Moldavia nu mai era o taină nici pentru Lupu, nici pentru cancelarul Rzeczei Pospolita. Varşovia căuta să se folosească de veştile primite. Trei pâlcuri mari ale armiei cotropitoare, înarmate până'n dinţi, având un mare număr de tunuri, ieşiră la malul drept al Niprului, şi din porunca regelui cârmiră spre miazăzi, întreptându-se spre Batog.

Dar marele diac turbă de ciudă când află că, în locul lui Timofei, însuşi hatmanul va pleca la Batog, în fruntea a patru polcuri dintre cele mai bune, ca să iasă înaintea

armiei lui Kalinowski. Să mai schimbe ceva, în legătură cu aceasta, era prea târziu, şi dealtfel nici nu i-ar fi stat în putinţă să facă aşa ceva.

La începutul lui Mai, polcurile, în orânduiala hotărîtă din vreme de hatman, înaintau pe şleaul Kamenecului. Cel din Cehrin, sub tuiul hatmanului, şi cel din Belaia Ţercov, erau în frunte. Urmau tunurile sub porunca lui Corobca, iar după tunuri, în chervane, se înşiruia polcul de pedestraşi din Pereiaslav; înapoi, pentru acoperire, era polcul din Cercasî. Polcul din Corsun, în frunte cu Ivan Zolotarenco, plecase cu câteva zile mai înainte, făcând un ocol spre miazănoapte de Batog, pentru a-i cădea lui Kalinowski în spate.

Ierburile se aplecau molatic sub îmbrăţişarea vântului de Mai. Albastrul cerului plutea sus, în tării, deasupra călăreţilor. Şleaul din stepă fremăta din nou. In satele de lângă drum, băteau clopotele de primejdie.

...Hmelniţchi deabia îşi mai stăpânea armăsarul. Calul necheza şi, tropăind mărunt, stârnea pe şleau un noruleţ uşor de colb. Alături de hatman călăreau Nosaci, Bohun, Teteria şi Parhomenco. Intr'o zi atât de frumoasă era păcat să te închizi în caretă.

Primăvara îşi boltea peste tot pologul ei de lumină. Vântul zbicise şleaurile din stepă. Hatmanul sorbea cu privirea depărtările albastre, simţind iar în inimă o uşurinţă neobişnuită, acel simţământ pe care nu-l mai cunoscuse de multe luni.

Iarna grea trecuse în griji împovărătoare. Rămăseseră în urmă nesfârşitele strădanii pentru adunarea de arme, ghiulele şi pulbere, tocmelile cu hanul, scrâşnetele pospoliţilor, plângerile lui Adam Chisel. In zarea cerului, ziua viitoarei lupte se înălţa, asemenea unei năluciri de vis. Hatmanul îşi dădea seama: nu de hospodarul Moldaviei era vorba acum. Panii senatori şi regele îi poruncise lui Martyn Kalinowski să mai scuture oleacă oastea căzăcească. Kalinowski credea că va avea de-aface cu feciorul hatmanului — ei bine, în locul acestuia va avea bucuria să-l întâlnească pe însuşi hatmanul. A câştiga lupta ce urma să se dea, a-l zdrobi pe Kalinowski, însemna a zădărnici chemarea obştească pusă la cale de pani pentru acel an.

Ştia neîndoielnic că deîndată ce soarta l-ar încununa cu o biruinţă, s'ar ridica iară tot norodul. Despre ce fel de scrieri de cazaci mai putem vorbi atunci?... Aplecându-se cu

tot trupul înainte, aţintind ager depărtările, Hmelniţchi gonea, întrecând polcurile şi chervanele. Şi calul se supunea ascultător mâinii lui tari.

Polcovnicii călăreau alături, în tăcere. Oastea înainta cu iuţeală spre miazăzi-apus.

Făcând un popas în satul Tarasovca, Hmelniţchi scrise seara o epistolă lui Hilcov, voievodul Putivlului. Voievodul trebuia să ştie că această luptă este socotită ca o nouă dezlănţuire a luptei împotriva regelui şi a şleahtei. Este cu neputinţă să trăieşti în pace şi înţelegere cu ei. Niciunei juruinţe a lor nu i se mai poate da crezare. Unia năzuieşte spre un singur lucru: uniaţii să năpădească tot pământul ucrainian, să catolicizeze ţara, să nimicească toate slobozeniile dobândite de cazaci. Dumnezeu îi e martor — nu el a fost acela care şi-a călcat cel dintâi legământul.

Hmelniţchi îl ruga pe voievod, ca atunci când va avea prilejul, să scrie la Moscova că el, oastea şi tot norodul, se pleacă smeriţi înaintea ţarului, dând mulţămită pentru sprijin, şi nădăjduieşte în ziua aceea, când ţarul va primi Ucraina sub înalta sa oblăduire, când oastea căzăcească va sta umăr la umăr cu streliţii ţarului Moscoviei...

Mai târziu, aplecat mult deasupra mesei, îi scria Hannei, la Subbotov:

„Pornim curând spre câmpul de luptă. Totul e bine aici, sunt cu prisosinţă mulţumit de toate. Dar inima mea zboară spre tine. Eu însumi sunt mirat de această minune. Gândurile mele sunt cu tine toată vremea, porumbiţa mea. Iscoadele ne-au înştiinţat că Martyn Kalinowski, cu o armie foarte mare, a şi ajuns la Batog, având cu el şi pe vestitul meşter de tunuri Psziemski, pe starostele Mark Sobiesski al Crasnostavului şi pe nişte gheneral străini ale căror nume nu le cunoaştem încă, dar pe care cred că în curând le vom afla, când vor cădea în mâna noastră. Acolo se află o putere mare şi cu atât mai aprigă este setea mea de a o răpune, de a o nimici. Dacă norocul ne va surâde, vom petrece în curând la nunta lui Timofei cu fiica lui Lupu, la Iaşi. Spune-i lui Capusta ca pictorul sosit la Cehrin, dela Chiev, să fie trimis încoace, sub o pază straşnică. Mă plec la picioarele tale şi te sărut. Al tău, Bogdan“.

Citi cele scrise. Răvaşul nu prea îi plăcu. Suna cam lăudăros şi fluşturatic. In colţul întunecos al casei ţărăneşti, văzu în faţa sa chipul dârz al Hannei. Il privea cu

dojană. Răsuci șovăielnic răvașul în mâini, dar se hotărî totuși să-l trimită.

Il strigă pe vistavoi și-i porunci ca în zori să-i dea olácarului atât epistola, cât și răvașul. Se lungi în așternut. Vistavoiul stinse lumânările și ieși. Nu-i era somn. De dincolo de perete se auzi plânsetul unui prunc. Un glas somnoros de femeie răsună aproape de tot:

— Taci, taci, altfel te dau hatmanului Hmel. Și Hmel e rău de tot...

Pruncul se potoli. Hatmanul zâmbi amar. Va avea ce să-i povestească Hannei. Și chipul ei se ivi parcă din nou în adumbrirea din încăpere. Privea cu ochi aspri, întrebători.

O clipă mai târziu gândurile lui zburară spre Batog. Se gândea cât de mare va fi însemnătatea biruinții asupra hatmanului armiei cotropitoare. Dacă aceasta i-ar izbuti, chemarea obștească ar fi amânată cu încă un an și el ar putea sili șleahta să părăsească Chievul, Braclawul, Vinnița... Se vedea limpede că mișcarea lui Kalinowski e o piatră de încercare. Dacă Martyn Kalinowski va izbândi la Batog, șleahta va merge și mai departe. Despre ce fel de înțelegere ar mai putea fi vorba atunci?

Somnul nu se apropia deloc. Intunericul nopții din odaie era plin de tot felul de vedenii. Dincolo de perete, copilul începu să scâncească din nou, și din nou glasul femeii, somnoros și necăjit, îl amenință:

— Dacă plângi, vine Hmel și te mănâncă...

— Minți, — strigă mânios Hmelnițchi. — Minți...

In ogradă necheză un cal. Străjile își dădeau glas unele altora. Hatmanul nu putea să adoarmă. Grijile îl copleșeau, inima i se zbuciuma neliniștită. Dar ce se va întâmpla dacă Martyn Kalinowski îl va înfrânge? Ce se va întâmpla atunci? Știa el ce va trebui să facă atunci. Firește, ar fi cu neputință să ducă neguțări de pace. Rămânea o singură cale. O arăta răspunsul adus de Iscra dela Moscova. Nu va șovăi o clipă, va fi neclintit în hotărîrea lui. Polcurile, toată oastea, vor fi trase pe pământul Moscoviei. Pentru orice împrejurare, el i-a și lăsat lui Capusta, la Cehrin, asemenea poruncă. I-a spus până și Hannei: „Dacă auzi de înfrângere, s'o pornești la drum". Faptul că se gândise cu liniște la toate îl îmbărbăta acum. In aceasta își simți puterea, tăria.

Işi socotea în gând, fără grabă, fiecare pas pe care-l

făcuse; întorcea privirile asupra trecutului, dar mai mult căuta să privească în viitor. I se părea că vede limpede acest viitor. Il vedea scăldat din plin în strălucirea soarelui, vuind în glasul biruitor al trâmbiţelor, în răpăitul darabanelor, în dangătul sărbătoresc al clopotelor dela soborul sfânta Sofia din Chiev. Acolo, în Chiev, mai era încă voievod senatorul Adam Chisel, dar la Borşceagovca veghea polcul lui Anton Jdanovici, aşteptând sfârşitul luptei dela Batog. La cea dintâi poruncă, Jdanovici se va năpusti în oraş şi va zvârli de acolo armia cotropitoare.

Işi aduse aminte de Feodor Svecica — acum ar fi trebuit să trăiască, ar fi avut ce scrie... Dar Morozenco, dar Crivonos, dar Nebaba... şi se gândi din nou la acel mâine. La biruinţă. Unde se oprise? A! da! La Chiev. Dacă va câştiga biruinţa la Batog, Chievul va fi slobod. Şi nu numai Chievul, ci şi întregul olat al Niprului. Să cuteze atunci careva să-l învinovăţească că nu s'a ţinut de cuvântul dat în faţa cazacilor pe medeanul castelului dela Belaia Ţercov!

Calea spre ţara Moscoviei îi va fi deschisă. Oare va mai putea Rzecz Pospolita să ridice îndată o nouă armie? Dar dacă... Nu! Nimic rău nu se putea întâmpla! El va ieşi biruitor împotriva lui Kalinowski. N'are decât să vină Kalinowski asupra lui cu tunuri, cu şvezi, cu nemţi, şi chiar cu satan. Ruşinea dela Beresteczko nu se va mai întâmpla.

Mult mai târziu, după lupta dela Batog, Hmelniţchi îşi aducea aminte de noaptea aceasta petrecută în satul Tarasovca, ca de un liman binecuvântat, de care se îndepărta, înnotând voiniceşte, căci ştia în spatele lui pământul drag.

11

„Luminăţiei sale prinţului Leszczinski, cancelar al coroanei.

„Prea luminate pan, şi binefăcătorule! Am întâlnit ştafetele regeşti care alergau spre lagărul dela Batog. Intrucât nu mai avea nicio noimă să ajungă până la lagăr, le-am poruncit să se întoarcă îndată şi să vă înştiinţeze cât mai repede cu putinţă despre zdrobirea înspăimântătoare, nemaiauzită şi neînţeles de fulgerătoare a armiei noastre, de către Hmelniţchi.

„Iată cum s'a desfăşurat lupta: la început, cete de ca-

zaci puţin numeroase, dar bine înarmate, au înaintat asupra armiei noastre, care a zdrobit cu bărbăţie şi cu izbândă năvala vrăjmaşilor. Trei polcuri ale noastre au împins înapoi urdia tătărască din Bugeac, care-l ajută pe Hmelniţchi, pesemne fără ştirea hanului. Dar după ce vrăjmaşul a primit întăriri, el a ţinut piept năvalei şi din nou s'a năpustit asupră-ne, şi trebuie să mărturisesc, cu o mare izbândă. Lupta a ţinut până seara şi ne-a pricinuit mari pierderi.

„A doua zi, aproape de amiază, însuşi Hmelniţchi a pornit la năvală cu puteri atât de mari, încât n'am mai putut ţine piept nici măcar un ceas. Au tăbărît pe noi din toate părţile şi ne-au căsăpit. Cazacii au împresurat lagărul nostru, au străpuns întăriturile şi s'au repezit înăuntru cu atâta încrâncenare, încât armia noastră — trebuie să vă spun pe faţă acest lucru — a fost nimicită pe de-a 'ntregul.

„Pan Martyn Kalinowski, hatmanul coroanei, s'a ascuns la începutul luptei în palăncile reghimentelor de străini. Dar nici acolo n'a putut rămâne multă vreme, pentru că vrăjmaşul, având câteva zeci de tunuri, ne-a împresurat din toate părţile. Apărătorii palăncilor au fost sau ucişi sau luaţi prinşi, fiind nevoiţi să închine steagurile, pentru că, oricum, era cu neputinţă să apere nişte întărituri ridicate la repezeală, mai ales după vălmăşagul care s'a stârnit în rândurile noastre când s'a aflat de fuga din lagăr a slujitorilor leşi. Cazacii au pătruns în lagăr luând prinşi pe cine voiau şi cum voiau.

„Din tot polcul meu, dumnezeu m'a scăpat numai pe mine şi pe încă un joimir: am izbutit printr'o minune să trecem râul înnot. Dintre celelalte polcuri, prea puţini au izbutit să scape, pentru că râul şi codrii deşi îngreuiau mult ieşirea din luptă în orânduială. E greu de spus ce soartă au avut însoţitorii lui pan Martyn Kalinowski, hatmanul armiei din Ucraina. Pe lângă hatman se aflau: feciorul lui, luminăţia sa panul nacealnic al chervanelor coroanei; pan Odziwolski, voievodul Cernigovului; pan Mark Sobiesski, starostele Crasnostavului; luminăţiile lor panii Balaban şi Nezbytowski; Kozakowski, ajutorul judelui dela Braclaw şi alţi câţiva şleahtici dregători. Oricum ar fi, este îndoielnic ca vreunul din ei să fi izbutit să se strecoare printre rândurile dese ale oastei vrăjmaşe. Străinii şi călărimea nemţească în leafă s'au ţinut cu vitejie, dar mi-e teamă că

foarte puţini dintre ei vor mai putea să apere în viitor Rzecz Pospolita.

„Luminăţia sa panul voievod al Braclawului, care se afla în apropiere de lagăr, dar nu ni se alăturase, a putut, pesemne, să se tragă spre Kamenec. Armia de dincolo de Nipru şi pâlcurile voievodului Chisel şi ale lui Sapieha se găseau la Ahmatov. Ele au izbutit să se împreune şi, împresurate de cazaci, se trag luptând, spre Polesia.

„Ce gânduri nutreşte vrăjmaşul, numai dumnezeu ştie.

„Este de temut că ar putea să pornească spre inima Rzeczei Pospolita. Deaceea, trebuie negreşit să se rânduiască apărarea pământurilor coroanei nu mai târziu decât într'o săptămână, două. Supunând toate aceste chibzuieli judecăţii luminoasei minţi a domniei voastre, nădăjduiesc că ştirile nenorocite, aduse nu de un filosof, ci de un oştean care a simţit mirosul pulberii, vor fi totuşi primite cu bunăvoinţă.

„Mai nădăjduiesc, deasemenea, că nu veţi uita pe acest sărman oştean, care vă slujeşte cu râvnă de nu mai puţin de douăzeci de ani. Mă bizui pe luminăţia voastră. Supusă slugă a domniei voastre, Mikola Dluzewski, substaroste al Braclawului.

„Novo-Constantinov, noaptea, în douăzeci şi patru Mai anul 1652".

...Cancelarul coroanei abia putu să citească scrisoarea până la capăt. Il lua cu frig, deşi pe ferestrele larg deschise se revărsa căldura lui Iunie. Porunci slujitorului să facă foc în cămin şi să închidă ferestrele.

Cu puţin înainte, în dimineaţa aceleeaş zile, aflase dintr'o scrisoare plină de îngrijorare a senatorului Adam Chisel, că voievodul este nevoit să părăsească Chievul şi că se va aşeza vremelnic la moşia sa din Goşcia. Chisel pomenea pe ocolite de zvonurile rele cu privire la soarta lui Kalinowski şi a celorlalte căpetenii ale armiei. Scrisoarea lui Dluzewski nu mai lăsa acum niciun fel de îndoieli.

In felul acesta a fost dată peste cap biruinţa dela Beresteczko, care fusese pregătită cu atâta grijă şi migală. Inţelegerea dela Belaia Ţercov se spulbera în vânt. „Poate că acum seimul ar întări-o... îl fulgera un gând. Dar e prea târziu!" Cancelarul se aşeză mai adânc în jâlţ şi îşi înfăşură picioarele într'o blană de pardos. Pe cămin, ornicul şviţerian bătu ceasurile cinci. La palat sunau trâmbiţele: regele se aşeza la masă.

Peste câteva zile se află neîndoielnic că, la Batog, au pierit Martyn Kalinowski, hatmanul armiei din Ucraina, feciorul său, Mark Sobiesski, Balaban, Odziwolski şi mulţi alţi războinici, ale căror nume le cunoştea întreaga Rzecz Pospolita.

Armia lui Martyn Kalinowski, o armie de mâna întâia, muştruluită şi pregătită în vederea marilor lupte ce urmau să se dea, fusese zdrobită în întregime. Peste şase mii de joimiri, printre care un mare număr de pedestraşi străini, au căzut prinşi în mâinile lui Hmelniţchi.

Regele porunci să se vestească un doliu de două săptămâni, în semn de durere pentru pierderea hatmanului armiei din Ucraina şi a tuturor şleahticilor căzuţi în luptă. In foişorul maghistraturii şi deasupra palatului fură înălţate steaguri negre.

Franz Meier, solul Şveziei şi comitele Cfarza, solul Veneţiei, avură în zilele acelea o consfătuire între patru ochi. Cfarza fu nevoit să mărturisească :

— Signor Alberto Vimina a avut dreptate, preţuind cum se cuvine pe hatmanul Hmelniţchi.

— Domniei voastre nu vi se pare oare că, acum, acest Hmelniţchi va merge cu paşi de câte şapte mile spre miazănoapte, drept în braţele ţării moscovitene ? Nu mai văd piedici în calea unirii lor.

Solul Şveziei luă dintr'o tabacheră de aur un pic de tabac şi-l îndesă cu stăruinţă în nări. Işi şterse mustăţile cu năframa şi privi spre solul Veneţiei, aşteptându-i răspunsul.

— Aceasta ar fi foarte neplăcut pentru noi...

Veneţianul clătină îndurerat din cap.

Meier spuse cu înţeles :

— Strângerea laolaltă a tuturor pământurilor ruseşti într'o singură ţară este o împrejurare foarte îngrijorătoare şi puţin îmbucurătoare pentru Evropa. Niciunui monarc nu i-ar veni la socoteală acest lucru. Luminate sol, eu văd în aceste frământări ceva şi mai de seamă : Hmelniţchi sprijină prostimea în năzuinţele ei nefireşti. De când e lumea, se ştie cine trebuie să stăpânească pământul şi cine trebuie să-l muncească...

— Cred că şi Hmelniţchi cugetă la fel. Nu acesta este lucrul de căpetenie.

Duşi pe gânduri, solii se priveau unul pe altul. Aşteptau cu gravitate, care din ei va începe să vorbească cel dintâi.

Comitele Cfarza se gândea : „Slăbirea Poloniei nu este

în folosul Republicii Veneţiene. Aceasta însemna pierderea tuturor nădejdilor într'un ajutor în războiul cu Turcia pentru Creta".

Franz Meier se gândea : „Slăbirea Poloniei cu trei ani în urmă, în Războiul de treizeci de ani, ar fi fost nimerită, dar acum, aşa ceva este cât se poate de nedorit. Ţara Moscoviei năzuieşte spre ţărmurile Mării Baltice şi ale Mării Negre. S'o ţii într'un cerc de fier, închizându-i ieşirea la mare, nu va mai fi cu putinţă multă vreme".

— Hmelniţchi îşi dă seama, — spuse ceva mai târziu Meier, — câtă însemnătate are pentru Ucraina alipirea ei la Ţara Moscoviteană. Ingăduind despărţirea de coroana sa, a acestor ţinuturi bogate şi roditoare, regele Jan-Kazimir îşi va slăbi ţara. Polonia îşi va pierde puterea, va scăpa din mână nişte pământuri mănoase, un mare număr de braţe de muncă ieftine, şi o oaste vitează. Ea va fi ameninţată cu pierderea pământurilor zmulse odinioară dela Ţara Moscovită. Tractatul dela Polianovca va ajunge doar un petic de hârtie.

— A şi ajuns. Oare nu vă este cunoscut că Hmelniţchi se bucură de un mare sprijin din partea Moscoviei ? — Comitele Cfarza ridică glasul, iritat. — Solul nostru dela Moscova ne-a dat de ştire că Hmelniţchi e ajutat cu arme, tunuri, pulbere, ghiulele, grâne. In târgurile ruseşti, neguţătorii ucrainieni sunt scutiţi de vamă. Şi, vorbind deschis, eu nu văd ce ar putea face Polonia în această stare de lucruri.

— Este un singur lucru de preîntâmpinare.

Cfarza privi întrebător pe şved.

— Vreţi să spuneţi că...

— M'aţi înţeles, luminate sol.

Meier întinse mâna spre o amforă de argint:

— Ce fel de flori sunt acestea, signor Cfarza ?

— Lăcrămioare, luminate sol. Credeţi că numai...

Meier ridică mirat sprâncenele. Zău, veneţianul acesta e obişnuit să i le dai toate mură'n gură.

— Luminate sol, eu mă gândesc la un război ca la singurul mijloc de a preîntâmpina anumite fapte, care nu sunt de dorit pentru ţările noastre.

— Dar, cinstite sol, cea mai bună armie, cea mai bună armie polonă a fost zdrobită la Batog. Ieri, cancelarul coroanei şi-a arătat faţă de mine temerea că Hmelniţchi ar putea înainta spre inima Poloniei. Cancelarul coroanei se

teme de o răscoală a însăşi prostimii din ţara sa. Are mai multă încredere în lefegiii străini decât în joimirii săi.

Solul Şveziei râse răguşit:

— Cancelarul coroanei este un om care nu vede departe. E un bun catolic, dar un prost dregător. Eu l-aş sfătui pe rege să-l înlocuiască cu preacucernicul nunciu Johannes Torres. Prea sfinţitul părinte se descurcă mult mai bine în treburile lumeşti. Hmelniţchi nu va înainta acum spre inima Poloniei. Dece? Văd această întrebare pe buzele domniei voastre. Pentru că, luminate sol, Hmelniţchi nu va voi să primejduiască ceeace a dobândit până acum. El a câştigat lupta şi se va găti pe pământurile sale în vederea unui nou război. Şi ştiţi împreună cu cine?

— Cu hanul şi cu Poarta, — spuse Cfarza.

— Fleacuri! — răspunse solul Şveziei, izbind înciudat cu pumnul în brăţarul jâlţului. — Hmelniţchi va lupta împotriva Poloniei împreună cu ţaratul Moscoviei.

Comitele Cfarza dădu mâhnit din cap:

— Aveţi dreptate.

Meier îşi netezi obrajii raşi; în ochii lui, pe jumătate închişi, scânteia un zâmbet zeflemitor. O rază, a soarelui ce asfinţea, căzu pe catarama de aur dela pantoful solului. El lăsă mâna în jos, prinzând în inele sclipirea soarelui. Ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşi, şvedul spuse încet, dar răspicat:

— Strângerea tuturor pământurilor ruseşti într'o singură ţară, Ţara Moscoviteană, ar fi un lucru neplăcut şi cu totul de nedorit! Evropa nu va îngădui aşa ceva.

La sfârşitul lui Iunie, în soborul sfânta Sofia din Chiev, mitropolitul Silvestr Cossov slujea parastasul pentru oştenii cazaci morţi pe câmpul de luptă, care prin vitejia lor fără seamăn, au dobândit biruinţa dela Batog. Hatmanul poruncise ca să fie pomenite numele tuturor cazacilor, esaulilor şi sotnicilor pieriţi în acea luptă. La parastas au fost de faţă, din partea hatmanului, polcovnicii Anton Jdanovici, Ivan Bohun, Siluian Mujilovschi şi Ivan Zolotarenco.

Vântul legăna vesel praporul smeuriu al oastei căzăceşti, înălţat sus, pe foişorul maghistraturii, colinda zburdalnic prin livezile din Chiev, se alinta la sânul lat al Niprului, zbura spre stepă.

Noaptea, pe uliţe şi pe medeanuri, ardeau focuri. Luminaţii de felurite culori ţâşneau spre cerul albastru întune-

cat, fanfarele cântau, dănţuitori semeţi stârneau cu ciubotele nori de colb. Pe medeanul din faţa soborului sfânta Sofia, faclele ardeau, împrăştiind fum. Lângă un foc, bărbaţi, femei şi copii se strânseseră roată în jurul unui cântăreţ orb. Bătrânul, cu capul descoperit, aţintind spre foc albul mort al ochilor, cânta tărăgănat, cu glas aspru :

Atunci Hmelniţchi, răvaşe citindu-le,
Cuvintele, rar, cu 'ncetul rostindu-le :
„Cazaci, prieteni sărmani, ascultaţi-mă,
Aveţi doar răbdare şi ascultaţi-mă,
Dela pocroave şi pân' ce-o să vină,
Cea sfântă 'nviere cu zi de lumină,
Când domnul va da primăvară curată
Şi când sărăcimea bogată-o fi toată...“

Dând la o parte mulţimea, un om în vestmânt ciudat, străin, îşi croi drum spre cântăreţul cu teorbă şi-şi opri asupra bătrânului privirile uimite. Scoase cu grabă din sân o scândurică subţire, acoperită cu pânză cenuşie, puse scândurica pe capul unui băieţel care-l însoţea şi începu să tragă repede cu un cărbune pe ea. La început, nimeni nu-l luă în seamă, dar, pe urmă, cei care stăteau mai aproape, văzură cum mâna lui iscusită înfăţişase pe pânză, chipul cântăreţului, precum şi pe acelea ale oamenilor din spatele lui.

Pictorul olandez Abraham van Westerfeld nu mai vedea acum nimic, afară de foc şi de chipul deschis şi aspru al bătrânului cântăreţ. Abia după ce se stârni larmă în jurul lui şi lumea începu să-l bată prieteneşte pe umeri, el parcă se trezi din vis şi privi buimac împrejur. Oamenii plescăiau din limbă în semn de încuviinţare : moşneagul-cântăreţ era parcă viu pe peticul acela de pânză.

Ţinând scândurica în mâna întinsă, van Westerfeld se îndreptă grăbit spre casă...

O săptămână mai târziu pictorul stătea la Subbotov, în mijlocul marii săli, în faţa unei pânze şi ,aruncând asupra hatmanului priviri repezi, spunea, amestecând cuvinte latineşti cu cele olandeze :

— Am văzut chipuri pline de bărbăţie, pe care vopselurile şi pensula nu sunt în putere să le întipărească pentru nemurire.

Hmelniţchi şedea pe un jeţ în mijlocul sălii, îmbrăcat în contăş roşu, având pe umăr mantie de cacom, încheiată la gât cu o pafta de aur şi ţinând buzduganul în mână.

Vântul pătrunse pe fereastra deschisă şi începu să zburde prin penele de păun din surguciul hatmanului. Abraham van Westerfeld se depărtă de pânză, ridică mâna deasupra capului şi, parcă rostind nişte stihuri, cuvântă cu măreţie:

— Luminate hatman, oameni din ţări îndepărtate au auzit despre vitejiile-ţi neasemuite. Despre domnia ta vorbesc regii şi mulţimile. Pensula mea va avea marea cinste de a zugrăvi pentru viitorime trăsăturile viteazului tău chip...

Hmelniţchi zâmbea pe sub mustaţă. Gândea înveselit: vorbăreţul pictor ar fi trebuit să vină acum câţiva ani pe olaturile Niprului de jos, când nu aveam mantie de cacom pe umeri, iar în mână, în loc de buzdugan, ţineam sabia... Ar fi vrut el atunci să-şi strice boielile pe mine?... Trecutul învie în mintea lui şi se înalţă limpede înaintea ochilor lui. Dincolo de ferestre vuia vântul, răsuna larma miilor de glasuri şi tropotul copitelor... Păşea oastea, păşea norodul, păşea toată Ucraina şi el păşea în fruntea tuturor, iar în drumul lor, din toate părţile, pândeau urgiile; asemenea unui zid de nepătruns, în întâmpinarea lor se ridicau puterile vrăjmaşului. Iar el trebuia să privească ager înainte şi să urmărească cele ce se petreceau în dreapta şi în stânga.

— Zici că vorbesc regii? — îl întrebă deodată, în latineşte, pe pictor.

Acesta dădu vioi din cap:

— Cum să nu?... Vorbesc în fel şi chip...

— Şi cu toate acestea, la cea dintâi curte regească mi-ar reteza capul şi l-ar zvârli hrană câinilor...

Lăsându-se pe spătarul scaunului, Hmelniţchi râdea cu hohote. Van Westerfeld rămase mut, cu pensula ridicată. Zău că nu înţelegea râsul acesta, legat de gândul morţii... Dar nu cuteză să-şi arate mirarea. In schimb, spuse:

— Biruinţa domniei tale asupra polonilor la Batog este asemuită cu izbânda lui Hanibal la Cannae...

— Mulţumesc pentru această cinstire, — răspunse încet Hmelniţchi, — dar e mult mai uşor să faci asemuiri, decât să câştigi biruinţe...

Ochii lui Hmelniţchi scăpărară.

— Spui că ai văzut oameni de-ai noştri la Chiev?... Spui că aveau chipuri pline de bărbăţie? Da! Când aperi dreptatea, e firesc să dobândeşti un astfel de chip, e firesc să câştigi o sută de izbânzi ca aceea dela Cannae.

Se ridică din jâlţ şi se apropie de pânză. Pe ea arăta mâhnit şi bătrân. Clătind nemulţumit din cap, spuse:

— Intortochiată şi necunoscută e ursita omului, dar, pane pictor, voinţa şi cugetul silesc ursita să i se supună.

— Minunate cuvinte, luminate hatman!

In Iulie, acel an, în bisericuţa de lemn din Belâie Repchi, cazacul Necipor Galaida puse inelul de cununie, de argint, în degetul Mariei, mireasa lui. Din clipa aceea ei se socotiră soţ şi soţie în faţa lui dumnezeu şi a oamenilor.

Dar nu i-a fost dat lui Galaida să zăbovească mult la Belâie Repchi. In Septemvrie, Necipor îşi luă rămas bun dela Maria, dela părinţi şi dela Belâie Repchi. Universalul hatmanului chema din nou pe toţi cazacii la polcurile lor.

...In acelaş an, la Iaşi, Timofei Hmelniţchi se cunună cu domniţa Ruxandra, fiica hospodarului Moldaviei.

12

Intr'o zi de April din anul 1653, ţarul Alexei Mihailovici primea pe solii lui Bogdan Hmelniţchi.

Siluian Mujilovschi şi Condrat Burleai, împresuraţi de stolnicii dela despărţământul soliilor, se îndreptau dela porţile Spasschi spre palatul ţarului. Inaintea lor păşeau oşteni de strajă în caftane albe, cu darde în mâini. In faţa palatului, aşteptau pe două rânduri streliţi înalţi şi falnici ca nişte stejari. Ţarul Alexei Mihailovici şedea în sala tronului, într'un jâlţ făurit din colţi de morsă. In spatele tronului priveghea boierii de sfat — Buturlin, Morozov, Prozorovschi şi Narâşchin, precum şi Artamon Matveev, căpetenia streliţilor. Pe trepte, ceva mai jos, se aflau diecii de sfat: Larion Lopuhin, Almas Ivanov şi ocolnicul Bogdan Hitrov.

Siluian Mujilovschi şi Condrat Burleai făcură o plecăciune adâncă, atingând cu mâna dreaptă podeaua pe care era aşternut un covor persienesc cu înflorituri vii. Sala tronului avea o înfăţişare sărbătorească, impunătoare, măreaţă. Mujilovschi începu să vorbească:

— Mărite ţar şi avtocrator al întregii Rusii, în numele hatmanului Bogdan Hmelniţchi cu întreaga oaste, ne plecăm frunţile înaintea ta şi îţi înmânăm o epistolă, prin care te rugăm smerit să primeşti norodul, oastea şi tot pământul

nostru pravoslavnic, sub înalta ta oblăduire. Şi, deasemenea, te mai rugăm să ne dai tot ajutorul în arme şi celelalte, căci regele Lehiei a poruncit iară chemarea obştească împotriva Ucrainei, iar cardinalul primat şi nunciul papal din nou ameninţă cu unia credinţa pravoslavnică. Singura noastră nădejde este puterea rusească şi măria ta. Asta ne e nădejdea.

Mujilovschi se apropie, plecându-şi genunchiul, şi puse în mâinile ţarului epistola hatmanului. Ţarul o trecu cneazului Prozorovschi, grăind :

— Suntem prea bucuroşi de dorinţa hatmanului Bogdan Hmelniţchi şi a întregii Oşti Zaporojene de a vă apăra credinţa şi slobozenia. Este ştiut de noi că Jan-Kazimir, craiul Lehiei, şi-a călcat cuvântul şi noi îi vom scrie despre aceasta fratelui nostru, iar vorbele tale, solule, sunt primite de noi cu toată inima. Să se purceadă astfel : despre nevoile voastre, pe care le-ai pomenit aici, voi solii hatmanului veţi vorbi cu cneazul Prozorovschi Semion Vasilievici, cu ocolnicul Bogdan Matveevici Hitrov, precum şi cu boierii de sfat Larion Lopuhin şi Almaz Ivanov.

...In aceeaşi zi, la despărţământul soliilor, Siluian Mujilovschi povestea boierilor :

— Craiul Lehiei a trimis la hatman pe solii săi, Machowski şi Czernecki, ca să înfiinţeze iarăşi o comisie. Au făgăduit că nu se va mai face chemare obştească, iar hatmanul să poruncească ţărănimii să stea în supunere. Dar făgăduinţa lor e deşartă. Ei îşi adună armia în grabă — au şi nimicit iară multe târguri şi sate în Volhinia şi Podolia şi au ucis în cazne multă omenire nevinovată. Săvârşesc toate acestea în grabă, pentru că au auzit că măria sa ţarul se milostiveşte să ne ia sub oblăduirea sa, să ia apărarea credinţei noastre pravoslavnice. Şi încă se cuvine ca să ştiţi : cancelarul coroanei a trimis soli la Stambul, ca să-l înştiinţeze pe vizirul de acolo, că Moscovia are de gând să ia sub ocrotire pe hatman. Osman-aga, ceauşul sultanului, a sosit la Cehrin, i-a făgăduit hatmanului tot sprijinul, numai ca acesta să treacă cu oastea şi cu toate pământurile sub supuşenia sultanului Turciei. Hatmanul însă i-a dat ceauşului răspunsul care urmează : noi deocamdată suntem supuşii regelui Lehiei şi am juruit pe cruce să-i fim credincioşi.

Condrat Burleai, care tăcuse toată vremea, ascultând cu câtă isteţime vorbea Mujilovschi, zise :

— Domniile voastre, boieri, se cuvine să ştiţi că afară de ţarul creştin, de stăpânitorul şi marele cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii, norodul nostru nu mai vrea să încuviinţeze pe nimeni, şi în supuşenia bizurmanilor nu va trece, ci mai bine va pieri pe câmpul de luptă.

— Această hotărîre este vrednică de laudă, — grăi cneazul Prozorovschi. — Ţarul va scrie despre aceasta hatmanului. Stolnicul Feodor Ladâjenschi va porni în grabă la Cehrin cu acea scrisoare. Voi se cuvine să vă ţineţi departe de sultan şi de sluga lui, hanul din Crâm. Ţarul a dat poruncă, — şi cneazul fulgeră prin ochelari cu o privire aspră, — cazacilor dela Don, să se ridice în ajutorul hatmanului. Un vestitor de olac va duce mâine ucazul acesta în ţinutul Donului.

— Vrednic de slavă! — îi scăpă lui Mujilovschi.

— Aşteaptă, — ridică Prozorovschi un deget. — Avem ştiri că, Jan-Kazimir, craiul Lehiei, a pornit cu oştirea spre Lwow. Ţarul a poruncit să se trimită solie la crai care să-i spună paşnic încăodată, să nu mai pricinuiască obide norodului vostru. Nu-mi pun nădejdea în izbândă, totuşi, va fi încă o povăţuire...

— N'o să iasă nimic, — zise Mujilovschi, clătinând din cap.

— Totuşi, nu strică, polcovnice Mujilovschi. Cneazul Repnin va duce tocmelile cu cancelarul coroanei. Ceeace va ieşi din aceasta, vom vedea. Deocamdată, Artamon Matveev, nacealnicul streliţilor, a primit porunca să pornească spre oastea voastră, pentru ca acolo, pe loc, să vorbească şi să orânduiască cu hatmanul tot ce trebuie pentru ajutorare...

— De-am purcede mai repede! — îi scăpă lui Burleai.

Prozorovschi îşi muşcă nemulţumit buza.

— Cinstite sol, aceasta nu este o năvală împotriva unui conac. E vorba de un mare război... Vrăjmaşii puterii ruseşti nu vor decât ca toate pământurile noastre să fie sfâşiate în bucăţi, ca să ne despartă noroadele pe vecie. Atunci ar putea să se înfrupte în voie din bogăţiile noastre. Este ştiut că vrăjmaşii noştri trăiesc cu un singur gând: să ne calce pământul sub tălpile lor ferecate, să hulească şi să nimicească credinţa noastră pravoslavnică; căci credinţa este singura bucurie şi singurul reazem al norodului, în cerbicia cu care stă gata să înfrunte pe străinii hulpavi; ea îl sprijină în dragostea lui pentru slobozenie şi pentru baştina sa. Multe nelegiuiri săvârşesc vrăjmaşii! Au pustiit cumplit

Belaia Rusi şi au încătuşat amarnic Cervonnaia Rusi. Parcă noi cei din Ţara Moscoviei nu ştim aceasta?

Glasul lui Prozorovschi se întări. Dădu la o parte din faţa sa sulurile de pergament şi, sprijinindu-şi cu tărie mâinile de marginea mesei, urmă:

— Le vedem pe toate, şi toate aste urgii ne întăresc în credinţa că ne vom strânge laolaltă. Cinste şi slavă hatmanului Bogdan Hmelniţchi, care a înţeles unde-i scăparea pământului nostru. Gândurile lui văd în viitorul îndepărtat. Hatmanul are zborul unui vultur.

— Ţarul ştie, — grăi mai departe Prozorovschi, — că vrăjmaşii nu vor să ne lase cale slobodă spre Marea Neagră şi spre cea Baltică. Ţelul lor este să ne închidă toate drumurile. In această privinţă sunt într'un gând, şi crăiasa Şveziei, şi craiul Lehiei, şi dogele Veneţiei, şi papa dela Roma; întru aceasta se vor împăca şi cu sultanul şi cu hanul... Deaceea, cinstiţi soli, vă spun, suntem în preajma unor întâmplări mari şi trebuie să fim cu mare băgare de seamă, şi să mergem cu hotărîre înainte. Iar acum, cinstiţi soli, vă rog să poftiţi la mine, să ne ospătăm cu ce ne-a dăruit cel de sus.

Slujitorii luminau calea pe sala întunecoasă, ţinând făcliile sus deasupra capului. In ogradă, Siluian Mujilovschi, urcându-se în rădvan alături de cneazul Semion Vasilievici Prozorovschi, gândi:

„Ucraina iese la drum larg!"

13

In biserica sfântul Iuri se isprăvise vecernia. Un dangăt trist se topise deasupra caselor din Lwow. In turnul stărostiei, un pitic de bronz, cu barbă lungă, bătu de şapte ori în ilău cu ciocanul, şi şapte bătăi de chimval răsunară pe uliţe, vestind pe localnici că ceasul al şaptelea s'a săvârşit. Seara de August adia umezeală. Vremea era a ploaie. In zare cerul se înväpăiase.

Neguţătorii trăgeau obloanele. Chervanele se scurgeau dinspre medeanul pe care se ţinea iarmarocul. Gvárdiile voievodului cutreierau pe uliţe şi pe ulicioare, privegheau la rohatcele târgului. Aruncând câte o privire prin telege, parcă cercetând ca să afle lucruri de furat, răscolind prin paie, se burzuluiau: ba că lucrul cutare şade rău, ba că ţăranul sau ţăranca n'a vândut una sau alta. Şi în vremea

asta își umpleau, cu ce era la îndemână, coburii prinși de șea. Dacă stăpânul unei gâște, al unei găini sau al unui coș cu ouă, se împotrivea, gvardia scăpăra crâncen din ochi și striga cu amenințare:

— Porc de câine, ai plătit vama? Arată țidula!

In timp ce uncheșul scotea țidula din sân, străjerul, lăsând gâsca baltă, își lua tălpășița cât mai repede.

Pe ulițe târgoveții ședeau pe lavițe, în fața caselor, ronțăind semințe de dovleac și schimbând, din când în când, câte o vorbă...

Un slujitor al voievodului trecu în goana calului, dând la o parte telegele și pe trecători, pleznind cu gârbaciul în dreapta și în stânga.

— Faceți loc, faceți loc pentru solul țarului Moscoviei.

Mulțimea se răspândea în neorânduială, care încotro... In urma slujitorului alergau încă zece călăreți, apoi, risipind un tropot mărunt de potcoave pe caldarâmul uliței, trecură vijelios șase cai, trăgând ușor în urma lor un rădvan. Pe capră, surugiul în caftan albastru și cu un gugiuman înalt stătea țeapăn, ca împietrit; numai vântul îi flutura într'o parte barba lungă.

In urma rădvanului călăreau în goană streliți ruși, privind cu luare aminte ulița și oamenii, urmați de alți slujitori ai voievodului, cu mustățile zbârlite.

Pe uliță se făcu iară liniște. Doar în gloata bulzită lângă stărostie, se auzeau șoapte:

— Ieri a venit regele...

— Nu, zău?...

— Ce, nu crezi?

— Inseamnă că iar o să avem război cu cazacii?

— La ce naiba ne mai trebuie războiul ăsta?

— Parcă te întreabă regele pe tine...

— Asta se știe!

— Voi vă hliziți, dar anul trecut, pe Semion al meu l-au căsăpit cu sabia...

— Cine? Cazacii?

— Nu, slujitorii hatmanului coroanei. S'au mâniat că nu l-a mulțumit pe pan, că nu i-a meșterit bine platoșa...

— Așa, va să zică... Nu degeaba stă aici solul țarului. Se vede treaba că vor porni cu regele împotriva cazacilor.

— Nu vor porni!

— Crezi?

— Să ții minte vorba mea...

— Ehei, de ne-am putea da şi noi de partea cazacilor...
— Hei, ia vezi, ţine-ţi limba...
— Dar n'am spus nimic...

In şoaptă, cu glasuri domoale, oamenii îşi împărtăşeau gândurile. Ziua lungă de muncă se sfârşise. Truditorii din târg, fauri şi dogari, croitori şi tâmplari, pielari şi ciubotari, stăteau de vorbă, chibzuiau şi îşi mărturiseau îndoielile... Ce va fi mâine? Dar ziua de mâine era încă dincolo de borangicul trandafiriu al asfinţitului.

In castelul voievodal, aproape de biserica bernardinilor, se aprindeau faclele. Intrând pe porţi, rădvanul se opri în faţa scării mărginită de două rânduri de pilaştri albi, înalţi. Cnezii Boris Repnin şi Feodor Volconschi, marii soli ai Moscoviei, însoţiţi de diacul Almaz Ivanov, coborîră din rădvan şi păşiră apăsat pe scara de marmoră a castelului. In întâmpinarea lor ieşi grabnic mareşalul regelui. Solii se îndreptară spre sala cea mare, trecând printr'un şir de încăperi mohorîte, ai căror pereţi întunecaţi erau împodobiţi cu armuri de războinici şi cu coarne de cerbi. In clipa în care trecură pragul, în uşa din celălalt capăt al sălii, se ivi prinţul Leszczinski, cancelarul regesc, şi Stanislaw Potocki-Rewera, hatmanul coroanei.

După ce schimbară închinăciuni şi întrebară de sănătate, se aşezară toţi în jurul mesei.

Cneazul Repnin şi cneazul Volconschi stăteau impunători şi măreţi, cinstindu-şi înaltul lor cin. Işi dădeau seama dinainte care va fi răspunsul cancelarului coroanei la cererile nestrămutate ale ţarului Moscoviei. Aceasta va fi cea din urmă încercare, pasul cel de pe urmă. Potrivindu-şi iritat jaboul înalt, care-i stingherea mişcările bărbiţei tunse scurt, cancelarul coroanei se ridică dela locul lui.

— Prea milostivul nostru rege, chibzuind asupra cererilor fratelui său, măria sa ţarul Rusiei este silit, cu mare părere de rău, să-i răspundă prin domniile voastre, înalţi soli, că nu poate încuviinţa aceste cereri. Regele nu socoate cu putinţă să întărească tractatul dela Zborov. Regele va ierta greşelile lui Hmelniţchi numai atunci când acesta se va pleca în faţa sa, îi va înapoia buzduganul şi nu va mai folosi titluşul de hatman. Cazacii deasemenea trebuie să se plece, să închine armele şi să stea ca înainte în supunere faţă de panii lor, adică: să muncească pământul şi să plătească birurile. Numărul cazacilor scrişi la oaste trebuie să fie de numai şase mii, şi ei se pot aşeza numai în Za-

porojie. In Chiev şi în celelalte târguri ale Ucrainei, de amândouă părţile Niprului, trebuie să se afle, ca şi înainte, armii leşeşti şi litvane. Unia bisericească n'o putem desfiinţa: aceasta este o treabă a credincioşilor înşişi. Regele nu e slobod să se amestece aici. Este supărător pentru noi, înalţi soli, că Hmelniţchi şi prostimea vicleană au încercat să amăgească pe măria sa ţarul, căutând apărare la el. Vă sfătuim prieteneşte, înalţi soli, să nu-i daţi crezare lui Hmelniţchi, căci ce crezare poţi pune în cinstea prostimii şi a cârmuitorului ei? Trebuie să spun că regele însuşi va porni împotriva cazacilor şi că ne aflăm în ajunul nimicirii desăvârşite şi pentru totdeauna a răzvrătiţilor.

Plecându-se în faţa solilor şi înălţând trufaş capul, Leszczinski se aşeză.

— Marele ţar al Moscoviei, — începu cneazul Repnin, ridicându-se împreună cu cneazul Volconschi şi diacul Almaz Ivanov, — ne-a poruncit să-i înfăţişăm regelui înaltul său cuvânt în apărarea lui Bogdan Hmelniţchi şi a norodului ucrainian. Cinstite cancelar al coroanei, domnia ta trebuie să ştii un singur lucru: marele ţar nu va îngădui hulirea şi batjocorirea credinţei pravoslavnice şi o va apăra atât cât îl va ajuta întru aceasta milostivul dumnezeu. Ne pare rău, cinstite cancelar, că cele şase sfătuiri ale noastre nu s'au isprăvit cu mulţumire, atât pentru unii, cât şi pentru alţii. Intrucât craiul nu se învoieşte să stăvilească unia în Ucraina, să înapoieze oamenilor pravoslavnici bisericile lor şi să nu le pricinuiască pe viitor niciun fel de obidă, despre ce fel de cinstire şi prietenie pentru ţarul nostru pravoslavnic mai poate fi vorba? Cu acestea, cinstite cancelar al coroanei, îngăduie să vă părăsim. Nădăjduim că, după ce veţi chibzui urmările grele pe care le vor pricinui asemenea neînţelegeri, veţi săvârşi totul după dreptate.

— Imi pare rău, luminate sol, că măria sa ţarul dă însemnătate pârilor mincinoase şi viclene ale lui Hmelniţchi. Dreptatea noastră o vom săvârşi cu bicele pe spinările răzvrătiţilor.

Cancelarul şi hatmanul coroanei plecară capetele...

Pe când se urca în rădvan, cneazul Repnin glăsui tare:

— Mai chibzuieşte, cinstite cancelar, nu te grăbi...

In aceeaşi zi, marea solie rusească plecă spre Moscova.

Cu o săptămână înainte de isprăvirea neguţărilor dela Lvov, ţarul Alexei Mihailovici îşi cerceta oştirea pe Câm-

pul Devicie. După cercetare, la porunca lui, diacul de sfat Larion Lopuhin vesti pe streliţi despre putinţa izbucnirii unui război în curând. Artamov Matveev, căpetenia despărţământului streliţilor, şi diacul Ivan Fomin, se şi aflau la Cehrin.

In ziua de 9 August, hatmanul Hmelniţchi trimise la Moscova pe solul său Gherasim Iaţcovici, cu o epistolă către ţar, epistolă prin care adeverea primirea scrisorii ţarului prin stolnicul Feodor Ladâjenschi.

La Cehrin se adună sfatul nacealnicilor. Polcovnicii ascultau scrisoarea ţarului, pe care-o citea chiar Hmelniţchi. Glasul hatmanului suna sărbătoreşte:

„Prin mila lui dumnezeu, noi, mare stăpânitor, ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici, avtocrator al întregii Rusii, al Vladimirului, Moscoviei şi Novgorodului, ţar al Cazanului, ţar al Astrahanului, ţar al Siberiei, stăpânitor al Pscovului şi mare cneaz al Tverului, al Iugrei, al Permului, al Veatcei, al bolgarilor şi al altora, stăpânitor şi mare cneaz al Novgorodului din olaturile de jos, al Reazanului, al Rostovului, al Iaroslavlului, al olatului Belozerschi, al Udei, al Obdoriei, al Condiului şi a toate ţinuturile dela miazănoapte, atotputernic stăpânitor al pământului Iverscaia, al rigilor cartalini şi gruzini şi al pământului cabardin, stăpânitor peste cnejii cercaşilor şi muntenilor, şi stăpân încă al multor alte ţări şi olaturi — din partea măriei noastre — trimitem lui Bogdan Hmelniţchi, hatman al Oastei Zaporojene, şi întregii oşti, milostivul cuvânt al măriei noastre...

„La ucazul măriei noastre, oştenii noştri se adună în locurile cuvenite şi se gătesc să purceadă în ajutorul tău şi al oastei tale... Şi pentru aceasta noi, mare ţar, am trimis la tine pe stolnicul Feodor Obrosimovici Ladâjenschi pentru ca ţie, hatmanului, şi întregii Oşti Zaporojene, să vă fie cunoscută mila noastră împărătească; trimiteţi la măria noastră împărătească trimişii voştri, iar noi, măria noastră împărătească, vom trimite la voi pe sfetnicii noştri împărăteşti..."

Ţinând în faţa sa scrisoarea ţarului, Hmelniţchi căzu pe gânduri. Amintirea îl duse spre acea îndepărtată zi de toamnă, când, într'un ceas plin de îngrijorări, se zămislise în inima lui acest gând izbăvitor şi măreţ. Şi atunci, într'o clipită, trecu prin faţa lui ca un puhoi vijelios, toată calea

grea a luptei sale, cale pe care mersese spre țintă, cunoscând atât bucuria biruințelor, cât și zbuciumul înfrângerilor. In fața lui, în fața întregii oști, în fața țării lui dragi, se deschidea azi o cale nouă. Cine ar mai putea-o zăgăzui acum?

Hatmanul puse pe masă, în fața sa, scrisoarea țarului și băgă de seamă că polcovnicii mai stăteau încă în picioare. Trecu peste toți, cei de față cu o privire stăruitoare și zări pentru întâia dată în ochii lor acel foc lăuntric, deosebit, care se înrudea cu cele mai tainice simțăminte ale sale. Și spuse cu hotărîre, cu tărie:

— Nacealnici, se înfăptuiește vechea mea nădejde! Frații ruși ne vin în ajutor. De azi înainte ne vom lega soarta noastră de ei pentru vecie. Cine va fi în stare să sfarme frăția noastră? — întrebă el și, încleștând pumnul, spuse cu tărie: — Nimeni! Norodul nostru va fi slobod până la Lwow, până la Haliciu și San.

...Din ziua aceea Hmelnițchi urmărea liniștit mișcarea înceată a armiei regelui. Stătea îndelung de vorbă la Subbotov cu Artamon Matveev și cu Ivan Fomin. In timpul șederii solilor ruși, Capusta veni acolo de două ori. Ivan Zolotarenco și Siluian Mujilovschi erau la Subbotov tot timpul.

In polcurile cazacilor se știa de pe acum că oștile de streliți vor trece în curând hotarul. Această veste se răspândea prin toată Ucraina. Pentru întâia dată după mulți ani, în târguri și sate, oamenii începuseră să privească fără teamă spre mizăzi și spre asfințit. Nici tătarii, nici joimirii leși nu mai puteau stârni acea îngrijorare care înnegura odinioară miile de siliști împrăștiate pe întinderile nemărginite ale stepei.

La sfârșitul lui August, Hmelnițchi trebui să pornească în ajutorul lui Timofei care ducea lupta cu oștirea moldovanului Gheorghe Ștefan. Acesta, cumpărând pe căpeteniile oștirii moldovane, izbutise să-l alunge din scaun pe hospodarul Lupu. Aflând despre asta, Timofei, cu o ceată mare de cazaci, sărise în ajutorul socrului său.

Lângă Soroca, la Nistru, Timofei îl bătu pe Gheorghe Ștefan și purcese asupra Sucevei. Dar, într'acolo se îndreptă pe urmele lui o oștire de douăzeci și cinci de mii de oameni, în care intra un pâlc leșesc, în frunte cu prințul Dmitri Wiszniewecki — nepotul răposatului Jeremia Wiszniewecki — precum și oști de moldovani, ardeleni și valahi.

Timofei avea doar opt mii de cazaci şi câteva mii de tătari tocmiţi de Lupu. Dându-şi seama de primejdie, tătarii se împrăştiară. Timofei intră în Suceava şi hotărî să se apere acolo între ziduri. Se dezlănţuiră lupte îndârjite, în care pieriră două mii de cazaci. Târgul era bântuit de foamete. Cazacii se hrăneau cu carne şi piei de cal. Un vânzător îi arătă lui Wiszniewecki locul unde se afla cortul lui Timofei Hmelniţchi, şi acesta porunci ca toate tunurile din lagărul leşesc să fie îndreptate într'acolo. Leşii începură să tragă asupra cortului. Când Timofei ieşi din cort, fu lovit de o zburătură dintr'o căruţă fărâmată şi rănit greu. El porunci să fie trimis deîndată un olăcar la tatăl său după ajutoare. Olăcarul izbuti să ajungă la Subbotov. Hmelniţchi porni cu douăzeci de mii de cazaci în ajutorul lui Timofei. Dar era prea târziu. La Beredihin Gorodoc, pe râul Smotrici, Hmelniţchi află că Timofei murise, iar oastea lui, după împresurarea care ţinuse trei luni, închinase Suceava, după ce primise îngăduinţa să plece cu armele, cu trei tunuri şi să ia trupul lui Timofei.

14

Vântul spulbera frunzele pe uliţele Moscoviei. Toamna poleise cu aramă livezile de pe moşiile boiereşti. Pe Iauza, pe Neglinnaia, pe nenumăratele pâraie şi şanţuri, vântul încreţea apa în vălurele. Soarele rece îşi cernea lumina dintr'un cer ca de cenuşe. Neguţătorii şi slujbaşii se sculau cu noaptea în cap. Vânzătorii ieşeau pe uliţe odată cu revărsatul zorilor, croncănind ca nişte stăncuţe :

— Sbiten ! [1])

— Pirojchi ! [2]) Un ban perechea !

Rădvane boiereşti, butci şi călăreţi, goneau mai devreme ca deobicei, prin mahalalele streliţilor, îndreptându-se spre Cremlin. Târgoveţi somnoroşi, cu bărbile vâlvoi, se iţeau peste zaplazuri. Ce s'o fi întâmplat de au purces boierii să se vânzolească aşa de dimineaţă ? Scărpinându-se la ceafă, săreau jos de pe zaplaz. Câinii mârâiau alene în lanţuri.

---

[1]) *Sbiten* — băutură caldă, făcută din mied cu mirodenii. (N. trad.)

[2]) *Pirojchi* — plăcinte mici, deobicei de formă ovală, cu carne sau cu varză, orez, brânză, fructe etc. (N. trad.)

Sărmanii, cerşetorii, schilozii, se îmbulzeau în pridvorul bisericii Prea Fericitul Vasili şi lângă soborul Uspeniei. Străjeri călări umblau încet de-a-lungul zidurilor mohorîte ale Cremlinului. Razele soarelui sclipeau în vârfurile dardelor. Călăreţii pândeau glotimea învâltorată şi lărmuitoare, priveghind ca peste tot să domnească rânduială şi ca să nu se făptuiască vreo nelegiuire.

Dangătul clopotelor din turla Ivan cel Mare răsunau sărbătoreşte, puternic. Erau ceasurile opt.

Un rădvan tras de patru cai, cu slujitori pe scara din spate, trecu vijelios prin Piaţa Roşie şi intră pe porţile Spasschi. Târgoveţii şi jălbarii glogoziţi de streliţi spre zid se minunau.

— Trebuie să fie vreun dregător venit din cine ştie ce ţară, — glăsui încredinţat de ceeace spune un moscovitean cu cercel în ureche, scărpinându-şi ragila bărbii cu palma-i uriaşă.

Un flăcău îmbrăcat într'un caftan cu poale lungi îşi sticli batjocoritor, ochii de sub căciulă :

— E boierul de sfat Vasili Vasilievici Buturlin şi nici decum dregător din altă ţară. Are şase rădvane, toate făurite peste hotare, ţine slugi fără număr şi chiar doi arapi...

Bărbosul râse şi-l ghionti pe flăcău între coaste :

— Tu, după câte văd, eşti strănepotul lui ? Ha ?

Hohotele vesele de râs îl siliră pe flăcău să se piardă în gloată. In vremea asta oamenii petreceau cu privirile alte rădvane şi butci, şoptind :

— Se adună boierii la sfat...

— Ia te uită, nu-s numai boieri, uite şi butca neguţătorului Mitrofan Şorin...

— Uite şi nişte zaporojeni...

— Unde ?

— Uite-i acolo, ăi cu cuşme brumării şi cu caftane albastre...

— Şi eu care credeam că-s de-ai noştri...

— Fireşte că-s de-ai noştri... îs pravoslavnici.

— Adică, ei unde se duc, la ţar ?

— Dar la cine altul ? La tine ?

Şi iarăşi se stârniră hohote de râs. Un strelit cu darda în mână privi spre gloată chiorâş, mânios : nu cumva ăştia râd de el ? Dar un tarabagiu îi vârî în mână un covrig şi strelitul întoarse capul.

Tarabagiul, dus pe gânduri, grăi :

— Ehei, va fi război, se vede după toate...
Strelitul vesti paşnic, împăciuitor :
— Vom porni să-l batem pe craiul Lehiei, ca să nu mai obijduiască pe zaporojeni, să nu mai batjocorească bisericile pravoslavnice...
Un moşneguţ cu capul gol, îmbrăcat cu un caftan scurt, ponosit, şi încins cu o frânghie, dădu din cap :
— Ia uite de ce tâlhării se ţine craiul, şi mai zice că e unsul lui dumnezeu !... Prinzând asupra sa privirea stăruitoare a strelitului, îşi acoperi gura cu palma şi clăti din cap.
Făcându-şi loc prin gloată cu coatele, pisarii se strecurau spre poarta Spasschi. Intorceau capetele în dreapta şi în stânga, privind lumea cu ochi somnoroşi şi se oţărau cu glasuri răguşite :
— Ce v'aţi glotit acilea ? Ce, e bâlci ?
Din mulţime li se răspundea :
— Prea mult aţi lenevit azi în aşternut, zmângălitorilor. O să vedeţi voi ce-o să vă mai muştruluiască acum la despărţământul trebilor de taină...
Pisarii dădeau doar din mâini, ca să-i lase în pace.
Un flăcău înalt şi voinic spuse ca pentru sine :
— Eu, oameni buni, sânt din Sevsc, şi pot să vă povestesc cum e acolo batjocorit norodul... de crai şi de han...
Mulţimea se tălăzui spre el :
— Spune, spune...
— Eh, ce să mai spun ! — se sfii flăcăul.
— Doar tu spuseşi... Toţi ăi din Sevsc sunteţi aşa ?
— Cum adică, aşa ? Ochii flăcăului scăpărară, pumnii i se încleştară. — Cum adică, aşa ?
Şugubăţul se trase cu fereală în gloată.
Flăcăul glăsui :
— Acolo, pe Nipru, oamenii s'au ridicat împotriva boierilor, şi au dobândit slobozenie ; pe papistaş şi pe şleahtici i-au alungat de pe moşii. Ii călăuzeşte hatmanul Hmelniţchi. Acum craiul Lehiei şi-a adunat toată oştirea şi s'a pornit cu ea, ca un nor, împotriva ţării Ucrainiene... Ce e acolo! Adevărată gheenă !
Unul din mulţime se hlizi neîncrezător :
— I-au dat afară pe boieri ?... Se vede că ai tras la măsea zdravăn de dimineaţă !
— Pe legea mea !... — se jurui flăcăul, făcându-şi larg semnul crucii. — I-au alungat pe toţi boierii leşi..

— A, pe leşi... — spuse dezamăgit şi tărăgănat cel neîncrezător.

— Dar tu pe care ai vrut? — întrebă batjocoritor flăcăul.

Un târgoveţ, îmbrăcat în caftan negru, rosti cu hotărîre, spintecând văzduhul cu palma:

— Pe toţi.

Un călugăr slăbănog, îmbrăcat într'o rantie soioasă, îşi plimba ochii cu nelinişte de colo colo. Se vârî cu de-a-sila într'un pâlc de oameni şi fonfăi tărăgănat:

— Oştenii leşi, antihriştii, trag pe popi de barbă ca pe nişte păgâni, pustiesc bisericile, fac din ele grajduri pentru cai, pângăresc paraclisuri străvechi... E hulă şi păcătoşenie peste tot...

Şi în astă vreme sfredelea cu ochii pe târgoveţul în caftan negru, de parcă ar fi vrut să-l înghită.

— Maxime! — şopti omului în caftan negru, unul de lângă el, trăgându-l de mânecă. — Ţine-te mai departe de corbul ăsta. Te pârăşte negreşit. Treci în spatele meu...

Se înghesui, trecând în faţă şi îşi înălţă umerii voinici şi largi. Călugărul întinse gâtul, rotind capul încolo şi încoace, dar omul în caftan negru pierise. Celălalt se legă de călugăr:

— Ia spune-ne şi nouă, părinţele, ce rele cumplite se mai petrec pe acolo?...

Călugărul bombăni ceva şi îşi plimbă ochii neliniştiţi peste capete. Dar omul în gloată e ca o aşchie într'un vârtej. Poţi s'o prinzi?

...Clopotele din turla Ivan cel Mare băteau fără încetare. Un surlar trâmbiţa pe Câmpul Devicie. Streliţii îşi scoteau în şir caii sătui de odihnă. Sotniile se orânduiau sub prapori. Se aflase că în aceea zi ţarul va cerceta oştirea şi că polcurile vor trece în curând hotarul. Se zvonea că polcurile din Briansc, Putivl şi Sevsc l-au şi trecut.

La Cremlin, în palatul Granovitaia, era mare înghesuială. Deşi devreme, numeroşi sfetnici se şi adunaseră. Boierii din spiţe mai mărunţele, stolnicii şi cu atât mai vârtos diecii, nici nu se puteau gândi să-şi facă loc mai aproape de tronul ţarului. Cei din spate întindeau gâturile. Unul şoptea altuia:

— Uite-l pe Buturlin...

— Boierul Grigori Puşchin...

— Miloslavschi... Măi, măi, ce anteriu are. De bunăseamă că preţuieşte vreo cincizeci de galbeni...

— Cneazul Volconschi... S'a întors de curând din Lehia...

— Nicon, Nicon...

Se aşternu linişte. Ţinându-şi capul sus, patriarhul se apropia încet de tron. Ţarul Alexei Mihailovici păşi repede în întâmpinarea lui. Ii sărută mâna. Nicon îl blagoslovi. Merseră spre tron împreună. Ţarul avea chipul aspru şi sprâncenele încruntate. Boierii de sfat se rânduiră de amândouă laturile tronului. Pe lângă ziduri porniră de iznoavă şoapte :

— Dar ăştia, în straie albastre, cine sunt ?

— Solii lui Hmelniţchi...

— Ce spui !

— Ia te uită unde a ajuns Almaz Ivanov !

— Se înalţă, ţinteşte să ajungă boier de sfat...

— Şi Lopuhin aşişderea...

— M-da !

...Boierul Vasili Vasilievici Buturlin făcu un pas înainte, spre picioarele tronului, şi ridică mâna. In sală se făcu linişte. Se auzea doar răsuflarea grea a acelora care erau strânşi prea rău în cingători. Buturlin privea înainte, cu ochi sfredelitori. Strângându-şi buzele, începu :

— Cinstiţi sfetnici, aţi fost chemaţi aici în Zemschi Sobor [1]) din porunca marelui nostru ţar Alexei Mihailovici, pentru ca să aflaţi că Jan-Kazimir, craiul Lehiei, şi dregătorii lui, nu s'au învoit să făptuiască cele ce a cerut marele ţar, prin solii săi. Măria sa ţarul a cerut să nu-i mai asuprească pe cazacii zaporojeni, să nu mai obijduiască norodul pravoslavnic din Ucraina şi credinţa noastră pravoslavnică. Să întărească din nou legământul dela Zborov, care la vremea lui a fost iscălit de crai, pentru ca uniaţii să nu mai săvârşească samavolnicii pe pământurile pravoslavnice, pentru ca acolo să domnească linişte şi pace, ca fiecare să-şi vadă slobod de ale lui, fără teamă pentru soarta şi credinţa sa.

Buturlin tăcu o clipă. Răsuflă.

— Cinstiţi sfetnici, craiul Lehiei a pus la cale o fărădelege : nu mai vrea să îndeplinească legământul dela Po-

---

[1]) *Zemschi Sobor* — Adunarea reprezentanţilor boierimii şi ai marelui cler, care era convocată în veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, la iniţiativa ţarului. Deşi a avut caracter consultativ, „Zemschi Sobor" a jucat un rol important. (N. red. rom.)

lianovca și juruința pe care a făcut-o craiul de dinaintea lui. Acum țintește să nimicească prin foc și sabie pe toții apărătorii credinței pravoslavnice, care trăiesc nu numai în țara cazacilor, învecinată cu noi, și pe pământurile coroanei leșești și în Litvania. Cinstiți sfetnici, voi știți că hatmanul Bogdan Hmelnițchi, acest cap vrednic al norodului căzăcesc, nu odată și-a plecat fruntea în fața marelui nostru țar, nu odată l-a rugat supus pe țarul nostru să-i dea ajutor împotriva prigonitorilor credinței pravoslavnice și să-l primească cu norodul său pe vecie sub înalta oblăduire a țarului. Și acum a sosit o solie din partea hatmanului Bogdan Hmelnițchi, — Buturlin arătă cu mâna spre Lavrin Capusta și spre Gherasim Iațcovici, care stăteau de-a-dreapta, mai jos de tron.

Capusta și Iațcovici se plecară adânc în fața boierilor de sfat. Buturlin urmă :

— Solia a adus din partea hatmanului o epistolă către marele nostru țar, prin care hatmanul roagă să fie primit împreună cu oastea sa, cu toate pământurile și târgurile, în veșnică supușenie rusă și să i se dea ajutor în oaste, întrucât craiul a pornit împotriva lui cu o mare putere. Marele țar vă întreabă pe voi, boieri, sfetnici, ocolnici și stolnici, ce dezlegare să dea astei rugi ? Să lase ruga lui fără răspuns și să nu dea ajutor zecilor de mii de oameni de aceeaș credință cu noi, care caută scăpare de robie pe pământurile rusești, sau să purceadă cu război împotriva craiului și să întindă înalta sa mână hatmanului Hmelnițchi?

— Ce întrebare mai încape ? — Pentru întâia oară în cei cinci, șase, ani din urmă, în palatul Granovitaia răsunară glasuri hotărîte. — Se cade oare să privim nepăsători uneltirile și fărădelegile craiului Lehiei ? Astăzi leșii năpădesc ca lăcustele peste o țară pravoslavnică, mâine vor năboii turcii și tătarii, iar poimâine, șvezii și nemții ! Cum se mai poate răbda una ca asta ? Ne-au cetluit într'o verigă de fier. S'a mai pomenit așa ceva ? Popii sunt trași în țeapă ! Se poartă mai cumplit decât inchizițiii ispanioli. Ce să mai vorbim : papistași și pace ! Astăzi sărută crucea, iar mâine îți înfig junghiul în spate. Să i se dea ajutor hatmanului Hmelnițchi ! Strelițiii să treacă hotarul. Să se desființeze unia bisericească odată pentru totdeauna în cetatea de scaun a Chievului, sfântul nostru pământ strămoșesc, leagănul țării rusești ! Smolenscul, târgul rusesc străvechi, să fie izbăvit din robie ! Legământul dela Polianovca

nu mai are nicio noimă. Cum să mai fie îndeplinit, dacă craiul și toată Lehia prigonesc credința noastră?

Sfetnicii cumpăniți grăiau cu cuviință, dar aprinși de mânie. In ochii patriarhului Nicon se citea încuviințarea. Țarul plecase capul pe umărul stâng. Asculta cu luare aminte.

— Nu vom lăsa ca oamenii pravoslavnici să piară în robie. Să se trimită soli la hatmanul Hmelnițchi. Să i se încuviințeze cererea. Pământurile cazacilor și toată oastea căzăcească să intre de azi înainte, așa cum vor ei, sub înalta milostivire a țarului!

Clericii și boierii hotărîră:

„Hatmanul cu toată oastea lui, cu târgurile și pământurile lui, să fie alipiți la țaratul Moscoviei, așa cum cere hatmanul Bogdan Hmelnițchi, și aceasta nu numai întru cinstirea credinței noastre, una și aceeași cu a malorușilor, ci și întru încuviințarea jalobelor fără număr trimise de ei în această privință, ținând seama și de crâncena primejdie care-i amenință din partea Lehiei și a voievodatului litvan de o parte, și de primejdia jugului turcesc și tătăresc de cealaltă parte".

Toți stolnicii și medelnicerii și dvorenii moscoviteni, diecii, târgoveții și dvorenii, feciorii boierilor, căpeteniile streliților, oaspeții, neguțătorii, și birnicii din sotniile negre și din slobozii, precum și streliții, hotărîră:

„Hatmanul Bogdan Hmelnițchi și întreaga Oaste Zaporojeană, cu târgurile și pământurile, să fie primiți sub înalta oblăduire a țarului, în veșnică supușenie, astfel cum cere hatmanul Hmelnițchi și toți cazacii".

In ziua de 9 Octombrie 1653, opt zile după Zemschi Sobor, ca urmare la ucazul țarului Alexei Mihailovici, o solie porni din Moscova spre Ucraina, la Marea Radă, care, după cum înștiințaseră solii, se aduna la Pereiaslav din porunca lui Hmelnițchi.

Solia era alcătuită din boierul de sfat Vasili Vasilievici Buturlin, cu șapte stolnici, un medelnicer și trei dvoreni; Ivan Vasilievici Alferov, ocolnic și locțiitor al țarului la Muromsc, cu un stolnic, un medelnicer și patru dvoreni; diacul de sfat Larion Dmitrievici Lopuhin, cu un stolnic. In afară de aceasta, țarul mai porunci ca să meargă cu solia și Artamon Matveev, căpetenia streliților din Moscovia. Pe lângă solie mai trebuia să se afle trei sotnici, doi tâlmaci care să cunoască bine limbile ucrainiană, leșească,

turcească şi latinească. Soliei i s'au dat ca strajă două sute de streliţi.

Lavrin Capusta şi Gherasim Iaţcovici plecară odată cu solia moscoviteană.

...Ţarul Alexei Mihailovici porunci ca în ziua de 23 Octombrie să fie vestită în soborul Uspeniei, în Cremlin, înalta sa voinţă; oastea rusă să pornească cu război împotriva craiului Jan-Kazimir al Lehiei şi al Litvaniei, vrăşmaşul pământului rusesc şi al credinţei pravoslavnice.

In rânduială tocmită din vreme, polcurile de streliţi se îndreptară spre miază zi, pe şleauri bătătorite, către hatu-rile dela hotare. O parte din ele înaintau sub porunca voievodului Feodor Vasilievici Buturlin, iar altă parte avea în frunte pe cneazul Grigori Grigorievici Romodanovschi.

15

— Hanna; gândeşte-te, Hanna...

Şedea cu capul sprijinit în mâini. Asculta răpăitul ploii în geamuri. Vântul zgâlţâia obloanele. Jăraticul licărea stins pe grătarul din cămin. Hanna stătea molcom la picioarele hatmanului, pe o blană de urs, cu mâinile puse pe genunchii lui, şi privea focul.

Hmelniţchi îşi simţea inima podidită de o mâhnire, de o durere ce da să se reverse. Cum să-şi smulgă vorbele din inimă? Soarta l-a lovit încăodată cumplit. Timofei al lui zăcea în pământ. S'a dus pentru totdeauna, pentru vecie. Acum îşi dă seama: n'a pierdut în el numai un fiu, ci mult mai mult. Se gândi la anii vieţii lui. Puse mâna-i caldă pe creştetul Hannei. Poate că numai ea e în stare să-l înţeleagă. Câţi ani a dăruit zadarnic celeilalte! Femeii mincinoase şi viclene. El, cel vestit prin isteţimea cu care dibuia vânzarea şi viclenia, fusese nici mai mult nici mai puţin decât un nevârstnic, un nechibzuit. Cât de rău îi pare acum de anii aceia pierduţi pentru totdeauna.

— Unde erai tu pe atunci, Hanna?

— Când?

Pricepând despre ce e vorba — doar nu pentru întâia oară îi punea această întrebare — Hanna ridică din umeri. Unde? Dar el unde era? I se părea că nici nu e între ei un trecut. Rămăsese numai ceeace a trăit în aceşti doi ani, de când merge mână în mână cu Bogdan, împărtă-

şind cu el bucuria şi durerea. Şi iată că acum a venit o nouă durere: a murit Timofei. Işi dădea seama cât de greu l-a lovit pe Bogdan moartea fiului său. Indată ce s'a întors dela Jvaneţ, Bogdan a şi alergat la biserică şi s'a prăbuşit pe trupul neînsufleţit al lui Timofei. Când a ieşit din biserică, toţi l-au văzut parcă îmbătrânit cu zece ani. A trecut prin curte cu un mers pe care nu l-a mai avut niciodată. Ochii lui priveau ţintă în pământ, umerii îi erau căzuţi. Cine altul mai bine decât ea îi înţelegea durerea şi mâhnirea. Numai ei îi împărtăşea gândurile, numai ei îi spunea:

— Anii trec... Ii poţi opri oare? Toată nădejdea mea e în Timofei. Tot ce este pojghiţă, tot ce este trecător, va cădea de pe el ca solzii, va năpârli, rămânând vitejia şi înţelepciunea. Atunci numai lui îi voi putea încredinţa gândurile mele, pentru că ştiu că va păstra cu tărie în inimă năzuinţele mele... El îşi dă seama că noi putem dobândi fericirea şi slobozenia pentru ţara noastră numai laolaltă cu Ţara Rusească... El nu se va lăsa ispitit de bucăţile pe care le aruncă dela masa lor panii, el nu va ajunge un Adam Chisel sau un Jeremia Wiszniewecki, nu se va lepăda de legea lui, nu-şi va vinde norodul.

Ii spunea aceasta Hannei, dar i se părea că-l are în faţă pe Timofei. Şi de câte ori i le spusese şi lui, în faţa ei? Il povăţuia, îl învăţa. Iar Timofei, căruia nu-i plăcea să fie învăţat de nimeni, îşi asculta tatăl cu ochii larg deschişi, sorbind cu nesaţ fiecare cuvânt.

... Vântul bătea în geamuri. Vremea rea, de toamnă, gemea. In iatac era întuneric. Poate e de vină chiar el că l-a pierdut pe Timofei atât de nesăbuit? Poate că n'ar fi trebuit să intre în încurcătura aceia cu Moldavia? Parcă a început-o pentru sine? Nu s'a gândit oare că fapta lui va fi folositoare Ucrainei? Dar pentru ce să-şi mai amintească acum ceeace a fost? Putea să se sbuciume fără istov, putea să-şi caute dezvinovăţire şi să se frământe cu întrebări, acum totul era zadarnic, de prisos. Să-l învie din morţi pe Timofei nu mai era cu putinţă.

Luă încetişor de pe genunchi mâinile Hannei şi se ridică. Trebuia să trăiască, trebuia să cugete, să se întoarcă în lumea aspră, să lase de o parte dojenile nefolositoare pe care şi le făcea lui însuşi. Şi, printr'o sforţare a voinţei, se sili să se gândească la altceva.

Măsurând mereu cu aceiaşi paşi iatacul larg, sbură cu gândul înapoi spre Jvaneţ, de unde tocmai se întorsese,

și din nou văzu în fața sa chipul viclean al hanului Islam-Ghirei, din nou îi auzi cuvintele:

„Te însoțești cu Moscovia!... Bine! Am să năvălesc pe pământurile tale și, ca marele Batâi, prin foc și sabie am să-ți nimicesc târgurile și satele! Toată țara am să ți-o pustiesc!..."

„Ceeace a dobândit Batâi, a pierdut Mamai", i-a răspuns el hanului. Islam-Ghirei a dat doar din mâini și atât.

Incă de când se ducea spre Jvaneț știa că hanul încheiase un legământ cu regele Jan-Kazimir. Dar nu putuse să se lipsească de plăcerea de a vedea chipul plin de mânie al dușmanului său. I-a amintit de Zborov și de Beresteczko, de cele două vânzări cumplite, care au făcut atâta rău țării lui. I-a spus tot ceeace îi clocotea demult în suflet, și a plecat.

Iscoadele puseseră mâna pe o epistolă a regelui către han, prin care îi dădea încuviințarea de a lua robi. Citind această epistolă, hatmanul poruncise lui Bohun să se năpustească asupra tătarilor.

— Acum, Ivane, să n'avem cruțare cu păgânii. Stropșește-i!

„Am să-i stropșesc de-o să plesnească hanul de mânie", răspunsese vesel Bohun...

— Bogdane!

Cine-l cheamă! Hanna? Da. Cufundat în amintiri, uitase de ea.

— Gândești cu glas tare, Bogdane.

El se rușină.

— Nu se poate!

Hanna se ridică, veni mai aproape, puse mâinile pe umerii lui:

— Adineaurea ai vorbit cu Bohun...

Trebui să încuviințeze.

— Ai dreptate. După cum vezi, îmbătrânesc...

— Ești încă tânăr, Bogdane, — spuse ea în șoaptă, într'o șoaptă fierbinte care-i încălzea inima, — ești încă tânăr și voinic, ești viteaz și cutezător, și eu te iubesc mai presus de orice pe lume. Uneori cred că te iubesc mai mult decât pe mine însămi.

— Dar acum, Hanna?

O privi în ochi.

— Și acum te iubesc mai mult decât pe mine.

Ii strânse cu căldură capul la piept şi sărutând-o pe frunte, îi spuse:

— Mai greu ca orice, Hanna, este atunci când în clipe de cumpănă n'ai lângă tine un suflet de om căruia să i te poţi spovedi, să-i spui totul fără ascunzişuri... Eu n'am avut noroc în viaţă, Hanna. N'am prea avut asemenea oameni lângă mine. Acum însă te am pe tine şi mi-e mai uşor să îndur nenorocirea şi durerea. Adineaurea mă gândeam la trecut. Cu ce am început? Două sute de fugari din robia panilor au fost toată oastea mea. Dar acum? Am şaptesprezece polcuri. Toată ţara... Tot norodul... Şi puterea rusească, norodul rus, ne vin în ajutor. Tu înţelegi asta, Hanna?

Inţelegea. Ii împărtăşea bucuria şi o trăia cu tot atâta nesaţ ca şi el.

— Demult flecăresc peste tot panii dela Varşovia: Nu pentru slobozenie s'a ridicat Hmelniţchi, nu se prăpădeşte el pentru slobozenia şi pentru drepturile norodului. Nu se frământă, pentru că prostimea zace în sărăcie, ci se răzbună pentru obida ce i s'a adus fiindcă pan Czaplicki i-a biciuit feciorul şi i-a răpit ibovnica...

Simţi că la aceste vorbe umerii Hannei tresăriră sub mâinile lui. Avea însă cugetul curat şi putea vorbi despre aceasta, slobod, pe faţă.

— Parcă ei înţeleg? Şi totuşi pesemne că înţeleg, căci deaceea se străduiesc prin pâri să arunce cu noroi asupra unei lupte sfinte şi drepte. Uneori, clevetirea e mai primejdioasă decât un jungher înfipt în spate. Eu, Hanna, am căutat să văd cât mai multe, am pribegit îndelung prin lume şi am fost martor la lucruri care nu mi-au lăsat în inimă decât mânie. Ce au făcut din ţara noastră? O batjocură! Şi bietului norod, chinuit, ajuns la sapă de lemn, îi hărăzesc schingiuiri, cazne în ţeapă şi-l jupoaie de şapte piei...

Ucraina parcă nu mai e Ucraina noastră, ci drumul mare. Oricine poate să treacă pe aici şi să-şi umple punga cu aur. Dacă leşii n'au cu ce plăti haraciu hanului, acesta n'are decât să robească ori câţi ucraineni; dacă-ţi trebuia robi pentru galioane, pofteşte aici, turcule, şi ia-ţi. Dacă prinţul Condé se ia la harţă cu ispaniolii, tocmeşte oşteni din Ucraina şi cazacii se bat ca să cucerească pentru el Dunkerque. Oare îşi va aduce aminte vreodată de aceasta prinţul Condé, sau urmaşii lui?

Hanna, toate acestea îmi ardeau inima ca un fier înroşit. Dar cum puteam să purced la luptă ? Puterea era în mâna lor, armele în mâna lor, pravila era a lor... Gândul meu de a ridica norodul nu s'a zămislit într'o noapte... Ani îndelungaţi am purtat în mine acest gând... L-am crescut cum îşi creşte maica pruncul. Tu înţelegi, Hanna ? Ea dădu din cap în tăcere.

— Mi-am dat seama încă de pe atunci : dacă nu vom fi laolaltă cu norodul rus, oricine va pofti, şi panii, şi regele, şi sultanul, şi hanul, ne vor sfâşia în bucăţi, ca să nu mai fie nici pomeneală de pământul ucrainian. Dar n'a ieşit aşa cum au vrut ei !... Ştiu însă : panii leşi vor mai semăna vrajbă între noi. Şi nu numai panii leşi, dar şi turcii, tătarii, nemţii şi şvezii, toţi acei care nu doresc ca noi să fim puternici şi slobozi...

Hatmanul îşi aduse aminte de noaptea aceasta petrecută la Subbotov, peste câteva zile, la Cehrin, când citi răvaşul lui Lavrin Capusta, prin care acesta îl vestea că înalta solie rusă va sosi la Pereiaslav la sfârşitul lui Decembrie.

In aceeaş zi fură chemaţi la canţelaria hatmanului : Vâgovschi — marele diac, Corobca — marele nacealnic al chervanelor, Ivanici — marele vistiernic, Tomilenco — marele stegar, Bogdanovici-Zarudnâi — marele judeţ, polcovnicul Siluian Mujilovschi, şi marele esaul Lisoveţ.

Un olăcar porni în goana calului la Pereiaslav, la polcovnicul Pavlo Teteria, cu porunca hatmanului de a se înfăţişa îndată la Cehrin.

Hmelniţchi vesti marelui sfat :

— In soborul Uspeniei din Moscova s'a citit ucazul ţarului Alexei Mihailovici cu privire la începerea războiului cu Rzecz Pospolita. Oastea streliţilor se îndreaptă spre hotare. Inalta solie rusă e în drum spre Pereiaslav. Pani nacealnici, purcedem la o faptă măreaţă. Ce cuvânt aveţi de spus cu prilejul acesta ?

— Să se ţină Marea Radă la Pereiaslav, aşa cum ai spus înainte, — zise Bogdanovici-Zarudnâi.

Hmelniţchi dădu din cap în semn de încuviinţare :

— Să vestim norodul, să afle toată ţara, ca să trimită la Pereiaslav aleşii oastei, ai satelor şi ai târgurilor, spre a-şi rosti vrerea.

— Hatmane, noi trebuie să cerem în faţa soliei ruse ca moşiile nacealnicilor, dobândite în război, să rămână

în stăpânirea lor nestrămutată, — glăsui Vâgovschi, dela locul lui.

— Aceasta să se treacă negreșit în scris, — încuviință Ivanici.

— Titlușurile noastre de pani să nu ne poată fi luate de nimeni și să poată fi lăsate moștenire...

Mujilovschi rosti aceste cuvinte liniștit, dar cu tărie.

Hmelnițchi plecă fruntea. Nu zise nimic.

— Solilor trebuie să li se spună că ceaușul Osman-aga, solul turc, ne-a făgăduit când a fost aici... — începu Vâgovschi.

— Hei, diece, nu cumva vrei să te dai de partea turcului?

Lui Hmelnițchi i se tăie răsuflarea. Işi îndreptă umerii și, întinzând mâinile pe masă, în fața lui, încleștă pumnii.

— Bogdane, este vorba de... — începu Vâgovschi.

— Știu eu despre ce este vorba! Ai auzit ce vorbește lumea prin sate și prin târguri? Știi în ce își pun oamenii nădejdea? Nu de norod, ci de tine te arde la inimă, diece. Intotdeauna, în clipe grele, când se hotărăște soarta țării, tu și cei de o seamă cu tine, — îi vorbea lui Vâgovschi, dar îi sfredelea din ochi și pe Mujilovschi și pe Ivanici, — alergați după cine plătește mai mult! Asta vă frământă. Acum nu va mai fi așa. Nu va mai fi.

Sări în picioare și rămase în dreptul mesei, vânjos, astupând cu umerii săi largi fereastra dincolo de care se așterneau cei dintâi fulgi pufoși de omăt.

— Nu pentru aceasta au fost Apele Galbene, Corsun, Pileava, ocara dela Beresteczko, biruința dela Batog, nu pentru asta au pierit în țeapă mii de oameni, nu pentru asta se chinuiesc încă în robie zeci de mii de oameni din țara noastră, nu pentru ca aici, tu Vâgovschi și tu, Ivanici, și încă alții, știu prea bine acest lucru, să se pricopsească, să tragă foloase. Atâta vreme cât trăiesc eu, n'am să îngădui așa ceva. Iar după ce nu voi mai fi — glasul lui tuna, ca și cum n'ar fi vorbit în cancelarie, ci pe câmp, în fața cazacilor, — după ce nu voi mai fi eu, nu va îngădui norodul! Veți auzi la Pereiaslav ce vor spune oamenii...

Se stăpâni și spuse zâmbind răutăcios:

— La Chiev, vlădica Silvestr Cossov, oblăduitorul credinței noastre, deasemenea nu prea se bucură că cele două noroade frățești se vor alătura, că fiii unui singur dumne-

zeu vor apăra împreună credința pravoslavnică și slobozenia... I-a trimis o epistolie mitropolitului de Luck, prin care îi scrie că nu se va supune patriarhului Nicon... In felul acesta se îngrijește prea sfințitul Cossov de păstoriții lui. Siluiene, să-i scrii lui Cossov în numele meu, să slujească liturghii la biserici pentru biruința oștilor rusești asupra joimirilor leși și a tătarilor, și, să pomenească în rugăciuni, la locul de frunte, pe țarul Alexei Mihailovici...

Marii nacealnici hotărîră să se trimită la polcuri un universal al hatmanului prin care să fie chemați la Pereiaslav, la Marea Radă, câte un cazac din fiecare sotnie, câte doi trimiși ai fiecărei oști din târguri, toți voiții, câte un radeț și câte un lavnic de fiecare târg, deasemenea toți sotnicii, esaulii, polcovnicii, marii nacealnici, precum și câte o față duhovnicească din partea monastirilor și soboarelor. Dacă vreun cazac va ține să vină din vrerea lui, poate să vină. Toți trimișii să sosească la Pereiaslav în Ianuar, ziua a doua, nu mai târziu.

...Pe când se urca în sanie cu Vâgovschi, marele vistiernic Ivanici se plânse :

— Cam aspru s'a făcut hatmanul nostru. Nu-i mai poți spune o vorbă împotrivă.

Vâgovschi îi răspunse veninos :

— Ce-i mai pasă lui ? Și-a îngropat la Subbotov o sută de balerci de aur. Ce grijă mai are ? Firește că n'o să se îngrijească de noi. Acum prostimea e singurul lui sprijin, așa că de ea are grijă.

Ivanici tăcu. Dracul mai știe, scapi o vorbă și pe urmă înnoptezi în cetățuia din Cehrin. Iși înfășură picioarele în blana de urs și întoarse capul, privind într'o parte.

De sus fulguia ușor.

16

Când începu să cadă cel dintâi omăt în Dechemvrie, Ivan Guleai-Den, trimisul sotniei a treia zaporojene din polcul de pe Don al atamanului Ivan Medvedev, se îndrepta călare spre Pereiaslav. Trecuse aproape un an de când, după înțelegerea dela Belaia Țercov, Guleai-Den plecase la Don. Cu trei luni în urmă se întorsese în Ucraina împreună cu cazacii dela Don.

Va uita el oare vreodată ziua când a zărit pentru întâia oară din nou, în largul stepei, fântâna cu cumpănă și lângă

fântână izba cu pereții albi? O bătrână, în catrință cusută cu fire colorate, i-a adăpat calul din ciutură. Cocoșii albaștri zugrăviți pe pereți parcă îi dădeau bineţe din cap. Izul amar de pelin îi gâdila nările. Pământul drag se învălura cât vedeai cu ochii, șleaul lucios fugea până în zare. Acesta era pământul pe care se născuse.

Şi când bătrâna i-a dat binecuvântarea la despărţire, l-au podidit lacrimile şi a plecat aşa, cu ele pe obraz, până i le-a zvântat vântul.

...Stătuse un an la Don, aşteptând ziua când trâmbiţele îl vor chema din nou.

Guleai-Den şi nevasta lui se aşezaseră în staniţa Velichi Curgan împreună cu alţi cazaci care părăsiseră Ucraina, cu toată cimotia lor, pentru a scăpa de samavolniciile şleahtei. Pe atunci, nu numai el, dar şi toţi acei care au plecat cu el la Don, își pierduseră încrederea în hatman. Cum ar mai fi putut să-l creadă? Hmel se împăcase cu panii, căzuse la învoială cu ei, închinase steagul... Ca şi la Zborov nu avusese nici de astădată grijă de cazaci şi nici de pospoliţi, ci de el însuşi, şi de polcovnici...

Amare şi rele îi fuseseră gândurile, amară şi grea îi fusese inima. Cu aceste gânduri amare trăise Guleai-Den pe pământul primitor al cazacilor dela Don, aşteptând veşti din ţara lui. Veştile veneau. De o nemărginită bucurie şi de o mare mâhnire fusese cuprins atunci când aflase despre lupta dela Batog. Bucurie pentru biruinţă şi mâhnire din pricină că nu fusese şi el acolo. Pe vremea aceea era ros de îndoieli. Poate că nu trebuia să fi plecat? Poate că trebuia să fi rămas pe loc: acum ar fi fost împreună cu toţi ceilalţi! Dar parcă numai el plecase la Don? Doar asta îl mai liniştea. Şi cugeta: nu, Hmel nu şi-a călcat juruinţa, n'a părăsit norodul. Şi acum, un simţământ de mândrie pentru hatman îi încălzea inima şi din nou i se înfiripa, i se întărea încrederea în el. Dar când a sosit ucazul ţarului, poruncind ca toţi cazacii dela Don să purceadă, gata de luptă, în ajutorul lui Hmelniţchi, când a sosit vestea în zbor că în curând oastea streliţilor va veni în ajutorul hatmanului, Guleai-Den simţi că îi cresc aripi. Sosise ziua.

...Şleaul se pierdea în depărtare. Şleaul neted, bătătorit de copite. Guleai-Den privea în toate părţile: de unde or fi răsărit atâţia cazaci? Privea stăruitor chipurile, căuta, doar, doar, o întâlni vreun prieten. Dealtfel, acum toţi erau prieteni! Cazacii îşi zâmbeau vesel. Deseori răsuna în spate un glas, dar nu răstit, ci prietenos:

— Hei, cazace, păzea, fă-i loc polcovnicului!

Călăreţii fereau într'o parte, pe lângă ei zbura în goana cailor o teleagă cu covergă iar în urma ei, aplecaţi mult în şei, alergau cazacii. Cineva se mira :

— Unde or goni aşa ? — şi îşi răspundea tot el : — De bunăseamă că-s trimişi de-ai hatmanului.

Părea că toată Ucraina pornise spre Pereiaslav. Unde se vor adăposti acolo ? Ce vor mânca, ce vor bea ? Dealtminteri, nimeni nu se mai gândea la asta.

Ca toţi ceilalţi, Guleaĭ-Den înnopta pe unde se nimerea. Pretutindeni, prin sate şi târguri, cei sosiţi erau primiţi cu voie bună : li se dădea de mâncare, ba li se punea dinainte şi băutură, şi erau culcaţi pe locul cel mai bun. Când se sculau dimineaţa, calul era gata înşeuat, ţesălat frumos, iar straiţele erau pline cu ovăz...

Guleai-Den nu-şi mai simţise demult inima atât de uşoară, atât de voioasă. Pe drum, aşa cum se obişnuieşte totdeauna, se auzeau fel şi chip de vorbe. Unii spuneau că însuşi ţarul Moscoviei vine la Pereiaslav, alţii că sosesc o sută de boieri, alţii că vine chiar patriarhul Nicon... Deodată Guleai-Den îşi dădu seama că n'auzise încă pe nimeni pomenind de rege sau de panii leşi, ca şi cum aceştia nici n'ar mai fi fost pe lume. Cugetând astfel, îşi râse gândurilor şi rosti cu glas tare :

— A noastră e puterea !

— Ce-ai spus ? — întrebă cazacul care călărea alături.

— Zic că a noastră e puterea, — se aplecă Guleai-Den spre el — Inţelegi, acum e a noastră puterea...

Cazacul răspunse scurt :

— Pământul e o singură maică şi noi suntem fiii uneia şi aceleaş maici ! — Se uită ameninţător spre asfinţit şi adăugă : — Să poftească să vină acum, să încerce !

...La o depărtare de şapte verste de Pereiaslav, Guleai-Den se opri într'un mic cătun, ca să-şi adape calul. Abia sări jos de pe cal, că un cazac în jupan albastru i-o şi luă înainte, ducând ciutura la botul calului său.

— Ehei, tare sprinten mai eşti, frăţioare, — rosti oţărît Guleai-Den.

— Da' tu dece nu eşti tot atât de sprinten, — răspunse înţepat cazacul.

Şi în clipa când întoarse capul spre Guleai-Den, cei dimprejur rămaseră cu gurile căscate de mirare, văzând cum cazacul în jupan albastru lăsă ciutura din mână şi se

repezi la Guleai-Den, cu care se îmbrăţişă şi se sărută, în vreme ce amândoi strigau mereu:

— Galaida!

— Guleai-Den!

Şi iar:

— Guleai-Den!

— Galaida!

...Mai departe porniră împreună. Tot povestindu-şi ba una, ba alta, nici nu-şi dădură seama cum în faţa lor, în depărtare, începură să scânteieze turlele aurite ale soborului Uspeniei. Era Pereiaslavul.

In Dechemvrie, ziua treizeci şi una, marea solie rusească se apropie de Pereiaslav.

Indeplinind porunca pe care i-o dăduse hatmanul la Cehrin, polcovnicul Ivan Zolotarenco aştepta înalta solie la o depărtare de cinci verste de târg. In spatele lui, la câţiva paşi, se aflau polcovnicul Pavlo Teteria, zece sotnici din polcul din Pereiaslav, purtătorul de tui şi stegarul polcului, iar mai departe, în rânduri drepte, şase sotnii de cazaci pe cai albi.

Un vânt tăios legăna prapurii. Flamuri roşii, albastre şi verzi, fluturau în vârfurile suliţelor. Soarele poleia cu aur săbiile şi suliţele. Călăreţii aşteptau tăcuţi şi neclintiţi. Nu se auzea nicio vorbă, nicio şoaptă. Doar vântul se zbenguia zburdalnic şi îndrăzneţ, răsucind tuiul peste capul polcovnicului şi întorcându-i poalele contăşului roş. Ivan Zolotarenco privea ţintă spre miazănoapte, de unde, din clipă în clipă, urma să se ivească înalta solie. Faţa bătută de vânt, stacojie, a polcovnicului, încremenise într'o tăcere măreaţă. Un puf de promoroacă îi arginta sprâncenele şi mustaţa.

Şi iată că se iviră cei dintâi călăreţi, iar în urma lor rădvanele solilor. Zolotarenco descălecă; sotnicii săriră şi ei de pe cai. Cu paşi măsuraţi, porniră în întâmpinarea solilor. O sută de surlari începură să trâmbiţeze; darabanele răpăiau. Rădvanele se opriră, şi înalţii soli coborîră. Boierul Buturlin, cu un gugiuman înalt de samur şi cu caftan cusut cu fir, mergea în frunte. Urmau ocolnicul Alferov, apoi diacul de sfat Lopuhin şi Matveev, căpetenia streliţilor din Moscova. După ei veneau stolnicii şi dvorenii.

— Luminate şi mare sol, — începu Zolotarenco cu glas răsunător. Vântul smulse şi purtă peste câmpie cuvintele polcovnicului. — In numele hatmanului, în numele Oastei

Zaporojene, în numele norodului țării noastre, îți urăm bun-venit, îți poftim sănătate și binecuvântăm clipa sfântă în care tu, mărite sol, și cinstiții tăi soți, frații noștri întru credință și sânge, ați călcat pe acest pământ, udat din belșug de sângele fiilor săi, frații noștri. Fără să ne cruțăm viețile, am luptat zeci de ani pentru slobozenie, iar sub buzduganul lui Bogdan Hmelnițchi, înfăptuim azi cea mai înaltă năzuință a noastră — aceea de a fi umăr la umăr cu voi, de a sta de-a-pururi sub oblăduirea țarului Moscoviei, stăpânitorul preamărit al multor olaturi, voievodate, cnezate și al altor pământuri, țarul Alexei Mihailovici, veșnică să-i fie slava!

Buturlin și solii îl ascultau pe Ivan Zolotarenco cu luare aminte. Buturlin făcu o plecăciune adâncă. Polcovnicii, sotnicii și cazacii, care se apropiaseră de alaiul soliei, auziră glasul gros al boierului:

— Cinstite polcovnic al preaslăvitului, cutezătorului și viteazului hatman, Bogdan Hmelnițchi, cel vrednic de laudă și înaripat la minte, primește închinăciuni, tu, toți cazacii și toate satele și târgurile ucrainiene, în numele măriei sale țarului Alexei Mihailovici, marele stăpânitor al pământului nostru. Țarul ne-a trimis încoace, pentru că aici, la Marea Radă, să întărim voința hatmanului vostru, a întregului norod și a întregii oști, ca țara voastră să fie luată sub înalta milosârdie a țarului, urmând ca de acum încolo să fiți pururi laolaltă cu frații voștri ruși.

După aceste cuvinte, Buturlin și Zolotarenco se îmbrățișară și se sărutară de trei ori.

Alaiul soliei se îndreptă apoi spre porțile târgului. In frunte mergeau boierul Buturlin, Zolotarenco și Teteria. După ei veneau solii și sotnicii, apoi streliții, iar mai în urmă cazacii. Lângă porți se opriră iarăși. Cazacii, înșiruiți în două rânduri pe ziduri, detunară de trei ori din flinte, iar deasupra târgului vui și mai puternic:

— Slavă solilor țarului rus!

— Slavă stăpânitorului Moscoviei!

— Slavă fraților noștri! Slavă!

Toate fețele bisericești din Pereiaslav ieșiseră în întâmpinarea soliei. Protopopul Grigori cuvântă către marii soli:

— Boieri de pe pământul rusesc, înalți soli ai țarului, ai marii puteri rusești, fii vrednici ai credinței pravoslavnice! Venirea voastră aici înseamnă slobozenie pentru credința pravoslavnică pe acest străvechi pământ slav, pe

care au vrut să-l pârjolească nenumăraţi vrăjmaşi, iar norodul să-l chinuiască în caznele gheenei. Venirea voastră aici, înalţi soli, înseamnă sfârşitul uniei şi a uniaţilor, care şi-au lepădat credinţa cu cruzime şi ocară, care au vândut norodul în robie şi i-au pricinuit nenumărate obide. Fie blagoslovită de dumnezeu astă zi şi ăst ceas, când aţi călcat pe pământul fraţilor voştri!

Buturlin şi solii sărutară crucea pe care o ţinea în mână protopopul...

In faţă era dusă o icoană a mântuitorului, trimisă de ţar. Solii, protopopul şi polcovnicii mergeau cu măreţie în urmă. Pe uliţe deabia se mai putea trece. Cazacii nu dovedeau să ţină mulţimea în loc. Oamenii făcuseră lanţ, ţinându-se de mâini. Răspunzând uralelor, care se auzeau ca un singur glas vuitor dela porţile târgului şi până la soborul Uspeniei, spre care se îndrepta solia, Buturlin şi solii făceau plecăciuni în toate părţile.

După slujbă, solii se urcară în rădvane şi, însoţiţi de polcovnicul Teteria şi de sotnici, se îndreptară spre casele unde urmau să fie găzduiţi.

Dangătul clopotelor dela biserica Uspeniei şi dela celelalte biserici răsunau ca în zi de mare praznic.

In seara de 6 Ianuar doi călăreţi se opriră în faţa casei polcovnicului Pavlo Teteria. Cazacul de strajă îi ameninţă oţărît cu suliţa.

— Ce căutaţi? Nu ştiţi că aici stau solii...

Deodată se opri şi, făcând plecăciuni cu o înfăţişare vinovată, deschise poarta cu mâini tremurătoare. Călăreţii intrară în ogradă, săriră de pe cai şi, aruncând dârlogii în mâinile cazacului încremenit, urcară în grabă scara.

Cazacul rămase mult timp în mijlocul ogrăzii, cu gura căscată, cu privirea aţintită spre uşa pe care pieriseră cei veniţi. Dacă n'ar fi fost caii din faţa lui, pe care-i ţinea de dârlogi, ar fi crezut că visează...

Aplecându-se uşor, Hmelniţchi trecu pragul şi lăsând să-i lunece jos pe podele jupanul, se apropie de masă. Teteria îşi plesni mâinile de uimire, sări în sus, voi să spună ceva, dar se stăpâni. Buturlin se ridică în întâmpinarea hatmanului. Fără să spună o vorbă, Hmelniţchi îi strânse cu putere mâna. Se îmbrăţişară şi se sărutară.

Pocalurile clinchetiră.

Martân Ternovâi ridică de jos jupanul hatmanului şi-l puse pe un jeţ. Capusta îi făcu semn cu ochiul, arătându-i un loc slobod. Vistavoiul puse în faţa lui Martân un pocal plin cu vin. Fără să-şi dea seama cum s'a întâmplat, Martân se ridică deodată şi începu să vorbească. Şi poate pentru că glasul lui suna atât de tulburat şi de hotărît, şi pentru că vorbele spuse de el mergeau la inimă tuturor celor de faţă, nimeni nu-l întrerupea. Iar el vorbea cu tot mai multă tărie :

— Norodul a făcut un drum greu... Ţie, hatmane, ţi-am încredinţat viaţa şi viitorul nostru. Oare duhul nostru nu şovăia uneori, şi încrederea în tine nu slăbea din când în când ? Am să spun deschis, hatmane, că au fost şi clipe de acestea. Dar dârzenia cu care luptai pentru alipirea la pământul rusesc răscumpăra totul. Hatmane, eu, Martân Ternovâi, pospolit din satul Baigorod, care mă aflu de şase ani sub steagul tău smeuriu, vreau să spun astăzi în faţa solilor moscoviteni : „Să stăm pe vecie umăr la umăr cu fraţii noştri ruşi şi nimeni nu ne va învinge niciodată." Iar ţie, hatmane, pentru că ne-ai călăuzit spre această fericită zi, ţi se cuvine laudă şi cinste.

Martân îşi goli pocalul pe nerăsuflate, dar nu mai apucă să-şi şteargă buzele : Hatmanul se apropie de el, îl îmbrăţişă şi-l sărută. Boierii Buturlin, Artamon Matveev şi ceilalţi soli ruşi, îi strânseră cu putere mâna, iar Ivan Zolotarenco îl bătu prieteneşte pe umăr :

— N'aş fi crezut că mânuieşti limba tot atât de bine ca şi sabia. Martâne, ai vorbit cu mult suflet...

Martân Ternovâi se aşeză de o parte, pe un jeţ. Acum nu mai auzea cele ce se vorbeau în odaie. Gândurile lui zburau departe. Trecutul i se perindă prin amintire într'un şirag lung şi îngrozitor de vedenii. Işi aduse aminte de noaptea petrecută în satul rusesc dela hotar şi chipul maică-si îi învie în suflet. Acum poate s'o privească cinstit şi deschis în ochi. O, dacă ar fi trăit Catria... Durerea veche, de nelecuit, îi încleştă inima. Departe, dincolo de Stepele Sălbatice, pândeau încă vechii şi prădalnicii vrăjmaşi, tâlharii şi călăii dintotdeauna — turcii şi tătarii. Incă nu era vremea să se odihnească şi să se mângâie cu nădejdi. Martân scutură din umeri, ca şi cum ar fi vrut să lepede povara amintirilor şi auzi cuvintele lui Hmelniţchi :

— După ce vom slobozi norodul din jugul robiei şleahticilor va trebui să doborîm pe vrăjmaşii înverşunaţi, înspăimântători, pe crâmleni şi pe turci, care ne pustiesc pământurile şi chinuiesc cumplit pe oamenii noştri.

17

In zori, cerul era posomorît. Mai târziu, vântul împrăştie tamaslâcul de nori suri. Pereiaslavul înflori în fâlfâirea prapurilor smeurii. Clopotele bisericilor băteau sărbătoreşte. Soarele străpunsese norii, revărsându-şi din belşug lumina peste turlele soborului Uspeniei şi ale celorlalte biserici, peste uliţe şi medeanuri, jucându-şi razele în geamuri. Oaspeţii şi localnicii se grăbeau cu toţii să iasă în uliţă. Se strecurau anevoie pe jos, iar cu sania sau călare era aproape cu neputinţă.

Dangătul clopotelor răsuna vesel, chemător. Cazaci pe jos şi călări băteau în dairele pe toate uliţele, strigând cu glasuri răguşite:

— Oameni buni, veniţi la Radă, la Rada cea Mare!...

Pe zidurile cetăţuii o sută de oşteni sunau din surle.

Sărbătoare! Sărbătoare!

„Parcă e paşti", se gândi Guleai-Den, îndreptându-se grabnic spre medean, unde se adunau cazacii la Radă.

Intoarse capul: departe în urma lui, până la capătul uliţei fremătau talazurile norodului. Larma mulţimii se înălţa spre slăvi. Vântul se ogoise şi glasurile vesele clincheteau în văzduhul îngheţat al dimineţii. In inima lui Guleai-Den pogorî un simţământ minunat, tulburător şi dulce, simţământul biruinţii mari şi demult aşteptate. Zăpada scârţâia sub tălpi. Steagurile scânteiau în soare ca nişte văpăi. Un cazac cu cuşma pusă pe-o sprânceană îi strânse voiniceşte mâna şi grăi încântat:

— Ehei, frăţioare. Am apucat şi ziua aceasta. Ne-a împlinit nădejdile Hmel!

— Adevărat, ni le-a împlinit! — răspunse Guleai-Den şi simţi o dorinţă arzătoare să-l vadă pe Hmelniţchi şi să-i strângă mâna...

Medeanul era o mare de capete şi mulţimea sporea mereu...

Copiii se căţăraseră în copaci, pe coperişuri, pe zaplazuri. Şi nu numai copiii...

La ceasurile opt dimineaţa începu să răpăie o dairea. Toţi ochii se îndreptară spre podina largă, înălţată în mijlocul medeanului, îmbrăcată în felendreş purpuriu.

Lângă podină privegheau cazaci cu suliţe în mâini, înveşmântaţi în jupane albastre, cu cuşme brumării sub glugile roşii: straja hatmanului.

Guleai-Den îşi făcu loc cu coatele ca să răzbească în faţă. Răsufla des. Din gură îi ieşea un şuvoi de aburi. Ca toţi cei adunaţi, privea şi el spre podină, ca şi cum de undeva de sub ea, ar fi trebuit să răsară hatmanul şi nacealnicii.

Pe medean se rostogoliră glasuri:

— Vin!...

— Vin!...

— Hatmanul e în frunte!...

— Nu-i hatmanul!...

— Ce vorbeşti? E chiar hatmanul! Ce, ai orbul găinilor...

Cineva întrebă în spatele lui Guleai-Den:

— Ce zi e asta?

Guleai-Den răspunse cu ciudă:

— Vezi şi tu, că doar nu eşti chior... E o zi frumoasă, însorită.

— Prostănacule! Vreau să ştiu în câte suntem astăzi.

— In opt, opt Ianuar, leatul una mie şase sute cincizeci şi patru.

— Atunci ţine minte!

Guleai-Den răspunse:

— N'am să uit...

Hatmanul şi nacealnicii se urcau pe podină. In mulţime se stârni iarăşi larmă.

— Uite, grăsunul de colo e Nosaci.

— Dar cel cu topuz?

— Djelali. Iar în dreapta hatmanului e Zolotarenco...

— Uite-l pe polcovnicul meu, Parhomenco.

— Uite-l şi pe al nostru. Starodub...

Marele esaul Lisoveţ ridică buzduganul. Tomilenco, marele stegar, se opri în spatele lui Hmelniţchi şi aşeză tuiul lângă umărul lui drept. O pală de vânt smuci tuiul şi-l flutură deasupra capului hatmanului.

Hmelniţchi făcu un pas înainte. Se aşternu o tăcere încordată. Hatmanul îşi plimbă încet privirile peste medeanul întins, peste marea de capete, peste băietanii din co-

paci și de pe coperișuri. Il săgetă gândul: „Copiii vor povesti cândva..."

Lui Guleai-Den i se păru că hatmanul îl zărise și, întâlnindu-i privirea, simți că inima i se strânge de duioșie. Pe medean totul încremeni. Nu mai mișca nimeni. Hmelnițchi trase adânc în piept văzduhul înghețat de Ianuar, îi simți prospețimea rece și ridică buzduganul:

— Frați cazaci, polcovnici, esauli, sotnici, Oaste Zaporojeană, pravoslavnici!

— Voi știți cum ne-am mântuit, cu ajutorul lui dumnezeu, de urgia prigonitorilor bisericii noastre, care au mâniat întreaga creștinătate. Trăim de șase ani în necurmate războaie, fără ocârmuitor. Am adunat astăzi Rada cea Mare, deschisă pentru întregul norod, ca să alegem cu toții, să alegem noi înșine, ocârmuitorul pe care îl dorim. Sultanul Turciei ne cheamă în supușenie, mereu ne îmbie prin solii lui. Al doilea, hanul din Crâm, poftește acelaș lucru. Al treilea, e regele polon. Iar pe al patrulea îl chemăm noi înșine, năzuind să intrăm sub înalta lui oblăduire. Acesta este țarul norodului frate cu noi, marele avtocrator rus, stăpânitorul Alexei Mihailovici. Moscovia e țară înrudită cu a noastră, acolo sunt frați de-ai noștri cu care, nu odată, am apărat împreună, umăr la umăr, pământurile rusești, și care nu vor îngădui ca hainii noștri vrăjmași să ne batjocorească, să ne obijduiască.

Sultanul Turciei e păgân. Cu toții știți cum ne urgisește credința, ce înjosire și chinuri suferă frații noștri pe pământurile de sub puterea lui. Hanul tătarilor este de o seamă cu el. Regele Rzeczei Pospolita... ce să vă mai spun despre el? Amintiți-vă astăzi toată obida, toată năpasta pe care panii au adus-o pe capul norodului nostru... Le știți toate prea bine!...

Țarul pravoslavnic, marele stăpânitor Alexei Mihailovici, este de aceeaș lege, de aceeaș credință pravoslavnică. Prea măritul țar, văzând chinurile norodului nostru, plecându-și inima la ruga noastră, ne-a trimis înalta sa solie, pentru ca, dacă Rada noastră de astăzi va hotărî astfel, să ne primească sub înalta sa oblăduire. Frații noștri ne vin în ajutor cu arma în mână. Să știe Varșovia, Stambulul, Bahcisaraiul, Viena, Roma și celelalte stolițe, în care se urzesc mișelii împotriva noastră, că aflându-ne laolaltă cu norodul rus, nimeni nu ne va mai putea birui, nimeni nu se va putea, nici măcar, apropia de noi.

Iar acei care nu se învoiesc aici cu hotărîrile Radei să plece chiar acum încotro vor: slobozi sunt!...

— Vrem să fim laolaltă sub ţarul pravoslavnic al Moscoviei! — tună un glas la urechea lui Guleai-Den.

— Laolaltă! — strigă Guleai-Den din răsputeri, şi în clipa aceea zări cu coada ochiului pe Necipor Galaida, îi prinse privirea şi strigă încăodată:

— Vrem să fim laolaltă sub ţarul Moscoviei!

— Laolaltă! — se rostogolea strigătul peste medean, revărsându-se ca un puhoi de primăvară pe uliţele pe care oamenii stăteau strânşi umăr la umăr.

— Laolaltă! — tună medeanul într'un singur glas.

Lângă podină, Martân Ternovâi striga şi el:

— Vrem, vrem să fim laolaltă sub ţarul Moscoviei! — Aruncând o privire într'o parte, văzu faţa îmbujorată a vechiului său prieten, Necipor Galaida şi răcni şi mai avan:

— Laolaltă!

Vântul purta cuvântul înaripat şi vesel. Hmelniţchi privi spre polcovnici. Intr'o clipită înviară în amintirea lui cei şase ani de lupte şi griji. Se întoarse fulgerător spre medeanul ce clocotea de strigăte şi, ridicând buzduganul deasupra capului, strigă cu glasul cu care chemase la luptă în cei şase ani:

— Atunci, să fim în veci laolaltă cu norodul rus!

Şi răspunzându-i, din mii de piepturi izbucni ca un singur glas:

— In veci!

In aceste cuvinte Bogdan Hmelniţchi auzea nu numai glasul Radei celei Mari. Părea că întreg pământul ucrainian — dela piscurile Carpaţilor până la Marea Neagră — s'a rostit cu tărie, neclintit:

— In veci!

1945—1949

ERATĂ

Pag.	*Rîndul:*	*In loc de:*	*Se va citi:*	*Erata se face din vina:*
24	15 de jos	să reducă	să readucă	Editurii
62	14 de sus	eu am auzit	eu nu am auzit	Tipografiei
318	21 de jos	întunecați	înnecați	Editurii

Rada din Pereiaslav.

Redactor de carte : N. Rușescu
Tehnoredactor : I. Danielescu
Corector : A. Gioană

Dat la cules 30.III.54. Bun de tipar 5.VII.54. Tiraj 16.000+64. Hîrtie ediţiuni tip B. 60 gr. m.p. Fl. 84×108/32. Coli editoriale 40,38. Coli tipar 41. Preţul unui exemplar 17,10 lei. Comanda 73. A. 01385. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 S. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 8 S. = 31.

Tiparul executat sub com. nr. 250 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti—R.P.R.

Lei 17,10